

émile zola

cucerirea orașului plassans

*

ÉMILE ZOLA

Cucerirea oraşului Plassans

*

Confesiunea lui Claude

Traducere, prefaţă, tabel cronologic şi note de
ANGELA CISMAŞ

EDITURA MINERVA

Biblioteca pentru toţi
1989

Ilustraţia copertei de *Victor Creţeanu*

ISBN 973–21–0009–5
ISBN 973–21–0008–7

CUPRINS

I
II
III
IV
V
VI
VII
VIII
IX
X
XI
XII
XIII
XIV
XV
XVI
XVII
XVIII
XIX
XX
XXI
XXII
XXIII
XXIV
XXV
XXVI
XXVII
XXVIII
XXIX
XXX

PREFAȚĂ

Recursul la ştiinţă

Zola s-a născut în 1840, când lui Balzac, marele său exemplu şi maestru, nu-i mai rămân decât zece ani de viață, iar Flaubert – singurul maestru dintre contemporani pe care-l va recunoaşte – e un tânăr în vârstă de nouăsprezece ani. Sau, cum însuşi va spune, a avut neşansa să se nască la confluența lui Balzac cu Hugo. Mărturisire ce trebuie înțeleasă în sensul ei adevărat: confluență a realismului, al cărui epigon nu dorea să fie, cu a romantismului, pe care-l va nega vehement. Iată motivele ce-l vor îndemna să caute şi să găsească o modalitate proprie de exprimare, ajutat întru aceasta de întreg curentul epocii.

Ne amintim că apariția, în 1856, a *Doamnei Bovary* de Flaubert fusese salutată printr-un entuziast articol de către Sainte-Beuve; acesta exclama: „Anatomişti şi fiziologişti, vă recunosc peste tot!” Era un fel deschis de a recunoaşte romancierului, în domeniul Artei, – din partea criticului cu cea mai mare autoritate în epocă – puterea de investigație pe care omul de ştiință o deține în domeniul său. Fenomen deosebit de simptomatic pentru acest deceniu al şaselea al veacului XIX, când spiritul de sistematizare şi progresele spectaculoase ale ştiinței impun disciplinelor umaniste şi, în primul rând literaturii, modelul ştiințific, încă din veacul al XVIII-lea, monumentala *Istorie Naturală* a lui Buffon, care clasificase speciile zoologice, ca şi metodologia *Enciclopediei*

deschiseseră drumul cercetărilor sistematice. Încât marile diviziuni şi subdiviziuni ale *Comediei umane*, tinzând să inventarieze totalitatea *speciilor sociale*, nu vor fi străine de cercetările din domeniul anatomiei comparate ale lui Cuvier sau de unitate de compoziție a lumii animale expusă de naturalistul Geoffroy Saint-Hilaire în lucrările sale. Recursul la ştiință şi la determinarea socio-istorică nu mai era aşadar o noutate la mijlocul veacului al XIX-lea.

Cu mult înainte de *Romanul experimental* (1880), volum teoretic esențial pentru fundamentarea esteticii naturaliste, dar posterior multora din marile opere naturaliste, şi cu un an înainte de *Thérèse Raquin* (1867), a cărei prefață abordează motivația ştiințifică a aceleiaşi estetici, Zola scrie un remarcabil text cu certă funcție explicativ-programatică. E vorba de cele două definiții date romanului: *Romanul în antichitate şi în primele timpuri ale creştinismului* şi *Romanul în secolul al XIX-lea*, la solicitarea Congresului Ştiințific din Franța, care-şi ținea cea de-a 33-a sesiune la Aix, la finele anului 1866. De remarcat că obiectul acestei sesiuni a Congresului *ştiințific* era tocmai studiul *romanului.* Adresându-se celor care deplâng inexistența în literatura franceză a poemului epic, Zola constată că o nouă *Iliadă,* deci o întoarcere în trecut, n-ar mai fi cu putință. „Dar pentru persoanele care au *interogat istoria* (subl. ns.) şi ştiu cum se comportă forțele creatoare ale inteligenței, epopeea modernă există în Franța. Ea are ca titlu *Comedia umană* şi ca autor pe Honoré de Balzac[1]. Ceea ce înseamnă recunoaşterea marelui său model, într-o epocii în care nu se compara cu el şi, totodată, recunoaşterea faptului că genurile literare sunt supuse unui proces istoric care va transforma epopeea în povestire iar „povestirea, sub influența tendințelor ştiințifice şi metodologice ale timpurilor moderne" în „roman de observație şi analiză" [...] „Între *Clélia* Domnişoarei de Scudéry şi *Femeia de treizeci de ani* a lui Balzac, există o

[1] Émile Zola, *Oeuvres critiques, I,* Préface d'Henri Mitterand, p. 280. Cercle du livre précieux, 1968.

serie de opere care merg pe nesimțite de la povestirea miraculoasă şi neverosimilă *(invraissemblable)* la zugrăvirea exactă a naturii umane. [...] Mi-e de ajuns să constat că astăzi am ajuns la romanul analitic, care are drept scop zugrăvirea naturii aşa cum e şi a oamenilor aşa cum sunt”[2]. Conformitatea cu *realul,* deci cu adevărul, iată marele crez al esteticii naturaliste. La rândul lui, romancierul este întâi de toate un savant „al ordinei morale”, „anatomistul Sufletului şi al trupului”. „Ca şi chirurgul, nu ştie ce-i ruşinea, nici dezgustul, atunci când scotoceşte plăgile umane. Nu-i însuflețit decât de grija adevărului. [...] *Ştiințele moderne i-au dat drept instrument analiza şi metoda experimentală* (subl. ns.). El procedează precum chimiştii şi matematicienii noştri; descompune acțiunile, le determină cauzele, le explică rezultatele. Operează după nişte ecuații fixe, reducând faptele la studiul influenței mediului asupra indivizilor. Numele ce-i convine e acela de doctor în ştiințe morale”[3]. Este excesul influenței deterministe, taineiene (rasa, mediul, momentul) asupra lui Zola aflat la începuturile lui. Amintim că în acelaşi an 1866 Zola îi consacrase lui Taine un amplu articol elogios în *La Revue contemporaine. Thérèse Raquin* (1867), romanul care consfințeşte actul de naştere al romancierului Zola, poartă drept motto cunoscuta profesiune de credință a lui Taine: „Viciul şi virtutea sunt produse, la fel ca zahărul şi vitriolul.” Fără a trece sub tăcere momentul Taine în formarea lui Zola, a cărui operă îi va produce ulterior autorului *Istoriei literaturii engleze* o „impresie moderată”, am dori să evidențiem în definiția dată de Zola romanului (text pe care Henri Mitterand nu ezită să-l considere „primul manifest al romanului «naturalist»”) acele elemente constante ce se vor menține pe tot parcursul activității sale de teoretician. Ne referim la capacitatea de a analiza categoriile estetice în procesul lor istoric, evolutiv, ceea ce echivalează cu condamnarea imobilismului, a

[2] Idem, p. 281.
[3] Ibidem.

clasificărilor rigide şi osificate, situate în afara timpului.

Dar rădăcinile „ştiinţifice” ale operei lui Zola şi ale naturalismului în genere sunt mai adânci. Scriitorul ia cunoştinţă de *Originea speciilor* (1859) a lui Darwin printr-o traducere franceză din 1864. Citeşte de asemeni şi *Tratatul filosofic şi fiziologic al eredităţii* (1850) de Prosper Lucas, *Fiziologia pasiunilor* de doctorul Letourneau şi, mai cu seamă, Introducerea la *Medicina experimentală* (1865) de Claude Bernard, după cum parcurge şi faimosul *Curs de filosofie pozitivă* (1830–1842) al lui Auguste Comte, fondatorul pozitivismului (cunoaşterea realităţii pe baza faptelor şi a experienţei directe). Ideea principală care stă la baza sociologiei acestuia, şi anume, că „circuitul social e identic cu cel vital”, va face mulţi prozeliţi, între alţii şi pe Taine, cum am văzut, şi va duce la identificări rigoriste între ştiinţele exacte (chimie „biologie, botanică, geologie) şi disciplinele umaniste (literatură, istorie etc.). Dezvoltarea impetuoasă a primelor, progresele uriaşe realizate de numeroşi savanţi iluştri vor determina excesul interpretării ştiinţifice şi fetişizarea atotputernicei ştiinţei (scientism). Fenomen explicabil dacă ne gândim că la acea dată scientismul constituia replica laică, fortificată de argumente „pozitive”, „exacte”, dată interpretărilor şi teoriilor metafizice şi idealiste. E ceea ce va demonstra atât de limpede Zola în *Romanul experimental, t*ext teoretic fundamental în înţelegerea şi justificarea, ideologică şi estetică a naturalismului. „Tocmai prin eforturile lui divergente, îndreptate în toate direcţiile, secolul al XIX-lea ne oferă un adevărat laborator [...], o uriaşă şi neîntreruptă dezbatere, în cadrul căreia fiecare poziţie posibilă a fost împinsă până la ultima limită; Putem observa dezvoltarea (iar uneori reducerea la absurd) a aproape tuturor teoriilor pe care le mai întâlnim şi astăzi: scientism, istorism, realism, naturalism, didacticism, estetism, simbolism etc.”[4] În

[4] cf. René Wellek, *Istoria criticii literare moderne*, vol. III, Ed. Univers, 1976, p. 28 (trad. Rodica Tiniş).

Romanul experimental[5], exagerând cu bună ştiinţă, pentru că e însufleţit de spirit partizan în calitate de adept şi promotor al literaturii experimentale, Zola motivează şi scuză în acelaşi timp, în ochii posterităţii, necesitatea acesteia „ca armă polemică antiromantică" şi ca modalitate de investigare a adevărului vieţii, redat în întreaga gamă a variaţiilor sale, de la sublim până la abject. Continuând ideea lui Claude Bernard din *Introducere la metoda experimentală,* care susţine că aceasta trebuie aplicată în fiziologie şi în medicină, iar nu numai corpurilor brute din domeniul chimiei şi al fizicii, Zola pretinde ca aceeaşi metodă să fie aplicată şi cunoaşterii vieţii pasionale şi intelectuale. Scopul acesteia este de-a afla *cauzele determinante ale fenomenelor,* ştiut fiind că acestea sunt supuse unui *determinism absolut.* Pentru a-l putea afla, romancierul naturalist recurge la experienţă (ca şi omul de ştiinţă), care nu e altceva decât o observaţie provocată. Investigaţia ştiinţifică, judecata experimentală înlocuiesc ipotezele idealiştilor, iar romanul de strictă imaginaţie e înlocuit cu romanul bazat pe observaţie. Zola consideră drept cauze determinante în manifestările intelectuale şi pasionale ale omului *ereditatea* şi *mediul social.* În acest sens, romanul experimental, adică naturalist, nu e decât rezultatul evoluţiei ştiinţifice ce-a avut loc în decursul veacului al XIX-lea, substituind studiului omului abstract, metafizic, pe acela al „omului natural, supus legilor fizico-chimice şi determinat de influenţele mediului". Stadiul acesta întruchipează „literatura evului nostru ştiinţific, după cum literatura clasică şi romantică au corespuns evului scolastic şi celui teologic". Procedând astfel, autorii naturalişti fac operă *utilă* şi *morală,* deoarece scopul lor ultim este de a studia natura pentru a o aservi omului, şi „a întrona pe pământ cât mai multă dreptate şi libertate" Polemic, Zola respinge cele două mari capete de acuzaţie aduse naturaliştilor: acela de a fi nişte simpli *fotografi* ai realităţii şi acela de a lăsa cale liberă *fatalismului.* La primul,

[5] Bibliothèque Charpentier, Eugène Fasquelle éditeurs, Paris, 1923.

argumentul său este că ideea de experiență o antrenează pe aceea de modificare, iar geniul şi inventivitatea creatorului depind de felul în care va şti să producă şi să dirijeze fenomenele investigate. La al doilea, Zola defineşte, deci delimitează, noțiunile de fatalism („manifestarea unui fenomen independent de condițiile sale") şi determinism („condiția necesară a unui fenomen, a cărui manifestare nu e forțată"). Romancierul are deplină independență de acțiune: modificând cauzele determinante (mediul) se vor schimba şi urmările, deci oamenii, pasiunile, deprinderile lor. (Ceea ce, transpus la viața socială, va crea situația revoluționară din *Germinal,* de pildă.) Zola respinge în acelaşi timp didacticismul şi tezismul: concluzia operelor naturaliste, oricât de moralizatoare, trebuind a fi conținută în înseşi operele.

„Terenul nostru (spune Zola) este corpul omenesc, în întregimea lui, cu fenomenele sale cerebrale şi senzuale, în stare sănătoasă şi în stare morbidă." Evidențiind acest lucru în articolul său *Arta şi Urâtul,* Mihai Ralea remarcă faptul că „Realismul în literatura atinge apogeul în evoluția contra frumosului dând drept de cetate subiectelor „umile, modeste, urâte". Naturaliştii sunt așadar considerați inițiatorii unui nou criteriu de evaluare estetică: acela al adevărului, indiferent de aspectele sub care acesta se poate înfățişa. În concluzia sa, Mihai Ralea pledează la rândul său pentru lărgirea ariei de cuprindere a literaturii, considerată în esteticele predecesorilor (clasici, romantici) a fi apanajul pasiunilor elevate, al personalităților de excepție. Singur veacul al XVIII-lea dăduse o lecție de modestie prin încercarea lui Diderot de a crea o dramă burgheză, cu o problematică la nivelul scenelor obişnuite din viața cotidiană (ceea ce în artele plastice ar corespunde picturii de gen): ...„se poate spune că un fenomen sau un subiect urât e mai susceptibil de a fi tratat artistic decât unul frumos, fiindcă lasă o margine mai mare creației artistului"[6] „Dar

---

[6] Mihai Ralea, *Scrieri din trecut,* Editura pentru literatură, 1963, p.

naturalismul înseamnă punctul extrem al tendinței care propune ca scop al scriitorului mai curând adevărul decât frumosul”, e şi părerea lui Philippe van Tieghem[7], deci una de adeziune la estetica naturalistă, deşi criticul are rezerve față de afirmația lui Zola atunci când acesta susține că „lumea umană e supusă aceluiaşi determinism ca şi restul lumii”. Ceea ce presupune „o concepție materialistă şi mecanicistă a lumii morale”[8].

Mijloacele de expresie, după părerea lui Zola, trebuie să fie aservite aceluiaşi scop moral, redarea adevărului. Criticii, se ştie, au fost necruțători cu el în această privință. Thibaudet consideră că stilul lui Zola se situează la nivelul institutorului, al muncitorului instruit, socotindu-l grosolan, plin de locuri comune, de epitete previzibile. Ni se pare o judecată aspră pentru cel care dorea ca „ideea să fie într-atât de adevărată, de despovărată, încât să apară transparentă prin ea însăşi, şi de-o soliditate de diamant în cristalul frazei”. „Aş vrea să culc omenirea pe o pagină albă! Să văd totul, să ştiu totul, să spun totul!” În *Romanul experimental* Zola polemizează şi cu adepții scriiturii alese: „Dacă e să-mi spun părerea pe şleau, zic că astăzi se acordă o pondere exagerată formei. […] Cel care va scrie mai bine nu e cel ce va galopa cu mai mult avânt printre ipoteze, ci acela care va ținti de-a dreptul adevărul. […] Marele stil e făcut din logică şi claritate!” Ne explicăm, între altele, de ce *l'Assommoir* e dedicată marelui său prieten Gustave Flaubert, „în semn de ură împotriva bunului gust”.

Dacă, asemeni lui Wellek, putem astăzi considera drept un eşec „încercarea unor Taine, Hennequin, Brunetière şi Zola de-a crea o ştiință a poeticii după modelul ştiințelor Naturii”[9], se cuvine însă să facem o disociere, cel puțin în cazul lui Zola, între activitatea sa de teoretician al literaturii

---

219.

[7] Cf. *Marile doctrine literare în Franța*, Ed. Univers, 1972, p. 219.

[8] *Op. cit.,* p. 237.

[9] R. Wellek. *op. cit.,* p. 27.

experimentale şi rezultatul concret, oferit de realizarea unei opere monumentale, ce s-a bucurat şi se bucură de o uriaşă popularitate. (Astăzi, Zola, se numără printre primii zece scriitori traduşi în lumea întreagă.)

Începând din 1870 şi până în 1893, Zola va produce cele douăzeci de tomuri ale ciclului Rougon-Macquart, „istoria naturală şi socială a unei familii sub cel de-al Doilea Imperiu”. Prin întreg sistemul de concepție al acestui vast ansamblu romanesc, prin investigarea şi îmbrățişarea unor medii sociale mai largi, prin spațiul acordat nu numai personajului, ca entitate profund individualizată, ci şi ansamblurilor sociale (maselor), Zola se va diferenția în bine față de opera maestrului său, Balzac. Deoarece, privită în timp şi din afară, *Comedia umană* îşi dezvăluie cu uşurință slăbiciunile: legătura dintre diversele opere e concepută posterior apariției lor; inexistența muncitorului în paginile sale[10] etc. Cum am văzut, ideea transmisibilității caracterelor antecesorilor „plutea în aer”, iar Zola găseşte în acest suport ştiințific oferit de epocă legătura dintre diferitele verigi ale ciclului. Trebuie spus că determinarea biologică nu constituie pentru familia *Rougon Macquart* un cadru rigid, motivația ereditară fiind făcută mai cu seamă în romanul care deschide ciclul, *Izbânda familiei Rougon,* şi reluată în tomul final, *Doctorul Pascal.* Opera aceasta care numără o mie două sute de personaje reprezintă o secțiune prin toate mediile sociale: negustori mărunți *(Pântecele Parisului);* preoți *(Greşeala abatelui Mouret, Cucerirea oraşului Plassans);* reprezentanții marii politici *(Excelența sa Eugène Rougon);* mici meseriaşi sau declasați *(Gervaise);* curtezane *(Nana);* familia burgheză cu prejudecățile, ipocrizia şi moravurile ei corupte *(Pot-Bouille);* marele negoț şi marele capital luptând împotriva micului capital *(La Paradisul femeilor),* carte pentru

---

[10] Cf. André Malraux, *l'Homme précaire et la littérature*, Gallimard, 1977, p. 123: „...Naturalismul chema zugrăvirea fidelă a unei colectivități aproape absentă în roman: muncitorii [...], o nouă ficțiune luase naştere „mai puțin imparțială decât aceea a lui Flaubert, dar mai fraternă”.

a cărei documentare Zola a citit economie politică şi pe socialişti, de la cei utopici (Fourier) până la Marx; muncitori şi revoluționari (*Germinal);* artişti *(Creație);* țărani *(Pământul):* feroviari *(Bestia umană);* mare finanță *(Banii);* militari, dezvăluind în *Prăpădul* eşecul militar al celui de-al Doilea Imperiu etc.

*

Printre multele acuzații aduse scriitorului în timpul vieții a fost şi aceea de superficialitate în documentare. Masivul (700 pagini) volum recent publicat de către Henri Mitterand[11] cu selecțiuni din arhivele inedite Zola infirmă acest lucru. E vorba de dosarele alcătuite pentru fiecare operă din ciclul *Rougon-Macquart,* din care exegetul dă rezumate şi extrase ample, ordonate cronologic şi tematic. O publicare integrală ar fi pretins tomuri întregi. Amintim, de pildă, că dosarul pregătitor al romanului *Germinal* e mai voluminos decât opera în sine şi a fost, de altfel, singurul publicat in extenso[12]. Maniac al „fişei" Zola practică o documentare care îmbină sistemul „clasic", la îndemâna oricărui scriitor (consemnarea în scris a informației provenită din lecturi, din ştirile furnizate de ziare, de corespondența purtată în acest scop sau relatările făcute de cunoştințe, prieteni etc.) cu un sistem cât se poate de nou, inițiat de însuşi Zola, şi pe care astăzi l-am numi „gazetăresc". Când face călătoria Paris-Nantes şi retur pe o locomotivă, documentându-se pentru *Bestia umană,* Zola va consemna ceea ce *vede* cu propriii săi ochi: comenzile maşinii, trepidația, obiceiurile mecanicului şi ale fochistului, curentul stârnit de viteza trenului, perspectiva asupra peisajului, efectul semnelor luminoase noaptea, şocul acustic produs de trenurile care vin din sens

---

[11] *Carnets d'enquêtes, une ethnographie inédite de la France,* par Émile Zola. Textes établis et presentés par Henri Mitterand (d'après les colections de la Bibliothèque Nationale), Plon, 1986.

[12] Cf. Colette Becker, *La Fabrique de Germinal*, Paris, Sedes, 1934.

contrar etc. Tot astfel, între 17 şi 26 aprilie 1891 scriitorul reface în trăsură, din sat în sat, traseul urmat în august 1870 de către armata Imperiului care se îndrepta spre Sedan. Totodată Zola va *asculta* răspunsurile celor întrebați de el, adică va ancheta pe viu: mineri, curtezane, vânzători de magazin, cumpărători, țărani, hangii, pictori. Aceştia îşi vor zugrăvi meşteşugul, îi vor povesti întâmplări şi anecdote etc. Optica scriitorului se confundă cu a omului de meserie iar cititorul are senzația autenticului, sau, cum declară Zola în *Romanul experimental,* el face „sociologie practică". Aceste „carnete de anchetă" ale scriitorului pot prezenta aşadar un dublu interes: ca inegalabil document asupra istoriei sociale (etnografice şi antropologice) a secolului trecut; dar şi ca document de lucru scriitoricesc, cu valoare proprie. În acest din urmă caz ele au căpătat autonomie alcătuind, un fel de operă în operă, un nucleu intrinsec de adevăr, care oferă suport şi osatură operei de ficțiune. Densitatea şi subtilitatea notațiilor, dar şi calitatea lor de fapte brute, neprelucrate, apartenența lor la laboratorul în care se făurea opera literară le conferă astăzi cel mai viu interes. Este situația multiplelor zone din aşa-numita „literatură de frontieră" (corespondență, memorialistică, între altele) neresimțite ca având valoare literară şi nedestinate publicării de către autorii lor, dar care la interval de câteva generații dobândesc statut literar, fenomen observat de formaliştii ruşi (1924) şi readus în actualitate de către semioticieni.[13]

Relatările contemporanilor îl prezintă pe Zola extrem de scrupulos şi chiar pedant în alcătuirea dosarelor fiecărei opere în parte. O mapă conținea cinci dosare: primul cuprindea *Schița* corespunzătoare personajului central şi a ideii dominante; al doilea, *personajele, starea lor civilă şi fişele de caracter*; al treilea, *ancheta la fața locului,* al patrulea, *notele de lectură*, tăieturile din ziare care priveau subiectul, răspunsurile prietenilor chestionați; al cincilea,

---

[13] Cf. între alții, Tzvetan Todorov, *Le langage poétique* în *Critique de la critique*, collection „Poétique", Ed. du Seuil, 1984.

planul operei. Anticipând asupra epocii lui, Zola mărturiseşte faptul, obişnuit în zilele noastre, că „lasă romanul să se facă singur” şi aceasta pentru că nu ştie să inventeze fapte: „acest gen de imaginaţie îmi lipseşte cu totul... Am luat hotărârea să nu mă preocupe niciodată subiectul. Încep să lucrez la roman fără să ştiu nici ce evenimente se vor desfăşura, nici ce personaje vor lua parte la acţiune, nici începutul, nici sfârşitul. Nu cunosc decât personalul principal. Meditez asupra *temperamentului* său, asupra familiei în care s-a născut şi asupra *clasei* în care am hotărât să-l fac să trăiască. În loc să apelez la imaginaţie, apelez la logică”.[14]

Am subliniat cele două determinante ale poeticii lui Zola: ereditatea (datul biologic) şi mediul (datul social).

O romantică profesiune de credinţă antiromantică

Ce este *Confesiunea lui Claude?* – O carte autobiografică de tinereţe, o „educaţie sentimentală” a unui tânăr aflat în pragul vieţii, e ispitit să răspundă orice cititor care parcurge puţinele pagini ale acestei „încercări”. Să nu ne înşelăm, însă. Cartea aceasta restrânsă ca dimensiuni cuprinde întregul program al unui tânăr ambiţios de douăzeci şi cinci de ani, aflat în plină ucenicie Literară. În 1865, anul apariţiei *Confesiunii,* Zola, după ce, la sfatul lui Louis Hachette în a cărui editură lucrează în calitate de şef al publicităţii, a renunţat să mai publice versuri, e autorul *Povestirilor pentru Ninon,* al câtorva piese de teatru refuzate, şi a numeroase articole „strecurate” mai cu seamă prin gazetele de opoziţie din provincie. E perioada marilor acumulări, a unor lecturi imense din marii scriitori, dar şi a unei „îmbibări” cu lucrări din ştiinţele exacte, care vor oferi suportul ştiinţific al concepţiei sale romaneşti. Formarea lui Zola e rapidă. Disecând – ca să folosim un termen atât de obişnuit recuzitei lui – ideile principale ale cărţii, expuse de altfel în scurta

[14] *Apud* Armand Lanoux, *Bonjour Monsieur Zola*, Ed. Grasset et Fasquelle, 1975, p. 126.

prefață, justificativă a textului, vom vedea că programul şi crezul scriitorului sunt constituite încă de la această dată. Zola afirmă că face operă *morală*, ba chiar că morala cărții lui e „aleasă şi curată”, zugrăvind „căderea şi căința” unei inimi tinere, care-şi „strigă suferințele, pentru a-i face pe frații săi să evite asemenea suferințe”. Principiile morale care le invocă şi le ilustrează prin scrisul său sunt *sinceritatea* şi *adevărul:* „...întâmplarea aceasta e despuiată şi adevărată până la cruzime”. (Într-atât adevărul e obsesia lui, încât celor care, după apariția cărții, îi vor reproşa inconsistența şi impresia de artificiozitate a unor episoade, Zola le va contraargumenta, invocând conformitatea celor relatate în opera de imaginație cu realitatea, confundând *verosimilitatea literară,* adică meşteşugul, capacitatea scriitorului de a reda adevărul, cu *Adevărul* ca fapt brut.) În sfârşit, ne încredințează autorul, întreaga carte e constituită de „lupta dintre vis şi realitate” sau de „manifestarea maladivă a unui *temperament* (subl. ns.) aparte care simte nevoia aprigă a realului, ca şi pe aceea a speranțelor mincinoase şi plăcute ale visului”. Am văzut că metoda de lucru a scriitorului ajuns în plină maturitate va fi aceeaşi: va porni de la un *temperament* într-un *mediu* dat, ale cărui reacții *logice* le va urmări. Antiteza Vis-Realitate înseamnă pendularea lui Claude-Zola între cei doi poli, adică între dorința, proiecția individului de-a aşeza lumea exterioară după bunul lui plac, şi replica, infirmarea dură, crâncenă uneori, prin care legile lumii exterioare dizolvă această proiecție. Este, în ultimă instanță, pendularea lui Zola la această dată între Romantism şi Realismul de factură deosebită ce începuse să se afirme prin cărțile fraților Goncourt.

Printre elementele romantice ale *Confesiunii* trebuie invocată în primul rând tema cărții. Începând cu Musset *(Mimi Pinson),* trecând prin Hugo (Fantine din *Mizerabilii, Marion Delorme*) şi până la Al. Dumas-fiul *(Dama cu camelii*), fără să uităm de H. Murger *(Vie de Bohème),* nici de substanțiala contribuție slavă (Dostoievski), scriitorii romantici s-au simțit ispitiți să reabiliteze prostituata,

curtezana. Considerată exclusiv o victimă a societății, i-au atribuit „cu dărnicie” cum va constata Zola, tinerețe, frumusețe, prospețime, sensibilitate, gingăşie sufletească etc. Acest imbold romantic – intenția generoasă a unui suflet tânăr de a aduce pe calea cea bună o inimă „rătăcită” – există şi în cazul lui Claude-Zola. Eroul nostru elaborează chiar strategia unui întreg program de reeducare, adevărată „cursă cu obstacole” a virtuții, inițiind „probe” din ce în ce mai pretențioase. Însuşi titlul cărții trezeşte ecouri mussetiene: *La Confession d'un enfant du siècle (Confesiunea unui copil al secolului).*

Întreaga parte a cărții consacrată visului adolescentin de puritate al eroului – de fapt o adevărată obsesie a neprihănirii ființei iubite, vis ce revine sub nenumărate deghizări şi imagini (şi care ar putea constitui elemente prețioase în cazul unei investigații psihanalitice) – ține tot de mitologia romantică. Am mai adăuga patetismul tonului, ce nu poate trece neobservat pentru cititorul de azi. Concepută sub forma unor scrisori pe care Claude le trimite celor doi prieteni rămaşi în Provența, cartea e constituită din înşiruirea acestor capitole-epistole, iar expeditorul li se adresează destinatarilor prin „Fraților!”; acestui ton i se adaugă o nestăvilită revărsare de sensibilitate şi lacrimi, în cea mai autentică tradiție romantică. Întreaga *Confesiune a lui Claude* se scaldă în lacrimi. Dacă le-am număra, cuvintele „lacrimi”, „plâns”, „hohote de plâns”, sunt cele care se repetă cel mai des alături, ce-i drept, de „nervos”, „criză de nervi”, „maladiv” cuvinte cheie care le contracarează pe cele dintâi pe latura poeticii „experimentale” a romanului. La toate acestea am mai putea adăuga regia unor întregi scene, ca de pildă cea atât de patetică a morții Mariei, copila-prostituată, care astfel răscumpără căința lui Claude, sau procedeul de alăturare a personajelor prin antiteză: cele două cupluri Claude-Laurence şi Jacques-Marie se află unite ca printr-o figură de cadril, în diagonală; întreaga desfăşurare a intrigii tinde intervertească, adică să reaşeze logic, după structura lor sufletească, pe cinicul Jacques, „omul practic”, alături de

apatica Laurence, cea cu sufletul şi trupul deopotrivă de moarte, şi pe sensibilul Claude alături de nevinovata Marie.

Realitatea e sugerată prin imaginea *zidului.* Element real, (mansarda lui Claude dă spre un zid) acesta capătă dimensiuni, simbolice şi chiar mitice, deoarece toate strădaniile lui Claude de a o însufleți pe Laurence, femeia de stradă rămasă fără adăpost, căreia îi oferă azil „din milă şi simț al dreptății", se izbesc *ca de un zid* şi eşuează. Laurence însăşi („Eu sunt visul, ea e realitatea" – spune Claude) e mută şi rigidă ca un zid. În sfârșit, zidul va da răspunsul răspicat, confirmând trădarea lui Laurence şi punând capăt chinuitoarelor frământări ale lui Claude: ca pe un ecran, pe el se proiectează pătratul de lumină al ferestrei lui Jacques şi, în cadrul acestuia, aidoma unor desene animate ironice şi batjocoritoare, se mişcă umbrele celor doi, iar profilurile lor se unesc într-un sărut grăitor. Realitatea, implacabilă ca un zid, spulberă visul de dragoste al tânărului, dăruindu-i în locul iubitei visate, „fecioara palidă şi blondă, având majestatea lacurilor şi a nourilor" (alt clişeu romantic), pe Laurence, „spectrul palid şi veşted", femeia obosită şi secătuită înainte de vreme, al cărei suflet nu mai poate vibra la nimic, nici la încercarea lui Claude de a-i insufla „bucuria sfântă a muncii", nici la iubirea pătimaşă cu care acesta o înconjoară. Adevărată tragedie amoroasă, această iubire e de neînțeles pentru Claude. Ea ni se pare a ține de logica demonstrației, e încoronarea, argumentul suprem ce dezvăluie eşecul în educația – în reeducarea – întreprinsă de Claude. E bobârnacul pe care-l dă realitatea, farsa pe care o joacă celor împătimiți de ideal: „Fraților, mă tem că visele noastre nu sunt decât minciuni". Întreaga carte e o replică-polemică dată romanticilor, „plângăreții aceia, visătorii care împodobesc cu aripi demonii lor de la douăzeci de ani. […] Dragostele lor se scăldau în toată oroarea iubirii cumpărate. Au fost înşelați, răniți, târâți în noroi. […] Apoi, rana s-a închis, şi, odată cu vârsta, amintirea a învăluit în farmecul ei mângâietor întreaga infamie de odinioară". Sincer, lucid, neprefăcut, Claude-Zola se simte la fel de decăzut ca şi

Laurence în iubirea lui umilitoare pentru ea. Dar, dacă descoperă că realitatea nu oferă Magdalene pline de căință, Zola găseşte în schimb accente zguduitoare pentru a pleda inculparea adevăratului vinovat: Societatea. Marie, copila de cincisprezece ani, „fiica marelui oraş care făcuse din ea acea creatură monstruoasă, care nu era nici copil, nici femeie”, mărturiseşte în clipa morții că nu ştie să se roage, deoarece niciodată n-a avut de ce să ceară iertare: „Femeia care m-a crescut îmi dădea încredințarea că numai cei răi se duc la biserică, pentru a-şi face iertate fărădelegile”. Judecător imparțial şi onest, Zola le absolvă pe Marie şi pe Laurence, „deopotrivă de prihănite, deopotrivă de nevinovate, fiice ale lui Dumnezeu rănite de oameni”.

*

Ceea ce conferă un interes deosebit *Confesiunii lui Claude* e factura ei autobiografică. Urmând criteriile definitorii pe care Philippe Lejeune le dă autobiografiei[15] (identitate dintre autor şi narator, identitate dintre autor şi personajul principal, în ultimă instanță consemnarea în scris a aceluiaşi nume pe copertă şi în carte) nu putem trage decât o singură concluzie: *Confesiunea lui Claude* nu este o autobiografie *stricto sensu.* Ca cititori însă, ne vom lăsa seduşi de acea reacție inversă, sesizată tot de Philippe Lejeune, şi care constă, în cazul operelor de ficțiune cu caracter autobiografic. În a căuta asemănări între autor şi eroul pretextual al cărții. În cazul nostru, o oricât de sumară tentativă de identificare Claude-Zola nu va face decât să ne dezvăluie asemănările: cei doi prieteni cărora cartea le este dedicată, Paul Cézanne şi Jean-Baptiste Baille, viitor notar, sunt colegii săi de la Colegiul Bourbon din Aix. Nostalgicele evocări ale anilor de şcoală şi a „laboratorului” din locuința familiei Baille, unde făceau „versuri şi chimie, pictură şi muzică”; ale escapadelor prin peisajul încins de soare al Provenței, scaldele în râu sunt cât

[15] Cf. Philippe Lejeune, *Le pacte autobiographique,* Seuil, 1975.

se poate de autentice. Aşijderi anii de lipsuri de după venirea la Paris, petrecuți prin mansarde, la masa de scris, în fața foii albe, ori în căutarea unei slujbe. La fel de autentică e şi vânzarea paltonului în Place du Panthéon. Adevărat până şi episodul cu Laurence, Berthe pe numele ei adevărat: totul a fost minuțios dovedit de către spiritul detectiv al biografilor şi istoricilor literari, şi toate aceste elemente ni se par revelatoare şi pledează pentru acordarea calității de text cu factură autobiografică acestei *Confesiuni...* Esențial însă rămâne portretul – mai bine zis autoportretul – *moral* al scriitorului la douăzeci de ani, portret ce se încheagă din frânturi şi impresionează prin pătrunderea cu care Zola îşi surprinde însuşirile, calități umane şi haruri scriitoriceşti, intuind printr-un soi de premoniție tot ceea ce-l însuflețeşte şi-l va purta „în afara judecății mulțimii". „Nu regret că nu dau ascultare decât rațiunii mele, că trăiesc liber, numai în dragostea adevărului şi a dreptății": s-ar spune că anticipează evenimente ce vor avea loc peste aproape patruzeci de ani. Zola îşi recunoaşte vulnerabilitatea unei naturi sensibile, jupuite de vii, „ca o cutie de rezonanță": „...am o percepție acută şi limpede a lumii ce mă înconjoară"; „Primesc şi răsfrâng înfiorat cea mai neînsemnată rază"; „Văd bine că m-am născut ca să mă sfâşii de unul singur"; „N-am drept pavăză nici muțenia inimii, nici a sufletului"; „Mă bucur de înspăimântătoarea nefericire de-a avea în mine o veşnică furtună." Ceea ce impresionează cu deosebire la acest discurs autoreferențial aproape neprelucrat, țâşnit din inimă, – în ciuda stângăciilor şi-a patetismului – e tocmai sinceritatea lui. Impresionante între toate ni se par mărturiile ce dezvăluie scriitorul, înzestrările sale: „Am trista putință a visării, facultatea de a crea pe de-a-ntregul personaje care duc aproape o existență reală; le văd, le ating"; „Continui să am această putere stranie de-a mă sustrage realității, de-a zămisli o lume şi ființe mai bune"; „...Mă dedublez. Am şi în vis aceeaşi sinceritate ca şi-n senzațiile adevărate. Duc astfel două existențe paralele, la fel de vii, la fel de aprige amândouă"; „...îmi plac în mod straniu aceste delicate

operații ale inteligenței, pornită în căutarea unei soluții necunoscute. Simți o voluptate minunată să cântăreşti fiece cu vânt, fiece răsuflare; de la câteva date vagi, ajungi, printr-un mers încet şi sigur, *matematic* (subl. ns.) la cunoaşterea adevărului întreg.” Mai târziu, cum am văzut, scriitorul va mărturisi că în locul imaginației apelează la logică. Zola, ca şi Roger Martin du Gard, între alții, face parte dintre scriitorii care ştiu să-şi drămuiască timpul şi care cred că inspirația constă în a te aşeza la masa de lucru în fiecare zi, la aceeaşi oră: „Am sfânta bucurie a muncii” spune Claude-Zola.

O „Scenă a vieţii de provincie” în manieră Zola

„Scenă” ce nu va zugrăvi nici geniul cumulator al vreunul bătrân avar, nici captarea vreunei moşteniri, nici pe vreun tânăr ros de ambiție care aspiră să-şi părăsească ungherul de provincie ca să-şi afirme talentul pe „marea scenă pariziană”. Spre deosebire de Balzac, Zola va împleti în acest roman firul mai multor teme: tema politică şi anticlericală, tema familiei şi a nebuniei. O notație din schița pregătitoare a romanului precizează şi în planul procedeelor, „maniera” Zola: „Fără portrete, doar fapte şi dialog”. Iar Henri Mitterrand, vizând dimensiunile profunde ale cărții, va face observația: „Poate că, după două pretexte *(hors d'oeuvre)* descriptive şi pitoreşti, ca *Haita* şi *Pântecele Parisului*, lui Zola nu-i displăcea să se-ntoarcă la un roman de analiză psihologică”.[16]

A patra verigă a ciclului Rougon-Macquart, *Cucerirea oraşului Plassans* începe să apară în foileton în *Le Siècle,* ziar republican de opoziție, între 24 februarie şi 25 aprilie 1874. Venea după *Izbânda familiei Rougon* (1870), roman inaugural, a cărui acțiune se petrece tot la Plassans şi

[16] Cf. Émile Zola, *Les Rougon-Macquart, histoire naturelle et sociale d'une famille sous le Second Empire*, publiée sous la direction d'Armand Lanoux. Études, notes et variantes, index établis par Henri Mitterand. Éd. Gallimard, collection „Bibliothèque de la Pléïade”, p. 1648.

sugerează, prin reuşita familiei Pierre şi Félicité Rougon, întreaga izbândă a clasei burgheze ce-şi leagă interesele de lovitura de stat a lui Ludovic-Napoleon Bonaparte din 2 decembrie 1851, după *Haita* (1871), care arată efectele loviturii de stat la Paris, în lumea speculatorilor de terenuri imobiliare, având printre eroii principali pe Aristide Rougon, fiul lui Pierre şi al lui Félité Rougon, şi în sfârşit, după *Pântecele Parisului*, care prezintă lumea micii burghezii negustoreşti sub cel de-al Doilea Imperiu. În planul definitiv al ciclului *Rougon-Macquart,* alcătuit după o concepţie dialectică am spune, a contrariilor, fiecare nou roman trebuie să fie complementar celui dinaintea lui şi totodată opus lui, având la rându-i un altul complementar şi antitetic. În schiţa pregătitoare la *Cucerirea, oraşului Plassans,* Zola precizează: „Ca desfăşurare generală a operei, e timpul să mă întorc la Plassans, unde multă vreme de acum încolo nu voi mai putea călca. Spre sfârşit, numai”. Acţiunea ultimului volum al ciclului, *Doctorul Pascal* (1893), se petrece într-adevăr la Souleiade, lângă Plassans. Doctorul Pascal (personaj de ficţiune sub ale cărui trăsături Zola s-a zugrăvit pe el însuşi) e frate cu Eugène şi Aristide Rougon, fiii lui Pierre şi Félicité Rougon. Două din personajele din *Cucerirea oraşului Plassans* vor fi personaje principale în alte două romane ale ciclului: Serge Mouret, în romanul imediat următor, *Greşeala abatelui Monret* (1875), şi Octave Mouret (fratele lui) în romanul *La Paradisul femeilor* (1883), al unsprezecelea din ciclu.

Toate temele care fuzionează în *Cucerirea oraşului Plassans* se regăsesc în activitatea gazetărească a lui Zola premergătoare apariţiei romanului. Unul dintre textele capitale care dovedeşte că la baza acestui roman, ca şi a *Doamnei Bovary,* stă un fapt divers real, e cel publicat în *La Cloche* din 17 iunie 1872: Zola relatează povestea sechestrării abuzive a unui anume Maurin, proprietar în Montmartre, care la vârsta de patruzeci de ani se căsătoreşte cu fiica unuia din chiriaşii săi, în vârstă de optsprezece ani. Aceasta, Henriette, nu întârzie să devină amanta unui tânăr doctor,

din acelaşi imobil. Dormitorul soţilor se află sub camera tânărului doctor. Cum cei doi nu îndrăznesc să recurgă la o crimă (Maurin e un om cât se poate de paşnic şi iubitor), sfătuită de doctor, tânăra soţie va înscena brutalităţile de peste noapte: suspectat de întreg cartierul, care într-una din nopţi îl zăreşte prin grădină cu o lumânare în mână, în timp ce Maurin nu făcea decât să stârpească melcii de prin lăptuci, acesta e în cele din urmă închis în ospiciul de la Charenton. După un an, Henriette îşi părăseşte amantul şi, cuprinsă de remuşcări, se duce să-şi vadă soţul. Dă peste un om de nerecunoscut, care face o criză de nebunie, deoarece, între timp, Maurin îşi pierduse minţile de-a binelea. Nu este decât nucleul brut furnizat de un fapt real: încă din anii premergători structurării ciclului *Rougon-Macquart*, Zola fişase numeroase lucrări medicale privind alienarea mintală în legătură cu fenomenele de ereditate. Notele din anul 1868 dovedesc lectura lucrărilor: Dr. Jacques Moreau, *Despre identitatea stării de vis şi a nebuniei* (1855), *Psihologia morbidă în raporturile ei cu filosofia istoriei* (1859) şi *Despre influenţa nevropatiilor asupra dinamismului intelectual* (1859); dr. Morel, *Tratat asupra degenerescentei fizice*, *intelectuale şi morale a speţei umane* (1857); dr. Ulysse Trelat, *Nebunia lucidă*, *studiată şi privită din punctul de vedere al familiei şi societăţii* (1861). Stabilind că elementul de legătură al *istoriei naturale* a familiei Rougon-Macquart va fi *ereditatea*, dând ca punct de plecare al întregii descendenţe pe Adelaide Fouque (mătuşa Dide), o dementă, aceeaşi care la bătrâneţe stă închisă în ospiciul de la Tulettes, lângă Plassans, nebunia în *Cucerirea oraşului Plassans* nu va fi simulată, ea existând cu adevărat, ca o tară de familie, ci doar *eliberată* de către elementul religios (extazurile mistice ale Marthei Rougon).

Tema religioasă, adică ceea ce va sluji drept argument declanşator în roman, apare la rândul ei în activitatea gazetărească a lui Zola. Într-o cronică dramatică din 1869, Zola enumeră varietăţile femeii evlavioase (dévote): „ipocrita... habotnica, al cărei creier dereglat e pradă halucinaţiilor religioase, păpuşa mondenă, care-şi are scăunelul la Saint-

Roch, aşa cum ai o lojă la teatru...” Recunoaştem (în ultimele două „varietăți”) dominantele personajelor Marthe Mouret şi doamna de Condamin din *Cucerirea oraşului Plassans.* În martie 1870, Zola publică un articol în *La Cloche* pe jumătate studiu, pe jumătate nuvelă, în care vorbeşte despre o enoriaşă cucernică ce-şi pierdea cunoştința, amețită de miresmele şi luminile bisericii, dar mai cu seamă cucerită de elocința unui vicar, om de lume şi bărbat chipeş. (De remarcat că, într-o prima variantă, personajul preoțesc era un soi de Tartuffe, care devenea amantul gazdei. Ulterior, întreaga problematică a cărții căpătând dimensiuni mai profunde, preotul devine un temperament nesenzual, dominator. La rândul lui, personajul feminin, după ce Zola citeşte *Tratatul* doctorului Trelat, nu mai simulează nebunia: din artificiu romanesc, aceasta devine tară ereditară, adică o ipoteză de lucru.)

Aspectul sub care e atacată tema religioasă în *Cucerirea oraşului Plassans* nu se mai menține la nivelul anecdoticului: religia devine o adevărată plagă socială, distrugătoare a familiei dar, mai ales, este suportul cel mai important al regimului politic. Pentru a înțelege în adevăratul lor sens intențiile demascatoare ale lui Zola, trebuie să ne referim la criza politică a perioadei imediat următoare războiului franco-prusac (1870) şi înăbuşirii Comunei din Paris (1871; perioada 1871–1873 reprezintă deruta unei națiuni pe care anii de falsă prosperitate economică şi falsă securitate politică ai celui de-al Doilea Imperiu (1851–1870) au pus Franța în situația de a capitula la Sedan şi, mai cu seamă, e caracterizată de teama claselor avute de un regim radical de stânga. În articolele sale din *Le Corsaire*, din cursul anului 1873, Zola ataca frecvent conservatorismul şi clericalismul în persoana ducelui de Broglie şi a anturajului său, atrăgând atenția că „doctrinarii şi clericalii vor să ia de la capăt opera Restaurației în perioada amintită, Franța ezită între mai multe forme de guvernământ: *legitimiştii* sunt partizanii instaurării monarhiei din ramura vârstnică a Bourbonilor, în persoana contelui de Chambord, nepot de fiu al lui Carol al

X-lea (acesta, sub numele de Henric al V-lea, e înconjurat de mica sa curte monarhică, la Viena, şi aşteaptă „un semn” din partea supuşilor lui „prin drept divin”; *orleaniştii,* conservatori, susținători ai religiei, sunt partizanii monarhiei franceze din ramura tânără, de Orléans, dar sunt gata să fuzioneze cu primii; mai sunt şi *cezariştii,* adepții fiului lui Ludovic-Napoleon Bonaparte, şi *republicanii.* Declarația ducelui de Broglie, căpetenia orleaniştilor, din 24 mai 1875, în Adunarea Națională: „Este necesar să se risipească temerile țării, făcând să prevaleze în guvern o politică categoric conservatoare”, va pune capăt guvernării lui Thiers, iar mareşalul Mac-Mahon devine preşedinte al republicii – al unei prea conservatoare republici, caracterizată printr-un conformism politic, social şi religios, care avea să-şi capete cu îndreptățire denumirea de „ordine morală”. Michelet şi Quinet, marii dascăli ai generației paşoptiste, Renan şi Taine, Zola, după cum am văzut, vor protesta împotriva acestui conformism cu mijloace de expresie adecvate. Atitudinea vehement anticlericală a lui Zola era influențată şi de campaniile anticlericale ale presei radicale din anii premergători căderii Imperiului: 1868–1870. Personal, asistase la manifestările anticlericale de la Marsilia din 1870. Iată tot atâtea argumente care fac ca romanul *Cucerirea oraşului Plassans* să fie o violentă satiră anticlericală, Zola transpunând în primii ani ai celui de-al Doilea Imperiu (1851) atmosfera politică şi religioasă de după 1871.

Cadrul acțiunii este Plassans – adică Aix, oraşul copilăriei şi adolescenței lui Zola –; casa familiei Mouret este casa familiei Cézanne, după cum prototipul real al lui François Mouret este tatăl pictorului, redat cu toate maniile lui de burghez strângător. Acțiunea începe, ca multe din romanele lui Zola, prin intruziunea unui personaj străin într-un mediu dat şi care, în timp, va declanşa intriga. Personajul acesta este abatele Faujas, agent politic, venit să convertească la bonapartism un oraş legitimist. Va fi călăuzit în întreprinderea lui de Félicité Rougon, mama lui Eugène Rougon, ministrul, căruia Faujas îşi oferise serviciile. Numele

ministrului nu este niciodată rostit în carte, Félicité face doar aluzii la el. Misterul pluteşte mai cu seamă asupra persoanei şi acțiunilor abatelui: personaj tenebros, auster, acesta respinge răsfățurile de orice fel, complăcându-se în sobrietate şi sărăcie şi urmărindu-şi planurile cu o înverşunare diabolică. Pentru a-şi atrage simpatia oraşului pe care are misiunea să-l învețe „să voteze corect” va crea o operă de binefacere pentru tinerele fete şi un cerc al tineretului. Dar mai cu seamă va atrage de partea sa notabilitățile oraşului, cărora, prin agenții lui locali şi benevoli (doamna de Condamin, între alții), li se sugerează că menținerea în postul pe care-l dețin depinde de felul cum se vor comporta în alegeri. E ceea ce înțeleg în cele din urma cei care alcătuiesc grupul bonapartist, care se întruneşte la subprefectură, şi în fruntea căruia se află Péqueur des Saulaies, subprefectul, judecătorul Paloque, care aspiră la postul de preşedinte de tribunal, doctorul Porquier. care vrea să-şi mențină clientela din lumea bună, Delangre primarul; ca şi cei care alcătuiesc grupul legitimist, şi care se întrunesc la preşedintele de tribunal Rastoil. Acesta, deşi urmează să se pensioneze, are nevoie de un loc de substitut pentru fiul lui etc. Nu numai grupările politice laice trebuie aduse pe calea cea bună, ci însăşi ierarhia bisericească – ocazie pentru Zola de a fi necruțător cu toată tagma preoțească. Sunt rând pe rând arătate versatilitatea episcopului, monseniorul Rousselot (care, întocmai ca o femeie… „se dă celui mai tare”), viclenia şi răutatea abatelui Fenil, directorul seminarului, cel care refuză împărtăşania preotului paroh aflat pe moarte, şi care-l va pierde în cele din urmă pe Faujas; prostia „henormă” (cum ar fi spus Flaubert) a abatelui Bourrette (în schițarea antitezei Faujas-Bourrette, Zola trebuie sa fi suportat influența inconştientă a acelei mici capodopere romaneşti a lui Balzac care este *Preotul din Tours,* unde există o cuplare similară: Troubert, tenebrosul trimis al Congregației, şi naivul Birotteau). Cum întâmplarea face ca locuința familiei Mouret, care-l găzduieşte pe Faujas, să se afle între grădina subprefecturii şi cea a preşedintelui de tribunal Rastoil, pe

măsură ce câştigă teren şi devine atotputernic, abatele Faujas va face din grădina Familiei Mouret locul de întâlnire – un fel de teren neutru, întocmai ca şi salonul lui Félicité Rougon – al bonapartiştilor şi-al legitimiştilor. Famila Mouret cade victimă în întregimea ei influenței malefice a preotului. Pe François Mouret, negustorul cu noroc în afaceri retras la Plassans, unde se află socrii săi, Pierre şi Félicité Rougon, după ce cincisprezece ani ținuse băcănie la Marsilia, ceea ce-l pierde sunt convingerile lui politice: în preajma alegerilor, trece drept presupusul candidat al cartierelor populare şi al satelor din preajma Plassansului, aceleaşi care în momentul loviturii de stat din decembrie 1851 se răsculaseră – e aşadar un republican periculos, care poate periclita alegerea candidatului dorit de abate. Acesta nu va întreprinde propriu-zis nimic împotriva lui Mouret; va fi însă complice prin neintervenție, neopunându-se nici demersurilor lui Félicité de a-l închide la ospiciu, nici intențiilor nemărturisite ale Marthei de a-şi îndepărta soțul, pe care-l consideră o piedică în calea sentimentelor ei față de abate. Să nu uităm că Mouret *e văr cu soția lui*, iar în cazul său şocul psihic provocat de înscenarea a cărei victimă este va favoriza apariția nebuniei: sărind peste o generație, va spune Zola, nebunia bunicii (Adelaide Fouque), îi va însemna pe nepoți, pentru ca ereditatea să-şi spună cuvântul. Marthe „matroană respectabilă şi-atât de utilă” va fi, benevol, una dintre doamnele care patronează așezământul tinerelor fete, prilej cu care va începe să frecventeze Catedrala Saint-Sauveur, la început doar pentru simple întâlniri „de lucru” cu arhitectul aşezământului şi cu Faujas, apoi în calitate de catolică practicantă şi de enoriaşă evlavioasă, nelipsită de la niciuna dintre marile ceremonii religioase. Pe măsură ce sentimentele ci față de abate se precizează, extazurile mistice vor provoca visele şi crizele nevrotice din cursul nopții, formă deghizată prin care Marthe aspiră la completudinea erotică: religia e, în cazul ei, un transfer al impulsului erotic refulat.

Există două momente în carte în care Zola conturează personajul Marthe în două ipostaze diferite. La început, într-

un cadru de tablou intimist, domestic: grădina familiei Mouret mărginită ca întindere, la fel ca şi aspirațiile Marthei, care refuză să iasă din casă până şi joia, ziua când în parcul oraşului cântă fanfara, mulțumindu-se să cârpească lenjeria familiei, operație ce-i place şi-o linişteşte. Asupra acestui prim tablou pluteşte reculegerea, duioşia şi tihna înserării, ce învăluie totul într-o lumină aurie şi tăcută. Apoi tabloul serilor de vară petrecute de Marthe pe terasă, în tovărăşia lui Mouret (care curând adoarme), a bătrânei doamne Faujas (străjer vigilent al tihnei fiului ei) şi a abatelui. Datele s-au schimbat, abatele acaparează întreg spațiul vizual şi imaginativ al Marthei, care devine necuprins: „Marthe rămânea gravă, stingherită de glumele cu care Mouret îi strica petecul mare de cer ce se-ntindea în fața ei. [...] La toate trăncănelile astea, abatele Faujas şi Marthe răspundeau prin fraze scurte, atunci când Mouret îi întreba direct. De obicei, cu fața ridicată, cu ochii pierduți, erau împreună, altundeva, mai departe, mai sus.” E ceea ce Gaston Bachelard numeşte „reverie cosmică”: „Imaginea cosmică ne dăruie o odihnă concretă, specifică; odihna aceasta corespunde unei nevoi, unei aspirații”[17]. Marthe îşi reneagă fericirea alături de Mouret şi aspiră la o alta, alături de abate. În numele acestei iluzorii făgăduieli de fericire, va accepta îndepărtarea tuturor copiilor de-acasă, va consimți tacit la sechestrarea soțului, va primi să fie unealta abatelui, care se va sluji de ea ca de-un obiect, în scopurile lui politice. Deziluzia finală („cerul minte”), demascarea întregii complicități a abatelui, rostită ca un reproş şi ca un rechizitoriu de către Marthe, capătă accentele unei tragedii raciniene.

Tragic şi de-o mare profunzime în implicațiile lui psihanalitice este şi episodul final, când Mouret, cu mințile rătăcite, fugit din ospiciu, îşi caută prin toată casa soția. În timp ce-o caută, constată că totul e schimbat, grădina

[17] Cf. Gaston Bachelard, *La poétique de la rêverie*, cap. V: „Rêverie et cosmos”. Presses Universitaires de France, 1971, p 152.

mutilată, tufele de merişor „ucise”, odăile şi bucătăria în neorânduială, purtând urmele felului de viață al celor înstăpâniți acolo: „Unde Dumnezeu se afla de nu mai recunoştea niciuna dintre odăi? cine naiba îi schimbase astfel casa? Şi amintirile i se tulburau. Nu vedea decât umbre strecurându-se pe coridor: două umbre negre mai întâi, sărace, cuviincioase, şterse; apoi două umbre cenuşii şi dubioase, care rânjeau. Ridică lampa, a cărei flacără pâlpâi; umbrele creşteau, se alungeau pe pereți, urcau până în casa scării, umpleau, devorau casa întreagă. Cine ştie ce spurcăciune, ce ferment de descompunere introdus acolo putrezise lemnăria, ruginise fierul, plesnise pereții. Şi-atunci auzi casa sfărâmându-se ca un maldăr de moloz ce cade de putrezit ce e, topindu-se ca o bucată de sare azvârlită într-o apă călduță.” Casa, în acest context, este metafora ce desemnează elementul de stabilitate şi siguranță, de ancorare față de existența schimbătoare, elementul care dă trăinicie, adăposteşte şi ocroteşte traiul alături de cei dragi: „Deoarece casa este colțul nostru de lume. [...] Este cu-adevărat un întreg cosmos.”[18] Nemairecunoscându-şi casa, negăsindu-şi soția, şi copiii, Mouret o hărăzeşte focului şi, odată cu ea, pe cei încuibați în mod abuziv acolo, cei care aduseseră răul.

Dacă în timpul vieții scriitorului şi multă vreme după moartea sa, critica oficială şi detractorii lui s-au răfuit cu polemistul, cu „pornograful”, cu socialistul sau apărătorul lui Dreyfus, trecând pe planul al doilea sau negând valoarea omului de litere, asistăm astăzi la o veritabilă „descoperire” a lui Zola. Înțelegem prin aceasta lectura în profunzime a operelor sale, cea care revelează un scriitor cu fațete multiple, un spirit înnoitor şi-un precursor.

În ampla lui teză[19] Roger Ripoll vede în Zola un creator de mituri. Acelaşi descifrează în personajul abatelui Faujas nu

[18] Cf. Gaston Bachelard, *La poétique de l’espace*, cap. I: „La maison. De la cave au grenier”. Presses Universitaires de France, 1967, p. 24.

[19] *Réalité et mythe chez Zola*, 1981, t. I–II.

numai un caracter dominator, ahtiat după putere, care-şi impune castitatea ca pe-o garanție a izbânzii personale („Numai cei neprihăniți sunt puternici”), ci însăşi întruparea spiritului diabolic, satanic. De multe ori, alte personaje îl desemnează prin cuvintele „acest diavol de om”; „doar n-o fi diavolul în persoană”. După alegeri, când Faujas nu se mai preface, oraşul, „cucerit”, are revelația identificării lui Faujas cu însuşi diavolul: „...rasa murdară, mirosul puternic, părul roşu al unui *diavol”. As*tfel, susține R. Ripoll, romanul *Cucerirea oraşului Plassans* conține şi altceva decât enunțarea unei interpretări simpliste a credinței: „Sub o formă mai mult sau mai puțin rațională, în cadrul unei intrigi politice şi al unei drame psihologice, se pot repera în acest roman elementele mitologiei răului”[20].

E un semn că fiecare nouă generație descoperă în opera lui Zola fațeta ce corespunde propriei sensibilități şi propriei capacități de investigație.

ANGELA CISMAŞ

---

[20] Roger Ripoll, op. *cit.,* p. 541.

TABEL CRONOLOGIC

1795 7 august Se naşte la Veneţia, într-o familie de militari, Francesco Zolla.

1819 6 februarie Se naşte la Dourdan, într-o familie foarte modestă, Emilie Aubert, fiica unui pictor pe sticlă.

1820 Francesco Zolla părăseşte armata şi întreprinde o carieră de inginer. E un *furbo,* adică un om inteligent, abil, plin de resurse.

1830 După revoluţie, François Zola se instalează la Paris, „oraşul libertăţii”. Patria sa va fi de acum înainte Franţa.

1831 20 iulie – 4 nov. 1832, François Zola luptă în legiunea străină, în Algeria.

1833 15 ianuarie François Zola se îmbarcă spre Marsilia, unde va deschide un birou de inginerie civilă.

1839 16 martie Căsătoria lui François Zola cu Émilie Aubert, la Paris.

1840 2 aprilie - la ora unsprezece, s-a născut micuţul Émile-Edouard-Charles-Antoine, fiul nostru,” notează tatăl în agenda sa.

16 mai „Să-l vaccinăm pe copil.”

1840 Tentativă a lui Ludovic-Napoleon Bonaparte (nepotul lui Napoleon I) de a organiza o conspirație bonapartistă, cu prilejul aducerii în Franța a rămăşițelor pământeşti ale lui Napoleon Bonaparte. Tentativa eşuează, iar el este încarcerat la fortul Ham.

1840 ianuarie într-o scrisoare a lui Balzac către editorul Curmer apare pentru prima oară titlul *Comedia umană.*

1841 2 octombrie Balzac semnează cu editorii Furne, Hetzel, Dubochet şi J.-B. Paulin un contract în vederea publicării *Operelor complete* în şaisprezece volume, sub titlul *Comedia umană.*

1842 10 aprilie apare prospectul *Comediei umane.*
Iunie, apar primele trei volume, cu *Prefața* lui Balzac.

1843 19 aprilie Municipalitatea oraşului Aix semnează cu inginerul François Zola un contract prin care acestuia i se încredințează executarea unui proiect ce „urmează să capteze apoi să aducă în oraş apele râului Cause”. Familia Zola, căreia i se adaugă bunicii dinspre mamă, se instalează la Aix.

1847 27 martie în timp ce au început lucrările barajului, François Zola întreprinde o călătorie la Marsilia, unde moare în câteva zile de pneumonie.

1848–1852 Familia Zola locuieşte la Aix, mutându-se în locuințe din ce în ce mai ieftine. În 1852 are loc prima împărtăşanie a lui Émile, în catedrala Saint-Sauveur, asiduu frecventată de personajul său Marthe Mouret în romanul *Cucerirea oraşului Plassans.*

1848 22–24 februarie Insurecția revoluționară pune capăt monarhiei din iulie.

25 februarie Guvernul provizoriu, prin vocea lui Lamartine, proclamă cea de-a doua Republică.

10 decembrie Ludovic-Napoleon Bonaparte este ales preşedinte al celei de-a doua Republici.

Apare Manifestul Partidului Comunist.

1850 18 august Moare Balzac.

1850. Doctorul Lucas publică *Tratat filosofic şi fiziologic asupra eredităţii naturale.*

1851 19 iulie Camera deputaţilor respinge proiectul de revizuire a Constituţiei în favoarea realegerii lui Ludovic-Napoleon Bonaparte ca preşedinte al Republicii.

1851 2 decembrie Lovitură de stat a lui Ludovic-Napoleon Bonaparte: în ciuda manifestaţiilor ostile din Paris şi din provincie (3–10 decembrie), plebiscitul dă câştig de cauză lui Ludovic-Napoleon Bonaparte.

1852 2 decembrie în urma unui plebiscit, este proclamat cel de-al Doilea Imperiu, iar Ludovic-Napoleon Bonaparte devine împărat, sub numele de Napoleon al III-lea.

1852–1857 Émile urmează colegiul Bourbon din Aix. Prietenie strânsă cu Paul Cézanne şi Baptistin Baille. Primele încercări literare, plimbări, scalde. Lecturi din Musset şi Hugo. Ruina familiei Zola, provocată de speculatorul Jules Migeon, politician şi afacerist, care preia construcţia Canalului de la Aix, grăbind falimentul Societăţii Canalului. Émile se îndrăgosteşte de sora colegului său Philippe Solari, Louise, personaj în *Povestiri pentru Ninon* şi în *Izbânda familiei Rougon* (Miette).

1856 1 octombrie începe să fie publicat în foileton, în *La*

Revue de Paris, romanul lui Flaubert, *Doamna Bovary.*

1857 31 ianuarie proces intentat lui Flaubert, silit să compară pe banca tribunalului corecțional, sub învinuirea de a fi ultragiat religia şi bunele moravuri în romanul său *Doamna Bovary.*

1857 20 august Procurorul Ernest Pinard (acelaşi care condamnase şi *Doamna Bovary)* rosteşte în Camera a 6-a corecțională rechizitoriul împotriva *Florilor răului* de Baudelaire. Autorul şi editorul sunt amendați iar din volum sunt suprimate şase poezii.

1858 – Familia Zola se mută la Paris. Dificultăți materiale. Emile urmează liceul Saint-Louis, secțiunea de ştiințe.

1859 Émile cade la bacalaureat, întâi la Paris, apoi la Aix.

1860 Ani de boemă şi mizerie. Émile lucrează câteva săptămâni la administrația Docurilor. Lecturi din Shakespeare şi Montaigne.
8 septembrie Scrisoare admirativă adresată lui Victor Hugo.

1861 Émile se instalează într-o sordidă pensiune mobilată de pe rue Soufflot. Aici se situează episodul real cu Berthe, devenită personajul Laurence în *Confesiunea lui Claude.* Trage la sorți un număr bun, care-l scuteşte de armată, sistemul recrutării generale a tinerilor de-aceeaşi vârstă nefiind încă instituit în Franța.
Apare *Sora Phïlomène,* roman de Jules şi Edmond de Goncourt.

1862 1 februarie Zola începe să lucreze la editura Hachette, la expediții. Curând ajunge şef al publicității, începe să-i cunoască pe oamenii de litere (Taine, Edmond About, Théophile Gautier) sub o lumină prea puțin idilică, adică

în relațiile acestora cu editorul. Se simte atras de teoriile deterministe ale lui Taine.

1863 Zola publică versuri în săptămânalul *Le Travail,* ostil Imperiului, publicație a lui Georges Clemenceau, li prezintă poezii scrise de el editorului Louis Hachette. Răspunsul acestuia: „Nu-i rău. Dar n-o să se vândă. Ai talent. Fă proză”, îi va îndruma talentul. Începe să scrie povestiri în *Journal populaire du Nord*, *Revue du mois*, *Echo du Nord.*

1864 24 decembrie Zola publică la editorul Lacroix *Contes à Ninon (Povestiri pentru Ninon).* Lecturi din Stendhal, Flaubert, Balzac, Taine.

1865 Cézanne îi face cunoştință cu Gabrielle-Eléonore-Alexandrine Meley, zisă Coco, viitoarea sa soție. Colaborează la publicațiile *Courrier du Monde*, *Salut. public de Lyon*, *Petit Journal. La Vie parisienne.* Teatrul Odéon îi refuză comedia într-un act *La Laide (Urâta),* iar teatrul Gymnase tragedia în trei acte *Madeleine.*
15 noiembrie Zola publică romanul autobiografic *La Confession de Claude (Confesiunea lui Claude).*
Apare romanul *Germinie Lacerteux* de Jules şi Edmond de Concourt, ce va avea o mare influență asupra lui Zola.

1866 31 ianuarie Zola părăseşte editura Hachette şi devine cronicar literar („Cărți de azi şi de mâine”) la ziarul L'*Événement.*
15 februarie Articol consacrat lui Taine în *La Revue contemporaine*.
27 aprilie—20 mai publică articole în favoarea picturii lui Manet, ce vor stârni scandal.
Apare volumul *Mes haines (Urile mele),* grupând eseurile (articolele) lui Zola de critică literară.
Apare volumul *Mon salon (Salonul meu)* grupând

cronicile sale de pictură în favoarea tinerilor pictori, prieteni ai săi: Manet, Cézanne, Pissarro, Guillemet etc. Lecturi din Balzac. Poartă corespondență cu Taine.

Noiembrie Apare romanul *Le voeu d'une morte (Legământul unei moarte).*

9 decembrie Zola trimite două definiții ale romanului Congresului Ştiințific din Franța, care-şi ținea a 33-a sesiune la Aix (la invitația Congresului, în calitate de fost locuitor al oraşului). Prietenului său Antony Valabrègue îi scrie: „Sunt foarte mulțumit de acest text restrâns în care am aplicat din plin metoda lui Taine. Pe scurt, afirmații răspicate şi îndrăznețe".

1867 1 ianuarie Publică în *L'Artiste* un amplu articol intitulat *O nouă manieră în pictură, Domnul Edouard Manet.* Zola anunță romanul *Thérèse Raquin*, iar lui Antony Valabrègue îi scrie la 29 mai: „Sunt foarte mulțumit de romanul psihologic şi fiziologic pe care-l voi publica în *La Revue du XIX-ème siècle.* ... E cu siguranță cea mai bună operă a mea. Mă aflu în paginile lui în carne şi oase. Mă tem chiar că m-am pus cam prea mult în carne, ceea ce o să-l impresioneze pe domnul procuror imperial."

în *Le Messager de Marseille* apare în foileton romanul *Les Mystères de Marseille (Misterele Marsiliei* Zola îşi pune la punct, cu acest prilej, metoda de lucru: porneşte de la fapte reale, furnizate de ziarele vremii, alcătuieşte *note,* îşi grupează *ideile.*

În mai, se deschide la Paris Expoziția universală: 42 217 de participanți.

1868 Face cronica Salonului de pictură din acel an în publicația *L'Evénement illustré,* în ale cărui pagini publică un al doilea „roman psihologic şi fiziologic", La *Honte (Ruşinea), c*are va apărea în volum sub titlul definitiv de Ma*deleine Férat.*

Aprilie A doua ediție din *Thérèse Raquin,* cu o prefață ce

poate fi considerată primul manifest naturalist. Zola se afirmă pe plan politic, colaborând în ziare de opoziție: *La Tribune, Le Rappel, Le Gaulois*. În acesta din urmă le consacră fraților Goncourt un călduros medalion literar.
14 decembrie Prima vizită pe care Zola le-o face fraților Goncourt, la invitația acestora, cu care prilej le împărtăşeşte proiectul unei *fresce în zece volume.*
Flaubert îşi exprimă admirația pentru *Thérèse Raquin.*

1869 Primul plan al ciclului *Rougon-Macquart* (al cărui titlu încă nu s-a precizat) expus editorului Lacroix: „Familia a cărei istorie o voi povesti va reprezenta vasta mişcare democratică a timpului nostru; ieşită din popor, va ajunge în rândul claselor cultivate, va ocupa cele mai importante posturi din sat, va avea parte de infamie şi de talent. Acest asalt spre vârful societății al celor care în secolul trecut erau numiți oameni de nimic, constituie una dintre marile evoluții ale timpului nostru,”
Lecturi din Balzac: „Ce om!... Zdrobeşte tot secolul. [...] Pumnii lui puternici de creator nu ştiu să plăsmuiască decât uriaşi”. Lucrează la romanul care va fi primul din ciclul Rougon-Macquart*, Izbânda familiei Rougon.*
Îşi proclamă sus şi tare admirația față de *Educația sentimentală* de Flaubert.

1870 13 mai Zola consacră în *Le Rappel* un articol lui Balzac, cu care se compară.
31 mai Se căsătoreşte cu Alexandrine Meley.
19 iulie Franța declară război Prusiei.
5 *august* Zola publică un articol în *La Cloche* intitulat *Trăiască Franța!* în care demască politica celui de-al Doilea Imperiu. Este convocat în fața celei de-a 7-a Camere corecționale, sub acuzația de a fi îndemnat la dispreț şi la ură împotriva guvernului.
La Fortune des Rougon (Izbânda familiei Rougon) începe să apară în foileton în *Le Siècle.*

2 septembrie înfrângerea şi capitularea de la Sedan.
4 *septembrie* Prăbuşirea celui de-al Doilea Imperiu şi proclamarea celei de-a Treia Republici.
Moare Jules de Goncourt.
7 septembrie Zola se refugiază împreună cu familia la Marsilia, unde fondează împreună cu Marius Roux cotidianul *La Marseillaise.* La Bordeaux, unde s-a refugiat guvernul provizoriu, Zola e în căutarea unei slujbe. Aspiră să fie numit subprefect la Aix. Va fi secretarul lui Glais-Bizoin, membru al guvernului.

1871 Gazetar politic, Zola relatează în presă *(La Cloche)* şedinţele Adunării naţionale de la Bordeaux, apoi de la Versailles.
14 martie Se întoarce la Paris.
18 martie – 28 mai Forţele revoluţionare socialiste proclamă Comuna din Paris, primul guvern proletar din istoria omenirii.
21–28 mai Trupele guvernului Thiers reprimă sângeros Comuna din Paris.
Septembrie Romanul *La Curée (Haita)* începe să apară în foileton în *La Cloche.*
14 octombrie Izbânda Familiei Rougon apare în volum.
5 *noiembrie* Din ordinul Parchetului, publicarea e suspendată.

1872 ianuarie-mai Zola continuă să publice cronici parlamentare în ziarele *La Cloche* şi *Le Sémaphore de Marseille.*
22 decembrie Publicaţia *Le Corsaire* e interzisă, ca urmare a unui articol semnat de Zola, în care acesta îi stigmatizează pe conservatori în termeni violenţi. După falimentul lui Lacroix, Charpentier devine editorul lui Zola. Epoca marilor prietenii literare cu Flaubert, Daudet, Turgheniev, Edmond de Goncourt.

1873 19 aprilie apare *Le Venire de Paris (Pântecele Parisului).*

Insucces teatral cu piesa scrisă după romanul *Thérèse Raquin.*

1874 mai apare romanul *La Conquête de Plassans (Cucerirea oraşului Plassans).*
15 aprilie Nadar, ilustrul fotograf, deschide o expoziţie de pictură la care expun Cézanne, Degas, Monet etc. Cu acest prilej, cuvântul „impresionism” e rostit pentru prima oară.
Zola îşi apără prietenii pictori împotriva criticii academice şi a ignoranţei publicului.
Nou eşec teatral cu *Les Héritiers Rabourdin (Moştenitorii Rabourdin).*

1875 martie Zola începe colaborarea la *Vestnik Evropi*, *Le Messager de l'Europe*, din Sankt-Petersburg, ce va dura până în 1880 (64 de articole), prin publicarea în limba rusă a romanului *La Faute de l'abbé Mouret (Greşeala abatelui Mouret*), care în Franţa apare în volum la *27 martie*. Îşi câştigă prietenia lui Mallarmé şi Maupassant.

1876 25 februarie apare romanul *Son Excellence Eugène-Rougon (Excelenţa sa Eugène Rougon).*
13 aprilie Le Bien public începe publicarea în foileton a romanului *L'Assommoir (Gervaise).*
6 *iunie* publicarea se întrerupe, din cauza protestelor cititorilor.
9 iulie ziarul *La République des lettres* continuă publicarea.
Vacanţă pe coasta bretonă, la Piriac, împreună cu familia Charpentier. Zola se tratează de nervi prin hidroterapie. Îi adresează elogii unui debutant, J.-K. Huysmans, pentru primul său roman, *Marthe*, *histoire d'une fille (Marthe, povestea unei prostituate).*
Zola e tot mai mult considerat un şef de şcoală.

1877 Apare în volum *l'Assommoir (Gervaise),* romanul care

zugrăveşte mediile populare şi care consacră triumful lui Zola. Tensiune, din acest motiv, cu Edmond de Goncourt.

16 mai Are loc cina ce va consfinți existența şcolii naturaliste, anunțată anticipat în *La République des lettres:* „Într-un restaurant ce va deveni faimos, la «Trapp», pe lângă gara Saint-Lazare, şase tineri naturalişti entuziaşti, care vor deveni şi ei faimoşi, domnii Paul Alexis, Henry Céard, Léon Hennique, J. -K. Huysmans, Octave Mirbeau şi Guy de Valmont *citeşte Guy de Maupassant,* (subl, ns.) fac tratație maeştrilor lor: Gustave Flaubert, Edmond de Goncourt, Émile Zola. Unul dintre oaspeți ne-a comunicat meniul: -Supa de legume, piure Bovary; somn à *la* Prostituata Eliza, pasăre împănată cu trufe *à la* Sfântul Anton, sparanghel cu Suflet Curat; parfait naturalist, vinuri Coupeau, lichior «Assommoir»"

1878 9 august Zola cumpără proprietatea de la Médan. Apare Romanul *Une page d'amour (O pagină de dragoste)* şi odată cu el, Zola publică primul arbore genealogic al ciclului *Rougon-Macquart,* pentru a-şi preciza şi mai bine intenția că face istoria unei familii.

1879 ianuarie Bătălia de la teatrul Ambigu cu piesa scrisă după romanul *L'Assommoir (Gervaise).* Premiera e un adevărat triumf. Începe să apară în foileton *Nana,* carte despre care Flaubert îi va scrie „Are ceva de mit, fără a înceta să fie reală".

1880 Apare *Le Roman expérimental (Romanul experimental)* articole adunate în volum, publicate inițial în *Le Messager de l'Europe, Le Bien public* şi *Le Voltaire*, între 1875–1880.

15 aprilie Charpentier scoate într-un tiraj de 55.000 exemplare (enorm pentru epocă) *Nana.*

1 mai Apare volumul colectiv *Les Soirées de Médan*

(Serile de la Médan), care grupează nuvele de Zola şi discipolii săi Maupassant, Huysmans, Alexis, Céard, Hennique, adevărat manifest colectiv al şcolii naturaliste.
mai Moare Flaubert. „Sunt nebun de durere.” (Scrisoare către Céard.)
17 octombrie Moare Emilie Zola, mama scriitorului. „Trebuie să îndur groaznica durere a unei ceremonii religioase; mi se spune că nu poate fi evitată.” (Lui Céard.) Episodul îşi va găsi locul în romanul la care Zola tocmai lucrează, *La joie de vivre (Bucuria de a trăi).* Depresiunea adâncă îl împiedică să mai lucreze.

1881 24 ianuarie Reprezentație cu piesa *Nana* la teatrul Ambigu. Sunt publicate volumele: *Les Romanciers naturalistes (Romancierii naturalişti)* şi *Nos auteurs dramatiques (Autorii noştri dramatici), Documents littéraires (Documente literare), Le Naturalisme au théâtre (Naturalismul în teatru).*
Zola renunță la activitatea jurnalistică.

1882 ianuarie Maestrul Duverdy, avocat la curtea de apel şi candidat la deputăție, intentează proces lui Zola pentru a fi dat numele său unuia dintre personajele din romanul *Pot-Bouille.*
Crahul băncii Uniunea generală, sursă de inspirație pentru Maupassant în *Bel-Ami.* Zola va transpune episodul în *L'Argent (Banii).*
12 aprilie Apare în volum *Pot Bouille*, romanul familiei burgheze.

1883 martie e publicat romanul *Au Bonheur des dames (La Paradisul femeilor).*
Octombrie Zola lucrează la adaptarea teatrală după *Pot Bouille,* care va fi un insucces.
Maupassant publică un mic studiu intitulat *Emile Zola.*
Brunetière îşi exprimă opiniile în Le *Roman naturaliste*

(Romanul naturalist).

1884 februarie Călătorie în regiunea minieră Anzin, pentru documentarea la *Germinal.*
8 martie Apare *La Joie de vivre (Bucuria de a trăi).*
Huysmans publică romanul *À Rebours (În răspăr*), anticipând simbolismul.
Louis Desprez consacră un studiu *Evoluției naturaliste.*

1885 21 martie Apare *Germinal.*
22 mai Moare Victor Hugo. Zola îi telegrafiază lui Georges Hugo: „Hugo a însemnat tinerețea mea. Ştiu ce-i datorez".
Necazuri cu cenzura în legătură cu adaptarea scenică după *Germinal.*

1886 6 aprilie Apare *L'Oeuvre (Creație).* Cézanne se supără. părându-i-se a vedea în carte condamnarea picturii sale.
Se aspresc relațiile cu Daudet şi Edmond de Goncourt.
Documentare în Beauce în vedere romanului *La Terre (Pământul).*

1887 Gil Blas publică în foileton *La Terre (Pământul).*
16 aprilie Eşec cu piesa *Renée*, adaptare după romanul *La Curée (Haita),* la teatrul Vaudeville.
18 august Apare în *Le Figaro Manifestul celor cinci*, injurios la adresa lui-Zola şi a romanului *Pământul.*
Anatole France îşi manifestă indignarea în legătură cu acelaşi *Pământ.*
15 noiembrie apare în volum *Pământul.*
Afirmarea şcolii simboliste: Verlaine, Mallarmé.

1888 21 aprilie Premieră la teatrul Châtelet cu piesa *Germinal.* Zola nu se află de față, în semn de protest față de tăieturile impuse de cenzură.
Se îndrăgosteşte de Jeanne Roserot, lenjereasa familiei Zola, instalată în primăvara acestui an la Médan.

14 iulie Lui Zola i se decernează *Crucea Legiunii de onoare*. Tentativa de a intra în Academia Franceză se soldează cu un eşec.
14 octombrie Apare *Le Rêve (Visul).*

1889 Adaptare la teatrul Antoine a piesei *Madeleine*.
Zola îşi fixează ca dată limită de terminare a ciclului *Rougon-Macquart* luna ianuarie 1392.
20 septembrie Jeanne Roserot aduce pe lume o fetiță, Denise, fiica ei şi a lui Emile Zola.

1890 26 martie Apare la editura Charpentier *La Bête humaine (Bestia umană),* inspirat din viața feroviarilor. Zola se documentează pentru romanul *Banii.*

1891 21 ianuarie Zola devine membru al Societății oamenilor de litere.
4 martie Apare romanul *L'Argent (Banii).*
Adaptare teatrală după *Le Rêve (Visul)* la Opéra-Comique.
Martie Zola răspunde la ancheta lui Jules Huret despre evoluția literară: [...] „imensa trudnicie naturalistă a ultimilor cincizeci de ani [...]. Cred într-un fel de clasicizare a Naturalismului".
25 septembrie Jeanne Roserot aduce pe lume un băiețel, Jacques, fiul ei şi al lui Émile Zola.

1892 20 mai Teatrul Vaudeville reia piesa *Thérèse Raquin*
24 iunie apare romanul *La Débâcle (Prăpădul),* penultimul din ciclul *Rougon-Macquart.* E cartea înfrângerii militare a celui de-al Doilea Imperiu (Sedan): Zola se documentează la Lourdes în vederea ciclului următor, al *Celor trei oraşe.*
Nouă tentativă infructuoasă de a intra în Academia franceză.

1893 11 martie Premieră la teatrul Odéon cu piesa *O pagină*

de dragoste.
20 iunie Este celebrat cu solemnitate sfârşitul ciclului *Rougon-Macquart* printr-un banchet oferit romancierului de către prieteni.
14 iulie Lui Zola i se decernează rozeta de ofițer al Legunii de onoare. Scriitorul adresează mulțumiri lui Raymond Poincaré, ministru al Instrucțiunii publice.
7 august Apare romanul *Le Docteur Pascal (Doctorul Pascal)* ultimul din ciclul *Rougon-Macquart. septembrie* Şedere la Londra împreună cu doamna Zola.
La Opéra-Comique se joacă *Lazare*, piesă inspirată de romanul *Bucuria de a trăi.*

1894 11 august Apare *Lourdes*, primul roman din trilogia *Celor trei Oraşe. decembrie* Călătorie în Italia.
22 decembrie Căpitanul Alfred Dreyfus, din cadrul serviciilor secrete ale Statului Major, este acuzat de trădare şi condamnat la degradare şi deportare,

1895 30 mai Zola îi scrie lui Edmond de Goncourt: „Dragul şi vechiul meu prieten, am primit ieri ultimul volum al Jurnalului dumitale şi-l termin în seara asta. Pentru mine e una dintre lecturile cele mai pasionante, pentru că văd în paginile lui viața noastră literară…"
17 iulie Moare Edmond de Goncourt.
Moare Verlaine.

1897 Le Journal începe publicarea în foileton a romanului *Paris.*
Moartea lui Daudet.
Senatorul Scheurer-Kestner îi dezvăluie lui Zola că nu Dreyfus e vinovat, ci maiorul Esterhazy.
25 noiembrie Zola protestează oficial în *Le Figaro:* „Ofensiva Adevărului a început şi nimic n-o va opri". E începutul „Afacerii Dreyfus", care timp de zece ani va scinda Franța, accentuând prăpastia dintre partizanii democrației şi cei ai reacționarismului şovin.

1898 11 ianuarie Consiliul de război îl achită pe Esterhazy.

1898 13 ianuarie Zola publică manifestul *Acuz* în *L'Aurore,* ziarul lui Georges Clemenceau, care a preferat acest titlu în locul celui propus de Zola: *Scrisoare Domnului Félix Faure, Preşedinte al Republicii.* Ziarul scoate 300.000 de exemplare. Guvernul îşi dă în judecată acuzatorul. Zola ripostează printr-un *Răspuns* în prima pagină a ziarului *l'Aurore:* „Iau act de această înverşunată dorință de tenebre dar vă avertizez cu toată sinceritatea că nu vă va sluji la nimic".
23 februarie Zola e condamnat la un an închisoare şi 3.000 franci amendă.
2 aprilie (zi în care Zola împlineşte cincizeci şi opt de ani) condamnarea e respinsă de către Curtea de casație.
18 iulie în urma inculpării lui Zola de către Consiliul de război, scriitorul e din nou condamnat. Avocații şi prietenii (printre care şi Clemenceau) îl sfătuiesc să plece în exil voluntar la Londra.
La Londra va primi scurte vizite din partea familiei şi va lucra cu înfrigurare la ciclul *Evangheliilor.*
Moartea lui Mallarmé.

1899 3 iunie Curtea de casație anulează condamnarea lui Zola.
5 *iunie* Zola se întoarce în Franța.
28 octombrie Publică romanul *Fécondité (Fecunditate).*
Septembrie Este admisă revizuirea procesului Dreyfus iar acesta grațiat.

1901 februarie Apar în volum articolele scrise de Zola în presa în timpul Afacerii Dreyfus, sub titlul *La Vérité en marche (Ofensiva Adevărului).*
Mai Apare *Travail (Munca).*
August Moartea prietenului său Paul Alexis.
Noiembrie F. Chastanet, secretar la Théâtre libre, îi

înmânează lui Zola un volum conţinând voluminosul indice al personajelor din *Rougon-Macquart.*

1902 Zola lucrează la *Vérité (Adevăr)* şi la *Justice* (Dreptate), din care nu va scrie decât primele pagini.
29 septembrie Zola moare asfixiat de gazele emanate de cărbunii cu care se făcuse focul. În lipsa soţilor, plecaţi în vacanţă, fuseseră verificate hornurile, adică astupate. Este supoziţia unora dintre exegeţii lui Zola (cf. Armand Lanoux, *Bună ziua, domnule Zola).*
5 *octombrie* Émile Zola e înmormântat la cimitirul Montmartre. Alături de mulţimea ce urmează carul funebru se află şi o delegaţie de mineri. Anatole France rosteşte discursul funebru, în care Zola e definit drept „un moment al conştiinţei umane”. Mulţimea scandează: „Ger-mi-nal”.

1903 Apare *Vérité (Adevăr).*

1906 La curtea de Justiţie din Rennes, condamnarea lui Dreyfus este anulată iar acesta este reintegrat în armată. Moartea lui Cézanne.

1907 Olympia de Manet este expusă pe viitor la Luvru, aşa cum prezisese Zola cu patruzeci de ani în urmă.

1908 4 iunie Rămăşiţele pământeşti ale lui Zola sunt transferate la Panthéon.

AC.

CUCERIREA ORAŞULUI PLASSANS

I

Désirée bătea din palme. Era o copilă de paisprezece ani, bine dezvoltată pentru vârsta ei, care avea râsul unei fetițe de cinci ani.

— Mămico, mămico, strigă, ia uită-te la păpuşa mea!

Luase o cârpă de la mama ei şi se căznise un sfert de ceas să facă o păpuşă din ea, înfăşurând-o şi gâtuind-o la un capăt cu un fir de ață. Marthe ridică ochii de pe ciorapul pe care-l cârpea cu îndemânarea cu care-ar fi lucrat la o broderie. Îi zâmbi fetiței:

— Dar ăsta nu-i decât un bebeluş. Uite, fă o păpuşă din el. Pentru asta trebuie să-i pui fustă, să semene cu o doamnă.

Şi-i dădu un petec de indian pe care-l găsi pe masa ei de croitorie; pe urmă se apucă din nou, grijuliu, de țesutul ciorapului. Stăteau amândouă aşezate la unul dintre capetele terasei înguste, fetița pe un taburet, la picioarele mamei. Soarele scăpăta, un soare de septembrie, cald încă, scăldându-le într-o lumină liniştită; în fața lor, grădina, învăluită într-o umbră cenuşie, moțăia. Niciun zgomot nu venea dinspre partea aceasta pustie a oraşului.

Lucrară amândouă încă zece minute în tăcere. Désirée se chinuia cumplit să-i încropească o fustă păpuşei. Când şi când, Marthe înălța capul, se uita la copilă cu o duioşie întrucâtva tristă. Şi cum aceasta era foarte încurcată, îi zise:

— Stai puțin, îi pun eu mâinile.

Şi luă păpuşa, când doi băieți mari, unul de şaptesprezece, celălalt de optsprezece ani coborâră treptele peronului. Veniră s-o sărute pe Marthe.

— Nu ne certa, mămico, spuse vesel Octave. Eu l-am luat

pe Serge să asculte muzica… Era o lume pe bulevardul Sauvaire!

— Am crezut că v-a oprit la şcoală, şopti mama; altminteri aş fi fost tare îngrijorată.

Désirée, fără să-i mai pese de păpuşă, se agăţase de gâtul lui Serge, strigându-i:

— Una dintre păsărelele mele a zburat, cea albastră, pe care mi-ai dăruit-o tu.

Abia se ţinea să nu plângă. Mama, care-şi închipuise că a uitat de necazul ăsta, zadarnic îi arătă păpuşa. Fetiţa îl ţinea de braţ pe fratele ei şi-i tot spunea, trăgându-l spre grădină:

— Vino să vezi.

Serge, plin de-o blândeţe înţelegătoare, o urmă, încercând s-o consoleze. Copila îl duse la o seră micuţă, în faţa căreia se afla o colivie pusă pe un suport. Şi-acolo, îi explică cum zburase pasărea când ea deschisese uşiţa ca s-o împiedice să se bată cu alta.

— Păi ce-i de mirare, strigă Octave, care se aşezase pe balustrada terasei: Désirée umblă tot timpul la ele, se uită cum sunt făcute şi ce anume au în gâtlej de pot cânta aşa. Mai deunăzi le-a plimbat o după-amiază întreagă la ea în buzunare, ca să le fie cald.

— Octave!… spuse Marthe pe un ton mustrător; n-o mai chinui şi tu, biata de ea.

Désirée nu auzise. Îi povestea lui Serge cu multe amănunte felul în care zburase pasărea.

— Vezi, a lunecat uite-aşa şi s-a aşezat alături, pe părul cel mare al domnului Rastoil. De-aici, a sărit pe prunul de colo, din fund. Pe urmă a zburat pe deasupra capului meu şi a pătruns în frunzişul copacilor mari, de la subprefectură, unde n-am mai văzut-o, nu, da' deloc, deloc.

Lacrimi i se iviră în colţul ochilor.

— Poate o să se-ntoarcă, încercă Serge s-o mângâie.

— Crezi? îmi vine să le pun pe celelalte într-o cutie şi să las colivia deschisă toată noaptea.

Octave nu se putu împiedica să nu râdă; Marthe o strigă pe Désirée:

— Ia vino să vezi, ia vino să vezi!

Şi-i arată păpuşa. Era minunată; avea o fustă ţeapănă, capul făcut dintr-o gâlmă de stofă, iar braţele din sutaş, cusut pe umeri. Faţa copilei se lumină de-o bucurie neaşteptată. Se aşeză din nou pe taburet, nemaigândindu-se la pasăre, pupând păpuşa, legănând-o în mână cu gesturi de copil mic.

Serge se sprijinea în coate de balustradă, lângă fratele lui. Marthe ţesea din nou la ciorap.

— Şi ziceai că orchestra a cântat?

— Cântă în fiecare joi, răspunse Octave. Rău faci, mamă, că nu vii. Tot oraşul era acolo, domnişoarele Rastoil, doamna de Condamin, domnul Paloque, nevasta şi fata primarului... Tu de ce nu vii?

Marthe nu ridică ochii: şopti, în timp ce termina cu ţesutul unei găuri:

— Doar vedeţi, copii, că nu-mi place să ies. Sunt atât de liniştită aici. Şi-apoi, trebuie să stea cineva şi cu Désirée.

Octave deschise gura să răspundă, dar îşi privi sora şi tăcu. Şi rămase aşa, fluierând încetişor, uitându-se la copacii de la subprefectură, plini de larma vrăbiilor care se culcau, cercetând perii domnului Rastoil, îndărătul cărora soarele apunea. Serge scosese o carte din buzunar şi citea atent. Se lăsă o tăcere plină de reculegere, de-o duioşie nerostită, în lumina plăcută şi gălbuie ce pălea din ce în ce mai mult pe terasă. Marthe, îmbrăţişându-i cu privirea pe cei trei copii în mijlocul acelei tihne a înserării, ridica cu regularitate acul de pe ţesătură.

— Toată lumea întârzie azi? rosti după o clipă. E aproape zece, şi tata nu se mai întoarce... Cred că s-a dus spre Tulettes.

— Păi atunci nu-i nimic de mirare, zise Octave... Ţăranii din Tulettes nu-l mai lasă când pun mâna pe el... S-a dus cumva să cumpere vin?

— Nu ştiu, răspunse Marthe; ştiţi că nu-i place să vorbească despre afacerile lui.

Tăcerea se lăsă din nou. În sufrageria a cărei fereastră larg

deschisă dădea pe terasă, Rose, slujnica cea bătrână, începuse să pună masa, în clinchet de veselă şi argintărie. Părea tare supărată, îmbrâncind mobilele, mormăind frânturi de cuvinte. Pe urmă se duse şi se aşeză în uşa ce dădea spre stradă, privind în depărtare Piaţa subprefecturii. După câteva minute de aşteptare, veni pe peron şi strigă:

— Vasăzică, domnul Mouret nu vine la cină?

— Ba da, Rose, aşteaptă, răspunse Marthe liniştit.

— Pentru că toată mâncarea se arde. Domnul n-are strop de chibzuială. Când face treburi dintr-astea, ar trebui să spună... Mie mi-e tot una, la urma urmei. Cina n-o să se poată mânca.

— Chiar aşa crezi, Rose? rosti îndărătul ei o voce liniştită. Le mâncăm noi oricum ar fi, bucatele tale.

Era domnul Mouret, care se întorsese. Rose se răsuci, îşi privi stăpânul drept în faţă, de-ai fi zis că-i gata să izbucnească; dar văzând calmul desăvârşit al acelei feţe din care răzbătea o undă de zeflemea sănătoasă, nu găsi niciun cuvânt şi plecă. Mouret coborî pe terasă, unde umblă de colo-colo, fără să se-aşeze. Se mulţumi să mângâie cu vârful degetelor obrazul copilei, care-i zâmbi. Marthe înălţase ochii; apoi, după ce-şi privi soţul, începu să-şi strângă lucrul, vârându-l în sertarul mesei.

— Nu eşti obosit, tată? întrebă Octave, uitându-se la pantofii lui albi de praf.

Dar Mouret zări în mijlocul grădinii un hârleţ şi o greblă, pe care copiii trebuie să le fi uitat acolo.

— De ce nu strângeţi uneltele? exclamă el. De-o sută de ori v-am spus-o. Dacă s-ar întâmpla să plouă, ar rugini.

Nu se supără mai mult. Coborî în grădină, se duse el însuşi şi luă hârleţul şi grebla, apoi veni să le agaţe grijuliu în fundul micuţei sere. În timp ce urca pe terasă, scotocea çu privirea prin toate aleile, ca să se încredinţeze că fiecare lucru era la locul lui.

— Înveţi? întrebă în timp ce trecea pe lângă Serge, care nu-şi luase ochii din carte.

— Nu, tată, răspunse băiatul. E o carte împrumutată de

abatele Bourrette, relatarea *Misiunilor din China.*

Mouret se opri scurt în fața soției.

— Apropo, o întrebă, n-a venit nimeni?

— Nu, nimeni, dragă, spuse Marthe cu un aer mirat.

Mouret fu cât pe ce să continue dar se răzgândi; mai bătu pasul pe loc o vreme, fără să spună nimic; apoi înaintând spre peron, întrebă:

— Păi bine, Rose, ce-i cu bucatele tale care se ardeau?

— Ha! răspunse din fundul coridorului vocea furioasă a bucătăresei, acu' nimic nu mai e gata; totu-i rece. O să mai aşteptați, domnule.

Mouret râse în tăcere; făcu cu ochiul, uitându-se la soție şi la copii. Mânia slujnicei părea să-i stârnească tare mult hazul. Apoi cercetă spectacolul oferit de arborii fructiferi ai vecinului său.

— Ia te uită, şopti el, domnul Rastoil are o minunăție de pere anul ăsta.

Marthe, neliniştită de la o vreme, părea că-i stă o întrebare pe buze. Se hotărî şi rosti timid:

— Aşteptai pe cineva astăzi, dragul meu?

— Da şi nu, îi răspunse, începând să meargă de-a lungul şi de-a latul terasei.

— Ai închiriat cumva etajul al doilea?

— Da, l-am închiriat.

Şi cum se lăsă o tăcere plină de stinghereală, continuă cu vocea lui liniştită:

— Azi-dimineață, înainte de-a porni spre Tulettes, am urcat acasă la abatele Bourrette; a insistat tare mult şi, pe legea mea! m-am învoit… Ştiu bine că nu-ți convine. Numai că, ia gândeşte-te un pic, n-ai dreptate, dragă. Etajul ăsta nu ne slujea la nimic; se dărăpăna. Fructele puse la păstrare în camere întrețineau o umezeală ce făcea să se desprindă tapetul de pe pereți… Pentru că veni vorba, nu uita, porunceşte să se scoată fructele chiar de mâine: locatarul nostru poate sosi dintr-o clipă într-alta.

— Dar ne simțeam atât de bine şi la largul nostru, singuri în casă! lăsă să-i scape Marthe cu glas scăzut.

— Deh! continuă Mouret, un preot nu-i o persoană stingheritoare. El o să trăiască în odăile lui, iar noi într-ale noastre. Anteriile astea negre se ascund chiar şi când beau un pahar de apă... Ştii doar cât de mult îmi sunt mie pe plac! Nişte puturoşi, cei mai mulți... Ei bine! ceea ce m-a hotărât să închiriez e tocmai asta, că am picat peste un preot. Nu-i nimic de temut dinspre partea banilor, cu ei, şi nu-i auzi nici măcar când vâră cheia în broască.

Marthe continuă să fie nemângâiată. Se uita în jurul ei la casa fericită, la grădina ce se scălda într-o părere de lumină, în timp ce întunericul devenea mai intens; se uita la copii, la fericirea ei ațipită ce se afla acolo; în ungherul acela strâmt.

— Şi ştii cine e preotul ăsta? continuă ea.

— Nu, dar abatele Bourrette a închiriat în numele lui, iar asta-i de ajuns. Abatele Bourrette e un om de treabă.. Ştiu că pe locatarul nostru îl cheamă Faujas şi că vine din dioceza Besançonului. Se pare că nu s-a prea înțeles cu superiorul lui; aşa că a fost numit vicar aici, la Saint-Saturnin, Poate că-l cunoaşte pe episcopul nostru, monseniorul Rousselot. În sfârşit, sunt treburi care nu ne privesc pe noi, înțelegi... Dar, în toate astea, am încredere în abatele Bourrette.

Marthe, însă, nu era liniştită. Îi ținea piept soțului, ceea ce i se întâmpla rar:

— Ai dreptate, spuse după o scurtă tăcere, abatele e un om vrednic de toată stima. Numai că, atunci când a venit să viziteze locuința, mi-a spus că nu cunoaşte persoana în numele căreia avea însărcinarea să închirieze. E unul dintre acele comisioane pe care şi le fac preoții între ei, dintr-un oraş într-altul... Mi se pare că ai fi putut scrie la Besançon, să te informezi, să ştii, într-un cuvânt, pe cine vâri în casă.

Mouret nu voia să se mânie; aşa că râse ca să-i intre în voie.

— Că doar n-o fi diavolul... Ce mai teamă te-a apucat! Nu credeam să fii atât de superstițioasă. Nu cumva crezi că preoții aduc nenorocire, cum se spune? Ce-i drept, nici fericire nu aduc. Sunt şi ei ca toți oamenii... Ei bine, o sa vezi tu, când abatele ăsta o fi aici, dacă mă sperii eu de sutana

lui!

— Nu, nu sunt superstițioasă, ştii doar, şopti Marthe. Numai că simt o mare tristețe, asta-i tot.

Mouret se opri în fața ei, o întrerupse cu un gest scurt:

— Ajunge acum, spuse. Am închiriat şi gata, să nu mai vorbim despre asta.

Apoi adăugă pe tonul mucalit al unui burghez care crede că a încheiat o afacere bună:

— Ce e sigur e că am închiriat pe o sută cincizeci de franci: o sută cincizeci de franci ce vor intra în fiecare an în casă...

Marthe lăsase capul în jos, nemaiîmpotrivindu-se decât printr-o clătinare nedesluşită a mâinilor, închizându-şi încetişor ochii, ca pentru a nu lăsa lacrimile să-i cadă de pe pleoapele umflate de plâns. Aruncă o privire furişă spre copii care, în timpul explicației ce-o avusese cu soțul ei, păruseră a nu auzi nimic, obişnuiți, desigur, cu felul acela de scene ce erau pe plac vervei batjocoritoare a lui Mouret.

— Dacă vreți să mâncați, acu' puteți veni, se auzi glasul morocănos al slujnicei, care se îndreptase spre peron.

— Chiar aşa. Copii, la masă! strigă vesel Mouret, fără a părea să păstreze nici urmă de proastă dispoziție.

Familia se ridică. Şi-atunci Désirée, care-şi păstrase gravitatea de biet copil slab de minte, avu ca o răbufnire de durere, văzând cum toată lumea se pune în mişcare. Se azvârli de gâtul tatălui şi bolborosi:

— Tăticule, una dintre păsările mele a zburat.

— O pasăre, drăguță? Las' c-o prindem noi.

Şi o mângâie drăgăstos. Dar trebui ca şi el să se ducă să vadă colivia. Când se întoarse cu copila, Marthe şi cei doi băieți se aflau în sufragerie. Soarele ce apunea, pătrunzând pe fereastră, făcea cât se poate de vesele farfuriile de porțelan, paharele de metal ale copiilor, fața de masă albă. Încăperea era călduță, reculeasă, pe fondul verzui al grădinii.

În timp ce Marthe, liniştită de pacea aceea, lua, zâmbind, capacul de pe castronul cu supă, un zgomot răzbătu, dinspre coridor. Rose, speriată, dădu buzna, îngăimând:

— Domnul abate Faujas e aici.

II

Mouret avu un gest de nemulțumire. Nu-l aştepta cu-adevărat pe locatar decât peste două zile, cel mai devreme. Se ridică repede, când abatele Faujas se ivi în uşă, pe coridor. Era un bărbat înalt şi puternic, cu fața pătrată, cu trăsături mari, cu pielea pământie. În spate, în umbra lui, stătea o femeie în vârstă ce-i semăna uimitor, dar mai scundă şi cu un aer ceva mai aspru. Văzând masa pusă, avură amândoi o clipă de şovăială; dădură îndărăt cu discreție, fără a dispărea. Chipul înalt şi negru al preotului punea o pată de doliu pe veselia peretelui zugrăvit în alb.

— Vă cerem iertare că vă deranjăm, îi spuse preotul lui Mouret. Venim de la abatele Bourrette, care trebuie să vă fi înştiințat…

— Nicidecum! exclamă Mouret. Aşa face abatele mereu; totdeauna pare picat din cer… Chiar în dimineața asta, mi-a spus că nu veți fi aici mai devreme de două zile… În sfârşit, va trebui, totuşi, să vă instalăm.

Abatele Faujas se scuză. Avea o voce gravă, de o mare blândețe în felul cum înlănțuia frazele. Era de-a dreptul nemângâiat, zău aşa, că sosise într-o clipă atât de nepotrivită. După ce-şi exprimă astfel regretul, fără vorbărie, în câteva cuvinte cu limpezime alese, se întoarse ca să-l plătească pe comisionarul care-i adusese cufărul. Mâinile lui puternice şi bine făcute scoaseră dintr-un fald al sutanei o pungă, din care nu se zăriră decât inelele de oțel; scotoci o clipă, pipăind cu vârful degetelor, precaut, cu capul în jos. Apoi, fără ca moneda să fie văzută, comisionarul plecă. Iar el continuă cu vocea-i politicoasă:

— Vă rog, domnule, aşezaţi-vă la masă... Slujnica dumneavoastră ne va arăta încăperile. Şi mă va ajuta să urc asta.

Şi se apleca, pentru a apuca unul dintre mânerele cufărului. Era un cufăr mic, de lemn, prevăzut cu colţare şi benzi de tablă; părea să fi fost reparat pe una dintre părţi cu o stinghie de brad. Mouret rămase mirat, căutând din ochi celelalte bagaje ale preotului, dar nu zări decât un paner mare, pe care doamna în vârstă îl ţinea cu amândouă mâinile, în dreptul fustei, încăpăţânându-se, în ciuda oboselii, să nu-l pună jos. De sub capacul ridicat, printre stivele de lenjerie, răzbătea colţul unui pieptene înfăşurat în hârtie şi gâtul unei sticle prost astupată.

— Nu, nu, lăsaţi-l pe ăsta, spuse Mouret atingând uşor cufărul cu piciorul. Nu pare greu; Rose o să-l urce singură.

Fără îndoială că nu-şi dădu seama de dispreţul tainic ce străbătea din cuvintele lui. Doamna în vârstă îl ţintui cu privirea ochilor ei negri; apoi se întoarse iarăşi spre sufragerie, spre masa pusă, pe care o cerceta de când se afla acolo. Trecea de la un obiect la altul, cu buzele strânse. Nu rostise niciun cuvânt. Abatele Faujas consimţi să lase cufărul. În pulberea galbenă a soarelui ce pătrundea prin uşa dinspre grădină, sutana lui uzată părea de-a dreptul roşie; era ţesută pe la margini; deşi foarte curată, era atât de subţire şi de jalnică, încât Marthe, care rămăsese aşezată până atunci, într-un soi de rezervă îngrijorată, se ridică la rândul ei. Abatele, care nu-i aruncase decât o privire iute, în treacăt, o văzu sculându-se de pe scaun, cu toate că nu păru deloc s-o privească.

— Vă rog, spuse iarăşi, nu vă deranjaţi; ne-ar părea tare rău să vă tulburăm de la masă.

— Păi, chiar aşa, spuse Mouret, căruia îi era foame. Rose o să vă conducă. Cereţi-i ei tot ce aveţi nevoie... Instalaţi-vă comod.

Abatele Faujas, după ce salutase, se îndrepta spre scară, când Marthe, apropiindu-se de soţul ei, şopti:

— Dar, dragul meu, nu te gândeşti că...

— Ce anume? o întrebă, văzându-i şovăiala.

— Fructele, ştii doar.

— La naiba, aşa e, sunt fructe acolo, spuse pe un ton consternat.

Şi, pe când abatele Faujas se întorcea întrebându-l din priviri, adăugă:

— Sunt de-a dreptul nedumerit, domnule. Părintele Bourrette e neîndoielnic un om tare de treabă, dar e supărător că aţi lăsat tocmai în grija lui treaba asta... N-are minte nici cât o pasăre... Dacă ştiam, am fi pregătit totul. Pe când aşa, avem pe cap o mutare... Ştiţi, folosim camerele. Acolo, pe duşumea, ne punem toată recolta de fructe, smochine, mere, struguri...

Preotul îl asculta cu o mirare pe care marea lui politeţe nu izbutea s-o ascundă.

— Oh, dar nu va dura mult, continuă Mouret. În zece minute, dacă sunteţi amabil să aşteptaţi, Rose va goli camerele dumneavoastră.

O mare nelinişte se întipărea tot mai vădit pe faţa pământie a abatelui.

— Locuinţa e mobilată, nu-i aşa? întrebă el.

— Câtuşi de puţin, nu e nicio mobilă; n-am locuit acolo niciodată.

Atunci, preotul îşi pierdu calmul; o sticlire trecu prin ochii lui cenuşii. Exclamă cu o violenţă contenită:

— Cum aşa! Doar am cerut răspicat în scrisoare să se închirieze o locuinţă mobilată. Nu puteam aduce mobile în cufăr, fireşte.

— Hm! păi eu ce spuneam? strigă Mouret pe un ton mai sus. Bourrette ăsta e de neînţeles... A venit aici, şi cu siguranţă că a văzut merele, de vreme ce a luat unul în mână, zicând că rareori a admirat măr mai frumos. Şi a spus că totul i se pare foarte bine, că taman asta trebuie şi că închiriază.

Abatele Faujas nu mai asculta; un val de mânie îi năpădise obrajii. Se întoarse, bălmăji cu o voce îngrijorată:

— Mamă, ai auzit? nu sunt mobile.

Bătrâna doamnă, strânsă în şalul ei subțire şi negru, tocmai inspectase parterul cu paşi furişi, fără să dea drumul panerului. Înaintase până la uşa bucătăriei, inspectându-i cei patru pereți; apoi, întorcându-se spre peron, încet, dintr-o privire, pusese stăpânire pe grădină. Dar mai cu seamă sufrageria o interesa; se afla din nou în fața mesei puse, uitându-se la supa aburindă, când fiul ei îi repetă:

— Ai auzit, mamă? Va trebui să ne ducem la hotel.

Bătrâna înălță capul, fără să răspundă; toată fața ei se împotrivea să plece din casa aceea, ale cărei unghere, oricât de mici, acum le cunoştea. Avu o uşoară ridicare din umeri, cu privirea pierdută, umblând de la bucătărie în grădină şi din grădină în sufragerie.

În timpul ăsta, Mouret îşi pierdea răbdarea. Văzând că nici mama, nici fiul nu păreau hotărâți să plece de-acolo, continuă:

— Din păcate nu avem paturi... Se află, ce-i drept, în pod un pat de chingi, de care doamna, la nevoie, s-ar putea sluji până dimineața; numai că nu prea văd pe ce anume s-ar putea culca domnul abate.

Atunci doamna Faujas deschise în sfârşit gura; spuse cu o voce tăioasă, pe un timbru oarecum răguşit:

— Fiul meu va dormi în patul de chingi... Mie nu-mi trebuie decât o saltea, pe jos, într-un colț.

Abatele încuviință aranjamentul acesta dând din cap. Mouret fu cât pe ce să protesteze, să caute altceva; dar, văzând expresia de mulțumire a noilor lui locatari, tăcu, mărginindu-se să schimbe cu soția lui priviri pline de mirare.

— N-au intrat zilele-n sac, zise cu unda lui de zeflemea burgheză; veți putea mobila cum vă va fi pe plac. Rose o să urce ca să ia fructele şi să facă paturile. Dacă vreți să aşteptați o clipă pe terasă... Hai, dați două scaune, copii.

Copiii, de când sosiseră preotul şi mama sa, rămăseseră aşezați liniştit la masă. li cercetau curioşi. Abatele nu păruse să-i vadă; doamna Faujas, însă, se oprise câte o clipă în fața fiecăruia dintre ei, cercetându-i ca pentru, a pătrunde dintr-o dată în creştetele acelea. Auzind cuvintele tatălui lor, se

repeziră toți trei şi scoaseră scaune.

Bătrâna doamnă nu se aşeză. Mouret se întoarse, nemaizărind-o, şi-atunci o văzu înfiptă în fața uneia din ferestrele întredeschise ale salonului; îşi întindea gâtul, continuând să inspecteze, cu dezinvoltura liniştită a unei persoane care vizitează o proprietate de vânzare. În clipa când Rose ridică micul cufăr, ea veni în sala de la intrare, zicând foarte simplu:

— Urc s-o ajut.

Şi urcă îndărătul slujnicei. Preotul nici măcar nu-şi întoarse capul; le zâmbea celor trei copii, rămaşi în picioare dinaintea sa. Fața lui avea o expresie de nespusă blândețe, atunci când voia, în ciuda frunții încruntate, şi a brazdelor aspre din coltul gurii.

— Asta-i toată familia dumneavoastră, doamnă? o întreabă pe Marthe, care se apropiase.

— Da, părinte, răspunse aceasta, stingherită de privirea limpede cu care o țintuia.

Iar el, uitându-se din nou la copii, continuă:

— Iată doi băieți mari care în curând vor fi bărbați în toată firea… Ți-ai terminat învățătura, dragul meu?

Lui Serge i se adresa.

Mouret îi luă vorba din gură băiatului:

— El a terminat, cu toate că e cel mai mic. Când zic că a terminat, vreau să spun că e bacalaureat, deoarece tot se mai duce la colegiu, pentru un an de filosofie; e savantul familiei… Celălalt, cel mare, nătăflețul ăsta, nu-i cine ştie ce de capul lui, asta-i. A căzut de două ori până acum la bacalaureat, un neisprăvit, nu-i pasă de nimic, se ține numai de ştrengării.

Octave asculta mustrările zâmbind, în timp ce Serge îşi plecase capul când fusese lăudat. Faujas păru să-i mai cerceteze o clipă în tăcere: apoi, trecând la Désirée, îşi luă iar o înfățişare plină de duioşie:

— Domnişoară, întrebă el, îmi îngădui să fiu prietenul dumitale?

Fetița nu răspunse; alergă aproape speriată şi-şi ascunse

fața la umărul mamei ei. Aceasta, în loc să-i descopere fața, o strânse şi mai mult, petrecându-i un braț pe după mijloc.

— Scuzați-o, spuse cu o anume tristețe; nu are judecata întreagă, e ca un copil mic… E slabă de minte… N-o chinuim cu învățătura. Are paisprezece ani şi încă nu ştie decât să iubească animalele.

Mângâiată de mama ei, Désirée se liniştise; ridicase capul, zâmbea. Apoi, cu un aer îndrăzneț, spuse:

— Mi-ar părea tare bine să fiți prieten cu mine… Da'… nu-i aşa că nu le faceți rău muştelor?

Şi, cum toată lumea se amuza pe lângă ea, continuă cu gravitate:

— Octave omoară muştele. Şi nu-i deloc frumos.

Abatele Faujas se aşeză pe scaun. Părea foarte obosit.

Se lăsă pentru o clipă în voia tihnei blânde de pe terasă, plimbându-şi încet privirile asupra grădinii, a arborilor de pe proprietățile vecine. Liniştea aceea deplină, ungherul acela singuratic de oraş mic îi pricinuiau un fel de surpriză. Fața i se întunecă.

— E foarte bine aici, şopti.

Apoi tăcu, absorbit parcă în gânduri şi pierdut în visare. Tresări uşor atunci când Mouret îi spuse cu un râset:

— Dacă îngăduiți, domnule, acum ne vom aşeza la masă.

Apoi, la îndemnul ce-l citea în privirile soției, îl îmbie:

— Ar trebui să faceți ca şi noi şi să primiți să mâncați o farfurie de supă. Asta ca să vă scutească să vă mai duceți la hotel… Nu trebuie să vă simțiți stingherit, vă rog.

— Vă foarte mulțumesc dar nu avem nevoie de nimic, răspunse abatele pe un ton de o mare politețe, dar care nu mai îngăduia o a doua invitație.

Încât cei din familia Mouret se întoarseră în sufragerie şi se aşezară la masă, Marthe le turnă supă în farfurii. Curând se auzi clinchetul vesel al lingurilor. Copiii sporovăiau. Désirée râse din toată inima, ascultând ceva ce povestea tatăl ei, încântat că în sfârşit mâncau. În acest timp, abatele Faujas, de care uitaseră, stătea aşezat şi nemişcat pe terasă, în fața soarelui ce apunea. Nu întorcea capul; părea că nu

aude nimic. Pe când soarele era gata să dispară, îşi scoase pălăria, înăbuşindu-se, desigur. Marthe, având locul la masă în fața ferestrei, îi zări capul puternic, descoperit, cu păr scurt, ce începea să încărunțească pe la tâmple. O ultimă rază roşie lumină craniul acela aspru de soldat, pe care cercul ras al tunsorii preoțeşti era ca o cicatrice făcută de-o măciucă; apoi lumina se stinse, preotul, cufundându-se în umbră, nu mai fu decât un profil negru pe cenuşiul amurgului.

Nevoind s-o cheme pe Rose, Marthe se duse ea însăşi după o lampă şi dădu la masă primul fel. În timp ce venea dinspre bucătărie, întâlni în josul scării o femeie pe care la început n-o cunoscu. Era doamna Faujas. Îşi pusese o bonețică pe cap; aducea cu o slujnică, în rochia ei de bumbac strânsă în mijloc cu o broboadă galbenă, înnodată la spate; şi, cu mânecile suflecate, răsuflând încă din greu din cauza trebii ce-o făcuse, îşi ştergea pantofii butucănoşi, cu şireturi, de lespezile pardoselii de pe coridor.

— Ați terminat, nu-i aşa, doamnă? îi spuse Marthe zâmbitoare.

— Oh, nimica toată, răspunse bătrâna; într-o clipită am şi isprăvit ce era de făcut.

Coborî peronul şi-şi îmblânzi vocea:

— Ovide, dragul meu, vrei să urci? Totul e gata colo-sus.

Trebui să-şi bată uşor fiul pe umăr ca să-l scoată din visare. Aerul devenea răcoros. Îl trecu un fior şi-şi urmă mama fără a spune nimic. Pe când trecea prin fața uşii de la sufragerie, luminată de strălucirea vie a lămpii, zgomotoasă de sporovăiala copiilor, îşi întinse gâtul, spunând cu glasu-i mlădios:

— Îngăduiți-mi să vă mulțumesc încă o dată şi scuzați-ne pentru tot deranjul… Suntem de-a dreptul stingheriți…

— Câtuşi de puțin, câtuşi de puțin! strigă Mouret: noi suntem mâhniți că nu vă putem oferi ceva mai bun pentru noaptea asta…

Preotul salută, iar Marthe îi întâlni din nou privirea aceea deschisă, o privire de vultur, care-o emoționase. Părea că în

adâncul ochiului, de-un cenuşiu mohorât de obicei, o flăcăruie se aprindea brusc, ca lămpile acelea ce sunt plimbate în spatele fațadelor adormite le caselor.

— Pare un om care nu se teme de nimic, preotul, spuse batjocoritor Mouret, când mama şi fiul nu mai fură acolo.

— Nu prea cred că sunt fericiți, şopti Marthe.

— Cât despre asta, cu siguranță că nu o comoară au adus în cufărul lor de lemn… Şuiera vântul prin el! L-aş fi ridicat şi cu degetul cel mic.

Dar fu întrerupt în vorbăria lui de Rose, care coborâse scările în fugă, ca să povestească lucrurile uimitoare ce le văzuse.

— Păi zău! zise proțăpindu-se în fața mesei unde mâncau stăpânii, mai rar aşa o femeie voinică! Cucoana asta are pe puțin şaizeci şi cinci de ani dar nu pare nici pe departe! Ți-o ia înainte, trage ca un cal.

— Te-a ajutat să muți fructele? întrebă Mouret curios.

— Cred şi eu, domnule. Le grămădea aşa, în poala şorțului; punea de ziceai că n-o să le poată duce. Îmi spuneam: „Vezi bine, o să se rupă pânza”. Da de unde; e pânză cinstită, pânză de care port şi eu. A trebuit să cărăm în mai bine de zece rânduri. Pe mine mă dureau mâinile. Ea mormăia, zicea că nu merge. Cred că am auzit-o şi suduind, nu vă fie cu supărare.

Mouret părea să se amuze pe cinste.

— Şi paturile? o întrebă.

— Paturile, ea le-a făcut… Trebuie s-o vezi cum întoarce o saltea. Parcă n-ar cântări nimic, pe legea mea; o ia de-un capăt şi-o azvârle-n sus ca pe-un fulg… Şi pe lângă toate astea, grijulie foarte. A potrivit aşternutul la patul de chingi de parcă ar fi trebuit să facă nani un copil în el. Nici de i-ar fi făcut culcuş pruncului Isus, n-ar fi întins rufăria cu mai mare cucernicie… Din cele patru învelitori, trei le-a pus pe patul de chingi. La fel şi cu pernele: ea n-a vrut, i le-a pus lui fii-său pe amândouă.

— Prin urmare bătrâna se culcă pe jos?

— Într-un colț, ca un câine. A pus o saltea pe jos, în

camera cealaltă, zicând că o să doarmă aşa mai bine ca-n paradis. În ruptul capului n-am putut-o face să-şi încropească un culcuş mai ca lumea. Zice că nu-i e frig niciodată şi că are capul prea tare ca să se mai teamă de tăria pardoselii. Le-am dat apă şi zahăr, aşa cum mi-a spus doamna, şi gata… Păi zău! Mai rar aşa oameni curioşi.

Rose isprăvi de adus cina. În seara aceea, cei din familia Mouret se lungiră cu masa. Vorbiră îndelung despre noii locatari. În viața lor de o regularitate ca de ceasornic, sosirea celor două persoane străine era un mare eveniment. Vorbeau despre asta ca despre o catastrofă, cu acele detalii amănunțite ce-i ajută pe oameni să ucidă timpul în lungile seri de provincie. Lui Mouret, mai cu seamă, îi plăceau bârfele de mic târguşor. La desert, cu coatele pe masă, în căldura sufrageriei, spuse pentru a zecea oară pe tonul satisfăcut al omului fericit:

— Nu-i un dar frumos pe care Besançonul îl face Plassansului… Ați văzut cum arăta sutana lui la fund, când s-a întors?… M-aş mira mult ca bisericoasele să alerge după el. Prea e jerpelit; bisericoaselor le sunt pe plac preoții drăguți.

— Are o voce blândă, zise Marthe cu indulgență.

— Nu şi atunci când e mânios, continuă Mouret. N-ați văzut cum s-a supărat când a auzit că odăile nu sunt mobilate? E un om aspru; nu tândăleşte prin confesionale, asta-i! Sunt tare curios să ştiu ce mobile o să aducă mâine. Barem de mi-ar plăti chiria. Atâta pagubă! O să mă adresez abatelui Bourrette; nu-l cunosc decât pe el.

Cei din familia Mouret erau prea puțin bisericoşi. Chiar şi copiii îşi băteau joc de abate şi de mama lui. Octave o imită pe bătrâna doamnă atunci când îşi lungea gâtul ca să vadă până în fundul camerelor, ceea ce o făcu pe Désirée să râdă.

Serge, mai grav, îi apără pe „bieții oameni”. De obicei, la ora zece fix, atunci când nu făcea nicio partidă de pichet, Mouret lua un sfeşnic şi se ducea la culcare; dar în seara aceea se făcuse unsprezece şi tot mai înfrunta somnul. Désirée adormise până la urmă, cu capul pe genunchii

Marthei. Cei doi băieți urcaseră la ei în odaie. Mouret continua să sporovăiască de unul singur, în fața nevestei.

— Ce vârstă îi dai? întrebă deodată.

— Cui? zise Marthe, gata şi ea să ațipească.

— Abatelui, ce naiba! Ei? între patruzeci şi patruzeci şi cinci, nu-i aşa? E un flăcău frumos. Zi dacă nu-i păcat să poarte rasă! Ar fi fost un carabinier pe cinste.

Apoi, după o tăcere, vorbind de unul singur, îşi continuă cu voce tare gândurile ce-l frământau atâta:

— Au sosit cu trenul de şase şi trei sferturi. N-au făcut decât să-treacă pe la abatele Bourrette apoi au venit numaidecât aici... Pun prinsoare că n-au cinat. E limpede. I-am fi văzut dacă ieşeau să se ducă la hotel... Da, da! Tare-aş vrea să ştiu unde-or fi mâncat.

Rose, de câteva clipe dădea târcoale prin sufragerie, aşteptând ca stăpânii să se ducă la culcare, ca să poată închide uşile şi ferestrele.

— Eu una ştiu unde au mâncat, zise.

Şi cum Mouret se întoarse sprinten spre ea, îi destăinui:

— Da, am urcat să văd dacă nu le mai trebuie ceva. Neauzind niciun zgomot, n-am îndrăznit să bat la uşă; m-am uitat pe gaura cheii.

— Rău, tare rău ai făcut, o întrerupse Marthe cu asprime. Ştii bine, Rose, că nu-mi plac lucrurile astea.

— Lasă, lasă, exclamă Mouret care, în alte împrejurări, s-ar fi mâniat pe curioasă. Şi zici că te-ai uitat pe gaura cheii?

— Da, domnule, ca să le fac un bine.

— Fireşte... Şi ce făceau?

— Ei bine, domnule, mâncau... I-am văzut mâncând pe colțul patului de chingi. Bătrâna întinsese un şervețel. De fiecare dată după ce beau vin, culcau sticla astupată, proptind-o în pernă.

— Şi ce mâncau?

— Nu prea ştiu, domnule. Mi s-a părut că un rest de pateu, dintr-un ziar. Aveau şi mere, nişte mere amărâte ca vai de lume.

— Şi vorbeau, nu-i aşa? Ai auzit ce spuneau?

— Nu domnule, nu vorbeau... Am rămas acolo, să mă uit la ei, pe puțin un sfert de ceas. Nu ziceau nici pâs, uite-aşa! Şi mâncau, mâncau!

Marthe se ridicase în picioare, trezind-o pe Désirée şi prefăcându-se că urcă să se culce; curiozitatea soțului ei o rănea. Acesta se hotărî în cele din urmă şi el să se scoale; în timpul ăsta, bătrâna Rose, care era credincioasă, continua să spună cu glas ceva mai scăzut:

— Bietul om, trebuie să-i fi fost tare foame, drăguțul de el... Maică-sa îi dădea bucățile cele mai mari şi-l sorbea din ochi văzându-l cum mănâncă... În sfârşit o să doarmă în nişte aşternuturi tare curate. Doar de nu l-o împiedica mirosul de fructă. Pentru că în odaie nu miroase frumos; ştiți doar mirosul acrişor al perelor şi-al merelor. Şi nicio mobilă, doar patul într-un colț. Mie mi-ar fi teamă, aş ține lumina aprinsă toată noaptea.

Mouret îşi luase sfeşnicul. Rămase o clipă în fața slujnicei, rezumând evenimentele de peste seară în acest cuvânt de târgoveț scos din ideile lui obişnuite:

— Nemaipomenit.

Apoi îşi ajunse nevasta din urmă în josul scării. Marthe se culcase şi adormise, când Mouret tot mai trăgea cu urechea la zgomotele uşoare ce veneau dinspre etajul de sus. Camera abatelui era chiar deasupra camerei lui. Îl auzi deschizând uşurel fereastra, ceea ce-l zgândări nespus. Îşi înălță capul de pe pernă. Împotrivindu-se somnului din răsputeri, voind să ştie cât timp avea preotul să rămână la fereastră. Dar somnul fu mai tare; Mouret dormea buştean înainte de-a auzi din nou scârțâitul înăbuşit al mânerului.

Sus, la fereastră, abatele Faujas, cu capul gol, privea prin beznă. Rămase mult acolo, fericit de-a se afla în sfârşit singur, absorbit în gândurile ce-i puneau atâta asprime pe frunte. Sub el, simțea somnul adânc al acelei case în care se afla de câteva ore, răsuflarea curată a copiilor, suflul cinstit al Marthei, respirația amplă şi regulată a lui Mouret. Şi era o undă de dispreț în felul cum îşi înălțase gâtul de luptător, în timp ce-şi ridicase capul ca pentru a vedea în depărtare,

până în adâncul micului orăşel adormit. Copacii cei mari din grădina subprefecturii alcătuiau o masă întunecată, perii domnului Rastoil întindeau nişte braţe slabe şi sucite; pe urmă, nu mai era decât o mare de tenebre, un neant din care niciun zgomot nu se înălţa. Oraşul avea o nevinovăţie de fetiţă în leagăn.

Abatele Faujas întinse braţele cu un aer de sfidare ironică, parcă ar fi voit să ia oraşul Plassans şi să-l înăbuşe dintr-o sforţare la pieptu-i robust. Şopti:

— Şi nerozii ăia care zâmbeau, aseară, când traversam străzile!

III

A doua zi, Mouret îşi petrecu dimineaţa pândindu-şi noul locatar. Spionarea aceea avea să-i umple orele în care rămânea acasă, titirind, punând la locul lor lucrurile împrăştiate, căutându-le zâzanie nevestei şi copiilor. Pe viitor avea să aibă o ocupaţie, o distracţie care să-l scoată din viaţa lui de toate zilele. Nu-i erau pe plac preoţii, după cum spunea, iar primul dintre ei ce pătrundea în existenţa lui îl interesa neobişnuit de mult. Preotul acela aducea în casă un miros de mister, se dovedea un necunoscut aproape neliniştitor. Cu toate că făcea pe liber-cugetătorul, declarându-se voltaireian, în faţa abatelui era cuprins de mirare, îl trecea un fior de om mărginit în care răzbătea o undă de curiozitate deşucheată.

Niciun zgomot nu venea dinspre etajul al doilea. Mouret ascultă atent pe scară, îndrăzni chiar să urce în pod. În timp ce-şi încetinea mersul de-a lungul coridorului, un târşâit de papuci pe care i se păru că-l aude îndărătul uşii îl mişcă nespus. Neputând surprinde nimic anume, coborî în grădină, se plimbă sub bolta din fund, ridicând ochii, încercând să vadă prin ferestre ce se petrece în cele două camere. Dar nu zări nici umbră de abate. Doamna Faujas, neavând fără îndoială perdele, pusese până una alta cearşafuri la ferestre.

La prânz, Mouret păru tare jignit.

— Oare cei de sus or fi murit? zise în timp ce tăia pâine la copii. Dar tu, Marthe, i-ai auzit mişcându-se?

— Nu, dragă, n-am fost atentă.

Rose strigă din bucătărie:

— E mult şi bine de când nu mai sunt aici; dacă aleargă

şi-acum, au ajuns departe.

Mouret o chemă pe bucătăreasă şi-o descusu amănunţit.

— Au plecat, domnule: întâi mama, pe urmă preotul. Nici nu i-aş fi văzut, aşa de tiptil merg, dacă nu le-ar fi trecut umbrele pe pardoseala bucătăriei, când au deschis uşa... M-am uitat pe stradă, ca să văd; dar o luaseră la picior şi încă repede, zău aşa.

— Tare curios... Dar eu unde-oi fi fost?

— Cred că domnul era în fundul grădinii, să se uite la strugurii din boltă.

Ştirea îl făcu pe Mouret să fie şi mai prost dispus, începu să tune şi să fulgere împotriva popilor: toţi umblau cu ascunzişuri; vârâţi cu toţii în fel de fel de uneltiri, pe care nici dracu nu le-ar fi descâlcit; se prefăceau a fi de-o sfială caraghioasă, în asemenea măsură încât nimeni nu văzuse vreodată vreun popă spălându-se. Până la urmă se căi că închinase camerele acelui abate pe care nu-l cunoştea.

— E şi vina ta! îi zise nevestei, în timp ce se scula de la masă.

Marthe fu cât pe ce să protesteze, să-i amintească de discuţia lor din ajun; dar îşi înălţă ochii, se uită la el şi nu spuse nimic. Mouret, însă, nu se hotăra să plece de-acasă, după cum îi era obiceiul. Se ducea şi venea din sufragerie în grădină, scormonind cu privirea peste tot, susţinând că toate zăceau la voia întâmplării, ca şi când casa ar fi fost jefuită; pe urmă se înfurie pe Serge şi Octave care, după spusa lui, plecaseră la colegiu cu o jumătate de oră mai devreme.

— Tăticu nu pleacă de-acasă? îşi întrebă Désirée la ureche mama. O să ne necăjească tare, dacă mai rămâne.

Marthe îi spuse să tacă. Mouret pomeni în cele din urmă de-o afacere pe care trebuia s-o termine în cursul zilei. N-avea o clipă, nu putea să se odihnească nici măcar o zi la el acasă, atunci când simţea nevoia. Plecă, nemângâiat că nu poate rămâne acolo, la pândă.

Seara, când se întoarse, era înfrigurat de curiozitate.

— Şi abatele? întrebă înainte chiar de a-şi scoate pălăria.

Marthe lucra la locul ei obişnuit de pe terasă.

— Abatele? repetă cu oarecare mirare. Ah! da, abatele… Nu l-am văzut, cred că s-a instalat. Rose mi-a spus că li s-au adus mobile.

— Tocmai de asta mă temeam. Aş fi voit să fiu aici; pentru că, în fine, mobilele sunt pentru mine o garanție… Ştiam eu că tu n-o să te clinteşti de pe scaunul tău. Nu te duce mintea la nimic, dragă… Rose! Rose!

Şi când bucătăreasa se ivi, întrebă:

— Au fost aduse mobile pentru cei de la etajul al doilea?

— Da, domnule, într-un căruț mic. Am recunoscut căruțul lui Bergasse, precupețul. Şi zău că n-avea mare lucru. Doamna Faujas venea din urmă. În timp ce urcau pe strada Balande, i-a dat şi ea o mână de ajutor omului care împingea.

— Barem ai văzut mobilele? le-ai numărat?

— Fireşte, domnule; am ieşit în uşă. A trecut tot calabalâcul prin fața mea, şi asta n-a părut s-o încânte pe doamna Faujas. Stați aşa… Mai întâi au urcat un pat de fier, apoi o comodă, două mese, patru scaune… Pe legea mea, asta-i tot… Şi încă mobile care nu erau noi. N-aş da nici treizeci de scuzi pe ele.

— Dar trebuia să-i dai de veste doamnei: nu putem închiria în asemenea condiții… Mă duc chiar acum să mă explic cu abatele Bourrette.

Se supără, fu cât pe ce să iasă, când Marthe izbuti să-l oprească scurt, zicându-i:

— Stai, am uitat să-ți spun… Au plătit chiria pe şase luni înainte.

— Aşa, prin urmare, au plătit? bâlbâi aproape cu supărare în glas.

— Da, bătrâna doamnă a coborât şi mi-a dat asta.

— Scotoci în masa ei de lucru şi-i dădu soțului şaptezeci şi cinci de franci în monezi de câte o sută de parale, învelite grijuliu într-o bucată de ziar. Mouret numără banii, şoptind:

— Dacă plătesc, n-am nimic cu ei… Asta nu-i scuteşte să fie nişte oameni ciudați. Nu oricine poate fi bogat, vezi bine: numai că, dacă n-ai para chioară, nu-i un motiv să-ți iei

nişte aere suspecte ca astea.

— Voiam să-ți mai spun, adăugă Marthe după ce văzu că s-a liniştit, că bătrâna doamnă mi-a cerut îngăduința să-i lăsăm patul de chingi; i-am spus că noi nu-l folosim, că-l poate ține cât vrea.

— Bine-ai făcut, trebuie să ne rămână îndatorați... Eu, ți-am zis, ce mă intrigă în legătură cu diavolii ăştia de popi e că nu ştii niciodată ce au în cap, nici ce învârt. Ce-i drept însă, deseori se găsesc oameni foarte onorabili printre ei.

Banii păreau să-l fi consolat. Glumi, îl sâcâi pe Serge în legătură cu relatarea *Misiunilor din China,* pe care-o citea atunci. În timpul cinei, se prefăcu a nu-i mai păsa de cei de la doi. Dar când Octave povesti că-l văzuse pe abatele Faujas ieşind de la episcopie, Mouret nu se mai stăpâni. La desert, reluă conversația din ajun. Pe urmă i se făcu întrucâtva ruşine. Era un om cu gingăşie sufletească sub înfățişarea lui de negustor retras din afaceri; avea mai cu seamă mult bun simț şi-o cumpănire în judecată ce-l făcea, cel mai adesea, să găsească cuvântul potrivit, printre toate bârfele de provincie.

— La urma urmei, zise în timp ce se ducea la culcare, nu-i bine să-ți vâri nasul în treburile altora... Abatele n-are decât să facă ce-i place. E plictisitor să tot vorbim despre oamenii ăştia; mie, unul, n-o să-mi mai peste de-acuma de ei.

Trecu o săptămână. Mouret îşi reluase ocupațiile lui obişnuite; dădea târcoale prin casă, vorbea cu copiii, îşi petrecea după-amiezele în oraş, să încheie afaceri de dragul afacerilor, despre care nu vorbea niciodată, mâncând şi dormind ca un om pentru care existența e o pantă blândă, fără zguduiri nici surprize de vreun fel. Casa părea iarăşi neînsuflețită. Marthe sta la locul ei obişnuit, pe terasă, în fața măsuței de lucru. Désirée se juca alături de ea. Cei doi băieți readuceau la aceleaşi ore aceeaşi turbulență. Iar Rose, bucătăreasa, se supăra, îi bodogănea pe toți, în timp ce grădina şi sufrageria îşi păstrau pacea ațipită.

— Nu ca să cârtesc, îi tot spunea Mouret nevestei, dar vezi bine că te înşelai închipuindu-ți că dacă închiriem etajul doi o să ne dea viața peste cap. Suntem mai liniştiți ca înainte,

casa e mai mică şi mai fericită.

Şi-şi ridica uneori ochii spre ferestrele de la etajul al doilea, pe care doamna Faujas le împodobise chiar de-a doua zi cu nişte perdele groase din bumbac. Nicio cută a perdelelor nu se clintea. Aveau un aer fericit, una dintre acele sfieli de sacristie, rigide şi reci. În spatele lor, părea să se-ntindă o tăcere adâncă, o imobilitate de mânăstire. Când şi când, ferestrele erau deschise, lăsând să se vadă, între albeața perdelelor, întunecimea plafoanelor înalte. Dar zadarnic se punea Mouret la pândă, niciodată nu zărea mâna care deschidea şi închidea; nu auzea nici măcar scârțâitul mânerului. Niciun zgomot omenesc nu cobora din cele două încăperi.

— Nici tu nu-l vezi? o întrebă pe nevastă.

— Mi s-a părut că-l zăresc ieri, când s-a întors acasă; dar nu sunt prea sigură… Mama lui e totdeauna îmbrăcată într-o rochie neagră; poate era ea.

Şi cum o încolțea cu întrebări, îi spuse ce ştie.

— Rose susține că iese în oraş în fiecare zi; că întârzie chiar mult… Cât despre mamă, e un adevărat ceasornic; coboară dimineața la şapte, după cumpărături. Are un paner mare, totdeauna acoperit, în care se vede că aduce tot: cărbunele, pâinea, vinul, mâncarea, pentru că niciodată niciun furnizor nu e văzut venind la ei… Sunt foarte politicoşi; altminteri. Rose spune că îi dau ziua bună când o întâlnesc. Dar cel mai adesea nici măcar nu-i aude coborând scările.

— Nostimă bucătărie trebuie să mai alcătuiască acolo, sus, şopti Mouret, căruia informațiile astea nu-i spuneau nimic.

Într-altă seară, Octave zicând că-l văzuse pe abate intrând la Saint-Saturnin, tatăl îl întrebă cam cu arăta, cum îl priveau trecătorii, ce să fi căutat la biserică.

— Ei, da' prea curios eşti, exclamă băiatul râzând… Nu arăta grozav la soare, cu sutana lui de-a dreptul roşie, asta-i tot ce ştiu. Şi-am mai băgat de seamă că mergea de-a lungul caselor, în dâra de umbră, unde sutana părea mai neagră. Ce mai, n-are deloc o înfățişare mândră, şi umblă cu capul

plecat, şi repede... Două fete au început să râdă, când a traversat piaţa. El, înălţând capul, le-a privit cu multă blândeţe, nu-i aşa, Serge?

Serge povesti şi el că, în mai multe rânduri, în timp ce se întorcea de la colegiu, îl întovărăşise de departe pe abatele Faujas, care se întorcea de la Saint-Saturnin. Străbătea străzile fără să vorbească cu nimeni; părea să nu cunoască ţipenie de om şi nici nu părea să-i fie întrucâtva ruşine de batjocura mocnită pe care-o simţea în jurul lui.

— Aşadar în oraş se vorbeşte despre el? întrebă Mouret cu cel mai viu interes.

— Mie, nimeni nu mi-a vorbit despre abate, răspunse Octave.

— Ba da, continuă Serge, se vorbeşte despre el. Nepotul abatelui Bourrette mi-a spus că nu e foarte bine văzut la biserică; nu le sunt pe plac preoţii care vin din altă parte. Şi-apoi, pare atât de amărât. Când lumea se va obişnui cu el, îl va lăsa în pace pe bietul om. Dar la început, fiecare vrea să ştie.

Atunci, Marthe îi sfătui pe băieţi să nu spună nimic, dacă vor fi întrebaţi în afară, despre abate.

— Ba n-au decât să spună, exclamă Mouret. Nu ceea ce ştim noi despre el îl va compromite.

Din clipa aceea, cu cea mai bună credinţă din lume şi fără a se gândi la rău, Mouret făcu din copiii lui nişte spioni, pe care-i asmuţi pe urmele abatelui. Octave şi Serge trebuiră să-i dezvăluie tot ce se spunea în oraş, şi primiră poruncă să-l urmărească pe preot, atunci când îl întâlneau. Dar sursa aceasta de informaţii fu repede secătuită. Zvonurile mocnite prilejuite de sosirea unui vicar străin în dioceză se potoliră. Oraşul părea să-l fi iertat pe „bietul om”, pe sutana aceea jerpelită care se strecura prin umbra străduţelor; nu mai păstră pentru el decât un mare dispreţ. Pe de altă parte, preotul se ducea drept la catedrală, iar la întoarcere o lua totdeauna pe-aceleaşi străzi. Octave spunea râzând ca numără pavelele.

Acasă, Mouret voi s-o folosească pe Désirée, care nu ieşea

niciodată în oraş. O ducea, seara, în fundul grădinii, ascultând-o cum flecăreşte despre ceea ce făcuse şi despre ceea ce văzuse în timpul zilei; încerca s-o tragă de limbă despre locatarii de la etajul doi.

— Ascultă, îi spuse într-o bună zi, mâine, când fereastra o să fie deschisă, să-ți arunci mingea înăuntru, pe urmă să te duci s-o ceri.

A doua zi, fetița îşi azvârli mingea; dar nici n-apucase să urce pe peron, când mingea, trimisă îndărăt de o mână nevăzută, sări pe terasă. Tatăl, care contase pe drăgălăşenia copilului ca să reia relațiile rupte încă din prima zi, îşi pierdu orice nădejde; se lovea, vădit lucru, de voința cât se poate de hotărâtă a abatelui de-a se baricada în locuința lui. Lupta asta nu făcea decât să-i ațâțe curiozitatea şi mai mult. Ajunse să stea la taclale cu bucătăreasa prin colțuri, spre marea neplăcere a Marthei, care-l mustră pentru lipsa lui de demnitate; dar el îşi ieşi din fire, minți. Şi pentru că simțea că n-are dreptate, nu mai vorbi cu Rose despre Faujas mamă şi fiu decât pe ascuns.

Într-o dimineață, Rose îi făcu semn s-o urmeze în bucătărie.

— Vai, domnule, e mai bine de o oră de când vă pândesc să coborâți de la dumneavoastră din odaie.

— Ai aflat ceva?

— O să vedeți… Ieri-seară, am vorbit mai mult de-o oră cu doamna Faujas.

Mouret tresări de bucurie. Se aşează pe un scaun de paie desfundat din bucătărie, printre cârpele şi gunoaiele din ajun.

— Hai spune, spune odată, şopti el.

— Vasăzică, reluă bucătăreasa, eram pe pragul uşei de la stradă să-i zic seara bună slujnicei domnului Rastoil, când doamna Faujas a coborât să deşarte găleata cu zoi în canal. În loc să urce în fugă fără a întoarce capul, cum face de obicei, a rămas acolo o clipă, uitându-se la mine.

Atunci am crezut că vrea să stea de vorbă; i-am spus că a fost o zi frumoasă, că vinul o să fie bun… Ea răspundea: „Da,

da”, fără nicio grabă, cu vocea nepăsătoare a unei femei care nu are pământ şi pe care lucrurile astea n-o interesează. Dar îşi pusese găleata jos, nu pleca; ba se şi sprijinea de zid, alături de mine…

— În fine, ce ți-a povestit? întrebă Mouret chinuit de nerăbdare.

— Doar nu era să fiu aşa de proastă s-o-ntreb, pricepeți? ar fi şters-o… Fără să par c-o fac dinadins, am pus-o la curent cu lucrurile care o puteau interesa. Şi pentru că preotul paroh de la Saint-Saturnin, acest cumsecade părinte Compan a trecut pe acolo, i-am spus că e tare bolnav, că n-o s-o mai ducă mult, că avea să fie cu greu înlocuit la catedrală. Era numai ochi şi urechi, vă asigur. M-a întrebat chiar de ce sufere părintele Compan. Pe urmă, din una-ntr-alta, i-am vorbit despre episcopul nostru. Un om tare cumsecade, monseniorul Rousselot. Ea nu ştia ce vârstă are. I-am spus că are şaizeci de ani, că e tare şubred şi el, că se cam lasă dus de nas. Se tot vorbeşte despre părintele Fenil, marele vicar, care face tot ce pofteşte la episcopie… Era tare lacomă să afle, bătrâna; ar fi rămas acolo în stradă până a doua zi.

Mouret făcu un gest disperat.

— Din tot ce-mi spui, exclamă el, văd că vorbeai de una singură… Dar ea, ea ce ți-a spus?

— Aveți răbdare, lăsați-mă să termin, continuă Rose liniştit. Mă apropiam de țintă… Ca s-o îmbii să-şi dea drumul la gură, i-am vorbit până la urmă despre noi. I-am spus că dumneavoastră sunteți domnul François Mouret, un fost negustor din Marsilia, care, în cincisprezece ani, s-a priceput să câştige o adevărată avere în negoțul cu vinuri, ulei şi migdale. Am adăugat că ați preferat să veniți să trăiți din rente la Plassans, un oraş liniştit, unde locuiesc părinții soției dumneavoastră. Am găsit chiar mijlocul să-i spun că doamna e verişoara dumneavoastră; că sunteți în vârstă de patruzeci de ani, iar doamna de treizeci şi şapte; că aveți o căsnicie fericită; că nu pe-alde dumneavoastră vă vede lumea plimbându-vă pe bulevardul Sauvaire. În sfârşit, toată

povestea dumneavoastră… Părea cât se poate de interesată. Şi răspundea întruna: „Da, da”, fără nicio grabă. Când mă opream, făcea un semn din cap aşa, ca să-mi spună că mă ascultă, că pot să spun mai departe… Şi până s-a lăsat noaptea am tot vorbit aşa, ca nişte prietene bune, cu spatele sprijinit de perete.

Mouret se ridicase în picioare, mânios.

— Cum aşa! exclamă, asta-i tot?… Te-a tras de limbă vreme de-un ceas iar ea nu ți-a spus nimic!

— Mi-a spus, când s-a lăsat noaptea: „S-a cam răcorit aerul”. Apoi şi-a luat găleata şi a urcat…

— Ştii ce? Eşti o proastă! Bătrâna asta face cât zece de-al-de tine. Ce trebuie să mai râdă acum, când ştiu despre noi tot ce voiau să ştie… M-auzi, Rose, nu eşti decât o proastă!

Bătrâna bucătăreasă îşi pierdea repede răbdarea; începu să meargă iute, izbind cratițele şi tigăile, răsucind şi azvârlind şomoioagele.

— Ştiți, domnule, bălmăji ea, dacă pentru asta ați venit la mine în bucătărie, ca să-mi spuneți cuvintele astea urâte, nu merita să vă osteniți. Puteți pleca… Eu am făcut-o numai ca să vă fiu pe plac. Dacă doamna ne-ar găsi aici pe amândoi că facem ce facem, m-ar certa. Şi ar avea dreptate, pentru că nu e bine… La urma urmei, nu-i puteam smulge cuvintele din gură cu cleştele, bătrânei ăsteia. Am făcut şi eu cum face toată lumea. Am sporovăit, i-am zis ce hram purtați. Aşa că duceți-vă s-o întrebați personal despre treburile ei, de vreme ce vă stau atâta la inimă. Poate că dumneavoastră n-o să fiți aşa de prost ca mine, domnule…

Rose ridicase vocea. Mouret găsi că-i mai prudent s-o şteargă, închizând uşa de la bucătărie, pentru ca nevastă-sa să n-o audă. Dar Rose deschise uşa în urma lui, strigându-i pe sală:

— Ştiți, eu nu mai fac de-alde astea; n-aveți decât să încredințați cui vreți însărcinările dumneavoastră scârboase.

Mouret fusese învins. Păstră oarecare acreală de pe urma înfrângerii. Din răzbunare, începu să spună că oamenii aceia de la etajul doi erau tare neînsemnați. Încet, încet, răspândi

printre cunoştinţele lui o părere ce deveni a întregului oraş. Abateie Faujas fu privit ça un preot fără leţcaie, lipsit de orice ambiţie, cât se poate de în afara intrigilor din dioceză; lumea crezu că se ruşinează de sărăcia lui, că primeşte să facă treburile cele mai neplăcute la catedrală, rămânând cât mai mult posibil în umbră, ce părea a-i fi pe plac. Un lucru nu se ştia, motivul pentru care venise de la Besançon la Plassans. Poveşti delicate în legătură cu acest lucru începură să circule. Dar presupunerile acestea părură neîntemeiate. Până şi Mouret, care-şi spionase locatarii din plăcere, ca să-şi treacă timpul, la fel cum ar fi jucat cărţi ori petancă, începea să uite că găzduieşte un preot la el în casă, când un anume eveniment începu din nou să-i frământe viaţa.

Într-o după-amiază, pe când se întorcea acasă, îl zări înaintea lui pe abatele Faujas urcând pe strada Balande. Încetini pasul. Îl cercetă pe îndelete. De o lună de când preotul locuia în casa lui, era pentru prima oară când îl vedea astfel în plină lumină. Abatele era îmbrăcat tot în sutana lui cea ponosită; mergea încet, cu tricornul în mână, în ciuda vântului care sufla tare. Strada, a cărei pantă e abruptă, era pustie, cu casele ei mari, lipsite de podoabe, cu storurile scoborâte. Mouret, care întindea pasul, merse până la urmă în vârful picioarelor, de teamă ca preotul să nu-l audă şi să nu fugă. Dar, pe când se apropiau amândoi de casa domnului Rastoil, un grup de oameni care venea dinspre Piaţa subprefecturii intră acolo în casă. Abatele Faujas făcuse un ocol uşor, ca să nu dea ochii cu domnii aceia. Văzu uşa închizându-se. Apoi, oprindu-se brusc, se întoarse spre proprietar, care venea spre el.

— Cât de fericit sunt că vă întâlnesc! spuse, cu marea lui politeţe. Oricum, tot mi-aş fi îngăduit să vă deranjez în seara asta… Ultima zi când a plouat, la mine în cameră a pătruns apa prin plafon, şi-aş fi vrut să vă arăt.

Mouret stătea năuc în faţa lui, se bâlbâia, spunându-i că-i stă, la dispoziţie. Şi cum se îndreptau împreună spre casă, îl întrebă la ce oră ar putea veni să vadă plafonul.

— Dar chiar acum, vă rog, răspunse abatele; doar dacă nu

vă deranjează prea mult.

Mouret mergea în urma lui, sufocându-se, în timp ce Rose, din pragul bucătăriei, îi urmărea cum urcă treaptă cu treaptă, prostită de mirare.

IV

Ajuns la etajul al doilea. Mouret era mai emoționat decât un şcolar care pătrunde pentru prima oară în camera unei femei. Împlinirea nesperata a unei dorințe îndelungă vreme reținută, speranța de-a vedea lucruri de-a dreptul neobişnuite îi tăiau respirația. În acest timp, abatele Faujas, ascunzând cheia între degetele lui groase, o vârâse în broască fără să se fi auzit vreun zgomot de metal. Uşa se mişcă de parcă ar fi fost prinsă în nişte balamale de catifea. Abatele, dându-se îndărăt, îl pofti în tăcere pe Mouret să intre.

Perdelele de bumbac puse la ferestre erau atât de groase, încât camera avea o paloare cretoasă, o semiobscuritate de chilie împrejmuită de ziduri. Era o cameră uriaşă, cu tavan înalt, cu un tapet decolorat şi curat, de un galben şters. Mouret îndrăzni să intre, mergând cu paşi mărunți pe pardoseala curată ca oglinda, a cărei răceală i se părea că o simte sub pingelele pantofilor. Îşi roti pe ascuns ochii, cercetă patul de fier fără perdele, rufăria, atât de bine întinsă, de-ai fi zis că-i o bancă de piatră albă pusă într-un colț. Comoda, pierdută în celălalt capăt al odăii, o masă micuță, aşezată în mijloc, şi două scaune, câte unul în fața fiecărei ferestre, întregeau mobilierul. Nicio hârtie pe masă, niciun obiect pe comodă, nicio haină pe pereți: ci numai lemnul gol, marmura goală, pereții goi. Deasupra comodei, un mare crucifix din lemn negru, singurul care printr-o cruce întunecată întrerupea goliciunea aceea cenuşie.

— Poftiți, domnule, veniți pe aici, zise abatele; în colțul ăsta a apărut o pată pe tavan.

Dar Mouret nu se grăbea, savura situația. Cu toate că nu vedea lucrurile stranii pe care-şi făgăduise întrucâtva că o să le vadă, încăperea aceea avea pentru el, un liber-cugetător, un miros aparte. Mirosea a preot, credea el; mirosea a om altfel alcătuit decât ceilalți, care suflă în lumânare atunci când îşi schimbă cămaşa, care nu-şi lasă în neorânduială nici izmenele, nici bricele. Ceea ce-l zgândărea era că nu vede nimic uitat nici pe mobile, nici prin colțuri, care să-i fi putut prilejui un motiv de presupuneri. Odaia era aidoma cu acel diavol de om, mută, rece, lucitoare, de nepătruns. Cea mai mare mirare a lui fu să nu încerce, între pereții ei, precum se aştepta, o impresie de mister; dimpotrivă îi făcea aceeaşi impresie pe care i-o stârnise într-o bună zi, pe vremuri, un salon foarte bogat mobilat al unui prefect din Marsilia. Crucifixul cel mare părea s-o umple cu brațele-i negre.

Trebui însă să se hotărască să se apropie de ungherul unde-l chema abatele Faujas.

— Vedeți pata, nu-i aşa? reluă acesta. A mai dispărut un pic, de ieri.

Mouret se înălță în vârful picioarelor, clipea din ochi, fără a vedea nimic. După ce preotul trase perdelele, zări până la urmă o uşoară urmă de rugină.

— Nu-i cine ştie ce grav, şopti.

— Fără îndoială, dar am crezut că e bine să vă înştiințez... Apa trebuie să fi pătruns pe la marginea acoperişului.

— Da, aveți dreptate, pe la marginea acoperişului.

Mouret nu mai spunea nimic; se uita prin camera scăldată în lumina crudă a zilei. Era mai puțin solemnă, dar îşi păstra tăcerea absolută. Hotărât lucru, niciun fir de praf dintre pereții ei nu-i spunea nimic despre viața abatelui.

— De altminteri, continuă acesta din urmă, am putea vedea, poate, pe fereastră... Aşteptați.

Şi deschise fereastra. Dar Mouret protestă, zicând că nu vrea să-l deranjeze mai mult, că era vorba de nimica toată, că lucrătorii aveau fără doar şi poate să descopere spărtura.

— Nu mă deranjați deloc, vă asigur, spuse abatele insistând într-un fel plăcut. Ştiu că proprietarilor le place să

ştie… Vă rog, cercetați totul cu de-amănuntul… Casa e a dumneavoastră.

Zâmbi chiar în timp ce rostea aceste ultime cuvinte, ceea ce i se întâmpla rar; pe urmă, după ce Mouret se aplecă împreună cu el, folosindu-se de bara de sprijin, îşi înălțară amândoi ochii spre burlan, iar abatele intră în nişte explicații ca de arhitect, spunând cum trebuie să se fi produs pata.

— Ştiți, cred că-i vorba de-o înfundare uşoară a olanelor, poate chiar unul dintre ele să se fi şi spart; de nu cumva bucata asta de tencuială căzută o fi de vină, care se vede aici, de-a lungul cornişei, şi care se prelungeşte în zidul de susținere.

— Da, se prea poate, răspunse Mouret. Vă mărturisesc, domnule abate, că nu mă pricep deloc la treburile astea. Zidarul o să-şi dea seama.

Atunci, preotul nu mai vorbi despre stricăciuni. Rămase acolo liniştit, privind grădinile, sub el. Mouret, sprijinit în coate alături de el, nu îndrăzni să plece, din politețe.

Fu de-a dreptul încântat, când locatarul îi spuse cu vocea lui blândă, după o tăcere:

— Aveți o grădină frumoasă, domnule.

— Oh, foarte obişnuită, răspunse. A avut câțiva arbori frumoşi pe care a trebuit să-i tai, deoarece nimic nu creştea la umbra lor. Ce vreți? trebuie să ne gândim la cele folositoare. Colțul ăsta ne e de ajuns, avem legume pentru tot sezonul.

Abatele se miră, ceru amănunte. Grădina era una dintre acele vechi grădini de provincie, înconjurată de bolți cu viță, împărțită în patru pătrate regulate, de către rânduri dese de merişor. La mijloc, se afla un bazin mic, fără apă. Un singur pătrat era pentru flori. În celelalte trei, care pe la colțuri aveau arbori fructiferi, creşteau frumusețe de verze şi nişte salate minunate.

— Un mic paradis, repeta abatele Faujas.

— Sunt şi multe inconveniente; ştiți, zise Mouret, împotrivindu-se marii satisfacții ce-o simțea auzind vorbindu-se atât de frumos despre proprietatea lui. De pildă,

ați observat că ne aflăm aici pe o coastă. Grădinile sunt etajate. Astfel, grădina domnului Rastoil e mai jos decât a mea, care e mai jos decât grădina subprefecturii. Deseori, ploile fac stricăciuni. Pe urmă, iar asta e şi mai neplăcut, cei de la subprefectură văd în grădina mea, cu atât mai mult cu cât au făcut terasa asta care domină zidul meu. E drept că eu văd în grădina domnului Rastoil, jalnică răsplată, vă asigur, deoarece niciodată nu-mi pasă de ce fac alții.

Preotul părea să asculte din complezență, dând din cap, nepunând nicio întrebare. Urmărea din ochi explicațiile pe care i le dădea proprietarul, arătând cu mâna.

— Şi-apoi, mai e încă un necaz, continuă acesta din urmă, arătând spre o ulicioară ce trecea pe lângă fundul grădinii. Vedeți drumeagul acela înghesuit între două ziduri? E fundătura Chevillottes, care dă spre o poartă de căruțe, ce se deschide spre terenurile subprefecturii. Toate proprietățile vecine au o mică ieşire spre fundătură, şi tot timpul are loc un du-te-vino misterios... Eu, care am copii, am bătut uşița asta în două piroane zdravene.

Făcu cu ochiul, uitându-se la abate, sperând poate ca acesta să-l întrebe ce anume însemna acel du-te-vino misterios. Dar abatele nici nu crâcni; cercetă fundătura Chevillottes fără nicio curiozitate. Îndreptându-şi apoi din nou liniştit privirea spre grădina familiei Mouret. Jos, la marginea terasei, Marthe tivea prosoape. La început îşi înălțase brusc capul, auzind glasuri; apoi, mirată că-și recunoaşte soțul în tovărăşia preotului la una dintre ferestrele etajului doi, se pusese iar pe lucru. Părea că nici nu ştie de prezența celor doi acolo. Mouret ridicase tonul, dintr-un soi de lăudăroşenie inconştientă, fericit să arate că în sfârşit pătrunsese în încăperile acelea închise cu străşnicie. Iar preotul îşi poposea când şi când privirile asupra ei, a acelei femei căreia nu-i vedea decât ceafa aplecată, cu masa neagră a cocului.

Se lăsă o tăcere. Abatele Faujas tot nu dădea semne că ar fi dispus să plece de la fereastră. Acum părea să cerceteze straturile vecinului. Grădina domnului Rastoil era aranjată

după moda englezească, avea mici alei, mici peluze, întrerupte de mici coşulețe. În fund, era o rotondă de arbori, unde se afla o masă şi scaune rustice.

— Domnul Rastoil e foarte bogat, continuă Mouret, care urmărise privirile abatelui. Întreținerea grădinii îl costă o sumă frumuşică: iar cascada pe care n-o vedeți, colo, în spatele copacilor, l-a costat mai bine de trei sute de franci. Şi nicio legumă, numai flori. O vreme, femeile au pomenit chiar să taie şi arborii fructiferi; ar fi fost curată crimă, deoarece perii sunt minunați. Dar, la drept vorbind, are dreptate să-şi aranjeze grădina după placul inimii. De vreme ce-l ține punga!

Şi cum abatele continua să tacă:

— Îl cunoaşteți pe domnul Rastoil, nu-i aşa? urmă Mouret întorcându-se spre preot. În fiecare dimineață se plimbă pe sub arbori. Un bărbat îndesat, cam scund, chel, fără barbă, cu capul rotund ca o minge. A împlinit şaizeci de ani în primele zile ale lui august, cred. Sunt aproape douăzeci de ani de când e preşedintele Tribunalului civil. Se spune că e-un om de treabă. Eu unul nu-l frecventez. Bună ziua, bună ziua, asta-i tot.

Se opri, văzând mai multe persoane coborând peronul casei vecine şi îndreptându-se spre rotondă.

— Păi da, zise scoborând vocea, azi e marți… Familia Rastoil are invitați la cină.

Abatele nu-şi putuse reține o uşoară tresărire. Se aplecă, să vadă mai bine. Doi preoți, care mergeau pe lângă două fete mari, păreau a-i stârni în mod deosebit interesul.

— Ştiți cine sunt domnii aceştia? întrebă Mouret.

Şi la un gest nelămurit al lui Faujas explică:

— Traversau strada Balande în clipa când ne-am întâlnit… Bărbatul înalt şi tânăr, cel care se află între cele două domnişoare Rastoil, e abatele Surin, secretarul episcopului nostru. Un băiat tare drăguț, pe cât se spune. Vara, îl văd jucând volant cu domnişoarele… Cel vârstnic, pe care-l vedeți ceva mai în spate, e unul dintre marii noştri vicari, domnul abate Fenil. El conduce seminarul. Un om cumplit, neted şi

ascuțit ca o sabie. Îmi pare rău că nu se întoarce; i-ați vedea ochii… E surprinzător că nu-i cunoaşteți pe domnii aceştia.

— Ies puțin; nu frecventez pe nimeni din oraş.

— Rău faceți. Cred că vă plictisiți deseori… Ah, domnule abate, trebuie să vă recunosc o calitate: nu sunteți un om curios. Cum aşa! de o lună de zile de când sunteți aici, încă nu ştiți că domnul Rastoil primeşte la cină marțea! Dar sare în ochi, chiar de la fereastra asta!

Mouret râse uşor. Îşi bătea joc de abate. Apoi, pe un ton confidențial, adăugă:

— Îl vedeți pe bătrânul acela înalt, care-o întovărăşeşte pe doamna Rastoil; da, cel slab, bărbatul care poartă pălărie cu boruri largi. E domnul Bourdeu, fost prefect în Drôme, un prefect pe care revoluția din 1848 l-a pus în funcție. Încă unul pe care nu-l cunoaşteți, pun prinsoare, nu-i aşa?… Dar pe domnul Maffre, judecătorul de pace? domnul acela îmbrăcat tot în alb, cu ochii bulbucați, care vine ultimul împreună cu domnul Rastoil. Ce naiba, pentru ăsta n-aveți nicio scuză. E canonic onorific la Saint-Saturnin… Între noi fie spus, e învinuit că şi-a ucis nevasta prin asprimea şi zgârcenia lui.

Se opri, îl privi drept în ochi pe abate şi spuse cu o bruschețe mucalită:

— Vă cer iertare, dar nu sunt bisericos, domnule abate.

Abatele făcu din nou un gest nedesluşit din mână, gest ce dădea răspuns la tot, scutindu-l să se explice mai limpede.

— Nu, nu sunt bisericos, repetă Mouret batjocoritor. Toată lumea trebuie lăsată liberă, nu-i aşa?… Cei din familia Rastoil sunt credincioşi practicanți. Trebuie să le fi văzut pe mamă şi pe fete la Saint-Saturnin. Sunt enoriaşele dumneavoastră… Bietele domnişoare! Cea mare, Angéline, are douăzeci şi şase de ani bătuți pe muche; cealaltă, Aurelie, merge pe douăzeci şi patru. Şi deloc frumoase; gălbejite amândouă, cu fața mohorâtă. Ce-i mai rău e că cea mai mare trebuie măritată mai întâi. Până la urmă găsesc ele să se mărite, din cauza dotei… Cât despre mamă, femeia aceea micuță şi grasă care merge cu o blândețe de oaie, i-a scos

peri albi bietului Rastoil.

Clipi din ochiul stâng, tic ce-i era obişnuit atunci când dădea drumul unei glume mai slobode. Abatele îşi scoborâse pleoapele, aşteptând urmarea; dar, cum celălalt tăcea, îşi înălţă privirile uitându-se la societatea de-alături, care se instală sub arbori, împrejurul mesei rotunde.

Mouret îşi reluă explicaţiile.

— Or să rămână acolo până la cină, la aer curat. În fiece marţi, acelaşi lucru... Abatele Surin are mult succes. Iată-l că râde în hohote cu domnişoara Aurélie... Ah! marele vicar ne-a văzut. Ei? Ce mai ochi! Nu-i sunt deloc pe plac, fiindcă sunt împricinat cu o rudă de-a lui... Dar unde o fi abatele Bourrette? Nu l-am văzut, nu-i aşa? Tare curios. Nu lipseşte nici într-o marţi de la domnul Rastoil. Înseamnă că e bolnav... Pe el îl cunoaşteţi, ce mai. Şi ce om de treabă! Pâinea lui Dumnezeu.

Dar abatele Faujas nu mai asculta. Privirea i se încrucişa în fiece clipă cu aceea a abatelui Fenil. Şi nu-şi întorcea capul, ţinea piept cercetării marelui vicar cu o răceală desăvârşită. Se sprijinea şi mai temeinic de bară iar ochii păreau să i se fi făcut mai mari.

— Iată şi tineretul, continuă Mouret, văzând sosind trei tineri. Cel mai mare e băiatul familiei Rastoil; a obţinut de curând titlul de avocat. Ceilalţi doi sunt băieţii judecătorului de pace, încă n-au terminat colegiul... Hm, oare de ce ştrengarii mei nu s-or fi întors acasă?

Chiar în clipa aceea, Octave şi Serge se iviră pe terasă. Se sprijiniră de balustradă, tachinând-o pe Désirée, care se aşezase lângă mama ei. Văzându-şi tatăl la etajul al doilea, scoborâră glasul, râzând pe-nfundate.

— Mica mea familie în păr, şopti Mouret cu bonomie. Noi însă stăm la noi acasă, nu primim musafiri. Grădina noastră e un paradis închis, unde nici diavolul nu ne-ar putea ispiti.

Râdea, zicând acestea, pentru că în sinea lui continua sa se amuze pe spezele abatelui. Acesta îşi mutase privirea pe grupul alcătuit chiar sub fereastră de familia proprietarului. Stărui o clipă, uitându-se la bătrâna grădină cu straturi

pătrate de legume, înconjurate de tufe de merişor; pe urmă se uită din nou la aleile pretenţioase ale domnului Rastoil; şi, ca şi cum ar fi voit să alcătuiască un plan al acelor locuri, trecu la grădina subprefecturii. Acolo, nu era decât o peluză mare, centrală, un covor de iarbă cu ondulări molcome; arbuşti cu frunză persistentă alcătuiau tufe dese; castani înalţi, foarte stufoşi, transformau în parc porţiunea aceasta de teren strangulată între casele vecine.

În acest timp, abatele Faujas privea cu afectare sub castani. Se hotărî să şoptească:

— Sunt tare vesele, grădinile astea... Văd lume şi în cea din stânga.

Mouret ridică ochii.

— Ca în fiecare după-amiază, spuse liniştit: sunt intimii domnului Péqueur des Saulaies, subprefectul nostru... Vara, stau şi serile în jurul bazinului pe care nu-l puteţi vedea, la, stânga... Aha! Domnul de Condamin s-a întors. Bătrânul acela frumos, care se ţine bine, cu faţa viu colorată; e inspector silvic, un tip pe care-l întâlneşti veşnic călare, cu mănuşi şi pantaloni bine strânşi pe picior. Şi-un mincinos fără pereche! Nu-i de prin părţile noastre; s-a însurat de curând cu o femeie foarte tânără... În sfârşit, din fericire treburile astea nu mă privesc.

Îşi plecă iarăşi privirea, auzind-o pe Désirée, care se juca cu Serge, râzând cu râsul ei de fetiţă. Dar abatele, a cărui faţă se coloră uşor, îl readuse la subiect prin câteva cuvinte:

— Subprefectul e domnul acela îndesat cu cravată albă?

Întrebarea îl amuză la culme pe Mouret.

— O, nu! răspunse râzând. Se vede cât de colo că nu-l cunoaşteţi pe domnul Péqueur des Saulaies. Nu are nici patruzeci de ani. E înalt, băiat drăguţ, foarte distins... Domnul cel îndesat e doctorul Porquier, medicul societăţii alese din Plassans. Un om fericit, vă asigur. N-are decât un necaz, fiul lui, Guillaume... Acum, le vedeţi pe cele două persoane care stau jos, pe bancă, cu spatele încoace. Sunt domnul Paloque, judecătorul, şi nevasta lui. Nu se ştie care e mai urât din doi, nevasta ori soţul. Din fericire n-au copii.

Domnul Mouret începu să râdă mai tare. Se înfierbânta, se agita, izbea cu mâna în bara de sprijin.

— Nu, spuse arătând printr-o mişcare succesivă a capului grădina familiei Rastoil şi grădina subprefecturii, nu mă pot uita la societăţile astea două, fără să mi se urce sângele la cap… Nu vă ocupaţi de politică, domnule abate, altminteri v-aş face să râdeţi în lege… Închipuiţi-vă că, pe drept ori pe nedrept, trec drept republican. Alerg mult pe la ţară, din cauza afacerilor; sunt prieten cu ţăranii; ba chiar s-a vorbit să fiu în consiliul general; în sfârşit, numele meu e cunoscut… Ei bine! am aici, la dreapta mea, spuma legitimismului, iar aici la stânga, la subprefect, mărimile Imperiului. Nu-i aşa că-i nostim? biata mea grădină bătrânească, atât de liniştită, ungherul meu de fericire, între cele două tabere inamice. Veşnic mi-e frică să nu-şi arunce pietre pe deasupra zidurilor mele… Înţelegeţi, pietrele lor ar putea cădea în grădina mea.

Gluma asta îl încânta de-a binelea pe Mouret. Se apropie de abate, cu aerul unei cumetre care are multe de spus.

— Plassans e un oraş foarte curios din punct de vedere politic. Lovitura de stat a reuşit aici, pentru că e un oraş conservator. Dar, înainte de toate, e legitimist şi orleanist, într-atât de mult încât, de cum s-a instaurat Imperiul, a voit să-şi impună condiţiile. Şi pentru că nu a fost ascultat, s-a supărat şi a trecut de partea opoziţiei. Da, domnule abate, de partea opoziţiei. Anul trecut, l-am numit deputat pe marchizul de Lagrifoul, un bătrân gentilom de-o inteligenţă mediocră, dar a cărui alegere a sâcâit tare mult subprefectura… Uitaţi-vă, iată-l pe domnul Péqueur des Saulaies; e împreună cu primarul, domnul Delangre.

Abatele se uită cu interes. Subprefectul, un bărbat foarte brun, zâmbea pe sub mustăţile lui ceruite; era îmbrăcat cu o corectitudine fără cusur; ţinuta lui amintea de cea a ofiţerului fercheş şi a diplomatului îndatoritor. Lângă el, primarul se explica, cu mare risipă de gesturi şi cuvinte. Părea mic, cu spate pătrat, cu faţa răvăşită, aducând a paiaţă. Trebuie să fi avut obişnuinţa vorbăriei.

— Domnul Péqueur des Saulaies, continuă Mouret, a fost cât pe ce să se îmbolnăvească. Deoarece socotea alegerea candidatului oficial ca şi sigură… M-am distrat de minune. În seara alegerilor, grădina subprefecturii a rămas cufundată în beznă şi sinistră ca un cimitir; în timp ce în grădina familiei Rastoil se aflau lumânări aprinse pe sub copaci, se auzeau râsete şi un întreg vacarm triumfător. Pe stradă, nu laşi nimic să se vadă; în grădini, dimpotrivă, lumea nu se sinchiseşte, îşi dă drumul… Ce mai, asist la lucruri tare ciudate, fără să zic nimic.

Rămase o vreme ca şi cum n-ar fi voit să spună mai mult; dar mâncărimea de limbă fu mai tare.

— Acum, mă întreb ce vor face cei de la subprefectură. Niciodată candidatul lor nu va mai avea câştig de cauză. Nu cunosc ținutul, nu sunt în stare să facă față. Mi s-a dat încredințarea că domnul Péqueur des Saulaies trebuia să capete o prefectură dacă alegerile mergeau aşa cum trebuie. Da' uite că s-au păcălit. A rămas subprefect ani mulți şi fericiți… Ei, da! Ce-or să pună la cale ca să-l dărâme pe marchiz? pentru că or să pună ei ceva la cale, or să încerce, într-un fel ori altul, să cucerească Plassansul.

Îşi ridică ochii spre abate, pe care nu-l mai privise de-o bucată de vreme. Vederea feței atente a preotului, a ochilor lui lucitori, a urechilor mărite, parcă îl făcu să se oprească brusc. Întreaga lui prudență de burghez liniştit se trezi; simți că vorbise prea mult. Aşa că şopti pe un ton de supărare:

— La urma urmei, habar n-am de nimic. Se spun atâtea prostii… Nu cer decât să fiu lăsat să trăiesc liniştit în casa mea.

Tare ar fi voit să plece de la fereastră, dar nu îndrăznea să plece aşa, pe nepusă masă, după ce sporovăise atât de slobod. Începea să bănuie că, dacă unul dintre ei îşi bătuse joc de celălalt, cu siguranță că nu el jucase rolul cel frumos. Abatele, cu aerul lui foarte liniştit, continua să arunce priviri în dreapta şi-n stânga, în cele două grădini. Nu făcu nici cea mai măruntă încercare de a-l încuraja pe Mouret să continue. Acesta, care dorea cu nerăbdare ca nevestei ori

unuia dintre copii să-i vină gândul cel bun şi să-l cheme, se simți uşurat când Rose se ivi pe peron. Bucătăreasa îşi înălță capul.

— Păi bine, domnule, strigă ea, dar astăzi nu mai cinați?... De-un sfert de ceas am pus supa pe masă.

— Bine, Rose, cobor, îi răspunse.

Plecă de la fereastră, scuzându-se. Răceala camerei, de care uitase, din spatele său; îl tulbură şi ea. I se păru a fi un mare confesional, cu neîndurătorul ei crucifix negru, care trebuie să fi auzit totul. În timp ce abatele Faujas îşi lua rămas bun de la el printr-un scurt salut tăcut, Mouret nu putu suporta întreruperea aceea bruscă a conversației, încât se întoarse, ridicându-şi ochii spre tavan.

— Prin urmare, chiar în colțul ăsta e?

— Ce anume? întrebă abatele, foarte mirat.

— Pata despre care mi-ați vorbit.

Preotul nu-şi putu ascunde un zâmbet. Şi din nou, se strădui să-i arate pata lui Mouret.

— Da, o văd foarte bine acum, zise acesta. Rămâne hotărât; chiar de mâine, am să chem lucrătorii.

În sfârşit plecă. Încă se mai afla pe coridor, când uşa se închise după el fără zgomot. Tăcerea de pe scară îl irită profund. Coborî, şoptind:

— Ce mai diavol de om! nu întreabă nimic şi ajungi să-i spui tot.

V

A doua zi, bătrâna doamnă Rougon, mama Marthei, veni în vizită la familia Mouret. Ceea ce era un adevărat eveniment, deoarece relațiile dintre ginere şi părinții soției lui erau cam încordate, mai cu seamă după alegerea marchizului de Lagrifoul, socrii acuzându-l pe Mouret că reuşita acestuia s-ar fi datorat propagandei pe care i-o făcuse prin sate. Marthe se ducea singură la părinți. Mama ei, „cioroipina de Félicité”, cum i se spunea, era, la cei şaptezeci de ani ai ei, slabă şi sprintenă ca o fetişcană. Nu mai purta decât rochii de mătase, încărcate de volane, şi-i plăceau mai cu seamă culorile galben şi mov.

În ziua aceea, când se înființă, în sufragerie nu se aflau decât Marthe şi Mouret

— Ia te uită, spuse acesta din urmă foarte mirat, e mama ta... Ce-o fi vrând de la noi? N-a trecut nicio lună de când a fost ultima dată... Tot vreo uneltire de-a ei, cu siguranță.

Soții Rougon, la care fusese băiat de prăvălie înainte de-a se căsători, când în dugheana lor îngustă din cartierul cel vechi se simțea falimentul, erau obiectul veşnicelor lui bănuieli. Cei doi i-o plăteau de altfel cu vârf şi îndesat, nutrind față de el o pizmă solidă şi adâncă, urând mai cu seamă în el pe negustorul care se pricepuse să facă din vreme afaceri mănoase. Când ginerele spunea: „Eu unul nu-mi datorez averea decât muncii mele”, soții Rougon îşi țuguiau buzele, înțelegând prea bine că sunt învinuiți de a-şi fi câştigat averea prin tranzacții necinstite. Félicité, în ciuda casei ei frumoase din Piața Subprefecturii, pizmuia în taină mica locuință liniştită a familiei Mouret cu acea pizmă feroce

a fostei negustorese care nu-şi datorează înlesnirea banilor economisiți la tejghea.

Félicité o sărută pe Marthe pe frunte, ca şi cum ar fi avut tot şaisprezece ani. Pe urmă îi întinse mâna lui Mouret. Discutau de obicei amândoi pe un ton dulce-acrişor de batjocură.

— Cum aşa, îl întrebă Félicité zâmbind, încă nu te-au ridicat jandarmii, revoluționarule?

— Nu, nu încă, răspunse Mouret râzând şi el. Aşteaptă ordine de la soțul dumitale.

— Ah, foarte drăguț spus, răspunse Félicité, căreia îi scăpărară ochii.

Marthe îi aruncă o privire rugătoare lui Mouret; chiar că întrecuse măsura. Dar acesta se pornise, aşa că merse mai departe:

— Suntem caraghioşi, zău aşa că te primim aici; în sufragerie. Să trecem în salon, rogu-te.

Era una dintre glumele lui obişnuite. Îşi-dădea aerele afectate ale soacrei, atunci când o primea la el în casă. Degeaba spuse Marthe că se simțeau bine acolo, trebuiră ca ea şi mama ei să-l urmeze în salon. Şi se osteni în continuare, deschizând obloanele, împingând fotoliile. Salonul, în care nu intrau niciodată şi-ale cărui ferestre stăteau cel mai adesea închise, era o încăpere mare, părăsită, unde zăceau mobile acoperite cu huse albe, îngălbenite de umezeala grădinii.

— Îngrozitor, şopti Mouret ştergând praful de pe o consolă micuță, Rose asta lasă casa de capul ei.

Apoi se întoarse spre soacră, spunându-i pe un ton din care răzbătea ironia:

— Ne scuzi că te primim aşa, în biata noastră locuință… Nu toată lumea poate fi bogat.

Félicité se sufoca. Se uită o clipă țintă la Mouret, gata să izbucnească; apoi, făcând o sforțare, îşi plecă încet pleoapele; când le ridică, spuse pe un ton plăcut:

— Tocmai i-am dat ziua bună doamnei de Condamin, şi am intrat pe aici să văd ce mai face draga mea familie…

Copiii o duc bine, nu-i aşa? şi dumneata la fel, dragul meu Mouret?

— Da, toată lumea o duce de minune, îi răspunse, mirat de marea ei drăgălăşenie.

Dar bătrâna doamna nu-i lăsă răgazul să îndrume conversaţia pe un făgaş ostil. O întrebă drăgăstos pe Marthe despre o groază de nimicuri, făcu pe bunica-cea-bună, certându-l pe ginere că nu-i trimite mai des „pe micuţi şi pe micuţă”. Era atât de fericită când îi vedea!

— Ştiţi ceva, spuse în cele din urmă aşa, într-o doară, curând suntem în octombrie; am să încep să primesc joia, ca mai înainte. Pot conta pe tine, nu-i aşa, dragă Marthe?... Şi pe dumneata, Mouret, o să te putem vedea uneori, sau tot o să ne ocoleşti?

Mouret, căruia sporovăiala duioasă a soacrei îi muie inima până la urmă, nu putu da replica cuvenită. Nu se aştepta la o asemenea lovitură, nu găsi nicio răutate, încât se mulţumi să spună:

— Ştii bine că nu pot veni în casa dumitale... Primeşti o mulţime de persoane care ar fi încântate să-mi facă inimă rea. Şi-apoi, nu vreau să mă bag în politică.

— Dar te înşeli, răspunse Félicité, te înşeli amarnic, Mouret! Crezi că s-ar putea spune despre salonul meu că e un club? Nu asta e intenţia mea. Tot oraşul ştie că încerc să fac din casa mea un loc plăcut. De cumva se vorbeşte despre politică, te asigur că asta se face doar prin colţuri. Păi da! politica m-a sâcâit destul pe vremuri... De ce spui aşa?

— Primeşti toată banda de la subprefectură, şopti Mouret cu un aer posomorât.

— Banda de la subprefectură? repetă Félicité; banda de la subprefectură... Fireşte, îi primesc pe domnii aceia. Nu cred însă că domnul Péqueur des Saulaies o să-mi calce prea mult pragul în iarna asta; soţul meu i-a spus ce părere are în legătură cu ultimele alegeri. S-a lăsat tras pe sfoară ca un nerod... Cât despre prietenii lui, sunt oameni de soi. Domnul Delangre, domnul de Condamin sunt nişte persoane foarte plăcute, domnul Paloque e bunătatea întruchipată, iar

despre doctorul Porquier presupune că n-ai nimic rău de spus.

Mouret înălţă din umeri.

— Şi-apoi, urmă ea apăsând batjocoritor pe cuvinte, primesc şi banda domnului Rastoil, pe demnul domn Maffre şi pe savantul nostru prieten, domnul de Bourdeu, fostul prefect… Vezi dar că nu suntem părtinitori, toate opiniile sunt acceptate în casa noastră. Înţelege odată că n-ar veni nici ţipenie de om dacă mi-aş alege invitaţii din rândurile unui singur partid! Şi-apoi, ne place spiritul peste tot unde se află. avem pretenţia că la seratele noastre vine tot ceea ce Plassansul are mai distins… Salonul meu e un teren neutru; ţine bine minte, Mouret: aşa cum am spus, un teren neutru, ăsta-i cuvântul potrivit.

Se însufleţise vorbind. De fiecare dată când cineva aducea vorba despre asta, Félicité până la urmă se supăra. Salonul era marea ei glorie; precum spunea, voia să troneze în el dar nu ca un şef de partid, ci în chip de femeie de lume. Ce-i drept, prietenii intimi pretindeau că Félicité adoptase tactica asta a concilierii la sfatul fiului ei Eugène, ministrul, care-i dăduse însărcinarea să întruchipeze la Plassans blândeţea şi amabilitatea imperiului.

— N-ai decât să spui ce vrei, mormăi Mouret pe-nfundate, dar Maffre al dumitale e o unealtă a popilor, Bourdeu un tâmpit, iar o mare parte din ceilalţi sunt nişte netrebnici. Asta-i părerea mea… Îţi mulţumesc de invitaţie, dar prea m-ar deranja. Am obiceiul să mă culc devreme. Stau la mine acasă.

Félicité se ridică, îi întoarse spatele lui Mouret, zicându-i fetei ei:

— Pe tine pot conta şi mai departe, nu-i aşa, drăguţă?

— Fireşte, răspunse Marthe, voind să îndulcească răspunsul brutal al soţului.

Bătrână doamnă era pe punctul de-a pleca, dar deodată păru că se răzgândeşte. Ceru îngăduinţa s-o sărute pe Désirée, pe care o zărise în grădină. Nici măcar nu voi ca fetiţa să fie chemată; coborî pe terasa încă udă de-o bură de

ploaie ce căzuse dimineață. Şi-acolo, o potopi cu mângâieri pe nepoată, care rămânea oarecum speriată în fața ei; apoi, ridicându-şi ochii ca din întâmplare, se uită la perdelele de la etajul al doilea şi exclamă:

— Ia te uită! ați închiriat?... A, da, îmi amintesc, unui preot, parcă. Am auzit vorbindu-se despre asta... Ce fel de om e preotul ăsta?

Mouret o țintui cu privirea. Îl străfulgeră o bănuială. Se gândi că soacra lui venise anume pentru abatele Faujas.

— Pe legea mea spuse, fără s-o slăbească din ochi, zău dacă ştiu... Dar poate că ai putea dumneata să-mi spui câte ceva despre el, nu?

— Eu? exclamă Félicité mirată la culme. Doar nu l-am văzut în viața mea... Ia stai, ştiu că e vicar la Saint-Saturnin; părintele Bourrette mi-a spus-o. Aşa că îmi dă prin gând că ar trebui să-l poftesc joia la noi Doar printre invitați se numără directorul marelui seminar şi secretarul monseniorului.

Apoi, întorcându-se spre Marthe:

— Ştii, când o să-l vezi pe locatarul tău, ar trebui să sondezi terenul, ca să-mi poți spune dacă o invitație i-ar fi pe plac.

— Aproape că nu-l vedem deloc, se grăbi Mouret să răspundă. Vine şi pleacă fără să deschidă gura... Şi-apoi, treburile astea nu mă privesc.

Şi continuă s-o cerceteze cu un aer bănuitor. Hotărât lucru, soacra lui ştia mai multe despre abatele Faujas decât voia să spună. Dar aceasta nici nu clipea sub privirea cercetătoare a ginerelui ei.

— La urma urmei, puțin îmi pasă, spuse cu o degajare desăvârşită. Dacă e un om acceptabil, găsesc eu cum să-l invit... La revedere, copii.

Félicité urca peronul, când un bătrân înalt se ivi pe pragul sălii de la intrare. Purta un palton şi nişte pantaloni dintr-un postav albastru, foarte curați, cu o şapcă de blană scoborâtă pe ochi. Ținea un bici în mână.

— Ia uite-l pe unchiul Macquart, strigă Mouret, aruncând

o privire curioasă spre soacra lui.

Aceasta făcuse un gest de mare neplăcere. Macquart, frate vitreg cu Rougon, se întorsese în Franța datorită acestuia, după ce se compromisese în protestele țărăneşti din 1851. După ce se întorsese din Piemont, ducea o viață de burghez aşezat, care trăia din rente. Cumpărase, nu se ştia cu ce bani, o căsuță aflată în satul Tulettes, la trei leghe de Plassans. Încetul cu încetul, se căpătuise; până la urmă îşi cumpărase o căruță cu un cal, de nu-l mai vedeai decât pe el pe drumuri, fumându-şi pipa, adăpându-se cu soare, rânjind ca un lup cumințit. Duşmanii familiei Rougon spuneau pe şoptite că cei doi Rougon îl întrețineau pe Antoine Macquart.

— Bună ziua, unchiule, mai spuse Mouret cu ostentație; ai venit într-o mică vizită?

— Păi da, răspunse Macquart pe un ton de om cumsecade. Ştii, de câte ori trec prin Plassans... A, asta-i bună, Félicité, zău dacă mă aşteptam să te găsesc aici! Venisem să-l văd pe Rougon, aveam ceva să-i zic...

— Era acasă, nu-i aşa? îl întrerupse cu grabă îngrijorată. Bine, bine, Macquart.

— Da, era acasă, continuă unchiul liniştit; l-am văzut şi-am vorbit. Un om de treabă, Rougon.

Şi râse uşor. Apoi, în timp ce Félicité trepida de spaimă, el continuă cu glasul lui tărăgănat, atât de straniu întrerupt, încât totdeauna părea că-şi bate joc de lume:

— Mouret, băiete, ți-am adus doi iepuri; sunt acolo, într-o coşniță. I-am dat Rosei... I-am lăsat doi şi lui Rougon; ai să-i găseşti acasă, Félicité, să-mi spui dac-au fost buni. Ah, urechiații, ce dolofani mai sunt! I-am, pus la-ngrăşat pentru voi... Ce vreți, copii? Mie îmi face plăcere să dăruiesc câte ceva.

Félicité era albă ca varul, cu buzele strânse, în timp ce Mouret o privea cu un zâmbet batjocoritor. Ar fi voit cu dragă inimă să plece; dar se temea să nu fie bârfită, dacă-l lăsa pe Macquart după ea.

— Mulțumesc, unchiule, zise Mouret. Ultima oară, prunele pe care ni le-ai adus au fost tare bune... Cinsteşti un pahar,

nu-i aşa?

— Nu zic nu.

Şi, după ce Rose îi aduse un pahar cu vin, se aşeză pe balustrada terasei. Bău paharul pe îndelete, plescăind din limbă, uitându-se la vin în zare.

— E dinspre Saint-Eutrope, vinul ăsta, şopti el. Nu m-ar putea duce nimeni pe mine. Cunosc locurile ca pe degete.

Clătina din cap, ricana.

Şi-atunci, pe neaşteptate, Mouret îl întrebă, cu o intenție anume în voce:

— Dar la Tulettes, cum mai merge?

Bătrânul înălță ochii, se uită la toată lumea; pe urmă, plescăind din limbă pentru o ultimă oară, puse paharul alături de el, pe piatră, şi răspunse cât se poate de simplu:

— Nu rău... Am avut veşti alaltăieri. Se poartă ca de obicei.

Félicité întoarse capul. Se lăsă o tăcere. Mouret pusese degetul pe una dintre rănile familiei, făcând aluzie la mama lui Rougon şi a lui Macquart, închisă de câțiva ani într-o casă de alienați, la Tulettes. Mica proprietate a lui Macquart se afla chiar alături, şi se pare că Rougon îl aşezase acolo pe uncheşul cel nostim ca să vegheze asupra bătrânei.

— Se face târziu, zise în cele din urmă şi se ridică; trebuie să mă întorc înainte de-a se înnopta... Ia zi, Mouret, băiete, contez pe tine într-una din zilele astea. Doar mi-ai făgăduit că vii.

— Am să vin, unchiule, am să vin.

— Nu aşa, vreau să zic ca toată lumea să vină; mă auzi? toată lumea... Mă plictisesc de unul singur acolo. Am să vă gătesc bucate.

Şi, întorcându-se spre Félicité:

— Spune-i lui Rougon că şi el e poftit, ca şi tine. Doar n-o să mă ocoliți numai pentru că bătrâna e acolo, alături; păi atunci, nu ne-am mai distra deloc... Vă zic că e bine, că-i îngrijită cum se cuvine. Puteți să vă bizuiți pe mine... O să gustați un vinişor pe care l-ai găsit pe o costişă de pe valea Seille; un vinişor care te ameţeşte, o să vedeți!

În timp ce vorbea, se îndrepta spre uşă. Félicité îl urma

atât de aproape, încât părea că-l împinge afară. Toată lumea îl însoţi până în stradă. Dezlega hăţurile de la cal, pe care le legase de-un oblon, când abatele Faujas, care se întorcea, trecu prin mijlocul grupului, cu un salut uşor. Ai fi zis că-i o umbră neagră, strecurându-se fără zgomot. Félicité se întoarse repede, îl urmări cu privirea până pe scară, neavând timpul să-l privească în fată. Macquart, mut de uimire, clătina din cap şi şoptea:

— Cum aşa băiete, ai ajuns să ţii popi la tine în casă? Are o privire tare ciudată, omul ăsta. Ia seama: sutanele aduc necaz!

Se aşeză pe banca căruţei şi şuieră încetişor, apoi coborî strada Balande în trapul mărunt al calului. Spatele lui rotund şi şapca de blană dispărură la colţul străzii Taravelle. Când Mouret se întoarse. Îşi auzi soacra spunându-i Marthei:

— Mi-ar fi plăcut să faci tu invitaţia, ca să pară mai puţin solemnă. Dacă ai găsi prilejul să pomeneşti despre asta, mi-ai face o mare plăcere.

Tăcu, simţind că s-a dat de gol. În sfârşit, după ce o sărută pe Désirée cu mare risipă de drăgălăşenii, plecă, aruncând în urmă o ultimă privire, pentru a se încredinţa că Macquart nu are să se-ntoarcă şi să bârfească pe seama ei.

— Să ştii că-ţi interzic cu desăvârşire să te amesteci în treburile mamei tale, îi spuse Mouret nevestei, când intră înăuntru; totdeauna e vârâtă într-o mulţime de poveşti cât se poate de necurate. Ce naiba o fi având de gând cu abatele? Nu l-ar pofti ea de ochii lui frumoşi dacă n-ar avea un interes ascuns. Preotul ăsta n-a venit de florile mărului de la Besançon la Plassans. S-ascund nişte uneltiri aici.

Marthe se apucase iar de veşnicul cârpit al rufăriei celor din casă, care-i lua zile întregi. Mouret se mai învârti o vreme pe lângă ea, şoptind:

— Ştii că mă amuză unchiul Macquart şi maică-ta. Ce-i al lor e-al lor, nu se pot suferi şi pace! Ai zice că totdeauna îi e teamă să nu-l audă spunând lucruri care nu trebuie să se ştie. El nu-i stingherit deloc, ar povesti verzi şi uscate… Dar eu unul n-am să-i calc în casă. Am jurat să nu mă bag în

poveştile astea… Vezi, tata avea dreptate să spună că familia mamei, alde Rougon şi-alde Macquart nu fac nici cât o ceapă degerată. Am şi eu din sângele lor, aşa că nu poți să te simți jignită că-ți spun toate astea. Şi-o spun, pentru că-i adevărat. Azi, sunt oameni bogați, dar bogăția nu i-a şlefuit, dimpotrivă.

Până la urmă se duse să facă un tur pe bulevardul Sauvaire, unde întâlnea prieteni, cu care sporovăia despre vreme, despre recolte, despre întâmplările din ajun. O comandă mare de migdale, pe care o primi a doua zi, îi ținu mai bine de-o săptămână într-un veşnic du-te-vino, încât aproape-l uită pe abatele Faujas. De altfel, abatele începea să-l plictisească, nu vorbea mai deloc, era un om ascuns. Îl ocoli de două ori, părând a înțelege că celălalt îl căuta numai pentru a afla sfârşitul poveştilor despre banda de la subprefectură şi banda lui Rastoil. Rose îi spuse la rândul ei că doamna Faujas voise s-o tragă de limbă, încât îşi făgădui să nu mai deschidă gura. Acum se deda altui joc în ceasurile când n-avea ce face. Când se uita spre perdelele atât de bine strânse de la catul al doilea, mormăia:

— Ascunde-te, ascunde-te, amice… Ştiu că mă pândeşti de după perdele; dar n-o să te-alegi cu mare lucru dintr-asta. De cumva ți-ai pus în cap să afli de la mine despre vecini!

Gândul că abatele Faujas stă la pândă îl înveselea la culme. Îşi dădu multă osteneală să nu cadă în vreo cursă. Dar într-o seară, în timp ce se întorcea acasă, îi zări la cinzeci de metri în fața lui pe abatele Bourrette şi pe abatele Faujas, opriți în fața uşii domnului Rastoil. Se ascunse în intrândul unei case. Cei doi preoți rămaseră acolo un sfert de ceas bun. Vorbeau aprins, se despărțeau, pe urmă iar se întorceau. Lui Mouret i se păru a înțelege că abatele Bourrette îl implora pe abatele Faujas să-l însoțească în casa preşedintelui. Acesta se scuza, iar până la urmă refuză, pierzându-şi oarecum răbdarea. Era într-o marți, zi în care invitații veneau să cineze. În sfârşit, Bourrette intră la domnul Rastoil; Faujas se strecură până la el în cameră, cu înfățişarea lui umilă. Mouret rămase pe gânduri. Chiar aşa,

oare de ce abatele nu se ducea în casa Rastoil? Toţi preoţii de la Saint-Saturnin cinau acolo, abatele Fenil, abatele Surin şi ceilalţi. Nu se afla sutană în Plassans care să nu se răcorească în grădina acestuia, lângă cascadă. Refuzul noului vicar era într-adevăr un lucru nemaipomenit.

Când Mouret pătrunse în casă, se duse repede în fundul grădinii, ca să cerceteze ferestrele de la etajul al doilea. După o clipă, văzu mişcându-se perdeaua de la fereastra a doua, la dreapta. Cu siguranţă că abatele Faujas era acolo, spionând cele ce se petreceau în casa Rastoil. După unele mişcări ale perdelei, lui Mouret i se păru a înţelege că se uita de asemeni şi spre subprefectură.

A doua zi, o miercuri, pe când ieşea în oraş, Rose îi spuse că abatele Bourrette se afla la locatarii de la etajul doi de cel puţin o oră. Şi-atunci se întoarse şi începu să-şi caute de lucru prin sufragerie. Când Marthe îl întrebă ce caută cu atâta sârg, se înfurie, pomenind de-o hârtie fără de care nu putea pleca de-acasă. Urcă să vadă de nu cumva o lăsase la etaj. Pe urmă, după ce aşteptă îndelung îndărătul uşii-de la odaia lui, i se păru că aude la etajul al doilea mişcându-se scaunele din loc, încât coborî fără grabă, oprindu-se o clipă pe sală, ca să-i lase timp abatelui Bourrette să-l ajungă din urmă.

— Oh, iată-vă, domnule abate! Ce întâlnire plăcută!... Vă întoarceţi la Saint Saturnin? Cade de minune. Tot într-acolo merg şi eu. Am să vă însoţesc, dacă nu vă deranjează.

Abatele, Bourrette răspunse că ar fi încântat. Urcară amândoi încet strada Balande, îndreptându-se spre Piaţa subprefecturii. Abatele era un om rotofei, cu o faţă cumsecade de om nevinovat, cu ochi mari, albaştri, de copil. Brâul lui lat de mătase, bine întins, îi contura un pântec de-o rotunjime blândă şi lucitoare, mergea cu capul oarecum dat pe spate, braţele le avea întrucâtva prea scurte, iar picioarele începuseră să i se îngreuieze.

— Aşadar, spuse Mouret fără nicio introducere, l-aţi văzut pe minunatul abate Faujas... Ţin să vă mulţumesc, mi-aţi găsit un locatar cum puţini se află.

— Chiar aşa, chiar aşa, şopti preotul; un vrednic om.

— Da, nici cel mai mărunt zgomot. Nici măcar nu ne dăm seama că se află o persoană străină la noi în casă. Şi foarte politicos, foarte bine crescut, pe de-asupra… Dumneavoastră nu ştiţi! dar mi s-a spus că e un spirit ales, un dar ce-a fost făcut diocezei noastre.

Şi cum se aflau în mijlocul Pieţii subprefecturii. Mouret se opri scurt în loc, uitându-se fix la abatele Bourrette.

— Chiar aşa! se mulţumi să răspundă acesta cu un aer mirat.

— Aşa mi s-a spus… Episcopul s-ar părea că are unele planuri în legătură cu el, pentru mai târziu. Până atunci însă, noul vicar ar trebui să rămână în umbră, ca să nu stârnească pizma nimănui.

Abatele Bourrette începuse iar să meargă, dând colţul străzii Banne. Spuse liniştit:

— Mă uimeşti mult… Faujas e un om simplu, chiar prea umil. Aşa se face că la biserică ia asupră-i corvezile cele mai mărunte, pe care de obicei le lăsăm pe seama novicilor. E un adevărat sfânt dar nu un om abil. Abia de l-am zărit la monsenior. Încă din prima zi a fost în relaţii reci cu abatele Fenil. Deşi i-am explicat că trebuie să-i intre pe sub piele marelui vicar, dacă vrea să fie bine primit la episcopie. N-a înţeles; mă tem că e un pic cam mărginit. Iată, ca şi veşnicele lui vizite la abatele Compan, bietul nostru preot paroh, care de două săptămâni a căzut la pat şi pe care cu siguranţă că o să-l pierdem. Ei bine! Vizitele astea sunt nelalocul lor, îi vor face mult rău. Compan nu s-a putut niciodată înţelege cu Fenil; chiar că trebuie să vii de la Besançon ca să nu ştii un lucru cunoscut în toată dioceza.

Se însufleţea. Se opri la rândul lui în faţa străzii Canquoin, aşezându-se în faţa lui Mouret.

— Nu, dragă domnule, ai fost înşelat: Faujas e nevinovat ca un prunc… Eu unul sunt lipsit de ambiţii, nu-i aşa? Şi numai Dumnezeu ştie cât ţin la Compan, adevărată inimă de aur! Asta nu mă împiedică să mă duc să-i strâng mâna pe ascuns. Chiar el mi-a spus: „Bourrette, vechiul meu prieten,

nu mai am mult de trăit. Dacă vrei să fii preot paroh în locul meu, încearcă să nu fii văzut prea des sunând la uşa mea. Vino noaptea şi bate de trei ori, sora mea o să-ți deschidă”. Şi-acum, aştept să se înnopteze, înțelegi… Zadarnic ne-am tulbura viața. Avem şi-aşa destule necazuri!

Vocea i se muie. Îşi încrucişă mâinile pe pântec şi-şi reluă mersul, mişcat de un egoism naiv ce-l făcea să se înduioşeze asupra lui însuşi, în timp ce şoptea:

— Bietul Compan, bietul Compan…

Mouret rămânea ca trăsnit. Abatele Faujas îi scăpa cu totul.

— Şi totuşi mi s-au dat amănunte foarte precise, mai încercă el să spună. Era vorba să i se găsească o situație foarte bună.

— Ba nu, te asigur că nu! exclamă preotul; Faujas nu are nici un viitor… Am să-ți dau un exemplu. Ştii că cinez în fiecare marți la domnul preşedinte. Săptămâna trecută, m-a rugat insistent să i-l aduc pe Faujas. Voia, desigur, să-l cunoască, să-l cântărească… Ei bine! n-o să ghiceşti niciodată ce-a făcut Faujas. A refuzat invitația, dragă domnule, a refuzat răspicat. Degeaba i-am spus că o să-şi facă viața imposibilă! Plassans, că înseamnă să se pună la cuțite cu Fenil, făcându-i un asemenea afront domnului Rastoil; s-a încăpățânat, n-a vrut să ştie de nimic… Ba chiar cred, Doamne iartă-mă! că mi-a spus într-o clipă de mânie că n-are nevoie să se vândă, primind să vină la o cină de felul ăsta.

Abatele Bourrette începu să râdă. Ajunsese în fața la Saint-Saturnin; îl mai ținu o clipă pe Mouret lângă uşița laterală a bisericii.

— E un copil, un copil mare, continuă el. Te întreb şi eu, cum poate cineva crede că o cină în casa domnului Rastoil te poate compromite!… Şi cum soacra dumitale, doamna Rougon, m-a însărcinat ieri să-i transmit lui Faujas o invitație din partea ei, nu i-am ascuns că mă tem să nu fie prost primită.

Mouret ciuli urechea.

— Prin urmare soacra mea v-a dat însărcinarea unei invitații?

— Da, a venit ieri la sacristie… Pentru că țin să-i fiu pe plac, am făgăduit că mă duc azi să-l văd pe diavolul ăsta de om… Eu unul eram sigur c-o să refuze.

— Şi a refuzat?

— Nu, am fost tare mirat, a primit.

Mouret căscă gura apoi o închise. Preotul clipea din ochi cu un aer extrem de mulțumit.

— Trebuie să mărturisesc că am fost foarte abil… Trecuse mai bine de-o oră de când îi explicam lui Faujas situația soacrei dumitale. El clătina din cap, spunea cât de mult îi e pe plac să stea retras… În sfârşit, eram la capătul puterilor, când mi-am amintit de-o recomandare a scumpei doamne. Care mă rugase să insist asupra caracteristicii salonului ei, care este, precum tot oraşul o ştie, un teren neutru… Atunci a părut că face o sforțare şi a consimțit. A făgăduit răspicat că o să vină mâine… Am să-i scriu două rânduri minunatei doamne Rougon, ca să-i anunț izbânda noastră.

Mai rămase acolo o clipă, vorbindu-şi lui însuşi, rostogolindu-şi ochii mari, albaştri.

— Domnul Rastoil va fi tare ofensat, dar nu-i vina mea… La revedere, dragă domnule Mouret, la revedere; transmite toate cele de cuviință acasă la dumneata.

Intră în biserică, lăsând să se închidă încet îndărătul lui uşa cea dublă. Mouret se uită la uşă, ridicând încet din umeri.

— Încă un palavragiu, mormăi el; încă unul dintre oamenii aceia care nu te lasă să scoți două vorbe, şi care vorbesc întruna fără să spună nimic… Aha! Popa Faujas se duce mâine la cioroipină; păcat că sunt supărat cu nerodul ăla de Rougon.

Pe urmă, toată după-amiaza alergă cu treburi. Seara, la culcare, îşi întrebă în treacăt nevasta:

— Te duci la maică-ta mâine seară?

— Nu, răspunse Marthe; am prea multe lucruri de terminat. Am să mă duc fără greş joia viitoare.

Mouret nu insistă. Dar, înainte de-a sufla în lumânare, spuse:

— Rău faci că nu ieşi mai des. Du-te la maică-ta mâine seară; o să te mai distrezi şi tu un pic. Eu rămân cu copiii.

Marthe se uită la el, mirată. De obicei o ținea acasă, având nevoie de ea pentru nenumărate fleacuri, bodogănind când lipsea câte o oră.

— Mă duc, dacă vrei, îi răspunse.

Suflă în lumânare, puse capul pe pernă şi şopti:

— Chiar aşa, şi o să ne povesteşti cum a fost. O să-i distreze pe copii.

VI

A doua zi, pe la nouă seara, abatele Bourrette veni să-l ia pe abatele Faujas; îi făgăduise să-l introducă şi să-l prezinte în salonul familiei Rougon. Îl găsi gata, stând în mijlocul camerei celei mari şi goale, punându-şi nişte mănuşi negre, albite la degete, aşa că îl întrebă cu o uşoară strâmbătură:

— N-ai cumva altă sutană?

— Nu, răspunse liniştit abatele Faujas; asta încă mai merge, cred.

— Nici vorbă, nici vorbă, se bâlbâi bătrânul preot. E tare rece afară. Nu-ți pui nimic pe spate?... Atunci să plecăm.

Începuseră primele înghețuri. Abatele Bourrette, călduros îmbrăcat într-o haină vătuită, abia-şi trăgea sufletul după abatele Faujas, care nu avea pe el decât sutana cea subțire şi ponosită. Se opriră în colțul pe care-l face Piața subprefecturii cu strada Banne, în fața unei case din piatră, albă, una dintre clădirile frumoase ale oraşului nou, cu rozete sculptate la fiecare etaj. Un servitor în livrea albastră îi primi în vestibul; îi zâmbi abatelui Bourrette în timp ce-i scoase pufoaica şi păru foarte mirat la vederea celuilalt abate, a acelui zdrahon tăiat cam din topor şi ieşit fără palton pe-o vreme atât de rece. Salonul era la etajul întâi.

Abatele Faujas intră cu capul sus, cu o dezinvoltură plină de gravitate, în timp ce abatele Bourrette, foarte emoționat ori de câte ori venea acasă la familia Rougon, deşi nu lipsea la niciuna dintre seratele lor, ieşi din încurcătură refugiindu-se într-o încăpere alăturată. Străbătu încet întregul salon, ca s-o salute pe stăpâna casei, ghicind că se află în mijlocul unui grup de vreo cinci-şase doamne. Trebui să se prezinte

de unul singur; o făcu în două cuvinte. Félicité se ridică sprinten în picioare. Îl cercetă din creştet până-n tălpi, răscolindu-i ochii cu privirea ei de viezure, în timp ce şoptea cu un zâmbet:

— Încântată, domnule abate, sunt de-a dreptul încântată…

Între timp, trecerea preotului prin mijlocul salonului stârnise mirare. O tânără femeie, ridicându-şi brusc privirea, avu chiar un gest reţinut de spaimă, zărind masa aceea neagră în faţa ei. Impresia fu defavorabilă: era prea înalt, prea lat în spate; avea faţa prea aspră, mâinile prea mari. Sub lumina nemiloasă a candelabrului, sutana păru atât de jalnică, încât doamnelor le fu întrucâtva ruşine văzând un abate atât de prost îmbrăcat. Îşi puseră în funcţiune evantaiele, începură să şuşotească, prefăcându-se că întorc spatele. Bărbaţii schimbaseră priviri cu o mimică plină de înţeles.

Félicité simţi puţina bunăvoinţă a acestei primiri. Şi păru iritată; încât rămase în picioare în mijlocul salonului, vorbind tare, silindu-i pe invitaţi să-i asculte complimentele pe care i le făcea abatelui Faujas.

— Bunul abate Bourrette, îi spunea ea cu tot felul de drăgălăşenii în glas, mi-a povestit cât de greu i-a fost să vă convingă… Am să vă port pică, domnule. Nu aveţi dreptul să vă ascundeţi de lume în felul ăsta.

Preotul se înclina fără să răspundă. Bătrâna doamnă continuă râzând, punând o anume intenţie într-anumite cuvinte.

— Vă cunosc mai bine decât credeţi, în ciuda grijii cu care vă ascundeţi virtuţile. Mi s-a vorbit despre dumneavoastră; sunteţi un adevărat sfânt, iar eu vreau să fiu prietena dumneavoastră… Vom mai vorbi despre toate astea, nu-i aşa? pentru că acum sunteţi de-ai noştri.

— Doamnă, sunt cu totul la dispoziţia dumneavoastră.

— Aşa văd şi eu lucrurile, continuă Félicité râzând şi mai tare. O să vedeţi că noi, aici, dorim binele tuturor… Dar veniţi, vreau să vă prezint domnului Rougon.

Străbătu salonul, deranjă mai multe persoane ca să-i deschidă drum abatelui Faujas, îi dădu atâta importanță încât stârni împotriva lui pe toți cei de față. În încăperea alăturată, mesele pentru whist erau pregătite. Félicité se îndreptă țintă spre soțul ei, care juca cu expresia gravă a unui diplomat. Făcu un gest de nerăbdare, când soția i se plecă la ureche; dar, de cum îi şopti câteva cuvinte, se ridică numaidecât.

— Foarte bine, foarte bine, murmură.

Şi, scuzându-se față de parteneri, veni să-i strângă mâna abatelui Faujas. Rougon era pe vremea aceea un bărbat îndesat şi livid de şaptezeci de ani; îşi luase o expresie solemnă de milionar. În genere, cei din Plassans găseau că are un cap frumos, un cap alb şi tăcut de personaj politic. După ce schimbă cu preotul câteva politețuri, îşi reluă locul la masa de joc. Félicité, tot zâmbitoare, se întoarse în salon.

Când abatele Faujas rămase în sfârşit singur, nu păru câtuşi de puțin încurcat. Stătu o vreme în picioare, uitându-se la jucători; în realitate, cerceta tapițeria, covoarele, mobila. Era un salon micuț de culoarea lemnului, cu trei corpuil de bibliotecă din lemn de păr înnegrit, împodobit cu baghete de aramă, ce ocupau cele trei panouri ale camerei. Ai fi zis că è biroul unui magistrat. Preotul, care voia, desigur, să facă o inspecție completă, străbătu din nou salonul cel mare. Era de culoare verde, tot foarte sobru, dar mai încărcat cu aurării, aducând în acelaşi timp cu gravitatea administrativă a unui minister şi cu luxul bătător la ochi al unui restaurant. De partea cealaltă se mai afla un fel de budoar, unde Félicité primea în cursul zilei; un budoar *paille,* cu o mobilă tapițată în ramaje liliachii şi atât de ticsit de fotolii, de pufuri, de canapele, încât abia te puteai strecura printre ele.

Abatele Faujas se aşeză în colțul căminului, prefăcându-se că-şi încălzeşte picioarele. Sta în aşa fel încât printr-o uşă larg deschisă să poată vedea o bună jumătate din salonul cel verde. Primirea atât de grațioasă a doamnei Rougon îl preocupa; închidea ochii pe jumătate, străduindu-se să găsească o dezlegare unei probleme ce-i scăpa. După o clipă,

în visarea lui, auzi în spate o voce; spătarul uriaş al fotoliului în care şedea îl ascundea în întregime, iar el îşi scoborî pleoapele şi mai mult. Ascultă, de parcă l-ar fi făcut să moțăie căldura puternică a focului.

— O singură dată am fost în casa lor, pe vremea aceea, continua să spună vocea cea groasă; locuiau în față, de cealaltă parte a străzii Banne. Probabil că te aflai la Paris, pentru că tot Plassansul a cunoscut salonul cel galben al familiei Rougon, pe vremea aceea: un salon jalnic, cu un tapet de culoarea lămâii, ce se vindea cu cincisprezece gologani sulul, şi o mobilă tapițată cu catifea de Utrecht, cu fotolii şchioape… Şi uită-te acum la ea, la cioroipina asta, îmbrăcată în şaten maroniu, cum stă colo pe un puf. Vezi cum îi întinde mâna micuțului Delangre. Pe legea mea! Îi dă mâna ca să i-o sărute.

O voce ceva mai tânără rânji, şoptind:

— Trebuie să fi furat frumuşel, ca să poată avea un salon verde atât de frumos, pentru că ştii că e cel mai frumos salon din oraş.

— Cucoana, continuă celălalt, a avut totdeauna patima asta, să primească. Atunci când n-avea nici lețcaie, bea apă chioară, ca să poată oferi seara limonadă invitaților… Oh! îi cunosc ca pe degetele mele pe Rougoni; i-am urmărit. Sunt nişte oameni cât se poate de tari. Aveau în ei o adevărată furie de-a se război, ca să pună mâna pe pradă. Lovitura de stat i-a ajutat să-şi vadă cu ochii visul de mărire care-i chinuia de patruzeci de ani. Şi cu câtă lăcomie au făcut-o, cum au mai înfulecat până le-a venit rău din lucrurile astea bune!… Uite, casa asta în care stau acum era a unui anume domn Peirotte, perceptor, care a fost ucis în timpul incidentului de la Sainte-Roure[21], când cu insurecția din ’51. Da, pe legea mea, norocul le-a ieşit mereu în cale: un glonte rătăcit i-a scăpat de omul ăsta stingheritor, pe care l-au moştenit… Ei bine! de-ar fi fost să aleagă între casă şi slujba

[21] Episod relatat în *Izbânda familiei Rougon*, primul volum al ciclului *Rougon-Macquart* (n.t.).

de perceptor, Félicité cu siguranță că ar fi ales casa. O sorbea din ochi de mai bine de zece ani, apucată de una dintre acele pofte nesăbuite de femeie grea, făcându-i-se rău când se uita la perdelele cele bogate care atârnau îndărătul geamurilor de la ferestre. Pentru ea, asta însemna palatul Tuileries, cum se spunea în Plassans după 2 decembrie.

— Dar de unde au luat banii ca să cumpere casa?

— Eh! în privința asta, dragul meu, lucrurile nu sunt prea limpezi… Fiul lor, Eugène, cel care a făcut la Paris o carieră politică atât de uimitoare, deputat, ministru, consilier la Tuileries, a obținut cu uşurință slujba de perceptor şi crucea Legiunii de onoare pentru tatăl lui, care a jucat aici o farsă de toată frumusețea. Cât priveşte casa, va fi fost plătită prin diverse aranjamente. Vor fi împrumutat de la un bancher… În orice caz, astăzi sunt bogați şi vârâți în tot soiul de afaceri necurate, încât răscumpără timpul pierdut. Îmi închipui că băiatul lor a rămas în corespondență cu ei, pentru că-până acum încă n-au făcut nicio prostie.

Vocea tăcu, apoi continuă aproape numaidecât, cu un râs înăbuşit:

— Nu zău, râd fără să vreau, când o văd că face tot felul de fițe, ca o ducesă, pe cioroipina asta afurisită de Félicité!… Mi-amintesc întruna de salonul galben, cu covorul lui ros, consolele murdare, muselina de pe micuța lustră măscărită de muşte… Şi uite că acum le primeşte la ea în casă pe domnişoarele Rastoil. Hm! Cum îşi suceşte trena rochiei… Băbătia asta, dragul meu, o să crape într-o seară în plin triumf, în mijlocul salonului verde.

Abatele Faujas îşi aplecase uşor capul, încât să vadă ce se întâmplă în salonul cel mare. O zări acolo pe doamna Rougon, de-a dreptul superbă, tronând în mijlocul grupului ce-o înconjura; părea că se înalță pe picioarele ei de pitică, făcând să se aplece toate spinările din jurul ei printr-o privire de regină victorioasă. Uneori, o scurtă stare de slăbiciune o făcea să bată din pleoape în reflexele aurii ale plafonului, în blândețea gravă a draperiilor.

— A, uite-l pe tatăl dumitale, spuse vocea cea grasă; iată-l

intrând pe bunul doctor… E cât se poate de surprinzător că doctorul nu ți-a spus nimic din toate astea. Doar ştie mai multe decât mine.

— Eh, tatii îi e teamă să nu-l compromit, făcu celălalt vesel. Ştiți că m-a blestemat, jurându-se că o să-l fac să-şi piardă clientela… Vă cer iertare, îi zăresc pe cei doi frați Maffre, mă duc să le strâng mâna.

Se auzi un zgomot de scaune trase, iar abatele Faujas văzu un tânăr înalt, cu fața obosită, străbătând salonul cel mic. Celălalt personaj, cel care-i forfecase cu-atâta desfătare pe Rougoni, se ridică şi el. O doamnă care trecea îl lăsă să-i spună tot soiul de lucruri galante; ea râdea, îi spunea „dragă domnule Condamin”. Preotul îl recunoscu atunci pe bărbatul frumos de şaizeci de ani pe care Mouret i-l arătase în grădina subprefecturii. Domnul de Condamin veni să se-aşeze în celălalt colț al şemineului. Când se află acolo, fu foarte mirat să dea cu ochii de abatele Faujas, pe care spătarul fotoliului i-l ascunsese; dar nu se descumpăni câtuşi de puțin, zâmbi, spunând cu un aplomb de om plăcut:

— Domnule abate, cred că ne-am confesat fără de voie… E un mare păcat, nu-i aşa? să-ți bârfeşti aproapele. Din fericire, sunteți aici ca să ne acordați iertarea.

Abatele, oricât de stăpân ar fi fost pe expresia feței sale, nu se putu împiedica să nu roşească uşor. Înțelegea de minune că domnul de Condamin îi reproşa faptul că-şi ținuse răsuflarea ca să asculte. Dar nu era el omul care să-i poarte pică unui curios, dimpotrivă. Fu încântat de stropul acela de complicitate pe care îl pusese între preot şi el. Asta îl îndreptățea să vorbească nestingherit, să-şi ucidă timpul în seara aceea povestind istoria scandaloasă a persoanelor care se aflau acolo. Era cea mai mare desfătare a lui. Abatele acela nou sosit la Plassans i se părea a fi un minunat ascultător; cu atât mai mult cu cât avea un chip urât, un chip de om bun să asculte orice, şi purta o sutană într-adevăr prea ponosită ca să-ți fie teamă că cele pe care ți le-ai îngădui să i le spui ar putea avea vreo urmare.

După un sfert de ceas, domnul de Condamin se afla cât se

poate de în largul său. Îi explica secretele Plassansului abatelui Faujas cu marea lui politețe de om de lume.

— Sunteți străin printre noi, domnule abate, îi spunea el; aş fi încântat să vă fiu de folos la ceva... Plassans e un oraş mic unde îți încropeşti o gaură în cele din urmă. Eu sunt de prin părțile Dijonului. Ei bine! când am fost numit aici inspector silvic, nu puteam suferi ținutul ăsta, mă plictiseam de moarte. Era în ajunul Imperiului. După '51 mai ales, provincia n-a fost deloc veselă, vă asigur. În departamentul ăsta, locuitorilor le era o spaimă soră cu moartea. La vederea unui jandarm ar fi intrat în pământ... Încet, încet lucrurile s-au potolit, oamenii şi-au reluat traiul obişnuit şi, zău aşa! m-am resemnat şi eu până la urmă. Umblu mult prin împrejurimi, întreprind lungi plimbări călare, mi-am făcut unele relații.

Scoborî glasul şi continuă pe un ton confidențial:

— Dacă vreți să m-ascultați, domnule abate, fiți prudent. Nici nu vă închipuiți în ce viespar era să cad... Plassans e împărțit în trei cartiere cât se poate de distincte; vechiul cartier, unde n-ați putea aduce decât mângâiere şi face pomeni; cartierul Saint-Marc, locuit de nobilimea din ținut, un loc unde înfloreşte plictisul şi pizma şi de care niciodată nu v-ați putea feri îndestul; şi oraşul nou, cartierul care se construieşte în clipa de față împrejurul subprefecturii, singurul posibil, singurul convenabil... Eu am făcut prostia să cobor în cartierul Saint-Marc, unde îmi închipuiam că m-ar chema relațiile mele. Ei bine, n-am găsit acolo decât văduve uscate ca nişte araci şi marchizi supraviețuind în mizerie. Toată lumea plânge după vremurile de-odinioară. Nici cea mai măruntă întrunire; nici urmă de petrecere; ci doar o conspirație mocnită împotriva păcii în care trăim... Am fost cât pe ce să mă compromit, pe cuvântul meu de onoare. Péqueur şi-a bătut joc de mine... Domnul Péqueur des Saulaies, subprefectul nostru, îl cunoaşteți?... Aşa că am traversat bulevardul Sauvaire şi m-am instalat într-o locuință aici, în piață. Vedeți dumneavoastră, la Plassans poporul nu există iar cei din nobilime sunt nişte nespălați,

care aşa vor şi rămâne; nu sunt tolerabili decât vreo câţiva parveniţi, oameni încântători care se întrec în atenţii faţă de puternicii zilei. Lumea noastră măruntă de funcţionari e cât se poate de fericită. Trăim între noi, după pofta inimii, fără să ne pese de locuitori, ca şi cum ne-am fi instalat cortul într-o ţară cucerită.

Şi râse cu mulţumire, întinzându-se şi mai mult şi ridicându-şi tălpile picioarelor spre flacără; apui luă un pahar de punci de pe platoul unui slujitor care trecea, bău încet, în timp ce se uita la abatele Faujas cu coada ochiului. Acesta simţi că politeţea pretindea să spună şi el câteva vorbe.

— Casa aceasta pare un loc foarte plăcut, rosti întorcându-se pe jumătate spre salonul verde, unde conversaţia se însufleţea.

— Da, răspunse domnul de Condamin, oprindu-se când şi când ca să ia câte-o sorbitură de punci; familia Rougon ne face să uităm Parisul. Nici nu te-ai crede vreodată la Plassans, aici e singurul salon unde lumea se amuză, pentru că e singurul în care toate opiniile se întâlnesc... Şi Péqueur are nişte zile de primire foarte plăcute. Pe alde Rougon trebuie să-i coste ceva petrecerile astea, şi ei nici măcar nu încasează o indemnizaţie pentru cheltuieli în interes de serviciu; numai că ei au ceva mai bun, au buzunarele contribuabililor.

Gluma asta îl încântă. Puse pe placa şemineului paharul pe care-l ţinea în mână; şi, apropiindu-se şi aplecându-se spre abate, spuse:

— Ceea ce-i nostim sunt veşnicele comedii care se joacă aici. De-aţi cunoaşte personajele!... O vedeţi pe doamna Rastoil, colo, străjuită de cele două fiice ale ei, cucoana aceea de vreo patruzeci şi cinci de ani, cu un cap ce aduce a oaie care behăie... Ei bine! aţi văzut cum a clipit din pleoape când Delangre s-a aşezat în faţa ei? domnul acela care pare o paiaţă, aici, la stânga... S-au cunoscut intim, acum vreo zece ani. Se spune că una dintre cele două domnişoare e a lui, dar nu se mai ştie bine care... Ce-i mai nostim e că Delangre, tot

cam pe vremea aceea, a avut nişte mici ciondăneli cu nevastă-sa; se povesteşte că fata lui e a unui pictor, cunoscut de tot Plassansul.

Abatele Faujas crezuse de cuviinţă să-şi ia o înfăţişare gravă în timp ce asculta asemenea confidenţe; îşi închisese ochii de-a binelea; părea că nu mai aude nimic. Domnul de Condamin reluă, ca pentru a se justifica:

— Îmi îngădui să vorbesc astfel despre Delangre pentru că-l cunosc bine. E al naibii de tare, diavolul ăsta de om. Cred că tatăl lui era zidar! Acum cincisprezece ani, nu pleda decât în procese mărunte, pe care ceilalţi avocaţi le refuzau. Doamna Rastoil l-a scos pur şi simplu din mizerie; îi trimitea până şi lemne de foc pentru iarnă, ca să stea la căldurică. Datorită ei a izbutit să pledeze în primele lui procese ca lumea… Remarcaţi că pe-atunci Delangre avea abilitatea să nu manifeste nicio opinie politică. Aşa se face că în ’52, când se căuta un primar[22], lumea s-a gândit numaidecât la el; numai el putea accepta o asemenea situaţie fără să sperie vreunul dintre cele trei cartiere ale oraşului. De atunci, totul i-a mers bine. Cel mai frumos viitor i se deschide în faţă. Nenorocirea e că nu se înţelege deloc cu Péqueur; totdeauna se ciondănesc în legătură cu nişte prostii.

Se opri, văzându-l întorcându-se pe tânărul înalt cu care discutase o clipă mai înainte.

— Domnul Guillaume Porquier, spuse prezentându-l abatelui, fiul doctorului Porquier.

Apoi, după ce Guillaume se aşeză, îl întrebă râzând:

— Ei! Ce-ai văzut acolo, alături?

— Nimic, bineînţeles, răspunse tânărul pe un ton glumeţ. Dar i-am văzut pe soţii Paloque. Doamna Rougon încearcă totdeauna să-i vâre după o perdea, ca să împiedice nenorocirile. O femeie însărcinată care i-a zărit într-o zi pe bulevard, a fost cât pe ce să lepede… Paloque nu-l slăbeşte din ochi pe preşedintele Rastoil, nădăjduind, fără îndoială,

---

[22] Adică un primar bonapartist. Al Doilea Imperiu s-a proclamat la un an după lovitura de stat, la 2 decembrie 1852 (n.t.).

să-l ucidă printr-o spaimă lăuntrică. Ştiţi că monstrul ăsta de Paloque şi-a pus în cap să moară preşedinte.

Amândoi făcură haz. Urâţenia soţilor Paloque era subiect de veşnice batjocuri în lumea măruntă a funcţionarilor. Porquier fiul continuă cu glas scăzut:

— L-am văzut şi pe domnul de Bourdeu. Nu găsiţi că a slăbit şi mai mult după alegerea marchizului de Lagrifoul? Bourdeu va fi în veci nemângâiat că nu mai e prefect; şi-a pus ranchiuna lui de orleanist în slujba legitimiştilor, în speranţa că manevra asta îl va duce drept la Cameră, unde se va despăgubi pentru mult regretata-i prefectură… Aşa că e groaznic de jignit pentru că în locul lui a fost preferat marchizul, un prost şi-un măgar îndărătnic care nu se pricepe boabă într-ale politicii; în timp ce el, Bourdeu, e tare, cât se poate de tare în materie.

— E cumplit de plictisitor omul ăsta, cu redingota lui încheiată până la ultimul nasture, şi pălăria cu fundul neted, de doctrinar[23], spuse domnul de Condamin, înălţând din umeri. Dacă ar fi lăsaţi de capul lor, oamenii ăştia ar preface Franţa într-o Sorbonă de avocaţi şi de diplomaţi, în care te-ai plictisi pe cinste, te asigur… A, voiam să te întreb, Guillaume; mi s-a vorbit despre dumneata: se pare că duci o viaţă tare plăcută.

— Eu? exclamă tânărul râzând.

— Chiar dumneata, viteazule; şi bagă de seamă că ştiu lucrurile astea de la tatăl dumitale. E nemângâiat, te învinuieşte că joci, că-ţi prăpădeşti nopţile la cerc şi prin alte părţi… E adevărat că ai dat de-o cafenea sordidă, în spatele închisorii, unde te duci împreună cu o întreagă ceată de derbedei, să vă distraţi în draci? Ba chiar mi s-a spus că…

Văzând intrând două doamne, domnul de Condamin

---

[23] Partizan al sistemului politic fondat în timpul Restauraţiei de către Roger-Collard şi Guizot. Doctrinarii aveau pretenţia să fundamenteze filozofic concepţia lor politică, aşa-numită a „liniei de mijloc” *(juste-milieu)*, care respingea deopotrivă suveranitatea poporului şi monarhia de drept divin. Erau, în fapt adepţii monarhiei constituţionale. Contextul ironic indică opoziţia lui Zola faţă de doctrinari (n.t.).

continuă foarte încet la urechea lui Guillaume, care încuviința dând din cap şi pufnind de râs. Acesta, desigur pentru a adăuga unele amănunte, se aplecă la rândul lui spre vecin. Şi amândoi, apropiindu-se, cu ochii strălucitori, se distrară mult de pe urma acelei anecdote, ce nu putea fi spusă de față cu cucoanele.

În tot acest timp abatele Faujas rămăsese pe loc. Nu mai asculta; urmărea mişcările domnului Delangre, care se agita mult în salonul verde, neprecupețindu-şi amabilitățile. Spectacolul îl absorbea într-atâta, încât nu-l văzu pe abatele Bourrette chemându-l printr-un gest al mâinii. Şi trebui să vină să-l bată pe braț, rugându-l să-l urmeze, îl duse până în camera unde erau jucătorii, cu precauțiile unui om care are ceva delicat de spus.

— Dragul meu prieten, şopti când se aflară singuri într-un ungher, eşti scuzabil, e pentru prima dată când vii aici; dar trebuie să te avertizez, te-ai compromis mult stând atâta timp de vorbă cu persoanele de lângă care-ai plecat.

Şi, pentru că abatele Faujas se uită la el foarte mirat, adăugă:

— Persoanele acestea nu sunt bine văzute… Fireşte, nu vreau câtuşi de puțin să le judec, nu vreau să dau crezare nici unei bârfe. Dar din prietenie față de dumneata, te avertizez, asta-i tot.

Voia să se îndepărteze, când interlocutorul său îl reținu, spunându-i cu însuflețire:

— Mă neliniştiți, dragă domnule Bourrette; explicați-vă, vă rog. Mi se pare că, fără a bârfi, îmi puteți da unele lămuriri.

— Ei bine! continuă bătrânul preot după o şovăială, tânărul, fiul doctorului Porquier, a semănat deznădejdea în sufletul onorabilului său părinte şi dă cele mai rele pilde cu putință tineretului studios din Plassans. La Paris n-a făcut decât datorii, iar aici pune oraşul cu susul în jos… Cât despre domnul de Condamin…

Se opri din nou, încurcat de lucrurile nemaipomenite pe care trebuia să le spună; apoi, scoborându-şi pleoapele, începu:

— Domnul de Condamin are gura slobodă şi mă tem că e lipsit de simț moral. Nu cruță pe nimeni, scandalizează toate sufletele cinstit… În sfârşit, nu prea ştiu cum să-ți aduc la cunoştință lucrurile astea, se pare că ar fi făcut o căsătorie nu tocmai onorabilă. O vezi pe tânăra femeie de colo, care n-are nici treizeci de ani şi care e atât de anturată. Ei bine! ne-a adus-o într-o bună zi la Plassans, nu se prea ştie de unde. Chiar de-a doua zi după ce-a sosit, era atotputernică aici. Datorită ei, soțul său şi doctorul Porquier au fost decorați. Are prieteni la Paris… Te rog să nu mai spui lucrurile astea la nimeni. Doamna de Condamin e foarte drăguță, foarte caritabilă. Mă duc uneori la ea în casă, aş fi nemângâiat dacă ar crede că-i sunt duşman. De cumva are greşeli care să-i fie iertate, datoria noastră, nu-i aşa? e s-o ajutăm să ajungă pe calea cea bună. Cât despre soț, între noi fie vorba, e soi rău. Fii rezervat față de el.

Abatele Faujas îl privea pe domnul Bourrette drept în ochi. Tocmai băgase de seamă că doamna Rougon urmărea de departe conversația lor cu un aer preocupat.

— Nu cumva doamna Kougon v-a rugat să-mi dați sfatul ăsta bun? îl întrebă el brusc pe bătrânul preot.

— Ia te uită! De unde ştii? exclamă acesta cât se poate de mirat. M-a rugat să nu pomenesc de ea; dar, de vreme ce-ai ghicit… E o amfitrioană bună care ar fi tare necăjită să vadă că un preot face gafe la ea în casă. Din păcate e nevoită să primească tot felul de lume.

Abatele Faujas mulțumi, făgăduind să fie prudent. Jucătorii, în jurul lor, nu ridicaseră capetele. Pătrunse în salonul cel mare, unde din nou simți ostilitatea în jurul lui; constată chiar şi mai multă răceală, şi mai mult dispreț tăcut. Fustele se dădeau în lături la trecerea lui, ca şi cum le-ar fi putut murdări; fracurile negre se întorceau, cu uşoare ricanări. El însă păstră o seninătate mândră. Părându-i-se că aude rostindu-se cu afectare numele de Besançon, în colțul încăperii unde trona doamna de Condamin, se îndreptă drept spre grupul ce-o înconjura; dar, la apropierea lui, conversația se întrerupse brusc şi toți ochii îl măsurară, strălucind de-o

curiozitate răutăcioasă. Cu siguranță că se vorbea despre el, se povestea cine ştie ce istorioară urâtă. Şi, pe când rămase în picioare, în spatele domnişoarelor Rastoil, care nu-l zăriseră, o auzi pe cea mai mică întrebând-o pe cealaltă:

— Dar ce-o fi făcut la Besançon, preotul ăsta despre care toată lumea vorbeşte?

— Nu prea ştiu, răspunse cea mai mare. Mi se pare că a fost cât pe ce să-l gâtuie pe superiorul lui într-o ceartă. Tăticu mai spune că s-a vârât într-o mare afacere industrială care a sfârşit-o prost.

— Dar el e-aici, nu-i aşa? în salonul cel mic... A fost văzul râzând împreună cu domnul de Condamin...

— Păi dacă râde cu domnul de Condamin, lumea are dreptate să nu se încreadă în el.

Sporovăiala celor două domnişoare făcu să se ivească năduşeala pe tâmplele abatelui Faujas. Nici nu clipi; gura i se supse, obrajii căpătară o culoare pământie. Acum, auzea salonul întreg vorbind despre preotul pe care-l sugrumase, despre afacerile veroase în care se vârâse. În fața lui, domnul Delangre şi doctorul Porquier rămâneau severi domnul Bourdeu avea o mimică disprețuitoare, în timp ce vorbea încet cu o doamnă; domnul Maffre, judecătorul de pace, se uita la el pe dos, cu smerenie, adulmecându-l de departe, înainte de-a se hotărî să muşte; şi, în celălalt capăt al încăperii, soții Paloque, cei doi monştri, îşi lungeau fețele muiate în fiere, în care se aprindea bucuria plină de venin a tuturor răutăților colportate cu glas scăzut. Abatele Faujas bătu în retragere încet, văzând-o pe doamna Rastoil, în picioare la câțiva paşi de el, aşezându-se între cele două fete ale ei, ca pentru a le pune la adăpost sub aripa ei şi-a le ocroti de atingerea lui. Se sprijini în coate de pianul pe care-l găsi în spatele lui, şi rămase acolo, cu fruntea sus, cu fața aspră şi mută, ca cioplită în piatră. Hotărât lucru, complotau cu toții, se purtau cu el ca şi cum ar fi fost un paria.

În imobilitatea lui, preotul, ale cărui priviri scotoceau prin salon, pe sub pleoapele pe jumătate închise, avu un gest pe care şi-l reprimă numaidecât. Îl zărise, îndărătul unei

adevărate baricade de fuste, pe abatele Fenil, stând comod într-un fotoliu, zâmbind discret. Când ochii li se întâlniră, se priviră câteva secunde cu expresia cumplită a doi duelişti care se bat pe viață şi pe moarte. Apoi se auzi un foşnet de stofe, şi marele vicar dispăru din nou în dantelele doamnelor.

Între timp, Félicité manevrase cu îndemânare ca să se apropie de pian. O instală acolo pe cea mai mare dintre domnişoarele Rastoil, care cânta plăcut romanțe. Pe urmă, când putu vorbi fără să fie auzită, îl trase pe abatele Faujas în cadrul unei ferestre.

— Ce i-ați făcut abatelui Fenil? îl întrebă ea.

Şi continuară să vorbească foarte încet. La început, preotul se prefăcu a fi mirat; dar după ce doamna Rougon şopti câteva cuvinte pe care le însoți cu ridicări din umeri, preotul păru că se dă bătut, vorbi. Zâmbeau amândoi, părând a schimba politețuri, în timp ce strălucirea din ochii lor dezmințea banalitatea asta prefăcută. Pianul tăcu, şi trebui ca cea mai mare dintre domnişoarele Rastoil să cânte *Porumbița soldatului*, care avea mare succes pe atunci.

— Debutul dumitale e cât se poate de nefericit, şopti Félicité; te-ai făcut de neacceptat, te sfătuiesc să nu mai vii aici o vreme. Trebuie să te faci iubit, mă înțelegi? Îndărătnicia te va pierde.

Abatele Faujas căzu pe gânduri.

— Credeți că poveştile astea urâte trebuie să fi fost spuse de abatele Fenil? întrebă el.

— O, e prea şiret ca să se demaşte astfel; va fi şoptit lucrurile astea la urechea penitentelor lui. Nu ştiu dacă te-a ghicit, dar îi este teamă de dumneata, asta-i sigur; şi va lupta împotriva dumitale prin toate armele ce se pot închipui… Cel mai rău e că spovedeşte persoanele cele mai bine din oraş. El l-a numit pe marchizul de Lagrifoul.

— Rău am făcut venind la serata asta, lăsă preotul să-i scape.

Félicité îşi supse buzele. Apoi spuse cu vioiciune:

— Rău ai procedat că te-ai compromis cu un om ca domnul de Condamin. Eu una am făcut tot ce mi-a stat în

putință. Când persoana pe care o ştii mi-a scris de la Paris, am crezut că-ți sunt de folos invitându-te, îmi închipuiam că te vei pricepe să-ți faci prieteni aici. Era un prim pas. Dar, în loc să încerci să placi, ți-i ridici împotrivă pe toți… Iată, iartă-mi sinceritatea, găsesc că dai cu tifla norocului. Ai făcut greşeli peste greşeli, ducându-te să locuieşti la ginerele meu, zăvorându-te la dumneata în casă, purtând o sutană care-i asmute pe ştrengari pe stradă.

Abatele Faujas nu-şi putu stăpâni un gest de nerăbdare. Se mulțumi să răspundă:

— Voi trage folos de pe urma sfaturilor dumneavoastră. Dar nu mă mai ajutați, asta ar strica totul.

— Da, e o tactică prudentă, spuse bătrâna doamnă. Nu te întoarce în salonul ăsta decât biruitor… Încă un cuvânt, dragă domnule. Persoana de la Paris ține mult la succesul dumitale, de asta mă interesez de dumneata. Ei bine! crede-mă, nu face pe grozavul; fii plăcut, străduieşte-te să placi femeilor. Reține, te rog, lucrul ăsta, fii pe placul femeilor, dacă vrei ca Plassansul să fie al dumitale.

Cea mai mare dintre domnişoarele Rastoil îşi termina romanța, printr-un ultim acord. Se aplaudă cu discreție. Doamna Rougon îl părăsi pe abatele Faujas ca s-o felicite pe cântăreață. Rămase apoi în mijlocul salonului, strângând mâna invitaților, care începeau să plece. Era ora unsprezece. Abatele fu cât se poate de înciudat când îşi dădu seama că demnul Bourrette profitase de muzică pentru a se face nevăzut. Conta să plece împreună cu el, ceea ce l-ar fi ajutat să plece cu decență. Acum, dacă pleca singur, ar fi fost un eşec absolut; a doua zi, prin oraş s-ar fi povestit că a fost dat pe uşă afară. Se refugie din nou în cadrul unei ferestre, pândind o ocazie, căutând mijlocul de-a se retrage în mod onorabil.

În timpul ăsta salonul se golea, nu mai rămaseră decât vreo câteva femei. Observă atunci o persoană îmbrăcată cu foarte mare simplitate. Era doamna Mouret, întinerită printr-o pieptănătură în bandouri, uşor ondulate. Îl uimi mult fața ei liniştită, pe care doi ochi mari, negri, păreau să doarmă. N-

o zărise în tot timpul serii deloc, rămăsese fără îndoială în ungherul ei, fără să se mişte de-acolo, părându-i rău că pierde astfel timpul, cu mâinile puse pe genunchi, nefăcând nimic. În timp ce el o cerceta, doamna Mouret se ridică pentru a-şi lua rămas bun de la mama ei.

Aceasta încerca una dintre bucuriile ei cele mai intense, văzând lumea bună din Plassans cum pleacă făcându-i reverențe, mulțumindu-i pentru punciul ei, pentru salonul verde, pentru orele plăcute petrecute în casa ei; iar ea se gândea că odinioară lumea bună călca peste carnea ei, după propria-i expresie nemiloasă, în timp ce, acum, cei mai bogați nu găseau zâmbete îndeajuns de gingaşe pentru draga doamnă Rougon.

— Ah, doamnă, şoptea judecătorul de pace Maffre, în casa dumneavoastră uită omul că timpul trece.

— Numai dumneavoastră ştiți să primiți, în ținutul ăsta de sălbatici, şoptea drăguța doamnă Condamin.

— Vă aşteptăm la cină, mâine, spunea domnul Delangre; dar la ceva fără pretenții, noi nu suntem atât de ceremonioşi ca dumneavoastră.

Marthe trebui să străbată prin laudele astea, pentru a ajunge până la mama sa. O sărută şi era cât pe ce să plece, când Félicité o opri, căutând pe cineva din priviri, pe lângă ea. Apoi, zărindu-l pe abatele Faujas, îl întrebă râzând:

— Domnule abate, sunteți un bărbat galant?

Abatele se înclină.

— Fiți atunci amabil şi întovărăşiți-o pe fiica mea, dumneavoastră care locuiți în aceeaşi casă; pentru dumneavoastră nu-i niciun deranj, în schimb se află o bucată de stradă întunecoasă care nu e deloc sigură.

Marthe, cu aerul ei liniştit, dădea încredințări că nu e o fetiță, că nu-i e teamă; dar cum mama ei insistase, spunând că ar fi fost mai liniştită, primi atenția grijulie a abatelui. Şi, pe când acesta pleca împreună cu ea, Félicité, care-i însoțise până pe palier, repetă la urechea preotului cu un zâmbet:

— Aminteşte-ți ce ți-am spus… Fii pe placul femeilor, dacă vrei ca Plassans să-ți aparțină.

VII

În aceeaşi noapte, Mouret, care nu dormea, o încolţi pe Marthe cu întrebările, voind să ştie ce se întâmplase în timpul seratei. Ea răspunse că totul mersese bine, ca de obicei, că nu observase nimic deosebit. Adăugă numai că abatele Faujas o întovărăşise până acasă, discutând cu ea despre lucruri fără importanţă. Mouret fu foarte contrariat de ceea ce el numea „indolenţa” nevestei lui.

— Oamenii ar putea să se omoare în casa mamei tale, îi spuse înfundându-şi capul în pernă furios; dar cu siguranţă că nu tu o să fii cea care să-mi aduci vestea.

A doua zi, când se întoarse din oraş la cină, îi strigă Marthei de departe, de cum o zări:

— Ştiam eu, degeaba ai ochi, că tot nu vezi nimic, dragă... Ah! cât de bine te recunosc! Să stai tot timpul serii într-un salon, fără ca măcar să bănui ce se spune şi ce se face în jurul tău!... Dar tot oraşul huieşte, m-auzi! N-am putut face un pas fără să dau peste cineva care să-mi vorbească despre asta.

— Despre ce anume, dragul meu? întrebă Marthe, mirată.

— Despre frumosul succes al abatelui Faujas, ce naiba! A fost dat afară din salonul verde.

— Ba deloc, te asigur; nici vorbă să fi văzut aşa ceva.

— Păi ţi-am spus doar, tu nu vezi nimic!... Ştii ce a făcut la Besançon abatele? A gâtuit pe un preot ori a comis nişte falsuri. Nu se prea ştie exact ce... N-are a face, se pare că a fost aranjat aşa cum trebuie. Era verde. E un om sfârşit.

Marthe îşi plecase capul, lăsându-şi soţul să triumfe pe seama eşecului suferit de preot. Mouret părea încântat:

— Rămân la prima mea idee, continuă el; mama ta trebuie să manevreze ceva în legătură cu el. Mi s-a spus că s-a purtat tare îndatoritor cu el. Ea, nu-i aşa, l-a rugat pe abate să te însoţească? De ce nu mi-ai spus asta?

Marthe ridică încet din umeri, fără să răspundă.

— Eşti nemaipomenită, zău aşa! exclamă el. Toate amănuntele astea au mare importanţă… De pildă, doamna Paloque, cu care m-am întâlnit chiar acum, mi-a spus că a rămas până la urmă, cu mai multe cucoane, ca sa vadă cum o să plece abatele. Maică-ta s-a slujit de tine ca să protejeze retragerea popii, tot nu înţelegi!… Hai, încearcă să-ţi aminteşti, ce ţi-a spus în timp ce te aducea acasă?

Se aşezase în faţa nevestei, o ţintuia cu privirea ascuţită a ochilor lui mici, plini de întrebarea aceea.

— O, Doamne, răspunse Marthe răbdătoare, mi-a spus lucruri fără importanţă, lucruri pe care oricine le poate spune… A vorbit despre frig, care era foarte pătrunzător; despre liniştea oraşului în timpul nopţii; pe urmă, cred, despre seara plăcută pe care o petrecuse.

— Ah, făţarnicul!… Şi nu ţi-a pus întrebări despre mama ta, despre oamenii pe care-i primeşte la ea în casă?

— Nu. Şi-apoi, drumul e scurt de pe strada Banne până aici; n-am făcut nici trei minute. Mergea alături de mine, fără să-mi ofere braţul; făcea paşi atât de mari, încât aproape că eram nevoită să alerg… Nu ştiu de ce lumea se înverşunează atât de tare împotriva lui. Nu pare fericit. Tremura, bietul de el, în sutana aceea veche.

Mouret nu era om rău.

— Asta aşa-i, şopti el; nu-cred că-i este cald, de când a dat îngheţul.

— Şi-apoi, continuă Marthe, n-avem de ce ne plânge de el: plăteşte cât trebuie, e liniştit… Unde ai mai găsi un chiriaş atât de bun?

— Nicăieri, ştiu… Cele ce ţi-am spus adineauri, sunt ca să-ţi arăt cât de puţin atentă eşti când te duci undeva. Altminteri, cunosc eu bine şleahta pe care-o primeşte maică-ta, ca să dau importanţă la cele ce ies din faimosul salon

verde. Numai bârfe, minciuni, tot felul de scorneli gogonate. Fără îndoială că abatele n-a strâns pe nimeni de gât, după cum nici faliment n-a dat… I-am şi spus doamnei Paloque: „Înainte de a-i despuia pe alţii, am face bine să ne spălăm propriile noastre rufe murdare”. Cu atât mai bine dacă a luat vorbele mele anume pentru ea!

Mouret minţea, nu-i spusese aşa doamnei Paloque. Dar blândeţea Marthei îl făcea întrucâtva să se ruşineze pentru bucuria pe care-o arătase în legătură cu necazurile abatelui. În zilele următoare, trecu cu hotărâre de partea preotului. Întâlnindu-se cu mai multe persoane pe care nu le putea suferi, domnul de Bourdeu, domnul Delangre, doctorul Porquier, le făcu un minunat elogiu al abatelui Faujas, ca să nu spună ca ei, ca să-i intrige şi să-i uimească. De era să-i dai crezare, abatele era un om de-a dreptul remarcabil, de un mare curaj, de o mare simplitate în sărăcie. Numai nişte oameni cu-adevărat răi puteau spune contrariul. Şi strecura aluzii la persoanele primite de Rougoni, această ceată de ipocriţi, de făţarnici, de proşti înfumuraţi, care se temeau de strălucirea virtuţii. După o vreme, se lupta pentru cauza abatelui ca pentru propria lui cauză; se slujea de el ca să dea în ceata familiei Rastoil şi în ceata subprefecturii.

— Mai mare mila! îi spunea uneori nevestei, uitând că Marthe auzise alte cuvinte din gura lui; să vezi nişte oameni care şi-au furat averea cine ştie de pe unde, cum le căşunează pe un biet om care n-are nici douăzeci de franci ca să-şi cumpere o căruţă de lemne!… Pe mine, vezi tu, lucrurile astea mă revoltă. Eu, ce naiba! îl pot lua pe răspunderea mea. Ştiu ce face, ştiu cum este, de vreme ce locuieşte în casa mea. Aşa că le azvârl adevărul în faţă, mă port cu ei aşa cum merită, când îi întâlnesc… Şi n-am să mă opresc aici. Vreau ca abatele să devină prietenul meu. Vreau să-l plimb la braţul meu pe bulevard, ca să arăt că nu mă tem să-i ţin partea, oricât aş fi eu om de lume şi bogat… Întâi de toate, te sfătuiesc să fii foarte drăguţă cu bieţii oameni.

Marthe zâmbea discret. Era fericită de bunăvoinţa pe care o arăta soţul ei faţă de locatarii lor. Rose primi porunca să se

arate îndatoritoare. Dimineața, când ploua, putea să-i propună doamnei Faujas să-i facă ea cumpărăturile. Dar aceasta continua să refuze ajutorul bucătăresei. Deşi nu mai avea rigiditatea mută de la început. Într-o dimineață, întâlnindu-se cu Marthe, care cobora din pod, unde țineau fructele, doamna Faujas schimbă câteva vorbe cu ea, se îmblânzi până într-acolo încât primi două pere minunate. Aceste pere oferiră prilejul unei legături mai strânse.

Abatele Faujas, la rândul lui, nu mai trecea atât de repede de-a lungul balustradei. Foşnetul sutanei lui pe scări îl înştiința pe Mouret care, aproape în fiece zi acum, se afla în josul scării, fericit să facă, precum spunea, o bucată de drum împreună cu el. Îi mulțumise pentru micul serviciu făcut soției lui, întrebându-l totodată cu meşteşug, ca să afle dacă se va mai duce la Rougoni. Abatele începuse să zâmbească, mărturisea fără nicio încurcătură că nu era făcut pentru viața de societate. Mouret fu încântat, închipuindu-şi că hotărârea aceasta a locatarului său i se datora întrucâtva şi lui. Şi-atunci visă să-l răpească de-a binelea salonului verde, să-l păstreze pentru el. Iată de ce în seara când Marthe îi spuse că doamna Faujas primise în dar două pere, văzu într-asta o împrejurare fericită ce avea să-i uşureze planurile.

— Chiar nu fac foc deloc, cei de la etajul doi, pe frigul ăsta? întrebă el de față cu Rose.

— Zău, domnule, răspunse bucătăreasa, care înțelese că întrebarea i se adresa ei, ar fi şi greu, de vreme ce n-am văzut să se fi adus nici măcar o singură legătură de lemne. Doar de n-or arde cele patru scaune, ori de-o aduce lemne doamna Faujas în coşnița ei.

— Rău faci că râzi, Rose, îi spuse Marthe. Cred că nefericiții ăştia tremură de frig în camerele cele mari.

— Cred şi eu, continuă Mouret: au fost zece grade noaptea trecută, şi e pericol pentru măslini. Cana noastră cu apă a înghețat, colo sus... Aici, camera e mică, se-ncălzeşte numaidecât.

Într-adevăr, sufrageria era grijuliu căptuşită cu burleți, încât nicio suflare de aer nu pătrundea prin crăpăturile

lemnăriei. O sobă mare de faianță dădea o căldură ca în baie. Iarna, copiii citeau sau se jucau împrejurul mesei; în timp ce Mouret, aşteptând ora culcării, îşi silea nevasta să facă un pichet, ceea ce era un adevărat chin pentru ea. Multă vreme se împotrivise să pună mâna pe cărți, spunând că nu ştie niciun joc; dar Mouret o învățase pichetul, iar de-atunci Marthe se resemnase.

— Ştii, continuă soțul, trebuie să-i invităm pe cei doi Faujas să-şi petreacă seara aici. În felul ăsta, or să se încălzească barem vreo două-trei ceasuri. Şi-apoi, o să ne țină şi nouă tovărăşie, o să ne plictisim mai puțin… Invită-i tu; n-or să îndrăznească să refuze.

A doua zi, Marthe, întâlnind-o pe doamna Faujas pe sală, făcu invitația. Bătrâna doamnă primi numaidecât, în numele fiului ei, fără urmă de stinghereală.

— E de mirare că n-a făcut fasoane deloc, zise Mouret. Îmi închipuiam că va trebui să-i rugăm mai mult. Abatele începe să înțeleagă că greşeşte trăind ca un sălbatic.

Seara, Mouret ceru ca masa să fie strânsă devreme. Scosese o sticlă de vin şi trimisese să se cumpere o farfurie cu prăjituri. Cu toate că nu era mână largă, ținea să arate că nu numai Rougonii ştiu să se poarte. Cei de sus coborâră pe la ceasurile opt. Abatele Faujas avea o sutană nouă. Faptul îl miră atât de tare pe Mouret încât abia de gângăvi câteva cuvinte, în chip de răspuns la polițeturile preotului.

— Zău, domnule abate, cinstea e pentru noi… Hai, copii, dați nişte scaune.

Se aşezară în jurul mesei. Era prea cald, Mouret îndesase soba fără măsură, ca să arate că nu se uită la o buturugă mai mult, acolo. Abatele Faujas se purtă cu multă blândețe. O mângâie pe Désirée, îi întrebă pe băieți cum stau cu învățătura. Marthe, care împletea ciorapi, îşi înălța uneori privirea, mirată de inflexiunile suple ale acelei voci străine, pe care nu era obişnuită s-o audă în pacea grea a sufrageriei. Privea drept în fața chipul puternic al preotului, trăsăturile lui pătrate; apoi îşi pleca iarăşi capul, fără a încerca să-şi ascundă interesul stârnit de omul acela, atât de robust şi

atât de gingaş, pe care-l ştia atât de sărac. Mouret, cu stângăcie, nu-şi dezlipea ochii de pe sutana cea nouă; nu se putu împiedica să-i spună cu un râset viclean:

— Domnule abate, rău aţi făcut că v-aţi gătit ca să veniţi aici. Noi nu umblăm cu mofturi, ştiţi bine.

Marthe roşi. Dar preotul povesti vesel că-şi cumpărase sutana chiar în cursul zilei. Se îmbrăcase cu ea ca să-şi bucure mama, care găsea, că-i mai frumos decât un prinţ cu anteriul acela nou.

— Nu-i aşa, mamă?

Doamna Faujas încuviinţă dând din cap, fără a-şi slăbi fiul din ochi. Se aşezase în faţa lui, îl privea la lumina crudă a lămpii, plină de încântare.

Apoi vorbiră despre tot felul de lucruri. Părea că abatele Faujas îşi pierduse răceala cea posomorâtă. Rămânea grav, dar de-o gravitate îndatoritoare, plină de cumsecădenie. Îl ascultă pe Mouret, îi răspunse în legătură cu subiectele cele mai neînsemnate, păru să se intereseze de trăncănelile lui. Acesta ajunsese până acolo încât îi explica felul în care trăia:

— Şi-aşa, spuse în cele din urmă, ne petrecem seara precum vedeţi; nimic altceva. Nu invităm pe nimeni, pentru că totdeauna e mai bine în familie. În fiecare seară, fac un pichet cu nevastă-mea. E un obicei vechi, mi-ar fi greu să adorm altminteri.

— Dar nu vrem să vă deranjăm, exclamă abatele Faujas. Vă rog din suflet să nu fiţi stingheriţi din cauza noastră.

— Ba nu, ce naiba! doar nu sunt maniac; n-o să mor de data asta.

Preotul insistă. Văzând că Marthe se împotriveşte şi mai abitir decât soţul ei, se întoarse spre mama sa, care rămânea tăcută, cu mâinile încrucişate în faţa ei.

— Mamă, îi spuse, fă, te rog, un pichet cu domnul Mouret.

Bătrâna se uită atent în ochii lui. Mouret continua să se agite, refuzând, zicând că nu voia să le strice seara; dar, când preotul îi spuse că mama lui se pricepea binişor, se dădu bătut, şopti:

— Păi dacă-i aşa… Dacă doamna ţine cu orice preţ, dacă

asta nu supără pe nimeni…

— Hai, mamă, fă o partidă, repetă abatele Faujas cu glas ceva mai răspicat.

— Fireşte, răspunse bătrâna în cele din urmă, o să-mi facă plăcere… Numai că va trebui să-mi schimb locul.

— Ei! da' asta-i nimica toată, spuse Mouret, încântat. O să schimbați locul cu fiul dumneavoastră… Domnule abate, fiți amabil şi aşezați-vă lângă soția mea; doamna o să stea aici, lângă mine… Aşa, acum e perfect.

Preotul, care la început se aşezase în fața Marthei, de cealaltă parte a mesei, fu astfel împins să se aşeze lângă ea. Erau aproape izolați la unul dintre capetele mesei, jucătorii apropiindu-şi scaunele ca să angajeze lupta. Octave şi Serge tocmai urcaseră la ei în cameră. Désirée, după obiceiul ei, adormise cu capul pe masă. Când sună de ora zece, Mouret, care pierduse prima partidă, nu voi cu niciun chip să se ducă la culcare; ceru să-şi ia revanşa. Doamna Faujas îşi consultă fiul din priviri; apoi, cu aerul ei liniştit, începu să bată cărțile. În acest timp abalele abia dacă schimbă câteva cuvinte cu Marthe. În acea primă seară vorbi despre lucruri oarecare, despre gospodărie, despre prețul alimentelor la Plassans, despre necazurile pe care le aduc copiii. Marthe răspundea politicos, ridicându-şi din când în când privirea limpede, imprimând conversației ceva din încetineala ei înțeleaptă.

Era aproape unsprezece când Mouret îşi azvârli cărțile cu oarecare ciudă.

— Iar am pierdut, spuse. N-am avut nicio carte ca lumea toată seara. Poate că mâine o să am mai mult noroc… Pe mâine, nu-i aşa, doamnă?

Şi pe când abatele Faujas se scuza, zicând ca nu voiau să abuzeze, că nu-i puteau deranja în fiece seară, Mouret exclamă:

— Dar nu ne deranjați deloc, ne face plăcere… Şi-apoi, ce naiba! am pierdut, aşa că doamna nu-mi poate refuza o partidă.

După ce chiriaşii primiră şi se duseră sus, Mouret mormăi, nevoind să se recunoască bătut. Era furios.

— Bătrâna e mai slabă decât mine, sunt sigur, îi spuse nevestei. Atâta doar că are nişte ochi! De-ți vine să crezi că trişează, pe legea mea!... Mâine va trebui să fiu cu băgare de seamă.

De atunci, în fiecare zi, cu regularitate Faujas mama şi fiul coborâră să-şi petreacă seara alături de familia Mouret. O luptă pe viață şi pe moarte se angajase între bătrâna doamnă şi proprietar. Părea a-şi bate joc de el, lăsându-l să câştige doar atât cât să nu-l descurajeze; ceea ce-l făcea pe Mouret să turbeze pe-nfundate, cu atât mai mult cu cât credea despre el că e foarte priceput la pichet. Visa s-o bată pe bătrână săptămâni de-a rândul, fără s-o lase să câştige nici măcar o partidă. Bătrâna era de-un sânge rece admirabil; fața ei pătrată de țărancă rămânea mută, mâinile-i groase culcau cărțile cu o forță şi o regularitate de maşină. De cum se făcea opt, se aşezau amândoi la capătul lor de masă, cufundându-se în joc, nemaiclintindu-se.

La celălalt capăt, de-o parte şi de alta a sobei, abatele Faujas şi Marthe parcă ar fi fost singuri. Abatele nutrea un dispreț de bărbat şi de preot pentru femeie; o dădea la o parte, ca pe un obstacol ruşinos, nedemn de cei puternici. Fără voia lui, disprețul acesta răzbătea deseori în vreun cuvânt ceva mai aspru, încât Marthe, cuprinsă de-o nelinişte stranie, înălța privirea simțind una dintre acele spaime bruşte, ce ne fac să ne uităm în urmă, ca nu cumva vreun duşman ascuns să ridice brațul asupra noastră. Alteori, în timp ce râdea, se oprea dintr-odată, zărindu-i sutana; se oprea, stingherită, mirată că vorbeşte astfel cu un om care nu era ca toți ceilalți. Dură mult până se stabili intimitatea între ei.

Niciodată abatele Faujas nu-i puse întrebări precise Marthei despre soțul ei, despre copii, despre casă. Dar puțin câte puțin pătrunse el singur până şi cele mai neînsemnate amănunte ale vieții şi ale existenței lor din clipa aceea. În fiece seară, în timp ce Mouret şi doamna Faujas se băteau cu turbare, el afla câte ceva nou. O dată, făcu observația că soții seamănă între ei în mod uimitor.

— Da, răspunse Marthe cu un zâmbet; când aveam douăzeci de ani, eram luați drept frate şi soră. Întrucâtva tocmai din cauza asta s-a hotărât şi căsătoria noastră; lumea glumea, eram mereu aşezați unul lângă altul, ni se spunea că vom fi o pereche frumoasă. Asemănarea dintre noi era atât de izbitoare, încât părintele Compan, deşi ne cunoştea, şovăia să ne căsătorească.

Apoi stătu o clipă, încurcată, ghicind că preotul ştie povestea familiei lor, bine cunoscută în tot Plassansul. Cei din familia Macquart erau o ramură bastardă a Rougonilor.

— Sunteți văr şi vară? întrebă preotul.

— Da, încuviință Marthe roşind uşor, soțul meu e un Macquart, eu sunt o Rougon. Ce-i mai ciudat continuă apoi ca să-şi ascundă stinghereala, e că semănăm amândoi cu bunica noastră. Mama soțului meu i-a transmis asemănarea asta, în timp ce la mine s-a produs la distanță. S-ar zice că a sărit peste tata.

Atunci preotul dădu un exemplu asemănător din familia lui. Avea o soră care era, pe cât se pare, întruchiparea vie a bunicului mamei ei. Asemănarea în cazul acesta sărise peste două generații. Iar sora asta amintea în totul de bătrân, prin firea, prin obiceiurile, până şi prin gesturile şi sunetul vocii ei.

— Ca şi mine, spuse Marthe, care auzeam zicându-se când eram mică: „E leit mătuşa Dide”. Biata femeie se află acum la Tulettes; niciodată n-a avut judecata prea sănătoasă… Cu vârsta, m-am liniştit pe deplin, m-am purtat mai cumpătat; dar îmi amintesc că la douăzeci de ani nu eram solidă deloc, aveam amețeli, idei năstruşnice. Râd şi-acum când îmi amintesc ce copilă stranie eram.

— Şi soțul dumneavoastră?

— Oh, el seamănă cu tatăl lui, un lucrător pălărier, o fire înțeleaptă şi metodică… Semănăm doar la față; în ce priveşte lăuntrul însă, e cu totul altceva… Cu timpul, am devenit cât se poate de asemănători. Eram aşa de liniştiți în prăvălia noastră din Marsilia! Mi-am petrecut acolo cincisprezece ani, care m-au învățat să fiu fericită, la mine acasă, înconjurată

de copiii mei…

Abatele Faujas, de fiecare dată când aducea vorba despre subiectul ăsta, simțea în ea o amărăciune uşoară. Cu siguranță că era fericită, după cum pretindea; dar îşi închipuia că ghiceşte vechi lupte în natura aceasta nervoasă, domolită acum, către patruzeci de ani. Şi-şi imagina drama, femeia aceea şi soțul ei, rude cât priveşte asemănarea exterioară, pe care toate cunoştințele lor îi socoteau, hărăziți unul pentru celălalt, în timp ce în adâncul ființei lor, drojdia încrucişării bastarde, cearta sângelui amestecat şi veşnic revoltat ațâța antagonismul celor două temperamente diferite. Apoi îşi explica destinderile inerente ale unei vieți regulate, uzura caracterelor datorită grijilor zilnice ale comerțului, ațipirea celor două naturi datorită averii dobândite în cincisprezece ani, consumata modest în adâncul unui cartier pustiu al unui orăşel. Astăzi, cu toate că încă mai erau tineri amândoi, nu părea să mai existe în ei decât cenuşă. Abatele încercă cu abilitate să afle dacă Marthe se resemnase. O găsea cât se poate de înțeleaptă.

— Nu, spunea Marthe, îmi place să stau la mine acasă; copiii îmi ajung. Niciodată n-am fost prea veselă. Atâta că mă plictiseam un pic, asta-i tot; mi-ar fi trebuit o ocupație care să-mi prindă mintea, dar n-am găsit-o… Şi-apoi, la ce bun? Poate că mi-aş fi spart capul de pomană. Nu puteam nici măcar să citesc un roman fără să am nişte migrene îngrozitoare; trei nopți la rând, toate personajele îmi dansau în minte… Numai munca de croitorie nu m-a obosit niciodată. Stau în casă, ca să evit toate zgomotele din afară, toate bârfele şi prostiile care mă obosesc.

Se oprea uneori, uitându-se la Désirée, care dormea cu capul pe masă, zâmbind prin somn cu zâmbetul ei de copil slab de minte.

— Biata copilă! şoptea, nici măcar nu poate coase, are amețeli numaidecât… Nu-i plac decât animalele. După ce petrece o lună de zile la doica ei, unde stă tot timpul în curtea de păsări şi animale, se întoarce cu obrajii roşii, sănătoasă.

Aducea deseori vorba de Tulettes, cu o teamă ascunsă de nebunie. Abatele Faujas simți astfel o spaimă stranie la temelia acestei case atât de liniştite. Marthe nutrea cu siguranță față de soțul ei sentimentele de iubire ce se aflã într-o prietenie adâncă; atâta doar că afecțiunea ei era tulburată de teama față de glumele lui Mouret, față de veşnicele lui zeflemele. După cum se simțea jignită şi de egoismul lui, de părăsirea în care o lăsa, îi purta întrucâtva pică pentru liniştea ce-o aşternuse în juru-i, pentru fericirea aceea care pretindea a-i fi pe plac. Când vorbea despre soțul ei, spunea mereu:

— E tare bun față de noi... Pe semne că îl auziți strigând uneori; asta pentru că îi place ordinea în toate cele, ştiți, până într-atât încât adesea devine caraghios; se supără dacă un ghiveci cu flori din grădină e mutat de la locul lui, pentru câte-o jucărie împrăştiată pe jos... Altminteri, e cât se poate de îndreptățit să nu facă decât după cum îl taie capul pe el. Ştiu că lumii îi e ciudă pe el pentru că a adunat o oarecare sumă de bani şi pentru că, din când în când, mai dă câte-o lovitură, în timp ce-şi bate joc de trăncăneli... Mai e luat în râs şi din cauza mea. Se spune că e zgârcit, că mă ține închisă în casă, că nu vrea să-mi cumpere nici măcar botine. Nu-i adevărat. Sunt cât se poate de liberă. Fără doar şi poate că îi place să mă găsească aici când se întoarce, în loc să mă ştie veşnic pe străzi, la plimbare ori în vizite. Şi-apoi îmi ştie gusturile. Ce-aş putea căuta afară din casă?

Când îl apăra pe Mouret de trăncănelile din Plassans, Marthe punea dintr-odată patimă în cuvintele ei, ca şi cum ar fi avut nevoie să-l apere şi de unele învinuiri tainice ce izvorau din ea însăşi; şi se întorcea cu o îngrijorare nervoasă asupra acelei vieți din afară. Părea că se refugiază în sufrageria cea îngustă, în vechea grădină cu tufe mari de merişor, cuprinsă de teama de necunoscut, îndoindu-se de puterile ei, temându-se de cine ştie ce catastrofă. Apoi zâmbea pe seama acelei spaime de copil, înălța din umeri, începea agale să împletească la ciorap ori să cârpească vreo cămaşă veche. Şi-atunci, abatele Faujas nu mai avea în fața

lui decât o burgheză rece, cu fața odihnită, cu ochi de culoare deschisă, care aducea în casă miros de rufărie proaspătă şi de flori abia culese.

Două luni trecură astfel. Abatele Faujas şi mama sa intraseră în obiceiurile familiei Mouret… Seara, fiecare avea locul lui bine statornicit în jurul mesei; lampa se afla în acelaşi loc, aceleaşi cuvinte ale jucătorilor cădeau în aceeaşi tăcere, întrerupând aceleaşi vorbe aproape şoptite ale preotului şi ale Marthei. Mouret, atunci când doamna Faujas nu-l bătea prea tare, îi găsea pe chiriaşii lui oameni tare de treabă.

Toată curiozitatea lui de târgoveț lipsit de ocupație se liniştise cu prilejul partidelor din timpul serii; nu-l mai spiona pe abate, zicând că acum îl cunoaşte bine, că îl socoate un om la locul lui.

— Ia mai lăsați-mă în pace! le striga celor care-l atacau pe abate de față cu el. Scorniți tot felul de baliverne, vă bateți capul cu prostii, când lucrurile sunt atât de simplu de explicat… Ce naiba! Îl ştiu ca pe buzunarele mele. Îmi face cinstea să-şi petreacă toate serile împreună cu noi… Ei da, nu e un om care să se risipească, înțeleg de ce i se poartă pică şi e învinuit că-i mândru…

Mouret avea faima că e singurul în Plassans care se poate lăuda că-l cunoaşte pe abatele Faujas; chiar şi abuza întrucâtva de avantajul ăsta. De fiecare dată când se întâlnea cu doamna Rougon, exulta, îi da de înțeles că-i furase invitatul. Aceasta se mulțumea să zâmbească viclean. Față de intimii săi, Mouret împingea destăinuirile şi mai departe: şoptea că diavolii ăştia de preoți nu pot face nimic într-acelaşi fel ca ceilalți oameni; şi povestea tot felul de nimicuri, felul în care abatele bea, în care le vorbea femeilor, în care-şi ținea genunchii depărtați, fără ca vreodată să-şi pună picior peste picior; anecdote uşoare în care punea față în față spaima lui de liber-cugetător şi sutana cea misterioasă ce-i cădea până în călcâie oaspetelui său.

Serile treceau una după alta, ajunseseră acum în primele zile din februarie. În discuțiile lor atât de intime, se părea că

abatele Faujas evită cu grijă să vorbească despre religie cu Marthe. Ea îi spusese o dată, aproape vesel:

— Nu, domnule abate, nu sunt evlavioasă, nu merg prea des la biserică... Ce vreți? La Marsilia, eram totdeauna foarte ocupată; iar acum nu mi-e la îndemână să ies. Şi-apoi, trebuie să vă mărturisesc, n-am fost crescută în spirit religios. Mama spunea că bunul Dumnezeu vine El la noi în casă.

Preotul se înclinase fără să răspundă, voind a da de înțeles că preferă să nu vorbească despre asemenea lucruri în asemenea împrejurări. Şi totuşi, într-o seară, înfățişă tabloul ajutorului nesperat pe care sufletele suferinde îl află în religie. Era vorba despre o biată femeie pe care adversități de tot felul o duseseră la sinucidere.

— Rău a făcut deznădăjduind, spuse preotul cu vocea lui profundă. Fără îndoială că nu cunoştea mângâierea rugăciunii. Am văzut deseori pe unele enoriaşe venind la noi plângând, zdrobite, şi plecând pline de-o resemnare în zadar căutată aiurea, pline de bucuria de-a trăi. Asta pentru că îngenuncheaseră, pentru că gustaseră fericirea de-a se umili într-un ungher pierdut de biserică. Şi se întorceau, uitau totul, se încredințau Domnului.

Marthe ascultase cu un aer visător cuvintele acestea, ultimele fiind rostite agale, pe un ton de fericire neomenească.

— Da, trebuie să fie o adevărată fericire, şopti ca şi cum şi-ar fi vorbit sieşi; m-am gândit şi eu uneori, dar mi-a fost teamă.

Abatele arareori pomenea despre asemenea subiecte; dimpotrivă, vorbea adesea despre caritate. Marthe era foarte bună; o podideau lacrimile de cum auzea cea mai măruntă nefericire. Lui părea a-i fi pe plac văzând-o fremătând astfel de milă; în fiece scară îi spunea câte-o nouă istorioară impresionantă, o zdrobea, ținând-o într-o nesfârşită compasiune ce-o făcea să-şi uite de sine. Lăsa să-i cadă lucrul, îşi împreuna mâinile, cu fața îndurerată, şi-l privea, în timp ce el intra în amănunte supărătoare asupra celor

care mor de foame, a nefericiților pe care mizeria îi împinge la fapte rele. Atunci Marthe îi aparținea pe de-a-ntregul, ar fi putut face din ea tot, ce voia. Şi deseori la celălalt capăt al încăperii, o ceartă izbucnea între Mouret şi doamna Faujas în legătură cu un riga de paisprezece spus greşit ori în legătură cu o carte luată din grămadă.

Pe la mijlocul lui februarie o întâmplare jalnică îngrozi întregul Plassans. Se descoperi că o ceată de foarte tinere fete, aproape nişte copile, căzuseră în desfrâu, tot hoinărind pe străzi; şi lucrurile nu se petreceau doar între puşti de-aceeaşi vârstă, se spunea că persoane sus-puse aveau să fie compromise. Timp de-o săptămână, Marthe fu foarte impresionată de povestea asta, care făcea un scandal uriaş; o cunoştea pe una dintre nefericite, o blondină pe care deseori o mângâiase şi care era nepoata bucătăresei. Rose; nu se mai putea gândi la biata micuță, spunea ea, fără să simtă un fior prin tot trupul.

— Păcat, îi spuse într-una din seri abatele Faujas, că nu există şi la Plassans o casă pioasă, după modelul celei din Besançon.

Şi, încolțit cu întrebările de către Marthe, îi spuse ce era cu acea casă pioasă. Era vorba de un soi de azil pentru fetele de muncitori, cele ce aveau între opt şi cincisprezece ani, şi pe care părinții erau nevoiți să le lase singure acasă, în timp ce se duceau la muncă. În timpul zilei li se dădeau lucrări de croitorie, iar seara, le luau părinții înapoi, când se întorceau acasă. În felul acesta bietele copile creşteau departe de viciu, înconjurate de pildele cele mai bune. Marthe găsi ideea generoasă. Încetul cu încetul se pătrunse într-atât de gândul ăsta, încât nu mai vorbea decât despre trebuința de-a se înființa şi la Plassans o casă asemănătoare.

— Am pune-o sub patronajul Fecioarei, sugeră abatele Faujas. Dar câte greutăți de învins! Nici nu vă închipuiți de câtă bătaie de cap e nevoie pentru cea mai măruntă binefacere. Ar fi nevoie, pentru a duce la bun sfârşit o asemenea faptă, de o inimă duioasă de mamă, întru totul devotată.

Marthe lăsa capul în jos, se uita la Désirée dormind alături de ea, îşi simţea lacrimile scăldându-i ochii. Se informa de demersurile ce trebuiau făcute, de cheltuielile necesare instalării, de costurile anuale.

— Vreţi să-mi daţi o mână de ajutor? îl întrebă ea brusc într-o seară pe preot.

Abatele Faujas, grav, îi luă o mână pe care o ţinu o clipă între mâinile lui, şoptind că avea unul dintre cele mai alese suflete din câte întâlnise până atunci. Primea, dar conta în totul pe ea; lui îi stăteau în putinţă puţine lucruri. Ea trebuia să găsească în oraş subscripţii, să-şi ia însărcinarea de-a alcătui un comitet de doamne, care să pună la punct amănuntele atât de delicate şi de laborioase ale unui apel la caritatea publică. Şi-i fixă o întâlnire chiar a doua zi la Saint-Saturnin, ca s-o pună în legătură cu arhitectul diocezei, ce-ar fi putut, mult mai bine decât el, s-o informeze asupra costurilor.

În seara aceea, la culcare, Mouret era foarte vesel. N-o lăsase pe doamna Faujas să-i ia nicio partidă.

— Pari tare fericită, nevastă, îi spuse el soţiei. Ce zici! Ai văzut cum am dat de pământ cu chinta ei? Era întoarsă pe dos bătrâna, nu alta!

Şi când Marthe scoase dintr-un dulap o rochie de mătase, o întrebă cu mirare dacă avea de gând să iasă în oraş a doua zi. Jos, nu auzise nimic.

— Da, răspunse Marthe, am de făcut nişte drumuri; mi-am dat întâlnire cu abatele Faujas la biserică, pentru nişte treburi despre care am să-ţi povestesc.

Rămase proţăpit în faţa ei, năuc, uitându-se să vadă de nu cumva îşi bate joc de el. Pe urmă, fără să se supere, rosti pe tonul lui de zeflemea:

— I-auzi, i-auzi, şopti, nu mă gândisem la una ca asta. Uite că acum dai în doaga popilor.

VIII

A doua zi, Marthe se duse mai întâi la mama ei. Îi explică la ce operă de binefacere visa. Şi pentru că bătrâna doamnă clătina din cap zâmbind, aproape că se supără; îi dădu de înțeles că nu prea nutreşte sentimente caritabile.

— E ideea abatelui Faujas, zise Félicité dintr-odată.

— Aşa e, şopti Marthe uimită: am discutat multă vreme despre asta, împreună. De unde ştii?

Doamna Rougon ridică uşor din umeri, fără a da un răspuns mai limpede. Apoi continuă cu vioiciune:

— Ei bine, drăguță, ai dreptate! Trebuie să-ți treci timpul cu ceva, iar ceea ce ai găsit e foarte bine. Mă necăjeşte tare rău să te văd veşnic închisă în casa aceea izolată, care miroase a mort. Atâta doar că nu trebuie să contezi pe mine, nu vreau să am niciun amestec în afacerea asta. Pe urmă s-ar spune că eu fac totul, că ne-am înțeles să ne impunem ideile oraşului. Vreau, dimpotrivă, ca tu să te bucuri de toate binefacerile gândurilor talc cucernice. Am să te ajut cu sfaturile mele, dacă consimți, dar nu mai mult.

— Dar contam pe dumneata ca să faci parte din comitetul membrilor fondatori, spuse Marthe, pe care gândul că va fi singură într-o treabă atât de complicată o speria oarecum.

— Nu, nu, te asigur că prezența mea ar strica lucrurile. Dimpotrivă, să spui sus şi tare că eu nu fac parte din comitet, că te-am refuzat, pretextând că aş fi ocupată. Ba chiar să dai de înțeles că n-am încredere în proiectul tău... Asta o să le hotărască pe doamne, ai să vezi... Vor fi încântate să contribuie la o operă de caritate din care eu nu fac parte. Du-te să le vezi pe doamna Rastoil, doamna de

Condamin, doamna Delangre; du-te şi la doamna Paloque, dar la urmă de tot; se va simţi măgulită, te va ajuta mai mult decât toate celelalte... Iar dacă te afli în încurcătură, vino sămi ceri sfatul.

Îşi conduse fiica până pe scară. Apoi, privind-o drept în faţă, o întrebă cu zâmbetul ei ascuţit de bătrână:

— Cum se mai simte dragul nostru abate?

— Foarte bine, răspunse Marthe liniştită. Mă duc la Saint-Saturnin, unde trebuie să-l văd pe arhitectul diocezei.

Marthe şi preotul se gândiseră că lucrurile erau încă prea puţin conturate pentru a-l deranja pe arhitect. Contau să aibă o simplă întâlnire cu acesta din urmă, care venea în fiecare zi la Saint-Saturnin, unde tocmai se repara o capelă. L-ar fi putut consulta ca din întâmplare. Marthe, după ce străbătu biserica, îi zări pe abatele Faujas şi pe domnul Lièutaud vorbind sus pe o schelă, de unde se grăbiră să coboare. Unul dintre umerii abatelui era alb tot de ipsos; urmărea lucrările.

La ora aceea din după-amiaza nu se afla nicio evlavioasă, nava centrală şi cele laterale erau pustii, ticsite de-o mulţime de scaune pe care doi paracliseri le aranjau cu mare zgomot. Zidarii se strigau din susul scărilor, în timp ce aerul răsuna de zgomotul mistriilor care răzuiau pereţii. Biserica nu avea nimic religios, încât Marthe nici măcar nu se închinase. Se aşeză pe un scaun în faţa capelei aflată în reparaţie, între abatele Faujas şi domnul Lieutaud, aşa cum ar fi făcut în cabinetul de lucru al acestuia, dacă s-ar fi dus acasă la el săl consulte.

Discuţia durǎ o jumătate de oră în cap. Arhitectul se arătă foarte binevoitor; părerea lui era că nu trebuie clădit un local pentru opera Fecioarei, căci astfel numea abatele aşezământul proiectat. Ar fi costat mult prea scump. Era de preferat să se cumpere o clădire existentă, ce-ar fi fost adaptată trebuinţelor acelei opere. Şi le spuse chiar că se află la periferie un fost pension, unde se stabilise mai apoi un negustor de furaje, iar clădirea era de vânzare. Cu câteva mii de franci, lua asupră-i să transforme complet ruina aceea;

făgăduia chiar minuni, o intrare elegantă, săli vaste, o curte sădită cu pomi. Încet încet, Marthe şi preotul ridicaseră vocea, vorbeau despre amănunte sub bolta sonoră a navei, în vreme ce domnul Lieutaud, cu vârful bastonului, zgâria dalele, ca să le dea o idee despre faţadă.

— Atunci, ne-am înţeles, domnule, spuse Marthe luându-şi la revedere de la arhitect; veţi face un mic deviz, ca să putem şti şi noi despre ce-i vorba... Şi fiţi bun şi nu spuneţi la nimeni, da?

Abatele Faujas voi s-o însoţească până la uşa micuţă a bisericii. Pe când treceau împreună prin faţa altarului mare, Marthe, în timp ce continua a-i vorbi cu însufleţire, fu mirată să nu-l mai vadă alături de ea; îl căută din ochi şi-l zări, îndoit din mijloc, în faţa crucii celei mari, învelită într-o bucată de muselină. Preotul acela, care se prosterna astfel, plin de var, îi provocă o senzaţie stranie, îşi aminti unde se află, privind în jurul ei cu nelinişte, înăbuşindu-şi zgomotul paşilor. La uşă, devenit foarte grav, abatele îi întinse în tăcere degetul muiat în agheasmă. Marthe îşi făcu semnul crucii, cât se poate de tulburată. Uşiţa capitonată cu două canaturi se închise îndărătul ei încet, cu un suspin înăbuşit.

De acolo, Marthe se duse la doamna de Condamin. Era fericită să meargă pe-afară, pe străzi; cele câteva vizite ce-i mai rămânau de făcut i se păreau o adevărată distracţie. Doamna de Condamin o primi cu prietenie şi mirare. Scumpa doamnă Mouret venea atât de rar! Când află despre ce-i vorba, pretinse că e încântată, că e gata pentru orice sacrificii. Purta o încântătoare rochie mov, împodobită cu panglică înnodată de culoarea perlei, într-un budoar unde făcea pe parizianca exilată în provincie.

— Ce bine aţi făcut cerându-mi sprijinul! spuse strângând mâinile Marthei. Bietele fete, cine să le vină în ajutor, dacă nu noi, care suntem învinuite că le dăm prostul exemplu al luxului... Şi-apoi, e groaznic când te gândeşti că copilăria e expusă tuturor acestor lucruri urâte. Am fost nespus de întristată din pricina asta... Puteţi oricând conta pe mine.

Iar când Marthe îi aduse la cunoştinţă că mama ei nu

putea face parte din comitet, bunăvoința doamnei de Condamin spori şi mai mult.

— E supărător că are atâtea ocupații, adăugă cu o undă de ironie; ne-ar fi fost de-un mare ajutor… Dar ce vreți? Vom face ce ne va sta în putință. Am câțiva prieteni. Mă voi duce la monseniorul episcop; o să răscolesc cerul şi pământul, de va, fi nevoie… Vom izbuti, v-o făgăduiesc.

Nu voi să asculte niciun amănunt privitor la amenajări şi la cheltuieli. Oricum, aveau să găsească banii necesari. Voia ca opera aceea de binefacere să facă cinste comitetului, totul să fie frumos şi confortabil. Adăugă râzând că-şi pierdea capul când era vorba de cifre, că lua asupră şi mai cu seamă cele dintâi demersuri, precum şi ansamblul proiectului. Draga doamnă Mouret nu avea obişnuința solicitărilor; o va însoți în vizitele ei, ar putea chiar s-o scutească de unele. După un sfert de oră, opera de binefacere era activitatea ei proprie, şi ea era cea care-i dădea Marthei instrucțiuni. Aceasta era pe cale să se retragă, când intră domnul de Condamin; şi-atunci rămase, stingherită, nemaiîndrăznind să vorbească despre obiectul vizitei ei de față cu inspectorul silvic care, din câte se spunea, era compromis în afacerea cu bietele fete, despre a căror ruşine tot oraşul vorbea.

Doamna de Condamin îi explică soțului ei ideea aceea generoasă, iar el fu desăvârşit, dovedindu-se calm şi plin de bune sentimente. Găsi că acțiunea e de cel mai mare prestigiu moral.

— Asemenea idee nu-i putea veni decât unei mame, rosti cu gravitate, fără a fi cu putință să ghiceşti dacă îşi batea joc sau nu; Plassans vă va datora curățenia moravurilor sale, doamnă.

— Vă mărturisesc că n-am făcut decât să preiau ideea, răspunse Marthe, stânjenită de aceste elogii; mi-a fost inspirată de către o persoană pe care o stimez mult.

— Ce persoană? întrebă ctirioasă doamna de Condamin.

— Domnul abate Faujas.

Şi Marthe, cu o mare simplitate, spuse tot binele pe care-l credea despre preot. Nu făcu nicio aluzie la zvonurile urâte ce

circulaseră pe seama lui; îl înfățișă ca pe un om vrednic de tot respectul, căruia era fericită să-i pună casa la dispoziție. Doamna de Condamin asculta, încuviințând mărunt din cap.

— Am spus-o totdeauna, exclamă ea, abatele Faujas e un preot foarte distins… Dacă ați şti ce spun gurile rele… Dar de când îl primiți, nu îndrăznesc să mai spună nimic. Faptul a retezat toate bârfele… Prin urmare, ideea e a lui? Va trebui să-l convingem să se pună în evidență. Dar, până atunci, e de la sine înțeles că vom fi discrete… Vă asigur că totdeauna am ținut la preotul acesta şi l-am apărat…

— Am discutat cu el şi mi s-a părut un om cât se poate de bun, întrerupse inspectorul silvic.

Dar soția îi impuse tăcere printr-un gest; deseori se purta cu el ca cu o slugă. În căsătoria dubioasă ce i se reproşa domnului de Condamin, se întâmplase ca ruşinea s-o poarte el singur; tânăra femeie pe care o adusese nu se ştie de unde căpătase iertarea şi intrase pe sub pielea întregului oraş printr-o drăgălăşenie şi-o frumusețe plăcută, față de care provincialii sunt mai sensibili de cât s-ar crede. Domnul de Condamin înțelese că e de prisos în convorbirea aceea virtuoasă.

— Vă las cu bunul Dumnezeu, zise cu un aer uşor ironic. Mă duc să fumez un trabuc… Octavie, nu uita să te îmbraci devreme; mergem la subprefectură diseară.

După ce plecă, cele două femei discutară încă o clipă, revenind asupra celor spuse mai înainte, înduioşându-se asupra sorții bietelor fete care o apucaseră pe căi greşite, din ce în ce mai hotărâte să le pună la adăpost de orice ispită. Doamna de Condamin vorbea cu multă convingere împotriva desfrâului.

— Prin urmare ne-am înțeles, spuse strângând pentru o ultimă oară, mâna Marthei, sunt a dumneavoastră la cea dintâi chemare… Dacă vă duceți să le vedeți pe doamna Rastoil şi doamna Delangre, spuneți-le că iau asupră-mi totul; nu vor avea altceva de făcut decât să ne ofere numele lor… Ideea mea e bună, nu-i aşa? N-o să ne abatem de la ea nici măcar cu un milimetru… Complimentele mele abatelui

Faujas.

Marthe se duse numaidecât la doamna Delangre, apoi la doamna Rastoil. Fură politicoase, dar mult mai reținute decât doamna de Condamin. Amândouă discutară aspectul pecuniar al proiectului; vor trebui mulți bani, niciodată caritatea publică n-avea să furnizeze sumele necesare, riscau ca totul să sfârşească ridicol. Marthe le linişti, le dădu cifre. Atunci voiră să ştie ce doamne consimțiseră până la acea oră să facă parte din comitet. Numele doamnei de Condamin le lăsă fără glas. Apoi, când aflară că doamna Rougon se scuzase, se făcură mai blânde.

Doamna Delangre o primise pe Marthe în cabinetul soțului ei. Era o femeiuşcă palidă, având blândețea unei slujnice, ale cărei aventuri rămăseseră legendare la Plassans.

— O, Doamne, şopti în cele. din urmă, nici nu doream altceva. Ar fi o adevărată şcoală de virtute pentru tinerele lucrătoare. Am salva multe suflete slabe. Nu pot refuza, deoarece simt că vă voi fi foarte utilă prin soțul meu, pe care funcția de primar îl pune tot timpul în legătură cu toți oamenii influenți. Vă cer numai să mă amânați până mâine, când vă voi da un răspuns definitiv. Situația noastră ne pretinde multă prudență, încât îl voi consulta pe domnul Delangre.

În casa Rastoil, Marthe găsi o femeie la fel de moale, cât se poate de mironosiță, căutând cuvinte curate pentru a vorbi despre nefericitele care-şi uită îndatoririle. Cu deosebirea că aceasta era grasă şi broda un veşmânt bisericesc foarte bogat împodobit, aşezată între cele două fiice ale ei. Le poruncise să iasă, de la primele cuvinte.

— Vă mulțumesc că v-ați gândit la mine, îi spuse, dar, zău aşa, mă simt tare încurcată. Fac parte din mai multe comitete, nu ştiu dacă voi avea timpul cuvenit… Mi-a venit şi mie aceeaşi idee ca şi dumitale; atâta doar că proiectul meu era meii amplu, mai complet, poate. De o lună de zile îmi tot făgăduiesc să-i vorbesc monseniorului despre asta, fără să găsesc un minut liber. În sfârşit, ne-am putea uni strădaniile. Am să-ți spun punctul meu de vedere, deoarece

cred că greşeşti în multe privințe… De vreme ce trebuie, mă voi devota şi de astă dată. Că soțul meu îmi şi spunea ieri: „Ai ajuns să nu mai vezi de treburile tale ci numai de-ale alora”.

Marthe se uita curios la ea, gândindu-se la vechea ei legătură cu domnul Delangre, despre care încă se mai bârfea cu deliciu în cafenelele de pe bulevardul Sauvaire. Soția primarului şi soția preşedintelui de tribunal întâmpinaseră numele abatelui Faujas cu mare reținere; cea de-a doua mai cu seamă. Marthe se simți chiar întrucâtva jignită de neîncrederea asta față de-o persoană de care ea răspundea; aşa că insistase asupra frumoaselor însuşiri ale abatelui, ceea ce le silise pe cele două femei să cadă de acord asupra meritului acelui preot care trăia retras de lume şi-şi întreținea mama.

După ce plecă de la doamna Rastoil, Marthe nu avu decât să traverseze strada ca să se ducă la doamna Paloque, care locuia de cealaltă parte a străzii Balande. Era ora şapte; dar voia să scape şi de vizita asta din urmă, cu riscul de a-l face pe Mouret s-o aştepte şi să fie certată de el. Soții Paloque se pregăteau să cineze, într-o sufragerie rece, în care se simțeau lipsurile de provincie, nişte lipsuri decente, grijuliu, ascunse. Doamna Paloque se grăbi să acopere supa pe care se pregătea s-o dea la masă, stingherită că fuseseră surprinşi în clipa când se aşezau să cineze. Fu foarte politicoasă, aproape umilă, neliniştită în sinea ei de o vizită pe care n-o aştepta deloc. Soțul său, judecătorul, rămase în fața farfuriei goale, cu mâinile pe genunchi.

— Nişte lepădături, exclamă el după ce Marthe vorbi despre fetele din cartierul vechi. Mi s-au spus nişte amănunte frumoase, astăzi la palatul judecătoresc. Ele au atras pe panta desfrâului pe nişte oameni foarte onorabili… Rău faceți, doamnă, că vă interesați de pleava asta.

— De altfel, spuse la rându-i doamna Paloque, teamă mi-e că n-o să vă fiu de niciun folos. Nu cunosc pe nimeni. Soțul meu mai degrabă şi-ar tăia o mână decât să ceară cel mai mărunt lucru. Ne-am tras deoparte, din silă față de toate

nedreptățile pe care le-am văzut. Trăim modest aici, fericiți să fim dați uitării... Ştiți, chiar dacă soțului meu i s-ar propune o avansare, ar refuza. Nu-i aşa, dragul meu?

Judecătorul îşi bălăngăni capul, încuviințând. Amândoi îşi trimiteau un zâmbet subțire, iar Marthe rămase încurcată în fefța celor două fețe îngrozitor de urâte, pline de cicatrice, străvezii de pe urma crizelor de bilă, care se pricepeau atât de bine să joace comedia unei resemnări mincinoase. Din fericire, îşi aminti de sfaturile mamei ei.

— Contasem totuşi pe dumneavoastră, spuse cu o mare amabilitate. Le vom avea pe toate doamnele din lumea bună, doamna Delangre, doamna Rastoil, doamna de Condamin; dar, între noi fie vorba, ele nu vor fi decât cu numele. Aş fi voit să găsesc o persoană foarte respectabilă, foarte devotată, care să pună mai multă inimă, şi-mi închipuisem că veți voi să fiți persoana aceasta... Gândiți-vă cât de recunoscător ne va fi oraşul Plassans dacă realizăm cu bine un asemenea proiect.

— Fireşte, fireşte, şopti doamna Paloque, încântată de vorbele-bune ale Marthei.

— Şi-apoi, greşiți socotindu-vă lipsită de orice putere. Se ştie că domnul Paloque e foarte bine văzut la subprefectură. Între noi fie spus, i se rezervă succesiunea domnului Rastoil. Nu protestați; meritele dumneavoastră sunt cunoscute, degeaba vă ascundeți. Iar asta e o Ininunată ocazie pentru doamna Paloque să iasă puțin din umbră, unde rămâne cu bună ştiință, şi să arate ce femeie energică e şi ce inimă bună are.

Judecătorul se foia întruna. Îşi privea nevasta cu ochii lui care clipeau des.

— Doamna Paloque n-a refuzat, zise el.

— Nu, fireşte, continuă aceasta. De vreme ce aveți cu-adevărat nevoie de mine, primesc Poate că voi face din nou o prostie, o să mă zbat din răsputeri fără ca vreodată să fiu recompensată. Întrebați-l pe soțul meu cât bine am făcut fără să spunem nimic. Şi vedeți cum am fost răsplătiți... Nu contează, omul nu se schimbă, nu-i aşa? Vom fi nişte veşnic

păcăliți... Bizuiți-vă pe mine, dragă doamnă.

Soții Paloque se ridicară în picioare iar Marthe își luă rămas bun de la ei, mulțumindu-le pentru devotamentul lor. Pe când rămase puțin pe palier ca să-și scoată volanul rochiei prins între balustradă și scări îi auzi vorbind aprins în spatele ușii.

— Vin să te caute pentru că au nevoie de tine, spunea judecătorul cu o voce acră. O să fii vita lor de povară.

— Da! răspunse nevasta; da' ce-ți închipui, că n-or să plătească pentru asta, ca și pentru tot restul?

Când Marthe se întoarse acasă era aproape opt. Mouret o aștepta de-o jumătate de oră, ca să se așeze la masă. Marthe se temea de-o scenă îngrozitoare. Dar, după ce se dezbrăcă și coborî, își găsi soțul stând călare pe un scaun pus cu speteaza în față și jucând darabana cu degetele pe masă. Își bătu cumplit joc de ea, zeflemisind-o în tot felul.

— Eu, îi zise, credeam că o să te culci într-un confesional în noaptea asta... Acum, când te duci la biserică, trebuie să-mi dai de știre, ca să cinez în oraș, de vreme ce tu ești invitată de popi.

Tot timpul cinei făcu glume de felul ăsta. Marthe suferea mai mult decât dacă ar fi certat-o. De vreo două-trei ori îl implora din priviri, rugându-l s-o lase în pace. Dar faptul nu făcu decât să ațâțe limbuția lui Mouret. Octave și Désirée râdeau. Serge tăcea, ținând partea mamei. La desert, Rose, speriată de-a binelea, veni să spună că domnul Delangre se afla acolo și că voia să-i vorbească doamnei.

— Aha, te ai bine și cu autoritățile! rânji Mouret cu aerul lui batjocoritor.

Marthe îl primi pe primar în salon. Acesta, cât se poate de îndatoritor, aproape galant, îi spuse că nu voise să aștepte până a doua zi ca s-o felicite pentru ideea ei generoasă. Doamna Delangre era un pic timidă; făcuse rău că nu primise pe loc, iar el venise să-i spună în numele ei că ar fi măgulită să facă parte din comitetul doamnelor care vor patrona așezământul Fecioarei. În ceea ce-l privește, înțelegea să contribuie cât mai mult posibil la reușita unui

proiect atât de util şi de moral.

Marthe îl conduse până la uşa din stradă. Acolo, în timp ce Rose ridica lampa ca să lumineze trotuarul, primarul adăugă:

— Spuneți-i domnului abate Faujas că aş fi încântat să stau de vorbă cu el, de va voi să-şi dea osteneala să treacă pe la mine pe-acasă. De vreme ce a văzut un aşezământ de felul acesta la Besançon, ar putea să-mi dea unele informații prețioase. Vreau vea oraşul să plătească cel puțin localul. La revedere, scumpă doamnă; toate complimentele mele domnului Mouret, pe care nu vreau să-l deranjez.

La ora opt, când abatele Faujas coborî împreună cu mama lui, Mouret se mulțumi să-i spună, râzând:

— Mi-ați luat nevasta, astăzi? Barem n-o alintați prea tare, nu faceți o sfântă din ea.

Pe urmă, se cufunda în jocul de cărți, ; avea să-şi ia pe seama doamnei Faujas o revanşă cumplită, sporită de trei zile cât pierduse. Marthe îi povesti nestingherit preotului demersurile ei. Era bucuroasă ca un copil, fremătând încă de după-amiaza aceea petrecută în afara casei. Abatele o puse să repete unele amănunte; făgădui să se ducă la domnul Delangre, cu toate că ar fi preferat să rămână pe de-a-ntregul în umbră.

— Rău ați făcut că mi-ați rostit numele numaidecât, îi spuse cu asprime văzând-o atât de emoționată, atât de pierdută în fața lui. Dar smteți ca toate femeile, cele mai bune cauze se strică în mâinile lor.

Îl privi, uimită de ieşirea aceea brutală, dând îndărăt, încercând senzația aceea de spaimă pe care o mai simțea uneori față de sutana lui. I se părea că nişte mâini de fier i se puneau pe umeri, îndoind-o. Pentru orice preot, femeia înseamnă duşmanul. Când o văzu că se revoltă sub mustrarea aceea prea severă, se îmblânzi, şopti:

— Nu mă gândesc decât la succesul nobilului dumneavoastră proiect… Mi-e teamă să nu-i compromit succesul, dacă m-aş ocupa eu de el. Ştiți că nu sunt simpatizat deloc în oraş.

Marthe, văzându-i umilința, îl încredință că se înşală, că

toate doamnele acelea vorbiseră despre el în cei mai elogioşi termeni. Se ştia că îşi întreține mama, că duce o viață retrasă, demnă de toate elogiile. Pe urmă, până la ora unsprezece, vorbiră despre proiectul cel mare, insistând asupra celor mai neînsemnate amănunte. Fu o seară încântătoare.

Lui Mouret îi ajunseră câteva cuvinte la ureche, în timp ce juca pătimaş.

— Prin urmare, zise el când se duseră la culcare, voi doi o să nimiciți viciul… Frumoasă invenție!

Trei zile mai târziu, comitetul doamnelor patronese fu consultat. Acestea o numiră preşedintă pe Marthe, iar aceasta, la rândul ei, la recomandările mamei sale, pe care o consulta în taină, se grăbise s-o desemneze pe doamna Paloque în funcția de trezorier. Amândouă se osteneau din greu, redactând circulare, ocupându-se de nenumărate amănunte interne. În acest timp, doamna de Condamin umbla de la subprefectură la episcopie, de la episcopie prin casele persoanelor influente, explicând cu drăgălăşenia ei „fericitul proiect pe care-l concepuse”, plimbând toalete admirabile, culegând pomenile şi promisiunile de sprijin; dinspre partea ei, doamna Rastoil, cu pioşenie, le povestea preoților pe care-i primea marțea, cum îi venise ideea să le salveze de la viciu pe nefericitele copile, mulțumindu-se să-i dea însărcinarea abatelui Bourrette să facă demersuri pe lângă călugărițele Sfântului Iosif, pentru a binevoi să deservească aşezământul proiectat; în timp ce doamna Delangre făcea lumii mărunte a funcționarilor mărturisirea că oraşul va datora aşezământul soțului ei, şi că bunăvoinței sale comitetul datora de pe acum afectarea unei săli din localul primăriei, unde se întrunea şi se sfătuia pe îndelete. Plassans era de-a dreptul răscolit de vacarmul acesta pios. Curând nu se mai vorbi decât despre aşezământul Fecioarei. Şi avu loc o adevărată explozie de elogii, cunoştințele intime ale fiecărei doamne patronese acționând în favoarea cauzei, fiecare cerc activând întru izbânda celor întreprinse. Listele de subscripție, care circulau prin cele trei cartiere, fură

umplute în trei zile. Şi deoarece *La Gazette de Plassans* publica listele, cu cifrele oferite, amorul propriu se trezi, familiile cele mai de vază întrecându-se în generozitate.

În toiul rumorii generale, numele abatelui Faujas revenea deseori. Cu toate că fiecare din doamnele patronese revendica pentru sine ideea aşezământului, se ştia că abatele adusese faimoasa idee de la Besançon. Domnul Delangre declară hotărât acest lucru în Consiliul municipal, în şedința în care fu votată cumpărarea clădirii desemnate de arhitectul diocezei ca potrivită pentru instalarea aşezământului. În ajun, primarul avusese cu preotul o convorbire foarte lungă şi se despărțiseră strângându-şi mâna îndelung. Secretarul primăriei îi auzise chiar spunându-şi „dragă domnule”. Ceea ce operă o schimbare în favoarea abatelui. De atunci încolo, avu partizani care-l apărară de atacurile duşmanilor lui.

Familia Mouret de altminteri, devenise chezăşia onorabilității abatelui Faujas. Patronat de Marthe, desemnat drept promotorul unei opere de caritate a cărei paternitate o refuza cu modestie, nu mai avea în timp ce trecea pe străzi înfățişarea aceea umilă care-l făcea să umble pe lângă pereți. Îşi expunea sutana cea nouă în plin soare, mergea pe mijlocul drumului. De pe strada Balande până la Saintsaturnin acum trebuia să răspundă la un număr însemnat de oameni care-şi scoteau pălăria. Într-o duminecă, doamna de Condamin îl oprise la ieşirea de la slujbă, în piața Episcopiei, unde stătuse de vorbă cu el o jumătate de oră întreagă.

— Ei, domnule abate, îi spunea Mouret râzând, iată-te înconjurat de miros de sfințenie, acum... Şi unde mai pui că eram singurul care să te apăr acum nici şase luni!... Numai că, să fiu în locul dumitale, m-aş teme. Episcopia continuă să-ți fie împotrivă.

Preotul ridică uşor din umeri. Ştia bine că ostilitatea pe care tot o mai întâlnea venea din partea clerului. Abatele Fenil îl ținea pe monseniorul Rousselot tremurând sub asprimea lui. Pe la sfârşitul lurtii martie, pe când marele vicar plecă într-o scurtă călătorie, abatele Faujas păru a

trage folos de pe urma absenței lui, pentru a-i face câteva vizite episcopului. Abatele Surin, secretarul privat, povestea că „diavolul acela de om” stătea închis ore întregi cu monseniorul şi că acesta din urmă era de-o proastă dispoziție înfiorătoare după lungile lor convorbiri. Când abatele Fenil se întoarse, abatele Faujas îşi încetă vizitele, trecând iarăşi în umbră în fața lui. Dar episcopul rămase îngrijorat; era limpede că cine ştie ce catastrofă se produsese în traiul lui tihnit de prelat nepăsător. La un dineu pe care-l oferi clerului din subordinea sa, fu deosebit de îndatorilor cu abatele Faujas, care nu era totuşi decât un umil vicar la Saint-Saturnin. Buzele subțiri ale abatelui Fenil se sugeau şi mai mult; penitentele lui îl făceau să turbeze de-o furie mocnită, întrebându-l îndatoritoare cum stă cu sănătatea.

Atunci, abatele Faujas pătrunse în plină seninătate. Continua să ducă acelaşi trai sever; dar căpătă o siguranță de sine binevoitoare. Într-o marți seară triumfă pe deplin. Era acasă, la una dintre ferestre, bucurându-se de primele zile blinde ale primăverii, când societatea domnului Péqueur des Saulaies coborî în grădină şi-l salută de departe; se afla acolo doamna de Condamin, care împinse familiaritatea până la a-şi flutura batista. Dar în acelaşi timp, de partea cealaltă, societatea domnului Rastoil lua loc în fața cascadei, pe scaune rustice. Domnul Delangre, sprijinit de terasa subprefecturii, pândea cele ce se petreceau în grădina judecătorului, pe deasupra grădinii familiei Mouret, mulțumită înclinării terenului.

— Să vedeți că nu vor catadicsi nici măcar să-l zărească.

Se înşela. Abatele Fenil, întorcându-şi capul ca din întâmplare, îşi scoase pălăria. Şi-atunci toți preoții aflați acolo făcură la fel, iar abatele Faujas le întoarse salutul. Apoi, după ce-şi plimbă privirea la dreapta şi la stânga, asupra ambelor societăți, plecă de la fereastră, trăgând perdelele cu o discreție religioasă.

IX

Luna aprilie fu deosebit de blândă. Seara, după cină, copiii plecau din sufragerie şi ieşeau să se joace în grădină. Şi pentru că în încăperea cea îngustă te sufocai, Marthe şi preotul ieşiră şi ei în cele din urmă pe terasă. Se aşezau la câţiva paşi de fefeastra larg deschisă, feriţi de lumina crudă a lămpii ce-şi trimitea razele spre tufele mari de merişor. Vorbeau acolo, la căderea serii, despre miile de cerinţe ale aşezământului Fecioarei. Această veşnică preocupare faţă de caritate aducea în convorbirile lor un spor de blândeţe. Dinaintea lor, între perii uriaşi ai domnului Rastoil şi castanii negri de la subprefectură, o mare bucată de cer se înălţa. Copiii alergau pe sub boltă, la celălalt capăt al grădinii, în timp ce izbucniri scurte de ceartă făceau ca vocea lui Mouret şi a doamnei Faujas, rămaşi singuri în sufragerie şi înfierbântaţi de joc, să se înalţe brusc.

Iar uneori, Marthe, înduioşată, pătrunsă de o lâncezeală ce-i rărea rostirea cuvintelor pe buze, se oprea, văzând şuvoiul aurit al vreunei stele căzătoare. Zâmbea, cu capul uşor dat pe spate, privind spre cer.

— Încă un suflet din purgatoriu care pătrunde în paradis, şoptea.

Şi, cum preotul rămânea tăcut, adăuga:.

— Sunt nişte credinţe încântătoare, toate eresurile astea... Ar trebui să fi rămas fetiţă, domnule abate.

Acum, seara, nu mai cârpea rufăria. Ar fi fost nevoie să aprindă o lampă pe terasă, iar ea prefera întunericul, noaptea aceea călduţă, în adâncul căreia se simţea bine. De altfel, ieşes aproape în fiecare zi, ceea ce-o obosea mult.

După cină, nu mai avea curajul nici măcar să pună mâna pe ac. Trebui ca Rose să înceapă a cârpi lucrurile, deoarece Mouret se plânsese că toți ciorapii lui sunt găuriți.

Într-adevăr, Marthe era foarte ocupată. În afară de şedințele comitetului, pe care le prezida, avea o groază de griji, vizite de făcut, supravegherea lucrărilor. Fireşte că lăsa pe seama doamnei Paloque scriptele şi treburile mai mărunte, dar simțea o asemenea înfrigurare să vadă în sfârşit lucrările începute, încât se ducea la periferie până şi de trei ori pe săptămână ca să se încredințeze de zelul lucrătorilor. Şi pentru că i se părea tot timpul că lucrurile tărăgănează, alerga la Saint-Saturnin, să-l caute pe arhitect, certându-l, implorându-l să nu lase oamenii de capul lor, pizmuind chiar şi lucrările pe care le excutu acolo, găsind că reparația capelei înainta mult mai repede. Domnul Lieutaud zâmbea, susținând că totul va fi terminat la data cuvenită.

Abatele Faujas susținea şi el că nimic nu merge cum trebuie. O îmboldea să nu-i dea o clipă de răgaz arhitectului. Şi-atunci, Marthe veni în fiecare zi la Saint-Saturnin. Sosea cu capul plin de cifre, preocupată de pereții ce trebuiau dați jos şi refăcuți. Frigul din biserică o mai domolea întrucâtva. Lua agheasmă, se închina cu un gest automat, pentru a face ca toată lumea. Între timp, paracliserii începuseră s-o recunoască şi s-o salute; ea însăşi se obişnuise cu diferitele capele, pe unde-l căuta uneori pe abatele Faujas, cu marile culoare, curțile micuțe ale mănăstirii pe care le traversa. După o lună, Saint-Saturnin nu mai avea niciun ungher pe care să nu-l ştie. Uneori trebuia, să-l aştepte pe arhitect; şi se aşeza într-o capelă retrasă, odihnindu-se după mersul zorit, prefirându-şi prin minte nenumăratele recomandări pe care şi le făgăduia să le facă domnului Lieutaud; apoi, tăcerea aceea deplină şi fremătătoare ce-o învăluia, umbra pioasă a vitralii lor o cufundau într-un soi de visare nedesluşită şi nespus de blândă. Începeau să-i fie pe plac bolțile cele înalte, goliciunea solemnă a pereților, altarele împodobite cu învelitorile lor, scaunele aşezataân şiruri ordonate. Din clipa când uşița cea capitonată se închidea

încet în urma ei, o cuprindea ca o senzație de tihnă supremă, de uitare a zbuciumărilor lumeşti, de contopire a întregii ei ființe cu pacea pământului.

— La Saint-Saturnin e atât de bine! îi scăpă într-o seară de față cu soțul ei, după o zi călduroasă de furtună.

— Vrei să ne ducem acolo să ne culcăm? întrebă Mouret râzând.

Marthe se simți jignită. Gândul la senzația aceea agreabilă şi cât se poate de fizică ce-o încerca în biserică o şoca de parcă ar fi fost un lucru nelalocul lui. Nu se mai duse la Saint-Saturnin fără să încerce o uşoară tulburare, străduindu-se să rămână indiferentă, să pătrundă acolo întocmai cum pătrundea în sălile cele mari de la primărie, şi, în ciuda ei, răscolită până-n străfunduri de un fior. Suferea din cauza asta, dar se întorcea bucuros la această suferință.

Abatele Faujas părea a nu-şi da seama de înceata trezire ce-o însuflețea pe zi ce trece. Rămânea pentru ea un om ocupat, îndatoritor, lăsând cerul deoparte. Nicicând preotul din el nu răzbătea. Uneori, totuşi, îl deranja de la vreo înmormântare; venea în stihar, vorbeau o clipă între doi pilaştri, aducând cu el un miros vag de ceară şi tămâie. Deseori, eră vorba de câte-o factură a vreunui zidar, o pretenție a vreunui lemnar. Spunea nişte cifre precise şi pleca să petreacă mortul, în timp ce ea rămânea acolo, întârziind în nava goală, unde un paracliser stingea lumânările. Când abatele Faujas, străbătând biserica alături de ea, se înclina în fața altarului principal, Marthe îşi luase obiceiul să se încline la rându-i, la început numai pentru că aşa se cădea; apoi închinăciunea devenise un automatism, încât se închina şi când era singură. Până atunci, în reverența aceea se concentra întreaga ei devoțiune. De vreo douătrei ori, veni fără să ştie în zile când aveau loc mari ceremonii; dar auzind orga, văzând biserica plină de lume, fugise, cuprinsă de teamă, neîndpeznind să-i treacă pragul.

— Ei, o întreba deseori Mouret cu un rânjet, pe când prima împărtăşanie?

N-o slăbea o clipă cu glumele lui. Marthe nu răspundea

niciodată; îşi oprea asupra lui privirea fixă, în care o flăcăruie scurtă se aprindea când Mouret mergea prea departe. Puţin câte puţin acesta deveni amar, nu mai avu inima să-şi bată joc. Pe urmă, după o lună, se supără.

— Oare înseamnă să ai bun simţ dacă îţi bagi în cârd cu popimea! mormăia el în zilele când nu găsea cina gata. Acum eşti tot timpul plecată, nu poate omul să te ţină nicio oră acasă... Şi tot n-aş zice nimic, dacă în casă lucrurile ar merge bine. Dar nu mai am rufărie cârpită, se face ora şapte seara şi masa nici măcar nu-i pusă, Rose nu mai dovedeşte, casa a ajuns ca-n codru.

Şi strângea o cârpă care zăcea, punea la loc o sticlă de vin uitată, îşi plimba vârful degetelor pe mobilele pline de praf şi se înfuria tot mai tare, strigând:

— Nu-mi mai râmâne decât să iau eu mătura şi să-mi pun şorţul de bucătărie nu-i aşa?... Ai îngădui-o, pe cuvântul meu! m-ai lăsa să fac de mâncare, fără ca măcar să-ţi dai seama. Ştii că mi-am petrecut două ore în dimineaţa asta, ca să fac ordine în dulapul ăsta de haine? Nu, drăguţă, nu mai poate merge aşa.

Alteori cearta izbucnea din cauza copiilor. Întorcându-se acasă, Mouret o găsi pe Désirée „murdară ca un purcel”, singură în grădină, culcată pe jos în faţa unui muşuroi de furnici, ca să vadă ce fac furnicile în pământ.

— Şi încă e bine că n-ai ajuns să şi dormi în altă parte! îi striga nevestei de cum o zărea. Vino să-ţi vezi fata. N-am vrut să-şi schimbe rochia, ca să te poţi bucura de spectacolul ăsta frumos.

Fetiţa plângea cu lacrimi mari, în timp ce tatăl o punea să se rotească în toate felurile.

— Nu-i aşa că-i drăguţă? Uite ce fac copiii când sunt lăsaţi de capul lor. Nu-i vina ei, biata de ea. Mai înainte nu voiai s-o laşi singură nici cinci minute, spuneai că ar da foc la casă... Da, o să-i dea foc, o să ardă totul şi bine o să facă.

Pe urmă, după ce Rose o lua pe Désirée, nu mai tăcea ore întregi.

— Ai ajuns acum să trăieşti pentru copiii altora. Nu mai

poți avea grijă de-ai tăi. Asta-i explicația… Neroadă mai ești! Să te ostenești atâta pentru o șleahtă de putori care-și râd de tine și se întâlnesc cu bărbați la toate colțurile meterezelor! Du-te de te plimbă într-o seară spre Parc, ai să le vezi cu poalele date peste cap, pe stricatele astea pe care tu le încredințezi Fecioarei…

Își trăgea sufletul, apoi continua:

— Veghează barem asupra lui Désirée, înainte de-a le aduna de pe drumuri pe pramatiile alea. Rochia fetei e ruptă ferfeniță. Într-o bună zi, o s-o găsim în grădină cu vreo mână ori cu vreun picior rupt… Nu-ți mai zic nimic de Octave, nici de Serge, cu toate că mi-ar plăcea să te știu acasă, când se întorc de la școală. Le stă gândul la tot felul de drăcovenii. Ieri, au plesnit două dale de pe terasă, tot trăgând la petarde… Îți spun că dacă nu stai aici, curând o să găsim casa aruncată în aer.

Marthe se scuza în câteva cuvinte. Fusese nevoită să iasă în oraș. Mouret, cu bunul lui simț zeflemitor, spunea adevărul: în casă lucrurile nu mergeau bine. Colțul acela liniștit, unde soarele apunea într-un nimb de fericire, răsuna acum de strigăte, era lăsat în părăsire, plin de debandada copiilor, de izbucnirile tatălui, de oboseala indiferentă a mamei. Seara, la masă, mâncau prost și se certau. Rose făcea numai cum o tăia capul. De altfel, bucătăreasa îi ținea partea doamnei.

Lucrurile ajunseră până într-acolo încât Mouret, întâlnind-o pe soacră, i se plânse amarnic de Marthe, cu toate că simți câtă plăcere îi făcea bătrânei doamne povestindu-i necazurile din căsnicie.

— Mă uimești mult, îi zise Félicité cu un zâmbet; Marthe părea să se teamă de dumneata; găseam chiar că-i prea slabă, prea ascultătoare. O femeie nu trebuie să tremure în fața soțului.

— Așa-i, exclamă Mouret, disperat. Ar fi intrat în pământ, numai să nu dea prilej de ceartă. O singură privire era de ajuns: făcea tot ce pofteam… Dar acum, lucrurile nu mai stau deloc așa; degeaba strig, tot după placul ei face. Ce-i

drept, nu-mi răspunde; nu-mi întoarce vorba dar, cu timpul, o să vină şi asta…

Félicité spuse ipocrit:

— Dacă vrei, o să vorbesc şi eu cu Marthe. Numai că s-ar putea simţi jignită. Lucrurile de felul ăsta trebuie să rămână între soţ şi soţie… Nu sunt îngrijorată, vei şti dumneata să redobândeşti liniştea aceea de care erai atât de mândru.

Mouret clătina din cap, cu ochii plecaţi în jos. Apoi continuă:

— Nu, nu, mă ştiu eu cum sunt; strig eu, dar degeaba. La drept vorbind sunt slab ca un copil… Pe nedrept se crede că mi-am învăţat nevasta să-mi dea ascultare la cel mai mic semn. Dacă deseori mi-a făcut pe voie, e pentru că puţin îi păsa, îi era indiferent dacă făcea un lucru sau altul. În ciuda înfăţişării ei blânde, e cât se poate de încăpăţânată… În fine, am să încerc s-o iau cu binişorul.

Şi, înălţând capul:

— Aş fi făcut mai bine să nu-ţi spun nimic despre toate astea; să nu mai povesteşti la nimeni, da?

A doua zi, când Marthe se duse să-şi vadă mama, aceasta îşi luă un aer supărat, zicându-i:

— Rău faci, fetiţo, că te porţi urât cu soţul tău… L-am văzut ieri, era exasperat. Ştiu eu bine că are multe părţi caraghioase, dar ăsta nu-i un motiv să nu-ţi mai vezi de casă.

Marthe îşi aţinti privirile asupra mamei ei.

— Aha! se plânge de mine, spuse tăios. Ar trebui ca măcar să tacă; eu una nu mă plâng de el.

Şi schimbă vorba; dar doamna Rougon o readuse la soţul ei, cerându-i veşti despre abatele Faujas.

— Ia spune, poate că Mouret nu-l poate înghiţi pe abate, şi din cauza asta îţi face zile fripte, nu?

Marthe rămase cât se poate de uimită.

— Ce idee! şopti. Şi de ce-ai vrea ca soţului meu să nu-i fie pe plac abatele. Faujas? Cel puţin nu mi-a spus nimic care să-mi dea de înţeles una ca asta. Nici dumitale nu ţi-a spus, nu-i aşa?… Nu, te înşeli. Ar fi în stare să se ducă după ei să-i

aducă, dacă mama n-ar coborî să-şi facă partida.

Într-adevăr, Mouret nu cârtea nimic împotriva abatelui Faujas. Uneori glumea cam aspru pe socoteala lui. Îl vâra în batjocura cu care-şi chinuia nevasta, în legătură cu religia. Dar asta era tot.

Într-o dimineață, pe când îşi rădea barba, îi strigă Marthei:

— Ştii ceva, dragă, de cumva ți-o trece prin minte să te spovedeşti, ia-l pe abate să-ți îndrume conştiința. Păcatele tale ar rămâne, barem, între noi.

Abatele Faujas spovedea marțea şi vinerea. În zilele acelea, Marthe evita să se ducă la Saint-Saturnin, zicând că nu vrea să-l deranjeze; dar dădea mai curând ascultare acelui soi de sfială înfricoşată ce-o stingherea, ori de câte ori îl găsea în stihar aducând în veşminte mirosurile discrete din sacristie. Într-o vineri, se duse împreună cu doamna de Condamin să vadă unde ajunseseră lucrările la clădirea ce urma să adăpostească aşezământul Fecioarei. Meşterii terminau fațada. Doamna de Condamin protestă, găsi că decorația e meschină, lipsită de expresivitate; ar fi trebuit două coloane uşoare şi o ogivă, ceva tineresc şi pios în acelaşi timp, o fioritură arhitectonică ce-ar fi onorat comitetul doamnelor patronese. Marthe, şovăielnică dar clătinată puțin câte puțin în convingerile ei, fu şi ea până la urmă de părere că ar fi ceva sărăcăcios, într-adevăr. Apoi, cum doamna de Condamin o îmboldea, promise să-i vorbească în aceeaşi zi domnului Lieutaud. Înainte de-a se întoarce acasă, ca să se țină de cuvânt, trecu pe la catedrală. Era ora patru, arhitectul tocmai plecase. Când întrebă de abatele Faujas, un paracliscr îi spuse că spovedea în capela Sainte-Aurélie. Abia atunci îşi aminti ce zi e, şopti că nu-l poate aştepta. Dar în timp ce pleca, în clipa când trecu prin fața capelei Sainte-Aurélie, se gândi că poate abatele o văzuse. Adevărul e că se simțea pradă unei slăbiciuni stranii. Se aşeză pe un scaun în afara capelei, lângă grilaj. Şi rămase acolo.

Cerul era înnourat, biserica se umplea de un crepuscul lent. În navele laterale, cufundate în întuneric, străluceau luminița unei candele, piciorul aurit al unui sfeşnic, rochia

argintată a unei Fecioare; şi, străbătând nava centrală, o rază palidă se pierdea pe stejarul lustruit al băncilor şi al stranelor. Niciodată Marthe nu mai încercase o asemenea părăsire de sine; picioarele parcă i se înmuiaseră; mâinile îi erau atât de grele, încât şi le încrucişă pe genunchi, ca să nu-şi mai dea osteneala să le poarte. Se lăsă pradă unei ațipeli prin care continua să vadă şi să audă, dar într-un fel foarte blând. Zgomotele uşoare ce se rostogoleau sub boltă, un scaun răsturnat, paşii întârziați ai unei evlavioase o înduioşau, căpătau o sonoritate muzicală ce-i încânta inima; în timp ce ultimele reflexe ale zilei, umbrele, urcând de-a lungul pilaştrilor ca nişte învelitori de serj, luau pentru ea delicate forme de mătase lucind în ape, un leşin minunat o cuprinse, în adâncul căruia îşi simțea întreaga ființă topindu-se şi murind. Apoi, totul se stinse în jurul ei. Fu pe deplin fericită în acea stare fără de nume.

Sunetul unei voci o scoase din extazul acela.

— Îmi pare tare rău, spunea abatele Faujas, v-am zărit, dar nu puteam să las…

Atunci, Marthe păru a se trezi într-o tresărire. Îl privi. Abatele era în stihar, în picioare, în lumina asfințitului. Ultima lui penitentă plecase, iar biserica, goală, devenise şi mai solemnă.

— Voiați să-mi vorbiți? întrebă el.

Marthe făcu o sforțare, încercă să-şi amintească.

— Da, şopti, nu mai ştiu… A, e vorba despre fațadă, pe care doamna de Condamin o găseşte prea meschină. Ar trebui două coloane, în locul acelei uşi netede care n-are niciun haz. S-ar putea pune o ogivă cu două vitralii. Ar fi tare drăguț… Înțelegeți, nu-i aşa?

O contempla cu un aer profund, cu mâinile împreunate pe stihar, dominând-o, aplecându-şi spre ea fața gravă; iar Marthe, continuând să şadă, neavând puterea să se ridice în picioare, se bâibâia şi mai mult, surprinsă parcă într-un somn ce i-ar fi amortit voința, de care nu putea scăpa.

— Asta ar presupune noi cheltuieli, e adevărat.. Ne-am putea mulțumi cu nişte coloane din piatră moale, cu nişte

simple muluri… Vom vorbi despre asta cu meşterul, dacă vreți; o să ne spună prețurile. Numai că înainte ar trebui să i se achite ultima factură. Care e de două mii o sută şi câțiva franci, cred. Avem fondurile, doamna Paloque mi-a spus în dimineața asta… Toate astea se pot aranja, domnule abate.

Marthe îşi plecase capul, împovărată parcă de privirea ce-o simțea pironită asupră-i. Când îl ridică şi întâlni ochii preotului, îşi împreună mâinile, ca un copil ce-ar cere iertare, şi izbucni în hohote de plâns. Atunci căzu în genunchi în fața lui, plângând în pumnii cu care-şi acoperea fața.

— Vă rog, ridicați-vă, spuse abatele Faujas cu blândețe; în fața lui Dumnezeu ați îngenuncheat.

O ajută să se ridice, se aşeză alături de ea. Apoi, cu glas scăzut, vorbiră îndelung. Noaptea se lăsase de-a binelea, candelele străpungeau cu flăcăruia lor de aur adâncurile întunecate ale bisericii. Doar murmurul vocilor lor aducea un fior în fața capelei Sainte-Aurélie. Se auzea cuvântul îmbelşugat al preotului curgând îndelung, fără oprire, după fiece răspuns slab şi istovit al Marthei. Când în sfârşit se ridicară în picioare, abatele păru să refuze un hatâr pe care Marthe îl cerea cu insistență, o conduse spre uşă, ridicând tonul:

— Nu, vă încredințez că nu pot, spuse; e preferabil să-l luați pe abatele Bourrette.

— Aş fi avut atât de multă nevoie de sfaturile dumneavoastră, şopti Marthe, rugătoare. Mi se pare că cu dumneavoastră, totul mi-ar fi uşor.

— Vă înşelați, îi răspunse pe un ton ceva mai aspru. Mi-e teamă, dimpotrivă, că în calitatea mea de duhovnic v-aş face rău, la început. Abatele Bourrette e preotul de care aveți nevoie, credeți-mă… Mai târziu, vă voi da, poate, un alt răspuns.

Marthe îi dădu ascultare. A doua zi, evlavioasele de la Saint-Saturnin fură foarte mirate văzând-o pe doamna Mouret îngenunchind în fața confesionalului abatelui Bourrette. Peste două zile, în tot Plassansul nu se vorbea decât de această convertire. Numele abatelui Faujas fu rostit

cu zâmbete foarte fine de către unii; dar, în mare, impresia fu excelentă, în favoarea abatelui. Doamna Rastoil o complimentă pe doamna Mouret, în plin comitet; doamna Delangre voi să vadă o primă binecuvântare a lui Dumnezeu, răsplătindu-le pe doamnele patronese pentru opera lor de binefacere, întorcând pe calea Domnului inima singurei dintre ele care nu practica; în timp ce doamna de Condamin îi spuse Marthei, luând-o deoparte:

— Ce mai, draga mea, ai dreptate; e ceva necesar pentru o femeie. Şi-apoi, cum ieşi un pic, n-ai încotro şi trebuie să te duci la biserică.

Lumea se miră numai de alegerea abatelui Bourrette. Demnul preot nu le confesa decât pe fetiţe. Doamnele îl găseau „atât de puţin amuzant”! Joia, în ziua de primire a familiei Rougon, pe când Marthe încă nu sosise, se vorbi despre asta într-un colţ al salonului verde, iar doamna Paloque, cu limba ei de viperă, puse capac la toate bârfele.

— Abatele Faujas a făcut bine nepăstrând-o printre penitentele lui, spuse cu o strâmbătură ce-o făcea încă şi mai hidoasă; abatele Bourrette salvează aparenţele şi nu şochează prin nimic.

Când Marthe sosi în ziua aceea, mama ei veni s-o întâmpine, punând oarecare afectare în sărutările duioase pe care i le dădu de faţă cu lumea. Ea însăşi se împăcase cu Dumnezeu imediat după lovitura de Stat. I se părea că abatele Faujas putea din nou îndrăzni să se arate în salonul verde; dar el se scuză, aducând vorba despre ocupaţiile lui, despre dragostea de singurătate. I se păru a înţelege că îşi rezerva o întoarcere triumfală în iarna următoare. De altfel, succesele abatelui erau tot mai mari. În primele luni, nu le avusese ca penitente decât pe precupeţele din piaţa de verdeţuri, care se ţine în spatele catedralei, vânzătoare de salată, al căror *patois*[24] îl asculta liniştit, fără a-l înţelege totdeauna; în timp ce acum, mai cu seamă după vâlva stârnită de opera de binefacere închinată Fecioarei, marţea şi

[24] Limbaj propriu unei anumite regiuni ţărăneşti (n.t.).

vinerea vedea un întreg cerc de burgheze, în rochii de mătase, îngenuncheate împrejurul confesionalului său. Când Marthe povesti cu naivitate că nu voise să-i fie duhovnic, doamna de Condamin făcu un gest de sfidare; îşi părăsi duhovnicul, pe primul vicar de la Saint-Saturnin, pe care faptul îl deznădăjdui, şi trecu zgomotos la abatele Faujas. Un asemenea scandal îl situă definitiv pe acesta din urmă în societatea aleasă din Plassans.

Când Mouret află că nevasta i se duce la spovedanie, îi spuse numai atât:

— Prin urmare acum faci fapte rele, de vreme ce simți nevoia să-ți destăinui treburile unei sutane?

În mijlocul acelei agitații pioase, el păru să se izoleze, închizându-se şi mai mult în tabieturile lui, în viața lui îngustă. Soția îi reproşase că se plânsese de ea.

— Ai dreptate, am greşit, îi răspunse. Nu trebuie să le dai satisfacție celorlalți, povestindu-le necazurile tale... Îți făgăduiesc că n-o să mai dărui bucuria asta mamei tale a doua oară. M-am gândit. Casa n-are decât să se prăbuşească peste mine, să mă ia naiba dacă mă mai văicăresc cuiva!

Şi de-atunci, într-adevăr, îşi respectase menajul, nu-şi mai certase nevasta de față cu nimeni, pretinzând a fi, ca pe vremuri, cel mai fericit dintre oameni. Efortul acesta de bun simț îl costă puțin, făcea parte din calculul obişnuit al tihnei lui. Îşi exageră chiar şi rolul de burghez cu tabieturi, mulțumit de traiul lui. Marthe nu-i simțea nervozitatea decât după umbletul mai agitat. O lăsa în pace cu săptămânile, îndreptându-şi toate săgețile batjocurii asupra copiilor şi a Rosei, strigând la ei de dimineață până seara pentru orice fleac. Iar dacă o jignea, o făcea cel mai adesea prin nişte răutăți pe care numai ea le putea înțelege.

Din econom cum era, deveni avar.

— N-are nicio noimă, mormăia el, să cheltuim bani aşa cum facem noi. Pun prinsoare că dai tot pentru mucoasele alea de stricate. Şi-aşa e prea îndestul că-ți pierzi timpul... Ascultă, dragă, am să-ți dau o sută de franci pe lună pentru mâncare. Dacă ții cu tot dinadinsul să faci pomeni unor fete

care nu merită, n-ai decât să economiseşti din banii pentru îmbrăcămintea ta.

Şi se ținu de cuvânt: în luna următoare, refuză să-i cumpere Marthei o pereche de cizmulițe, sub pretext că asta i-ar da socotelile peste cap şi că o prevenise. Într-o seară însă, nevasta îl găsi plângând în hohote la ei în dormitor. Toată bunătatea din ea tresări; îl cuprinse în brațe, îl imploră să-i spună ce necaz are. Dar el se desprinse brutal, zicând că nu plânge, că-l doare capul, că de ai ta are ochii roşii.

— Crezi oare, îi strigă el, că sunt prost ca tine, ca să plâng?

Marthe fu jignită. A doua zi se prefăcu a fi foarte vesel. Apoi, peste câteva zile, după cină, când abatele Faujas şi mama acestuia coborâseră, Mouret refuză să facă partida de pichet. Nu-i era capul la joc, după câte spunea. În zilele următoare găsi alte pretexte, încât partidele încetară. Toată lumea cobora pe terasă. Mouret se aşeza în fața nevestei şi a abatelui, sporovăind, căutând prilejul să se bage în vorbă, şi trăncănea la nesfârşit; în acest timp doamna Faujas, la câțiva paşi mai încolo, stătea în umbră, mută, nemişcată, cu mâinile pe genunchi, asemenea uneia din acele figuri legendare păzind o comoară cu fidelitatea semeață a unui dulău aşezat.

— Ah! frumoasă seară, spunea Mouret de fiecare dată. E mai bine aici decât în sufragerie. Aveți dreptate că veniți să stați la aer curat… Iată! o stea căzătoare! Ai văzut, domnule abate? Se spune că sfântul Petru îşi aprinde pipa, colo sus, în ceruri.

Şi râdea. Marthe rămânea gravă, stingherită de glumele cu care-i strica petecul mare de cer ce se-ntindea în fața ei, între perii domnului Rastoil şi castanii subprefecturii. Uneori Mouret se prefăcea a nu şti că Marthe devenise acum o catolică practicantă; îl ataca pe abate, declarându-i că contează pe el pentru mântuirea tuturor celor din casă. Alte ori, nu începea nicio frază fără să nu spună pe un ton de bună dispoziție: «Acum, când nevastă-mea se duce la spovedanie…” Apoi, după ce obosea de acest veşnic subiect,

asculta cele ce se spuneau în grădinile vecine; recunoştea vocile uşoare ce se înălţau, purtate de aerul liniştit al nopţii, în timp ce ultimele zgomote din Plassans se stingeau în depărtare.

— Astea, şoptea el cu urechea ciulită spre subprefectură, sunt vocile domnului de Condamin şi a doctorului Porquier. Pe semne că-şi bat joc de soţii Paloque. Aţi auzit falsetul domnului Delangre, care a spus: «Doamnelor, ar trebui să intraţi, aerul se face rece”. Nu găsiţi că seamănă leit cu cineva care a înghiţit un băţ, pirpiriul Delangre?

Apoi se întorcea înspre grădina familiei Rastoil.

— Nu e nimeni la ei, continua el; nu aud nimic… O, ba da! prostănacele alea de fete deşirate se află în faţa cascadei. Ai zice că cea mare mestecă pietre când vorbeşte. În fiecare seară, trăncăne amândouă cam un ceas. Dacă-şi mărturisesc declaraţiile ce li se fac, n-ar trebui să ţină atâta… Ei! sunt acolo cu toţii. Iată-l pe abatele Surin, care are o voce de flaut, şi pe abatele Fenil, care-ar putea sluji drept cârâitoare în vinerea mare. În grădina asta, se înghesuie uneori chiar şi douăzeci, fără să clintească măcar. Cred că stau acolo ca să asculte ce vorbim noi.

La toate trăncănelile astea, abatele Faujas şi Marthe răspundeau prin fraze scurte, atunci când Mouret îi întreba direct. De obicei, cu faţa ridicată, cu ochii pierduţi; erau împreună altundeva, mai departe, mai sus. Într-o seară, Mouret adormi. Şi atunci, încet, începură să vorbească; o făceau cu glas scăzut, apropiindu-şi capetele. Iar la câţiva paşi mai încolo, doamna Faujas, cu mâinile pe genunchi, cu urechile la pândă, cu ochii căscaţi, fără a auzi, fără a vedea, părea că-i păzeşte.

X

Vara trecu. Abatele Faujas nu păru deloc grăbit să tragă foloase de pe urma proaspetei lui popularități. Continua să stea zăvorit în casa familiei Mouret, fericit de singurătatea grădinii, unde până la urmă începuse să coboare chiar şi în cursul zilei. Îşi citea breviarul sub bolta din fund. mergând încet, cu capul plecat, de-a lungul zidului ce împrejmuia grădina. Uneori, închidea cartea, îşi încetinea şi mai mult paşii, ca absorbit într-o visare adâncă: iar Mouret, care-l pândea, se simțea în cele din urmă cuprins de-o nerăbdare mocnită, văzând ore în şir silueta aceea neagră într-un du-te-vino continuu îndărătul arborilor lui fructiferi.

— Nu te mai simți la tine acasă, şoptea el. Nici nu mai pot ridica ochii acum, fără să-i zăresc sutana... E ca şi corbii, omul ăsta; are un ochi rotund care parcă pândeşte şi aşteaptă ceva. Nu mă încred eu în ifosele lui de dezinteresare.

Abia spre primele zile ale lui septembrie aşezământul Fecioarei fu gata. În provincie lucrările durează o veşnicie. Trebuie spus însă că de două ori doamnele patronese au dat peste cap planurile domnului Lieutaud, venind cu propriile lor idei. Când comitetul luă în stăpânire aşezământul, îl răsplătiră pe arhitect pentru cumsecădenia lui prin cele mai drăguțe elogii. Totul li se păru aşa cum trebuie: săli mari, spații excelent puse în valoare, curte sădită cu pomi şi împodobită cu două mici bazine. Doamna de Condamin fu încântată de fațadă, una dintre ideile ei. Deasupra uşii, pe o placă de marmură neagră, cuvintele „Aşezământul Fecioarei” erau încrustate cu litere aurite.

Inaugurarea dădu prilej unei ceremonii foarte emoționante. Episcopul în persoană, însoțit de consiliul canonicilor, veni să le instaleze pe maicile Sfântului Iosif, care erau îndrituite să deservească așezământul. Fuseseră aduse vreo cincizeci de copile între opt şi cincisprezece ani, adunate de prin străzile cartierului vechi. Pentru a fi admise, părinții nu trebuiră decât să declare că ocupațiile îi sileau să nu se afle acasă ziua întreagă. Domnul Delangre rosti un discurs foarte aplaudat; explică pe îndelete, într-un stil ales, rostul acelui aşezământ de un fel nou: îl numi „şcoala bunelor moravuri şi a muncii, unde tinere şi interesante făpturi aveau să scape de relele ispite". Fu mult remarcată, spre sfârşitul discursului, o aluzie delicată la adevăratul autor al acelei opere, abatele Faujas. Care se afla acolo, printre ceilalți preoți. Rămase liniştit, cu frumoasa lui față gravă, când toate privirile se întoarseră spre el. Marthe roşise, pe estrada unde prezida, în mijlocul doamnelor patronese.

Când ceremonia se sfârşi, episcopul voi să viziteze casa în cele mai mici amănunte. În ciuda proastei dispoziții evidente a abatelui Fenil, monseniorul trimise să fie chemat abatele Faujas, ai cărui ochi negri nu-l slăbiseră o singură clipă, rugându-l să aibă bunăvoința să-l însoțească şi adăugând cu glas tare, şi zâmbind, că neîndoielnic n-ar fi putut alege o călăuză mai bine informată. Cuvântul circulă prin asistența care se retrăgea; seara, întreaga lume bună din Plassans comentă atitudinea monseniorului.

Comitetul doamnelor patronese îşi rezervase o încăpere în incinta edificiului. Oferiră acolo o gustare episcopului, care primi să ia un pişcot şi două degete de vin de Malaga, găsind mijlocul să fie drăguț cu fiecare dintre ele în parte. Ceea ce termină în mod fericit pioasa ceremonie; deoarece înainte şi în timpul cât ținuse, avuseseră loc mici supărări din orgoliu între aceste doamne, cărora laudele delicate ale monseniorului Rousselot le insuflară iarăşi buna dispoziție. Când rămaseră între ele, mărturisiră că totul a decurs bine; şi nu mai conteneau să remarce amabilitatea prelatului. Numai doamna Paloque se îngălbeni. Episcopul dăruise

tuturor complimente, numai pe ea o uitase.

— Ai avut dreptate, îi spuse cu furie soțului ei când se întoarse acasă, am fost ca un câine râios pentru proastele astea. Ce mai idee, să le aduni laolaltă pe fetişcanele astea stricate!... Da, le-am sacrificat tot timpul meu, şi prostănacul ăsta de episcop care tremură în fața clerului său nu mi-a spus nici măcar un mulțumesc!... Ca şi cum doamna de Condamin ar fi făcut ceva! E mult prea ocupată ca să-şi arate toaletele, poama asta... Ştim noi ce ştim, nu-i aşa? până la urmă o să auzim noi de nişte poveşti pe care nu toată lumea o să le găsească nostime, în timp ce noi, astelalte, n-avem nimic de ascuns... Ce să mai vorbim despre doamna Delangre şi doamna Rastoil! Ce uşor i-ar veni oricui să le facă să roşească până în albul ochilor! Şi s-au mişcat măcar din saloanele lor? S-au ostenit măcar pe jumătate din cât m-am ostenit eu? Şi doamna Mouret, care se prefăcea că învârte totul, dar căreia nu-i păsa decât să se atârne de sutana abatelui Faujas! Încă o ipocrită şi asta: o să auzim noi multe de pe urma ei... Ei da! şi la toate, la toate, li s-a spus o vorbă bună; numai mie, nu. Sunt un câine râios... Nu mai poate ține aşa, vezi tu, Paloque. Până la urmă câinele o să muşte!

Începând din ziua aceea, doamna Paloque se arătă mult mai puțin binevoitoare. Nu mai ținea scriptele la zi, nu primi să mai facă treburile ce-i displăceau, în asemenea măsură încât doamnele patronese se gândiră să angajeze pe cineva. Marthe îi povesti necazurile astea abatelui Faujas, întrebându-l de nu cumva are un om potrivit pe care să i-l recomande.

— Nu căutați pe nimeni, îi răspunse el: poate că voi găsi pe cineva... Mai lăsâți-mă vreo două-trei zile.

De la un timp primea mereu scrisori, trimise din Besançon. Erau scrise toate de-aceeaşi mână, un scris apăsat şi urât. Rose, care i le ducea sus, susținea că se supăra de cum vedea plicurile.

Pentru o clipă, lui Mouret i se trezi din nou curiozitatea în legătură cu corespondența aceasta. Într-o zi, îi duse chiar el abatelui una dintre scrisori, zâmbind amabil şi scuzându-se,

zicând că Rose nu se află acolo. Abatele se temea, desigur, să-şi dea arama pe faţă, prefăcându-se a fi încântat, ca şi cum ar fi aşteptat scrisoarea cu nerăbdare. Dar Mouret nu se lăsă înşelat de comedia aceea; rămase pe coridor, lipindu-şi ochiul de gaura cheii.

— Tot soră-ta, nu-i aşa? spunea vocea aspră a doamnei Faujas. Ce i-o fi căşunat de se ţine scai de tine?

Se lăsă o tăcere; apoi o hârtie fu mototolită violent, iar vocea abatelui tună:

— La naiba! veşnic acelaşi cântec. Vrea să vină la noi şi să ni-l aducă şi pe bărbatu-său, ca să i se găsească o slujbă. Îşi închipuie că noi huzurim... Mi-e teamă să nu ne facă bucata şi să ne pice pe cap, într-o bună zi!

— Nu, nu, n-avem nevoie de ei, pricepi Ovide! reluă vocea mamei. Niciodată n-au ţinut la tine, totdeauna te-au pizmuit... Trouche e soi rău iar Olympe n-are inimă. Ai să vezi că vor vrea să tragă spuza pe turta lor. Or să te compromită, or să-ţi pună beţe-n roate în treburile tale.

Mouret auzea prost, foarte tulburat de fapta rea pe care-o săvârşea. I se păru că uşa fusese atinsă şi fugi. De altfel, nu fu nevoie să se laude cu escapada asta. Câteva zile mai târziu, de faţă cu el, pe terasă, abatele Faujas îi dădu un răspuns definitiv Marthei:

— Am pe cineva să vă propun, îi spuse cu aerul lui solemn şi liniştit; e o rudă de-a mea, cumnatul meu care va sosi de la Besançon peste câteva zile.

Mouret ciuli urechea. Marthe păru încântată.

— Cu-atât mai bine! exclamă ea. Nu ştiam cum să procedez ca să fac o alegere bună. Înţelegeţi, e nevoie de un om cu o purtare desăvârşită, cu toate fetele acelea... Dar de vreme ce-i vorba de-o rudă de-a dumneavoastră...

— Da, continuă preotul. Sora mea avea un mic negoţ de lenjerie la Basançon; a trebuit să lichideze din motive de sănătate; acum vrea să vină la noi, medicii i-au recomandat aerul din sud... Mama e cât se poate de fericită.

— Fără îndoială, spuse Marthe, că n-aţi mai fost niciodată despărţiţi, şi vi se pare minunat să vă aflaţi din nou în

familie… Ştiţi ce trebuie să faceţi? Sus, mai sunt două camere de care nu vă slujiţi. De ce sora dumneavoastră şi soţul ei n-ar locui acolo?… Au copii, cumva?

— Nu, sunt doar ei doi… Mă gândisem, într-adevăr, să le dau cele două camere; dar mi-a fost teamă că n-o să vă fie pe plac să vă pomeniţi cu atâţia oameni străini în casa dumneavoastră.

— Dar deloc, vă asigur; sunteţi oameni liniştiţi…

Marthe se opri. Mouret o trăgea de-un colţ al rochiei.

Nu voia să-i găzduiască la el în casă pe cei din familia preotului, îşi amintea de felul frumos în care doamna Faujas vorbise despre fiica şi ginerele ei.

— Camerele sunt tare mici, spuse la rândul lui; domnul abate s-ar simţi stingherit… Ar fi mai bine pentru toată lumea ca sora domnului abate să închirieze alături; tocmai e o locuinţă liberă în casa familiei Paloque, în faţa noastră.

Conversaţia încetă brusc. Preotul nu răspunse nimic, privi în aer. Marthe îşi închipui că se simte jignit şi suferi mult de pe urma bădărăniei soţului ei. Aşa că după o vreme nu mai putu îndura tăcerea aceea stânjenitoare.

— Ne-am înţeles, continuă ea fără a căuta să înnoade conversaţia cu mai multă îndemânare; Rose o s-o ajute pe mama dumneavoastră să facă curat în cele două camere… soţul meu nu se gândea decât la comoditatea dumneavoastră personală; dar, de vreme ce o doriţi, nu noi o să vă împiedicăm să dispuneţi de locuinţă după plac.

Când fu singur cu nevasta, Mouret îşi ieşi din fire.

— Zău dacă te înţeleg. Când i-am închiriat abatelui, făceai nazuri, nu voiai să pătrundă nici suflare de om la tine în casă. Iar acum, dacă abatele şi-ar aduce tot neamul, toată ciurda rudelor, până şi strănepoţii verilor lui, i-ai zice mulţumesc… Doar te-am tras destul de rochie. N-ai simţit? Era limpede, nu-i voiam pe oamenii ăştia… Nu sunt nişte oameni cinstiţi.

— De unde ştii? sări Marthe pe care nedreptatea o supăra. Cine ţi-a spus?

— Deh! abatele Faujas în persoană… Da, l-am auzit într-o

zi; vorbea cu maică-sa.

Marthe îl țintui cu privirea. Atunci Mouret roşi un pic, se bâlbâi:

— În fine, ştiu, şi e de-ajuns... Soră-sa e o femeie fără inimă iar bărbatul ei e soi rău. Degeaba îți iei aerul ăsta de regină ofensată: sunt chiar cuvintele lor, nu inventez nimic. Pricepi, n-am nevoie de ceata ăstora la mine în casă. Bătrâna cea dintâi a spus că nici nu vrea să audă vorbindu-se despre fiică-sa. Acum, abatele spune altceva... Nu ştiu ce anume l-a făcut s-o întoarcă. Tot vreun ascunziş de-al lui trebuie să fie la mijloc. Pesemne are nevoie de ei.

Marthe ridică din umeri şi-l lăsă să strige. Mouret îi porunci Rosei să nu facă curat în odăi; dar Rose nu-i mai dădea ascultare decât doamnei. Timp de cinci zile mânia îl făcu pe Mouret să rostească cuvinte amare, reproşuri cumplite. Când abatele Faujas se afla acolo, se mulțumea să bombăne, neîndrăznind să-l atace deschis. Apoi, ca totdeauna, se resemna. Şi nu mai încetă cu înțepăturile împotriva celor care urmau să vină. Strânse şi mai mult băierile pungii, se izola şi mai mult, se vârî cu totul în cercul egoist în care se învârt. ea. Când soții Trouche se prezentară într-o seară de octombrie, Mouret nu făcu decât să şoptească:

— La naiba! Ăştia nu miros a bine, au nişte mutre de borfaşi.

Abatele Faujas păru puțin doritor să-i fie văzuți sora şi cumnatul în ziua sosirii. Marna se postase pe. pragul uşii. De cum îi zări venind dinspre Piața subprefecturii, pândi, începu să arunce priviri îngrijorate în spatele ei, pe coridor şi în bucătărie. Dar avea ghinion, în timp ce soții Trouche pătrunseră înăuntru, Marthe, care se pregătea să iasă în oraş, urcă din grădină urmată de copii.

— Ah, iată toată familia, spuse cu un zâmbet îndatoritor.

Doamna Faujas, atât de stăpână pe ea de obicei, se tulbură uşor, bălmăji un cuvânt de răspuns. Câteva minute rămaseră cu toții acolo, față în față, în mijlocul sălii de la intrare, şi se cercetară. Mouret urcase sprinten treptele

peronului. Rose se proţăpise pe pragul bucătăriei.

— Cred că acum sunteţi fericită, nu? spuse Marthe adresându-se doamnei Faujas.

Apoi, dându-şi seama de încurcătura ce-i făcea pe toţi să tacă, voind să se arate drăguţă cu noii-veniţi, se întoarse spre Trouche, adăugind:

— Aţi sosit cu trenul de ora cinci, nu-i aşa.Şi cât se face de la Besançon până aici?

— Şaptesprezece ore pe calea ferată, răspunse Trouche, arătându-şi gura ştirbă. La clasa a treia, puteţi să mă credeţi că nu-i o distracţie… Îţi simţi cheresteaua al naibii de zgâlţâită.

Şi începu să râdă, făcând un zgomot straniu din fălci. Doamna Faujas îi azvârli o privire cumplită. Şi-atunci, automat, omul încercă să pună la loc un nasture sărit de la redingota slinoasă, trăgând spre coapse, desigur pentru a ascunde petele, două cutii de pălării pe care le ducea, una verde, alta galbenă. Gâtul lui roşietic gâlgâia întruna, legat cu o zdreanţă de cravată neagră, răsucită, ce nu lăsa să se vadă decât un capăt de cămaşă murdară. Faţa, cât se poate de pocită, respira viciul, fiind ca luminată de doi ochi mici şi negri, care se rostogoleau întruna asupra oamenilor, a lucrurilor, cu un aer pofticios şi speriat; ochi de hoţ care cercetează casa în care va veni peste noapte la furat.

Lui Mouret i se păru că Trouche se uită la broaşte. „Are nişte ochi de parcă ia tiparul încuietorilor, băiatul acesta” gândi el.

Olympe înţelese că soţul ei spusese o prostie. Era o femeie înaltă, slabă, blondă, trecută, cu faţa plată şi urâtă. Ducea o mică lădiţă din lemn negeluit şi o boccea mare, legată într-o faţă de masă.

— Am luat perne cu noi, spuse arătând din ochi legătura cea mare. Nu-i prea rău la clasa a treia dacă ai perne. Eşti la fel de bine ca la a-ntâia… Şi zău! faci o economie pe cinste. Chiar dacă ai bani, nu-i frumos să-i azvârli pe fereastră, nu-i aşa, doamnă?

— Fireşte, răspunse Marthe, oarecum surprinsă de cele

două personaje.

Olympe înaintă, se opri în plină lumină, începând să vorbească pe un ton dezinvolt.

— La fel şi cu hainele; eu una pun pe mie tot ce-i mai rău când plec în călătorie. I-am spus lui Honoré: „Lasă, redingota ta, cea veche e destul de bună”. Şi şi-a pus şi pantalonii de lucru, pe care i s-a urât să-i mai poarte… Vedeți, mi-am luat rochia cea mai urâtă; cred că are şi găuri. Şalul ăsta e de la mama; călcam pe el, acasă. Ce să mai zic de bonetă! o bonetă veche, de care nu mă slujeam decât atunci când spălam… Toate astea încă sunt prea bune pentru praf, nu-i aşa, doamnă?

— Fireşte, fireşte, repetă Marthe, încercând să zâmbească.

În clipa aceea, o voce mânioasă se auzi în susul scării, scoțând această exclamație scurtă:

— Ce se întâmplă, mamă?

Mouret, ridicând capul, îl zări pe abatele Faujas sprijinit de balustrada de la etajul doi, cu o expresie cumplită întipărită pe față, şi aplecându-se mai să cadă, ca să vadă ce se petrece în sala de la intrare. Auzise rumoarea vocilor, trebuie să se fi aflat acolo de-o oarecare vreme, pierzându-şi răbdarea.

— Ce se întâmplă, mamă? strigă el din nou.

— Bine, bine, urcăm, răspunse doamna Faujas, pe care tonul mânios al fiului ei păru a o face să tremure.

Şi, întorcându-se spre soții Trouche, le zise:

— Haideți, copii, trebuie să urcăm… S-o lăsăm pe doamna să-şi vadă de treburi.

Dar alde Trouche păreau să nu fi auzit. Se simțeau bine pe sală; priveau în jurul lor cu încântare, ca şi cum cineva le-ar fi dăruit casa aceea.

— E tare, tare drăguț, şoptea Olympe, nu-i aşa. Honoré? Din scrisorile lui Ovide nici nu bănuiam că poate fi atât de drăguț. Nu-ți spuneam eu: „Trebuie să mergem acolo, va fi mai bine pentru noi, iar eu am să mă simt mai bine…” Vezi! aveam dreptate.

— Da, da, cred că o să ne simțim foarte în largul nostru, spuse Trouche printre dinți… Şi grădina e destul de mare,

cred.

Apoi i se adresă lui Mouret:

— Domnule, le îngăduiți locatarilor dumneavoastră să se plimbe în grădină?

Mouret nu avu timp să răspundă. Abatele Faujas, care coborâse, strigă cu o voce tunătoare:

— Ce se întâmplă, Trouche? Ce se întâmplă, Olympe?

Cei doi se întoarseră spre el. Când îl văzură acolo, pe trepte, turbând de mânie, se făcură mici de tot, îl urmară, plecându-şi spinarea. Abatele o luă înaintea lor, fără a adăuga un cuvânt, fără a părea măcar să bage de seamă că soții Mouret se află acolo, uitându-se la perindarea aceea stranie. Doamna Faujas, ca să dreagă lucrurile, îi zâmbi Marthei, încheind şirul. Dar după plecarea ei, când rămase singur, Mouret mai stătu o vreme pe sală. Sus, la etajul doi, uşile se trântiră cu zgomot. Se auziră frânturi de voci apoi se lăsă o tăcere de moarte.

— I-o fi vârât la popreală? spuse Mouret râzând. Oricum, urâtă familie.

Chiar de-a doua zi, Trouche, îmbrăcat decent şi numai în negru, ras, cu păru-i rar adus pe tâmple, fu prezentat de către abate Marthei şi doamnelor patronese. Avea patruzeci şi cinci de ani şi un scris foarte frumos, pretindea că ținuse multă vreme registrele într-o casă de comerț. Doamnele îi dădură numaidecât slujba în primire. Trebuia să reprezinte comitetul, să se ocupe de amănuntele materiale, de la ora zece la ora patru, într-un birou aflat la etajul întâi al aşezământului. Leafa era de o mie cinci sute de franci.

— Vezi ce liniştiți sunt oamenii ăştia de treabă? îi spuse Marthe soțului ei, după câteva zile.

Într-adevăr, soții Trouche făceau tot atât de puțin zgomot ca şi doamna Faujas şi fiul ei. De vreo două-trei ori Rose susținu sus şi tare că le auzise certându-se pe mamă şi fiică; dar numaidecât vocea gravă a abatelui intervenea restabilind pacea. Trouche pleca cu regularitate la ora zece fără un sfert şi se întorcea la ora patru şi un sfert; seara nu ieşea niciodată. Olympe se ducea uneori după cumpărături cu

doamna Faujas; nimeni n-o văzuse coborând. vreodată singură.

Fereastra camerei unde dormeau soții Trouche dădea în grădină; era ultima, pe dreapta, în fața copacilor de la subprefectură. Perdele mari de stambă roşie, brodate cu o bandă galbenă, atârnau în spatele geamurilor, făcând contrast pe fațadă, alături de perdelele albe ale preotului. De altfel, fereastra stătea tot timpul închisă. Într-o seară, pe când abatele Faujas se afla cu mama sa pe terasă, alături de soții Mouret, o uşoară tuse involuntară se făcu auzită. Abatele ridică iute capul, intrigat, şi zări umbrele Olympiei şi ale soțului ei, aplecându-se, sprijiniți în coate, nemişcați. Râmase o clipă cu privirea ațintită în sus, întrerupându-se din conversația cu Marthe. Soții Trouche se făcură nevăzuți. Se auzi scrâşnetul înfundat al mânerului de la fereastra.

— Mamă, spuse preotul, ar trebui să urci; mi-e teamă să nu răceşti.

Doamna Faujas le dădu seara bună celor de față. După ce plecă, Marthe reluă conversația, întrebând cu vocea ei îndatoritoare:

— Sora dumneavoastră se simte mai rău? De o săptămână n-am mai văzut-o.

— Are mare nevoie de odihnă, răspunse preotul cât se poate de tăios.

Dar Marthe insistă din bunătate.

— Prea stă mult închisă, aerul i-ar face bine… Serile de octombrie sunt călduțe încă… De ce nu coboară niciodată în grădină? Nici n-a pus piciorul pe-aici. Ştiți doar bine că grădina vă stă întru totul la dispoziție.

Abatele se scuză mormăind nişte cuvinte înfundate; în timp ce Mouret, ca să-l pună şi mai mult în încurcătură, era şi mai drăguț decât nevastă-sa.

— Hei! păi tocmai asta spuneam şi eu azi-dimineață. Sora domnului abate ar putea foarte bine să vină şi să coasă la soare, după-amiaza, în loc să stea zăvorită acolo sus. S-ar zice că nici măcar nu îndrăzneşte să stea la fereastră. Îi este cumva teamă de noi? Doar nu suntem într-atât de fioroşi…

La fel şi domnul Trouche, care urcă treptele câte patrii deodată. Spuneţi-le să vină din când în când, să stea seara cu noi. Trebuie să se plictisească de moarte, singuri amândoi la ei în cameră.

În seara aceea abatele n-avea chef să îndure batjocura proprietarului. I se uită drept în faţă şi-i spuse răspicat:

— Vă mulţumesc, dar e puţin probabil că vor primi. Sunt obosiţi seara şi se culcă. Şi-apoi, e tot ce au mai bun de făcut.

— Voia la dumnealor, dragă domnule abate, răspunse Mouret, înţepat de tonul aspru al abatelui.

Dar, când fu singur cu Marthe, îşi dete drumul:

— Ei. asta-i! dar ce-şi închipuie el că mă păcăleşte pe mine? E limpede, tremură ca golanii ăştia pe care-i adăposteşte la el să nu-i joace vreo festă… Ai văzut, în seara asta, cum a făcut pe jandarmul când i-a zărit la fereastră? Stăteau acolo ca să ne spioneze. Toate astea or să sfârşească rău.

Marthe trăia într-o mare blândeţe. Nu mai auzea răcnetele lui Mouret. Drumul credinţei însemna pentru ea o bucurie minunată; se îndrepta spre pioşenie încet, fără vreo zguduire; se legăna în credinţă, adormea la sânul ei. Abatele Faujas evita în continuare să-i vorbească de Dumnezeu; rămânea prietenul ei, n-o fermeca decât prin gravitatea lui, prin acea nedesluşită mireasmă de tămâie pe care-o răspândea sutana sa. De vreo două-trei ori, rămasă singură cu el. Marthe izbucnise iarăşi în hohote nervoase de plâns, fără să ştie de ce, făcându-i bine să plângă astfel. De fiecare dată se mulţumise să-i ia mâinile, tăcut, liniştind-o eu privirea-i calmă şi puternică. Ori de câte ori voia să-i vorbească despre tristeţile ei fără motiv, despre bucuriile-i tainice, despre nevoia de-a fi călăuzită, îi impunea tăcere, zâmbind: spunea că lucrurile acelea nu-l privesc, că trebuia să-i vorbească despre ele abatelui Bourrette. Şi-atunci ţinea totul în ea, rămânea fremătătoare. Iar el o domina încă şi mai de sus, inaccesibil, ca un zeu la picioarele căruia îşi îngenunchea în cele din urmă sufletul.

Marea preocupare a Marthei, acum, erau slujbele şi practicele religioase la care asista. Se simţea bine în nava cea mare de la Saint-Saturnin: gusta acolo pe deplin odihna pe de-a-ntregul fizică pe care-o căuta. Când se afla acolo uita de tot; era ca o fereastră uriaşă deschisă asupra unei alte vieţi, o viaţă necuprinsă, infinită, plină de-o emoţie ce-o umplea şi-o îndestula. Dar tot îi mai era teamă de biserică: veneau cu o sfioşenie neliniştită, o ruşine ce-o făcea instinctiv să arunce o privire în spate, când deschidea uşa, ca să vadă dacă nu se afla nimeni care s-o vadă intrând. Apoi nu mai ştia de sine, totul era numai înduioşare, până şi vocea înecată în grăsime a abatelui Bourrette care, după ce-o spovedea, o mai ţinea îngenuncheată vreo câteva minute, ca să-i vorbească despre cinele de la doamna Rastoil sau despre ultima serată de la familia Rougon.

Deseori, Marthe se întorcea împovărată. Religia o zdrobea. Rose devenise atotputernică în casă. îl bruftuia pe Mouret, îl certa, pentru că murdărea prea multă rufărie, îi dădea să mănânce atunci când cina era gata. Începu chiar să-i vorbească despre mântuirea sufletului lui.

— Doamna are deplină dreptate să trăiască precum se cade unei creştine, îi spunea ea. Pe când dumneavoastră, domnule, o să fiţi osândit, şi aşa-i şi drept, pentru că la drept vorbind nu sunteţi bun; nu, nu sunteţi bun!... Ar trebui s-o conduceţi la liturghie dumineca ce vine.

Mouret înălţa din umeri. Lăsa lucrurile să meargă de la sine, începuse el însuşi să trebăluiască prin casă, dând cu mătura, atunci când sufrageria i se părea prea murdară. Copiii îl îngrijorau cel mai mult. În timpul vacanţei, Marthe nu era aproape niciodată acolo, iar Désirée şi Octave, care căzuse încă o dată la bacalaureat, puneau casa cu dosul în sus; Serge fu bolnav, rămase la pat, stând zile întregi în cameră şi citind. Devenise preferatul abatelui Faujas, care-i împrumuta cărţi. Mouret petrecu două luni groaznice, neştiind cum să călăuzească toată lumea aceea; Octave mai cu seamă îl înnebunea. Nu voi să aştepte începerea anului şcolar, hotărî ca băiatul să termine cu învăţătura şi să-l

plaseze într-o casă de comerț din Marsilia.

— De vreme ce nu mai vrei să veghezi asupra lor, îi zise Marthei, trebuie neapărat să le fac un rost… Eu unul nu mai pot, prefer să-i dau afară din casă. Atâta pagubă dacă te doare inima!… Mai întâi, că Octave e insuportabil. Niciodată n-o s-ajungă să-şi ia bacalaureatul. E mai bine să-l învățăm numaidecât cum să-şi câştige viața decât să-l lăsăm să hoinărească alături de-o ceată de golani. Unde te-nvârți în oraş, numai de el dai.

Marthe fu foarte emoționată; se trezi ca dintr-un vis, aflând că unul dintre copii avea să se despartă de ea. Obținu ca plecarea băiatului să fie amânată cu o săptămână. Rămase mai mult timp pe-acasă, îşi reluă viața activă de-odinioară. Pe urmă lâncezeala o cuprinse iarăşi; şi, în ziua când Octave o sărută, spunându-i că în seara aceea pleacă la Marsilia, fu lipsită de vlagă, mulțumindu-se să-i dea sfaturi bune.

Când se întoarse de la gară, Mouret avea inima zdrobită, îşi căută nevasta şi o găsi în grădină, sub una dintre bolți, unde plângea. Acolo, îşi uşură şi el inima.

— Unul mai puțin! strigă el. Cred că-ți face plăcere. O să poți cutreiera bisericile după pofta inimii… Şi, fii liniştită, ceilalți doi n-or să întârzie nici ei mult. Îl mai țin pe Serge, pentru că e foarte blând şi găsesc că-i prea tânăr ca să se ducă să facă dreptul; dacă te stinghereşte, n-ai decât s-o spui, te scap şi de el… Cât despre Désirée, o să se ducă la doica ei.

Marthe continua să plângă în tăcere.

— Ce vrei? omul nu poate fi în acelaşi timp în afară şi în casă. Ai ales să fii în afară, copiii tăi nu mai sunt nimic pentru tine, e firesc… Şi-apoi, acum, trebuie loc pentru toți oamenii care stau la noi în casă, nu-i aşa? Nu mai e destul de încăpătoare, casa noastră. Şi încă va fi o fericire, de nu vom fi dați afară noi înşine!

Îşi ridicase capul, cerceta ferestrele de la etajul al doilea. Apoi adăugă, scoborând vocea:

— Nu mai plânge ca o proastă: se uită lumea la tine. Nu

zăreşti doi ochi care te privesc printre cele două perdele roşii? Sunt ochii surorii abatelui, îi ştiu bine. Nu încape nicio îndoială că stau acolo toată ziulica… Vezi tu, poate că abatele e un om la locul lui. Dar pe-alde Trouche îi simt că stau în spatele perdelelor ca nişte lupi la pândă. Pun prinsoare că dacă abatele nu i-ar ține în frâu, ar coborî noaptea pe fereastră, ca să-mi fure perele… Şterge-ți ochii, dragă; fii sigură că se desfată cu certurile noastre. Chiar dacă ei sunt cauza plecării copilului, ăsta nu-i un motiv să le arătăm răul pe care plecarea asta ni-l face amândurora.

Vocea i se înduioşă, era el însuşi gata să izbucnească în plâns. Marthe, supărată, atinsă drept în inimă de ultimele lui cuvinte, era cât pe ce să i se arunce în brațe. Dar le fu frică să nu fie văzuți, simțeau parcă un obstacol între ei. Şi-atunci se despărțiră; în timp ce ochii roşii ai Olympiei continuau să strălucească între cele două perdele roşii.

XI

Într-una din dimineţi, abatele Bourrette sosi cu faţa răvăşită. O zări pe Marthe pe peron, încât veni să-i strângă mâinile, bolborosind:

— Bietul Compan, s-a sfârşit, e pe moarte… Am să urc, trebuie să-l văd pe Faujas, chiar acum.

Şi când Marthe i-l arătă pe preot, care, după cum îi era obiceiul, se plimba prin fundul grădinii citindu-şi breviarul, abatele Bourrette alergă spre el, clătinându-se pe picioarele-i scurte. Voi să vorbească, să-i împărtăşească ştirea cea tristă; dar durerea îl sufoca, nu putu decât să se azvârle de gâtul lui, izbucnind în hohote de plâns.

— Asta-i bună! dar ce-or avea cei doi abaţi? întrebă Mouret, grăbindu-se să iasă din sufragerie.

— Se pare că preotul paroh de la Saint-Saturnin e pe moarte, răspunse Marthe foarte mişcată.

Mouret se strâmbă a mirare. Se întoarse înăuntru, şoptind:

— Nu-i nimic! bietul Bourrette o să se mângâie mâine. când va fi numit preot paroh, în locul celuilalt… Contează pe locul ăsta; mi-a spus-o.

Între timp, abatele Faujas se desprinsese din strânsoarea bătrânului preot. Primi vestea cea rea cu gravitate şi-şi închise cartea pe îndelete.

— Compan vrea să te vadă, se bâlbâia Bourrette: o să se prăpădească în cursul dimineţii… Ah, ce prieten nepreţuit… Ne-am petrecut anii de învăţătură împreună… Vrea să-şi ia adio de la dumneata; toată noaptea mi-a spus că, din toată dioceza, numai dumneata ai curaj. De mai bine de un an de

când zace, niciun preot din Plassans n-a îndrăznit să se ducă să-i strângă mâna. Iar dumneata, care abia dacă-l cunoşteai, îi dăruiai o după-amiază întreagă în fiece săptămână. Plângea mai adineauri, vorbind despre dumneata… Trebuie să te grăbeşti, dragă prietene.

Abalele Faujas urcă o clipă la el în cameră, în timp ce abalele Bourrette trepida de nerăbdare şi deznădejde pe sală; în sfârşit, după un sfert de oră, plecară amândoi. Bătrânul preot îşi ştergea fruntea, se rostogolea pe caldarâm, lăsând să-i scape fraze dezlânate.

— Ar fi murit fără o rugăciune, ca un câine, dacă sora lui nu m-ar fi înştiinţat ieri-seară, pe la unsprezece. Bine a făcut, draga domnişoară… Nu voia să compromită pe niciunul dintre noi, ar fi murit fără să primească sfânta împărtăşanie… Da, dragă prietene, era cât pe ce să se stingă într-un ungher, singur, părăsit, el, care a avut o minte atât de înzestrată şi care n-a trăit decât ca să facă bine.

Tăcu, apoi, după o tăcere, adăugă cu voce schimbată:

— Crezi că Fenil o să-mi ierte una ca asta? Nu, niciodată, nu-i aşa? Când Compan m-a văzut venind cu sfânta împărtăşanie, nu voia, îmi striga să plec. Ei bine! Asta e! Nu voi fi niciodată preot paroh. Mai bine aşa. N-aş fi fost în stare să-l las pe Compan să moară ca un câine… De treizeci de ani se războia cu Fenil. Când a căzut la pat, mi-a spus: „Gata, Fenil e învingătorul; acum, când m-am prăbuşit, o să mă dea gata…” Ah! bietul Compan, el, pe care l-am văzut atât de mândru, atât de energic, la Saint-Saturnin!… Micuţul Eusèbe, copilul de cor pe care l-am luat cu mine ca să-i dea împărtăşania, era tare încurcat când a văzut încotro ne îndreptăm; se uita în urma lui de fiecare dată când suna din clopoţel, ca şi cum s-ar fi temut ca Fenil să nu-l audă.

Abatele Faujas mergea repede, cu capul plecat, părând preocupat şi continuând să tacă; părea că nu-l ascultă pe însoţitorul său.

— Monseniorul a fost înştiinţat? întreabă deodată.

Dar, la rândul lui, abatele Bourrette părea căzut pe gânduri. Nu răspunse; apoi, sosind în faţa uşii abatelui

Compan, şopti:

— Spune-i că ne-am întâlnit cu Fenil, care ne-a salutat. O să-i facă plăcere. O să-şi închipuie că sunt preot paroh.

Urcară în tăcere. Sora muribundului veni să le deschidă. Văzându-i pe cei doi preoți, izbucni în plâns şi îngână printre lacrimi:

— Totul s-a sfârşit. S-a săvârşit în brațele mele... Eram singură. S-a uitat în jur, în timp ce-şi da duhul, şi a şoptit: „Sunt ciumat, prin urmare, de vreme ce-am fost iertat...” Ah! domnilor, a murit cu ochii plini de lacrimi.

Pătrunseră într-o încăpere micuță unde părintele Compan, cu capul pe pernă, părea că doarme. Ochii îi rămăseseră deschişi, iar fața lui albă, adânc întristată, încă mai plângea; lacrimile curgeau de-a lungul obrajilor. Atunci abatele Bourrette căzu în genunchi, hohotind de plâns, rugându-se, cu fruntea sprijinită de aşternutul ce atârna. Abatele Faujas rămase în picioare, uitându-se la bietul mort; pe urmă, după ce îngenunche o clipă, ieşi discret. Abatele Bourrette, copleşit de durere, nu-l auzi nici măcar închizând uşa.

Abatele Faujas se duse drept la episcopie. În anticamera monseniorului Rousselot, îl întâlni pe abatele Surin, încărcat cu hârtii.

— Doriți să-i vorbiți monseniorului? îl întrebă secretarul cu veşnicul lui zâmbet. Ați picat prost. Monseniorul e atât de ocupat încât a interzis să fie deranjat.

— E ceva foarte urgent, spuse liniştit abatele Faujas. Poate fi înştiințat, să i se spună că mă aflu aici. Am să aştept, dacă e nevoie.

— Mă tem că e zadarnic. Monseniorul are mai multe persoane la el în cabinet. Reveniți mâine, e mai bine.

Dar abatele tocmai îşi lua un scaun, când episcopul deschise uşa cabinetului. Păru foarte contrariat zărindu-l pe vizitator, pe care la început se prefăcu a nu-l cunoaşte.

— Dragă băiete, îi spuse lui Surin, după ce clasezi hârtiile, să vii numaidecât; trebuie să-ți dictez o scrisoare.

Apoi, întorcându-se spre preot, care stătea respectuos în picioare:

— Ah! dumneata eşti, domnule Faujas? Mă bucur mult că te văd… Vrei să-mi spui ceva, poate? Pofteşte, pofteşte în cabinet; nu mă deranjezi niciodată.

Cabinetul monseniorului Rousselot era o încăpere vastă, puţin cam întunecoasă, unde un foc mare de lemne ardea întruna, fie vară fie iarnă. Covorul, draperiile foarte groase, înăbuşeau aerul. Ţi se părea că intri într-o baie călduţă. Episcopul stătea acolo, înfrigurat, cufundat într-un fotoliu, ca o moştenitoare bogată retrasă din lume, fiindu-i groază de zgomot, lăsând pe seama abatelui Fenil grija diocezei. Adora literaturile antice. Se povestea că traduce în taină din Horaţiu; versuleţele *Antologiei greceşti* îl entuziasmau de asemeni, şi-i scăpau citate scabroase, pe care le gusta cu o naivitate de cărturar, insensibil la pudoarea vulgară.

— După cum vezi, nu-i nimeni la mine, spuse instalându-se în faţa focului; dar sunt un pic suferind, poruncisem să nu intre nimeni. Poţi să spui ce te aduce, îţi stau la dispoziţie.

Exista, în amabilitatea lui obişnuită, o nelinişte nedesluşită, un soi de supunere resemnată. Când abatele Faujas îi aduse la cunoştinţă moartea părintelui Compan, se ridică, speriat, iritat:

— Cum aşa! exclamă, bunul meu Compan a murit, fără ca eu să-mi fi luat adio de la el!… Nimeni nu mi-a dat de veste!… Ah, dragă prietene, iată, aveai dreptate când îmi spuneai că nu mai sunt stăpân aici; se abuzează de bunătatea mea.

— Monseniorul ştie, spuse abatele Faujas, cât de devotat îi sunt, nu aştept decât un semn din parte-i.

Episcopul dădu din cap, şoptind:

— Da, da, îmi amintesc ce mi-ai oferit; ai o inimă minunată. Dar dacă aş rupe-o cu abatele Fenil, ce vacarm! Timp de-o săptămână o să-mi bubuie urechile. Şi totuşi, dacă-aş fi pe deplin încredinţat că m-ai putea scăpa dintr-odată de personajul ăsta, dacă nu mi-ar fi teamă că după o săptămână o să se-ntoarcă să-ţi pună piciorul pe grumaz…

Abatele Faujas nu-şi putut reţine un zâmbet. Lacrimi se

iviră în ochii episcopului.

— Mi-e teamă, e-adevărat, continuă el lăsându-se din nou să cadă în fotoliu; aici am ajuns. Nefericitul ăsta l-a ucis pe Compan şi mi-a ascuns agonia lui, ca să nu mă duc să-i închid ochii; pune la cale lucruri cumplite… Numai că. vezi, prefer să trăiesc în linişte. Fenil e foarte activ, îmi face servicii mari în dioceză. Când eu nu voi mai fi aici, poate că lucrurile se vor orândui mai înțelept.

Se liniştea, îşi regăsea zâmbetul.

— De altfel, totul merge bine în clipa de față, nu văd nicio dificultate… Putem aştepta.

Abatele Faujas se aşeză şi spuse liniştit:

— Fără îndoială… Totuşi va trebui să numiți un paroh la Saint-Saturnin, în locul părintelui Compan.

Monseniorul Rousselot îşi duse mâinile la tâmple, cu un aer disperat.

— Doamne sfinte! ai dreptate, exclamă el. La asta nici nu mă mai gândeam… Bunul Compan nici nu ştie în ce mă vâră, murind aşa, pe nepusă masă, fără să fiu înştiințat. Ți-am făgăduit locul lui, nu-i aşa?

Abatele se înclină.

— Ei bine, dragul meu, te rog să mă scoți din încurcătura asta; mă vei lăsa să-mi iau cuvântul înapoi. Ştii cât de mult te detestă Fenil; succesul cu aşezământul Fecioarei l-a scos din minți de-a binelea; se jură că te va împiedica să cucereşti Plassansul. Vezi că-ți vorbesc deschis. Dar, zilele astea, în timp ce se vorbea despre parohia de la Saint-Saturnin, eu am rostit numele dumitale. Fenil a fost cuprins de-o mânie cumplită, şi a trebuit să jur că voi da parohia unuia dintre protejații lui, abatelui Chardon, pe care-l cunoşti, un om tare vrednic, de altminteri… Dragă prietene, fă asta pentru mine, renunță la ideea dumitale. Am să te despăgubesc precum îți va fi voia.

Preotul rămase grav. După o tăcere, ca şi cum s-ar fi sfătuit cu sine însuşi, rosti:

— Ştiți prea bine, monseniore, că eu nu nutresc nicio ambiție personală; doresc să trăiesc retras, încât pentru mine

ar fi o mare bucurie să renunț la parohia asta. Numai că nu eu dispun de mine însumi, ci țin să-i satisfac pe protectorii care se interesează de mine. Cât despre dumneavoastră, monseniore, cugetați înainte de-a lua o hotărâre pe care mai târziu ați putea-o regreta.

Cu toate că abatele Faujas vorbise cât se poate de umil, episcopul simți amenințarea ce se ascundea în cuvintele lui. Se sculă, făcu câțiva paşi, pradă unei incertitudini pline de nelinişte. Apoi, înălțându-şi mâinile, rosti:

— Ce mai, chinul ăsta va ține multă vreme... Aş fi voit să evit toate explicațiile.: dar, de vreme ce insişti, trebuie să vorbim deschis... Ei bine, dragă domnule, abatele Fenil îți reproşează o mulțime de lucruri. Cum cred că ți-am mai spus, trebuie să fi scris la Besançon, de unde o fi aflat lucrurile supărătoare pe care le ştii... Fireşte, mi-ai explicat toate astea, ştiu ce viață retrasă şi plină de căință duci; dar ce vrei? marele vicar are arme împotriva dumitale, de care se slujeşte cumplit. Deseori nu mai ştiu cum să te apăr... Când ministrul m-a rugat să te primesc în dioceza mea, nu i-am ascuns că situația dumitale va fi grea. Şi-atunci a insistat, zicându-mi că asta te priveşte, încât în cele din urmă am consimțit. Dar nu înseamnă că acum trebuie să-mi ceri imposibilul.

Abatele Faujas nu-şi plecase capul; şi-l înălță, chiar, privindu-l pe episcop drept în față şi zicând cu vocea lui tăioasă:

— Mi-ați dat cuvântul dumneavoastră, monseniore.

— Fireşte, fireşte... Bietul Compan se stingea pe zi ce trece, ai venit să-mi încredințezi anumite lucruri; aşa că am promis, nu neg... Ascultă, vreau să-ți dezvălui totul, ca să nu mă poți învinui că mă învârt. ca o morişcă de vânt. Dumneata ai susținut că ministerul doreşte intens numirea dumitale la parohia Saint-Saturnin. Ei bine, am scris, m-am informat, unul dintre prietenii mei s-a dus la minister. Aproape că i s-a râs în nas, ba i s-a spus chiar că nici măcar nu te cunoaşte. Ministrul neagă cu desăvârşire a fi protectorul dumitale, înțelegi! Dacă vrei, am să-ți dau să

citeşti o scrisoare în care se arată cât se poate de sever față de dumneata.

Şi întinse brațul ca să caute într-un sertar; dar abatele Faujas se ridică în picioare, fără a-l slăbi din ochi, cu un zâmbet în care străbătea o undă de ironie şi de milă.

— Ah! monseniore, monsenioare! şopti el.

Apoi, după o tăcere, ca şi cum n-ar fi voit să se explice mai mult, continuă:

— Luați-vă cuvântul înapoi, monseniore. Credeți-mă că în toate astea lucram mai mult spre binele vostru decât al meu. Mai târziu, când nu va mai fi timp, vă veți aminti de avertizările mele.

Se îndreptă spre uşă; dar episcopul îl opri, îl aduse îndărăt, şoptind pe un ton îngrijorat:

— Ia stai, ce vrei să spui? Explică-te, dragă domnule Faujas. Ştiu prea bine că la Paris nu sunt văzut cum trebuie, de la alegerea marchizului de Lagrifoul. Cei de-acolo mă cunosc într-adevăr foarte puțin dacă-şi închipuie că am vreun amestec în povestea asta; nu ies de-aici din cabinet nici de două ori pe lună… Crezi, aşadar, că sunt învinuit de a-l fi numit pe marchiz?

— Da, mă tem că aşa e, spuse preotul foarte limpede.

— Hm! dar e absurd, niciodată nu mi-am vârât nasul în politică, trăiesc alături de scumpele mele cărți. Fenil a făcut totul. De zeci de ori i-am spus că o să-mi pricinuiască necazuri la Paris.

Se opri, roşi uşor pentru a fi lăsat să-i scape aceste din urmă cuvinte. Abatele Faujas se aşeză iarăşi în fața lui şi spuse cu o voce profundă:

— Monseniore, tocmai ați rostit condamnarea marelui dumneavoastră vicar… Nici eu nu v-am spus altceva. Nu continuați să faceți cauză comună cu el, căci vă va pricinui neajunsuri foarte grave. Am prieteni la Paris, orice ați crede dumneavoastră. Ştiu că alegerea marchizului de Lagrifoul v-a atras în foarte mare măsură ostilitatea guvernului. Pe drept sau pe nedrept, sunteți bănuit a fi cauza unică a mişcării de opoziție ce se manifestă la Plassans, unde ministrul, din

motive speciale, ține cu orice preț să obțină majoritatea. Dacă la alegerile viitoare candidatul legitimist ar ieşi din nou, ar fi extrem de supărător, m-aş teme pentru liniştea dumneavoastră.

— Dar e îngrozitor! protestă nefericitul episcop, foindu-se în fotoliu: eu unul nu-l pot împiedica pe candidatul legitimist să iasă! Am eu o câtuşi de mică influență, m-am vârât eu vreodată în treburile astea?... A, ştii ce? sunt zile când îmi vine să mă închid în adâncul unei mănăstiri. Am să-mi iau şi biblioteca şi-am să trăiesc cât se poate de liniştit... Fenil ar trebui să fie episcop în locul meu. Dacă m-aş lua după Fenil, m-aş pune chiar de-a curmezişul intențiilor guvernului, n-aş da ascultare decât Romei şi-aş trimite Parisul la plimbare. Dar nu-mi stă în fire, vreau să mor liniştit... Şi zici că ministrul e furios pe mine?

Preotul nu răspunse; două brazde care i se săpau la colțurile gurii dădeau feței sale un dispreț tăcut.

— O, Doamne, continuă episcopul, dacă i-aş fi pe plac numindu-te preot paroh la Saint-Saturnin, aş încerca să aranjez totul... Numai că, țin să-ți spun asta. te înşeli; nu eşti de partea celor sfinte.

Abatele Faujas făcu un gest brusc. Îşi dădu arama pe față. pierzându-şi răbdarea:

— Eh, spuse, uitați ce infamii mi se atribuie şi că am sosit la Plassans cu o sutană găurită! Când trimiți un om pierdut la un post periculos, îl renegi până în ziua triumfului... Ajutați-mă să izbândesc, monseniore, şi veți vedea că am prieteni la Paris.

Apoi, pe când episcopul, uimit de figura acelui aventurier energic ce se înălțase în fața lui, îl privea în tăcere. Faujas deveni iarăşi mlădios; şi continuă:

— Sunt presupuneri, vreau să spun că trebuie să-mi fie iertate multe. Prietenii mei aşteaptă, pentru a vă mulțimi, ca situația mea să fie cu desăvârşire statornicită.

Monseniorul Rousselot mai rămase tăcut o vreme. Era o fire foarte subtilă, descoperise stricăciunea omenească în cărți. Era conştient de marea lui slăbiciune, îi era chiar

întrucâtva ruşine de asta; dar se mângâia, judecându-i pe oameni după cât preţuiau. În existenţa lui de epicurean cultivat, simţea uneori o adâncă batjocură faţă de ambiţioşii care-l înconjurau şi care se băteau pe câte-o părticică din puterea lui.

— Ei, spuse zâmbind, eşti un om tenace, dragă domnule Faujas. De vreme ce ţi-am făcut o făgăduială, mi-o voi ţine… Acum şase luni, mărturisesc, m-aş fi temut să-mi ridic tot Plassansul în cap; dar te-ai priceput să câştigi simpatia, doamnele din oraş îmi vorbesc deseori despre dumneata aducându-ţi mari elogii. Dându-ţi parohia de la Saint-Saturnin. Îmi plătesc datoria faţă de aşezământul Fecioarei.

Episcopul îşi regăsise amabilitatea plină de voioşie, purtările-i alese de prelat fermecător. În clipa aceea abatele Surin îşi petrecu frumosu-i cap prin deschizătura uşii.

— Nu, dragă băiete, spuse episcopul, n-am să-ţi dictez scrisoarea aceea… Nu mai am nevoie de dumneata. Poţi să pleci.

— Domnul abate Fenil se află aici, şopti tânărul preot.

— Ei bine! să aştepte.

Monseniorul Rousselot tresărise uşor; dar făcu un gest de hotărâre aproape glumeţ, privindu-l pe abatele Faujas cu înţeles.

— Hai, ieşi pe aici, îi spuse deschizând o uşă ascunsă după o draperie.

Îl opri pe prag, continuând să-l privească râzând.

— Fenil o să fie furios… Îmi făgăduieşti să mă aperi de el. dacă strigă prea tare? Ţi-l dau plocon, ţin să ţi-o spun. Şi mai contez pe dumneata ca să nu mai fie ales marchizul de Lagrifoul… Da! pe dumneata mă sprijin acum, dragă domnule Faujas!

Îl salută din vârful mâinii sale albe, apoi se întoarse încet în căldura cabinetului. Abatele rămăsese aplecat, surprins de uşurinţa feminină cu care monseniorul Rousselot îşi schimba stăpânul, dându-se celui mai tare. Simţea însă că episcopul îşi bătuse joc de el, după cum avea să-şi bată joc şi de abatele Fenil, din fotoliul lui confortabil de unde-l traducea

pe Horațiu.

Joia următoare pe la ora zece seara, în clipa când societatea bună din Plassans se strivea în salonul verde al familiei Rougon, abatele Faujas se ivi în prag. Era superb, înalt, roz, îmbrăcat într-o sutană din stofă fină, care lucea ca mătasea. Rămase grav, zâmbind uşor, abia o îndoitură plăcută a buzelor, tocmai ce trebuia pentru a-şi lumina fața austera cu o rază de bonomie.

— A, iată-l pe scumpul nostru preot paroh! strigă vesel doamna de Condamin.

Dar stăpâna casei se repezi să-l întâmpine; luă într-amândouă mâinile ei una dintre mâinile abatelui, aducându-l în mijlocul salonului, mângâindu-l cu privirea şi clătinând blând din cap.

— Ce surpriză, ce surpriză plăcută! spunea întruna. E un car de ani de când nu v-a mai văzut omul. Trebuie aşadar ca fericirea să se reverse asupra dumneavoastră, ca să vă amintiți de prieteni?

El saluta cu uşurință. În jurul lui, se auzeau ovații măgulitoare, o şuşoteală de femei încântate. Doamna Delangre şi doamna Rastoil nu aşteptară să vină să le salute; se îndreptară spre el ca să-l felicite pentru numirea devenită oficială din chiar dimineața aceea. Primarul, judecătorul de pace, până şi domnul de Bourdeu, îi strânseră mâna cu putere.

— Hm! ce tip! şopti domnul de Condamin la urechea doctorului Porquier; o să ajungă departe. L-am mirosit încă din prima zi... Ştii, mint ca nişte geambaşi bătrâna Rougon şi el, cu toate maimuțărelile astea. L-am văzut strecurându-se aici pe-nserate de nenumărate ori. Frumoase lucruri trebuie să mai pună la cale amândoi!

Dar doctorului Porquier îi fu o teamă cumplită ca domnul de Condamin să nu-l compromită; se grăbi să plece de lângă el ca să poată strânge, ca şi ceilalți, mâna abatelui Faujas, cu toate că niciodată nu vorbise cu el.

Intrarea aceasta triumfală fu marele eveniment al serii. Când abatele se aşeză, un întreit cerc de fuste îl înconjură.

Conversă cu o bonomie încântătoare, vorbi despre orice, evitând grijuliu să răspundă la aluzii. Félicité îl întrebă pe şleau, încât se mulţumi să spună că nu va locui în casa parohială, că prefera locuinţa unde trăia atât de liniştit de aproape trei ani. Marthe se afla acolo, printre doamne, foarte rezervată, după cum îi era obiceiul. Nu făcuse decât să-i zâmbească abatelui, privindu-l de departe, puţin palidă, părând obosită şi neliniştită. Dar după ce acesta îşi dădu în vileag intenţia de a nu părăsi strada Balande, Marthe roşi mult, se ridică şi se duse în salonul mic, de parcă ar fi sufocat-o căldura. Doamna Paloque, lângă care domnul de Condamin se dusese să se aşeze, rânji, zicându-i destul de tare pentru a fi auzită:

— Frumos, nu-i aşa?... Ar trebui barem să nu-i dea întâlniri aici, de vreme ce au la dispoziţie ziua întreagă, la ei acasă.

Numai domnul de Condamin începu să râdă. Celelalte persoane luară o atitudine rece. Doamna Paloque, înţelegând că-şi făcuse rău ei însăşi, încercă să dreagă lucrurile dând-o pe glumă. În acest timp, prin colţuri, se vorbea despre abatele Fenil. Marea curiozitate a tuturor era să ştie dacă va veni. Domnul de Bourdeu, unul dintre prietenii marelui vicar, relată în termeni docţi că e bolnav. Ştirea acestei indispoziţii fu întâmpinată cu zâmbete discrete. Toată lumea era la curent cu revoluţia ce avusese loc la episcopie. Abatele Surin le dădea doamnelor amănunte foarte serioase despre scena oribilă ce avusese loc între monsenior şi marele vicar. Acesta din urmă, înfrânt de monsenior, pretindea că un atac de gută îl ţintuieşte în casă. Dar ăsta nu era un deznodământ, iar abatele Suim adăuga că „lumea avea să vadă multe lucruri surprinzătoare”. Asta se spunea la ureche cu mici exclamaţii, cu clătinări din cap, cu strâmbături de mirare şi de îndoială. Pentru moment, cel puţin, abatele Faujas ieşise învingător. Încât frumoasele evlavioase se încălzeau încetişor la acest soare ce se înălţa.

Pe la mijlocul serii, îşi făcu apariţia abalele Bourrette. Conversaţiile încetară, fu primit curios. Toată lumea ştia că

până şi în ajun, tot mai spera în parohia de la Saint-Saturnin; îl înlocuise pe abatele Compan în timpul lungii sale boli; locul era al lui. Rămase o clipă în prag, fără a băga de seamă mişcarea pe care sosirea sa o stârnea, cu răsuflarea tăiată, cu pleoapele bătându-i. Apoi, zărindu-l pe abatele Faujas, se repezi la el, îi strânse amândouă mâinile cu efuziune, exclamând:

— A, dragă prietene, dă-mi voie să te felicit... Vin de la dumneata de-acasă, unde mama dumitale mi-a spus că eşti aici... Sunt fericit că te întâlnesc.

Abatele Faujas se ridicase, stânjenit, în ciuda marii sale stăpâniri de sine, surprins de acele efuziuni la care nu se aştepta.

— Da, şopti, a trebuit să accept, în ciuda puținului meu merit... La început am refuzat, spunându-i monseniorului numele unor preoți mai demni, spunând numele dumneavoastră...

Abatele Bourrette clipi din ochi; şi, ducându-l de-o parte, îi spuse cu glas scăzut:

— Monseniorul mi-a povestit totul... Se pare că Fenil nu voia sub niciun motiv s-audă de mine. Ar fi dat foc la dioceză, dacă aş fi fost numit: sunt chiar cuvintele lui. Crima pe care-am făcut-o e că i-am închis ochii bietului Compan... Şi pretindea, precum ştii, numirea abatelui Chardon. Un om pios fără îndoială, dar de-o ignoranță bine cunoscută. Marele vicar îşi făcuse planul să domnească în numele lui la Saint-Saturnin... Şi-atunci, monseniorul ți-a dat dumitale locul, ca să scape şi să-l neutralizeze. Asta mă răzbună. Sunt încântat, dragă prietene... Cunoşteai povestea?

— Nu, nu în amănunte.

— Ei bine. aşa s-au petrecut lucrurile, ți-o spun eu. Am aflat totul chiar de la monsenior. Între noi fie vorba, ini-a dat de înțeles că mă va despăgubi frumos. Al doilea mare vicar, abatele Vial, de multă vreme nutreşte dorința să se fixeze la Roma; locul ar fi liber, înțelegi. În fine, tăcere despre toate astea... N-aş da o zi ca asta nici pe-o comoară.

Şi continua să-i strângă mâinile abatelui Faujas, în timp

ce fața lui mare strălucea de mulțumire. În jurul lor, doamnele se priveau mirate, cu zâmbete. Dar bucuria bătrânului preot era atât de sinceră, încât se transmise în cele din urmă întregului salon verde, unde cinstirea adusă noului paroh luă un aspect mai intim şi mai afectuos. Fustele se apropiară; se vorbi despre orga catedralei ce trebuia reparată; doamna de Condamin făgădui o minunată măsuță pentru sfânta împărtăşanie în timpul procesiunii ce urma să aibă loc de Ziua Domnului.

Abatele Bourrette se-nfrupta şi el din partea lui de triumf, când doamna Paloque, lungindu-şi fața de monstru, îl bătu pe umăr, şoptindu-i la ureche:

— Ia spuneți, domnule abate, mâine nu mai spovediți la capela Saint-Michel, nu-i aşa?

Preotul, de când îl înlocuia pe abatele Compan, luase confesionalul din capela Saint-Michel, cel mai mare, cel mai comod din toată biserica, rezervat mai cu seamă preotului paroh. La început nu înțelese; clipi din ochi uitându-se la doamna Paloque.

— Vă întreb, continuă aceasta, dacă vă întoarceți la vechiul dumneavoastră confesional din capela Saints-Anges.

Abatele păli un pic şi mai tăcu o vreme. Se uita în jos, la covor, simțind o uşoară durere în ceafă, ca şi cum l-ar fi lovit cineva pe la spate. Apoi, bănuind că doamna Paloque rămăsese acolo, cercetându-i fața, se bâlbâi:

— Fireşte, mă întorc la vechiul meu confesional… Veniți la capela Saints-Anges, ultima pe stânga, în partea dinspre mănăstire… E tare jilavă. Îmbrăcați-vă gros, dragă doamnă, îmbrăcați-vă gros.

Avea lacrimi în colțul ochilor. Căpătase o adevărată slăbiciune pentru frumosul confesional al capelei Saint-Michel, unde soarele pătrundea după-amiaza exact până la ora când începeau spovedaniile. Până atunci, nu regretase deloc că lasă catedrala pe mâinile abatelui Faujas; dar faptul acesta mărunt, mutarea de la o capelă la alta, i se păru groaznic de greu; avu impresia că scopul întregii sale vieți fusese ratat. Doamna Paloque observă cu glas tare că se

întristase dintr-odată; dar el se apără, încercă chiar să mai zâmbească. Părăsi salonul devreme.

Abatele Faujas rămase printre ultimii. Rougon venise să-l felicite, vorbind cu gravitate, aşezaţi amândoi la cele două capete ale unei canapele. Se întreţineau despre necesitatea sentimentelor religioase într-un stat înţelept cârmuit; şi fiecare dintre doamnele care pleca făcea în faţa lor câte o reverenţă adâncă.

— Domnule abate, spuse Félicité graţios, ştiţi că sunteţi cavalerul fiicei mele.

Se ridică. Marthe îl aştepta, lângă uşă. Noaptea era deosebit de întunecoasă. Pe stradă, fură parcă orbiţi de beznă. Traversară Piaţa subprefecturii, fără a rosti un cuvânt; dar, când ajunseră pe strada Balande, în faţa casei, Marthe îi atinse braţul, în clipa când abatele se pregătea să vâre cheia în broască.

— Sunt foarte fericită de bucuria ce vi s-a întâmplat, îi spuse cu o voce cât se poate de emoţionată… Fiţi bun, astăzi, şi faceţi-mi hatârul pe care mi l-aţi refuzat până acum. Vă încredinţez că abatele Bourrette nu mă înţelege.. Numai dumneavoastră mă puteţi călăuzi şi mântui.

O îndepărtă cu un gest. Apoi, după ce deschise uşa şi aprinse mica lampă pe care Rose o lăsa în josul scării, începu să urce, spunându-i cu blândeţe:

— Mi-aţi făgăduit să fiţi înţelegătoare… Am să mă gândesc la cele ce-mi cereţi. Vom vorbi despre asta.

Marthe i-ar fi sărutat mâinile. Nu pătrunse la ea în odaie decât după ce-l auzi închizând uşa la etajul de sus. Şi, în timp ce se dezbrăca şi se culca, nu-l ascultă pe Mouret, pe jumătate adormit, care-i povestea pe îndelete cancanurile din oraş. Se dusese la Cercul lui, la Cercul de comerţ, unde rareori punea piciorul.

— Abatele Faujas l-a tras pe sfoară pe abatele Bourrette, repeta el pentru a zecea oară. Întorcându-şi încet capul pe pernă. Şi Bourrette ăsta, ce minte slabă! N-are a face, e nostim să vezi cum şi popii se mănâncă între ei. Mai deunăzi, îţi aminteşti, când se îmbrăţişau în fundul grădinii, n-ai fi zis

că sunt fraţi? Păi da, vezi, îşi fură până şi penitentele... De ce nu spui nimic, dragă? Crezi că nu-i adevărat?... Nu, ai adormit, nu-i aşa? Atunci noapte bună, pe mâine.

Şi adormi la loc, tot rostind frânturi de frază. Marthe, cu ochii larg deschişi, privea în gol, urmărind pe tavanul luminat de-o lămpiţă foşnetul papucilor abatelui Faujas, care se vâra în pat.

XII

Când se întoarse vara, abatele şi mama sa coborâră iarăşi în fiecare seară să ia aer pe terasă. Mouret devenea morocănos. Refuza partidele de pichet pe care i le propunea bătrâna doamnă; stătea acolo, legănându-se, pe un scaun. Şi în timp ce căsca, fără ca măcar să încerce să-şi ascundă plictisul, Marthe îi spunea:

— Dragul meu, de ce nu te duci la Cerc?

Căci se ducea acum mai des ca înainte. Când se întorcea, îşi găsea nevasta şi pe abate pe-acelaşi loc, pe terasă, în timp ce doamna Faujas, la câțiva paşi mai încolo, continua să aibă aceeaşi atitudine de paznic mut şi orb.

În oraş, când lui Mouret i se vorbea despre noul paroh, el continua să-l elogieze cât putea de mult. Era, hotărât lucru, un om superior. El, Mouret, nu se îndoise niciodată de frumoasele lui facultăți. Niciodată doamna Paloque nu-i putu smulge un singur cuvânt oțărât, în ciuda răutății cu care-i cerea veşti despre soția lui, în mijlocul unei fraze despre abatele Faujas. Bătrâna doamnă Rougon nu izbutea nici ea să-i descifreze necazurile tainice pe care-şi închipuia că le ghiceşte sub bonomia lui; îl cerceta zâmbind perfid, întinzându-i capcane; dar palavragiul acesta incorigibil, care forfeca întreg oraşul, se dovedea acum a fi cuprins de-o mare pudoare, când era vorba despre lucrurile din căsnicia lui.

— Aşadar, bărbatului tău i-a venit mintea la cap, până la urmă? îşi întrebă într-o zi Félicité fiica. Te lasă liberă!

Marthe o privi cu un aer mirat.

— Totdeauna am fost liberă, spuse.

— Copilă dragă, văd că nu vrei să-l învinuieşti… doar mi-ai

spus că nu-l priveşte pe abatele Faujas cu ochi buni.

— Ba deloc, te asigur. Dimpotrivă, dumneata ți-ai închipuit asta… Soțul meu e în relații cât se poate de bune cu abatele Faujas. N-au niciun motiv să nu se aibă bine.

Marthe se mira de stăruința cu care toată lumea voia ca soțul ei şi abatele să nu fi fost buni prieteni. Adesea, în comitetul aşezământului Fecioarei, doamnele îi puneau întrebări ce-o scoteau din sărite. Adevărul e că era cât se poate de fericită şi de calmă; nicicând atmosfera din casa ei de pe strada Balande nu i se păruse mai blândă. Abatele Faujas îi dăduse de înțeles că va deveni duhovnicul ei, atunci când va socoti că abatele Bourrette n-ar mai fi putut face față, încât trăia cu speranța asta, încerca bucurii naive de copilă aflată în preajma primei împărtăşanii, căreia i s-au făgăduit poze pioase dacă e cuminte. Îşi închipuia, uneori, că s-a întors din nou la copilărie; prospețimea anumitor senzații, puerilitatea unor dorințe o înduioşau. Mouret, care-şi tundea tufele de merişor. o surprinse cu ochii scăldați în lacrimi sub bolta din fundul grădinii, înconjurată de mlădițele înmugurite, în adierea caldă a primăverii.

— Ce-i cu tine, dragă? o întrebă el cu îngrijorare.

— Nimic, zău că nimic, îi răspunse Marthe, zâmbind. Mă simt bine, foarte bine.

Iar Mouret înălță din umeri, continuând să taie delicat cu foarfeca de grădină, ca să potrivească frumos linia tufelor; era mândria lui, în fiece an, să aibă tufele cel mai bine potrivite din tot cartierul. Marthe, care-şi ştersese ochii, plânse din nou, cu lacrimi mari şi calde, ce i se înnodau în gât, impresionată până-n adâncul inimii de mirosul acelei verdeți tăiate. Avea pe-atunci patruzeci de ani, şi tinerețea ei şi-o plângea.

Abatele Faujas, de când devenise preot paroh la Saint-Saturnin, avea o demnitate blândă, ce părea a-l înălța încă şi mai mult. Îşi purta breviarul şi pălăria într-un fel magistral. La catedrală, se dovedise autoritar, ceea ce-i asigură respectul clerului. Abatele Fenil, învins din nou în vreo două-trei chestiuni de amănunt, părea a-i lăsa locul liber

adversarului. Dar acesta nu făcea prostia să triumfe brutal. Avea o mândrie a lui, de-o mlădiere şi de-o smerenie surprinzătoare. Simțea cât se poate de bine ca Plassansul era încă departe de a-i aparține. Astfel, chiar dacă se oprea uneori pe stradă ca să dea mâna cu domnul Delangre, cu domnii Bourdeu, Maffre, cu ceilalți invitați ai domnului Rastoil nu făcea decât să se salute scurt. O bună parte din societatea aleasă a oraşului păstra față de el o mare neîncredere. Era învinuit că are opinii politice foarte suspecte. Trebuia să se explice, să se declare de partea unui partid anume. Dar el zâmbea, spunea că e din partidul oamenilor cinstiți, ceea ce-l scutea să dea un răspuns mai limpede. De altfel, nu se arăta deloc grăbit, continua să stea deoparte, aşteptând ca uşile să se deschidă de la sine.

— Nu, dragă prietene, mai târziu, vom vedea, îi spunea abatelui Bourrette, care-l zorea să-i facă o vizită domnului Rastoil.

Şi se află că refuzase două invitații la cină la subprefecturi. Continua să nu frecventeze decât familia Mouret.

Stătea acolo, ca într-un punct de observație, între cele două tabere inamice. Marțea, când cele două societăți se adunai în grădini, la dreapta şi la stânga, el se aşeza la fereastră, uitându-se la soarele ce scăpăta în depărtare, în spatele pădurilor din Seille; apoi. Înainte de-a se retrage, îşi scobora privirile, răspundea la fel de amabil saluturilor venite din partea invitaților familiei Rastoil, ca şi la cele venite de la subprefectură. Acestea erau toate legăturile ce le avea deocamdată cu vecinii.

Într-o marți totuşi, coborî în grădină. Grădina lui Mouret era acum a lui. Nu se mai mulțumea cu bolta din fund, la ovele când îşi citea rugăciunile; toate aleile, toate straturile erau ale lui; sutana sa punea o pată neagră pe toată verdeața grădinii. În marțea aceea dădu ocol grădinii, îi salută pe domnul Maffre şi pe doamna Rastoil, pe care-i zări în partea de jos; apoi trecu pe sub terasa subprefecturii, unde sta sprijinit în coate domnul de Condamin în tovărăşia doctorului Porquier. Domnii îl salutaseră, el se pregătea să

urce din nou pe alee, când doctorul îl strigă.

— Domnule abate, numai un cuvânt, vă rog!

Şi-l întrebă la ce oră l-ar putea vedea a doua zi. Era pentru prima oară când una dintre cele două societăți se adresa astfel preotului, de la o grădină la alta. Doctorul era foarte îngrijorat: ştrengarul lui de băiat fusese surprins, alături de-o ceată de alte puşlamale, într-o casă suspectă, în spatele închisorii. Ce-i mai rău e că Guillaume era învinuit a fi şef de bandă şi de a-i fi corupt pe frații Maffre, cu mult mai mici decât el.

— Asta-i bună! spuse domnul de Condamin cu râsul lui sceptic, doar tineretul trebuie să-şi facă mendrele. Ce mai tevatură! Tot oraşul întors eu susul în jos pentru că nişte băietani jucau bacara şi pentru că a fost găsită şi-o damă cu ei!

Doctorul se arătă foarte şocat.

— Vreau să vă cer sfatul, spuse adresându-se preotului. Domnul Maffre a venit furios foc la mine acasă; mi-a făcut cele mai usturătoare reproşuri, strigându-mi că e vina mea, că mi-am crescut prost băiatul... Poziția mea e într-adevăr de-a dreptul penibilă, deşi ar trebui să se ştie mai multe despre mine. Am în spate şaizeci de ani de viață fără pată!

Şi continuă să se văicărească, pomenind de sacrificiile pe care le făcuse pentru fiul lui, vorbind despre clientela sa, temându-se să n-o piardă. Abatele Faujas, în mijlocul aleii, cu capul sus, asculta grav.

— Nici nu cer altceva decât să vă fiu de folos, spuse cu îndatorință. Îl voi vedea pe domnul Maffre, îl voi face să înțeleagă că o indignare îndreptățită l-a făcut să meargă prea departe; am să-l rog chiar să-mi acorde o întâlnire mâine. E aici, alături.

Străbătu grădina, se aplecă spre domnul Maffre, care, într-adevăr, se afla tot acolo, în tovărăşia doamnei Rastoil. Dar când judecătorul de pace află că preotul voia să discute cu el, nu voi ca acesta să se deranjeze, îi stătu la dispoziție, spunându-i că-l va vizita a doua zi.

— A, părinte, adăugă doamna Rastoil, felicitările mele

pentru predica de duminecă! Toate doamnele erau teribil de emoționate, vă încredințez.

Abatele Faujas salută, traversă din nou grădina şi veni să-l liniştească pe doctor. Apoi, încet, se plimbă până la căderea nopții pe alei, fără a mai interveni în conversații, ascultând râsetele celor două societăți, la dreapta şi la stânga.

A doua zi, când domnul Maffre se prezentă, abatele Faujas îi supraveghea pe cei doi lucrători care reparau bazinul. Îşi exprimase dorința să vadă țâşnind jetul de apă: bazinul acela fără apă era trist, spunea el. Mouret nu voia să-l repare, susținând că s-ar putea ivi accidente; dar Marthe aranjase lucrurile, hotărând ca bazinul să fie înconjurat cu un grilaj.

— Domnule părinte, strigă Rose, domnul judecător de pace e aici şi vrea să vă vorbească.

Abatele Faujas se grăbi. Voi să-l poftească pe domnul Maffre la etajul al doilea, în locuința lui, dar Rose deschisese uşa salonului.

— Intrați, vă rog, spuse ea. Oare nu sunteți aici la dumneavoastră acasă? De ce să-l puneți pe domnul judecător să urce două etaje... Numai că, dacă mi-ați fi spus de dimineață, aş fi şters praful în salon.

După ce închise uşa, lăsându-i pe cei doi şi deschise obloanele, Mouret o chemă în sufragerie.

— Aşa, vasăzică, Rose, ai fi în stare să-i dai şi cina mea din seara asta, popii ăstuia al tău, iar de cumva n-are destule învelitori colo, sus, l-ai aduce în patul meu, nu-i aşa?

Bucătăreasa schimbă o privire plină de înțeles cu Marthe care cosea în fața ferestrei, aşteptând ca soarele să dispară de pe terasă. Apoi înălță din umeri, zicând:

— Vai, domnule, şopti ea, niciodată n-ați fost bun la inimă.

Şi plecă. Marthe continuă să lucreze fără să-şi ridice capul. De câteva zile se pusese iar pe lucru cu un soi de înfrigurare. Broda o față de masă pentru altar; era un dar pentru catedrală. Doamnele din comitet voiau să înzestreze altarul în întregime. Doamnele Rastoil şi Delangre procurau candelabrele, doamna de Condamin comandase la Paris un minunat crucifix de argint.

În acest timp, în salon, abatele Faujas îl mustra cu blândețe pe domnul Maffre, spunându-i că doctorul Porquier era un om cu frica lui Dumnezeu, cât se poate de onorabil, şi că era primul care să sufere de pe urma purtării deplorabile a fiului său. Judecătorul de pace îl asculta fericit; fața lui înecată în osânză, ochii bulbucați luau o expresie de extaz la auzul anumitor cuvinte pioase pe-care preotul le rostea într-un fel mai apăsat. Fu de acord că se arătase un pic cam aprins, susținu că e gata să-şi ceară oricând scuze, de vreme ce părintele socotea că greşise.

— Dar fiii dumneavoastră? întrebă abatele; va trebui să mi-i trimiteți, am să le vorbesc.

Domnul Maffre clătină din cap. ricanând uşor.

— Nu vă fie teamă, părinte, ştrengarii nu vor mai face ce-au făcut... De trei zile sunt închişi la ei în odaie, şi-i țin cu pâine şi apă. Ştiți, când am auzit ce-au făcut, dac-aş fi avut o bâtă. aş fi rupt-o de spinarea lor.

Abatele îi privi, amintindu-şi că Mouret îl învinuia că şi-a ucis soția prin asprimea şi avariția lui; apoi; însoțindu-şi cuvintele cu un gest de protest, spuse:

— Nu, nu : nu aşa trebuie să ne purtăm cu tinerii. Ambroise, fiul dumneavoastră cel mare, are cam douăzeci de ani iar mezinul merge pe optsprezece, nu-i aşa? Gândiți-vă că nu mai sunt copii; trebuie să le tolerăm unele distracții.

Judecătorul rămase mut de mirare.

— Prin urmare, i-ați lăsa să fumeze, le-ați îngădui să se ducă la cafenea?

— Fireşte, continuă preotul zâmbind. Vă spun că liderii trebuie să aibă posibilitatea să se adune laolaltă ca să discute, să fumeze, să joace chiar o partidă de biliard sau de şah... Dacă nu le tolerați nimic, îşi vor permite totul... Atâta doar, vă dați seama, că nu i-aş trimite în orice fel de cafenea. Aş vrea să existe pentru ei un stabiliment aparte, un fel de cerc, aşa cum am văzut în mai multe oraşe.

Şi-şi expuse un întreg plan. Puțin câte puțin, domnul Maffre înțelegea, dădea din cap, zicând:

— Perfect, perfect, ar fi replica demnă a aşezământului

Fecioarei. Da, părinte, un atât de frumos proiect trebuie pus neapărat în aplicare!

— Păi atunci, încheie preotul conducându-l până în stradă, de vreme ce ideea vi se pare bună, vorbiți-le despre ea prietenilor dumneavoastră. Am să-l văd pe domnul Delangre şi am să-i vorbesc şi eu... Duminică, după slujbă, ne-am putea întruni la catedrală, ca să luăm o hotărâre.

Duminică, domnul Maffre îl-aduse pe domnul Rastoil. Îi găsiră pe abatele Faujas şi pe domnul Delangre într-o încăpere de lângă sacristie. Domnii aceia se arătau cât se poate de entuziasmați. Fu hotărâtă, în principiu, crearea unui cerc pentru tineret: doar că se ciondăniră o vreme asupra numelui pe care să-l poarte cercul. Domnul Maffre ținea cu tot dinadinsul să fie numit cercul lui Isus.

— Nici gând, exclamă în cele din urmă preotul, pierzându-şi răbdarea; n-o să vină nimeni, lumea o să-şi bată joc de puținii lui aderenți. Înțelegeți, aşadar, că nu e vorba să amestecăm religia în toată treaba asta: dimpotrivă, contez cu hotărâre pe faptul că religia trebuie lăsată la uşă. Ceea ce vrem e ca tineretul să se distreze în mod onest, să-l câştigăm la cauza noastră, şi nimic altceva.

Judecătorul de pace se uită la preşedinte cu un aer atât de uimit şi de îngrijorat, încât domnul Delangre trebui să-şi plece capul ca să-şi ascundă un zâmbet. Îl trase pe abate pe ascuns de sutană. Acesta se calmă şi continuă ceva mai blând:

— Socot că nu vă îndoiți de mine, domnilor. Lăsați-mi mie, rogu-vă, îndrumarea acestei trebi. Propun să alegem un nume foarte simplu, de pildă, acesta: Cercul tineretului, care spune exact ceea ce trebuie să spună.

Domnii Rastoil şi Maffre se înclinară, cu toate că denumirea li se părea oarecum ştearsă. Vorbiră atunci să-l numească pe preot preşedinte al unui comitet provizoriu.

— Cred, şopti domnul Delangre, aruncând o privire spre abatele Faujas, că lucrul acesta nu intră în vederile părintelui.

— Fireşte că refuz, spuse abatele înălțând uşor din umeri;

sutana mea i-ar speria pe timizi, pe căldicei. Nu i-am avea decât pe tinerii pioşi, şi nu pentru aceştia deschidem cercul. Ceea ce dorim e să-i atragem la noi pe rătăciți; într-un cuvânt, să facem discipoli, nu-i aşa?

— Fireşte, răspunse preşedintele.

— Ei bine, e preferabil să rămânem în umbră, mai cu seamă eu. Iată ce vă prepun. Fiul dumneavoastră, domnule Rastoil, şi al dumneavoastră, domnule Delangre, vor lua ei singuri inițiativa. Ei vor fi avut ideea cercului. Trimiteți-i la mine, mă voi consfătui cu ei ori de câte ori va fi nevoie. Am în vedere un anumit local; cu un proiect de statut gata întocmit... Cât despre cei doi fii ai dumneavoastră, domnule Maffre, vor figura înscrişi, cât se poate de firesc, în fruntea listei aderenților.

Preşedintele păru flatat de rolul destinat fiului lui. Şi conveniră ca lucrurile să meargă astfel, în ciuda rezistenței judecătorului de pace, care sperase să se umple întrucâtva de glorie de pe urma fondării cercului. Chiar de-a doua zi. Séverin Rastoil şi Lucien Delangre luară legătura cu abatele Faujas. Séverin era un tânăr de douăzeci şi cinci de ani, înalt, cu craniul diform, cu minte îngustă, care tocmai fusese numit avocat mulțumită poziției tatălui său; acesta visa cu teamă să facă din el un substitut, nesperând ca vreodată să-şi poată face o clientelă. Lucien, dimpotrivă, scund, cu privirea vioaie, şiret, pleda cu aplombul unui avocat hârşit, cu toate că era mai mic cu un an; *La Gazette de Plassans* vorbea despre el ca despre o viitoare lumină a baroului. Mai cu seamă acestuia din urmă abatele îi dădu instrucțiunile cele mai amănunțite; fiul preşedintelui era cu alergătura, plesnea de importanță. În trei săptămâni, Cercul tineretului fu înființat şi instalat.

Existau pe atunci, sub biserica călugărilor franciscani, la capătul bulevardului Sauvaire, nişte cuhnii mari şi un fost refectoriu al mănăstirii, ce nu mai slujeau la nimic. Acesta era localul pe care abatele Faujas îl avea în vedere. Clerul parohiei îl cedă bucuros. Într-o bună dimineață, pe când comitetul provizoriu al Cercului tineretului pusese lucrătorii

la treabă în acel soi de pivnițe, burghezii din Plassans rămaseră uluiți, constatând că se instala o cafenea sub biserică. Şi chiar din ziua a cincea, îndoiala nu mai fu cu putință. Era într-adevăr vorba de-o cafenea. Au fost aduse canapele, măsuțe de marmură, scaune, două biliarde, trei lăzi cu veselă şi sticlărie. În zid fu practicată o uşă, la extremitatea clădirii, cât mai departe cu putință de portalul franciscanilor; nişte perdele grele, roşii, perdele de restaurant, atârnau în spatele uşii cu geam, pe care trebuia s-o deschizi după ce coborai cinci trepte de piatră. Pătrundeai mai întâi într-o sală mare; apoi, la dreapta, dădeai într-o sală mai mică şi într-un salon de lectură; în sfârşit, într-o încăpere pătrată, în fund, fuseseră aşezate cele doua biliarde. Se, aflau drept sub altarul principal.

— Ah, puişorilor, le zise într-o zi Guillaume Porquier celor doi frați Maffre, întâlnindu-i pe bulevard, acum o să vi se facă o liturghie între două partide de bezigă.

Ambroise şi Alphonse îl implorară să nu le mai vorbească ziua-n amiaza mare, deoarece tatăl lor îi amenințase că îi angajează în marină dacă n-o rup cu el. Adevărul e ca după ce uimirea trecu, Cercul tineretului se bucură de un mare succes. Monseniorul Rousselot primise să fie preşedinte onorific: chiar şi veni într-o seară, întovărăşit de secretarul lui, abatele Surin; băură fiecare câte un pahar cu sirop de coacăze, în salonul cel mic: iar paharul din care băuse monseniorul fu păstrat cu respect pe o tăblie. Şi astăzi se mai povesteşte la Plassans cu emoție despre întâmplarea aceasta. Făptui îi hotărî pe toți tinerii de familie bună să adere la Cerc. Era de foarte prost gust să nu faci parte din Cercul tineretului.

În acest timp, Guillaume Porquier da târcoale primprejur, cu rânjete de tânăr lup ce visează să pătrundă în stână. Frații Maffre, în ciuda spaimei cumplite ce le-o inspira tatăl lor, îl adorau pe băiatul acela înalt şi neruşinat care le povestea anecdote picante de la Paris şi-i lua prin împrejurimi, la partide de plăcere. Încât îi dădură întâlnire în fiece sâmbătă, la ora nouă, pe o bancă din parc. Fugeau de la

Cerc, sporovăiau până la ora unsprezece, ascunşi în umbra întunecoasă a platanilor. Guillaume revenea cu insistență la serile pe care cei doi le petreceau sub biserica franciscană.

— Voi, ăştia, încă sunteți nişte îngeraşi nevinovați, le spunea el, de vă lăsați duşi de vârfu-l nasului... Nu-i aşa că paracliserul vă omeneşte cu pahare de apă îndulcită, ca şi cum v-ar împărtăşi?

— Ba nu, te asigur că te înşeli, susținea Ambroise. Te-ai crede de-adevărat într-una dintre cafenelele de pe Bulevard, la Cafeneaua Franței sau la Cafeneaua călătorilor. Se bea bere, punci, vin de madera. În sfârşit tot ce-ți pofteşte inima şi tot ce se bea şi-n altă parte.

Guillaume continua să rânjească.

— N-are a face, şoptea el; eu unul n-aş bea pentru nimic în lume din porcăriile astea ale lor; prea m-aş teme că mi-au pus înăuntru vreun leac care să mă facă să mă duc la spovedanie. Pun prinsoare că vă jucați consumația pe-o „friptă”, ori pe-o „zboară pasărea”?

Frații Mafre râdeau de se prăpădeau de glumele astea. Dar îl contraziceau, spunându-i că până şi jocul de cărți era îngăduit. Ceea ce nu aducea deloc a biserică. Şi se simțeau foarte bine, canapelele erau moi, şi oglinzi peste tot.

— Ei lasă, protesta Guillaume, n-o să mă faceți voi să cred că nu se aude orga, seara, când e vreo ceremonie la franciscani... Aş înghiți strâmb numai la gândul că deasupra mea are loc un botez, o cununie ori vreo înmormântare.

— Asta cam aşa e, spunea Alphonse: mai deunăzi, în timp ce jucam o partidă de biliard cu Séverin, în timpul zilei, am auzit cât se poate de limpede că se făcea slujba de înmormântare pentru cineva. Era pentru fetița măcelarului, cel din colțul străzii Banne... Séverin ăsta e prost ea o cizmă; credea că mă sperie şi-mi tot zicea că alaiul de înmormântare o să-mi cadă în cap.

— Păi vezi! Halal Cerc, n-am ce zice! exclama Guillaume. N-aş călca pe-acolo pentru tot aurul din lume. E ca şi cum ți-ai lua cafeaua într-o sacristie.

Guillaume se simțea foarte jignit că nu face parte din

Cercul tineretului. Tatăl lui îi interzisese să se prezinte, temându-se că nu va fi admis. Dar ciuda ce-o simțea deveni prea puternică; făcu o cerere, fără să spună nimănui. Ceea ce stârni o dandana în regulă. Comisia însărcinată să se pronunțe asupra celor admişi număra pe-atunci în rândurile ei şi pe frații Maffre. Lucien Delangre era preşedinte iar Séverin Rastoil secretar. Toți tinerii aceştia se aflau într-o încurcătură nemaipomenită. Deşi nu îndrăzneau să sprijine cererea, nu voiau să se pună rău cu doctorul Porquier, omul acela atât de demn, de corect îmbrăcat, care se bucura de încrederea deplină a doamnelor din înalta societate. Ambroise şi Alphonse îl implorară pe Guillaume să nu împingă lucrurile mai departe, dându-i de înțeles că nu are nicio şansă.

— Lăsați! le răspunse el; sunteți nişte laşi amândoi… Ori vă închipuiți că țin cu tot dinadinsul să intru în confreria voastră? Am glumit doar. Vreau să văd dacă aveți curajul să votați împotriva mea… O să mă stric de râs în ziua când fățarnicii ăia o să-mi închidă uşa în nas. Cât despre voi, puişorilor, n-aveți decât să vă duceți să vă distrați unde vreți: n-am să mai schimb o vorbă cu voi câte zile-oi avea.

Frații Maffre, uluiți, îl implorară pe Lucien Delangre să aranjeze lucrurile în aşa fel, încât să evite un scandal. Lucien supuse dificultatea sfetnicului lui obişnuit, abatele Faujas, pentru care începuse să nutrească o admirație de discipol. Abatele venea în fiecare după-amiază, de la cinci la şase, la Cercul tineretului. Străbătea sala cea mare cu un aer binevoitor, salutând, oprindu-se uneori lângă vreo masă, ca să discute cinci minute cu un grup de tineri. Niciodată nu primea să bea nimic, nici măcar un pahar de apă. Apoi intra în sala de lectură, se aşeza la masa cea mare, acoperită cu pâslă verde, citea atent toate ziarele care veneau la Cerc, fițuicile legitimiste de la Paris şi din departamentele vecine. Uneori făcea o însemnare rapidă pe un carnețel. După care se retrăgea discret, zâmbindu-le din nou obişnuiților, dând mâna cu ei. Într-anumite zile, rămânea totuşi mai mult, interesat de-o partidă de şah, şi vorbea vesel de orice fel de

lucru. Tinerii, care țineau mult la el, spuneau:

— Când vorbeşte, nici n-ai spune că-i preot!

Când fiul primarului îi spuse despre încurcătura în care cererea lui Guillaume punea comisia, abatele Faujas făgădui să intervină. Într-adevăr, a doua zi îl văzu pe doctorul Porquier, căruia îi povesti întâmplarea. Doctorul fu zdrobit. Băiatul lui voia aşadar să-l ucidă cu zile, necăjindu-l şi necinstind părul lui alb. Ce mai era de făcut acum? Chiar dacă cererea ar fi fost retrasă, ruşinea tot ruşine rămânea. Preotul îl sfătui să-l surghiunească pe Guillaume vreo două-trei luni, la una dintre proprietățile pe care doctorul le-avea la câteva leghe de Plassans; el lua asupră-i restul. Deznodământul fu cât se poate de simplu. De cum plecă Guillaume, comisia puse cererea deoparte, zicând că nu era niciun zor şi că va hotărî la o dată ulterioară.

Doctorul Porquier află despre soluția asta de la Lucien Delangre, într-o după-amiază, pe când era în grădina subprefecturii. Dădu fuga la terasă. Era ora când abatele Faujas îşi citea rugăciunile; se afla acolo, sub bolta de viță a familiei Mouret.

— A, părinte, cât vă mulțumesc! spuse doctorul aplecându-se. Aş fi fericit să vă pot strânge mâna.

— E cam prea sus, răspunse preotul, uitându-se la zid cu un zâmbet.

Dar doctorul Porquier era un om plin de efuziune pe care obstacolele nu-l descurajau.

— Aşteptați! exclamă. Dacă îngăduiți, părinte, am să dau ocol.

Şi dispăru. Abatele, continuând să zâmbească, se îndreptă încet spre portița ce dădea în fundătura Chevillottes. Doctorul începuse să bată în lemn cu uşoare ciocănituri discrete.

— Portița asta a fost țintuită, şopti preotul. Unul dintre cuie s-a rupt… Dacă aş avea o unealtă, n-ar fi greu să-l scot pe celălalt.

Se uită în jurul Lui şi zări un hârleț. Şi-atunci, cu o sforțare uşoară, deschise portița, căreia mai întâi îi trăsese

zăvoarele. Apoi ieşi în fundătura Chevillottes, unde doctorul Porquier îl copleşi cu vorbe de mulțumire. Şi cum se plimbau aşa, de-a lungul fundăturii, domnul Maffre, care tocmai se afla şi el în grădina domnului Rastoil, deschise ia rându-i portița ascunsă îndărătul cascadei. Şi domnii râseră mult că se află astfel toți trei în ulicioara aceea pustie.

Râmaseră acolo o vreme. Când îşi luară rămas bun de la abate, judecătorul de pace şi doctorul lungiră gâtul spre grădina familiei Mouret, privind curios în jurul lor.

În timpul ăsta, Mouret, care punea araci la roşit, îi zări, ridicându-şi privirea. Rămase mut de mirare.

— Asta-i bună! îmi intră şi în casă acum, şopti el. Nu mai lipseşte decât ca popa să aducă aici cele două cete!

XIII

Serge avea pe atunci nouăsprezece ani. Ocupa o cămăruță la etajul doi, în fața odăii preotului, unde stătea aproape zăvorit. citind mult.

— O să fiu nevoit să-ți arunc bucoavnele în foc! îi spunea Mouret mânios. Ai să vezi că până la urmă o să cazi la pat.

Într-adevăr, băiatul avea o fire atât de plăpândă, încât la cea mai mică imprudență, vădea indispoziții de fată, dureri ce-l făceau să stea la el în odăiță timp de două-trei zile. Rose nu-l mai scotea atunci din ceaiuri, iar când Mouret urca să-l scuture un pic cum spunea el, dacă bucătăreasa se afla acolo, îşi dădea stăpânul afară, zicând:

— Lăsați-l în pace, mititelul de el! vedeți doar bine că-l ucideți cu brutalitățile dumneavoastră... Ce mai, nu vă seamănă deloc, e leit maică-sa. Nu-i înțelegeți defel, nici pe unul nici pe celălalt.

Serge zâmbea. Tatăl, văzându-l atât de delicat, şovăia, de când terminase colegiul să-l trimită să facă dreptul, la Paris. Nici nu voia s-audă de-o facultate din provincie; după părerea lui. Parisul era necesar unui băiat care voia s-ajungă departe. Îşi punea mari ambiții în băiatul lui, spunând că alții, cât se poate de nerozi – verii lui, Rougon. de pildă, – făcuseră o carieră frumoasă. De fiecare dată când băiatul i se părea înzdrăvenit. fixa plecarea pentru primele zile ale lunii următoare: pe urmă, valiza nu era niciodată gata. băiatul tuşea un pic, încât călătoria se amina din nou.

Marthe, cu blândețea ei indiferentă, se mulțumea să şoptească de fiecare dată:

— Nici măcar n-a împlinit douăzeci de ani. Nu-i deloc

prudent să trimiți un copil atât de mic la Paris... Şi apoi, nu-şi pierde timpul nici aici. Chiar şi tu socoți că munceşte prea mult.

Serge îşi întovărăşea mama la liturghie. Se simțea atras de religie, era cât se poate de gingaş şi de grav. Şi cum doctorul Porquier îi recomandase multă mişcare în aer liber, căpătase o adevărată pasiune pentru botanică, făcând excursii şi petrecându-şi apoi după-amiezele ca să pună plantele culese la presat, să le lipească, să le claseze» să le eticheteze. Aşa se întâmplă ca abatele Faujas să devină marele lui prieten. Abatele ierborizase şi el pe vremuri: îi dădea anumite sfaturi practice pentru care băiatul îi fu cât se poate de recunoscător. Îşi împrumutară anumite cărți, se duseră într-o zi împreună în căutarea unei plante despre care preotul susținea că trebuie să crească în ținut. Când Serge era bolnav, primea în fiece dimineață vizita vecinului său care-i vorbea îndelung la căpătâiul patului. În celelalte zile, când se simțea în formă, se ducea să bată la uşa abatelui Faujas, de cum îl auzea umblând la el în odaie. Nu erau despărțiți decât prin coridorul cel îngust, aproape că locuia fiecare la celălalt.

Deseori Mouret îşi ieşea din fire, în ciuda liniştii de nezdruncinat a Marthei şi a privirii iritate a Rosei.

— Ce poate face acolo, sus, ştrengarul ăsta? mormăia el. Trec zile întregi şi nici măcar nu-l zăresc. Nu mai iese de la preot din cameră; veşnic şuşotesc prin unghere... Întâi de toate, o să plece la Paris. E sănătos tun! Toate bolile astea sunt o păcăleală, ca să fie alintat. Degeaba vă holbați la mine amândouă; nu vreau ca preotul să facă din el un fățarnic!

Şi-atunci îşi pândi fiul. Când îşi închipuia că e la preot, îl chema cu asprime.

— Aş prefera să se ducă la dame! strigă într-o bună zi, exasperat.

— Vai, domnule, spuse Rose, e îngrozitor să ai asemenea idei!

— Da, la dame! Şi am să-l duc chiar eu, dacă mă scoateți din sărite cu popimea voastră!

Fireşte, Serge făcea parte din Cercul tineretului. Îl

frecventa puțin de altfel, preferând singurătatea. De n-ar fi fost prezența abatelui Faujas, cu caro se întâlnea uneori, fără îndoială că nici n-ar fi călcat pe-acolo. Abatele, în sala de lectură, îl învăță să joace şah. Mouret, care află că „micuțul" se întâlnea cu preotul până şi la cafenea, jură să-l ducă la gară chiar în lunea următoare. Valiza era făcută, şi încă serios de astă-dată, când Serge, care voise să-şi petreacă o ultimă dimineață în mijlocul naturii, se întoarse ud până la piele de-o aversă. Trebui să stea la pat, dinții îi clănțăneau de friguri. Vreme de trei săptămâni se află între viață şi moarte. Convalescența dură două luni încheiate. În primele zile mai cu seamă era atât de slăbit, încât stătea cu capul sprijinit în perne, cu mâinile întinse de-a lungul aşternutului, asemenea unei figuri de ceară.

— E vina dumneavoastră, domnule! îi striga bucătăreasa lui Mouret. Dacă copilul moare, îl veți avea pe conştiință!

Cât timp băiatul fu în pericol, Mouret, mohorât, cu ochii roşii de lacrimi, bântuia tăcut prin casă. Rareori urca, bătea pasul pe sală, aşteptându-l pe doctor să iasă. Când ştiu că Serge e salvat, se strecură la el în cameră, oferindu-şi serviciile. Dar Rose îl dădu afară. Nu aveau nevoie de el; copilul nu era încă destul de întremat ca să-i suporte brutalitățile; ar face mai bine să-şi vadă de treburile lui, decât să încurce aşa, locul. Atunci Mouret rămase de unul singur la parter, încă şi mai trist, încă şi mai lipsit de ocupație; n-avea chef de nimic, după cum spunea. Când trecea pe sală, auzea deseori, la etajul doi, vocea abatelui Faujas, care-şi petrecea după-amieze întregi la căpătâiul convalescentului..

— Cum se simte astăzi, părinte? îl întreba Mouret timid pe preot, când acesta cobora în grădină.

— Destul de bine; va trece mult până să se însănătoşească, are nevoie să fie menajat aşa cum se cuvine.

Şi-şi citea liniştit cartea de rugăciuni, în timp ce tatăl, cu foarfeca de grădină în mâna, îl urmărea prin alei, încercând să înnoade o conversație, ca să capete veşti mai amănunțite despre.. micuț". Când convalescența înainta, observă că

preotul nu mai iese deloc din camera lui Serge. Urcând de mai multe ori atunci când femeile nu se aflau acolo, îl găsise totdeauna aşezat lângă băiat şi discutând blând cu el, făcându-i mici servicii, ca îndulcirea ceaiului, potrivitul aşternutului, sau îi dădea obiectele pe care le voia. Iar toată casa era plină de murmure şoptite, de cu vin te schimbate cu glas scăzut între Marthe şi Rase, o reculegere aparte ce transforma etajul al doilea într-un colț de mănăstire. Mouret simțea ca o adiere de tămâie în casa lui; i se părea uneori, după şopotul glasurilor, ca acolo sus se oficia liturghia.

„Ce-o fi făcând oare? se gândea el. Micuțul e salvat, doar; că nu i-or da sfânta împărtăşanie?!”

Serge însuşi îl îngrijora. Semăna cu o fată, în oghealurile lui albe. Ochii i se măriseră: zâmbetul îi devenise un extaz blând al buzelor, pe care-l păstra până şi în timpul suferințelor celor mai crâncene. Mouret nu mai îndrăznea să pomenească de Paris, într-atât dragul lui bolnav i se părea de feminin şi de pudic.

Într-o după-amiază urcase pe tăcute. Înăbuşindu-şi paşii. Prin uşa întredeschisă, îl zări pe Serge stând la soare, într-un fotoliu. Băiatul plângea cu ochii la cer, în timp ce Marthe, stând în fața lui, plângea şi ea. Se întoarseră amândoi la zgomotul uşii, fără a-şi şterge lacrimile. Şi, pe dată, cu vocea lui slăbită de convalescent, Serge spuse:

— Tată, vreau să-ți cer o favoare. Mama susține că o să te superi, că o să-mi refuzi o încuviințare ce m-ar umple de bucurie… Aş vrea să intru la seminar.

Îşi împreunase mâinile, într-un gest de devoțiune înfrigurată.

— Tu! Tu! şopti Mouret.

Şi se uită la Marthe, care-şi întoarse privirea. Nu mai spuse nimic, se duse la fereastră, se întoarse şi se aşeză la picioarele patului, automat, ca şi cum i-ar fi tras cineva una în cap.

— Tată, continuă Serge după o bucată bună de vreme, l-am văzut pe Dumnezeu când am fost în pragul morții; am jurat să-i aparțin. Te încredințez că toată bucuria mea stă

într-asta. Crede-mă, nu fi mâhnit.

Mouret cu fața pământie, cu privirea plecată, continua să nu rostească un cuvânt. Făcu un gest de supremă descurajare, şoptind:

— Dacă aş avea un dram de curaj, mi-aş pune două cămăşi într-o boccea şi mi-aş lua lumea-n cap.

Apoi se ridică, se duse să bată darabana cu vârful degetelor în fereastră. Şi cum Serge se pregătea să-l implore din nou, spuse numai atât:

— Nu, nu; ne-am înțeles. Fă-te preot, dragă băiete!

Şi ieşi. A doua zi, fără a înştiința pe nimeni, plecă la Marsilia, unde stătu o săptămână alături de Octave. Dar se întoarse îngrijorat, îmbătrânit. Octave îi dăruia prea puțină mângâiere. Îl găsise făcându-şi de cap, plin de datorii, ascunzându-şi metresele în dulapuri; dar nu destăinui nimic despre toate astea. Deveni cu totul sedentar, nemaidând nicio lovitură în afaceri, acele cumpărări ale recoltei încă neculese, de care era atât de mândru pe vremuri. Rose observă că tăcea aproape tot timpul, că evita să-l salute până şi pe abatele Faujas.

— Ştiți că nu sunteți deloc cuviincios? îi zise într-o bună zi cu îndrăzneală: domnul părinte a trecut adineauri şi i-ați întors spatele... Dacă din cauza copilului faceți asta, n-aveți dreptate. Domnul părinte nu voia să intre la seminar: l-a dăscălit destul în legătură cu asta; l-am auzit... Da! Veselă a mai ajuns casa acum; nu mai vorbiți deloc, nici măcar cu doamna; când vă aşezați la masă, parcă ar fi o înmormântare... Eu una încep să mă cam satur, domnule!

Mouret pleca din odaie, dar bucătăreasa se ținea scai după el în grădină.

— N-ar trebui să fiți fericit, că-l vedeți pe copil pus pe picioare? Ieri a mâncat un cotlet, îngeraşul de el, şi încă cu ce poftă... Vă e tot una, nu-i aşa? Voiați să faceți din el un păgân, după chipul şi asemănarea dumneavoastră... Ei da, prea aveți nevoie de rugăciuni; bunul Dumnezeu s-a îndurat de mântuirea dumneavoastră a tuturor. Să fiu în locul dumneavoastră, aş plânge de bucurie, la gândul că bietul

îngeraş o să se roage pentru mine! Dar dumneavoastră sunteți de piatră, domnule... Şi cât de bine o să-i şadă, drăguțul de el, în sutană!

Atunci Mouret urca la primul etaj. Acolo se închidea într-o cameră pe care-o numea biroul lui, o încăpere mare şi geală, mobilată doar cu o masă şi două scaune. Încăperea asta deveni refugiul lui, în orele când bucătăreasa îl hăituia. Când se plictisea acolo, cobora în grădină, pe care acum o cultiva cu o grijă sporită. Marthe nu părea a-şi da seama de proasta dispoziție a soțului ei; Mouret rămânea uneori câte o săptămână întreagă tăcut, fără ca ea să se îngrijoreze ori să se supere. Se desprindea pe zi ce trece de cele ce-o înconjurau; crezu chiar, într-atât de liniştită i se părea casa, când nu mai auzi în fiece clipă vocea certăreață a lui Mouret, că acestuia îi venise mintea la cap, că-şi găsise şi el un ungher al lui de fericire. Şi asta o linişti, îndreptățind-o să se cufunde şi mai mult în visul ei. Când se uita la ea, cu ochii tulburi, nemairecunoscând-o, Marthe îi zâmbea şi nu vedea lacrimile ce-i umflau pleoapele.

În ziua când Serge, vindecat de-a binelea, intră la seminar, Mouret rămase singur acasă cu Désirée. Acum, o păzea deseori. Copila aceea mare, care avea aproape şaisprezece ani, ar fi putut cădea în bazin, sau să dea foc la casă, jucându-se cu chibriturile, ca o fetiță de şase ani. Când Marthe se întoarse, găsi uşile deschise, camerele goale. Casa i se păru de-a dreptul pustie. Cobori pe terasă şi-i zări, în fundul unei alei pe soțul ei şi pe fată. Mouret sta aşezat pe jos, pe nisip: umplea cu gravitate, cu o lopățică de lemn un căruț pe care Désirée îl trăgea de-o sfoară.

— Di! di! striga copila.

— Dar aşteaptă, spunea tatăl, răbdător; încă nu-i plin... De vreme ce vrei să faci pe calul, trebuie să aştepți să fie plin.

Atunci Désirée bătu din picioare, făcând pe calul ce şi-a pierdut răbdarea; dar, neputând sta locului, porni râzând în hohote. Căruțul sărea, se golea. După ce dădu ocol grădinii, se întoarse, strigând:

— Umple-l, mai umple-l o dată!

Mouret îl umplu iarăşi cu lopăţica. Marthe rămăsese pe terasă, privind, mişcată, simţindu-se prost; uşile acelea deschise, omul acela care se juca cu copilul în fundul grădinii în timp ce casa era goală o întristau, fără a-şi da limpede seama ce se petrece în ea. Urcă să se dezbrace, când o auzi pe Rose. care se întorsese şi ea, spunând de pe peron:

— Doamne sfinte! că prost mai e domnul!

După cum spuneau prietenii lui de pe bulevardul Sauvaire, mici rentieri alături de care făcea zilnic câte-o mică plimbare, Mouret „era atins”. Părul îi încărunţise în câteva luni, umbletul îi era şovăielnic, nu mai era cumplitul zeflemist de care se temea tot oraşul. Lumea crezu într-o vreme că se apucase de speculaţii nesigure şi că suporta consecinţele vreunei mari pierderi de bani.

Doamna Paloque, sprijinită-n coate la fereastra de la sufragerie, ce dădea în strada Balande, spunea chiar „că nu-i a bună cu el”, de fiecare dală când îl vedea ieşind. Iar dacă abatele Faujas traversa strada câteva minute mai târziu, îi făcea plăcere să exclame, mai ales dacă avea şi invitaţi:

— Ia te uită la părintele; da’ ştiu că se îngraşă!… De cumva mănâncă din acelaşi blid cu domnul Mouret, ai zice că nu-i lasă decât oasele!

Şi râdea, iar ceilalţi râdeau împreună cu ea. Abatele Faujas, într-adevăr, arăta din zi în zi mai minunat, veşnic cu mănuşi negre, cu sutana lucitoare. Avea un zâmbet aparte, un strânset ironic al buzelor, când doamna de Condamin îi făcea complimente pentru cât de bine arată. Căci doamnelor din lumea bună le era pe plac bine îmbrăcat şi confortabil, pe când el trebuie să fi visat la o luptă aprigă, cu braţele dezgolite, fără să se sinchisească de ţoale. Dar, ori de câte ori se neglija, fie şi cel mai mărunt reproş al bătrânei doamne Rougon îl scotea din delăsare: zâmbea, se ducea şi-şi cumpăra ciorapi de mătase, vreo pălărie, o cingătoare nouă. Uza multe haine, deoarece trupul lui mare rupea repede orice îmbrăcăminte.

De când luase fiinţă aşezământul Fecioarei, toate femeile erau de partea lui; îl apărau împotriva poveştilor urâte ce tot

mai circulau pe seama lui, fără să li se poată dibui cu limpezime sursa. Îl găseau cam aspru uneori; dar brutalitatea asta nu le displăcea, mai cu seamă în confesional, unde voiau să simtă mâna aceea de fier abătându-se peste grumazul lor.

— Draga mea, îi spuse într-o zi doamna de Condamin Marthei, ieri m-a certat… Cred că m-ar fi bătut de n-am fi fost despărțiți de peretele de scânduri… Ah? nu-i întotdeauna comod!

Şi râse uşor, simțind încă plăcerea acelei cerți cu duhovnicul ei. Trebuie spus că doamnei de Condamin i se părea că Marthe se îngălbeneşte, când ea îi făcea anumite confidențe despre felul în care abatele Faujas spovedea; îi ghicea gelozia şi simțea o plăcere răutăcioasă s-o chinuie înmulțind amănuntele intime.

După ce puse pe picioare Cercul tineretului, abatele Faujas se îmblânzi; fu ca o nouă încarnare a sa. Sub strădania voinței, firea lui severă se îndoia ca ceara moale. Lăsa să se vorbească despre contribuția ce-o avusese la deschiderea cercului, se împrieteni cu toți tinerii din oraş, se supraveghe mai mult, ştiind că liceenilor chiulangii nu le e pe plac dojana aspră, ca femeilor. Fu cât pe ce să se certe cu fiul preşedintelui Rastoil, pe care-l amenință că o să-l tragă de urechi în legătură cu o discuție în contradictoriu privind regulamentul intern al cercului; dar, cu o uimitoare putere de stăpânire, îi întinse mâna aproape numaidecât, umilindu-se, câştigându-i pe cei de față de partea lui prin bunăvoința cu care-şi ceru scuze „de la prostănacul acela mare de Séverin”, cum i se spunea.

Dacă abatele le cucerise pe femei şi pe copii, rămânea în relații de simplă politețe cu tații şi soții. Personajele grave continuau să nu aibă încredere în el, văzându-l stând deoparte de orice grupare politică. La subprefectură, domnul Péquer des Saulaies discuta acest lucru cu aprindere; în timp ce domnul Delangre, fără a-l apăra într-un fel categoric, spunea cu zâmbete pline de subînțeles că trebuiau să aştepte înainte de a-l judeca. În casa domnului Rastoil, abatele

ajunsese să semene zâzania în familie. Séverin şi mama lui îl obosiseră pe preşedinte tot elogiindu-l pe preot.

— Bine! bine! are toate calităţile pe care le poftiţi, striga nefericitul. Ne-am înţeles, numai lăsaţi-mă în pace. I-am transmis invitaţia la cină; n-a venit. Doar nu m-oi duce eu să-l trag de mânecă şi să-l aduc.

— Dar, dragul meu, spunea doamna Rastoil, când te întâlneşti cu el, abia dacă-l saluţi. Asta trebuie să-l fi jignit.

— Fără îndoială, adăuga Séverin; îşi dă el bine seama că nu te porţi aşa cum s-ar cuveni.

Domnul Rastoil înălţa din umeri. Când domnul de Bourdeu se afla acolo, îl învinuiau amândoi pe abate că înclină spre subprefectură. Doamna Rastoil făcea observaţia că nici măcar nu călcase pe-acolo.

— Fireşte, răspundea preşedintele, nu-l învinuiesc că e bonapartist... Zic că înclină, asta-i tot. A avut de-a face cu domnul Delangre.

— Asta-i acum! păi şi dumneata ai avut de-a face cu primarul! Sunt împrejurări în care n-ai încotro... Spune mai curând că nu-l poţi suferi pe abatele Faujas. aşa ar fi mai drept.

Şi toată lumea sta bosumflată în casa Rastoil zile întregi. Abatele Fenil nu mai dădea pe-acolo decât rareori, zicând că e ţintuit în casă din cauza gutei. De altfel, silit în două rânduri să se pronunţe asupra parohului de la Saint-Saturnin, îi adusese elogii în câteva cuvinte. Abatele Surin şi abatele Bourrette, la fel şi domnul Maffre, erau totdeauna de-aceeaşi părere cu stăpâna casei. Opoziţia venea aşadar numai din partea preşedintelui, susţinut de către domnul de Bourdeu, amândoi declarând cu gravitate că nu-şi pot compromite situaţia politică tratându-l amabil pe un om care-şi ascunde opiniile.

Din amuzament, lui Séverin îi veni atunci ideea să se ducă să bată în portiţa din fundătura Chevillottes, când voia să-i spună ceva preotului. Puţin câte puţin, fundătura ajunse un teren neutru. Doctorul Porquier, care recursese primul la această cale, fiul domnului Delangre, judecătorul de pace,

fără să-şi dea seama, veniră şi ei tot aici să discute cu abatele Faujas. Uneori, câte o după-amiază întreagă, portițele celor două grădini, precum şi poarta cea mare, de căruțe, de la subprefectură, rămâneau larg deschise. Abatele se afla acolo, în adâncul acelei ulițe fără ieşire, sprijinit de zid. zâmbind, strângând mâna persoanelor din cele două societăți care binevoiau să vina să-l salute. Dar domnul Péqueur des Saulaies se prefăcea că nu vrea să calce în afara grădinii subprefecturii; domnii Rastoil şi Bourdeu se înverşunau şi ei să nu se arate în fundătură, rămânând aşezați pe scaune, în fața cascadei. Rareori mica curte a preotului năvălea sub bolta familiei Mouret. Când şi când numai, un gât se lungea, arunca o privire, dispărea.

De altfel, abatele Faujas nu se jena câtuşi de puțin: nu mai supraveghea cu îngrijorare decât fereastra soților Trouche, unde la orice oră luceau ochii Olympiei. Cei doi Trouche stăteau acolo la pândă, îndărătul perdelelor roşii, îmboldiți de un chef turbat să coboare şi ei, să guste fructele, să stea la taifas cu lumea bună. Ridicau zgomotos storurile, se sprijineau în coate o clipă, apoi dispăreau furioşi, sub privirile de îmblânzitor ale preotului: pe urmă se apropiau pe furiş şi-şi lipeau fețele gălbejite de un colț de geam, spionându-i fiece mişcare, chinuiți să-l vadă bucurându-se în voie de paradisul acela de la care pe ei îi oprea.

— Ce prostie! îi zise într-o zi Olympe soțului ei: dacă ar putea, ne-ar vârî într-un dulap, ca să se bucure numai el de toate... Hai să coborâm, dacă vrei. Om vedea ce-o să zică.

Trouche tocmai se întorsese de la slujbă. Îşi schimba gulerul tare, îşi şterse pantofii de praf, ca să fie cât de poate de bine. Olympe îşi puse o rochie de culoare deschisă. Pe urmă coborâră curajos în grădină, mergând cu paşi mici de-a lungul tufelor de merişor, oprindu-se în fața florilor. Abatele Faujas tocmai stătea cu spatele, vorbind cu domnul Maffre, pe pragul portiței ce da în fundătură. Când auzi nisipul scrâşnind, soții Trouche se şi aflau în spatele lui, sub boltă. Se întoarse şi se opri brusc *în* mijlocul unei fraze, uluit să-i vadă acolo. Domnul Maffre, care nu-i cunoştea, îi privea

curios.

— Frumoasă vreme, nu-i aşa, domnilor? spuse Olympe, care pălise văzând privirea ce i-o aruncase fratele ei.

Abatele, brusc, îl trase pe judecătorul de pace în ulicioară, unde scăpă de el.

— E furios, şopti Olympe. Atâta pagubă! Trebuie să rămânem. Dacă urcăm, o să-şi închipuie că ne e teamă... M-am săturat! Ai să vezi cum o să-l iau.

Şi-i spuse lui Trouche să stea pe unul dintre scaunele aduse de Rose, câteva clipe mai înainte. Când abatele se întoarse, îi zări stând liniştiţi. Trase zăvoarele de la portiţă, aruncă o privire ca să se încredinţeze că frunzele îi ascund îndestul; apoi, apropiindu-se, spuse cu glas înăbuşit:

— Aţi uitat cum ne-am înţeles? mi-aţi făgăduit să staţi la voi în odaie.

— E prea cald acolo, răspunse Olympe. Doar nu facem o crimă, dacă venim şi noi aici. la aer curat.

Preotul era cât pe ce să-şi iasă din fire; dar sora lui, palidă de efortul ce-l făcea ca să i se împotrivească, adăugă pe un ton ciudat:

— Nu striga; e lume alături, ai putea să-ţi faci rău.

Şi soţii Trouche râseră uşor. Abatele îi privi, îşi lua capul în mâini cu un gest tăcut şi cumplit.

— Stai jos, zise Olympe. Vrei o explicaţie, nu-i aşa? Ei bine, iat-o... Am ostenit să ne tot zăvorâm atâta. Tu, tu, locuieşti aici regeşte; casa-i a ta, grădina-i a ta. Foarte frumos, ne face plăcere să vedem că afacerile îţi merg bine; dar pentru asta nu trebuie să te porţi cu noi de parcă am fi nişte golani. Niciodată n-ai fost atent, să-mi aduci şi mie un ciorchine de strugure: ne-ai dat camera cea mai rea; ne ascunzi, te ruşinezi cu noi, ne ţii închişi, de parcă am avea ciuma... Înţelegi, aşa nu mai merge!

— Dar nu eu sunt stăpânul aici! spuse abatele Faujas. Adresaţi-vă domnului Mouret, dacă vreţi să devastaţi proprietatea.

Soţii Trouche zâmbiră din nou, uitându-se unul la altul.

— Noi nu ne băgăm nasul în afacerile tale, continuă

Olympe; ştim noi ce ştim, şi-i de ajuns... Toate astea dovedesc că ai inimă rea. Oare crezi că dacă noi am fi în locul tău, nu ți-am spune să-ți iei şi tu partea?

— Dar ce Dumnezeu vreți de la mine? întrebă abatele. Ori vă închipuiți că mă scald în aur? Ştiți cum arată camera mea, e mai prost mobilată decât a voastră.

Olympe înălță din umeri; îi impuse tăcere bărbatului ei, care se pregătea să vorbească, şi spuse liniştit:

— Fiecare înțelege viața în felul lui. Tu de-ai avea milioane, şi tot n-ai cumpăra o carpetică lângă pat; ai cheltui banii pe cine ştie ce afacere mare şi prostească. Pe când nouă ne place să ne simțim bine la noi acasă... Îndrăzneşte să spui că, dac-ai râvni la cele mai frumoase mobile de aici din casă, şi la rufărie, şi la provizii, şi la toate alea, nu le-ai avea chiar în seara asta?... Păi vezi tu, un frate bun, în situația asta. s-ar fi gândit până acum la rudele lui; nu le-ar lăsa în mizerie, aşa cum ne laşi tu pe noi!

Abatele Faujas îi privi adânc pe soții Trouche. Ei se legănau amândoi în scaune.

— Sunteți nişte nerecunoscători, le spuse după o tăcere. Am făcut multe până acum pentru voi. Dacă aveți o pâine de mâncat, mie, mi-o datorați; mai am încă scrisorile tale, Olympe, scrisori în care mă implori să vă scot din mizerie, aducându-vă la Plassans. Şi-acum, când v-ați văzut aici lângă mine, cu pâinea asigurată, aveți alte pretenții...

— Ia mai slăbeşte-ne! îl întrerupse Trouche brutal, dacă ne-ai spus să venim, înseamnă că aveai nevoie de noi. Degeaba aş fi ajuns până la vârsta asta, dacă n-aş şti ce-i poate pielea fiecăruia... Mi-am lăsat nevasta să vorbească, mai adineauri, dar femeile nu merg niciodată la țintă... în două vorbe, dragă amice, rău faci că nu ții în cuşcă, parcă am fi doi dulăi credincioşi, pe care-i slobozeşti doar la primejdie. Ne plictisim, aşa că până la urmă o să facem prostii. Lasă-ne un pic de libertate, ce naiba! De vreme ce casa nu-i a dumitale iar dumitale nu-ți place traiul bun, ce te doare dacă ne instalăm după placul nostru? Ori poate crezi c-o să mâncăm pereții?

— Vezi bine, insistă şi Olympe; am ajunge să turbăm tot stând aşa zăvorâţi… O să fim cât se poate de drăguţi cu tine. Ştii că bărbatu-meu n-aşteaptă decât un semn… Vezi-ţi de-ale tale şi bizuie-te pe noi; dar vrem şi noi partea noastră… Ce zici, ne-am înţeles?

Abatele Faujas plecase capul şi rămase o vreme tăcut; apoi se ridică:

— Ascultaţi, le spuse, fără a le răspunde direct, de cumva se va întâmpla să mă stingheriţi în mişcările mele, jur că am să vă expediez într-un ungher unde să crăpaţi pe paie.

Şi urcă, lăsându-i sub boltă. Din ziua aceea, soţii Trouche coborâră aproape în fiecare dimineaţă în grădină; dar o făceau cu oarecare discreţie, evitând să se afle acolo la orele când preotul discuta cu cei din grădinile vecine.

În săptămâna următoare, Olympe se plânse atât de mult de camera lor, încât Marthe, politicoasă, îi oferi camera lui Serge, rămasă liberă. Soţii Trouche păstrară amândouă odăile. Dormiră în fosta cameră a băiatului, din care nicio mobilă nu fu luată, şi făcură din cealaltă încăpere un fel de salon, pentru care Rose le găsi în pod o mobilă veche cu tapiţerie de catifea. Olympe, încântată, îşi comandă un capot roz, la cea mai bună croitoreasă din Plassans.

Mouret, într-o seară, uitând că Marthe îi ceruse îngăduinţa să dea camera lui Serge, fu cât se poate de uimit să-i găsească acolo pe soţii Trouche. Urcase să ia un briceag, pe care băiatul trebuie să-l fi lăsat prin vreun fund de sertar. Şi tocmai atunci Trouche tăia cu briceagul *o* nuia dintr-o creangă de păr pe care o luase din grădină. Încât Mouret coborî, scuzându-se.

XIV

La procesiunea cea mare ce avu loc de Ziua Domnului, în Piața subprefecturii, când monseniorul Rousselot coborî treptele ce duceau la minunata măsuță pe care urma să se pună sfânta cuminecătură, şi aşezată prin grija doamnei de Condamin chiar lângă uşa micii reşedințe în care locuia, lumea observă cu mirare că prelatul îi întorcea spatele abatelui Faujas.

— Ia te uită! exclamă doamna Rougon, care se afla la fereastra salonului ei, să se fi certat?

— Nu ştiați? răspunse doamna Paloque, care sta sprijinită în coate, alături de bătrâna doamnă: se vorbeşte despre asta de ieri. Abatele Fenil e iarăşi în grațiile monseniorului.

Domnul de Condamin, stând în picioare în spatele doamnelor, începu să râdă. Fugise de-acasă, zicând că „puțea a biserică”.

— Asta-i acum, şopti el, doar n-oți da crezare la asemenea scorneli!… Episcopul e o morişcă de vânt, care începe să se învârtă după cum suflă spre el Faujas ori Fenil; azi unul, mâine altul. S-au supărat şi s-au împăcat de mai bine de zece ori. O să vedeți că nici nu trec trei zile şi Faujas o să fie copilul alintat!

— Nu cred. răspunse doamna Paloque. de data asta. e serios… Se pare că abatele Faujas îi aduce mari necazuri monseniorului. Ar fi făcut mai de mult, zice-se, nişte predici care au displăcut mult Romei. Eu una nu pot să vă spun totul de-a fir-a-păr. În sfârşit, ştiu că monseniorul a primit de la Roma scrisori de mustrare, în care i se spune să fie prudent… Se susține că abatele Faujas ar fi un agent politic.

— Cine susține asta? întrebă doamna Rougon. clipind din ochi ca pentru a urmări procesiunea, care se înşiruia pe strada Banne.

— Am auzit şi eu zicându-se, nu mai ştiu pe cine, spuse nevasta judecătorului cu indiferență.

Şi se retrase, pretinzând că ar trebui să se vadă mai bine de la fereastra de-alături. Domnul de Condamin îşi reluă locul lângă doamna Rougon, căreia îi spuse la ureche:

— Am şi văzut-o intrând de două ori până acum la abatele Fenil; fără îndoială că amândoi complotează ceva… Abatele Faujas trebuie s-o fi călcat pe coadă pe vipera asta, iar ea încearcă acum să-l muşte… Dacă n-ar fi atât de urâtă i-aş face serviciul s-o avertizez că bărbatu-său n-o să fie niciodată făcut preşedinte.

— De ce? Nu înțeleg, şopti bătrâna doamnă, luându-şi un aer neştiutor.

Domnul de Condamin o privi curios; apoi se puse pe râs.

Ultimii doi jandarmi din procesiune tocmai dispăruseră, cotind pe bulevardul Sauvaire. Atunci, cele câteva persoane pe care doamna Rougon le invitase să vină să vadă binecuvântarea măsuței, pentru sfânta cuminecătură se întoarseră în salon, vorbind o clipă despre bunăvoința monseniorului, despre prapurii cei noi ai congregațiilor şi mai tu seamă despre copilele din aşezământul Fecioarei, a căror trecere fusese remarcată. Femeile nu mai conteneau, iar numele abatelui Faujas era rostit în fiece clipă cu cele mai însuflețite elogii.

— E un sfânt. hotărât lucru! îi spuse rânjind doamna Paloque domnului de Condamin, care se dusese să se aşeze lângă ea.

Apoi adăugă, aplecându-se:

— Nu mi-am putut da drumul la gură de față cu mama… Se vorbeşte mult prea mult despre abatele Faujas şi doamna Mouret. Zvonurile astea urâte trebuie să fi ajuns la urechile monseniorului.

Domnul de Condamin se mulțumi să răspundă:

— Doamna Mouret e o femeie fermecătoare, cât se poate de

vrednică de dorit încă, în ciuda celor patruzeci de ani pe care-i are.

— Oh, fermecătoare, fermecătoare, şopti doamna Paloque, căreia un val de fiere îl înverzi fața.

— De-a dreptul fermecătoare! insistă inspectorul silvic. E la vârsta marilor pasiuni şi a marilor fericiri… Vă judecați cu multă asprime, între dumneavoastră femeile.

Şi ieşi din salon, fericit de turbarea contenită a doamnei Paloque. Într-adevăr, oraşul se ocupa pătimaş de lupta neîntreruptă pe care abatele Faujas o purta împotriva abatelui Fenil, ca prin el să-l cucerească pe monsenior. Era o luptă de fiece oră, un asalt vrednic de nişte slujnice-țiitoare ce s-ar fi bătut pe dragostele unui bătrân. Episcopul zâmbea hâtru; găsise un soi de echilibru între cele două voințe contrare, le bătea una prin cealaltă, amuzându-se să le vadă pe jos rând pe rând, chiar dacă totdeauna accepta atențiile celui mai puternic, ca să aibă linişte. Cât despre bârfelile ce i se spuneau despre favoriții lui, îl lăsau plin de indulgență; îi ştia în stare să se învinuiască reciproc de asasinat.

— Ştii, dragă băiete, îi mărturisea abatelui Surin când era pus pe confidențe, sunt răi amândoi… Cred că Parisul o să învingă şi că Roma va fi înfrântă; dar nu sunt îndeajuns de sigur, îi las să se nimicească între ei, până atunci. Când unul dintre ei l-o da gata pe celălalt, o s-o aflăm cu siguranță… Hai, citeşte-mi oda a treia din Horațiu: e un vers acolo pe care mă tem că l-am tradus prost.

Marțea ce urmă procesiunii celei mari, vremea era minunată. Râsete veneau dinspre grădina familiei Rastoil şi dinspre grădina subprefecturii. Într-amândouă părțile, se aflau mulți invitați pe sub pomi. În grădina familiei Mouret, abatele Faujas,. după obiceiul lui, îşi citea cartea de rugăciuni, plimbându-se încet de-a lungul tufelor de merişor. De câte va zile, ținea portița dinspre fundătură închisă. Cocheta cu vecinii, părea să se ascundă, ca să fie dorit. Poate că observase o uşoară rezervă față de el, după ultima lui ceartă cu monseniorul şi după scornelile îngrozitoare pe care duşmanii i le puneau în cârcă.

Pe la ora cinci, pe când soarele scăpăta, abatele Surin le propuse domnişoarelor Rastoil o partidă de volant. Era cât se poate de tare în materie. În ciuda faptului că se apropiau de treizeci de ani, Angéline şi Aurélie adorau jocurile astea copilăreşti; de-ar fi îndrăznit, mama lor le-ar mai fi pus şi-acum să poarte rochițe scurte. Când slujnica aduse rachetele, abatele Surin, care căuta din ochi un loc în grădina încă bine însorită de ultimele raze, avu o idee pe care domnişoarele o aprobară cu însuflețire.

— Dacă ne-am duce în fundătura Chevillottes? zise el, acolo am fi la umbra castanilor; şi-apoi am avea loc mai mult.

Ieşiră, şi începu cea mai agreabilă partidă cu putință. Domnişoarele începură jocul. Angéline rată cea dintâi volantul. După ce o înlocui, abatele Surin se menținu cu o îndemânare şi o amploare a mişcărilor cu-adevărat magistrale. Îşi vârâse sutana între picioare; făcea salturi înalte, îndărăt. Într-o parte şi-ntr-alta, ridica volantul de la pământ, îl prindea pe la spate, trimițându-l la nişte înălțimi surprinzătoare. Îl izbea cu forță ca pe-o minge sau îl făcea să descrie curbe elegante, calculate cu o pricepere desăvârşită. De obicei, îi prefera pe jucătorii proşti, care trimițând volantul la întâmplare, fără niciun ritm, după cum spunea chiar el, îl obligau să-şi desfăşoare întreaga suplețe a jocului. Domnişoara Aurélie dovedea o forță considerabilă; scotea un strigăt de rândunică de fiecare dată când izbea cu racheta, râzând ca o nebună când volantul nimerea drept în nasul tânărului abate; apoi se cuibărea în fuste ca să-l aştepte sau se dădea înapoi în miei salturi, cu mare foşnet de veşminte, atunci când abatele îi făcea farsa să lovească mai tare. În sfârşit, când volantul i se înfipse în păr, Aurélie fu cât pe ce să cadă pe spate, ceea ce-i veseli mult, pe toți trei. Angéline îi luă locul. În grădina familiei Mouret, de fiecare dată când abatele Faujas îşi ridica ochii din cartea de rugăciuni zărea zborul alb al volantului deasupra zidului, asemănător unui fluture mare.

— Domnule abate, sunteți aici? strigă Angéline, lovind în

portiță; volantul a căzut la dumneavoastră în grădină.

Abatele, după ce-l luă de pe jos, se hotărî se deschidă.

— Vai, mulțumesc, părinte, spuse Aurélie. care pusese iute mâna pe rachetă. Numai Angéline putea da o asemenea lovitură… Mai deunăzi, tăticu se uita la noi cum jucăm; i-a trimis volantul în ureche cu-atâta putere, că i-a pierit auzul până a doua zi.

Râsetele izbucniră din nou. Abatele Surin, roz ca o domnişoară, se ştergea delicat pe frunte, tamponându-se uşor, cu o batistă fină. Îşi azvârlea părul după urechi, cu ochii lucitori, cu talia mlădioasă, slujindu-se de rachetă ea de un evantai. În focul plăcerii, cravata lui amplă, ecleziastică, se strâmbase uşor.

— Părinte, spuse aranjându-şi ținuta, o să țineți socoteala partidei.

Abatele Faujas, cu cartea de rugăciuni sub braț, zâmbind cu un aer patern, rămase pe pragul portiței. Între timpi prin poarta cea mare, întredeschisă, a subprefecturii, preotul trebuie să-l fi zărit pe domnul Péqueur des Saulaies aşezat în fața bazinului în care țâşnea apa, printre vizitatorii săi obişnuiți. Totuşi nu întoarse capul; făcea numărătoarea, îi adresa complimente abatelui Surin, le consola pe domnişoarele Rastoil.

— Ia spune, Péqueur, şopti glumeț domnul de Condamin la urechea subprefectului, rău faci că nu-l inviți pe micuțul abate la seratele dumitale; e tare drăguț cu doamnele şi trebuie să valseze de minune.

Dar domnul Péqueur des Saulaies, care vorbea cu însuflețire cu domnul Delangre, nu păru să audă. Continuă adresându-i-se primarului:

— Zău, dragă prietene, nu ştiu unde vezi în el lucrurile frumoase de care îmi vorbeşti. Abatele Faujas e, dimpotrivă, foarte compromițător. Trecutul lui e cât se poate de dubios, se vântură pe aici anumite zvonuri… Nu văd de ce-aş îngenunchea în fața preotului ăstuia, cu atât mai mult cu cât clerul din Plassans ne e ostil… Şi-ntâi de toate, nu mi-ar sluji la nimic.

Domnul Delangre şi domnul de Condamin, care schimbaseră o privire, se mulțumiră să clatine din cap, fără să răspundă.

— La nimic, continuă subprefectul. Nu-i nevoie să faceți pe misterioşii. Uite, eu unul am scris la Paris. Toată lumea îmi împuiase capul; voiam să fiu cu inima împăcată în privința lui Faujas, cu care voi vă purtați de parc-ar fi un prinț travestit. Ei bine! Ştiți ce mi s-a răspuns? Mi s-a răspuns că nu-l cunosc, că nu au nimic să-mi spună, că de altfel trebuie să evit cu grija să mă amestec în afacerile clerului… Cei de la Paris sunt şi-aşa destul de nemulțumiți, de când cu alegerea idiotului de Lagrifoul. Aşa că sunt prudent, înțelegeți?

Primarul schimbă din nou o privire cu inspectorul silvic. Şi chiar ridică uşor din umeri în fața mustăților bine potrivite ale domnului Péqueur des Saulaies.

— Ascultă-mă, îi spuse după o tăcere, vrei să fii prefect, nu-i aşa?

Subperfectul zâmbi, legănându-se pe scaun.

— Atunci du-te numaidecât şi dă mâna cu abatele Faujas care te aşteaptă acolo, uitându-se la partida de volant.

Domnul Péqueur des Saulaies rămase mut, foarte mirat, neînțelegând. Înălță ochii spre domnul de Condamin, pe care-l întrebă cu o anume îngrijorare:

— Asta-i şi părerea dumitale?

— Bineînțeles; du-te şi dă-i mâna! răspunse inspectorul silvic.

Apoi adăugă cu o undă de ironie:

— Întreab-o pe nevastă-mea, în care ai deplină încredere.

Doamna de Condamin venea spre ei. Avea o încântătoare toaletă roz şi gri. După ce i se vorbi de abate:

— A, rău faci că nu eşti credincios, îi spuse grațios subprefectului; abia dacă te zăreşte omul la biserică, în zilele când sunt ceremonii oficiale. Zău aşa, tare mă întristezi; trebuie să te convertesc. Ce vrei să se creadă despre guvernul pe care-l reprezinți, dacă nu te ai bine cu bunul Dumnezeu?… Lăsați-ne singuri, domnilor; vreau să-l spovedesc pe domnul Péqueur.

Se aşezase, glumind şi zâmbind.

— Octavie, şopti suprefectul când rămaseră singuri, nu-ți bate joc de mine. La Paris, pe strada Helder, nu erai bisericoasă. Ştii că mă stăpânesc din răsputeri, ca să nu izbucnesc în râs, când te văd împărțind anafura la Saint-Saturnin.

— Nu eşti serios, dragul meu, răspunse ea pe acelaşi ton; cine ştie ce farsă urâtă o să ți se tragă din asta. Mă îngrijorezi, zău aşa, te ştiam mai deştept. Eşti chiar aşa de orb de nu-ți dai seama că te clatini? Înțelege odată că dacă încă n-ai fost destituit, e ca să nu fie treziți legitimiştii din Plassans. În ziua când vor vedea sosind un alt subprefect, vor fi biruitori; în timp ce cu dumneata, s-au culcat pe-o ureche, se cred siguri de victorie la viitoarele alegeri. Nu-i măgulitor, ştiu, cu atât mai mult cu cât sunt absolut sigură că se acționează fără dumneata... Înțelegi? eşti pierdut, dragul meu, dacă nu ghiceşti anumite lucruri.

O privea cu o adevărată spaimă.

— Ți-a scris „marele om”? întrebă el, făcând aluzie la un personaj pe care-l desemnau astfel între ei.

— Nu, a rupt-o definitiv cu mine. Nu sunt proastă, eu cea dintâi am înțeles necesitatea acestei despărțiri. De altfel, n-am de ce mă plânge: s-a dovedit foarte cumsecade, m-a măritat, mi-a dat sfaturi minunate, care mi-au prins bine... Dar mai am prieteni la Paris. Îți jur că abia mai ai timp să te agăți de creangă. Nu mai face pe păgânul, du-te repede şi dă mâna cu abatele Faujas... O să înțelegi mai târziu, dacă acum nu ghiceşti.

Domnul Péqueur des Saulaies stătea cu nasul în jos, un pic cam ruşinat de morala ce i se făcuse. Era tare fudul, îşi arătă dinții albi, încercă să scape de ridicol şoptind pătimaş:

— Dac-ai fi vrut, Octavie, am fi cârmuit Plassansul amândoi. Ți-am propus să reluăm viața aceea atât de plăcută...

— Hotărât lucru, eşti un prost, îl întrerupse ea pe un ton supărat. Mă scoți din sărite zicându-mi „Octavie”. Sunt doamna de Condamin pentru toată lumea, dragul meu...

Chiar nu înțelegi nimic? Am treizeci de mii de franci rentă; domnesc asupra unei întregi subprefecturi, mă duc peste tot, şi peste tot sunt respectată, salutată, iubită. Cei care mi-ar bănui trecutul, n-ar face decât să fie şi mai amabili cu mine… Ce-aş face cu dumneata, doamne sfinte! M-ai stingheri. Sunt o femeie respectabilă, dragul meu.

Se ridicase. Se apropie de doctorul Porquier, care, după cum îi era obiceiul, venea după vizite să-şi petreacă o oră în grădina subprefecturii, ca să-şi cultive clientela aleasă.

— Oh, doctore, am o migrenă, dar ce migrenă! spuse strâmbându-se încântător. O simt aici, în sprânceana stângă.

— E dinspre partea inimii, coniță! răspunse doctorul, galant.

Doamna de Condamin zâmbi, fără a merge mai departe cu consultația. Doamna Paloque se plecă la urechea soțului ei, pe care-l aducea acolo în fiecare zi, ca să-l recomande neîntrerupt bunăvoinței subprefectului.

— Aşa le vindecă pe toate, şopti ea.

În acest timp, domnul Péqueur des Saulaies, după ce li se alăturase domnilor de Condamin şi Delangre, manevra abil să-i ducă spre poarta cea mare. Când nu se mai afla decât la câțiva paşi, se opri, ca şi cum partida de volant ce continua în ulicioară i-ar fi stârnit interesul. Abatele Surin, cu părul vâlvoi, cu mânecile sutanei suflecate, arătându-şi încheieturile albe şi subțiri, ca ale unei femei, mărise distanța, lăsând-o pe domnişoara Aurélie la douăzeci de paşi. Simțea că e privit, încât se întrecu pe sine de-a binelea. Domnişoara Aurélie era şi ea în una din zilele ei bune lângă un asemenea maestru. Volantul, azvârlit din încheietură, descria o curbă înceată, prelungă: şi cu asemenea regularitate încât părea a cădea de la sine pe rachete, zburând de la una la alta, cu acelaşi zbor suplu, fără ca jucătorii să se mişte de la locul lor. Abatele Surin, întors puțin pe spate, îşi desfăşura întreaga grație a bustului.

— Foarte bine, foarte bine! strigă subprefectul, încântat. Ah, domnule abate, complimentele mele!

Apoi, întorcându-se spre doamna de Condamin, doctorul Porquier şi soţii Paloque:

— Ia veniţi încoace, încă n-am văzut ceva asemănător… Ne îngăduiţi să vă admirăm, domnule abate?

Toată societatea de la subprefectură formă atunci un grup în jurul ulicioarei. Abatele Faujas nu se clintise din loc; răspunse dând uşor din cap, saluturilor domnilor Delangre şi de Condamin. Continua să marcheze punctele. Când Aurélie scăpă volantul, spuse cu bonomie:

— Ai făcut trei sute zece puncte, de când s-a schimbat distanţa; sora dumitale nu are decât patruzeci şi şapte.

În timp ce nu părea a urmări» decât volantul cu mare interes, arunca priviri rapide spre poarta grădinii familiei Rastoil, rămasă larg deschisă. Numai domnul Maffre ieşise în poartă până atunci. Fu strigat din interiorul grădinii.

— Dar ce au de râd aşa de tare? îl întrebă domnul Rastoil, care discuta cu domnul Bourdeu, în faţa mesei rustice.

— Secretarul monseniorului joacă volant, răspunse domnul Maffre. Face lucruri uimitoare, tot cartierul se uită la el… Părintele, care se află şi el aici, e încântat.

Domnul de Bourdeu luă o priză îmbelşugată de tabac; în timp ce şopti:

— Aha! Domnul abate Faujas se află aici?

Întâlni privirea domnului Rastoil, Amândoi părură stingheriţi.

— Mi s-a spus, îndrăzni preşedintele, că abatele e din nou în graţiile monseniorului.

— Da, chiar din dimineaţa asta, spuse domnul Maffre. O, o împăcare în toată regula! Mi s-au povestit amănunte foarte emoţionante. Monseniorul a plâns… Chiar aşa, abatele Fenil a greşit întrucâtva.

— Te credeam prieten cu marele vicar? observă domnul de Bourdeu.

— Fără îndoială, dar sunt şi prietenul părintelui, răspunse cu promptitudine judecătorul de pace. Slavă Domnului! E de-o pietate ce dezminte calomniile. Oare nu s-a mers până acolo încât să-i fie atacată moralitatea? Adevărată ruşine!

Fostul prefect se uită din nou la preşedinte cu un aer ciudat.

— Şi oare nu s-a încercat compromiterea părintelui în afacerile politice? continuă domnul Maffre. Se spunea că a venit aici ca să dea totul peste cap, să ofere locuri în stânga şi-n dreapta, să lucreze pentru triumful clicii de la Paris. Nici despre-o căpetenie de bandiţi nu s-ar fi putut vorbi mai rău… O grămadă de minciuni, ce mai!

Domnul de Bourdeu, cu vârful bastonului, desena un profil pe nisipul de pe alee.

— Da, am auzit vorbindu-se despre toate astea, spuse într-o doară; e foarte puţin probabil ca un ministrant al religiei să accepte asemenea rol… Şi-apoi, spre onoarea oraşului Plassans, îmi place să cred că ar eşua de-a binelea. Nu se află nimeni pe-aici care să fie cumpărat.

— Bârfe! exclamă preşedintele, ridicând din umeri. Oare un oraş poate fi întors pe dos ca o vestă veche? Parisul n-are decât să ne trimită toate iscoadele lui, Plassansul va rămâne legitimist. Îl vedeţi pe micuţul Péqueur? L-am hăpăit dintr-o înghiţitură… Proşti trebuie să mai fie oamenii, ca să-şi închipuie că nişte personaje misterioase străbat provinciile, oferind slujbe. Vă mărturisesc că aş fi tare curios să văd şi eu pe unul dintre domnii aceştia!

Se montase. Domnul Maffre, îngrijorat, crezu de cuviinţă să se apere:

— Îngăduiţi-mi, îl întrerupse el, n-am spus că domnul abate Faujas ar fi un agent bonapartist; dimpotrivă, am găsit acuzaţia asta absurdă.

— Ei asta-i! Dar nu mai e vorba de abatele Faujas; ci vorbesc în general. Nu se vinde omul aşa, ce naiba!… Abatele Faujas e mai presus de orice bănuială.

Se lăsă o tăcere. Domnul de Bourdeu termină profilul, pe nisip, printr-o barbă mare, ascuţită.

— Abatele Faujas nu are convingeri politice, spuse cu vocea lui uscată.

— Evident, reluă domnul Rastoil; tocmai indiferenţa asta i-o reproşam; dar astăzi, îi dau dreptate. Cu toate trăncănelile

astea, religia ar fi compromisă… Ştii la fel de bine ca şi mine, Bourdeu, că nu poate fi învinuit nici de cel mai mărunt demers suspect. Niciodată n-a fost văzut la subprefectură, nu-i aşa? A rămas cât se poate de demn la locul lui… Dacă ar fi bonapartist, nu s-ar ascunde, ce naiba!

— Fireşte.

— Unde mai pui că duce o viață exemplară. Soția şi fiul meu mi-au dat nişte amănunte despre el care m-au mişcat adânc.

În clipa aceea, râsetele se întețiră pe ulicioară. Vocea abatelui Faujas se înălță, felicitând-o pe domnişoara Aurélie pentru o lovitură de rachetă de-a dreptul remarcabilă. Domnul Rastoil, care se întrerupsese, continuă cu un zâmbet:

— Auziți? Ce-or fi având de se amuză aşa? îți vine cheful să fii tânăr.

Apoi, cu vocea lui gravă:

— Da, soția şi fiul meu m-au făcut să-l prețuiesc pe abatele Faujas. Regretăm amarnic că discreția lui îl împiedică să fie de-ai noştri.

Domnul de Bourdeu încuviința din cap, când pe ulicioară izbucniră aplauze. Se auzi o învălmăşeală de paşi, de râsete, de strigăte, o întreaga revărsare de veselie ca de şcolari aflați în recreație. Domnul Rastoil se sculă de pe scaunul lui rustic.

— Pe legea mea! zise cu bonomie, hai să vedem; simț că mă mănâncă picioarele.

Ceilalți doi îl urmară. Râmaseră tustrei în fața porții. Era pentru prima oară când preşedintele şi fostul prefect se aventurau până acolo. Când zăriră, în fundul ulicioarei, grupul alcătuit de societatea de la subprefectură, îşi luară o înfățişare gravă. Domnul Péqueurdes Saulaies, la rândul lui, se încpeni, încremeni într-o atitudine oficială; în acest timp, doamna de Condamin, cât se poate de bine dispusă, se strecura de-a lungul zidurilor, umplând ulicioara cu foşnetul toaletei ei roz. Amândouă grupurile se spionau trăgând cu ochiul, nevoind să cedeze niciunul, nici celălalt; iar între ele,

abatele Faujas, continuând ă stea în dreptul portiţei de la grădina familiei Mouret, ţinându-şi cartea de rugăciuni sub braţ, se veselea domol, fără a părea să înţeleagă câtuşi de puţin cât de delicată era situaţia.

În timpul acesta, toţi cei de faţă stăteau cu răsuflarea tăiată. Abatele Surin, văzând sporind numărul spectatorilor, voi să stârnească aplauzele printr-o ultimă pasă plină de îndemânare. Îşi puse mintea la contribuţie, îşi creă dificultăţi, întorcându-se, jucând fără a privi volantul venind, ghicindu-l întrucâtva, trimiţându-i-l domnişoarei Aurélie pe deasupra capului său, cu o precizie matematică. Era roşu tot, asuda, cu părul zburlit; cravata, întorcându-i-se de-a binelea, îi atârna acum pe umărul drept. Dar rămânea învingător, zâmbind, continuând să fie plin de farmec. Cele două grupuri uitaseră de tot şi toate, admirându-l; doamna de Condamin îşi înăbuşea exclamaţiile de „bravo”, ce izbucneau prea repede, fluturându-şi batista de dantelă. Atunci, tânărul abate, întrecându-se în inventivitate, începu să facă mici salturi când la dreapta, când la stânga, calculându-le în aşa fel încât să primească de fiecare dată volantul într-o nouă poziţie. Era marea măiestrie a sfârşitului de partidă. Accelera mişcările, când, sărind, puse piciorul greşit; fu cât pe ce să cadă la pieptul doamnei de Condamin, care-şi întinsese braţele, scoţând un strigăt. Cei de faţă, crezându-l rănit, se repeziră; dar el, clătinându-se, găsindu-şi echilibrul în patru labe, la pământ, se ridică printr-o zvâcnire supremă, înălţă volantul şi-l trimise domnişoarei Aurelie, fără ca acesta să fi atins încă pământul. Şi, cu racheta sus, triumfă.

— Bravo! bravo! strigă domnul Péqueur des Saulaies, apropiindu-se.

— Bravo! a fost superb! repetă domnul Rastoil, înaintând la rându-i.

Partida fu întreruptă. Cele două grupuri umpluseră ulicioara; se amestecau, îl înconjurau pe abatele Surin, care, cu răsuflarea tăiată, se sprijinea de zid, alături de abatele Faujas. Vorbeau cu toţii deodată.

— Am crezut că şi-a despicat capul î îi spunea doctorul Porquier domnului Maffre cu o voce plină de emoţie.

— Zău aşa, toate jocurile astea sfârşesc rău, şopti domnul de Bourdeu adresându-se domnului Delangre şi soţilor Paloque, în timp ce accepta să-i strângă mâna domnul de Condamin, pe care îl evita pe stradă, ca să nu fie nevoit să-l salute.

Doamna de Condamin se ducea de la subprefect la preşedinte, îi punea faţă în faţă, repeta:

— Doamne sfinte! mie mi-e mai rău decât lui, am crezut că o să cădem amândoi. Aţi văzut, e coşcogeamite piatra!

— E aici, uitaţi-o. zise domnul Rastoil; trebuie s-o fi simţit sub călcâi.

— De piatra asta rotundă credeţi că-i vorba? întrebă domnul Péqueur des Saulaies, ridicând-o.

Niciodată nu-şi vorbiseră în afara ceremoniilor oficiale, începură amândoi să cerceteze piatra; şi-o treceau unul altuia, auzeau spunându-li-se că e ascuţită şi că ar fi putut tăia pantoful abatelui. Doamna de Condamin, între ei, le zâmbea, încredinţându-i că începe să-şi vină în fire.

— Domnului abate îi e rău, exclamară domnişoarele Rastoil.

Într-adevăr. abatele Surin se albise tot auzind de primejdia prin care trecuse. I se muiară picioarele, când abatele Faujas, care stătuse la o parte, îl luă între braţele lui puternice, ducându-l în grădina familiei Mouret, unde-l aşeză pe un scaun. Cele două grupuri năvăliră sub bolta de viţă. Acolo, tânărul abate leşină de-a binelea.

— Rose, adă apă şi oţet! strigă abatele Faujas gonind spre peron.

Mouret, care se afla în sufragerie, se ivi la fereastră; dar, văzând luată lumea aceea în fundul grădinii, dădu îndărăt, cuprins parcă de teamă; se ascunse, nu se mai arătă. Între timp, Rose sosi cu mulţime de doctoricale. Se grăbi, bodogănea:

— Dacă barem doamna s-ar afla aici: dar e la seminar, la cel mic... Sunt singură, fac şi eu ce pot, nu-i aşa?... Şi-apoi,

ştiu bine că domnul n-ar mişca un deget. Ai putea să şi mori cu el alături! E în sufragerie şi se ascunde ca un făţarnic. Da, da, niciun pahar cu apă nu ți-ar da; te-ar lăsa să crăpi cu zile.

În timp ce rumega vorbele astea, ajunse la abatele Surin, care leşinase.

— O, da' e frumuşel ca un înger, zise cu duioşia plină de milă a unei cumetre.

Abatele Surin, cu ochii închişi, cu faţa palidă încadrată de păru-i blond, aducea cu unul dintre acei martiri plăcuţi la vedere care îşi pierd cunoştinţa în pozele pioase. Cea mai mare dintre domnişoarele Rastoil îi susţinea capul, răsturnat fără vlagă, descoperindu-i gâtul alb şi delicat. Cei de faţă se grăbiră să-i vină în ajutor. Doamna de Condamin îi tampona uşor tâmplele cu o cârpă muiată în apă îndoită cu oţet. Cele două grupuri aşteptau, îngrijorate. În sfârşit, bolnavul deschise ochii, dar îi închise la loc. Mai leşină încă de două ori.

— Dar ştiu că mi-ai tras o spaimă! îi spuse politicos doctorul Porquier, care continuase să-l ţină de mână.

Abatele rămânea pe scaun, stingherit, mulţumind, dând asigurări că totul e în regulă. Apoi, văzu că fusese descheiat la sutană şi că avea gâtul gol, zâmbi, îşi puse iarăşi, cravata lui preoţească. Şi, pe când i se dădeau sfaturi să stea liniştit, voi să arate că e solid; se întoarse iarăşi pe ulicioară împreună cu domnişoarele Rastoil, ca să termine partida.

— Sunteţi foarte bine instalat aici! îi spuse domnul Rastoil abatelui Faujas, pe care nu-l părăsise.

— Aerul e minunat pe costişa asta! adăugă domnul Péqueur des Saulaies cu solicitudinea lui fermecătoare.

Cele două grupuri se uitau curios la casa familiei Mouret.

— Dacă doamnele şi domnii, spuse Rose, vor să stea o clipă în grădină… Părintele e aici la el acasă… Aşteptaţi, mă duc după nişte scaune.

Şi se duse de trei ori la rând, în ciuda protestelor. Şi-atunci, după ce se priviră o clipă, cele două grupuri se aşezară, din politeţe. Subprefectul se aşezase la dreapta

abatelui Faujas, în timp ce preşedintele se instala la stângă Conversaţia fu cât se poate de amicală.

— Nu sunteţi un vecin turbulent, părinte, spunea întruna, graţios, domnul Péqueur des Saulaies. Nici nu vă închipuiţi cu câtă plăcere vă zăresc, în fiecare zi, la aceleaşi ore, în acest mic paradis. Văzându-vă, mă simt odihnit şi uit de orice bătaie de cap.

— Un vecin bun e ceva atât de rar! adăuga şi domnul Rastoil.

— Neîndoielnic. Întrerupea domnul de Bourdeu; părintele a adus nici cu sine o fericită tihnă monahală.

În timp ce abatele Faujas zâmbea şi se înclina, domnul de. Condamin, care nu se aşezase, se aplecă la urechea domnului Delangre. şoptind:

— Rastoil visează un loc de substitut pentru nătângul lui de fecior.

Domnul Delangre îi aruncă o privire ucigătoare, tremurând la gândul că flecarul acela incorigibil ar putea strica totul; ceea ce nu-l împiedică pe inspectorul silvic să adauge:

— Şi Bourdeu. care se şi vede din nou prefect!

Dar doamna de Condamin făcu senzaţie, spunând cu un aer subtil:

— Ce-mi place mie în grădina asta e un anume farmec intim ce pare a face din ea un ungher ferit de toate relele de pe lume. Cain şi Abel s-ar fi împăcat aici.

Şi-şi subliniase fraza însoţind-o de doua priviri, la dreapta şi la stânga, spre grădinile vecine. Domnul Maffre şi doctorul Porquier dădură din cap a încuviinţare; În timp ce soţii Paloque stăteau îngrijoraţi şi nedumeriţi, temându-se să se compromită fie de-o parte, fie de cealaltă, dacă ar fi deschis gura.

După un sfert de oră, domnul Rastoil se ridică.

— Soţia mea n-o să ştie unde am dispărut, şopti ei.

Toţi se ridicară în picioare, un pic cam încurcaţi, ca să-şi ia rămas bun. Abatele Faujas întinse mâinile:

— Paradisul meu rămâne deschis! spuse, cât putu de zâmbitor.

Atunci preşedintele făgădui să-i facă din când în când câte-o vizită părintelui. Subprefectul făcu aceeaşi promisiune, dar cu mai multă efuziune. Şi cele două grupuri mai rămaseră acolo încă cinci minute bune, complimentându-se, în timp ce, pe ulicioară, râsetele domnişoarelor Rastoil şi abatelui Surin răsunau din nou. Partida se desfăşura iarăşi, pătimaş: volantul îşi urma zborul într-un du-te-vino regulat, deasupra zidului.

XV

Într-o vineri, doamna Paloque, care intră în catedrală la Saint-Saturnin, fu foarte mirată s-o zărească pe Marthe îngenuncheată în fața capelei Saint-Michel. Abatele Faujas spovedea.

„Ia te uită! gândi ea, oare până la urmă i-a mişcat inima abatelui? Trebuie să rămân. Dacă doamna de Condamin ar veni, ar fi nostim."

Luă un scaun, ceva mai în spate. Îngenunche pe jumătate, cu fața în mâini, părând a fi cufundată într-o rugăciune adâncă. Marthe, cu capul căzut în cartea de rugăciuni, părea că doarme; punea o masă neagră pe albul unui pilastru; şi, din toată ființa ei, numai umerii trăiau, ridicați de suspine sfâşietoare. Era într-atât de abătută, încât lăsa pe fiecare nouă penitentă să i-o ia înainte, iar abatele Faujas le expedia. Abatele aştepta un minut, îşi pierdea răbdarea, ciocănea în peretele de lemn al confesionalului. Şi-atunci, una dintre femeile aflate acolo, văzând că Marthe nu se clinteşte, se hotăra să-i ia locul. Capela se golea, Marthe rămânea neclintită şi absentă.

„Frumos s-a mai prins, îşi spuse coana Paloque; e indecent să te dai aşa în spectacol, în biserică... A, uite-o pe doamna de Condamin."

Într-adevăr, doamna de Condamin intra. Se opri o clipă în fața agheasmatarului, scoțându-şi mănuşa şi făcându-şi semnul crucii cu un gest drăguț. Rochia ei de mătase foşni ca o şoaptă pe cărarea îngustă dintre scaune. Când îngenunche, umplu bolta cea înaltă cu foşnetul fustelor. Avea expresia ei drăguță, zâmbea tenebrelor bisericii. Curând, nu

mai rămase decât ea şi Marthe. Abalele se supăra, bătea şi mai tare în lemnul confesionalului.

— Doamnă, e rândul dumneavoastră, eu sunt ultima, şopti politicos doamna de Condamin, aplecându-se spre Marthe, pe care n-o recunoscuse.

Aceasta îşi întoarse fața, o față agitată de ticuri nervoase şi micită, palidă de-o extraordinară emoție; nu părea să înțeleagă. Parcă ieşea dintr-un somn extatic, clipind din pleoape.

— Ce se întâmplă, doamnelor?! Ce se întâmplă? spuse abatele, deschizând uşa confesionalului.

Doamna de Condamin se ridică, zâmbitoare, ascultând de chemarea preotului. Dar, recunoscând-o, Marthe pătrunse brusc în capelă; apoi căzu iarăşi în genunchi, rămânând acolo, la trei paşi.

Coana Paloque se amuza pe întrecute; spera ca cele două femei să se păruiască. Marthe trebuie să fi auzit totul, deoarece doamna de Condamin avea o voce de flaut; îşi sporovăia păcatele, însuflețea confesionalul cu ciripitul ei adorabil. La un moment dat izbucni chiar şi într-un râs uşor şi înăbuşit, care o făcu pe Marthe să-şi ridice fața suferindă. De altfel, isprăvi repede. Plecă, dar se întoarse, aplecându-se, continuând să trăncănească, dar fără a îngenunchea.

„Şmechera asta îşi bate joc de doamna Mouret şi de abate, se gândea nevasta judecătorului: e prea isteață ca să-şi strice viața”.

În sfârşit, doamna de Condamin plecă. Marthe o urmări din priviri, părând că aşteaptă să nu mai fie acolo. Şi-atunci se sprijini de confesional, se lăsă să cadă, izbind puternic peretele de lemn cu genunchi. Doamna Paloque se apropiase, alungindu-şi gâtul; dar nu văzu decât rochia de culoare închisă a penitentei, ce ieşea în afară, întinzându-se pe jos. Timp de vreo jumătate de oră, nimic nu se clinti. I se păru la un moment dat că aude nişte hohote de plâns înăbuşite în tăcerea fremătătoare, întreruptă uneori de câte-un scârțâit uscat al confesionalului. Spionarea aceea o plictisi în cele din urmă; dar continua să stea numai pentru a cerceta fața

Marthei la ieşire.

Abatele Faujas ieşi primul din confesional, închizând uşa cu o mină iritată. Doamna Mouret mai rămase încă o bună bucată de vreme, neclintită, aplecată de spate, în cutia aceea îngustă. Când se retrase, cu voaleta coborâtă, părea distrusă. Uită să-şi facă semnul crucii.

— S-a lăsat cu ceartă, abatele n-a fost drăguț, şopti coana Paloque, urmărind-o până în Piața arhiepiscopiei.

Acum, Marthe îşi ducea traiul la Saint-Saturnin. Îşi îndeplinea îndatoririle religioase cu mare sârg. Până şi abatele Faujas o certa deseori pentru patima pe care o punea în îndeplinirea practicilor religioase. Nu-i îngăduia să se împărtăşească decât o dată pe lună, îi întocmea programul exercițiilor pioase, pretinzându-i să nu se închidă în devoțiune. Marthe îl implorase multă vreme, până să obțină din parte-i îngăduința de-a lua parte în fiece dimineață la o liturghie. Într-o zi, în timp ce-i povestea că se culcase timp de-o oră pe pardoseala ca gheața din camera ei, ca să se pedepsească pentru o greşeală, abatele îşi ieşi din fire, spunându-i că numai duhovnicul are dreptul să dea penitențe. Se purta foarte aspru cu ea, amenințând-o ca o trimite iarăşi la abatele Bourrette, dacă nu se umileşte.

— Rău am făcut că v-am primit, spunea deseori; nu vreau să am de-a face decât cu suflete ascultătoare.

Marthe se simțea fericită de pe urma acestor lovituri. Sub mâna de fier care-o încovoia, care-o oprea la marginea acelei adorații continui, în adâncul căreia ar fi voit să se zdrobească, simțea biciuirea unui jind ce renăştea veşnic. Rămânea o începătoare, nu cobora decât puțin câte puți» în iubire, oprindu-se brusc, ghicind şi alte adâncimi, simțind încântarea acelei lente călătorii spre bucurii pe care nu te cunoştea. Acea mare tihnă pe care-o simțise dintru început în biserică, acea uitare a lumii dinafară şi a ei însăşi se prefăceau într-o plăcere activă, într-o fericire spre care aspira şi-o dobândea. Era fericirea după care tânjise încă din tinerețe şi pe care în sfârşit o găsea la patruzeci de ani; o fericire cu care se mulțumea, ce-i înapoia frumoşii ani apuşi,

făcând-o să trăiască asemeni unei făpturi egoiste, dăruită tuturor acelor senzații noi ce se trezeau în ea ca nişte mângâieri.

— Fiți bun, îi şoptea abatelui Faujas; fiți bun, deoarece am mare nevoie de bunătate!

Iar când era bun, i-ar fi mulțumit târându-se în genunchi în fața lui. Iar el se dovedea atunci de-o mare suplețe, îi vorbea ca un tată, explicându-i că are o imaginație prea aprinsă. Lui Dumnezeu, spunea, nu-i place să fie adorat astfel, cu încăpățânări. Iar Marthe zâmbea, devenea iarăşi frumoasă, tânără, şi roşea. Făgăduia să fie cuminte. Apoi, în vreun ungher întunecos, săvârşea acte de credință ce-o făceau să se culce pe pardosea; nu mai sta îngenuncheată, ci luneca, culcată aproape pe jos, şoptind cuvinte arzătoare; iar când cuvintele secătuiau, îşi continua rugăciunea printr-un elan al întregii ei ființe, printr-o chemare a acelei sărutări divine ce luneca pe părul ei, fără ca vreodată să-i simtă apăsarea.

Acasă, Marthe ajunsese certăreață. Până atunci se târâse, indiferentă, obosită, fericită, ori de câte ori soțul ei o lăsa în pace; dar de când stătea toată ziua acasă şi-şi pierduse sporovăială batjocoritoare, slăbind şi îngălbenindu-se, o sâcâia.

— Tot timpul te-mpiedici de el, îi spunea Marthe bucătăresei.

— La naiba, o face din răutate! răspundea aceasta. La drept vorbind, nu-i un om bun. Nu de ieri, de alaltăieri mi-am dat eu seama de asta. E ca şi cu aerul prefăcut pe care şi-l ia, el, căruia îi place aşa de mult să vorbească: credeți că nu se preface, ca să ne înduioşeze? Turbează să cârtească, dar îşi pune lacăt la gură, ca să fie compătimit şi să i se facă pe voie. Lăsați, doamna, aveți cum nu se poate mai multă dreptate că nu țineți seamă de maimuțărelile astea.

Mouret le ținea în frâu pe cele două femei prin bani. Nu voia să se certe, ca să nu-şi tulbure şi mai mult viața. Nu mai certa pe nimeni, continuând să fie meticulos şi pedant, înfrânându-şi furia dar ostoindu-şi în schimb tristețea prin

refuzul de a le da fie şi numai un franc Marthei sau Rosei. Îi lăsa acesteia din urmă o sută de franci pe lună pentru hrană; vinul, uleiul, fructele şi alimentele ce se păstrau peste iarnă se aflau în casă. Dar trebuia ca bucătăreasa să tragă de bani ca să-i ajungă o lună întreagă, cu riscul de-a pune de la ea din pungă. Marthe însă nu avea nimic; o lăsa fără un ban. Ajunsese până acolo încât să se înțeleagă cu Rose, încercând să economisească zece franci din cei o sută dați pentru toată luna. Deseori nu avea botine de-ncălțat. Se vedea nevoită să se ducă la mama ei, ca să împrumute bani pentru o rochie ori o pălărie.

— Mouret a înnebunit de-a binelea! striga doamna Rougon; doar nu poți umbla goală! Las' că stau eu de vorbă cu el.

— Te implor, mamă, nu face una ca asta! răspundea Marthe. Nu te poate suferi. S-ar purta cu mine încă şi mai rău, dacă ar şti că-ți spun toate astea.

Şi plângea, adăugind:

— L-am apărat multă vreme, dar acum nu mai am puterea să tac... Ți-aduci aminte când nu voia să mă lase măcar să pun piciorul în stradă. Mă ținea zăvorită, se slujea de mine ca de-un lucru. Acum, e atât de aspru pentru că vede bine că i-am scăpat şi că n-aş mai consimți niciodată să-i fiu slujnică. E un om fără credință, un egoist, n-are pic de inimă.

— Nu care cumva te şi bate?

— Încă nu, dar o să vină şi asta. Deocamdată se mulțumeşte să nu-mi dea de nici unele. De cinci ani nu mi-am mai cumpărat cămăşi. Ieri, i le-am arătat pe cele pe care le am; sunt atât de purtate şi de peticite, că mi-e ruşine să le pun. S-a uitat la ele, le-a pipăit, zicând că pot foarte bine să mai țină până la anul... N-am niciun bănuț al meu. Deunăzi a trebuit să împrumut doi gologani de la Rose, ca să cumpăr ață. Mi-am cusut nişte mănuşi, care plesneau în toate părțile.

Şi povestea zeci de alte amănunte: cum îşi cosea singură găurile de la botine cu ață muiată în dohot; cum spăla în ceai

panglicile ca să-şi împrospăteze pălăriile; cum întindea cerneală pe rosăturile singurei ei rochii de mătase, ca să-i ascundă vechimea. Doarsna Rougon se înduioşa, o încuraja să se revolte. Mouret era un monstru, împingea avariția, spunea Rose, până acolo încât să numere perele din pod şi bucățile de zahăr din dulapuri, supraveghind conservele, mâncând el însuşi cojile de pâine din ajun.

Marthe suferea mai cu seamă pentru că nu putea contribui cu nimic la chetele de la Saint-Saturnin; ascundea monezi de zece gologani în bucăți de hârtie, pe care le păstra cu sfințenie pentru slujbele de duminecă. Acum, când doamnele patronese ale aşezământului Fecioarei dăruiau câte ceva catedralei, vreo anaforniță, vreo cruce de argint, vreun prapure, Marthei îi era tare ruşine; şi le ocolea, prefăcându-se a nu le cunoaşte planurile. Doamnele o compătimeau mult. Şi-ar fi furat soțul, dacă ar fi găsit cheia pe scrin, într-atât o chinuia nevoia de-a împodobi biserica. Iar când abatele Faujas se slujea de câte-un potir dăruit de doamna de Condamin, simțea până-n adâncul ființei ei o gelozie de femeie înşelată; în timp ce, în zilele când oficia liturghia având pe altar fața de masă brodată de ea, încerca o bucurie nespusă, se ruga înfiorată toată, ca şi cum ceva din ființa ei s-ar fi aflat sub mâinile mari ale preotului. Ar fi voit ca o capelă întreagă să fie numai a ei; visa să vâre o întreagă avere într-o asemenea capelă, să se închidă acolo, să-l primească pe Dumnezeu la ea acasă, şi numai pentru ea.

Rose, căreia i se destăinuia, se întrecea în istețime ca să-i facă rost de bani. În anul acela făcu să dispară din grădină cele mai frumoase fructe şi le vându; apoi goli şi podul de-o mulțime de mobile vechi, încât izbuti să adune trei sute de franci, pe care i-i dădu triumfătoare Marthei. Aceasta o sărută pe bătrâna bucătăreasă.

— Ah, tu eşti o femeie atât de bună! îi zise ca tutuind-o. Dar eşti sigură că n-a băgat nimic de seamă?... Am văzut deunăzi, pe strada Orfevrilor; nişte micuțe vase pentru păstrareasfântului mir din argint cizelat, tare mititele; costă două sute de franci... O să-mi faci serviciul ăsta, nu-i aşa?

Nu vreau să le cumpăr eu însămi, pentru că aş putea fi văzută intrând. Spune-i surorii tale să se ducă să le ia; o să le aducă noaptea, şi-o să ți le dea pe fereastra de la bucătărie.

Cumpărarea acelor văsulețe fu pentru ea o întreagă aventură de la care era oprită şi care-i procură bucurii însuflețite. Le ținu timp de trei zile în adâncul unui garderob, ascunse îndărătul stivelor de rufărie; şi, când i le înmână abatelui Faujas, în sacristia de la Saint-Saturnin, tremura toată, se bâlbâia. El o certă prieteneşte. Nu-i plăceau darurile vorbea despre bani cu disprețul unui om puternic, care nu râvneşte decât la putere şi dominație. În timpul primilor doi ani petrecuți în lipsuri, chiar şi în zilele când mama sa şi cu el trăiau cu pâine şi apă, niciodată nu se gândise să împrumute nici zece franci de la familia Mouret.

Marthe găsi o ascunzătoare sigură pentru cei o sută de franci ce-i mai rămâneau. Se făcea şi ea zgârcită; se tot gândea ce întrebuințare să le dea, cumpărând în fiece dimineață altceva. În timp ce şovăia foarte tare, Rose o vesti că doamna Trouche vrea să-i vorbească între patru ochi. Olympe, care stătea cu ceasurile în bucătărie, se împrietenise la cataramă cu Rose, de la care împrumuta deseori câte patruzeci de gologani, ca să nu mai urce două etaje. În zilele când susținea că şi-a uitat portofelul acasă.

— Urcați s-o vedeți, adăugă bucătăreasa; o să vă simțiți mai în larg, ca să stați de vorbă… Sunt nişte oameni de treabă, care țin mult la părintele. Au avut tare multe necazuri. Ți se rupe mima când o asculți povestind pe doamna Olympe.

Marthe o găsi pe Olympe scăldată în lacrimi. Cei din familia Mouret erau tare buni, totdeauna abuzaseră de ei, şi se porni să dea amănunte despre afacerile lor de la Besançon, unde se aleseseră cu o groază de datorii de pe urma şarlataniei unui asociat. Dar ce era cel mai rău e că începuseră creditorii să-şi arate colții. Primise de curând o scrisoare injurioasă, în care era amenințată că vor scrie primarului şi episcopului din Plassans.

— Eu una sunt gata să îndur orice, adăugă Olympe hohotind de plâns; mi-aş pune şi capul, numai ca fratele meu să nu fie dat de ruşine... Şi aşa, şi-a făcut prea mult pentru noi; lui nu vreau să-i spun nimic, pentru că nu e bogat, şi degeaba şi-ar face sânge rău... O, Doamne! cum să fac să-l împiedic pe omul ăsta să scrie? Ar muri de ruşine, dacă o asemenea scrisoare ar veni la primărie şi la episcopie. Da, îl cunosc pe fratele meu, ar muri de ruşine.

Şi atunci şi Marthei i se împăienjeniră ochii de lacrimi. Era foarte palidă şi-i strângea mâinile Olympiei. Apoi, fără ea aceasta să-i fi cerut ceva, îi oferi cei o sută de franci.

— E puțin, fireşte; dar dacă în felul ăsta amenințarea ar dispărea? întrebă îngrijorată.

— O sută de franci, o sută de franci, tot spunea Olympe; nu, nu, nici vorbă, n-o să se mulțumească numai cu o sută de franci.

Marthe fu deznădăjduită. Se jura că nu are mai mult, Merse atât de departe încât vorbi despre micile vase pentru mir. Dacă nu le-ar fi cumpărat, i-ar fi putut da toți cei trei sute de franci. Ochii doamnei Trouche se aprinseseră.

— Trei sute de franci, tocmai atâta cere şi creditorul. Ce mai, i-ați fi făcut un serviciu mai mare fratelui nedăruindu-i vasele, care de altminteri vor rămâne bisericii. Ce lucruri frumoase i-au adus şi doamnele din Besançon! Iar azi, tot atât de sărac e. Nu mai dăruiți nimic, e curat furtişag. Sfătuiți-vă cu mine. Sunt atâtea necazuri ascunse! Nu, o sută de franci nici vorbă s-ajungă...

După o jumătate de oră de jelanii, când se încredință pe deplin că Marthe nu are mai mult de o sută de franci, îi luă şi pe aceia.

— Am să-i trimit ca să înşel aşteptarea omului acela, şopti ea, dar nu ne lasă el să stăm liniştiți multă vreme... Dar, mai cu seamă, vă implor să nu-i pomeniți nimic despre asta fratelui meu; l-ați ucide... Nici soțul meu nu trebuie să ştie de micile noastre afaceri; e atât de mândru, că ar face prostii ca să se achite față de dumneavoastră. Între noi, femeile, totdeauna ne înțelegem.

Marthe fu fericită că o putuse împrumuta. Din clipa aceea o frământă o nouă grijă: să îndepărteze de abate primejdia ce-l amenința. Urca deseori în locuința soților Trouche, stătea ore întregi acolo, căutând împreuna cu Olympe mijlocul de-a plăti creanțele. Aceasta îi spusese că multe din ele fuseseră andosate de către preot şi că scandalul ar fi de pomină de cumva ar fi trimise vreunui portărel din Plassans. Cifra creanțelor era atât de mare, pe cât pretindea, încât multă vreme nu voi s-o spună, plângând încă şi mai abitir atunci când Marthe insista. În sfârşit, într-una din zile pomeni de douăzeci de mii de franci. Marthe rămase înmărmurită. Niciodată n-avea să găsească douăzeci de mii de franci. Cu ochii ațintiți în gol, se gândea că ar trebui să aştepte moartea lui Mouret, ca să poată dispune de-o asemenea sumă.

— Spun douăzeci de mii de franci în mare, se grăbi să adauge Olympe, pe care expresia gravă a Marthei o îngrijoră; dar am fi foarte mulțumiți să-i putem plăti în zece ani, în mici aconturi. Creditorii ar aştepta oricât, dacă ar şti că primesc sumele regulat... E tare supărător că nu găsim o persoană care să aibă încredere în noi şi să ne dea câteva din avansurile necesare!

Acesta era subiectul lor obişnuit de conversație. Deseori, Olympe vorbea şi despre abatele Faujas, pe care părea că-l adoră. Îi povestea Marthei despre anumite particularități intime ale preotului: se gâdila uşor; nu putea dormi pe partea stângă; avea o fragă pe umărul drept, care în luna mai se înroşea, ca un fruct adevărat. Marthe zâmbea, nu ostenea niciodată ascultând asemenea nimicuri; îi punea întrebări tinerei femei despre copilăria ei, despre cea a fratelui. Apoi, când venea iarăşi vorba despre bani, era înnebunită de neputința ei; ajunsese să se plângă amarnic de Mouret, pe care Olympe, devenită îndrăzneață, nu-l mai scotea față de ea din „bătrân zgripțuroi”. Uneori, când Trouche se întorcea de la birou, cele două femei încă mai erau acolo, la taifas; dar tăceau, schimbau vorba. Trouche păstra o atitudine demnă. Doamnele patronese ale aşezământului Fecioarei erau foarte

mulțumite de el. Nu era văzut în niciuna dintre cafenelele orașului.

În acest timp, Marthe, ca să-i vină în ajutor Olympiei, care în unele zile spunea că o să se arunce pe fereastră, o împinse pe Rose să ducă la un negustor ele lucruri vechi din piață toate vechiturile nefolositoare azvârlite prin unghere. Cele două femei la început procedară cu timiditate; nu luară, în lipsa lui Mouret de-acasă, decât scaunele şi mesele şchioape; apoi atacară lucrurile serioase, vândură porțelanuri, giuvaeruri, tot ce putea dispărea fără a lăsa un gol prea mare. Se aflau pe o pantă fatală; ar fi luat până la urmă şi mobilele masive nelăsind decât cei patru pereți, dacă într-o zi Mouret n-ar fi făcut-o hoață pe Rose, amenințând-o cu poliția.

— Eu, hoață! Vai, domnule! protestase aceasta. Luați seama ce spuneți!… Asta pentru că m-ați văzut vânzând un inel de-al doamnei. Dar era al meu inelul ăla; doamna mi-l dăduse mie, pentru că ea nu-i câinoasă, ca dumneavoastră… Nu vă e ruşine să vă lăsați nevasta fără para chioară! N-are pantofi să-şi pună în picioare. Mai deunăzi eu am plătit lăptăreasa… Ei bine, da, i-am vândut inelul! Şi ce-i cu asta? Oare inelul nu-i al ei? Poate foarte bine să-l prefacă-n bani, de vreme ce nu vreți să-i dați nimic… Eu una aş vinde casa, m-auziți? Casa cu totul. Prea îmi face rău când o văd umblând dezbrăcată, ca o biată martiră.

Mouret se aşternu atunci la pândă ceas cu ceas; închise dulapurile şi luă cheile. Când Rose pleca de-acasă, se uita la mâinile ei, neîncrezător: îi pipăia buzunarele, atunci ci ud i se părea că vede vreo umflătură suspectă sub fustă. Răscumpără de la negustorul din piață anumite obiecte pe care le puse la locul lor. ştergându-le. Îngrijindu-le eii afectare de față cu Marthe, ca să-i amintească, după cum spunea el, de „furturile Rosei". Niciodată n-o învinuia decât pe ea. O chinui mai ales cu o carafă din cristal fățuit, vândută pe douăzeci de gologani de bucătăreasă. Aceasta, care pretinsese c-a spart-o, trebuia să i-o pună pe masă de fiecare dată când mâncau. Într-o dimineață, la dejun,

exasperată, o lăsă să cadă în fața lui.

— Acum, domnule, s-a spart de-a binelea, nu-i aşa? îi spuse ea râzându-i în nas.

Şi cum el o amenință că o dă afară, Rose îi răspunse:

— Încercați numai!... Sunt douăzeci de ani de când vă slujesc, domnule. Doamna ar pleca şi ea cu mine.

Marthe, ajunsă la exasperare, şi sfătuită de Rose şi de Olympe, se revoltă în sfârşit. Îi trebuiau cu orice preț cinci sute de franci. De o săptămână, Olympe plângea întruna, pretinzând că, dacă până la sfârşitul lunii nu are cinci sute de franci, una dintre creanțele andoate de abatele Faujas avea să fie publicată într-unul dintre ziarele din Plassans. Publicarea acelei hârtii, amenințarea aceea înfricoşătoare pe care nu şi-o explica limpede o înspăimântară pe Marthe, hotărând-o să îndrăznească orice. Seara, la culcare, îi ceru cinci sute de franci lui Mouret; şi pe când acesta o privi aiurit, ea îi vorbi de cei cincisprezece ani de abnegație, cei cincisprezece ani petrecuți la Marsilia, la tejghea, cu o pană după ureche, ca un băiat de prăvălie.

— Am câştigat banii împreună, spuse; sunt ai amândurora. Vreau cinci sute de franci.

Mouret îşi ieşi din mutism cu o violență nespusă. Toată mânia lui de om vorbăreț izbucni.

— Cinci sute de franci! strigă. Sunt pentru popă, nu-i aşa?... Fac pe prostul acum, şi tac, pentru că aş avea prea multe de spus. Dar să nu crezi că o să vă mai bateți multa vreme joc de mine amândoi... Cinci sute de franci! De ce nu şi casa! E drept că acum e a lui toată casa! Şi vrea bani, nu-i aşa? Ți-a spus să-mi ceri banii ăştia?... Când mă gândesc că, la mine în casă, sunt pungăşit ca în codru! Până la urmă o să mi se fure şi batista din buzunar. Pun prinsoare că dacă aş vrea să scotocesc la el în odaie, aş găsi toate bietele mele lucruri în fundul sertarelor lui. Îmi lipsesc trei perechi de izmene, şapte perechile şosete, vreo patru-cinci cămăşi; ieri am făcut socoteala. Nimic nu mai e al meu, totul dispare, se duce... Nu, nicio para, nicio para chioară, mă auzi?!

— Vreau cinci sute de franci, jumătate din bani sunt ai

mei, repetă Marthe liniştită.

Timp de o oră Mouret se dezlănţui, aţâţându-şi mânia. repetând la nesfârşit acelaşi reproş. Nu-şi mai recunoştea nevasta; înainte de sosirea preotului îl iubea, îi dădea ascultare, lua asupră-i interesele casei. Într-adovăr, cei care o asmuţeau împotriva lui trebuie să fi fost nişte oameni tare răi. Pe urmă, vocea i se împletici; se aşeză într-un fotoliu, fnnt, la fel de slab ca un copil.

— Dă-mi cheia, de la scrin! ceru Marthe.

Mouret se ridică, îşi cheltui ultimele puteri într-un strigăt suprem.

— Vrei să iei totul, nu-i aşa? să-ţi laşi copiii fără leţcaie, şi pe noi fără o bucată de pâine?... Ei bine! ia totul, cheam-o pe Rose să-şi umple şorţul. Na, uite cheia!

Şi azvârli cheia, pe care Marthe o ascunse la ea sub pernă. Era foarte palidă de pe urma acestei certe, prima ceartă violentă de până atunci cu soţul ei. Apoi se culcă; Mouret îşi petrecu noaptea în fotoliu. Spre dimineaţă, îl auzi plângând. I-ar fi dat cheia, de n-ar fi coborât în grădină ca un nebun, cu toate că încă era noapte de-a binelea.

Pacea păru să se restabilească. Cheia de la scrin stătea agăţată într-un cui, lângă oglindă. Marthei, care nu era obişnuită să vadă sume mari deodată, îi era întrucâtva teamă de bani. Se arătă la început foarte discretă, ruşinoasă, de fiecare dată când deschidea sertarul unde Mouret ţinea totdeauna în numerar vreo zece mii de franci, pentru cumpărările lui de vin. Nu lua decât atât cât avea nevoie. Olympe, de altfel, îi dădea sfaturi minunate: de vreme ce acum cheia era la ea, trebuia să se arate econoamă. Ba chiar, văzând-o tremurând toată în faţa „purcoiului de biştari”, nici nu-i mai pomeni o vreme despre datoriile din Besançon.

Mouret căzu iarăşi în tăcerca lui posomorâtă. Primise o nouă lovitură, încă şi mai violentă decât prima, de când cu intrarea lui Serge la seminar. Prietenii lui de pe bulevardul Sauvaire, micii rentieri ce-şi făceau cu regularitate plimbarea între ora patru şi şase, începeau să se îngrijoreze serios când îl vedeau venind cu braţele bălăngănind, cu un aer năuc,

abia răspunzându-le, pradă parcă unui rău de nelecuit.

— Se ramoleşte, se ramoleşte, şopteau ei. La patruzeci şi patru de ani, e de neînțeles. O să-i plece mintea cu sorcova.

Mouret părea să nu mai audă aluziile pe care unii îndrăzneau să le facă răutăcios de față cu el. Dacă era întrebat de-a dreptul despre abatele Faujas, roşea uşor şi răspundea că e un bun locatar, că-şi plăteşte chiria cu mare regularitate. În spatele lui, micii rentieri rânjeau, stând pe vreo bancă de pe bulevard, la soare.

— La urma urmei, n-are decât ceea ce merită, spunea un fost negustor de migdale. Vă aduceți aminte cât de pătimaş îl apăra pe preot; el îl lăuda în cele patru vânturi prin Plassans. Astăzi, când aduci vorba despre asta, face o mutră jalnică.

Şi domnii aceia îşi spuneau atunci anume cancanuri scandaloase, pe care şi le încredințau la ureche, de la un capăt la altul al băncii.

— Orice-ar fi, rostea cu glas scăzut un meşter tăbăcar retras din afaceri, Mouret nu-i un tip tare; eu unul l-aş da afară din casă pe popă.

Şi toți fură de părere că, într-adevăr, Mouret nu era un tip tare, el care îşi bătuse atât de mult joc de soții duşi de nas de neveste.

În oraş, calomniile acestea, în ciuda statorniciei pe care anumite persoane păreau să o pună în a le răspândi, nu depăşeau un anumit cerc de persoane trândave şi flecare. Dacă abatele refuza să locuiască în casa parohială, rămânând mai departe la familia Mouret, nu putea fi, după cum spunea el însuşi, decât pentru că-i era pe plac grădina aceea frumoasă, unde îşi citea atât de liniştit breviarul. Pietatea lui aleasă, viața austeră pe care o ducea, dispreţul față de cochetăriile pe care preoții şi le îngăduie, îl puneau mai presus de orice bănuială. Cei din Cercul tineretului îl acuzau pe abatele Fenil că vrea să-l piardă. Întreg oraşul nou, de altfel, îi aparținea. Nu mai avea împotriva lui decât cartierul Saint-Marc, ai cărui locuitori de obârşie nobiliară se dovedeau a fi rezervați, când îl întâlneau în saloanele monseniorului Rousselot. Şi totuşi, el clătina din cap în zilele

când bătrâna doamnă Rougon îi spunea că poate îndrăzni orice.

— Nimic nu-i încă solid, şoptea el: nimeni nu-i de partea mea. O nimica toată ar fi de ajuns pentru a face ca edificiul să se năruie.

Marthe îl îngrijora de la o vreme. Nu era în măsură să domolească devoţiunea aceea înfrigurată ce-o mistuia. Îi scăpa, nu-i da ascultare, se arunca mai înainte decât ar fi voit el. Femeia aceea atât de utilă, matroana aceea respectată îl putea pierde. Exista în ea o flacără lăuntrică ce-o făcea să se frângă de mijloc, îi înnegrea pielea, îi învineţea ochii. Era ca un rău ce sporea, o sminteală a întregii fiinţe, cuprinzând din aproape în aproape creierul şi inima. Faţa i se întindea cuprinsă de-un tremur nervos. O tuse seacă o zgâlţâia uneori din creştet până-n tălpi fără ca ea să pară a-i simţi sfâşierea. Iar el devenea din ce în ce mai aspru, respingea dragostea aceea ce se oferea, îi interzicea să vină la Saint-Saturnin.

— Biserica e rece ca gheaţa, îi spunea; tuşiţi prea mult. Nu vreau să vă îmbolnăviţi şi mai rău!

Ea îl încredinţa că nu are nimic, o simplă iritare a gâtului. Pe urmă se supunea, accepta interzicerea de-a nu se mai duce la biserică întocmai ca pe o pedeapsă meritată, ce-i închidea porţile Cerului. Şi plângea amarnic, se credea osândită, lâncezea zile întregi nefăcând nimic: şi, fără voia ei, ca o femeie ce se întoarce la dragostea oprită, când venea vinerea, se strecura cu umilinţă în capela Saint-Michel. venea să-şi sprijine fruntea arzătoare de peretele de lemn al confesionalului. Nu spunea nimic, stătea acolo, distrusă; iar abatele Faujas, iritat, o numea femeie nedemnă. Şi o gonea. Iar ea pleca, uşurată, fericită.

Preotului îi fu teamă de întunecimea capelei Saint-Michel. Apelă la intervenţia doctorului Porquier, care o convinse pe Marthe să se spovedească în micul oratoriu al aşezământului Fecioarei, la periferie. Abatele Faujas îi făgădui s-o aştepte acolo din două în două săptămâni, sâmbăta. Oratoriul, funcţionând într-o încăpere mare spoită cu var, cu patru ferestre uriaşe, era de-o voioşie pe care conta ca să

domolească imaginaţia înfierbântată a penitenţei sale. Acolo avea s-o domine, să facă din ea o sclavă supusă, fără a-i fi teamă de vreun scandal. Şi, ca să reteze orice cleveteală, voi ca mama sa s-o însoţească. În timp ce-o mărturisea pe Marthe, doamna Faujas stătea la uşă. Bătrâna doamnă, neplăcându-i să stea degeaba, aducea vreun ciorap de împletit.

— Copilă dragă, îi spunea deseori când se întorceau amândouă pe strada Balande, iar l-am auzit azi pe Ovide ridicând glasul. Oare nu-i poţi face pe plac? Aşadar nu ţii la el? Ah, cum aş mai vrea să fiu în locul dumitale, ca să-i sărut picioarele… Până la urmă, o să-mi devii nesuferită, dacă nu te pricepi decât să-l necăjeşti.

Marthe lăsa capul în jos. Îi era tare ruşine de doamna Faujas. Nu ţinea la ea, era geloasă, totdeauna se afla între ea şi preot. Şi-apoi, privirile negre ale bătrânei doamne, de care se ciocnea întruna, pline de poveţe stranii şi neliniştitoare, îi făceau rău.

Sănătatea şubredă a Marthei fu de ajuns ca să explice întâlnirile cu abatele Faujas în oratoriul aşezământului Fecioarei. Doctorul Porquier dădea încredinţări că aceasta nu făcea decât să urmeze una dintre recomandările lui. Cuvântul le stârni mult râsul celor care-şi făceau plimbarea pe bulevard.

— Zău aşa, îi spuse doamna Paloque soţului ei într-o zi, când se uita la Marthe cum coboară strada Balande în tovărăşia doamnei Faujas, tare aş fi curioasă să mă aflu într-un colţişor, ca să văd ce face preotul cu îndrăgostita lui… E nostimă foc când vorbeşte de guturaiul ei atât de îndărătnic! Ca şi cum un guturai te poate împiedica să te spovedeşti într-o biserică! Şi eu am fost răcită; dar ăsta n-a fost un motiv să mă ascund prin capele cu abaţii.

— Rău faci că nu-l laşi pe abatele Faujas să-şi vadă de treburile lui, răspundea judecătorul. Mi s-a atras atenţia. E un om care trebuie cruţat; prea eşti răzbunătoare, o să te pui de-a curmezişul ascensiunii mele.

— Păi cum! răspunse nevasta cu acreală, dacă ei m-au

călcat pe bătătură; las' c-or să mai audă ei de mine... Abatele Faujas al tău, nu-i decât un mare prost. Oare ce-ți închipui, că abatele Fenil nu mi-ar fi recunoscător dacă i-aş prinde pe abate şi pe frumoasa lui spunându-şi vorbe dulci? Ar răsplăti cât se poate de bine un asemenea scandal... Lasă-mă pe mine, tu nu te pricepi la d-alde astea.

După două săptămâni, doamna Paloque o pândi pe Marthe când ieşi din casă. Sta gata îmbrăcată în spatele perdelelor, ascunzându-şi fața de monstru, supraveghind strada printr-o ruptură a pânzei. Când cele două femei dădură colțul pe strada Taravelle, rânji, căscându-şi gura. Nu se grăbi, îşi puse mănuşile şi porni încetişor prin Piața subprefecturii, ocolind cât mai mult, încetinându-şi paşii pe pavelele cele rotunjite. Trecând prin fața micii reşedințe a doamnei de Condamin, îi veni o clipă ideea s-o ia şi pe ea; dar poate că aceasta ar fi avut scrupule. La urma urmei, era mai bine să se lipsească de un martor şi să conducă expediția după bunul ei plac.

„Le-am lăsat timpul să ajungă la păcatele cele mari, cred că acum mă pot înființa”, îşi spuse în sinea ei după un sfert de ceas de plimbare.

Aşa că grăbi pasul. Venea deseori la aşezământ, ca să se pună de acord cu Trouche asupra amănuntelor de contabilitate. În ziua aceea, în loc să intre în biroul funcționarului, merse pe coridor, coborî iarăşi şi se duse drept la oratoriu. În fața uşii, pe un scaun, doamna Faujas împletea liniştit. Nevasta judecătorului prevăzuse această piedică; se năpusti drept spre uşă, cu mişcările bruşte ale unei persoane foarte ocupate. Dar, înainte chiar de-a întinde mâna spre clanță, bătrâna doamnă, care se ridicase, o dădu la o parte cu o putere neaşteptată.

— Unde te duci? o întrebă cu glasul ei aspru de țărancă.

— Mă duc unde am treabă, răspunse doamna Paloque cu mâna zdrobită şi cu fața schimonosită de mânie. Eşti o obraznică şi-o necioplită! Eu sunt casiera aşezământului Fecioarei, am dreptul să intru peste tot aici.

Doamna Faujas, sprijinită de uşă, îşi potrivi ochelarii pe

nas. Apoi se puse din nou pe împletit, cât se poate de calmă.

— Nu, zise ea răspicat, n-o să intri.

— Aşa! Şi pentru ce, mă rog?

— Pentru că nu vreau eu.

Nevasta judecătorului simţi că dăduse greş; fierea o făcea să se sufoce. Deveni înspăimântătoare spunând întruna, bâlbâindu-se:

— Nu te cunosc, nu ştiu ce cauţi aici, aş putea striga şi pune să fii arestată; pentru că m-ai bătut. Pe semne că se petrec lucruri tare urâte îndărătul uşii ăsteia, de vreme ce ai primit însărcinarea să nu-i laşi pe-ai casei să intre. Doar sunt de-ai casei, pricepi?... Lasă-mă să intru, altminteri chem pe toată lumea.

— Cheamă pe cine vrei, răspunse bătrâna doamnă, ridicând din umeri. Ţi-am spus că n-o să intri; nu vreau, e foarte limpede... De unde să ştiu eu că eşti de-ai casei? Şi-apoi, chiar de-ar fi aşa, asta n-ar schimba cu nimic lucrurile. Nimeni n-are voie să intre... E treaba mea.

Atunci doamna Paloque pierdu orice măsură; ridică tonul, strigă:

— Nici n-am nevoie să intru. Mi-e de-ajuns. M-am dumirit. Eşti mama abatelui Faujas, nu-i aşa? Ei bine! frumos îţi şade, cinstită meserie mai faci!... Fireşte, n-am să intru; nici n-am de gând să mă vâr în toate murdăriile astea.

Doamna Faujas îşi puse lucrul pe scaun, o privi prin ochelari cu nişte ochi strălucitori, stând întrucâtva aplecată din şale, cu mâinile întinse, ca şi când ar fi fost gata să se azvârle asupra ei să-i astupe gura. Şi era gata să se arunce, când uşa se deschise brusc şi abatele Faujas se ivi pe prag; era în stihar, cu înfăţişarea severă.

— Ce-i asta, mamă, întrebă el, ce se întâmplă aici?

Bătrâna doamnă îşi lăsă capul în jos, dădu îndărăt ca un dulău ce se adăposteşte după picioarele stăpânului.

— Dumneavoastră sunteţi, dragă doamnă Paloque, continuă preotul. Voiaţi să-mi vorbiţi?

Nevasta judecătorului, printr-un efort cumplit de voinţă, începuse să zâmbească. Răspunse pe un ton din cale-afară

de drăguț, cu o batjocură vădită:

— Cum aşa! Dumneavoastră erați aici, părinte?! Ah, dacă aş fi ştiut, n-aş fi stăruit. Voiam să mă uit la fața de masă de pe altar, care nu cred că arată cum trebuie. Ştiți, eu sunt gospodina, aici; veghez asupra celor mai mărunte lucruri. Dar de vreme ce sunteți ocupat, nu vreau să vă deranjez. Continuați, continuați-vă treburile, casa vă aparține. Doamna n-ar fi trebuit să spună decât o vorbă, şi-aş fi lăsat-o să vegheze asupra liniştii dumneavoastră.

Doamna Faujas lăsă să-i scape un mârâit. O privire a fiului ei o domoli.

— Intrați, vă rog, continuă preotul; nu mă deranjați câtuşi de puțin. O spovedeam pe doamna Mouret, care e puțin suferindă... Intrați, vă rog. Fața de masă de pe altar ar fi bine să fie schimbată, într-adevăr.

— Nu, nu, vin altă dată, spunea doamna Paloque; sunt tare stânjenită că v-am întrerupt. Continuați, continuați, părinte.

Cu toate astea intră. În timp ce, împreună cu Marthe, se uita la fața de masă de pe altar, preotul îşi certă mama, cu glas scăzut:

— De ce n-ai lăsat-o să intre, mamă? Doar nu ți-am spus să stai de pază la uşă.

Femeia se uita drept în fața ei, cu aerul acela de fiară îndărătnică.

— N-ar fi intrat decât dacă trecea peste leşul meu.

— De ce?

— D-aia... Ascultă, Ovide, nu te supăra; ştii că atunci când te superi e ca şi cum m-ai ucide... Mi-ai spus s-o însoțesc pe proprietăreasă până aici, nu-i aşa? Ei bine, mi-am închipuit că ai nevoie de mine, din cauza curioşilor. Aşa că m-am aşezat în fața uşii. Da, îți zic că ai fi fost liber să faci ce pofteşti; nimeni nu şi-ar fi vârât nasul.

Atunci înțelese, îi luă mâinile, o zgâlțâi, îi spuse:

— Cum, mamă, dumneata ai putut presupune că...?

— Ei, n-am presupus nimic, răspunse bătrâna cu o admirabilă nepăsare. Eşti stăpân să faci ce pofteşti, şi tot ce

faci tu e bine, asta-i; eşti copilul meu… Aş putea să şi fur pentru tine, să fie limpede!

Dar el nu mai asculta. Dăduse drumul mâinilor mamei, se uita la ea ca pierdut în gânduri, ceea ce făcea ca fața să-i fie încă şi mai austeră, încă şi mai aspră.

— Nu, niciodată, niciodată, spuse cu un orgoliu aprig. Te înşeli, mamă… Numai cei neprihăniți sunt puternici.

XVI

La şaptesprezece ani, Désirée continua să râdă ca un copil neştiutor. Ajunsese o copilă mare şi frumoasă, grăsulie, cu brațe şi umeri de femeie împlinită. Creştea ca o plantă puternică, fericită să crească, nepăsătoare față de nenorocirea care golea şi întrista casa.

— Tu nu râzi, îi spunea tatălui ei. Vrei să sari coarda? E distractiv, nu-i aşa?

Pusese stăpânire pe o mare bucată de grădină; şi o săpa, răsădea legume, le uda. Muncile grele erau bucuria ei. Pe urmă voise să aibă găini care să-i mănânce legumele şi pe care le certa cu o duioşie maternă. În jocurile acestea, tot umblând cu pământul şi înconjurată de orătănii, se murdărea rău de tot.

— Un porc, nu alta! striga Rose. Întâi de toate, nu mai vreau să intre la mine în bucătărie, aduce noroi peste tot… Da, doamnă, sunteți tare bună c-o dichisiți; în locul dumneavoastră, aş lăsa-o să se bălăcărească în voie.

Marthe, în năpădirea aceea a ființei ei, nu mai veghea nici măcar ca Désirée să-şi schimbe cămaşa. Copila purta uneori aceeaşi cămaşă câte trei săptămâni la rând; ciorapii, care îi cădeau, pătrunzându-i în pantofii soldați, nu mai aveau călcâie; fustele-i jalnice atârnau ca nişte zdrențe de cerşetor. Într-o zi, Mouret trebui să pună mâna pe ac; rochia fetei, sfâşiată la spate de sus până jos, dădea la iveală pielea. Şi copila râdea că e pe jumătate goală, cu părul căzându-i pe umeri, mâinile negre, fața mânjită toată.

Marthe simți în cele din urmă un soi de silă când, întoarsă de la slujbă şi păstrând în păr adierile miresmelor din

biserică, o izbea mirosul pătrunzător de pământ pe care-l răspândea copila. Încât o trimitea îndărăt în grădină de cum termina de prânzit; n-o suferea în preajmă, neliniştită de sănătatea aceea robustă, de râsul ei răsunător ce izbucnea din te miri ce.

— O, Doamne! cât de obositoare e copila asta, şoptea ea uneori, cu un aer de sfârşeală iritată.

Mouret, auzind-o plângându-se, îi spuse cu un gest de mânie:

— Dacă te stinghereşte, am putea-o da afară, ca şi pe ceilalţi.

— Zău dacă nu m-aş simţi liniştită dacă n-ar mai fi aici, îi răspundea ea răspicat.

Pe la sfârşitul verii, într-o după-amiază, Mouret se sperie că n-o mai aude pe Désirée, care, cu câteva minute mai înainte, făcea un tărăboi îngrozitor în fundul grădinii. Dădu fuga şi o găsi pe jos, căzută de pe o scară pe care se urcase ca să culeagă smochine; tufele de merişor îmblânziseră din fericire căderea. Mouret, înspăimântat, o luă în braţe, strigând după ajutor. O credea moartă; dar copila îşi veni în simţiri, îl încredinţă că nu-şi făcuse niciun rău şi voi să se urce iarăşi pe scară.

Între timp, Marthe coborâse de pe peron. Când o auzi pe Désirée, se supără.

— Copila asta o să mă vâre în mormânt, spuse; nu mai ştie ce să scornească, să mă tulbure. Sunt sigură că s-a aruncat la pământ dinadins. Nu mai e chip de trăit! Am să mă zăvorăsc la mine în cameră, am să plec dis-de-dimineaţă şi n-am să mă mai întorc decât seara… Da, râzi, lighioană proastă! E cu putinţă să aduci pe lume o asemenea lighioană! Da! ştiu că o să am necazuri cu tine.

— Asta-i sigur, adăugă Rose, care dăduse fuga din bucătărie, e mare belea pe capul omului, şi nu există primejdia să poată fi măritată vreodată.

Mouret, lovit în inimă, le asculta, le privea. Nu spuse nimic, rămase în fundul grădinii cu fata. Şi până la căderea nopţii, părură să vorbească încetişor împreună. A doua zi,

Marthe şi Rose aveau să lipsească de-acasă toată dimineața; se duceau la o leghe de Plassans să asculte liturghia, într-o capelă închinată Sfântului Janvier, unde toate evlavioasele din oraş veneau în ziua aceea în pelerinaj. Când se întoarseră, bucătăreasa se grăbi să dea la masa de prânz mâncare rece. Marthe mânca de câteva minute, când îşi dădu seama că fata nu e la masă.

— Lui Désirée nu-i e foame? întrebă; de ce nu mănâncă împreună cu noi?

— Désireé nu mai e aici, spuse Mouret, care lăsa mâncarea în farfurie; am dus-o în dimineața asta la Saint-Eutrope, la doica ei.

Marthe îşi puse furculița jos, un pic palidă, mirată şi jignită.

— Ai fi putut să mă întrebi şi pe mine, îi reproşă.

Dar Mouret continuă, fără a răspunde direct:

— O să-i fie bine la doică. Femeia asta de treabă ține mult la ea, o să vegheze asupra ei. În felul ăsta, copila n-o să te mai necăjească, şi toată lumea va fi mulțumită.

Şi, pentru că Marthe rămase mută, adăugă:

— Iar dacă nici acum casa nu ți se pare destul de liniştită, să mi-o spui, am să mă duc şi eu.

Marthe aproape că se ridică în picioare, o lumină îi fulgeră în priviri. O rănise cu atâta cruzime, încât întinse mâna, ca pentru a-i azvârli sticla în cap. În firea aceasta atâta vreme supusă, mânii necunoscute adiau; ura sporea întruna împotriva acelui om care da mereu târcoale pe lângă ea, asemeni unei remuşcări. Începu din nou să mănânce cu afectare, fără a mai pomeni despre fată. Mouret îşi împăturise şervețelul; stătea aşezat în fața ei, ascultându-i țăcănitul furculiței, uitându-se agale primprejurul acelei sufragerii, atât de veselă odinioară de larma copiilor şi-atât de goală şi tristă astăzi. Încăperea i se părea rece ca gheața. Lacrimi i se iviră în ochi, când Marthe o chemă pe Rose pentru desert.

— Mâncați cu poftă, nu-i aşa, doamnă? zise aceasta aducând o farfurie cu fructe. Asta pentru că am mers, nu

glumă… Dacă domnul, în loc să facă pe păgânul, ar fi venit cu noi, nu v-ar fi lăsat să mâncați ce-a mai rămas din friptură de una singură.

Schimbă farfuriile, sporovăind întruna.

— E tare frumoasă capela sfântului Janvier, da' e prea mică… Le-ați văzut pe doamnele care-au sosit prea târziu; au trebuit să îngenuncheze afară, pe iarbă, în plin soare… Ce nu înțeleg eu, e că doamna de Condamin a venit în trăsură; atunci degeaba mai faci pelerinajul… Oricum, am petrecut o dimineață plăcută, nu-i aşa, doamnă?

— Da, o dimineață plăcută, repetă Marthe. Abatele Mousseau, care a predicat, a fost cât se poate de înduioşător.

Când Rose îşi dădu seama, la rândul ei, de lipsa copilei, şi aflând că fusese dusă, exclamă:

— Pe legea mea, domnul a avut o idee bună!… Îmi lua toate tingirile ca să-şi ude salatele… O să putem răsufla şi noi un pic.

— Aşa e, spuse Marthe, luându-şi o pară:

Mouret se sufoca. Ieşi din sufragerie fără să mai ia seama la ce spune Rose, care-i strigă că numaidecât va fi gata şi cafeaua. Marthe, rămasă singură, îşi sfârşi liniştită para.

Doamna Faujas cobori, când bucătăreasa aduse cafeaua.

— Intrați, rogu-vă, îi spuse aceasta din urmă; o să-i țineți tovărăşie doamnei şi o să beți ceaşca făcută pentru domnul, care a fugit ca un nebun.

Bătrâna doamnă se aşeză pe locul lui Mouret.

— Credeam că nu beți niciodată cafea, observă ea, în timp ce-şi punea zahăr.

— Da, pe vremuri, răspunse Rose, când domnul ținea băierile pungii… Acum, ar fi o prostie din partea doamnei dacă s-ar lipsi de ce-i place.

Statură de vorbă o oră întreagă. Marthe, înduioşată, îi povesti până la urmă necazurile ei doamnei Faujas; soțul ei tocmai îi făcuse o scenă groaznică, în legătură cu fetița, pe care o dusese în casa doicii, într-un moment de furie. Şi se apăra; dădea încredințări că ține mult la copilă, că se va duce într-o bună zi s-o ia înapoi.

— Era cam gălăgioasă, strecură doamna Faujas. V-am compătimit deseori… Fiul meu ar fi renunțat să-şi citească rugăciunile în grădină; îi spărgea urechile.

Din ziua aceea, în timpul meselor, între Marthe şi Mouret domnea tăcerea. Toamna era foarte umedă; sufrageria rămânea tristă, cu cele două tacâmuri despărțite de întreaga lățime a mesei celei mari. Întunericul cotropea ungherele, frigul se lăsa din tavan. Ai fi zis că-i o înmormântare, după cum spunea Rose.

— Păi cum, spunea ea adesea, în timp ce aducea mâncarea, nu se cade să faceți atâta gălăgie… Dacă o mai duceți tot aşa, nu-i primejdie să faceți limbariță… Fiți mai vesel domnule; aveți o mutră de parcă ați petrece un mort. Până la urmă, o s-o îmbolnăviți de-a binelea pe doamna. Nu-i bine pentru sănătate, să mănânci fără să scoți o vorbă.

Când dădu frigul, Rose, care încerca s-o îndatoreze pe doamna Faujas, o pofti să gătească pe plita ei de bucătărie. Totul a început cu buiotele, pentru care bătrâna doamnă cobora să încălzească apă; ea nu făcuse focul, iar abatele se grăbea să se radă. Pe urmă împrumută fierul de călcat, se sluji de câte va tingiri, ceru frigarea ca să frigă o pulpă de berbec; apoi, cum acolo sus nu avea o plită de bucătărie ca lumea, primi să gătească jos, după cum o îmbia Rose, care aprinse un foc de viță de-ai fi putut frige un berbec întreg.

— Să nu vă simțiți stingherită, spunea mereu, învârtind ea însăşi frigarea. Bucătăria e mare, nu-i aşa? E loc destul pentru amândouă… Zău dacă ştiu cum de v-ați putut descurca până acum, să bucătăriți pe jos, în fața sobei de la dumneavoastră din odaie, pe o plită păcătoasă de tablă. Eu una m-aş fi temut să nu m-apuce damblaua… Pentru că domnul Mouret e un caraghios: nu închiriezi o locuință fără bucătărie. Înseamnă că sunteți oameni de treabă, nu cu nasul pe sus, şi vă mulțumiți cu puțin.

Încetul cu încetul, doamna Faujas îşi pregăti prânzul şi cina în bucătăria familiei Mouret. La început, îşi aducea ea cărbuni, ulei, mirodenii. Mai apoi, când uita câte ceva, bucătăreasa n-o lăsa să mai urce până la ea; o silea să ia din

dulap tot ce-i lipsea.

— Iată untul e colea. Nu din leaca ce-o s-o luați pe vârful cuțitului o să sărăcim noi! Ştiți bine că totul vă stă la dispoziție aici… Doamna m-ar certa dacă n-ați fi în largul dumneavoastră.

Şi-atunci, un mare prieteşug se legă între Rose şi doamna Faujas; bucătăreasa era încântată să aibă pe cineva care consimte s-o asculte în timp ce mesteca în sosuri. Altminteri, se înțelegea de minune cu mama preotului, cu care, datorită rochiilor ei de stambă, trăsăturilor aspre, lipsite de şlefuială, aproape că se simțea ca de la egal la egal. Ore în şir rămâneau împreună, şi după ce se stingea focul în sobe. Curând, doamna Faujas deveni atotputernică la bucătărie; păstra aceeaşi atitudine de nepătruns, nu spunea decât ceea ce ținea cu tot dinadinsul să spună, făcea în aşa fel încât să i se povestească ceea ce voia să ştie. Ea hotăra dacă cina soților Mouret e gustoasă, gusta înaintea lor din bucatele pe care li le trimetea; deseori, Rose făcea chiar aparte unele bunătăți hărăzite cu deosebire abatelui, mere în zahăr ars, prăjituri cu orez, clătite flambate. Proviziile se amestecau, tingirile se duceau care încotro, cele două cine se contopeau în asemenea măsură încât bucătăreasa exclama, râzând, în clipa când să dea la masă:

— Ia ziceți, doamnă, ochiurile astea sunt pentru dumneavoastră? Eu, una, nu mai ştiu!… Pe legea mea! ar fi mai bine să mâncați împreună.

De ziua tuturor Sfinților abatele Faujas prânzi pentru prima oară în sufrageria familiei Mouret. Se grăbea foarte tare, trebuia să se întoarcă la Saint-Saturnin. Marthe, ca să câştige timp, îl pofti să se aşeze la masă, spunându-i că mama dumisale ar fi scutită să mai urce două etaje. După o săptămână, faptul deveni obişnuință, Faujas mamă şi fiu coborau la fiece masă, se instalau şi rămâneau până la cafea. În primele zile, se găti aparte; pe urmă, Rose găsi „că-i o prostie”, zicând că putea foarte bine să bucătărească pentru patru persoane şi că se înțelegea de minune cu doamna Faujas.

— Nu-mi mai mulțumiți, adăugă ea. Dumneavoastră sunteți foarte drăguți că veniți jos să-i țineți tovărăşie doamnei; mai aduceți nițică veselie… Nici nu mai îndrăzneam să intru în sufragerie; mi se părea că intru la mort. Era aşa de gol de te lua cu frică… Dacă domnul o mai face mutre şi-acum, atâta pagubă pentru el! o să facă mutre pentru el singur.

Soba duduia, în încăpere era cald. Fu o iarnă încântătoare. Niciodată Rose nu pusese masa cu fețe de masă mai curate; aşeza scaunul părintelui lângă sobă, în aşa fel încât să stea cu spatele la foc. Se îngrijea cu osebire de paharul, de cuțitul, de furculița lui; veghea ca în clipa când fața de masă avea cea mai uşoară pată, aceasta să nu fie înspre el. Pe urmă, îl înconjura cu alte nenumărate atenții.

Când îi gătea vreun fel de mâncare ce-i plăcea, îi spunea dinainte, ca să-şi păstreze loc. Alte ori, dimpotrivă, îi făcea o surpriză; aducea mâncarea acoperită, râdea pe sub mustață de privirile întrebătoare, spunea cu un aer de triumf strunit:

— E pentru părintele, o rață sălbatecă umplută cu măsline, aşa cum îi plac dumisale… Doamnă, dați-i părintelui, da? Pentru el am gătit.

Marthe servea. Şi insista, implorându-i din ochi, să primească bucățile cele mai bune. Începea totdeauna cu el, răscolea prin mâncare, în timp ce Rose, aplecată peste ea, îi arăta cu degetul ce credea ea că-i mai bun. Şi se certau chiar uneori uşor; asupra bunătății uneia sau alteia din bucățile vreunui pui ori vreunui iepure. Rose împingea o perniță sub picioarele preotului. Marthe pretindea să aibă o sticlă de bordeaux şi o pâinişoară numai ale luit o plinişoară rumenă pe care o comanda zilnic la brutar.

— Ei! nimic nu-i prea bun, spunea Rose, când abatele le mulțumea. Cine să trăiască bine şi în îndestulare, dacă nu nişte inimi bune ca ale1 domniilor-voastre? Lăsați-ne să facem cum ştim, bunul Dumnezeu ne va răsplăti.

Doamna Faujas, stând la masă în fața fiului ci. zâmbea la toate acele răsfățuri. Începuse să țină la Marthe şi la Rose; de altminteri găsea firesc faptul că-l adorau, zicându-şi că sunt

preafericite să se afle astfel în genunchi dinaintea zeului ei. Cu fața ei pătrată, mâncând pe îndelete şi mult, ca o femeie de la țară care, atunci când se pune pe-o treabă, o face temeinic, bătrâna prezida cu adevărat mesele, nescăpând nimic din ochi, nici e mişcare de furculiță, veghind ca Marthe să-şi păstreze rolul de slujitoare, sorbindu-şi feciorul din ochi şi învăluindu-l în priviri de mulțumire satisfăcută. Nu vorbea decât pentru a spune în puține vorbe gusturile abatelui ori pentru a reteza refuzurile lui politicoase, pe care încă le mai rostea. Uneori ridica din umeri, îl împungea cu piciorul. Oare nu tot ce se aducea la masă era pentru el? Putea foarte bine să mănânce un fel de mâncare în întregime, dacă-i plăcea; ceilalți s-ar fi mulțumit să muşte din pâinea goală, uitându-se la el.

Cât despre abatele Faujas, el rămânea nepăsător față de grija plină de duioşie cu care era înconjurat; fiind cât se poate de frugal, mâncând repede, cu mintea într-altă parte, deseori nici nu-şi dădea seama de răsfățurile ce-i erau hărăzite. Cedase stăruințelor mamei lui, acceptând tovărăşia soților Mouret; în sufrageria de la parter nu-i era pe plac decât bucuria de-a fi întru totul scutit de grijile vieții materiale. Încât rămânea minunat de liniştit, obişnuindu-se puțin câte puțin să i se ghicească până şi cele mai mărunte dorințe, nemaimirându-se şi nemaimulțumind, domnind disprețuitor între stăpâna casei şi bucătăreasă, care-i pândea cu îngrijorare chiar şi cele mai mici cute de pe fața gravă.

Iar Mouret, aşezat în fața soției lui, era uitat. Stătea cu mâinile puse pe masă, ca un copil, aşteptând ca Marthe să binevoiască a se gândi şi la el. Şi ea îl servea la urmă, cu ce se nimerea şi ce era mai prost. Rose, în picioare în spatele ei, o avertiza când se înşela, nimerind peste o bucățică bună.

— Nu, nu, nu bucata asta... Ştiți că lui domnu' îi place capul; suge oscioarele.

Mouret, discreditat, mânca ruşinându-se, ca un parazit. Simțea că doamna Faujas îl priveşte când îşi taie pâine. Chibzuia un minut întreg, cu ochii pironiți pe sticlă, înainte de-a îndrăzni să-şi toarne în pahar. O dată se înşelă, luă trei

degete din sticla de bordeaux a preotului. Stârni un tărăboi pe cinste! O lună întreagă Rose îi scoase ochii pentru cele trei degete de vin. Când făcee câte-un dulce, exclama:

— Nu vreau ca domnul să guste din asta... Niciodată nu mi-a făcut un compliment. O dată, mi-a spus că omleta cu rom e arsă. Şi-atunci i-am răspuns: „Totdeauna am să ard omleta pentru dumneavoastră”. Ați auzit, doamnă, domnului să nu-i dați!

Pe urmă, îl sâcâia în fel şi chip. Îi punea mâncarea în farfurii ciobite, îi aşeza tacâmul pe locul unde era un picior al mesei, lăsa pe paharul lui scame din cârpa cu care-l ştergea, punea pâinea, vinul, sarea la celălalt capăt al mesei. Numai lui Mouret îi plăcea muştarul; se ducea el însuşi la băcan să cumpere câteva borcănaşe, pe care bucătăreasa le înlătura cu regularitate, sub pretext „că put”. Lipsa muştarului era de ajuns ca să-i strice mesele. Ceea ce-l deznădăjduia şi mai mult, tăindu-i de-a binelea pofta de mâncare, era faptul că fusese alungat de la locul lui, pe care-l ocupase dintotdeauna, în fața ferestrei, şi care era dat preotului, fiind cel mai plăcut. Acum stătea în fața uşii; i se părea că nlănâncă în casa unor străini, de când nu-şi mai putea îndrepta privirile spre arborii lui fructiferi la fiece înghițitură.

Marthe nu avea acrelile Rosei; se purta cu el ca cu o rudă săracă, pe care o tolerezi; uita că se mai află şi el acolo, nu i se adresa niciodată, ca şi cum abatele Faujas ar fi fost singurul ce-ar fi poruncit în casă. Dar Mouret nu se mai revolta; schimba câteva vorbe de politețe cu preotul, mânca în tăcere, răspundea prin priviri încetc la atacurile bucătăresei. Apoi, cum totdeauna termina primul de mâncat, îşi păturea şervețelul cu dichis şi se retrăgea, adesea înainte de desert.

Rose susținea că turbează de furie. Când sporovăia cu doamna Faujas în bucătărie, îi dădea lămuriri amănunțite despre stăpânul ei.

— Îl ştiu eu bine, niciodată nu m-a speriat prea tare... înainte ca dumneavoastră să veniți aici, doamna tremura în fața lui, pentru că totdeauna răcnea, băga frică în ceilalți. Ne

sâcâia pe toți peste poate, veşnic cu ochii pe noi, găsind că nimic nu-i bine făcut, vârându-şi nasul peste tot, vrând să arate că el e stăpânul... Acum e blând ca un mieluşel, nu-i aşa? Şi asta pentru că doamna a luat frâiele. A, dacă ar avea curaj, dacă nu s-ar teme de tot felul de neplăceri, ați avea ce auzi. Dar prea îi e teamă de fiul dumneavoastră; da, îi e teamă de părintele... Ai zice uneori că s-a prostit. La urma urmei, de vreme ce nu ne mai stinghereşte, n-are decât să fie cum îi place, nu-i aşa, doamnă?

Doamna Faujas răspundea că domnul Mouret i se pare a fi un om foarte vrednic de stimă; singurul lui cusur era că-i necredincios. Dar cu siguranță că avea să se-ndrepte pe calea cea bună, mai târziu. Şi bătrâna doamnă punea cu încetul stăpânire pe încăperile de la parter, umblând din bucătărie în sufragerie, tropăind pe sală şi pe coridor. Mouret, când o întâlnea, îşi amintea de ziua sosirii abatelui şi a mamei sale, când, îmbrăcată într-o zdreanță neagră, nelăsând jos panerul pe care-l ținea cu amândouă mâinile, aceasta îşi lungea gâtul în fiecare cameră, cu dezinvoltura liniştită a unei persoane care vizitează o casă de vânzare.

De când abatele şi mama sa mâncau la parter, etajul al doilea aparținea soților Trouche. Care deveneau zgomotoşi; zgomote de mobile trase, tropăituri, frânturi de voci răzbăteau prin uşile deschise şi trântite. Doamna Faujas, pe cale să sporovăiască în bucătărie, îşi înălța capul cu îngrijorare. Rose, ca să aplaneze lucrurile, spunea că biata doamnă Trouche e tare necăjită. Într-o noapte, abatele, care nu se culcase încă, auzi pe scară un tărăboi ciudat. Ieşind cu sfeşnicul în mână, îl zări pe Trouche beat criță, urcând treptele în genunchi. Îl ridică cu brațul lui viguros, îl azvârli la el în odaie. Olympe, culcată, citea liniştită un roman, bând cu sorbituri mici un grog pus pe noptieră.

— Ascultați, le spuse abatele Faujas, palid de mânie, mâine să vă faceți bagajul şi să plecați.

— I-auzi, şi de ce, mă rog? întrebă Olympe fără să se tulbure; ne simțim bine aici.

Dar preotul o întrerupse cu asprime.

— Taci! Eşti o nefericită, totdeauna ai încercat să-mi faci rău. Mama avea dreptate, n-ar fi trebuit să vă scot din mizerie… Şi uite că acum am ajuns să-ți adun bărbatul de pe scări! O ruşine! Şi gândeşte-te ce scandal ar ieşi, de-ar fi văzut în halul ăsta… Mâine să plecați.

Olympe se ridicase în şezut ea să soarbă o înghițitură degrog.

— A, nu, asta nu! şopti ei.

Trouche râdea. La beție se înveselea. Se prăvălise într-un fotoliu, fericit, încintat.

— Să nu ne supărăm, bâigui el. O nimica toată, o uşoară amețeală din cauza aerului, care-i foarte tare. Şi-afară de asta, străzile sunt tare nostime în afurisitul ăsta de oraş… Am să-ți spun, Faujas, sunt nişte tineri foarte de soi. E printre ei şi băiatul doctorului Porquier. Îl cunoşti bine pe doctorul Porquier, nu? Aşa că ne întâlnim într-o cafenea, în spatele închisorii. E ținută de o arlesiană, femeie frumoasă, oacheşă…

Preotul, cu mâinile încrucişate la piept, îl privea fioros.

— Nu, te asigur, Faujas, rău faci că-mi porți pică… Ştii că sunt un om bine-crescut; mă supun conveniențelor. În timpul zilei, n-aş pune gura nici pe-un pahar de sirop, de teamă să nu te compromit… în fine, de când sunt aici, mă duc la servici ca şi cum m-aş duce la şcoală, cu tartine cu dulceață într-un coşuleț; e chiar tâmpită meseria asta! Socot că sunt un tâmpit, da, pe cuvântul meu; de n-ar fi să-ți fac un serviciu… Noaptea, în schimb, poate că nu sunt văzut. Noaptea mă pot plimba. Îmi face bine, aş crăpa dacă aş sta tot timpul zăvorit. Întâi şi întâi, că nici țipenie pe străzi, e aşa de nostim!

— Bețivule! şuieră preotul printre dinți.

— Nu vrei pace?… Atâta pagubă, drăguță! Eu unul sunt om de treabă; mie nu-mi plac mutrele acre. Dacă-ți displace, te las baltă cu călugărițele tale. Doar micuța Condamin e drăguță, dar arlesiana e şi mai bine… Degeaba te holbezi aşa, n-am nevoie de tine. Uite, vrei să-ți împrumut o sută de franci?

Şi scoase bancnote pe care le înşirui pe genunchi, râzând în hohote; apoi le roti prin aer, le plimbă pe sub nasul abatelui, le azvârli în sus. Olympe, dintr-un salt, se sculă aproape goală; adună bancnotele ascunzându-le sub saltea, înciudată. În timpul ăsta abatele Faujas se uita în jurul lui, foarte mirat; vedea sticle de lichior aşezate de-a lungul comodei, un pateu aproape întreg pe cămin, drageuri într-o cutie veche, plesnită. Camera era plină de cumpărături recente: rochii azvârlite pe scaune; un pachet cu dantelă, desfăcut; o redingotă minunată, cât se poate de nouă, atârnată de mânerul ferestrei; o piele de urs aşternută în fața patului. Lângă grog, pe noptieră, un micuț ceas de damă, din aur, strălucea într-o cupă de porțelan.

„Pe cine or fi prădat?" se gândi preotul.

Şi-atunci îşi aminti că o văzuse pe Olympe sărutând mâinile Marthei.

— Nefericiților, exclamă el, v-ați apucat de furat!

Trouche se sculă în picioare. Nevastă-sa îl îmbrânci pe canapea.

— Stai liniştit, îi zise ea; dormi; de asta ai nevoie.

Apoi, întorcându-se spre fratele ei, spuse:

— E ora unu, ai putea să ne laşi să dormim, dacă ai venit aici doar ca să ne spui lucruri neplăcute… Bărbatu-meu n-a făcut bine că s-a îmbătat, e-adevărat; dar ăsta nu-i un motiv să-l bruftuluieşti… Am mai avut până acum câteva explicații; asta trebuie să fie ultima, Ovide, înțelegi? Suntem frate şi soră, nu-i aşa? Ei bine, ți-am spus-o doar, se cuvine să împărțim… Tu te răsfeți colo jos, ți se fac bucate pe sprânceană, trăieşti ca un paşă între proprietăreasă şi slujnică. Te priveşte. Noi, ăştia, nu venim sa ne uităm în blidul tău; nici să-ți luăm bucata de la gură. Te lăsam să-ți vezi de treburile tale cum îți place. Aşa că nu ne necăji, lasă-ne şi nouă aceeaşi libertate… Mi se pare că sunt cât se poate de rezonabilă…

Şi pentru că preotul făcu un gest, continuă:

— Da, înțeleg, totdeauna ți-a fost teamă să nu-ți stricăm afacerile… Cel mai bun fel de-a nu ți le strica e să nu ne

sâcâi. Pentru că spui întruna: „Ah, dac-aş fi ştiut, v-aş fi lăsat unde erați!” Ştii ce? nu eşti tare, cu toate aerele tale. Avem şi noi aceleaşi interese ca şi tine; suntem în familie, ne putem oploşi cu toții. Ar fi cât se poate de drăguț, dacă ai vrea… Du-te la culcare. Am să-l cert pe Trouche mâine; am să ți-l trimit, să-i dai dispoziții.

— Chiar aşa, şopti bețivul, gata să ațipească. Faujas e nostim… Eu n-am chef de proprietăreasă, ci mai curând de sunătorii ei.

Olympe izbucni în râs cu neruşinare, uitându-se la fratele ei. Între timp se culcase la loc, aranjându-se comod, cu spatele sprijinit de pernă. Preotul, puțin cam palid, se gândea; apoi plecă fără o vorbă, în timp ce ea se cufundă din nou în citit iar Trouche sforăia pe canapea.

A doua zi, când fu treaz, Trouche avu o lungă convorbire cu abatele Faujas. Când se întoarse la nevastă, îi aduse la cunoştință care erau condițiile păcii ce-o încheiase.

— Ascultă, dragule, îi spuse ea, fă-i pe plac, fă ce-ți cere; dar mai cu seamă încearcă să-i fii de folos, de vreme ce-ți dă posibilitatea… Fac pe grozava față de el; dar la o adică ştiu că ne-ar zvârli în drum, ca pe nişte câini, dacă l-am scoate din sărite. Iar eu nu vreau să plec… Eşti sigur că o să ne lase să rămânem?

— Da, nu-ți fie teamă, răspunse slujbaşul. Are nevoie de mine, o să ne lase să ne vedem de treburi.

Din ziua aceea, Trouche ieşi în oraş în toate serile, pe la ora nouă, când străzile erau pustii, îi spunea nevestei că se duce în cartierul cel vechi, ca să facă propagandă pentru abate. De altfel, Olympe nu era geloasă; şi râdea, când îi povestea cine ştie ce anecdotă deşucheată; prefera răsfățurile de una singură, păhăruțe băute numai de ea, prăjituri pe care le mânca pe ascuns, serile, când sta până târziu în pat la căldurică, devorând un vechi fond de cărți al unui cabinet de lectură, descoperit de ea pe strada Canquoin. Trouche se întorcea amețit dar nu beat criță; îşi scotea pantofii pe sală, ca să urce scările fără zgomot. Dacă băuse prea mult, dacă duhnea a pipă şi-a rachiu, nevastă-sa nu voia să se culce

lângă ea; îl silea să doarmă pe canapea. Şi se dădea atunci între ei o luptă surdă, pe tăcute. El se întorcea în pat cu o încăpăţânare de beţiv, agăţându-se de aşternuturi; dar se clătina, aluneca, cădea în mâini, iar Olympe îl rostogolea ca pe o masă inertă. Dacă începea să strige, îl strângea de gât, uitându-se ţintă la el şi şoptind:

— Te aude Ovide, o să vină Ovide.

Şi Trouche era cuprins de spaimă, ca un copil pe care-l sperii cu bau-baul; apoi adormea, mormăind scuze. Dar de cum răsărea soarele îşi făcea toaleta cu gravitate, ştergea de pe faţa-i brăzdată urmele ruşinoase de peste noapte, îşi punea o anume cravată care, după cum spunea, îi dădea „aerul unui cabotin”. Trecea prin faţa cafenelelor scoborând ochii. La aşezământul Fecioarei, era respectat. Uneori, când fetele se jucau în curte, ridica un colţ al perdelei, le privea cu un aer patern, cu flăcărui scurte ce i se aprindeau sub pleoapele pe jumătate lăsate.

Soţii Trouche erau ţinuţi la respect şi de către doamna Faujas. Fiica şi mama o duceau tot într-o ceartă, una plângându-se că fusese totdeauna sacrificată fratelui ei, cealaltă făcând-o lighioană spurcată căreia ar fi trebuit să-i sucească gâtul din leagăn. Muşcând amândouă din aceeaşi pradă, se supravegheau, fără a da drumul bucăţii din gură, furioase, neliniştite să ştie care din două se va alege cu mai mult. Doamna Faujas voia toată casa; pe Olympe, cu degetele ei apucătoare, o oprea să caute până şi în gunoaie. Când îşi dădu seama cât bănet storcea din buzunarul Marthei, fu cumplită. Cum fiul ei ridică din umeri, ca un om care dispreţuieşte prostiile astea şi care se vede nevoit să închidă ochii, bătrâna avu la rându-i o explicaţie îngrozitoare cu fiica ei, pe care o făcu hoaţă, ca şi cum şi-ar fi vârât amândouă mâinile în propriul ei buzunar.

— Ştii ceva, mamă, spuse Olympe pierzându-şi răbdarea. Nu buzunarul dumitale e muls, nu-i aşa? Eu una nu împrumut decât bani, nu sunt şi hrănită.

— Ce vrei să spui cu asta, oaie râioasă ce eşti? se bâlbâi doamna Faujas, în culmea exasperării. Oare noi nu ne plătim

mesele? întreab-o pe bucătăreasă, o să-ți arate registrul nostru de socoteli.

Olympe izbucni în râs.

— A, foarte frumos, continuă ea. Cunosc eu registrul vostru de socoteli. Plătiți ridichile şi untul, nu-i aşa?... Ştii ce, mamă, stai acolo, la parter; eu una n-am de gând să vă deranjez. Dar nu urca aici să mă necăjeşti pe mine, că altfel strig. Ştii că Ovide ne-a interzis să facem gălăgie.

Doamna Faujas coborî bodogănind. Amenințarea cu scandalul o silea să bată în retragere. Olympe, în bătaie de joc, fredona în spatele ei. Dar, când se ducea în grădină, mama ei se răzbuna, ținându-se scai de ea, uitându-se la ce are în mâini, pândind-o. N-o suferea nici în bucătărie, nici în sufragerie. Făcuse în aşa fel încât Olympe să se certe cu Rose în legătură cu o cratiță împrumutată, pe care n-o mai adusese înapoi. Totuşi nu îndrăznea s-o atace în prietenia cu Marthe, de teama vreunui scandal, de pe urma căruia abatele ar fi suferit.

— De vreme ce nu-ți pasă de interesele tale, îi spuse într-o bună zi fiului ei, am să le apăr eu aşa cum trebuie, în locul tău; nu-ți fie teamă, voi fi precaută... Vezi tu, dacă n-aş fi eu aici, soră-ta ți-ar lua până şi pâinea de la gură.

Marthe nu ştia nimic de drama ce se țesea în jurul ei. Casa i se părea mai însuflețită, şi-atâta tot, de când toată lumea aceea umplea sala, scara şi coridoarele. Ai fi spus că-i într-o pensiune cu camere mobilate, cu zgomotele ei înfundate de certuri, cu uşi batante, cu viața nestingherită şi personală a fiecărui locatar, cu bucătăria duduind, unde Rose părea că găteşte pentru sumedenie de locatari. Apoi, mai era şi perindarea continuă a furnizorilor. Olympe îşi îngrijea mâinile şi nu mai voia să spele vasele, încât comanda totul din afară, de la un plăcintar de pe strada Banne, care prepara mâncăruri în oraş. Iar Marthe zâmbea, se considera fericită de pe urma acelei agitații a întregii case; nu-i mai plăcea să stea singură, simțea nevoia să-şi consume într-un fel înfrigurarea ce-o mistuia.

În acest timp, Mouret, ca pentru a fugi de vacarmul acela,

se închidea în încăperea de la primul etaj pe care o numea birou; îşi învinsese sila de singurătate; aproape că nu mai cobora în grădină; dispărea deseori de dimineața până seara.

— Tare aş vrea să ştiu ce face acolo, înăuntru, îi spunea Rose doamnei Faujas. Nu se aude foindu-se. Ai zice că-i mort. De cumva se ascunde, înseamnă că nu face lucru curat, nu-i aşa?

Când veni vara, casa se însufleți şi mai mult. Abatele Faujas primea societățile subprefectului şi preşedintelui în fundul grădinii, sub boltă. Rose, la porunca Marthei, cumpărase douăsprezece scaune rustice ca invitații să poată lua aer, fără să fie nevoie să se aducă mereu scaunele din sufragerie. Faptul deveni obicei. În fiecare marți, după-amiaza, porțile ce dădeau în fundătură rămâneau deschise; domnii şi doamnele veneau să-l salute pe părinte, ca între vecini, purtând pălării de paie, încălțați în papuci, descheiați la redingote, cu fustele ridicate în ace. Vizitatorii soseau unul câte unul; apoi cele două societăți erau complete, se amestecau, confundându-se, veselindu-se, sporovăind în cea mai mare intimitate.

— Nu vă e teamă, îi spuse într-o zi domnul de Bourdeu domnului Rastoil, că întâlnirile acestea cu banda subprefecturii ar putea fi văzute cu ochi răi?... Se apropie alegerile generale.

— De ce-ar fi văzute cu ochi răi? răspunse domnul Rastoil. Doar nu ne ducem la subprefectură, ci suntem pe un teren neutru... Şi-apoi, dragă prietene, nu-i niciun fel de ceremonie într-asta. Eu stau în vestă. Asta-i viață privată. Nimeni, n-are dreptul să judece ce fac eu în spatele casei... În fața casei, e cu totul altceva; ceea ce ține de fațadă, aparține publicului... Domnul Péqueur şi cu mine, pe stradă, nici măcar nu ne salutăm.

— Domnul Péqueur des Saulaies e un om pe care n-ai decât de câştigat dacă-l cunoşti mai bine, îndrăzni să spună fostul prefect, după o tăcere.

— Fără îndoială, fu de acord preşedintele, sunt încântat că l-am cunoscut... Cât despre abatele Faujas, ce om demn!...

Nu, hotărât lucru, nu mi-e teamă de bârfe, ducându-mă să-l salut pe minunatul nostru vecin.

Domnul de Bourdeu, de când începuse să se vorbească despre alegerile generale, devenise neliniştit; susținea că cele dintâi călduri îl obosesc mult. Deseori avea scrupule, îi împărtăşea îndoielile domnului Rastoil, ca acesta să-l liniştească. De altfel, niciodată nu se discuta despre politică în grădina familiei Mouret. Într-o după-amiază, domnul de Bourdeu, după ce zadarnic căutase cum să aducă vorba, exclamă, adresându-i-se doctorului Porquier:

— Ia spuse, ai citit *le Moniteur* în dimineața asta? Marchizul a vorbit, în sfârşit; a rostit treisprezece cuvinte, le-am numărat... Bietul Lagrifoul! A avut succes, pentru că s-a râs în hohote.

Abatele Faujas ridicase un deget, cu o înfățişare de delicată bonomie.

— Fără politică, domnilor, fără politică! şopti el.

Domnul Péqueur des Saulaies vorbea cu domnul Rastoil; se prefăcură amândoi a nu fi auzit nimic. Doamna de Condamin zâmbi. Apoi continuă, interpelându-l pe abatele Surin:

— Nu-i aşa, domnule abate, că gulerele dumneavoastră sunt apretate cu apă îndoită foarte puțin cu clei?

— Da, doamnă, cu apă îndoită cu clei, răspunse tânărul preot. Sunt şi spălătorese care se slujesc de scrobeală fiartă; dar scrobeala taie pânza, nu-i bună.

— Eu una niciodată n-am putut-o convinge pe spălătoreasă mea să folosească apa îndoită cu clei pentru jupoanele mele.

Atunci abatele Surin îi dădu galant numele şi adresa spălătoresei lui, pe dosul uneia din cărțile sale de vizită. Se vorbea astfel despre toalete, despre vreme, despre recolte, despre întâmplările de peste săptămână. Petreceai acolo o oră încântătoare. Partidele de volant de pe ulicioară întrerupeau conversațiile. Abatele Bourrette venea foarte des, povestind cu aerul lui încântat mici întâmplări pline de pioşenie, pe care domnul Maffre le asculta până la capăt. O

singură dată, doamna Delangre se întâlnise cu doamna Rastoil, cât se poate de politicoase şi de ceremonioase amândouă, păstrând în ochii lor stinşi flacăra bruscă a fostei rivalităţi. Domnul Delangre nu încerca să strălucească. În ceea ce-i priveşte pe soţii Paloque, deşi continuau să vină în vizită la subprefect, evitau să se afle acolo atunci când domnul Péqueur des Saulaies se ducea în vizită la vecinul lui, abatele Faujas; nevestei judecătorului i se tăiase piuitul de când cu expediţia ei nefericită la oratoriul aşezământului Fecioarei. Însă personajul care se dovedea cel mai asiduu era cu siguranţă domnul de Condamin, totdeauna admirabil înmănuşat, venind acolo ca să-şi bată joc de lume, minţind, îndrăznind să spună porcării cu un aplomb nemaipomenit, amuzându-se o săptămână întreagă de intrigile pe care le adulmecase. Bătrânul acela corpolent, atât de drept în redingota lui pe talie, era împătimit după tineret; îşi bătea joc de „bătrâni”, se izola cu domnişoarele din bandă, pufnind de râs prin colţuri.

— Veniţi aici, copii! spunea cu un zâmbet, să-i lăsăm pe bătrâni între ei.

Într-o zi, fu cât pe ce să-l bată pe abatele Surin într-o partidă de volant. Adevărul e că îşi râdea de toţi acei oameni mărunţi. Şi-l luase mai ales drept victimă pe fiul domnului Rastoil, un băiat prostănac căruia îi spunea numai gugumănii. În cele din urmă îl învinui că îi face curte nevestei lui, şi rostogolea nişte ochi fioroşi ce-l băgau în sperieţi pe nefericitul Séverin. Ce-i mai rău e că acesta se crezu cu adevărat îndrăgostit de doamna de Condamin, în faţa căreia se proţăpea, având întipărite pe faţă expresii de duioşie şi de spaimă, de care soţul ei se amuza nemaipomenit.

Domnişoarele Rastoil, faţă de care inspectorul silvic se arăta de-o curtenie de tânăr văduv, erau de asemeni subiectul glumelor lui celor mai necruţătoare. Cu toate că aveau aproape treizeci de ani, le îndemna la jocuri de copii şi le vorbea ca unor fetiţe de pension. Marea lui desfătare era să le studieze atunci când Lucien Delangre, fiul primarului, se

afla acolo. Îl lua deoparte pe doctorul Porquier, un om bun să asculte orice, şi-i şoptea la ureche, făcând aluzie la fosta legătură dintre domnul Delangre şi doamna Rastoil:

— Ia zi, Porquier, uite în ce încurcătură se află băiatul ăsta… Oare Angéline ori Aurélie e a lui Delangre?… Ghiceşte dacă poţi, alege dacă îndrăzneşti.

Abatele Faujas era amabil cu toţi vizitatorii, chiar şi cu înfiorătorul şi cumplitul Condamin. Stătea în umbră pe cât îi era cu putinţă, vorbea puţin, lăsârâd cele două societăţi să se amestece, părea a nu resimţi decât bucuria discretă a unei gazde, fericit că e o trăsătură de unire între nişte persoane distinse, făcute să se înţeleagă. Marthe, în două rânduri, crezuse de cuviinţă să-i facă pe musafiri să se simtă bine, arătându-se. Dar suferea să-l vadă pe abate anturat de toată lumea aceea; aştepta să fie singur, îl prefera grav, mergând agale în pacea de sub boltă. Soţii Trouche, la rândul lor, marţea, se puneau la pândă pizmuitori în spatele perdelelor; în timp ce doamna Faujas şi Rose, din fundul sălii, îşi întindeau gâturile, admirând încântate dezinvoltura cu care părintele îi primea pe cei măi distinşi oameni din Plassans.

— Da, doamnă, spunea bucătăreasa, se vede numaidecât că e un om de soi… Uitaţi-vă, acum îl salută pe subprefect. Mie îmi place mai mult părintele, cu toate că subprefectul e bărbat drăguţ… De ce nu vă duceţi în grădină? Dacă aş fi în locul dumneavoastră, mi-aş pune o rochie de mătase şi m-aş duce. Sunteţi mama lui, la urma urmei.

Dar bătrâna ţărancă înălţa din umeri.

— Nu că el s-ar ruşina cu mine, răspundea ea; dar m-aş teme că-l stingheresc… Mai curând îl privesc de-aici. Aşa, mă bucur mai mult.

— Ei, da, înţeleg. Trebuie să fiţi tare mândră!… Nu ca domnul Mouret, care bătuse portiţa în cuie, ca nimeni să nu intre. Niciodată nicio vizită, nicio cină de pregătit, seara, grădina goală de să te cuprindă spaima. Trăiam ca nişte sălbatici. E drept că domnul Mouret nu s-ar fi priceput să primească; avea o mutră, când din întâmplare venea câte cineva… Şi vă întreb aşa, dacă nu s-ar cuveni să ia pildă de

la domnul părinte. În loc să mă zăvorăsc, aş coborî în grădină, aş petrece laolaltă cu ceilalţi, mi-aş ţine rangul, ce mai… Dar nu, el stă colo sus, pitit, ca şi cum s-ar teme să nu ia râie… Apropo, n-aţi vrea să urcăm, să vedem ce face acolo, sus?

Într-o marţi, urcară. În ziua aceea, cele două societăţi erau foarte zgomotoase; râsetele pătrundeau în casă prin ferestrele deschise, în timp ce un furnizor, care le aducea soţilor Trouche un paner cu vin, făcea la etajul doi un zgomot de veselă spartă, luând îndărăt sticlele goale. Mouret era în birou la el şi întorsese cheia de două ori în uşă.

— Cheia mă împiedică să văd, zise Rose după ce-şi lipise ochiul de gaura cheii.

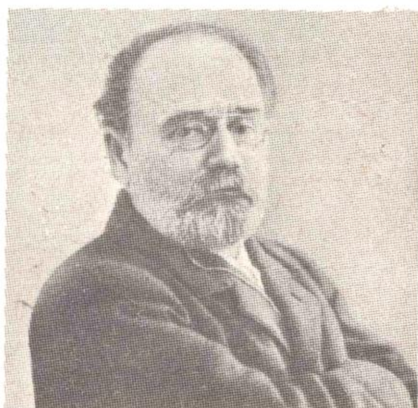
— Aşteaptă, şopti doamna Faujas.

Şi răsuci binişor vârful cheii, care încurca puţin vederea. Mouret stătea pe scaun în mijlocul camerei, în faţa mesei mari şi goale, acoperită de un strat gros de praf, fără o carte, fără o hârtie; stătea sprijinit de spătarul scaunului, cu mâinile atârnându-i în jos, cu faţa lividă şi nemişcată, cu privirea pierdută. Nu se clintea deloc.

Cele două femei, tăcute, îl cercetară una după alta;

— M-a trecut un fior, zise Rose în timp ce coborau. I-aţi văzut privirea? Şi ce murdărie! Sunt două luni bune de când n-a pus o pană pe birou. Şi eu, care-mi închipuiam că scrie acolo!… Când te gândeşti că în casă e atâta veselie, iar lui îi place să facă pe mortul, de unul singur!

émile zola

«Aspectul sub care e atacată tema religioasă în **Cucerirea orașului Plassans** nu se mai menține la nivelul anecdoticului: religia devine o adevărată plagă socială, distrugătoare a familiei, dar, mai ales, este suportul cel mai important al regimului politic.[...]

Confesiunea lui Claude nu este o autobiografie **stricto sensu.** Ca cititori însă, ne vom lăsa seduși de acea reacție inversă [...] care constă, în cazul operelor de ficțiune cu caracter autobiografic, în a căuta asemănări între autor și eroul pretextual al cărții. [...] Esențial însă rămîne portretul — mai bine zis autoportretul — **moral** al scriitorului la douăzeci de ani.»

ANGELA CISMAȘ

ISBN 973-21-0009-5
ISBN 973-21-0008-7

vol. I-II, lei 16

editura minerva

émile zola

cucerirea orașului plassans

**

XVII

Sănătatea Marthei îl îngrijora pe doctorul Porquier. Îşi păstra zâmbetul plăcut, o trata ca un doctor al înaltei societăţi ce era, pentru care boala nu există niciodată, şi care dădea o consultaţie aşa cum o croitoreasă face proba la o rochie; dar o anume gravitate a gurii lui spunea că „scumpa doamnă” nu avea doar o tuse uşoară, după cum o convingea el. O sfătui ca în zilele frumoase să se distreze, să facă plimbări cu trăsura, fără ca totuşi să se obosească. Şi Marthe, simţindu-se cuprinsă din ce în ce mai mult de o angoasă tulbure, de nevoia de-a da un rost nerăbdărilor ei nervoase, organiză plimbări până-n satele vecine. De două ori pe săptămână, pleca după prânz într-o caleaşcă veche, proaspăt vopsită, pe care i-o închiria un căruţaş din Plassans; se ducea la vreo două-trei leghe, în aşa fel încât să fie înapoi la ora şase. Visul ei era să-l ia cu sine pe abatele Faujas; şi nu consimţise să dea curs prescripţiei medicului decât în speranţa aceasta; dar abatele, fără a refuza pe şleau, pretexta totdeauna a fi foarte ocupat. Încât trebuia să se mulţumească cu tovărăşia Olympiei şi a doamnei Faujas.

Într-o după-amiază, pe când trecea cu Olympe prin satul Tulettes, de-a lungul micii proprietăţi aunchiului Macquart, acesta o zări şi-i strigă de pe tăpşanul înalt, unde erau sădiţi doi duzi:

— Şi Mouret, Mouret de ce n-a venit?

Trebui să se oprească o bucată de vreme la casa unchiului, căruia fu nevoită să-i explice pe îndelete că era bolnavă şi nu putea rămâne la cină. El voia cu orice chip să taie un pui.

— Nu-i nimic, spuse în cele din urmă. Eu tot îi tai. O să-l

iei cu tine.

Şi se duse pe loc să-l taie. Când aduse puiul, îl întinse pe masa de piatră din fața casei, şoptind cu încântare:

— Ce zici de voinicul ăsta, vezi ce gras e?

Uncheşul tocmai se pregătea să se cinstească cu o sticlă de vin, sub duzii lui, în tovărăşia unui băietan slab şi înalt, îmbrăcat în cenuşiu. Insistase ca cele două femei să stea jos, aducând scaune, făcând onorurile casei cu un rânjet de satisfacție.

— Stau bine aici, nu-i aşa?... Duzii mei sunt tare frumoşi. Vara, îmi fumez pipa la umbră. Iarna, mă aşez colo, lângă perete, la soare... îmi vezi legumele? Poiata de păsări e în fund. Mai am o bucată de pământ în spatele casei, unde am pus cartofi şi lucernă... Oh, Doamne, îmbătrânesc; e timpul să mă bucur şi eu un pic de viață.

Îşi freca mâinile, întorcându-şi încet capul la stânga şi la dreapta şi îmbrățişându-şi avutul într-o privire duioasă. Dar un anume gând păru să-l necăjească.

— E mult de când nu l-ai mai văzut pe taică-tu? întrebă pe nepusă masă. Rougon nu-i drăguț... Iei, la stânga, ogorul de grâu e de vânzare. Dacă ar fi vrut, l-am fi cumpărat. Pentru un om ca el pe care banii îl dau afară din casă, era nimica toată. Un fleac, acolo, trei mii de franci, cred. Dar n-a vrut. Ultima oară, a trimis-o chiar pe nevastă-sa să-mi spună că nu-i acasă... Ai să vezi, n-o să le poarte noroc.

Şi repetă de mai multe ori, clătinând din cap, cu râsul lui cel rău:

— Nu, n-o să le poarte noroc.

Apoi se duse după pahare, voind cu orice preț să le dea celor două femei să guste din vinul lui. Era vinişorul din Saint-Eutrope, cel descoperit de el; îl bea cu sfințenie. Marthe abia de-şi muie buzele. Olympe dădu gata toată sticla. Pe urmă primi să bea un pahar cu sirop. Vinul era foarte tare, spunea ea.

— Şi cu popa ăla al tău, cum merge treaba? o întrebă dintr-odată pe nepoată.

Marthe, uimită, şocată, îl privi fără să răspundă.

— Am auzit că nu te slăbeşte deloc, continuă uncheşul în gura mare. La sutanele astea nu le e pe plac decât crăpelnița. Când mi s-au spus toate astea, am zis că aşa-i trebuie lui Mouret. Doar îi spusesem… Păi eu unul mi ți l-aş da afară pe popă cât ai clipi! Mouret n-are decât să vină să-mi ceară sfatul; ba i-aş da şi-o mână de ajutor, dac-ar vrea. Niciodată nu le-am putut suferi pe boaitele astea… Îl ştiu pe unul, abatele Fenil, care are o casă de cealaltă parte a străzii; nu-i mai bun decât ceilalți; dar e viclean fără pereche, şi asta mă distrează. Cred că nu se are prea bine cu popa al tău, nu-i aşa?

Marthe se făcuse albă ca varul.

— Doamna e sora domnului abate Faujas, spuse arătând-o pe Otympe, care asculta curios.

— Spusele mele n-o ating pe doamna, continuă uncheşul fără să se tulbure. Doamna nu s-a supărat… O să mai guste un pic de sirop.

Olympe îl lăsă să-i toarne trei degete de sirop. Dar Marthe, ridicându-se în picioare, voia să plece. Uncheşul o sili să viziteze proprietatea. La capătul grădinii se opri, uitându-se la o clădire mare, albă, construită în pantă, la câteva sute de metri de Tulettes. Curțile interioare semănau cu cele ale închisorilor; ferestrele înguste, regulate, care însemnau fațada cu bare negre, dădeau corpului central al clădirii o goliciune alburie de spital.

— E azilul de alienați, şopti unchiul, care urmărise direcția privirilor Marthei. Băiatul care-i aici e unul dintre paznici. Ne simțim foarte bine împreună, vine din când în când să golim câte-o sticlă.

Şi, întorcându-se spre omul îmbrăcat în cenuşiu, care-şi bea paharul sub duzi, strigă:

— Hei, Alexandre, vino să-i spui nepoatei mele unde e fereastra bietei noastre mame.

Alexandre se îndreptă spre ei, politicos.

— Vedeți cei trei copaci, spuse arătând cu degetul, ca şi cum ar fi trasat un plan în aer. Aşa! un pic mai sus de cel din stânga, zăriți o fântână, în colțul unei curți… urmăriți

ferestrele de la parter, spre dreapta: a cincea fereastră.

Marthe sta tăcută, cu buzele livide, cu ochii aţintiţi fără voia ei pe fereastra aceea ce i se arăta. Unchiul Macquart se uita şi el, dar cu o complezenţă ce-l făcea să clipească din ochi.

— Uneori o văd, zise el, dimineaţa, când soarele e de partea cealaltă. Îi merge foarte bine, nu-i aşa, Alexandre? Asta le spun şi eu totdeauna, când mă duc la Plassans... Sunt numai bine aşezat aici, ca să veghez asupra ei. Nici că se poate mai bine.

Şi lăsă să-i scape un rânjet de satisfacţie.

— Vezi tu, fetiţo, capul e tot atât de şubred la alde Rougon, ca şi la alde Macquart. Când stau pe locul ăsta, în faţa afurisitei ăsteia de case, deseori îmi spun că toţi ai noştri o s-ajungă, poate, aici într-o bună zi, de vreme ce mama e între pereţii ei... Slavă Domnului! de mine nu mi-e frică, am tărtăcuţa la locul ei. Da' ştiu pe unii la care se clatină rău... Aşa că am să fiu aici ca să-i primesc, am să-i văd din găoacea mea, am să-i recomand lui Alexandre, cu toate că nu totdeauna cei din familie s-au purtat drăguţ cu mine.

Şi adăugă cu zâmbetul lui înspăimântător de fiară îmblânzită:

— Un noroc chiar pentru voi toţi că eu mă aflu la Tulettes.

Marthe fu cuprinsă de-un tremur. Deşi ştia că unchiului îi erau pe plac glumele feroce şi simţea o adevărată bucurie să-i chinuie pe cei cărora le aducea iepuri, i se părea că spune drept, că întreaga familie avea să vină să locuiască acolo, în şirurile cenuşii ale chiliilor. Nu vru să mai stea niciun minut, în ciuda insistenţelor lui Macquart, care voia să destupe încă o sticlă.

— Şi puiul? strigă în clipa când Marthe urca în trăsură.

Dădu fuga să-l aducă şi i-l puse pe genunchi.

— E pentru Mouret, mă auzi? zicea întruna cu o intenţie răutăcioasă; pentru Mouret, nu pentru altcineva, ne-am înţeles? Iar când oi trece să vă văd, am să-l întreb cum a fost.

Făcu cu ochiul uitându-se la Olympe. Vizitiul era cât pe ce să pornească dar el se agăţă din nou de trăsură, continuând:

— Du-te la tatăl tău şi vorbeşte-i despre ogorul de grâu... Uite, e cel din fața noastră... Rougon n-are dreptate. Prea suntem vechi cumetri ca să ne supărăm. Lui o să-i prindă rău, doar ştie... Fă-l să înțeleagă că n-are dreptate.

Trăsura porni. Olympe, întorcându-se, îl văzu pe Macquart sub duzii lui, rânjind împreună cu Alexandre şi destupând sticla de care pomenise. Marthe îi atrase în mod special atenția vizitiului să nu mai treacă prin Tulettes. De altfel, plimbările acelea începeau s-o obosească; le rări tot mai mult, până când renunță cu totul la ele, înțelegând că abatele Faujas niciodată nu va consimți s-o însoțească.

O nouă femeie se ivea în Marthe. O rafinase agitația nervoasă în care trăia. Întreaga ei robustețe burgheză, tihna greoaie dobândită în cei cincisprezece ani cât moțăise la tejghea, păreau să se mistuie la flacăra devoțiunii. Se îmbrăca mai bine, făcea conversație joia, în salonul familiei Rougon.

— Doamna Mouret parcă e o tânără fată, spunea doamna de Condamin, minunându-se.

— Da, şoptea doctorul Porquier dând din cap, coboară viața de-a-ndăratelea.

Marthe, mai subțire decât înainte, cu obrajii rumeni, cu ochi minunați, arzători şi negri, avu vreme de câteva luni o frumusețe aparte. Fața îi strălucea; un prisos neobişnuit de viață se consuma în toată ființa ei, învăluind-o într-o vibrație caldă. De parcă tinerețea-i uitată ardea în ea, la patruzeci de ani, cu o splendoare de pârjol. Acum, dăruită rugăciunilor, purtată de-o trebuință de fiece oră, nu-i mai dădea deloc ascultare abatelui Faujas. Îşi tocea genunchii pe dalele de la Saint-Saturnin, trăia în imnuri, în adorații, se despovăra în fața chivotelor strălucitoare, a capelelor pline de lumânări aprinse, a altarelor şi a preoților lucind cu scăpărări de aştri în întunecimea navei. Purta în ea un soi de poftă fizică după aceste slăviri, o poftă ce-ar fi torturat-o, zdrobindu-i pieptul, golindu-i craniul, dacă n-o ostoia. Suferea prea mult, era pe moarte, trebuia să vină să se îndestuleze cu hrana patimii ei, să se ghemuiască în şopotele confesionalelor, să se aplece

sub fiorul puternic al orgilor, să leşine în spasmul împărtăşaniei. Şi atunci nu mai simțea nimic, trupul nu-i mai făcea rău. Era răpită pământului, agoniza fără suferință, devenea doar o flacără ce ardea de iubire.

Abatele Faujas îşi sporea asprimea, n-o mai ținea în frâu decât bruftuluind-o. Îl uimea prin trezirea ei pătimaşă, prin ardoarea în a iubi şi a muri. Deseori, o întreba iarăşi despre copilăria ei. Preotul se duse la doamna Rougon, rămase o vreme descumpănit, nemulțumit de el însuşi.

— Proprietăreasa se plânge de tine, îi spunea mama sa. De ce n-o laşi să se ducă la biserică atunci când are ea chef?... Rău faci că nu-i cânți în strună; e foarte bună cu noi.

— Se omoară, şoptea preotul.

Doamna Faujas ridica atunci din umeri, după cum îi era obiceiul.

— Treaba ei. Fiecare îşi ia plăcerea de-acolo unde o găseşte. Mai bine să te omori rugându-te decât ghiftuindu-te, ca ticăloasa de Olympe... Fii mai puțin aspru cu Marthe Mouret. Pentru că dacă mai merge tot aşa, casa ajunge de nelocuit.

Într-una din zile, când bătrâna îi da aceste sfaturi, fiul îi răspunse cu un glas sumbru:

— Mamă, femeia asta va fi piedica.

— Ea! exclamă bătrâna țărancă, dar te adoră, Ovide!... O să poți face din ea tot ce-o să vrei dacă n-o mai certi. În zilele când plouă, ar fi în stare să te ducă în brațe până la catedrală, ca să nu-ți uzi picioarele.

Abatele Faujas înțelese el însuşi necesitatea de-a nu mai folosi pe viitor asprimea. Se temea de un scandal. Puțin câte puțin, îi lăsă o libertate mai mare Marthei, îngăduindu-i să stea retrasă, să prefireze mătăniile la nesfârşit, să spună rugăciunile la fiece oprire a sfintei cruci pe drumul calvarului; îi îngădui chiar să vină de două ori pe săptămână la confesionalul lui de la Saint-Saturnin. Marthe, nemaiauzind vocea aceea cumplită care o învinuia de pietatea ei ca de un viciu ruşinos satisfăcut, se gândi că Dumnezeu o iertase. Pătrunse în sfârşit în deliciile

paradisului. Avu momente de înduioşare, lacrimi nesecate îi curgeau din ochi, fără ca ea să le simtă curgând; avea crize nervoase ce-o lăsau slăbită, vlăguită, ca şi cum întreaga ei viață s-ar fi scurs de-a lungul obrajilor. Rose o ducea atunci în pat, unde Marthe rămânea ore întregi cu buzele supte, cu ochii întredeschişi, ca o moartă.

Într-o după-amiază, bucătăreasa, speriată de neclintirea ei crezu că o să-şi dea duhul. Nu se gândi să bată la uşa camerei unde Mouret sta încuiat; ci urcă la etajul doi şi imploră pe abatele Faujas să coboare la stăpâna ei. Când fu acolo, în dormitor, ea dădu fuga după eter, lăsându-l singur, în fața acelei femei leşinate de-a curmezişul patului. Se mulțumi să ia mâinile Marthei într-ale lui. Atunci ea se agită, repetă cuvinte fără înțeles. Apoi, când îl recunoscu, stând în picioare pe pragul alcovului, un val de sânge îi împurpură fața, îşi puse capul pe pernă, făcu un gest ca pentru a trage aşternutul peste ea.

— Vă simțiți mai bine, copila mea? o întrebă. Îmi pricinuiți multă îngrijorare.

Punându-i-se un nod în gât, Marthe nu putea răspunde, izbucni în plâns, lăsându-şi capul să lunece între brațele preotului.

— Nu mă doare nimic, sunt tare fericită, şopti cu o voce slabă ca o adiere. Lăsați-mă să plâng, lacrimile sunt mângâierea mea! Ah! cât de bun sunteți că ați venit! E multă vreme de când vă aşteptam, de când vă chemam.

Vocea i se stingea tot mai mult, nu mai era decât o şoaptă de rugăciune înflăcărată.

— Cine îmi va da aripi să zbor către tine? Sufletul meu, departe de tine, e nerăbdător să se umple de tine, lâncezeşte fără de tine, te doreşte cu înfocare şi suspină după tine, o, Dumnezeul meu, o singurul meu avut, mângâierea, blândețea, comoara mea, fericirea şi viața mea, Dumnezeule al meu carele eşti totul pentru mine…

Şi Marthe zâmbea, bălmăjind acest crâmpei de rugăciune. Îşi împreună mâinile, părându-i-se că vede creştetul grav al abatelui Faujas înconjurat de-o aureolă. Acesta izbutise

totdeauna să oprească o mărturisire pe buzele Marthei: se temu o clipă, îşi desprinse iute braţele. Apoi, stând tot în picioare, îi spuse autoritar:

— Fiţi rezonabilă, o voiesc. Dumnezeu nu vă va primi închinăciunea, dacă nu i-o adresaţi cu calmul judecăţii... În clipa asta e vorba să vă îngrijiţi sănătatea.

Rose se întoarse, disperată că n-a găsit eter. Preotul o aşeză pe Marthe lângă el, spunându-i cu voce blândă:

— Nu vă mai chinuiţi. Dumnezeu va fi mişcat de dragostea dumneavoastră. Când va sosi ceasul, va coborî în voi, umplându-vă de-o fericire veşnică.

Şi părăsi camera, lăsând-o pe Marthe strălucitoare, ca înviată. Începând din ziua aceea, o modelă astfel ca pe-o ceară. Îi fu foarte utilă în anumite misiuni delicate pe lângă doamna de Condamin: Marthe o frecventă la fel de asiduu şi pe doamna Rastoil, când el îşi exprimă o simplă dorinţă în acest sens. Îl asculta orbeşte, neîncercând să înţeleagă, repetând ceea ce el o ruga să repete. Nu-şi mai lua niciun fel de precauţie faţă de ea, punând-o cu cruzime să repete lecţia, slujindu-se de ea ca de o simplă maşinărie. Ar fi cerşit pe stradă, dacă i-ar fi poruncit el, cu inima zdrobită, cu buzele umflate de patimă, o azvârlea la pământ cu un cuvânt, o nimicea sub vrerea Cerului. Niciodată Marthe n-a îndrăznit să-i vorbească. Exista între ea şi bărbatul acela un zid de mânie şi de dezgust. Când ieşea din scurtele bătălii pe care le susţinea faţă de ea, înălţa din, umeri, plin de dispreţul luptătorului poticnit de-un copil. Se spăla, se peria, ca şi cum ar fi atins fără voia lui o vietate impură.

— De ce nu foloseşti duzina de batiste pe care doamna Mouret ţi-a dat-o? îl întreba mama sa. Biata femeie ar fi atât de fericită să le vadă în mâinile tale. O lună întreagă a trudit să-ţi brodeze monograma pe ele.

Preotul făcea un gest aspru, în timp ce răspundea:

— Nu, ia-le dumneata, mamă. Sunt batiste de damă. Au un miros ce-mi e nesuferit.

Dacă Marthe se supunea fără crâcnire în faţa preotului, dacă nu mai era decât instrumentul lui, în schimb devenea

pe zi ce trece mai acră şi mai certăreaţă în nenumăratele nimicuri ale vieţii. Rose spunea că niciodată nu fusese atât de chiţibuşară. Dar ura îi sporea mai cu seamă faţa de soţul ei. Vechiul grăunte de râcă al Rougonilor se trezea faţă de acest vlăstar al unei Macquart, faţă de omul pe care-l învinuia a fi chinul vieţii ci. Jos, în sufragerie, când doamna Faujas sau Olympe veneau să-i ţină tovărăşie, Marthe nu se mai sfia, îl ocăra pe Mouret.

— Şi când te gândeşti că m-a ţinut douăzeci de ani ca pe un vânzător, cu pana la ureche, între un vas de ulei şi un sac de migdale! Niciodată nicio plăcere, niçiodată niciun dar... Mi-a luat copiii. E în stare să fugă într-o bună dimineaţă, ca să se creadă că-i fac viaţa imposibilă! Din fericire, sunteţi aici. Veţi spune adevărul peste tot.

Se năpustea astfel, la Mouret, fără să fie în vreun fel provocată. Tot ceea ce făcea el, privirile, gesturile, rarele cuvinte pe care le rostea o scoteau din sărite. Nici măcar să-l zărească nu putea, fără a fi cuprinsă de-o furie inconştientă. Certurile izbucneau mai ales la sfârşitul meselor, când Mouret, fără a aştepta desertul, îşi păturea şerveţelul şi se ridica în tăcere.

— Ai puţea foarte bine să te scoli de la masă odată cu toată lumea, îi spunea ea cu acreală; nu-i deloc politicos ceea ce faci!

— Am terminat de mâncat, prin urmare plec, răspundea el cu glas tărăgănat.

Ea însă vedea în plecarea aceea de fiece zi o tactică ticluită de soţul ei pentru a-l jigni pe abatele Faujas. Şi-atunci pierdea orice măsură:

— Eşti prost crescut, mă faci de ruşine, asta-i!... Da! fericită aş mai fi alături de dumneata, de n-aş fi întâlnit prieteni care binevoiesc să mă mângâie de brutalităţile dumitale. Nici măcar nu ştii să stai cuviincios la masă... Rămâi, mă auzi! Dacă nu-mănânci, n-ai decât să te uiţi la noi.

Iar el continua să-şi păturească şerveţelul, ca şi cum n-ar fi auzit nimic; apoi, cu paşi mărunţi, pleca. Era auzit urcând

scara şi închizând uşa cu cheia după el de două ori. Iar Marthe se sufoca, bâiguia:

— O, fiara... Mă ucide, mă ucide!

Trebuia ca doamna Faujas s-o consoleze. Rose alerga în josul scării şi striga din răsputeri, pentru ca Mouret s-o audă prin uşă:

— Sunteți o fiară, domnule, doamna are deplină dreptate să, spună că sunteți o fiară!

Unele certuri fură deosebit de violente. Marthe, a cărei judecată se tulbura, îşi închipui că soțul ei voia s-o bată: era o idee fixă. Susținea că o pândeşte, că aşteaptă să se ivească prilejul. Nu îndrăznea, spunea ea, pentru că n-o găsea niciodată singură; noaptea, îi era teamă ca ea să nu strige, să cheme în ajutor. Rose se jură că-l văzuse pe domnul ascunzând un băț gros la el în birou. Doamna Faujas şi Olvmpe crezură cu uşurință asemenea poveşti; o plângeau mult pe proprietăreasă, se certau pe ea, se constituiră păzitoarele ei. „Sălbaticul”, cum îi spuneau ele acum lui Mouret, poate că n-avea s-o brutalizeze în prezența lor. Seara, o sfătuiau să dea fuga după ele de cumva Mouret ar fi făcut vreo mişcare. Ai casei trăiră într-o permanentă alarmă.

— Domnul e în stare de o faptă urâtă, susținea bucătăreasa.

În anul acela, Marthe urmări ceremoniile religioase din săptămâna mare cu adâncă fervoare. Vineri, în catedrala cufundată în întuneric, căzu în agonie, în timp ce lumânările, una câte una, se stingeau sub jelania furtunii de glasuri ce se rostogolea în adâncul tenebrelor navei. I se părea că răsuflarea îi piere odată cu luminițele acelea. Când ultima lumânare se stinse, când zidul de beznă din fața ei fu închis şi de neclintit, Marthe leşină, cu coapsele strânse, cu pieptul golit. O oră rămase încovoiată peste scaunul ei, în atitudinea celui care se roagă, fără ca femeile îngenuncheate în jur să-şi dea seama de criza aceea. Biserica era goală, când îşi veni în simțiri. Visa că e bătută cu vergile, că sângele îi curge din mâini şi din picioare; simțea în cap nişte dureri atât de neîndurătoare, încât îşi ducea mâinile la frunte, ca pentru a

smulge spinii ale căror vârfuri le simțea în țeastă. Seara, în timpul cinei, se purtă straniu. Zdruncinarea nervoasă continua; revedea, când închidea ochii, sufletele murinde ale lumânărilor luându-şi zborul în întuneric; îşi cerceta cu gesturi maşinale mâinile, căutând găurile prin care cursese sângele. Toate Patimile sângerau în ea.

Doamna Faujas, văzând-o că se simte rău, voi ca Marthe să se culce devreme. O însoți, o vârî la pat. Mouret, care avea o cheie de la dormitor, se retrăsese la el în birou, unde-şi petrecea serile. Când Marthe, cu aşternutul tras până la bărbie, spuse că îi este cald, că se simte mai bine, doamna Faujas voi să sufle în lumânare, ca să doarmă liniştit, dar bolnava se ridică înspăimântată, implorând-o:

— Nu, nu stingeți lumina! puneți-o pe comodă, ca s-o pot vedea... Aş muri, de-aş fi înconjurată de beznă.

Şi, cu ochii măriți, ca şi cum s-ar fi înfiorat la amintirea vreunui lucru cumplit:

— E groaznic! groaznic! şopti cu glas ceva mai scăzut şi cutremurată de milă.

Recăzu pe pernă, păru să ațipească, iar doamna Faujas ieşi încetişor din cameră. În seara aceea, toată casa se culcă la ora nouă. Rose, în timp ce urca la ea în odaie, băgă de seamă că Mouret tot în birou la el era. Se uită pe gaura cheii şi-l văzu adormit cu capul pe masă, alături de-o lumânare de bucătărie, al cărei fitil lugubru fumega.

— Pe legea mea, atâta pagubă! nu-l trezesc, zise continuând să urce. N-are decât să-l apuce junghiurile, dacă aşa are chef.

Pe la miezul nopții, ai casei dormeau adânc, când răzbătură strigăte de la primul etaj. La început se auziră nişte vaiete înfundate, care curând se prefăcură în adevărate urlete, chemări, gâtuite şi răguşite de victimă ce-i ucisă. Abatele Faujas, trezindu-se într-o tresărire, îşi strigă mama. Aceasta abia de-şi puse o fustă. Apoi dădu fuga să bată în uşa Rosei, zicându-i:

— Coboară repede, cred că o ucide cineva pe doamna Mouret.

Între timp, strigătele se înteţiră. Toată suflarea din casă fu curând în picioare. Olympe se arătă, având pe umeri doar un simplu batic, urmată de Trouche, care abia ce se întorsese, puţintel afumat. Rose coborî, urmată de ceilalţi locatari.

— Deschideţi, deschideţi, doamnă! strigă ea pierzându-şi capul, izbind cu pumnul în uşă.

Doar nişte mari suspine îi răspunseră apoi un trup căzu, o luptă cumplită păru a se da pe jos, printre mobilele răsturnate. Lovituri înfundate zguduiau pereţii; un horcăit răzbi prin uşă, atât de groaznic încât Faujas şi Trouche se priviră, pălind.

— Soţul ei-o omoară, şopti Olympe.

— Aveţi dreptate, sălbaticul ăla e! spuse bucătăreasa. L-am văzut când urcam, prefăcându-se că doarme. Dar el punea la cale fărădelegea.

Şi bătând din nou în uşă cu amândoi pumnii, de s-o spargă, zise iar:

— Deschideţi, domnule! O să chemăm paza dacă nu deschideţi... O, nemernicul, o să ajungă pe eşafod!

Atunci urletele se porniră din nou. Trouche pretindea că omul trebuie să-i fi tăiat gâtul bietei doamne, ca la un pui.

— Dar nu ne putem mulţumi să lovim în uşă, zise abatele Faujas, înaintând. Aşteptaţi.

Îşi propti unul dintre umerii lui zdraveni în uşă, forţând-o, cu un efort încet şi continuu. Femeile se năpustiră în cameră, unde cel mai straniu dintre spectacole li se oferi privirilor.

În mijlocul încăperii, pe jos, Marthe zăcea, răsuflând gâfâit, cu cămaşa sfâşiată, cu pielea sângerând de zgârieturi, învineţită de lovituri. Păru-i despletit se încolăcise de picioarele unui scaun; mâinile ei trebuie să se fi agăţat de comodă cu atâta putere, încât mobila se afla trasă de-a curmezişul uşii. Într-un colţ, Mouret, stând în picioare, ţinea sfeşnicul, privind-o năuc cum se zvârcoleşte pe jos.

Trebui ca abatele Faujas să împingă comoda.

— Sunteţi o fiară, ise Rose, ducânduse spre Mouret şi arătându-i pumnul. Să aduceţi o femeie în halul ăsta!... I-ar

fi făcut de petrecanie, dacă n-am fi sosit la timp.

Doamna Faujas şi Olympe îi săriseră în ajutor Marthei.

— Biată prietenă! spunea cea dintâi. Avea o presimțire în seara asta, era speriată rău.

— Unde vă doare? întreba cealaltă. Nu vi s-a rupt nimic, nu-i aşa?... Uite un umăr negru de-a binelea; genunchiul e jupuit rău... Liniştiți-vă. Suntem împreună cu dumneavoastră, o să vă apărăm.

Marthe gemea lab, ca un copil. Pe când cele două femei o examinau, uitând că sunt de față şi bărbați, Trouche îşi întindea gâtul, aruncându-i priviri viclene abatelui care, cu simplitate, termina de pus mobilele la loc. Rose veni să dea o mână de ajutor ca Marthe ă fie culcată în pat. După ce fu vârâtă în aşternut, cu părul strâns, mai rămaseră cu toții o vreme, cercetând curios camera, aşteptând amănunte. Mouret rămăsese tot acolo în colț, fără a lăsa sfeşnicul din mână, ca încremenit de cele ce văzuse.

— Vă încredințez că nu i-am făcut niciun rău, bâigui el; nici măcar n-am atins-o cu vârful degetului.

— Ehei! e o lună întreagă de când aşteptați prilejul, strigă Rose exasperată; ştim noi bine, doar v-am pândit destul. Draga de ea, se aştepta la lucrurile astea urâte din partea dumneavoastră. Ştiți ce, nu mai mințiți că-mi ies din fire!

Celelalte două femei, chiar dacă nu se socoteau îndreptățite să-i vorbească astfel, îi aruncau priviri amenințătoare.

— Vă încredințez, spuse iarăşi Mouret cu un glas blând, că nu am bătut-o. Abia ce mă culcasem şi mă legasem la cap cu fularul. În clipa când am suflat în lumânarea de pe comodă, s-a trezit într-o tresărire; a întins brațele scoțând un strigăt, a început să-şi care pumni în frunte, să-şi sfâşie carnea cu unghiile.

Bucătăreasa clătina tare din cap.

— De ce n-ați deschis, întrebă ea; doar am bătut destul de tare.

— Vă încredințez că nu sunt vinovat cu nimic, spuse el iarăşi cu încă şi mai multă blândețe. Nu ştiam ce are. S-a

azvârlit pe jos, se muşca singură, făcea nişte salturi de să desfunde mobilele, nu alta. N-am îndrăznit să mă mişc; eram ca prostit. De două ori v-am strigat să intrați, câar se vede că n-ați auzit, pentru că țipa prea tare. Mi-a fost foarte teamă. Nu i-am făcut nimic, vă asigur.

— Da, ea singură s-a bătut, nu-i aşa? spuse Rose, ricanând.

Şi adăugă, adresându-i-se doamnei Faujas:

— Şi-o fi azvârlit ciomagul pe fereastră, când ne-a auzit venind.

Mouret, punând în cele din urmă sfeşnicul pe comodă, se aşezase, cu miinile pe genunchi. Nu se mai apăra; se uita năuc la femeile acelea aproape dezbrăcate, care-şi agitau mâinile slăbănoage în fața patului. Trouche schimbase o privire cu abatele Faujas. Bietul om li se părea prea puțin feroce, în cămaşa de noapte, cu un fular galben înnodat pe scăfârlia cheală. Se apropiară, o cercetară pe Marthe, care, cu fața convulsionată, părea a se trezi dintr-un vis.

— Ce se întâmplă, Rose? întrebă ea. Ce caută toată lumea asta aici? Sunt zdrobită. Te rog, spune-le să mă lase în pace.

Rose şovăi o clipă.

— Soțul dumneavoastră e în cameră, doamnă, şopti. Nu vă temeți să rămâneți singură cu el?

Marthe o privi, mirată.

— Nu, nu, răspunse. Plecați de-aici, mi-e somn.

Şi-atunci cele cinci persoane plecară din cameră, lăsându-l pe Mouret stând jos, cu privirile pierdute, ațintite asupra alcovului.

— Domnul n-o să poată închide uşa, zise bucătăreasa în timp ce urca. La primul strigăt, mă reped pe scări şi-i cad în spinare. Am să mă culc îmbrăcată… Ați auzit, draga de ea, cum mințea, ca să nu-i facă rău sălbaticului? S-ar lăsa ucisă, fără să-l învinuiască. Iar el, câtă fățărnicie, nu-i aşa?

Cele trei femei mai vorbiră o vreme pe palierul de la etajul al doilea, ținându-şi sfeşnicele, arătându-şi uscăciunea oaselor sub baticurile rău puse: traseră încheierea că nu se afla cazna îndeajuns de aspră pentru un asemenea om.

Trouche, care urcase ultimul, şopti rânjind, în spatele sutanei abatelui Faujas:

— E încă rotunjoară, proprietăreasa; numai că nu trebuie să fie totdeauna plăcut să stai lângă o femeie care se zvârcoleşte pe jos ca un vierme.

Se despărţiră. Casa rămase cufundată într-o tăcere deplină, noaptea se sfârşi liniştit. A doua zi, când cele trei femei voiră să aducă vorba despre înspăimântătoarea scenă de peste noapte, văzură că Marthe e mirată, parcă ruşinându-se şi părând încurcată; nu răspundea la întrebări, reteza conversaţia. Aşteptă să nu mai fie nimeni de faţă ca să cheme un lucrător să repare uşa. Doamna Faujas şi Olympe îşi ziseră că doamna Mouret voia să nu dea prilej de scandal, nemaivorbind de cele petrecute.

Peste două zile, de Paşti, Marthe se înfruptă cu ardoare la Saint-Saturnin din Sfintele Paşti, plină de bucuria triumfătoare a învierii. Tenebrele prohodului erau alungate de auroră; biserica despica zorii, albă, îmbălsămată, străluminată, ca pentru o nuntire divină; vocile copiilor de cor prefirau sunetele ca flautul; iar Marthe, înconjurată de acel imn al bucuriei, se simţea purtată pe sus de o plăcere încă şi mai vie decât spaimele crucificării. Se întoarse acasă cu ochi strălucitori, cu glasul secătuit; prelungi seara până târziu, sporovăind cu o veselie ce nu-i stătea în obicei. Când urcă să se culce, Mouret se vârâse în pat. Iar către miezul nopţii, strigăte înspăimântătoare treziră iarăşi casa.

Scena de mai înainte se repetă; numai că, la prima bătaie cu pumnul în uşă, Mouret veni să deschidă, în cămaşă, cu faţa răvăşită. Marthe, complet îmbrăcată, hohotea de plâns, culcată pe pântece, izbindu-şi capul de unul dintre picioarele patului. Corsajul rochiei părea smuls; două vânătăi i se vedeau pe gâtul dezgolit.

— De data asta o fi vrut s-o sugrume, şopti Rose.

Femeile o dezbrăcară. Mouret, după ce deschisese uşa, se urcase în pat, înfiorat, alb ca varul. Nu se apără, nici măcar nu păru a auzi vorbele cele rele, era ca absent, cufundat parcă în spaţiul dintre perete şi pat.

De atunci, scene asemănătoare avură loc la intervale neregulate. Ai casei nu mai trăiau decât cu teama vreunei crime; la cel mai mic zgomot, locatarii de la etajul doi er au gata să intervină. Marthe continua să evite aluziile; nu voia cu niciun chip ca Rose să pregătească un pat din chingi pentru Mouret în birou. Când se revărsa de ziuă, părea că aceasta lua cu sine până şi amintirea dramei de peste noapte.

Între timp, încetul cu încetul, în cartier se răspândi zvonul că în casa familiei Mouret se petreceau lucruri stranii. Se spunea că soțul îşi snopeşte în bătăi nevasta în fiecare noapte, lovind-o cu bâta. Rose le pusese să jure pe doamna Faujas şi pe Olympe că nu vor spune nimic, de vreme ce stăpâna ei părea a voi să păstreze tăcerea; dar ea însăşi, prin compătimirile ei, prin aluziile ce le făcea ori prin ceea ce trecea sub tăcere făcuse în aşa fel încât să contribuie la legenda pe care furnizorii o colportau. Măcelarul, un farsor, susținea că Mouret îşi cotonogeşte nevasta pentru că o găsise culcată cu popa; dar fructăreasa o apăra pe „biata doamnă”, adevărată mieluşea, ce n-ar fi fost în stare să calce strâmb; în timp ce brutăreasa vedea în soț „pe unul dintre acei bărbați care-şi brutalizează nevasta de plăcere”. La piață, nu se mai pomenea de Marthe decât cu ochii înălțați la cer, cu drăgălăşenii în vorbe pe care le rosteşti pentru copiii bolnavi. Când Olympe se ducea să cumpere o livră de cireşe ori o ulcică de căpşuni, inevitabil venea vorba despre soții Mouret. Şi timp de-un sfert de oră se pornea un val de cuvinte duioase.

— Ei, şi cum mai stau lucrurile la dumneavoastră în casă?

— Nu-mi mai pomeniți despre asta. I-au secătuit până şi lacrimile… Ți-e mai mare mila. Parcă ai vrea s-o ştii moartă.

— A cumpărat anghinare de la mine, mai deunăzi; avea obrazul sfâşiat.

— Păi cum! o măcelăreşte… Şi de i-ați vedea trupul, cum l-am văzut eu!… E numai o rană… Când cade pe jos, o izbeşte cu piciorul. Totdeauna mi-e teamă să n-o găsesc cu capul spart, noaptea, când coborâm.

— Nu trebuie să fie prea vesel pentru dumneavoastră să locuiți în casa aceea. Eu, m-aş muta; m-aş îmbolnăvi să văd în fiece noapte asemenea grozăvii.

— Şi nefericita asta, ce s-ar alege de ea? E atât de distinsă, de blândă! Pentru ea stăm acolo... Cinci gologani e livra de cireşe, da?

— Da, cinci gologani... Ce mai, sunteți statornică, aveți suflet bun.

Povestea aceea despre un soț care aştepta să vină miezul nopții ca să se repeadă la nevasta lui cu o bâtă era mai cu seamă hărăzită să le asmuță pe cumetrele din piață. Amănunte înspăimântătoare îngroşau povestea din zi în zi. O evlavioasă susținea că Mouret e posedat de diavol, că o apuca pe nevastă-sa de gât cu dinții cu atâta cruzime, încât abatele Faujas trebuia să facă semnul crucii de trei ori cu degetul gros în aer, ca să-l silească să-i dea drumul. Şi-atunci, adăuga ea, Mouret se prăvălea ca un bolovan pe pardosea, şi ditamai şobolanul îi sărea din gură şi pierea, fără ca vreodată să poată fi descoperită în duşumea nici cea mai mică gaură. Mățarul din colțul străzii Taravelle îngrozi cartierul dându-şi cu părerea că „nemernicul fusese poate muşcat de vreun câine turbat”.

Dar printre persoanele bine din Plassans se găseau şi unii care nu credeau în istoria asta. Când ajunse pe bulevardul Sauvaire, îi amuză mult pe micii rentieri, înşiruiți pe bănci la soarele călduț de mai.

— Mouret nu-i în stare să-şi bată nevasta, spuneau băcanii retraşi din afaceri; pare să fi fost biciuit el însuşi, şi nici măcar nu mai iese la plimbare... Mai curând nevastă-sa îl ține numai cu pâine şi apă.

— N-avem cum şti, zicea un căpitan pensionar. Am cunoscut un ofițer de la mine din regiment pe care nevastă-sa îl pălmuia pentru nimica toată. Şi asta de mai bine de zece ani. Într-o bună zi, îi trecu prin minte să-i tragă picioare; iar pe el l-a cuprins furia şi-a fost cât pe ce s-o omoare... Poate că nici lui Mouret nu-i place să i se dea cu piciorul.

— Fără îndoială că încă şi mai puțin îi sunt pe plac popii,

trăgea concluzia o voce, ricanând.

Doamna Rougon păru să nu aibă idee o vreme despre scandalul care preocupa oraşul. Rămânea zâmbitoare. se prefăcea că nu înțelege aluziile ce se făceau de față cu ea. Dar într-o zi, după o lungă vizită pe care i-o făcu domnul Delangre, sosi acasă la fiica ci cu un aer speriat, cu lacrimi în ochi.

— Ah, draga mea dragă, zise strângând-o pe Marthe în brațe, ce-am aflat? Soțul tău să fi uitat atât de mult de buna cuviință încât să ridice mâna la tine?... Sunt minciuni, nu-i aşa?... Am dezmințit cu toată convingerea. Îl ştiu pe Mouret. E prost crescut dar nu-i om rău.

Marthe roşi; era încurcată, se ruşina, ca de fiecare dată când se vorbea despre asemenea lucruri de față cu ea.

— Ce mai, doamna n-o să se plângă niciodată! exclamă Rose cu îndrăzneala ei obişnuită. De mult aş fi venit să vă previn, dacă nu mi-ar fi fost teamă că o să fiu certată de doamna.

Bătrâna doamnă lăsă să-i cadă mâinile, cu un aer de nespusă şi dureroasă mirare.

— Aşadar e adevărat, şopti ea, te bate?... Vai, nefericitul!

Şi se porni pe plâns.

— Să ajung la vârsta mea ca să văd asemenea lucruri!... Un om pe care l-am copleşit cu binefaceri, la moartea tatălui lui, când nu era decât un mic slujbaş la noi!... Rougon a vrut să te căsătoreşti cu el. Dar i-am spus eu că Mouret e un prefăcut. Şi-apoi, niciodată nu s-a purtat frumos nici cu noi; s-a retras din afaceri la Plassans numai ca să ne sfideze cu averea lui de trei parale, pe care-o adunase. Slavă Domnului! n-aveam nevoie de el, eram mai bogați decât el, şi tocmai asta l-a supărat. Are suflet mic; e atât de pizmaş, că totdeauna a refuzat, ca un prost-crescut ce e, să pună piciorul în salonul meu; ar fi plesnit de invidie dac-ar fi venit... Dar n-am să te las cu o asemenea fiară, fetițo. Din fericire există şi legi.

— Linişteşte-te; lumea exagerează mult, te asigur, şopti Marthe din ce în ce mai stingherită.

— O să vedeți că-i ia apărarea! spuse bucătăreasa.

În clipa aceea, abatele Faujas şi Trouche, care vorbeau cu aprindere în fundul grădinii, se apropiară, atraşi de gălăgie.

— Părinte, sunt o mamă tare nefericită, continuă doamna Rougon, văicărindu-se încă şi mai tare; nu mai am decât o fată lângă mine, şi aflu că nu-i ajung ochii ca să plângă… Vă implor, pe dumneavoastră, care trăiți în preajma ei, mângâiați-o, apărați-o.

Abatele o privea, ca pentru a descifra înțelesul acelei dureri subite.

— Am văzut de curând o persoană pe care nu vreau s-o numesc, continuă ea, ațintindu-şi la rându-i ochii în ochii preotului. Persoana aceasta m-a îngrozit… Dumnezeu mi-e martor că nu încerc să-mi învinuiesc ginerele! Dar e de datoria mea, nu-i aşa? să apăr interesele fiicei mele… Ei bine! ginerele meu e un nefericit; îşi maltratează soția, scandalizează oraşul, se amestecă în toate treburile murdare. O să vedeți că se va compromite şi în politică, atunci când vor veni alegerile. Ultima oară, el se afla în fruntea gloatei din cartierele mărginaşe… Aş mi de ruşine, părinte!

— Domnul Mouret n-ar îngădui să i se facă observații, îndrăzni abatele.

— Şi totuşi nu-mi pot lăsa fiica pe mâna unui asemenea om! exclamă doamna Rougon. Nu pot lăsa să fim dezonorați… Doar justiția pentru oameni e făcută!

Trouche se legăna. Profită de o tăcere şi izbucni cu brutalitate:

— Domnul Mouret e nebun.

Cuvântul căzu ca trăsnetul, toată lumea se privi.

— Vreau să spun că nu are mintea sănătoasă, continuă Trouche. N-aveți decât să-i cercetați ochii… Eu unul vă mărturisesc că nu sunt liniştit. Era un om la Besançon care-şi adora fiica şi care a ucis-o într-o noapte, fără să ştie ce face.

— De multă vreme domnul s-a țicnit, şopti Rose.

— Dar e înspăimântător! spuse doamna Rougon. Aveți dreptate, mi s-a părut cu totul neobişnuit, ultima oară când

l-am văzut. Niciodată n-a avut judecata prea limpede… Ah, biata mea scumpă, făgăduieşte-mi că o să-mi încredinţezi totul! Acum n-o să mai am linişte. Mă auzi? La cea dintâi extravaganţă a soţului tău, să nu eziţi, să nu te expui mai mult… Nebunii trebuie închişi!

Şi plecă zicând aceste cuvinte. Când Trouche rămase singur cu abatele Faujas, rânji cu râsul lui cel rău, care-i dezgolea dinţii negri.

— Proprietăreasa îmi rămâne îndatorată, şopti. O să se poată zvârcoli cât pofteşte, noaptea.

Preotul, cu faţa pământie, cu ochii plecaţi, nu răspunse. Apoi înălţă din umeri şi se duse să-şi citească breviarul sub boltă, în fundul grădinii.

XVIII

Duminica, dintr-un obicei de fost negustor, Mouret ieşea din casă, făcea un tur prin oraş. Acum, nu mai părăsea decât în ziua aceea singurătatea mărginită în care se cufunda cu un soi de ruşine. Era ceva automat. Încă de dimineață se rădea, îşi punea o cămaşă albă, îşi peria redingota şi pălăria; apoi, după ce mânca, fără să ştie cum, se pomenea pe stradă, mergând cu paşi mărunți curat, ca mâinile la spate.

Într-o duminecă, pe când ieşea din casă, o zări pe trotuarul de pe strada Balande pe Rose vorbind însuflețit cu slujnica domnului Rastoil. Văzându-l, cele două bucătărese tăcură. Îl cercetau cu un aer atât de straniu, încât Mouret controla dacă vreun capăt de batistă nu-i ieşea din buzunarele de la spate. Când sosi în Piața subprefecturii, întoarse capul şi le văzu țintuite în acelaşi loc: Rose imita clătinatul unui om beat, în timp ce slujnica preşedintelui râdea în hohote.

„Merg prea repede, râd de mine”. se gândi Mouret.

Încetini pasul şi mai mult. Pe strada Banne, pe măsură ce înainta spre piață, prăvăliaşii dădeau fuga în uşă şi-l urmăreau curios din priviri. Făcu un mic semn din cap spre măcelar, care rămase năuc, fără să-i răspundă la bineţe. Brutăreasa, în fața căreia îşi scoase pălăria, păru atât de speriată încât se dădu îndărăt. Fructarul, băcanul, cofetarul şi-l arătau cu degetul de la un trotuar la altul. În spatele lui lăsa o întreagă forfotă; se alcătuiau grupuri, răzbăteau frânturi de glasuri amestecate cu râsete.

— Ați văzut ce țeapăn merge?

— Da, când a vrut să treacă peste canal, a fost cât pe ce să

facă o tumbă.

— Se zice că toți sunt aşa.

— Ce-are a face! Mie mi-a fost tare frică... De ce e lăsat să iasă? Ar trebui să nu li se dea voie.

Mouret, intimidat, nu mai îndrăznea să se întoarcă din drum; era cuprins de-o nelinişte confuză, cu toate că nu înțelegea prea limpede că despre el e vorba. Începu să meargă mai repede, îşi mişcă brațele cu dezinvoltură, li păru rău că-şi pusese redingota cea veche, de culoarea alunei, ce nu mai era la modă. Ajuns în piață, şovăi o clipă, apoi o luă hotărât printre zarzavagioaice. Dar acolo vederea lui stârni o adevărată revoluție.

Gospodinele din tot Plassansul se înşiruiră de-o parte şi de alta la trecerea lui. Precupețele, în fața tarabelor, cu mâinile în şolduri, îl cercetau. Pe alocuri lumea se îmbrâncea, nişte femei se urcară pe bornele din hala de grâne. El continua să grăbească pasul, încercând să iasă de-acolo, nevenindu-i să creadă limpede că era cauza acelui tărăboi.

— He, he, ai zice că brațele lui sunt ca aripile de la morile de vânt! zise o țărancă ce vindea fructe.

— Merge ca un bezmetic! adaugă o negustoreasă de salată.

— Arestați-l! Arestați-l! strigară în glumă morarii.

Mouret, cuprins de curiozitate, se opri brusc, se înălță pe vârful picioarelor, ca să vadă ce se întâmplă: credea că fusese prins un hoț. Un uriaş hohot de râs străbătu mulțimea; se auziră huiduieli, fluierături, grohăituri.

— Nu face urât, nu-i faceți rău!

— Ei, asta-i! eu n-aş avea încredere în bunătatea lui... Doar se scoală noaptea şi gâtuie oamenii.

— Vorba e că are căutătura urâtă.

— Şi l-a apucat aşa, deodată?

— Da, deodată... Ce ți-e şi cu bieții de noi, oamenii! El care era aşa de blând!... Plec; îmi face rău când îl văd... Ține trei gologani pentru napi.

Mouret o recunoscu pe Olympe în mijlocul unei cete de femei. Cumpărase nişte piersici minunate, pe care le ducea într-o mică geantă elegantă de damă, pentru lucrul de mâna.

Trebuie să fi povestit ceva înduioşător, deoarece cumetrele din jurul ei scoteau strigăte înăbuşite, împreunându-şi mâinile a jale.

— Şi-atunci, încheie ea, a apucat-o de păr şi i-ar fi tăiat gâtul cu un brici ce se afla pe comodă, dacă noi n-am fi sărit la timp, să împiedicăm omorul… Nu-i spuneți nimic, ar fi în stare de-o fărădelege.

— Cum? Ce fărădelege? o întrebă Mouret, speriat, pe Olympe.

Femeile se dădură la o parte, Olympe părea să fie pregătită pentru orice: o şterse prudent, şoptind:

— Nu vă supărați, domnule Mouret… Ați face mai bine dacă v-ați întoarce acasă.

Mouret se refugie într-o străduță ce da în bulevardul Sauvaire. Strigătele se înmulțiră, fu urmărit o clipă de larma furtunoasă a celor din piață.

„Ce-or fi având astăzi, se gândi el. Poate că de mine îşi băteau joc; cu toate astea nu mi-am auzit numele… O fi fost vreun accident”.

Îşi luă pălăria, se uită la ea, temându-se ca vreun puşti să nu fi azvârlit în ea vreo mână de ipsos; după cum n-avea nici smeu, nici coadă de şobolan atârnate la spate. Inspectarea asta îl linişti. Îşi reluă mersul de burghez ieşit la plimbare. În tăcerea de pe străduță; o apucă liniştit pe bulevardul Sauvaire. Micii rentieri erau la locul lor, pe-o bancă, la soare.

— Ia te uită! E Mouret, spuse căpitanul pensionar, cu profundă mirare.

Cea mai vie curiozitate se zugrăvi pe fețele adormite ale acelor domni. Îşi întinseră gâturile, fără să se ridice, lăsându-l pe Mouret în picioare, în fața lor; îl cercetau din creştet până-n tălpi, cu de-amănuntul.

— Prin urmare, ai ieşit la o plimbărică? îi zise căpitanul, care părea cel mai îndrăzneț.

— Da, la o plimbărică, repetă Mouret, fără să-i fie gândul la ce spune; timpul e tare frumos.

Domnii schimbară între ei zâmbete cu subînțeles. Lor le era frig, cerul se acoperise de nori.

— Tare frumos, şopti fostul tăbăcar, asta pentru că nu eşti deloc pretențios… E drept că ți-ai şi pus haine de iarnă. Ai o redingotă tare caraghioasă.

Zâmbetele se preschimbară în ricanări. Lui Mouret îi veni brusc o idee.

— Ia uitați-vă, le spuse întorcându-se iute, de n-am cumva vreun soare pe spate.

Băcanii retraşi din afaceri nu mai putură fi serioşi şi izbucniră în râs. Farsorul bandei, căpitanul, făcu cu ochiul.

— Cum aşa, un soare? întrebă. Nu văd decât o lună!

Ceilalți pufneau, găseau că are un haz nebun.

— O lună? întrebă Mouret. Fă-mi hatârul şi şterge-o; mi-a pricinuit numai necazuri.

Căpitanul îl bătu pe spate de vreo trei-patru ori, adăugând:

— Gata, băiete, ai scăpat. Cred că nu-i prea plăcut să ai o lună pe spate… Nu te simți bine, cumva?

— Nu prea, răspunse Mouret cu vocea lui indiferentă.

Şi, părându-i-se că aude şuşoteli pe bancă, preciză:

— O, sunt îngrijit cum se cuvine acasă. Nevastă-mea e tare bună, mă răsfață… Dar am nevoie de multă odihnă. De asta nu mai ies şi nu mai sunt văzut ca pe vremuri. Când o să mă vindec, mă apuc din nou de afaceri.

— Hm! îl întrerupse necruțător fostul meşter tăbăcar, păi se spune că nevasta dumitale nu s-ar simți bine.

— Nevastă-mea… Dar nu-i deloc bolnavă, sunt minciuni! exclamă Mouret însuflețindu-se. N-are nimic, chiar nimic… Lumea ne pizmuieşte pentru că stăm liniştiți la noi acasă… Cum aşa! bolnavă rău, nevastă-mea! E cât se poate de voinică, nici măcar n-o doare capul, aşa din când în când.

Şi continuă cu fraze scurte, bâlbâindu-se şi aruncând priviri îngrijorate de om care minte, şi poticnindu-se, ca unul ce-a flecărit cândva iar acum a ințărcat-o cu flecăreala. Micii rentieri clătinau din cap a jale, în timp ce căpitanul îşi izbea fruntea cu arătătorul. Un fost pălărier de la periferie, care-l cercetase pe Mouret de la nodul cravatei şi până la ultimul nasture al redingotei, se oprise în cele din urmă îndelung asupra spectacolului oferit de pantofii lui. Şiretul de la

pantoful stâng se desfăcea, ceea ce i se părea nemaipomenit pălărierului; le dădea coate vecinilor, arătând, cu o clipire din ochi, şiretul ale cărui capete atârnau. Curând, toată banca nu mai avu ochi decât pentru şiret. Era ultima picătură. Domnii ridicară din umeri în aşa fel încât să arate că nu mai păstrau nici cea mai mică speranță.

— Mouret, spuse pe un ton părintesc căpitanul, înnoadă-ți şiretul de la pantof.

Mouret îşi privi picioarele; dar nu păru a înțelege, încât începu iar să vorbească. Dar cum nimeni nu-i mai răspundea, tăcu, mai stătu o vreme apoi îşi continuă încetişor plimbarea.

— O să cadă, asta-i sigur, decretă meşterul tăbăcar ridicându-se, ca să-l vadă cât mai mult cu putință. Ce ziceți, ce caraghios e? Şi sărit de pe fix!

La capătul bulevardului Sauvaire, când trecu prin fața Cercului tineretului, Mouret auzi din nou aceleaşi râsete înfundate ce-l însoțiseră de când pusese piciorul în stradă, îl văzu limpede, pe pragul de la Cerc, pe Séverin Rastoil, care-l arătă unui grup de tineri. Hotărât lucru, de el râdea oraşul în felul ăsta. Lăsă capul în jos, cuprins de un soi de teamă, neexplicându-şi înverşunarea aceea, mergând iute pe lângă case. Pe când era gata să pătrundă pe strada Canquoin, auzi un zgomot în urma lui; întoarse capul şi văzu trei puşti care-l urmăreau: doi mari, cu un aer obraznic, şi unul mic, foarte serios, care ținea în mână o portocală stricată, adunată de prin vreun canal. Atunci continuă să meargă pe strada Canquoin, o tăie prin Piața recoleților, pătrunse pe strada Banne. Puştii continuau să-l urmărească.

— Vreți să vin la voi să vă trag de urechi? le strigă, năpustindu-se spre ei pe negândite.

Copiii săriră în lături, râzând, urlând, fugind în patru labe. Mouret, roşu la față, se simți ridicol. Făcu o sforțare să se stăpânească, îşi reluă pasul de plimbare. Îl înspăimânta gândul să traverseze Piața subprefecturii, să treacă pe sub ferestrele soților Rougon, cu ceata aceea de derbedei după el, pe care-i auzea înmulțindu-se şi devenind tot mai îndrăzneți.

Continuând să meargă, fu într-adevăr silit să facă un ocol ca să nu dea nas în nas cu soacră-sa, care se întorcea de la slujbă întovărăşită de doamna de Condamin.

— Săriți, lupul, şo pe el! strigau puştii.

Mouret, cu fruntea scăldată în sudoare, împiedicându-se de pavele, o auzi pe bătrâna doamnă Rougon spunându-i nevestei inspectorului silvic;

— O, nefericitul de el! Adevărată ruşine. Nu mai putem îngădui multă vreme una ca asta.

Atunci, nemairezistând ispitei, Mouret începu să fugă. Cu mâinile întinse, pierzându-şi capul, se năpusti pe strada Balande, unde pătrunse iute odată cu el şi ceata de puştani, vreo zece-doisprezece cu toții. I se părea că prăvăliaşii de pe strada Banne, precupețele, hoinarii de pe bulevard, tinerii de la Cerc, soții Rougon, soții Condamin, întreg oraşul Plassans, cu râsete înfundate, aleargă în spatele lui, urcând panta abruptă a străzii. Copiii băteau din picioare, lunecau pe pavelele ascuțite, făceau o hărmălaie de haită în cartierul liniştit.

— Prindeți-l! răcneau aceştia.

— Hi! Hi! Ce caraghios e cu redingota lui!

— Hei, voi de colo, luați-o pe strada Taravelle, n-o să vă scape!

— La galop! La galop!

Mouret, înnebunit, îşi luă un avânt disperat ca să ajungă a uşa casei lui; dar îi alunecă piciorul, se rostogoli pe trotuar şi rămase aşa câteva clipe, distrus. Puştii, temându-se de bătaie, făcură roată, scoțând strigăte victorioase; în timpul ăsta cel micuț înaintă cu gravitate, azvârlind în el cu portocala cea putrezită, care i se storci de ochiul stâng. Se ridică anevoie, pătrunse în casă, fără să se şteargă. Rose trebui să pună mâna pe-o mătură ca să-i alunge pe derbedei.

Din dumineca aceea, tot Plassans-ul fu încredințat că Mouret e nebun de legat. Şi se aduceau în sprijin dovezi surprinzătoare. De pildă, că se închidea zile întregi într-o cameră goală, în care nu se făcuse curat de-un an şi faptul nu era invenție, de vreme ce persoanele care-l povesteau îl

auziseră de la slujnica din casă. Ce putea face în camera aceea goală? Versiunile erau diferite; slujnica spunea că face pe mortul, ceea ce înspăimântă tot cartierul. Precupețele erau încredințate că ascundea un cosciug, în care se culca cât era de lung, cu ochii deschişi, cu mâinile pe piept; şi asta cât era ziulica de mare, aşa, de plăcere.

— De multă vreme îl pândea criza, spunea întruna Olympe prin toate dughenele. O clocea; era trist, căuta unghere în care să se ascundă, ştiți, ca animalele când se îmbolnăvesc. Eu, încă din ziua când am călcat pragul casei i-am zis lui bărbatu-meu: „Nu-mi place în ce ape se scaldă proprietarul”. Avea ochii galbeni, fața vicleană. Iar de-atunci casa e cu fundul în sus... A avut tot felul de hachițe. Număra bucățile de zahăr, încuia până şi pâinea. Era de-o zgârcenie atât de groaznică, încât biata nevastă-sa nu mai avea cu ce se-ncălța... O plâng din toată inima, nefericita de ea! A îndurat atâtea, vă dați seama! Vă închipuiți ce trebuie să fi fost viața ei lângă un maniac ca asta, care nici măcar nu ştie să stea cuviincios la masă; îşi aruncă şervețelul la mijlocul cinei, şi pleacă năuc, după ce-a bleorcăit prin farfurie... Şi pisălog pe deasupra! Făcea scene dacă un borcan de muştar nu era pus la locul lui. Acum nu mai spune nimic; are priviri de fiară sălbatică, se repede la gâtul oamenilor fără un strigăt... Văd atâtea grozăvii! Dacă ar fi să nu-mi țin gura...

După ce ațâța curiozitatea, şi cei de față o sâcâiau cu întrebările, şoptea:

— Nu, nu, nu-i treaba mea... Doamna Mouret e de-a dreptul o sfântă, îndură ca o adevărată creştină ce e; are părerile ei în legătură cu asta, şi trebuie să-i fie respectate... Nu ziceți că a vrut să-i taie gâtul cu briciul?

Era veşnic aceeaşi poveste, dar de fiecare dată producea un efect sigur: pumnii se încleştau, femeile susțineau că Mouret trebuie ucis. Când cineva clătina din cap a îndoială, era înfundat pe loc cerându-i-se să explice scenele înspăimântătoare din fiecare noapte; numai un nebun era în stare să sară aşa la gâtul neveste-sii, de cum se culca. Era într-asta un iz de mister care contribui nespus de mult la

răspândirea poveştii prin oraş. Timp de aproape o lună, zvonul se înteţi. Pe strada Balande, în ciuda bârfelor triste colportate de Olympe, lucrurile se liniştiseră, nopţile se scurgeau liniştit. Marthe îşi pierdea răbdarea şi se enerva atunci când, fără a vorbi desluşit, cei apropiaţi o sfătuiau să fie cât mai prudentă.

— Vreţi să faceţi numai cum vă taie capul, nu-i aşa? spunea Rose. O să vedeţi... O s-o ia de la capăt. O să vă găsim ucisă, într-o bună dimineaţă.

Doamna Rougon se prefăcea acum că-i poartă de grijă şi dădea fuga din două în două zile. Intra în casă cu un aer neliniştit şi o întreba pe Rose de cum păşea în sală:

— Ei, ce s-aude? niciun accident astăzi?

Apoi, când îşi vedea fiica, o săruta cu furie şi cu duioşie în acelaşi timp, ca şi cum s-ar fi temut că n-o va mai găsi acolo. Nopţile ei erau îngrozitoare, susţinea ea; tremura de fiecare dată când se suna, închipuindu-şi că cineva vine să-i anynţe o nenorocire; asta nu mai era viaţă. Iar când Marthe îi spunea că n-o paşte nicio primejdie, o privea cu admiraţie, exclama:

— Eşti un înger! Dacă eu n-aş fi aici, te-ai lăsa ucisă fără să crâcneşti măcar. Dar fii liniştită, veghez eu asupra ta, iau precauţii. În ziua când soţul tău va ridica fie şi un singur deget asupra ta, o să aibă de-a face cu mine.

Nu spunea nimic mai mult. Adevărul e că le făcea vizite tuturor autorităţilor din Plassans. Povestise astfel nenorocirile fiicei ei primarului, subprefectului, preşedintelui de tribunal, în mod confidenţial, punându-i să jure că vor fi de-o discreţie totală.

— O mamă ajunsă în culmea deznădejdii vi se adresează, şoptea ea picurând o lacrimă; aveţi în mâna dumneavoastră onoarea şi demnitatea bietei mele copile. Soţul meu s-ar îmbolnăvi dacă ar izbucni un scandal public, şi totuşi eu nu pot aştepta să se ivească cine ştie ce catastrofă fatală... Sfătuiţi-mă, spuneţi-mi ce trebuie să fac.

Domnii aceia fură încântători. O liniştiră, îi făgăduiră să vegheze asupra doamnei Mouret, de departe însă; de altfel, la

cel mai mic pericol, aveau să acționeze. Doamna Rougon insistă mai cu seamă pe lângă domnul Péqueur des Saulaies şi domnul de Rastoil, amândoi vecini cu ginerele ei, putând interveni pe loc, dacă s-ar fi ivit vreo nenorocire.

Povestea asta despre un nebun rezonabil care aşteaptă miezul nopții ca să devină furios stârni un viu interes la întrunirile celor două societăți din grădina lui Mouret. Încât invitații dovediră o mare grabă să vină să-l salute pe abatele Faujas. De cum bătea ora patru, acesta cobora, făcând cu bonomie onorurile bolții de viță; continua să stea deoparte, răspunzând prin clătinări din cap. În primele zile, nu se făcură decât aluzii ocolite la drama ce se petrecea în casă; dar într-o zi, domnul Maffre, în timp ce se uita la fațadă cu un aer îngrijorat, îndrăzni să întrebe, arătând printr-o privire una dintre ferestrele de la primul etaj:

— Asta-i camera, nu-i aşa?

Şi-atunci, cu glas scăzut, cele două societăți vorbiră despre strania aventură ce răscolea cartierul. Preotul dădu câteva lămuriri vagi: era cât se poate de supărător, cât se poate de trist, şi plângea pe toată lumea, fără a spune mai mult.

— Dar dumneata, doctore, îl întrebă doamna de Coridamin pe domnul Porquier, dumneata, care eşti medicul casei, ce crezi despre toate astea?

Doctorul Porquier dădu mult din cap înainte de-a răspunde. La început făcu pe discretul.

— E foarte delicat, şopti. Doamna Mouret nu are o sănătate de fier. Cât despre domnul Mouret…

— Am văzut-o pe doamna Rougon, spuse subprefectul. E tare îngrijorată.

— Ginerele ei a stingherit-o dintotdeauna, întrerupse brutal domnul de Condamin. Eu l-am întâlnit pe Mouret mai zilele trecute la Cerc. M-a bătut la pichet. L-am găsit la fel de mintos ca de obicei… Vrednicul om niciodată n-a strălucit.

— N-am spus că e nebun, în felul în care oamenii de rând înțeleg asta, reluă doctorul, crezându-se atacat; numai că nici nu spun că ar fi prudent să fie lăsat în libertate.

Declarația asta stârni oarecare vâlvă. Domnul Rastoil se

uită instinctiv la zidul ce despărțea cele două grădini. Toate fețele se îndreptară spre doctor.

— Am cunoscut, continuă acesta, o doamnă încântătoare care trăia pe picior mare, dădea cine, primea în casa ei persoanele cele mai distinse, conversând ea însăşi cu mult spirit. Ei bine! din clipa când doamna aceasta intra la ea în cameră, se închidea cu cheia şi-şi petrecea o parte din noapte mergând în patru labe primprejurul odăii şi lătrând ca o cățeluşă. Servitorii au crezut o bucată bună de vreme că ascundea în încăperea aceea un asemenea animal... Doamna aceasta e unul dintre cazurile pe care noi doctorii le numim nebunie lucidă.

Abatele Surin râdea uşor pe înfundate, uitându-se la domnişoarele Rastoil, înveselit de povestea aceea despre o persoană bine care făcea pe câinele. Doctorul Porquier îşi suflă nasul cu gravitate.

— Şi-aş putea să citez zeci de cazuri asemănătoare, adăugă; oameni care par a fi întregi la minte dar care se dedau la cele mai surprinzătoare extravaganțe de cum se află singuri. Domnul de Bourdeu l-a cunoscut cât se poate de bine pe un anume marchiz, căruia nu vreau să-i spun numele, la Valencia...

— A fost prietenul meu intim, spuse domnul de Bourdeu; cina adesea la subprefectură. Povestea lui a făcut o vâlvă teribilă.

— Ce poveste? întrebă doamna de Condamin, văzând că doctorul şi fostul prefect tac.

— Nu-i o poveste foarte curată, continuă domnul de Bourdeu, începând să râdă. Marchizul, pe care de altfel nu-l dădea istețimea afară din casă, îşi petrecea zile întregi la el în cabinet, unde pretindea că se ocupă de o mare lucrare de economie politică... După zece ani, s-a descoperit că făcea, de dimineață până seara, bulişoare de aceeaşi mărime din...

— Din excremente, isprăvi doctorul pe un ton atât de grav încât cuvântul trecu, fără a le face măcar pe doamne să roşească.

— Eu, spuse abatele Bourrette, care gusta anecdotele

astea ca pe nişte poveşti cu zâne, am avut o penitentă cât se poate de stranie… Avea patima să omoare muşte; de cum vedea o muscă, era cuprinsă de dorința irezistibilă” s-o prindă. Acasă la ea, le trăgea pe-o andrea de tricotat. Pe urmă, când se spovedea, plângea cu lacrimi fierbinți; se învinuia de moartea bietelor lighioane, se credea osândită… Niciodată n-am putut-o îndrepta.

Povestea abatelui avu succes. Până şi domnii Péqueur des Saulaies şi Rastoil catadicsiră să zâmbească.

— Nu-i cine ştie ce rău când nu omori decât muşte, observă doctorul. Dar nu toți nebunii lucizi sunt la fel de nevinovați. Unii îşi chinuie familia prin cine ştie ce viciu ascuns, devenit manie: nenorociți care beau, care se dedau unor desfrâuri tainice, care fură din nevoia de-a fura, care sunt bolnavi de orgoliu, de gelozie, de ambiție. Şi pe deasupra sunt şi ipocriți, în asemenea măsură încât izbutesc să se supravegheze, să-şi ducă până la capăt urzelile cele mai încâlcite, să dea răspunsuri chibzuite, fără ca nimeni să bănuie leziunile lor cerebrale; apoi, de cum se află în intimitate, de cum rămân singuri cu victima, dau frâu liber delirului, se prefac în călăi… Chiar dacă nu asasinează, ucid cu încetul.

— Dar domnul Mouret? întrebă doamna de Condamin.

— Domnul Mouret totdeauna a fost cicălitor, neliniştit, despotic. Leziunea pare să se fi agravat odată cu vârsta. Astăzi, nu şovăi să-l aşez printre nebunii periculoşi… Am avut o pacientă care se închidea, ca şi el, într-o încăpere izolată, unde petrecea zile întregi urzind tot felul de lucruri îngrozitoare.

— Dar, doctore, dacă asta e părerea dumitale, trebuie să informezi! exclamă domnul Rastoil. Ar trebui să faci un raport către cei în drept.

Doctorul Porquier rămase uşor încurcat.

— Acum nu facem decât să stăm de vorbă, zise reluându-şi zâmbetul de doctor al cuconetului. Dacă mi se va pretinde legal, dacă lucrurile devin grave, îmi voi face datoria.

— Hm! conchise răutăcios domnul de Condamin, cei mai

nebuni nu sunt cei care ne închipuim noi… Pentru un alienist, nu există creier sănătos… Doctorul n-a făcut decât să treacă în revistă o pagină dintr-o carte despre nebunia lucidă, pe care am citit-o şi care e interesantă ca un roman.

Abatele Faujas ascultase curios, fără a se amesteca în conversaţie. Apoi, când toată lumea tăcu, dădu de înţeles că poveştile acelea cu nebuni le întristau pe doamne; voi ca interlocutorii să schimbe vorba. Dar celor de faţă li se aţâţase curiozitatea, cele două societăţi începură să spioneze cele mai mărunte acte ale lui Mouret. Acesta nu mai cobora în grădină decât o oră pe zi, după prânz, în timp ce doamna Faujas şi fiul ei continuau să stea la masă alături de soţia lui. De cum punea piciorul în grădină, cădea sub supravegherea activă a familiei Rastoil şi a invitaţilor obişnuiţi ai subprefectului. Nu putea să se oprească în faţa unui strat de legume, să se uite la o salată, să facă un ţest, fără să nu stârnească la dreapta şi la stânga, în cele două grădini, comentariile cele mai lipsite de bunăvoinţă, Toată lumea se întorcea împotriva lui. Numai domnul de Condamin îl mai apăra. Dar într-una din zile, frumoasa Octavie îi spuse, în timp ce prânzeau:

— Ce-ţi pasă dumitale dacă Mouret e ori nu nebun?

— Mie, dragă? Dar nu-mi pasă deloc! răspunse el, mirat.

— Păi atunci lasă-l să fie nebun, de vreme ce toată lumea îţi spune că-i nebun… Nu ştiu de ce te înverşunezi să fii de altă părere decât soţia dumitale. O treabă ca asta n-o să-ţi aducă noroc, dragul meu… Încât fii atât de spiritual şi nu avea spirit la Plassans!

Domnul de Condamin zâmbi:

— Ai dreptate ca totdeauna, spuse el galant; ştii că mi-am încredinţat averea mâinilor dumitale. Nu mă aştepta la cină. Mă duc călare până la Saint-Eutrope, ca să arunc o privire la tăierea unei bucăţi de pădure.

Şi plecă, mestecând un trabuc.

Doamna de Condamin ştia că îndrăgise o copilă de pe lângă Saint-Eutrope. Dar era îngăduitoare, ba chiar îl şi salvase de vreo două ori de consecinţele unor poveşti cât se

poate de urâte. Cât despre domnul de Condamin, el era foarte liniştit privitor la virtutea nevesti-sii; o ştia prea isteaţă ca să aibă o legătură la Plassans.

— N-o să vă închipuiţi niciodată cum îşi petrece timpul Mouret în camera unde se închide, spuse a doua zi inspectorul silvic, când se duse la subprefectură. Ei bine, numără câţi de *s* se află în Biblie. Se teme că a greşit, şi a luat-o de la capăt de trei ori până acum… Pe legea mea! Aveaţi dreptate, e ţicnit de-a binelea pehlivanul ăsta!

Şi începând din clipa aceea, domnul de Condamin îl potopi cu toate păcatele pe Mouret. Împingea chiar lucrurile cam departe, punându-şi la bătaie toate însuşirile lui de om şugubăţ, ca să inventeze poveşti abracadabrante, care-i zăpăceau pe cei din grupul Rastoil. Îl luă mai cu seamă ca victimă pe domnul Maffre. Într-o zi, îi povesti că-l zărise pe Mouret la una dintre ferestrele dinspre stradă, gol-goluţ, având doar pe cap o căciulă de damă, şi făcând plecăciuni în gol. Într-altă zi, susţinea cu, un aplomb uimitor că era sigur că-l întâlnise la trei leghe de-acolo, ţopăind în adâncul unui crâng, ca un sălbatic; dar, cum judecătorul de pace părea a se îndoi, adăugă că Mouret ar fi putut foarte bine coborî prin canalul de scurgere, fără ca cineva să bage de seamă. Obişnuiţii de la subprefectură zâmbeau; dar chiar de-a doua zi, slujnica familiei Rastoil răspândi aceste istorii neobişnuite prin oraş, unde legenda omului care-şi bătea nevasta luă nişte proporţii extraordinare.

Într-o după-amiază, cea mai mare dintre domnişoarele Rastoil, Aurelie, povesti roşind că, în ajun, ducându-se la fereastră pe la miezul nopţii, îl văzuse pe vecin plimbându-se în grădină cu o lumânare mare. Domnul de Condamin crezu că fata îşi bate joc de el; dar aceasta dădea amănunte precise.

— Ţinea lumânarea în mâna stânga. A îngenuncheat la pământ; pe urmă s-a târât în genunchi, plângând în hohote.

— Poate că a săvârşit un omor şi a îngropat cadavrul în grădină la el, zise domnul Maffre, galben la faţă.

Încât cele două societăţi căzură de acord să stea de veghe o

dată până la miezul nopții, dacă era nevoie, ca să fie cu conştiința curată, de pe urma acelei întâmplări.

În noaptea următoare, stătură la pândă în cele două grădini; dar Mouret nu se ivi. Pierdură astfel trei seri. Subprefectura era pe cale să abandoneze partida doamna de Condamin refuza să stea sub castani, unde era beznă de-a binelea, când, în cea de-a patra noapte, sub un cer negru ca cerneala, o luminiță tremură la parterul familiei Mouret. Domnul Péqueur des Saulaies, înştiințat, se strecură chiar el pe fundătura Chevillottes, ca să invite familia Rastoil pe terasa reşedinței lui, care domina grădina vecină. Preşedintele, stând la pândă cu domnişoarele lui în spatele cascadei, şovăi o clipă, chibzuind că, politiceşte, se angaja mult, ducându-se astfel în casa subprefectului; dar noaptea era atât de întunecoasă, fiica lui, Aurelie, ținea într-atât să dovedească adevărul celor spuse de ea, încât îl urmă pe domnul Péqueur des Saulaies, înăbuşindu-şi paşii prin întuneric. În acest fel pătrunse legitimismul, la Plassans, pentru prima oară, în casa unui funcționar bonapartist.

— Nu faceți zgomot, recomandă subprefectul; aplecați-vă peste terasă.

Domnul Rastoil şi domnişoarele sale îl găsiră acolo pe doctorul Porquier, pe doamna de Condamin şi pe soțul ei. Era atât de întuneric încât se salutară fără a se vedea. Toți îşi țineau răsuflarea. Mouret se ivise pe peron, cu o lumânare înfiptă într-un sfeşnic mare de bucătărie.

— Vedeți că ține o lumânare, şopti Aurélie.

Nimeni nu tăgăduia. Faptul era dovedit, Mouret ținea o lumânare. Coborî încet treptele peronului, coti la stânga, rămase neclintit în fața unui strat de lăptuci. Ridică lumânarea ca să lumineze salatele; fața i se vedea galbenă de tot, pe fondul negru al nopții.

— Ce față! exclamă doamna de Condamin, am s-o visez, cu siguranță... Oare doarme, doctore?

— Nu, nu, răspunse domnul Porquier, nu e somnambul, e treaz de-a binelea... Vedeți fixitatea privirii; vă rog să observați şi cât de sacadate îi sunt mişcările...

— Tăceți odată, n-avem nevoie de-o conferință, întrerupse domnul Péqueur des Saulaies.

Şi-atunci se lăsă tăcerea cea mai deplină. Mouret, după ce încălecase gardul de merişor, îngenunchease în mijlocul salatelor. Scoborî lumânarea, căută de-a lungul rigolei, sub foile verzi, întinse. Când şi când mormăia uşor; părea să îndese, să vâre ceva în pământ. Totul ținu aproape o jumătate de oră.

— Plânge, vă spuneam eu, repeta Aurélie cu satisfacție.

— E de-a dreptul înspăimântător, zău aşa, şoptea doamna de Condamin. Să intrăm în casă, vă rog.

Mouret dădu drumul lumânării, care se stinse, îl auziră cum se supără şi urcă peronul poticnindu-se de trepte. Domnişoarele Rastoil scoseseră un uşor strigăt de groază. Nu se liniştiră decât în micuțul salon luminat, unde domnul Péqueur des Saulaies ținu morțiş ca toți cei de față să primească să ia o ceaşcă de ceai şi pişcoturi. Doamna de Condamin continua să tremure toată; stătea ghemuită într-un fotoliu; dădea asigurări, cu un zâmbet înduioşat, că niciodată nu s-a simțit atât de impresionată, nici chiar în dimineața când avusese condamnabila curiozitate de-a se duce să vadă o execuție capitală.

— E straniu, spuse domnul Rastoil, care căzuse adânc pe gânduri, Mouret părea să caute melci pe sub salate. Grădinile sunt ticsite de ei, iar mie mi s-a spus că nu-i ucizi ca lumea decât noaptea.

— Melci! exclamă domnul de Condamin; haida de, puțin îi pasă lui de melci! Oare te duci după melci cu lumânarea? Cred mai curând, ca şi domnul Maffre, că e la mijloc vreo crimă… Mouret n-o fi avut niciodată o slujnică care să fi dispărut? Ar trebui făcută o anchetă.

Domnul Péqueur des Saulaies înțelese că prietenul lui inspectorul silvic mergea cam prea departe. încât şopti, sorbind o înghițitură de ceai:

— A, nu, dragul meu. E nebun, are nişte vedenii, asta-i tot… Ceea ce-i de-ajuns de înfricoşător.

Luă farfurioara cu pişcoturi şi le îmbie pe domnişoarele

Rastoil, cambrându-şi talia de ofițer chipeş; apoi, punând farfuria la loc, continuă:

— Şi când te gândeşti că nefericitul ăsta s-a ocupat de politică! Nu vreau să vă reproşez alianța cu republicanii, domnule preşedinte; dar mărturisiți că marchizul de Lagrifoul avea în omul acesta un partizan cât se poate de straniu.

Domnul Rastoil devenise foarte grav. Făcu un gest nelămurit, fără a răspunde.

— Şi se ocupă şi-acum de politică; şi poate că tocmai politica i-a luat mințile, spuse frumoasa Octavie, ştergându-se delicat la gură. Se spune că-i foarte împătimit ia gândul viitoarelor alegeri, nu-i aşa, dragul meu?

Se adresa soțului ei, căruia îi aruncă o privire cu înțeles.

— Şi-o să şi crape de pe urma lor! exclamă domnul de Condamin; spune peste tot că de el depind alegerile, că va face să fie numit un cizmar, dacă aşa are el chef.

— Exagerați, zise doctorul Porquier; nu mai are atâta influentă, tot oraşul îşi bate joc de el.

— Tocmai aici vă înşelați! Dacă vrea, aduce la urne tot cartierul vechi, ca şi un mare număr de sate. E nebun, ce-i drept, dar e o recomandare… Pentru un republican, găsesc că are încă destulă judecată.

Gluma asta proastă avu mare succes. Până şi domnişoarele Rastoil chicotiră ca nişte fetițe de pension. Preşedintele binevoi să încuviințeze dând din cap; îşi părăsi şi gravitatea; spuse, evitând să-l privească pe subprefect:

— Se prea poate ca Lagrifoul să nu ne fi adus serviciile pe care eram îndreptățiți să le aşteptăm din parte-i; dar un cizmar, ar fi într-adevăr ruşinos pentru Plassans!

Şi adăugă cu vioiciune, ca pentru a reteza orice comentariu în legătură cu cele spuse:

— E ora unu şi jumătate; ne întrecem cu gluma… Domnule subprefect, toate mulțumirile noastre!

Doamna de Condamin, punându-şi un şal pe umeri, găsi mijlocul să tragă concluzia.

— Ce mai încolo-ncoa, nu putem lăsa ca alegerile să fie

conduse de un om care îngenunchează printre lăptuci după miezul nopții.

Noaptea aceea ajunse de pomină. Domnul de Condamin avu mare succes când povesti aventura domnului de Bourdeu, domnului Maffre şi abaților, care nu-l văzuseră pe vecin cu lumânarea. Peste trei zile, cartierul jura că-l zărise pe nebun bătându-şi nevasta şi plimbându-se cu un cearşaf pe cap. Sub boltă, la întrunirile de după-amiază, toți se ocupau mai cu seamă de candidatura posibilă a cizmarului lui Mouret. Cei de față râdeau, cercetându-se unii pe alții. Era un fel de a se tatona politiceşte. Domnului de Bourdeu, după unele confidențe ale prietenului său preşedintele, i se părea a pricepe că o înțelegere tacită s-ar putea face în numele lui între subprefectură şi opoziția moderată, în aşa fel încât republicanii să fie bătuți ruşinos. Încât devenea din ce în ce mai sarcastic la adresa marchizului de Lagrifoul, ale cărui gafe la Cameră, oricât de neînsemnate ar fi fost, le semnala conştiincios. Domnul Delangre, care nu venea decât rareori, pretextând bătaia de cap pe care i-o dădeau responsabilitățile sale de primar, zâmbea subtil la fiecare nouă batjocură a fostului prefect.

— Nu vă mai rămâne decât să-l îngropați pe marchiz, părinte, îi spuse el într-o bună zi la ureche-abatelui Faujas.

Doamna de Condamin, care-l auzi, întoarse capul, punându-şi un deget pe buze cu o expresie de-o maliție încântătoare.

Abatele Faujas îngăduia acum să se vorbească despre politică de față cu el. Uneori îşi dădea şi el părerea, fiind pentru unirea dintre spiritele oneste şi religioase. Şi-atunci îi cântau în strună cu toții, domnul Péqueur des Saulaies, domnul Rastoil, domnul de Bourdeu, până şi domnul Maffre. Ar trebui să fie atât de uşor ca oamenii de bine să so înțeleagă între ei, să lucreze laolaltă întru consolidarea marilor principii, fără de care nicio societate n-ar putea exista! Şi conversația gravita în jurul proprietății, a familiei, a religiei. Uneori, se ivea în discuție numele lui Mouret, iar domnul de Condamin şoptea:

— Tremur tot când e vorba ca soția mea să vină aici. Mi-e teamă, ce vreți! O să aveți ce vedea la alegeri, dacă o mai fi liber până atunci!

În fiece dimineață Trouche încerca să-l sperie pe abatele Faujas, în timpul convorbirilor pe care le avea regulat cu el. Îi dădea ştirile cele mai alarmante: muncitorii din cartierul vechi se ocupau mult prea mult de casa Mouret; ziceau că vor să-l vadă pe tip, să-şi dea cu părerea în ce stare se află, să vadă ce-i sfătuieşte.

De obicei, preotul înălța din umeri. Dar într-o bună zi Trouche ieşi de la abate din cameră încântat. Veni şi-o sărută pe Olympe, exclamând:

— De data asta, dragă fată. s-a făcut.

— Îți îngăduie să acționezi? îl întrebă ea.

— Da, în deplină libertate… O să fim al naibii de liniştiți, când celălalt n-o să mai fie aici.

Olympe tot culcată era; se vârî sub aşternut, sărind şi râzând ca un copil.

— Prin urmare, totul o să fie al nostru, nu-i aşa?… Eu o să-mi iau altă odaie. Şi vreau să ies în grădină, vreau să gătesc jos… Știi, frate-meu ne e dator cu prisosință toate astea. Doar îl ajuți, nu glumă!

În seara aceea, Trouche sosi abia pe la zece în cafeneaua sordidă în care se întâlnea cu Guillaume Porquier şi cu alți tineri de familie din oraş. Se glumi pe seama întârzierii lui, insinuându-se că Trouche se dusese la metereze cu vreuna dintre stricatele alea mici din aşezământul Fecioarei. Gluma asta de obicei îl măgulea; dar de data asta rămase grav. Spuse că-l reținuseră treburile, treburi serioase. Abia pe la miezul nopții, după ce goli carafele de pe tejghea, deveni duios şi expansiv. Îl tutui pe Guillaume şi bălmăji stând cu spatele la perete şi aprinzându-şi pipa la fiece frază:

— L-am văzut pe tatăl tău în seara asta. E un om de treabă… Îmi trebuia o hârtie. A fost tare, tare drăguț. Mi-a dat-o. Şi-o am uite aici, în buzunar… Deh! la început nu voia. Zicea că-i treaba familiei. Şi-atunci i-am spus: „Eu sunt din familie, am poruncă de la mămica…” O ştii pe mămica; te

duci pe la ea. Cumsecade femeie. Părea foarte mulțumită, când am dat pe la ea mai înainte, ca să-i povestesc tărăşenia... Şi-atunci mi-a dat hârtia. Poți s-o pipăi, o s-o simți la mine în buzunar...

Guillaume îl privea fix, ascunzându-şi cea mai vie curiozitate sub un râs a îndoială.

— Nu mint, continuă bețivul; hârtia e la mine în buzunar... O simți?

— E ziarul, spuse băiatul.

Trouche, rânjind, scoase din redingotă un plic mare, pe care-l puse pe masă, printre ceşti şi pahare. Îl opri o vreme pe Guillaume, care întinsese mâna; apoi îl lăsă să-l ia, râzând şi mai tare, ca şi cum l-ar fi gâdilat cineva. Era o declarație a doctorului Porquier, foarte detailată, asupra stării mentale a jupânului François Mouret, proprietar la Plassans.

— Prin urmare, e băgat la zdup? întrebă Guillaume înapoindu-i hârtia.

— Nu te priveşte, mititelule, răspunse Trouche, devenind bănuitor. Pentru nevastă-sa e hârtia asta. Eu nu sunt decât un prieten care vrea să facă un serviciu. Şi-o să facă ce-o pofti. Da' nici să se lase măcelărită nu poate, biata femeie.

Era atât de băut încât atunci când fură dați pe uşă afară din cârciumă, Guillaume trebui să-l însoțească până pe strada Balande. Trouche voia sa se culce pe toate băncile de pe bulevardul Sauvaire. Când sosi în Piața subprefecturii, începu să plângă, zicând:

— Nu mai sunt prieteni, pentru că sunt sărac lumea mă dispreţuieşte... Tu, tu eşti băiat bun. O să vii să bei cafeaua cu noi, când o să ajungem stăpâni. Dacă abatele ne-o stingheri, îl trimitem după celălalt... Nu-i cine ştie ce de capul abatelui, cu toate aerele pe care şi le dă; cu unul îi torn verzi şi uscate şi el mă crede... Da' tu eşti un prieten, un prieten adevărat, nu-i aşa? Pe Mouret l-am băgat în cofă, o să-i bem vinul.

După ce-l lăsă pe Trouche la uşa casei, Guillaume străbătu oraşul adormit şi veni să fluiere încetişor în fața

casei judecătorului de pace. Era un semnal. Frații Maffre, pe care tatăl lor îi închidea cu mâna lui la ei în cameră, deschiseră o fereastră de la etajul întâi, de unde coborâră ajutându-se de gratiile cu care erau prevăzute ferestrele de la parter. În fiecare noapte se duceau să se destrăbăleze, în tovărăşia lui Porquier-fiul.

— Ei bine, le spuse acesta după ce ajunseră cu toții în tăcere pe străduțele cufundate în beznă de pe lângă metereze, rău am face dacă pe viitor ne-am mai sfii... Dacă taică-meu mai pomeneşte să mă trimită să mă pocăiesc în cine ştie ce ungher uitat de lume, am ce să-i răspund... Puneți prinsoare cu mine că o să fiu primit în Cercul tineretului când o să poftesc eu?

Frații Maffre se prinseră. Se strecurară toți trei într-o casă galbenă cu storuri verzi, înghesuită într-un colț al meterezelor, în adâncul unei fundături.

În noaptea următoare, Marthe făcu o criză înspăimântătoare. Asistase, dimineața, la o lungă ceremonie religioasă, pe care Olympe ținuse s-o vadă până 1a capăt. Când Rose şi locatarii dădură fuga la strigătele sfâşietoare pe care le scotea, o găsiră întinsă pe jos, lângă pat, cu fruntea despicată. Mouret în genunchi, printre aşternuturi, tremura.

— De data asta a omorât-o! strigă bucătăreasa.

Şi-l cuprinse pe Mouret între brațele ei, cu toate că acesta era în cămaşă de noapte, şi-l împinse prin cameră până la el în birou, a cărui uşă se afla de partea cealaltă a coridorului; se întoarse apoi şi-i azvârli o saltea şi cuverturi. Trouche plecase în fugă după doctorul Porquier. Doctorul pansa rana Marthei; doi milimetri mai jos, spuse el, şi lovitura ar fi fost mortală. Jos, în sală, de față cu toată lumea, declară că trebuie acționat, că viața doamnei Mouret nu mai putea fi lăsată la bunul plac al unui nebun furios.

Marthe, a doua zi, trebui să stea în pat. Încă mai delira puțin; vedea o mână de fier ce-i despica țeasta cu o sabie scăpărătoare. Rose nu-l lăsă în ruptul capului pe Mouret să intre. Îi dădu să prânzească la el în birou, pe masa plină de praf. Iar el nu se atinse de mâncare. Se uita prostit la

farfurie, când bucătăreasa aduse înăuntru la el trei domni îmbrăcat în negru.

— Sunteți doctorii? întrebă el. Cum se simte?

— Mai bine, răspunse unul dintre domni.

Mouret tăie cu gesturi maşinale pâine, ca şi cum ar fi avut de gând să înceapă să mănânce.

— Aş fi vrut ca copiii să fie aici, şopti el; ar îngriji-o, am fi mai puțin singuri... De când au plecat copiii s-a îmbolnăvit... Nici eu nu mă simt bine.

Îşi duse o bucată de pâine la gură iar lacrimi mari t se rostogoleau pe obraji. Persoana care îi vorbise mai înainte îi spuse atunci, aruncând o privire spre însoțitorii săi:

— Vreți să mergem după copiii dumneavoastră?

— Cum să nu! exclamă Mouret, ridicându-se în picioare. Să mergem chiar acum.

Pe scară, nu-i văzu pe Trouche şi pe nevastă-sa aplecați pe deasupra balustradei de la etajul doi, urmărindu-l treaptă de treaptă cum pleacă, cu ochi strălucitori. Olympe coborî repede în urma lui Mouret şi intră iute în bucătărie, unde Rose pândea pe fereastră, foarte mişcată. Şi după ce o trăsură, care aştepta la uşă, îl duse pe Mouret, urcă scările câte patru deodată, îl luă pe Trouche de umeri şi dansă cu el pe coridor, plesnind de bucurie.

— L-au umflat! strigă ea.

Marthe stătu la pat o săptămână. Mama ei venea s-o vadă în fiece după-amiază, arătându-se de-o duioşie neobişnuită. Faujas mama şi fiul, soții Trouche, se perindau la căpătâiul ei. Până şi doamna de Condamin îi făcu câteva vizite. Nimeni nu mai pomenea de Mouret. Rose răspundea la întrebările stăpânei că domnul trebuise să plece la Marsilia; dar când Marthe fu în stare să coboare şi să se aşeze la masă în sufragerie, se miră, întrebă de soțul ei cu un început de nelinişte.

— Hai, dragă doamnă, nu te mai necăji, spuse bătrâna Faujas; altfel o să stai iar la pat. A trebuit luată o hotărâre. Prietenii dumitale au fost nevoiți să se consulte şi să acționeze în propriile-ți interese.

— Că doar n-a veți de ce să vă pară rău după el, sări cu gura Rose, după izbitura pe care v-a dat-o cu bățul în cap. Tot cartierul răsuflă de când nu mai e el aici. Totdeauna se temeau cu toții să nu dea foc ori să nu iasă cu vreun cuțit pe stradă. Eu ascundeam toate cuțitele din bucătărie; slujnica domnului Rastoil la fel… Ce să mai zic de biata dumneavoastră mamă, care nu mai avea linişte!… Păi da, toată lumea care a venit să vă vadă cât ați fost bolnavă, toate doamnele şi domnii ăştia aveau dreptate să-mi zică, atunci când îi conduceam până la uşă: „Bine c-a scăpat Plassansul de el. Un oraş e totdeauna în alarmă când un om ca ăsta umblă slobod încolo şi-ncoace”.

Marthe asculta potopul acela de vorbe cu ochii căscați, groaznic de palidă. Lăsase lingura să-i cadă; privea în fața ei, pe fereastra deschisă, ca şi cum vreo vedenie, arătându-se de după arborii fructiferi din grădină, ar fi îngrozit-o.

— Ospiciul Tulettes, ospiciul Tulettes, bâlbâi apoi, ascunzându-şi fața în mâinile tremurânde.

Şi era cât pe ce să cadă pe spate, țeapănă, pradă unui atac de nervi, când abatele Faujas, care-şi terminase supa, îi luă miinile, pe care i le strânse puternic, şoptindu-i cât mai călduros cu putință:

— Fiți tare în fața acestei încercări pe care Dumnezeu v-o trimite. Vă va răsplăti, dacă nu vă veți revolta; va şti să vă trimită fericirea pe care o meritați.

Sub apăsarea mâinilor preotului, la inflexiunea plină ele duioşie a vocii lui, Marthe îşi reveni, ca şi cum ar fi înviat, cu obrajii în flăcări.

— O, da! spuse hohotind de plâns, am nevoie de multă fericire, făgăduiți-mi multă fericire!

XIX

Alegerile generale trebuiau să aibă loc în octombrie. Pe la mijlocul lui septembrie, monseniorul Rousselot plecă pe nepusă masă la Paris, după o îndelungată convorbire cu abatele Faujas. Lumea vorbi despre o boală gravă a uneia dintre surorile lui, care locuia la Versailles. După cinci zile se întoarse; îl pusese pe abatele Surin să-i citească, la el în cabinet. Stând confortabil în adâncul unui fotoliu, înfăşurat într-o pufoaică de mătase violetă, cu toate că vremea mai era foarte caldă, asculta zâmbind vocea feminină a tânărului abate care scanda drăgăstos strofe din Anacreon.

— Bine, bine, şopti el, redai muzica acestei limbi frumoase.

Apoi, uitându-se spre pendulă, cu fața îngrijorată, întrebă:

— Abatele Faujas a venit cumva în dimineața asta?... Ah, dragă copile, ce mai bătaie de cap! încă mai am în urechi zgomotul îngrozitor al călătoriei pe calea ferată... La Paris, a plouat tot timpul! Aveam treburi prin tot oraşul, n-am văzut decât noroi.

Abatele Surin puse cartea pe un colț al consolei:

— Monseniorul e mulțumit de rezultatul călătoriei? întrebă cu familiaritatea unui copil răsfățat.

— Ştiu ceea ce voiam să ştiu, răspunse episcopul, regăsindu-şi zâmbetul perfid. Ar fi trebuit să te iau cu mine. Ai fi aflat lucruri utile de ştiut pentru cineva la vârsta asta, care prin obârşie şi prin relații e hărăzit episcopatului.

— Vă ascult, monseniore, zise tânărul preot cu un aer rugător.

Dar prelatul clătină din cap.

— Nu, nu, lucrurile astea nu se spun... Fii prieten cu

abatele Faujas, poate că într-o bună zi va putea face mult pentru dumneata. Am căpătat informații cât se poate de complete.

Abatele Surin își împreună mâinile într-un gest de curiozitate atât de alintătoare, încât monseniorul Rousselot continuă:

— Avusese necazuri la Besançon… Se afla la Paris, foarte sărac, locuind într-o pensiune mobilată. El s-a oferit de bună-voie. Ministrul tocmai căuta preoți devotați guvernului. Am înțeles că la început Faujas l-a speriat, cu figura lui tenebroasă și sutana cea veche. L-a trimis aici așa, într-o doară… Ministrul a fost foarte amabil cu mine.

Episcopul își termina frazele printr-o ușoară cumpănire a mâinii, căutându-și cuvintele, temându-se să nu spună prea mult. Apoi, afecțiunea pe care i-o purta secretarului fu mai tare; adăugă cu vioiciune:

— În sfârșit, crede-mă, fă-te util parohului de la Saint-Saturnin; o să aibă nevoie de toată lumea, mi se pare a fi unul dintre acei oameni care nu uită nicio insultă, niciun bine. Dar nu te împrieteni cu el. O să sfârșească rău. E o impresie personală.

— O să sfârșească rău? repetă tânărul abate, mirat.

— O, în clipa asta e în plin triumf… Fața lui mă îngrijorează, copile; are o mască teribilă. Omul ăsta n-o să moară la el în pat… Să nu mă compromiți; nu vreau decât să trăiesc liniștit, nu mai am nevoie decât de odihnă.

Abatele Surin puse din nou mâna pe carte, când abatele Faujas fu anunțat. Monseniorul Rousselot, cu un aer râzător, cu mâinile întinse, îi ieși în întâmpinare, spunându-i „dragul meu paroh”.

— Lasă-ne singuri, copile, îi spuse secretarului, care se retrase.

Vorbi despre călătorie. Sora lui se simțea ceva mai bine; putuse vedea câțiva din vechii săi prieteni.

— L-ați văzut pe ministru? îl întrebă abale Faujas privindu-l țintă.

— Da, am găsit de cuviință să-i fac o vizită, răspunse

episcopul, simțind că roşeşte. Mi-a spus numai lucruri bune despre dumneata.

— Aşadar nu vă mai îndoiți, vă încredințați mie?

— Intru totul, dragul meu paroh. De altfel, nu mă pricep deloc la politică, te las pe dumneata stăpân.

Vorbiră împreună o dimineață întreagă. Abatele Faujas obținu din parte-i că va face un turneu prin dioceză; avea să-l întovărăşească, suflându-i până şi cele mai neînsemnate cuvinte. Pe deasupra, era nevoie să fie convocați toți decanii, astfel încât toți preoții, până şi din cele mai îndepărtate comune, să poată primi instrucțiuni. Faptul nu prezenta nicio dificultate, clerul avea să asculte. Treaba cea mai delicată rămânea de făcut în însuşi oraşul Plassans, în cartierul Saint-Marc. Nobilimea, zăvorită în adâncul reşedințelor ei, scăpa pe de-a-ntregul acțiunilor preotului; până atunci nu putuse acționa decât asupra regaliştilor ambițioşi, de felul lui Rastoil, Maffre, Bourdeu. Episcopul îi promise să tatoneze terenul în anumite saloane din cartierul Saint-Marc, unde era primit. Şi-apoi, chiar admițând că nobilimea ar fi votat pe cine nu trebuie, nu întrunea decât o minoritate ridicolă, dacă burghezia clericală o părăsea.

— Acum, spuse monseniorul Rousselot ridicându-se, poate că n-ar fi rău să cunosc numele candidatului dumitale, pentru a-l recomanda pe față.

Abatele Faujas zâmbi.

— Urî nume e periculos, răspunse. Peste o săptămână, n-ar mai rămâne urmă din candidatul nostru dacă l-am numi de pe-acum. Marchizul de Lagrifoul a devenit imposibil. Domnul de Bourdeu, care intenționează să candideze, e încă şi mai imposibil. Îi vom lăsa să se distrugă unul pe altul, nu vom interveni decât în ultima clipă... Spuneți numai că o alegere strict politică ar fi regretabilă, că ar trebui, în interesul oraşului Plassans, ales un om din afara partidelor, care să cunoască în profunzime cerințele oraşului şi ale departamentului. Puteți merge până acolo încât să dați de înțeles că omul acesta a fost găsit; dar nu mai departe.

Episcopul zâmbi la rândul lui. Se îndreptă spre preot, în

clipa când acesta se pregătea să iasă.

— Şi abatele Fenil? îl întrebă scoborând vocea. Nu ți-e teamă că o să se pună de-a curmezişul planurilor dumitale?

Abatele Faujas înălță din umeri.

— Nici nu s-a clintit, spuse.

— Tocmai asta e, observă prelatul, liniştea asta mă îngrijorează. Îl ştiu eu pe Fenil, e preotul cel mai veninos din toată dioceza mea. Poate că a renunțat la vanitatea de a te bate pe teren politic; dar fii sigur că se va răzbuna de la om la om... Trebuie să te pândească din adâncul vizuinii lui.

— Deh! exclamă abatele Faujas arătându-şi dinții lui albi. Doar n-o să mă mănânce de viu!

Abatele Surin îşi făcu apariția. După ce parohul de la Saint-Saturnin plecă, îl înveseli mult pe monseniorul Rousselot şoptind:

— De-ar putea să se devoreze unul pe altul, ca două vulpi, din care să nu mai rămână decât cozile!

Campania electorală era pe cale să înceapă. Plassans, pe care chestiunile politice îl lasă cu desăvârşire calm de obicei, părea să aibă o uşoară febră. O gură invizibilă părea a sufla războiul pe străzile liniştite. Marchizul de Lagrifoul, care locuia la Palud, un târguşor din apropiere, descinsese de două săptămâni la una dintre rudele lui, contele de Valqueyras, a cărui reşedință ocupa un întreg colț al cartierului Saint-Marc. Dorea să fie văzut plimbându-se pe bulevardul Sauvaire, ducându-se la Saint-Saturnin, salutând persoanele influente, fără a-şi părăsi însă morga lui de gentilom. Dar eforturile acestea de amabilitate, care fuseseră de ajuns o primă oară, nu păreau a mai avea mare succes. Învinuiri circulau pe seama lui, sporind pe zi ce trece, venind nu se ştie din ce sursă: marchizul era de-o nulitate jalnică. De-ar fi fost altcineva în locul lui, Plassansul ar fi avut de mult un tronson de cale ferată care să-l lege de linia spre Nisa; în fine, când vreun fiu al ținutului se ducea la Paris să-l vadă pe marchiz, trebuia să-i facă trei-patru vizite înainte de-a obține cel mai mărunt serviciu. Şi totuşi, deşi candidatura deputatului era compromisă de aceste reproşuri, niciun alt

candidat nu se impusese încă în mod precis. Se vorbea despre domnul de Bourdeu, deşi se spunea că ar fi foarte greu să se întrunească majoritatea în cazul acestui nume ce aparținea unuia din foştii prefecți ai lui Ludovic-Filip, care nu avea nicăieri legături solide. Adevărul e că o influență necunoscută se făcea simțită la Plassans, zădărnicind cu totul şansele diferitelor candidaturi şi stricând alianța dintre legitimişti şi republicani. Ceea ce domina era o derută generală, o confuzie plină de plictis şi nevoia de-a da peste cap şi-a isprăvi mai repede cu alegerile.

— Majoritatea a fost dislocată, repetau politicienii isteți de pe bulevardul Sauvaire. Chestiunea e să ştim cum se va fixa.

În febra aceasta a dezbinării ce adia peste oraş, republicanii voiră să-şi aibă candidatul. Aleseră un meşter pălărier, un anume jupân Maurin, om foarte iubit de muncitori. Trouche, seara, prin cârciumi, găsea că Maurin e cât se poate de şters; şi propunea un surghiunit din decembrie, căruțaş de felul lui, de la Tulettes, care avea bunul simț să refuze. Trebuie spus că Trouche se dădea drept republican înfocat. S-ar fi pus el însuşi în față, susținea, dacă fratele neveste-sii n-ar fi făcut parte din popime; spre marea lui părere de rău, se vedea silit să mănânce pâinea popilor, ceea ce-l silea să rămână în umbră. Fu printre primii care să răspândească răutăți pe seama marchizului de Lagrifoul; tot el recomanda şi ruptura cu legitimiştii. Republicanii din Plassans, prea puțin numeroşi, aveau cu siguranță să fie bătuți. Dar adevăratul triumf al lui Trouche fu să acuze banda de la subprefectură şi cea a preşedintelui Rastoil de a fi manevrat în aşa fel încât bietul Mouret să dispară, cu scopul de a lipsi partidul democratic de unul dintre capii săi cei mai onorabili. În seara când lansă învinuirea aceasta, într-o cârciumă de pe strada Canquoin, cei de față îl priviră cu un aer straniu. Bârfelile din cartierul cel vechi, ce-l zugrăveau cu milă pe „nebunul care-şi bătea nevasta”, acum, când acesta era închis, pretindeau că abatele Faujas voise să se descotorosească de un soț stingheritor. Încât Trouche, seară de seară, repetă aceeaşi

poveste, izbind cu pumnul în mesele de prin cârciumi cu o asemenea convingere, încât până la urmă impuse legenda după care domnul Péqueur des Saulaies juca rolul cel mai straniu din lume. Şi avu loc un reviriment categoric în favoarea lui Mouret, care deveni o victimă politică, un om a cărui influenţă fusese temută, încât trebuise să fie închis la casa de nebuni.

— Lăsaţi-mă să-mi aranjez propriile mele afaceri, spunea Trouche cu un aer confidenţial. Am să le las baltă pe toate afurisitele alea de muieri evlavioase, şi-atunci am să spun eu multe despre aşezământul ăsta al Fecioarei, care-i opera lor… Frumoasă casă, în care distinsele doamne îşi dau întâlniri!

În timpul ăsta abatele Faujas prolifera; nu-l vedeai decât pe el pe străzi, de la o vreme. Se îngrijea mai mult, făcea sforţări să aibă veşnic un zâmbet în colţul gurii. Pleoapele, uneori, i se lăsau în jos, stingând flăcăruia întunecoasă din privirile lui. Adesea, ajuns la capătul răbdării, ostenit de acele lupte meschine de fiecare zi, se întorcea în camera lui goală, cu pumnii strânşi, cu umerii umflaţi de-atâta forţă inutilă, dorind să ucidă cine ştie ce colos, ca să se răcorească. Bătrâna doamnă Rougon, pe care continua s-o vadă în taină; era geniul lui bun; îl dăscălea despre importanţa lui. Îl punea să stea cu trupul lui mare aplecat în faţa ei pe un scăunel, tot spunându-i că ar trebui să placă şi ar strica totul tot arătându-şi prosteşte braţele goale de luptător. Mai târziu, când el avea să fie stăpânul, n-avea decât să sară la gâtul Plassansului şi să-l sugrume, dacă asta i-ar fi putut aduce vreo mulţumire. Neîndoielnic, bătrâna nu nutrea sentimente de afecţiune faţă de Plassans, împotriva căruia dospea o ranchiună alcătuită din patruzeci de ani de mizerie. şi pe care-l făcea să crape de ciudă de când cu lovitura de stat.

— Eu sunt cea care port sutană, îi spunea ea uneori, zâmbind; dumneata aduci a jandarm, dragă părinte.

Preotul se dovedea deosebit de asiduu mai cu seamă în sala de lectură de la Cercul tineretului. Îi asculta plin de

indulgență pe tinerii care vorbeau politică, clătinând din cap, spunând că onestitatea era de ajuns. Popularitatea lui sporea. Într-o zi consimțise să joace biliard, dovedind o abilitate remarcabilă; în cerc restrâns, primea să şi fumeze. Încât tinerii de la Cerc îi cereau sfatul în toate cele. Ceea ce făcu să fie considerat ca definitiv tolerant fu felul plin de bonomie în care pleda pentru primirea lui Guillaume Porquier, care-şi reînnoise cererea.

— L-am văzut pe tânărul acesta, a venit la mine, mi s-a spovedit pe de-a-ntregul şi, pe legea mea! l-am iertat de păcate. Iartă-i, Doamne, pocăitului… Nu pentru că a dat jos nişte firme de la locul lor la Plassans şi pentru că a făcut datorii la Paris trebuie să ne purtăm cu el ca cu un lepros.

După ce fu primit, Guillaume le spuse ricanând fraților Maffre:

— Vedeți? îmi datorați două sticle de şampanie… V-ați convins că preotul face tot ce poftesc eu. Am eu o maşinărie care-l gâdilă la locul sensibil, şi-atunci începe să râdă, copii, încât nu-mi poate refuza nimic.

— Şi totuşi, nu pare că se prăpădeşte după tine, observă Alphonse; se uită al dracului de chiorâş la tine.

— Asta pentru că l-oi fi gâdilat prea tare… O să vedeți că în curând o să fim cei mai buni prieteni din lume.

Într-adevăr, abatele Faujas păru a avea o slăbiciune pentru fiul doctorului; spunea că bietul tânăr are nevoie să fie păstorit de-o mână foarte blândă. Guillaume, în puțină vreme, deveni cel mai activ membru al Cercului; inventă jocuri, dădu rețeta unui punci cu lichior de vişine, îi destrăbăla pe puştanii fugiți de la colegiu. Viciile lui plăcute îl făcură să capete o influentă uriaşă, în timp ce orgile duduiau deasupra sălii de biliard, el dădea halbe pe gât, înconjurat de băieții din lumea bună a Plassansului, povestindu-le lucruri deşucheate ce-i făceau să pufnească de râs. Cercul ajunse astfel să pună la cale ştrengării prin unghere. Dar abatele Faujas nu vedea nimic. Guillaume îl considera „un cap cu glagorie multă”, care rumegă gânduri mari.

— Abatele o să fie episcop când o avea el chef, spunea. A şi

refuzat o parohie la Paris. Vrea să rămână la Plassans, s-a îndrăgostit de oraşul nostru... Eu unul l-aş numi deputat. Şi ştiu că s-ar ocupa de treburile noastre în Cameră! Dar n-ar primi, e prea modest... Va putea fi consultat când vor veni alegerile. Omul ăsta n-o să înşele niciodată, pe nimeni!

Lucien Delangre rămânea personajul grav al Cercului. Manifesta o mare politeţe faţă de abatele Faujas, îi cucerea pentru el pe tinerii studioşi. Deseori venea împreună cu abatele la Cerc, discutând cu aprindere şi tăcând de cum pătrundeau în sala comună.

Cu regularitate, abatele, după ce ieşea din cafeneaua ce ocupa pivniţele călugărilor franciscani, se ducea la aşezământul Fecioarei. Sosea în plină recreaţie, se arăta zâmbitor pe peronul din curte. Şi-atunci toate ştrengăriţele dădeau fuga la el, se băteau pe buzunarele lui, unde avea totdeauna poze pioase, şiraguri de mătănii, medalioane sfinţite. Se pricepuse să se facă adorat de fetele acelea mari, bătându-le încetişor pe obraji şi povăţuindu-le să-fie cuminţi, în timp ce pe feţele lor neruşinate apăreau zâmbete viclene. Deseori călugăriţele i se plângeau lui; copilele ce le fuseseră încredinţate erau indisciplinabile, se băteau de ajungeau să-şi smulgă părul din cap, făceau lucruri încă şi mai rele. Iar el nu vedea în toate astea decât nişte păcate uşoare, o nimica toată; pe cele mai turbulente le dăscălea, mustrându-le, în capelă, de unde ieşeau cuminţite. Uneori, sub pretextul unei greşeli mai grave, chema părinţii, iar aceştia plecau încântaţi de cumsecădenia lui. Obrăznicăturile acelea de fete de la aşezământ îi câştigaseră astfel inima familiilor sărace din Plassans. Seara, întorcându-se acasă, copilele povesteau tot felul de lucruri minunate despre părintele Faujas. Şi nu rareori puteai vedea două dintre ele, prin ungherele întunecoase ale meterezelor, gata să-şi dea palme, doritoare sa ştie pe care dintre ele domnul părinte o iubea mai mult.

„Putorile astea de puştoaice înseamnă cât de colo vreo două-trei mii de voturi”, se gândea Trouche uitându-se pe fereastra biroului lui la drăgălăşeniile abatelui Faujas.

Se oferise el să cucerească „micuţele inimi”, cum le spunea

fetelor; dar preotul, îngrijorat de sclipirile din ochii lui, îi interzise categoric să calce în curte. Aşa că se mulţumea, când călugăriţele stăteau cu spatele, să azvârle bunătăţi „micuţelor inimi”, aşa cum arunci firimituri la vrăbii. Umplea mai ales cu bomboane şorţul unei blonde înalte, fata unui tăbăcar, care la cei treisprezece ani ai ei avea umeri de femeie în toată firea.

Ziua abatelui Faujas nu lua sfârşit; căci mai făcea scurte vizite doamnelor din lumea bună. Doamna Rastoil şi doamna Delangre îl primeau cu nişte feţe pline de încântare; şi repetau mai apoi până şi cele mai neînsemnate vorbe ale lui, aveau subiecte de conversaţie în legătură cu el pentru o săptămână întreagă. Dar cea mai bună prietenă a sa era doamna de Condamin. Aceasta se purta cu o familiaritate zâmbitoare, cu o superioritate de femeie drăguţă care se ştie atotputernică. Frânturile ei de conversaţie cu glas scăzut, privirile pe care i le arunca, zâmbetele ei aparte erau mărturia unei alianţe tăinuite între ei. Când preotul se prezenta la ea acasă, doamna de Condamin, cu o privire, îşi făcea soţul să iasă din cameră. „Guvernul începe să delibereze”, spunea în glumă inspectorul silvic, care pornea călare înţelepţeşte. Doamna Rougon i-o recomandase preotului pe doamna de Condamin.

— Nu e încă acceptată pe de-a-ntregul de societatea aleasă de-aici, îi explică ea; dar e o femeie foarte voluntară, sub aparenţa unei cochete drăguţe. Poţi să-i vorbeşti deschis; va vedea în triumful dumitale un fel de-a se impune definitiv; îţi va fi cât se poate de utilă, în cele mai serioase treburi, dacă ai de distribuit funcţii şi decoraţii. Şi-a păstrat un bun prieten la Paris care îi trimite atâta panglică roşie câtă nevoie are.

Doamna Rougon stând deoparte, printr-o manevră de înaltă politică, frumoasa Octavie devenise astfel aliata cea mai activă a abatelui Faujas. Cuceri pentru el pe prietenii ei şi pe prietenii prietenilor ei. Pornea în campanie în fiece dimineaţă, făcând o uimitoare propagandă, şi asta fără altă osteneală decât să salute drăgălaş cu vârful degetelor ei înmănuşate. Acţiona mai cu seamă asupra burghezelor,

înzecea influența feminină, a cărei absolută necesitate preotul o simțise de la primii lui paşi în lumea îngustă a Plassansului. Ea le închise gura soților Paloque, care se înverşunau împotriva casei Mouret; le azvârli un os de ros celor doi monştri.

— Ne purtați aşadar pică, dragă doamnă? îi spuse într-o zi nevestei judecătorului, când se întâlni cu ea. Rău faceți; prietenii dumneavoastră nu vă uită, se ocupă de dumneavoastră, vă pregătesc o surpriză.

— Halal surpriză! cine ştie ce capcană! exclamă cu acreală doamna Paloque. Lăsați, n-o să-şi mai bată nimeni joc de noi de-acum încolo; am jurat să stau la locul meu.

Doamna de Condamin zâmbea.

— Ce-ați zice, întrebă ea, dacă domnul Paloque ar fi decorat?

Nevestei judecătorului îi pieri piuitul. Un val de sânge îi învineți fața, făcând-o îngrozitoare.

— Glumiți, se bâlbâi ea; e vorba iar de vreo lovitură ce s-a pus la cale împotriva noastră... Dacă n-o să fie adevărat, n-am să v-o iert câte zile oi avea.

Frumoasa Octavie trebui să-i jure că e cât se poate de adevărat. Numirea era sigură; atâta doar că nu avea să apară în *Le Moniteur* decât după alegeri, deoarece guvernul nu voia să dea impresia că vrea să cumpere voturile magistraturii. Şi-i dădu de înțeles că abatele Faujas nu era străin de recompensa aceasta, aşteptată de atâta vreme; el stătuse de vorbă cu subprefectul.

— Atunci, soțul meu avea dreptate, spuse doamna Paloque, înspăimântată. E multă vreme de când îmi face nişte scene groaznice, ca să mă duc să-i cer scuze abatelui. Numai că eu sunt încăpățânată, şi m-aş fi lăsat mai curând ucisă... Dar de vreme ce abatele binevoieşte să facă el primul pas... Fireşte, nici nu cerem altceva decât să trăim în pace cu toată lumea. O să ne ducem mâine la subprefectură.

A doua zi, soții Paloque fură cât se poate de umili. Femeia îl ponegri cumplit pe abatele Fenil. Cu o desăvârşită lipsă de pudoare, povesti chiar că se dusese să-l vadă într-una din

zile; şi de faţă cu ea pomenise că o să zvârle afară din Plassans „toată clica abatelui Faujas”.

— Dacă vreţi, îi spuse ea preotului luându-l la o parte, vă voi încredinţa o notiţă scrisă, dictată de marele vicar, şi-n care e vorba de dumneavoastră. Sunt, cred, nişte istorii urâte pe care încerca să le tipărească în *La Gazette de Plassans.*

— Cum a ajuns notiţa asta în mâinile dumneavoastră? întrebă abatele.

— A ajuns, şi gata, răspunse doamna Paloque fără a-şi pierde cumpătul.

Apoi, începând să zâmbească, continuă:

— Am găsit-o. Şi-mi aduc aminte acum că, deasupra unui cuvânt şters, sunt vreo două-trei cuvinte adăugate chiar de mâna marelui vicar... Vă încredinţez toate astea contând pe onoarea dumneavoastră, nu-i aşa? Suntem oameni de treabă, nu vrem să fim compromişi.

Înainte de-a aduce notiţa, timp de trei zile, se prefăcu a avea scrupule. Trebui ca doamna de Condamin să-i jure în particular că pensionarea domnului Rastoil va fi cerută curând, astfel încât domnul Paloque să poată în sfârşit moşteni postul de preşedinte de tribunal. Numai atunci dădu hârtia. Abatele Faujas nu voi s-o păstreze, i-o duse doamnei Rougon, autorizând-o să facă uz de ea, dar din umbră, de cumva marele vicar ar fi dat semne că voieşte a se amesteca, fie şi oricât de puţin, în alegeri.

Doamna de Condamin îl făcu şi pe domnul Maffre să întrezărească faptul că împăratul se gândea să-l decoreze, şi totodată îi făgădui ferm doctorului Porquier să găsească un post pentru pramatia de fiu-său. Era mai cu seamă de-o îndatorinţă minunată în grădină, la întrunirile de după-amiază ale intimilor. Vara se apropia de sfârşit; Octavie venea îmbrăcată în toalete vaporoase, uşor înfiorată, gata să se aleagă cu vreun guturai, numai ca să-şi arate braţele şi să învingă ultimele scrupule ale grupului Rastoil. Într-adevăr, sub bolta de viţă a familiei Mouret, fu hotărâtă soarta alegerilor.

— Ei, domnule subprefect, spuse abatele Faujas zâmbind

într-una din zile, când cele două societăți se întâlniseră, iată că marea bătălie se apropie.

Între ei, ajunseseră să râdă de luptele politice. Îşi strângeau mâna în spatele caselor, în grădini, în timp ce pe față se devorau. Doamna de Condamin îi aruncă o privire pătrunzătoare domnului Péqueur des Saulaies, care se înclină cu obişnuita-i corectitudine, rostind dintr-o suflare:

— Voi rămâne sub cortul meu, domnule abate. Am fost îndeajuns de fericit ca să-i dau de înțeles Excelenței Sale că guvernul trebuie să se abțină, în chiar interesul imediat al Plassansului. Nu va exista un candidat oficial.

Domnul de Bourdeu se îngălbeni. Pleoapele i se zbăteau, mâinile îi tresăreau de bucurie.

— Nu va exista un candidat oficial! repetă domnul Rastoil, foarte mişcat de noutatea aceea neaşteptată şi ieşind din rezerva în care stătuse până atunci.

— Nu, reluă domnul Péqueur des Saulaies, oraşul are destui oameni onorabili şi e băiat destul de mare ca să-şi aleagă el însuşi reprezentantul.

Se înclinase uşor spre domnul de Bourdeu, care se ridică, bâlbâindu-se:

— Fireşte, fireşte.

În acest timp abatele Surin organizase o partidă de „batista ascunsă”. Domnişoarele Rastoil, frații Maffre, Severin tocmai căutau batista, care era chiar cea a abatelui; înfăşurată ca o clătită, pe care tânărul secretar o ascunsese:

Tot tineretul se învârtea pe lângă persoanele grave, în timp ce acesta striga cu vocea lui de falset:

— Arde! arde!

Angélique găsi batista, în buzunarul căscat al doctorului Porquier, unde abatele Surin o strecurase eu îndemânare. Se râse mult, alegerea ascunzătorii fu considerată o glumă deosebit de ingenioasă.

— Bourdeu acum are şanse, spuse domnul Rastoil luându-l pe abatele Faujas deoparte. E supărător. Nu-i pot spune una ca asta, dar nu vom vota cu el; e prea compromis ca orleanist.

— Ce copilăros e fiul dumneavoastră Séverin! exclamă doamna de Condamin, venind să le tulbure conversația. A ascuns batista sub pălăria abatelui Bourrette.

Apoi adăugă cu glas scăzut:

— Apropo, domnule Rastoil, vă felicit! Am primit o scrisoare de la Paris în care mi se dau asigurări că numele fiului dumneavoastră a fost văzut pe o lista a ministrului justiției; va fi numit, cred, substitut la Faverolies.

Preşedintele se înclină, roşu la față. Ministerul nu-i iertase niciodată alegerea marchizului de Lagrifoul. De pe timpul acela, printr-un soi de fatalitate, nu-şi putuse căpătui nici fiul, nici mărita fetele. Nu se plângea, dar avea un anume zâmbet amar care spunea multe.

— Şi cum ziceam, continuă el, pentru a-şi ascunde emoția, Bourdeu e primejdios; pe de altă parte, nu e din Plassans, nu ştie ce nevoi avem. E ca şi cum l-am alege din nou pe marchiz.

— Dacă domnul de Bourdeu îşi menține candidatura, declară abatele Faujas, republicanii vor întruni o minoritate impresionantă, ceea ce ar face un efect cum nu se poate mai urât.

Doamna de Condamin zâmbea. Pretindea că nu se pricepe deloc la politică; şi-i părăsi, în timp ce abatele îl duse pe preşedinte până în fundul bolții, unde continuă conversația cu glas scăzut. Când se întoarseră, păşind mărunt, domnul Rastoil răspundea:

— Aveți dreptate, ar fi un candidat convenabil; nu face parte din niciun partid, toți vor cădea de acord asupra numelui său… Nici mie, ca şi dumneavoastră, Imperiul nu-mi este pe plac, nu-i aşa? Dar până la urmă e o copilărie să trimiți la Cameră nişte deputați care n-au drept mandat decât să pună bețe-n roate guvernului. Oraşul Plassans suferă; are nevoie de un om de afaceri, un copil din ținut, în măsură să-i apere interesele.

— Arde! Arde! striga vocea subțirică a Aureliei.

Abatele Surin, care conducea ceata, străbătu bolta scotocind.

— Rece! Rece! spunea acum domnişoara, înveselită de inutilitatea căutării.

Dar unul dintre frații Maffre ridică o glastră cu flori şi descoperi batista păturită în patru.

— Prăjina asta de Aurélie ar fi putut să-şi vâre batista în gură, spuse doamna Paloque: e loc destul şi nimănui nu i-ar fi dat prin gând s-o caute acolo.

Soțul îi astupă gura cu o privire furioasă. Nu-i îngăduia nici cel mai mărunt cuvânt acru. Temându-se ca domnul de Condamin să nu fi auzit, şopti:

— Ce tineri frumoşi!

— Dragă domnule, îi spunea inspectorul silvic domnului de Bourdeu, succesul dumneavoastră e sigur; atâta doar, va trebui să fiți precaut când vă veți afla la Paris. Ştiu dintr-o sursă sigură că guvernul e hotărât să apeleze la forță, dacă opoziția devine stingheritoare.

Fostul prefect îl privi cât se poate de îngrijorat, întrebându-se dacă nu-şi bate joc de el. Domnul Péqueur des Saulaies se mulțumi să zâmbească, mângâindu-şi mustățile. Apoi, conversația deveni din nou generală, iar domnului de Bourdeu i se păru că toată lumea îl felicită pentru viitorul lui succes cu o discreție plină de tact. Trăi o oră de minunată popularitate.

— E uimitor cum strugurii se coc mai repede la soare, observă abatele Bourrette, care nu se clintise de pe scaunul lui, cu ochii ridicați spre boltă.

— În nord, explică doctorul Porquier, asta se întâmplă numai dacă ciorchinele e degajat de frunze.

O discuție se porni în legătură cu aceasta, când Séverin țipă la rându-i:

— Arde! Arde!

Dar atârnase batista atât de la vedere de spatele portiței de la grădină, încât abatele Surin o găsi numaidecât. Când acesta din urmă o ascunse, ceata de tineri scotoci zadarnic prin grădină aproape o jumătate de oră; trebui să se dea bătută. Atunci abatele o arătă chiar în mijlocul unui strat, atât de artistic potrivită încât aducea cu o piatră. Fu cea mai

drăguță isprava din după-amiaza aceea.

Ştirea că guvernul renunța să patroneze un candidat străbătu oraşul, unde făcu mare senzație. Abținerea aceasta avu drept rezultat logic să îngrijoreze diferitele grupări politice, care conta fiecare pe diversiunea unei candidaturi oficiale pentru a ieşi învingătoare. Marchizul de Lagrifoul, domnul de Bourdeu, pălărierul Maurin păreau a trebui să-şi împartă voturile în trei părți aproape egale; cu siguranță că avea să fie balotaj, şi numai Dumnezeu ştie ce nume avea să iasă la al doilea tur de scrutin! La drept vorbind, se pomenea despre un al patrulea candidat, al cărui nume nimeni nu-l putea spune cu precizie, un om de bine ce-ar fi consimțit poate să pună toată lumea de acord. Alegătorii din Plassans, cuprinşi de teamă, de când se simțeau cu căpăstrul de gât, nu cereau nici ei nimic decât să se înțeleagă, alegând pe unul dintre concetățenii lor care să fie pe placul diferitelor partide.

— Guvernul greşeşte socotindu-ne nişte copii teribili, spuneau pe un ton jignit politicienii versați de la Cercul comerțului. N-ai zice că oraşul e un nucleu revoluționar? Dacă stăpânirea ar fi avut tactul să patroneze un candidat posibil, am fi votat cu toții pentru el... Subprefectul a pomenit de-o lecție. Ei bine! noi nu primim lecția asta. Vom şti să ne găsim candidatul singuri, vom arăta că Plassansul e un oraş care are bun simț şi e cu adevărat liber.

Şi căutau. Dar numele puse pe tapet de prieteni ori de interesați nu făcea decât să sporească şi mai mult confuzia. Într-o săptămână, Plassansul avu mai bine de douăzeci de candidați. Doamna Rougon, îngrijorată, nu mai înțelegea, se ducea la abatele Faujas, furioasă pe subprefect. Péqueur ăsta era un prost, un închipuit, o momâie, numai bun să facă frumos într-un salon oficial; mai procedase o dată în aşa fel ca guvernul să fie bătut, iar acum avea să-l compromită printr-o atitudine de indiferență ridicolă.

— Liniştiți-vă, spuse preotul, zâmbind; de data asta, domnul Péqueur des Saulaies se mulțumeşte să asculte... Victoria e sigură.

— Aha! Deci nu aveți candidat! exclamă ea. Unde vă e

candidatul?

Şi-atunci preotul îşi desfăşură planul. Iar ea îl aprobă, ca o femeie inteligentă; numai că manifestă cea mai vie mirare, la numele ce i se încredința.

— Cum aşa! spuse, pe el l-ați ales?... Nimeni nu s-a gândit vreodată la el, vă asigur.

— Asta nădăjduiesc şi eu, răspunse preotul zâmbind iarăşi. Aveam nevoie de un candidat la care nimeni să nu se fi gândit, în aşa fel încât toată lumea să-l accepte fără ca nimeni să se socoată compromis.

Apoi, părând a face o concesie de om puternic, care consimte să-şi explice purtarea:

— Se cuvine să vă mulțumesc pentru multe, adăugă; m-ați făcut să evit o groază de greşeli. Eu nu priveam decât la țintă, nu vedeam piedicile întinse ce-ar fi fost poate de ajuns ca să-mi frâng gâtul... Mulțumescu-ți, Doamne! tot războiul ăsta pueril a luat acum sfârşit; am să mă pot mişca în voie... Cât despre alegerea mea, e bună, puteți să fiți sigură de asta. De cum am sosit la Plassans am căutat un om, şi nu l-am găsit decât pe acesta, E plin de supleţe, foarte capabil, foarte activ; s-a priceput să fie în relații bune cu toată lumea până acum, ceea ce dovedeşte că nu e un ambițios vulgar. Ştiu că nu vă numărați printre prietenele lui; tocmai pentru asta nu v-am pus la curent cu demersul meu până acum. Dar vă înşelați, o să vedeți ce drum va străbate omul nostru, de cum va pune piciorul în scăriță; îşi va sfârşi zilele în veşminte de senator... Ceea ce în sfârşit m-a convins, au fost cele ce mi s-au spus pe seama averii lui. De trei ori şi-a luat soția înapoi, surprinsă în flagrant delict, după ce de fiecare dată socrul, om cumsecade, i-a dat câte o mie de franci. Dacă într-adevăr a bătut monedă în felul ăsta, e un tip care va fi foarte util la Paris pentru anumite treburi... O, puteți căuta mult şi bine. Dacă îl dați la o parte, nu mai găsiți la Plassans decât nerozi.

— Prin urmare, e vorba de un cadou pe care i-l faceți guvernului, zise Félicité râzând.

Şi se lăsă convinsă. Iar a doua zi numele lui Delangre zbură de la un capăt la altul al oraşului. Prietenii, se spunea,

tot insistând, îl hotărâseră să accepte candidatura. El refuzase multă vreme, socotindu-se nevrednic, susținând că nu e om politic, că domnii de Lagrifoul, de Bourdeu, dimpotrivă, aveau o îndelungă experiență a treburilor publice. Apoi, cum i se spunea cu jurământ că Plassansul tocmai de asta avea nevoie, de-un deputat în afara partidelor, se lăsase convins, dar făcând profesiuni de credință cât se poate de categorice. Era de la sine înțeles ca nu avea să se ducă în Cameră nici ca să vexeze, nici ca să susțină guvernul; că nu se considera decât reprezentantul intereselor oraşului; că, de altfel, va vota totdeauna pentru libertate în ordine şi pentru ordine în libertate; în fine, că va rămâne primar la Plassans, încât să arate limpede rolul cât se poate de conciliant şi administrativ pe care consimțea să-l ia asupră-şi. Asemenea cuvinte părură cu osebire înțelepte. Politicienii cei isteți, o spuneau în aceeaşi seară la Cercul comerțului, care mai de care:

— Am spus eu, Delangre e omul care ne trebuie... Sunt curios să ştiu ce-o să zică subprefectul, când numele primarului va ieşi din urnă. Doar n-o să ne poată învinui că am votat ca nişte şcolari cârtitori; după cum n-o să ne poată învinui nici că ne-am ploconit în fața guvernului... Dacă Imperiul ar primi câteva lecții de felul ăsta, afacerile ar merge mai bine.

A fost ca o dâră de pulbere. Dinamita era gata, o scânteie fusese de ajuns. Din toate părțile în acelaşi timp, numele domnului Delangre se înălță înconjurat de-un concert de elogii. Devenise Mesia cel aşteptat, mântuitorul neştiut în ajun, revelat dimineața şi adorat seara.

În adâncul sacristiilor, în adâncul confesionalelor, numele domnului Delangre era şoptit; se rostogolea în ecoul navelor, cădea din amvoanele de la periferie, se împărtăşea de la o ureche la alta, ca o taină, pătrundea până în adâncul ultimelor case cucernice. Preoții îl purtau între faldurile sutanei; abatele Bourrette îi dăruia bonomia respectabilă a pântecului său; abatele Surin, grația zâmbetului său; monseniorul Rousselot, farmecul pe de-a-ntregul feminin al

binecuvântării lui pastorale. Doamnele din înalta societate nu-şi precupeţeau laudele la adresa domnului Delangre; găseau că are o fire atât de frumoasă, o figură atât de aleasă, de spirituală! Doamna Rastoil încă mai roşea; doamna Paloque devenea aproape frumoasă în entuziasmul ei; cât despre doamna de Condamin, s-ar fi bătut cu evantaiul pentru el, îi câştiga inimile prin felul cum strângea drăgăstos mâinile alegătorilor care-i făgăduiau voturile lor. În sfârşit, domnul Delangre pasiona Cercul tineretului, Séverin şi-l luase drept erou, în timp ce Guillaume şi fraţii Maffre se duceau să-i câştige simpatizanţi prin locurile rău famate ale oraşului. Până şi împieliţatele de fetişcane de la aşezământul Fecioarei, în adâncul ulicioarelor pustii de pe lângă metereze, când se hârjoneau cu ucenicii tăbăcari din cartier, lăudau meritele domnului Delangre.

În ziua scrutinului, majoritatea fu zdrobitoare. Oraşul întreg era complice. Marchizul de Lagrifoul, apoi domnul de Bourdeu, furibunzi amândoi, strigând că-i vorba de trădare, îşi retrăseseră candidaturile. Domnul Delangre rămăsese aşadar singur în prezenţa pălărierului Maurin. Acesta din urmă obţinu voturile a o mie cinci sute de republicani fanatici din cartierele populare. Primarul avu de partea lui satele, colonia bonapartistă, burghezii clericali din oraşul nou, micii negustori cu amănuntul poltroni din cartierul vechi, până şi pe unii regalişti naivi din cartierul Saint-Marc. ai cărui locuitori de obârşie nobilă se abţinură. Întruni astfel treizeci şi trei de mii de voturi. Lucrurile fuseseră conduse cu atâta dibăcie, succesul obţinut cu atâta voioşie, că întregul Plassans rămase uimit, în seara alegerilor, de-a fi făcut dovada unei voinţe atât de unanime. Oraşul crezu că avusese un vis eroic, că o mână puternică izbise în pământ, ca să scoată pe cei treizeci şi trei de mii de alegători, armata aceea întrucâtva înspăimântătoare, a cărei forţă nimeni n-o bănuise până atunci. Politicienii de la Cercul comerţului se priveau uluiţi, ca unii pe care victoria îi descumpăneşte.

Seara, societatea domnului Rastoil se alătură societăţii domnului Péqueur des Saulaies, ca să se bucure discret într-

un micuț salon de la subprefectură, ce dădea spre grădini. Luară ceaiul. Marele triumf al zilei topea de-a binelea cele două grupuri într-unul singur. Toți obişnuiții se aflau acolo.

— Nu am făcut opoziție sistematică nici unei cârmuiri, declară în cele din urmă domnul Rastoil, acceptând fursecurile pe care i le întindea domnul Péqueur des Saulaies. Magistratura trebuie să fie în afara luptelor politice. Mărturisesc chiar bucuros că Imperiul a înfăptuit până acum lucruri mari şi că este chemat să realizeze altele încă şi mai mărețe, dacă urmează şi pe viitor calea justiției şi-a libertății.

Subprefectul se înclină, ca şi cum elogiile acelea i s-ar fi adresat lui personal. În ajun, domnul Rastoil citise în *Le Moniteur* decretul prin care fiul său Séverin era numit substitut la Faverolles. Se vorbea de asemeni mult şi despre căsătoria hotărâtă între Lucien Delangre şi cea mai mare dintre domnişoarele Rastoil.

— Da, o afacere încheiată, îi spunea foarte încet domnul de Condamin doamnei Paloque, care îl întrebase despre acest lucru. A ales-o pe Angéline. Cred că ar fi preferat-o pe Aurélie. Dar i s-o fi dat de înțeles că nu putea fi măritată în mod decent mezină înaintea celei mari.

— Angéline, sunteți sigur? şopti răutăcios doamna Paloque; mi se părea că Angéline seamănă…

Inspectorul silvic îşi duse un deget la gură, zâmbind.

— Ei, la întâmplare, nu-i aşa? continuă ea. Legăturile abia vor fi şi mai puternice între cele două familii… Acum suntem prieteni. Paloque aşteaptă crucea Legiunii de onoare. Eu una găsesc că totul e bine.

Domnul Delangre sosi foarte târziu. Fu ovaționat în toată regula. Doamna de Condamin tocmai îi dăduse vestea doctorului Porquier că fiul lui, Guillaume, fusese numit funcționar principal la poştă. Împărțea numai veşti bune, spunând că abatele Bourrette avea să devină mare vicar al monseniorului în anul următor, dându-i un episcopat abatelui Surin, înainte de-a împlini patruzeci de ani, anunțând crucea Legiunii de onoare pentru domnul Maffre.

— Bietul Bourdeu! spuse domnul Rastoil cu un ultim

regret.

— Ei, nu-i chiar aşa de plâns, exclamă ea vesel. Iau asupră-mi să-l consolez. Camera deputaților nu era de el. Îi trebuie o prefectură… Spuneți-i că până la urmă i se va găsi o prefectură.

Râsetele izbucniră. Buna dispoziție plăcută a frumoasei Octavie, grija pe care o punea în a mulțumi pe toată lumea încânta societatea. Făcea cu-adevărat onorurile subprefecturii. Domnea. Şi tot ea, glumind întruna, îi dădu domnului Delangre sfaturile cele mai practice în legătură cu locul pe care trebuia să-l ocupe în Corpul legislativ, îl luă deoparte, se oferi să-l introducă în casa unor personaje considerabile, ceea ce el primi cu recunoştință. Pe la unsprezece, domnul de Condamin pomeni de iluminatul grădinii. Dar soția lui potoli entuziasmul domnilor, spunând că nu s-ar cădea, că nu trebuiau să pară că-şi bat joc de oraş.

— Şi abatele Fenil? îl întrebă Octavie deodată pe abatele Faujas, ducându-l în cadrul unei ferestre. Mă gândesc la el acum… Prin urmare nu s-a clintit?

— Abatele Fenil e un om cu judecată, răspunse preotul zâmbind subțire. I s-a dat de înțeles că ar greşi dacă pe viitor s-ar ocupa de politică.

Abatele Faujas, în mijlocul acelei bucurii entuziaste, rămânea grav. Victoria nu-l scotea din asprimea lui. Trăncăneala doamnei de Condamin îl obosea; satisfacția acelor ambițioşi vulgari îl umplea de dispreț. În picioare, sprijinit de cămin, părea că visează, cu ochii pierduți în depărtare. El era acum stăpânul, nu mai avea nevoie să-şi înfrâneze instinctele; putea întinde mâna şi să apuce oraşul, să-l facă să tremure. Silueta lui neagră umplea salonul. Bărbații aşteptau să rostească un cuvânt de mulțumire, femeile îl solicitau din priviri, ca nişte sclave supuse. Dar el, brutal, rupând cercul, plecă primul, luându-şi rămas bun printr-un cuvânt scurt.

Când se întoarse în casa familiei Mouret, prin fundătura Chevillottes şi prin grădină, o găsi pe Marthe singură în

sufragerie, stând pe un scaun, la perete, foarte palidă, uitându-se cu privirile pierdute la lampa care fila. Sus, Trouche avea musafiri, cânta o ştrengărie nostimă, pe care Olympe şi musafirii o acompaniau, izbind în pahare cu mânerul cuțitelor.

XX

Abatele Faujas îşi puse mâna pe umărul Marthei.

— Ce faceți aici? o întrebă. De ce nu v-ați dus la culcare?… V-am interzis să mă aşteptați.

Marthe se trezi, tresărind parcă. Şi şopti:

— Credeam că o să vă întoarceți mai devreme. Am adormit… Rose trebuie să fi făcut ceai.

Dar preotul, chemând-o pe bucătăreasă, o certă pentru că nu-şi silise stăpâna să se ducă la culcare. Îi vorbea pe un ton poruncitor, neadmițând să fie contrazis.

— Rose, dă-i ceaiul părintelui, spuse Marthe.

— Dar nu-mi trebuie niciun ceai! protestă el supărat. Duceți-vă numaidecât la culcare. E ridicol. Nu mai sunt stăpân pe mine… Rose, luminează-mi!

Bucătăreasa îl însoți până în josul scării.

— Părintele ştie prea bine că nu sunt de vină, spunea ea. Doamna e plină de toane. Aşa bolnavă cum e, nu poate sta un ceas la ea în odaie. Tot timpul se duce, vine, îşi scoate sufletul, se învârte aşa, de dragul de-a se învârti, fără să facă nimic… Şi-apoi, pe mine cea dintâi mă stinghereşte; tot timpul mă-mpiedic de ea… Pe urmă, când se prăbuşeşte pe câte-un scaun, acolo o uită Dumnezeu. Rămâne aşa, să se uite în fața ei, cu un aer speriat, ca şi cum ar vedea tot felul de grozăvii… I-am zis de mai bine de zece ori; în seara asta, că o să vă supere dacă nu urcă să se culce. Nici măcar n-a părut că m-aude.

Preotul se apucă de balustradă, fără să răspundă. Sus, în fața camerei lui Trouche, întinse brațul, ca şi cum ar fi avut de gând să izbească cu pumnul în uşă. Dar cântecele

încetaseră; înțelese, după zgomotul scaunelor trase, că musafirii plecau; se grăbi să intre la el în cameră. Într-adevăr, Trouche coborî aproape numaidecât, împreună cu doi camarazi adunați de pe sub mesele cine ştie cărei cârciumi sordide; strigă pe scară că el ştie să trăiască şi că o să-i conducă. Olympe se aplecă peste balustradă.

— Poți trage zăvoarele, îi spuse Rosei. N-o să se întoarcă decât mâine dimineață.

Rose, față de care nu putuse ascunde purtarea urâtă a soțului ei, o plângea mult. Trase zăvoarele, mormăind:

— Uite ce-nseamnă să te măriți! Bărbații te snopesc în bătăi, ori aleargă după fuste… Ah, tot cum sunt eu e mai bine!

Când se întoarse, îşi găsi stăpâna stând tot pe scaun, căzută într-un soi de stupoare dureroasă, cu privirile pironite pe lampă. O împinse, o sili să se vâre în pat. Marthe devenise foarte fricoasă. Noaptea, susținea ea, vedea mari pete de lumină pe pereții odăii, auzea izbituri violente la căpătâi. Rose se culca acum aproape de ea, într-o cămăruță, de unde da fuga s-o liniştească la cel mai mic zgomot. În noaptea aceea încă nu isprăvise cu dezbrăcatul, când o auzi horcăind; o găsi cu aşternutul zvârlit de pe ea, cu ochii căscați de-o groază mută, cu pumnii vârâți în gură, ca să nu strige. Trebui să-i vorbească de parc-ar fi fost un copil, dând perdelele la o parte, uitându-se pe sub mobile, jurându-i că se înşelase, că nu se afla nimeni acolo. Spaimele acelea se terminau prin crize de catalepsie, ce-o făceau să pară moartă, cu capul năruit pe perne, cu ochii deschişi.

— Domnul o chinuie, şopti bucătăreasa, culcându-se în sfârşit.

A doua zi era una din zilele de vizită ale doctorului Porquier. Venea s-o vadă pe doamna Mouret de două ori pe săptămână, regulat. O bătu pe palme şi-i spuse cu optimismul lui plăcut:

— Ei hai, scumpă doamnă, nu-i nimic… Tot mai tuşiți un pic, nu-i aşa? Un simplu guturai neglijat pe care-l vom vindeca prin siropuri.

Şi-atunci Marthe se plânse de dureri insuportabile în spate şi în piept, fără a-l slăbi din ochi, căutând pe fața şi-n toată ființa lui ceea ce el nu spunea.

— Mi-e teamă să nu înnebunesc! lăsă să-i scape printre hohotele de plâns.

O linişti, zâmbind. Vederea doctorului îi pricinuia totdeauna o vie îngrijorare; îi era spaimă de omul acela atât de politicos şi de blând. Deseori îi interzicea Rosei să-l primească, spunând că nu-i bolnavă, că nu-i nevoie să-l vadă tot timpul pe doctor la ea în casă. Rose înălța din umeri şi-i deschidea totuşi doctorului. De altfel, acesta începuse să nu-i mai pomenească de boala ei, părând a-i face simple vizite de politețe.

Când ieşi, îl întâlni pe abatele Faujas, care se ducea la Saint-Saturnin. Preotul îl întrebă despre sănătatea doamnei Mouret.

— Ştiința e uneori neputincioasă, îi răspunse cu gravitate; dar bunătatea Providenței e nesecătuită... Biata doamnă a fost tare rău zdruncinată. N-o condamn câtuşi de puțin. Pieptul nu-i decât slab atacat, iar clima de-aici e bună.

Şi se porni atunci să peroreze despre tratamentul bolilor de piept în arondismentul Plassans. Pregătea o broşură pê tema asta, nu pentru a o publica, deoarece avea bunăcuviința să nu se considere un savant, ci doar pentru a o citi câtorva prieteni intimi.

— Şi iată motivele, termină doctorul, care mă îndreptățesc să cred că temperatura constantă, flora aromatică, apele salubre ale dealurilor noastre constituie un excelent remediu pentru vindecarea afecțiunilor pulmonare.

Preotul îl ascultase cu aerul lui aspru şi tăcut.

— Greşiți, îi răspunse fără grabă. Doamna Mouret se simte foarte rău la Plassans... De ce n-o trimiteți să petreacă iarna la Nisa?

— La Nisa! repetă doctorul, îngrijorat.

Îl privi o clipă pe preot; apoi, cu vocea lui complezentă:

— S-ar simți, într-adevăr, minunat la Nisa. În starea de surescitare nervoasă în care se află, o deplasare ar avea

rezultate bune. Va trebui s-o sfătuiesc să întreprindă călătoria asta… E o idee excelentă, părinte!

Salută, intră la doamna de Condamin, ale cărei migrene, oricât de uşoare, îl îngrijorau la culme. A doua zi, la cină, Marthe vorbi despre doctor în termeni aproape violenți. Jură că nu-l va mai primi în casă.

— El mă îmbolnăveşte, spuse. Oare n-a venit în după-amiaza asta să mă îndemne să călătoresc?

— Iar eu îi dau cât se poate de multă dreptate, declară abatele Faujas, împăturindu-şi şervețelul.

Marthe îl privi țintă, foarte palidă, şoptind cu glas şi mai scăzut:

— Prin urmare şi dumneavoastră mă goniți din Plassans? Dar aş muri într-un loc necunoscut, departe de obiceiurile mele, departe de cei pe care-i iubesc!

Preotul se ridicase, gata să iasă din sufragerie. Se apropie, rosti cu un zâmbet:

— Prietenii dumneavoastră nu doresc altceva decât să vă însănătoşiți. De ce vă revoltați atât de tare?

— Nu, nu vreau, nu vreau, auziți! strigă dându-se înapoi.

Avu loc o scurtă luptă. Sângele i se urcase abatelui în obraji; îşi încrucişase brațele la piept, ca pentru a se împotrivi ispitei de-a o bate. Marthe, cu spatele sprijinit de perete, dreaptă, protesta cu întreaga deznădejde a slăbiciunii ei. Apoi, învinsă, întinse mâinile, şopti:

— Vă implor, lăsați-mă aici… Am să vă dau ascultare.

Apoi izbucni în plâns iar preotul plecă, înălțând din umeri, cu aerul unui soț care se teme de crizele de plâns. Doamna Faujas, care-şi termina liniştit cina, asistase la scena aceasta, cu gura plină. O lăsă pe Marthe să plângă cât pofti.

— Nu eşti cuminte, dragă copilă, îi spuse în cele din urmă, mai luând din dulcețuri. Până la urmă o să-i ajungi nesuferită lui Ovide. Nu ştii cum să-l iei… De ce nu vrei să călătoreşti, dacă asta o să-ți facă bine? O să-ți păzim casa. O să găseşti toate lucrurile la locul lor, fii liniştită!

Marthe continua să plângă, fără să pară a fi auzit.

— Ovide are atâtea griji, continuă bătrâna doamnă. Ştii că

deseori lucrează până la ora patru dimineața... Când dumneata tuşeşti noaptea, îl neliniştești mult și-i pier toate ideile. Nu mai poate lucra, suferă mai mult decât dumneata... Fă-o de dragul lui Ovide, draga mea copilă; du-te şi întoarce-te sănătoasă îndărăt la noi.

Dar, întorcându-și spre bătrână fața roşie de plâns, Marthe puse în strigătul ei toată spaima:

— O, asta e, Cerul minte!

În zilele următoare nu mai fu vorba despre călătoria la Nisa. Doamna Mouret intra în panică la cea mai mică aluzie. Se împotrivea să plece din Plassans cu o asemenea disperare, încât preotul însuşi înțelese pericolul de-a insista asupra unui asemenea proiect. În victoria ei, începea să-l stinghereascǎ teribil. După cum spunea Trouche rânjind, ea ar fi trebuit trimisă la Tulettes cea dintâi. De când Mouret fusese luat, Marthe se deda celor mai aspre practici religioase, evitând să rostească numele soțului ei, pretinzând rugăciunii o amorțire a întregii ființe. Dar continua să fie îngrijorată, întorcându-se de la Saint-Saturnin cu o nevoie aprigă de uitare.

— Proprietăreasa dă frumuşel ochii peste cap, îi spunea în fiecare seară Olympe bărbatului ei. Astăzi am însoțit-o la biserică; a trebuit s-o adun de pe jos... Te-ar umfla râsul de ți-aş spune tot ce scuipă împotriva lui Ovide; e furioasă, zice că n-are inimă, că a înşelat-o, făgăduindu-i o mulțime de consolări. Şi pe Dumnezeu ce mi ți-l beşteleşte! Trebuie s-o auzi! Doar o femeie bisericoasă poate ponegri într-atâta religia: ai zice că bunul Dumnezeu a înşelat-o cu o sumă mare de bani... Vrei să-ți spun ceva? Cred că bărbatu-său vine noaptea şi-o trage de picioare.

Trouche se amuza mult de toate poveştile astea.

— Atâta pagubă pentru ea, răspunse. Dacă farsorul ăla de Mouret e acolo unde e, e pentru că ea a ținut morțiş să fie aşa. Să fiu în locul lui Faujas, ştiu eu cum aş potrivi lucrurile; aş face-o să fie mulțumită şi blândă ca o mieluşea. Dar Faujas e un prost; o să-l coste pielea istoria asta, ai să vezi... Ascultă, fato, frate-tu nu se poartă destul de frumos cu

noi ca să-l scoatem din încurcătură. Eu unul o să mă stric de râs în ziua când proprietăreasa o să-l dea de-a berbeleacul. Ce naiba, când eşti zămislit aşa cum e el, nu-ţi bagi în cârd cu femeile!

— Da, Ovide ne dispreţuieşte prea mult, şoptea Olympe.

Atunci Trouche vorbea cu glas scăzut.

— Ia zi, dacă proprietăreasa s-ar azvârli în vreun puţ cu prostănacu' de frate-tu, noi am rămâne stăpâni aici; casa ar fi a noastră. Ne-am rotunji frumuşel suma... Ar fi un deznodământ pe cinste, zău aşa!

Soţii Trouche năvăliseră de altfel la parter, după plecarea lui Mouret. Olympe se plânsese la început că sobele scot fum, sus la ei; apoi o convinsese în cele din urmă pe Marthe că salonul, lăsat în părăsire până atunci, era încăperea cea mai sănătoasă din toată casa. Rose primi poruncă să aprindă un foc bun, iar cele două femei îşi petrecură acolo zilele, sporovăind la nesfârşit, în faţa butucilor uriaşi din cămin, care ardeau. Unul dintre visele Olympiei era să trăiască astfel, bine îmbrăcată, lungită pe-o canapea, înconjurată de luxul unui apartament frumos. O convinse pe Marthe să schimbe tapetul din salon, să cumpere mobile şi un covor. Şi-atunci se simţi o adevărată doamnă. Cobora în papuci şi în capot, vorbea ca şi cum ar fi fost stăpâna casei.

— Biata doamnă Mouret, spunea ea, are atâtea necazuri că m-a implorat s-o ajut. Mă ocup întrucâtva de treburile ei. Ce vreţi? e o faptă bună.

Se pricepuse, într-adevăr, să-i câştige încrederea Marthei, care, din oboseală, lăsa pe seama ei grijile mărunte ale casei. Olympe ţinea acum cheile de la pivniţă şi de la dulapuri; pe deasupra, îi plătea pe furnizori. Multă vreme şovăi dacă să manevreze în aşa fel încât să se instaleze şi în sufragerie. Dar Trouche o sfătui să nu procedeze astfel: n-ar mai fi fost liberi să mănânce şi să bea după plac; n-ar fi îndrăznit nici măcar să bea vinul curat, ori să invite câte un prieten la o cafea. Olympe îi făgădui soţului ei să-i aducă porţia de desert. Îşi umplu buzunarele de zahăr, aducea până şi capete de lumânări. În scopul ăsta cususe nişte buzunare mari, de

pânză, pe care le prindea sub fustă, iar seara, ca să le golească, îi trebuia un sfert de ceas.

— Vezi tu, uite asta înseamnă să strângi bani albi pentru zile negre, şoptea Olympe îngrămădind proviziile claie peste grămadă într-un cufăr pe care apoi îl împingea sub pat. De s-ar întâmpla să ne supărăm pe proprietăreasă, am avea aici cu ce s-o ducem o bucată de vreme… Va trebui să mai aduc aici sus şi nişte găvane cu dulceață şi slănină.

— Eşti prea bună că te ascunzi, răspundea Trouche. Să fiu în locul tău, i-aş porunci Rosei să aducă toate astea, de vreme ce tu eşti acum stăpâna.

El se făcuse stăpân pe grădină. Multă vreme îl pizmuise pe Mouret văzându-l rotunjind copacii, presărând aleile cu nisip, udând lăptucile; şi nutrea visul să aibă şi el o bucată de pământ a lui, pe care s-o sape şi-n care să sădească după plac. Încât, atunci când Mouret nu se mai află acolo, cotropi grădina, făcând planuri de răsturnări, de transformări complete. Începu prin a osândi legumele. Pretindea că are suflet gingaş şi că-i plac florile. Dar săpatul îl obosi chiar de-a doua zi; chemă atunci un grădinar, care distruse straturile la porunca lui, azvârli lăptucile la gunoi, pregăti pământul în aşa fel încât în primăvară să sădească maci, trandafiri, crini, puse semințe de nemțişori şi de volbură, butaşi de garoafe şi de muşcate. Apoi o idee îi încolți în minte: i se păru că posomoreala şi negreala straturilor vine de la marile tufe de merişor întunecate care le înconjurau, şi se gândi îndelung să le smulgă.

— Dar ai dreptate, declară Oylmpe când îi ceru părerea; parc-ar fi un cimitir. Mie mi-ar plăcea ca pe margine să fie ramuri din fontă, imitând lemnul rustic… Am s-o conving eu pe proprietăreasă. Dar până una alta, smulge tufele de merişor.

Şi tufele fură smulse. După o săptămână, grădinarul punea lemn rustic. Trouche mai mută şi câțiva arbori fructiferi care stinghereau vederea, vopsi stinghiile bolții în verde, împodobi jetul de apă cu pietre. Cascada domnului Rastoil îl ispitea la culme; dar se mulțumi să aleagă locul

unde avea să facă şi el una asemănătoare, „dacă afacerile ar fi mers bine”.

— Ce mai ochi trebuie să caşte vecinii! îi împărtăşea seara nevestei. Văd şi ei că acum se află aici un om de gust… Barem în vara asta, când o ă stăm la fereastră, o să miroasă frumos şi o să avem o privelişte drăguță.

Marthe îngăduia orice, consimțea la toate planurile ce-i erau supuse; şi-apoi, în cele din urmă nici nu-i mai cerură părerea. Soții Trouche nu trebuiau să se războiască decât cu doamna Faujas, care continua să se lupte pentru casă palmă cu palmă. Când Olympe pusese stăpânire pe salon, trebuise să dea o bătălie în toată regula împotriva mamei ei. Puțin lipsi ca aceasta din urmă să aibă câştig de cauză. Preotul îi zădărnici victoria.

— Golanca de soru-ta îi spune numai grozăvii despre noi proprietăresei, se plângea întruna doamna Faujas. Văd, eu încotro bate, vrea să ne ia locul, să se înfrupte ea din toate… Oare nu s-a cuibărit acum în salon, ca o cucoană, netrebnica de ea!

Preotul nu asculta, făcea gesturi bruşte de nerăbdare. Într-o bună zi se supără, strigă:

— Te rog, mamă, lasă-mă-n pace. Nu-mi mai vorbi despre Olympe şi despre Trouche… N-au decât să se ducă la naiba!

— Pun stăpânire pe casă, Ovide, ronțăie tot, ca şoarecii. Când o să-ți vrei partea, ei vor fi ros totul… Numai tu îi poți face să stea liniştiți.

Îşi privi mama cu zâmbetul lui cel rău.

— Mamă, ții mult la mine, şopti el; te iert… Linişteşte-te, altceva vreau eu, nu casa; nu-i a mea, iar eu nu păstrez decât ceea ce câştig. Vei triumfa, când vei vedea care mi-e partea… Trouche mi-a fost de folos. N-am încotro şi trebuie să închid puțin ochii.

Doamna Faujas fu nevoită să bată în retragere. O făcu cu multă acreală şi bodogănind la râsetele victorioase cu care Olympe o urmărea. Dezinteresarea totală a fiului ei a aducea la disperare, retezându-i poftele aprige, pornirile de țărancă strângătoare şi prudentă. Ar fi voit să pună casa în

siguranță, goală şi curată, pentru ca Ovide s-o găsească în ziua când ar fi avut nevoie de ea. Încât soții Trouche, cu colții lor lungi, o aduceau la deznădejde, ca un avar ce-ar fi fost spoliat de nişte străini; i se părea că devorează propriul ei avut, că mănâncă din carnea-ei, că o lasă săracă lipită pământului, pe ea şi pe copilul ei preferat. Când abatele îi interzise să se opună la năvălirea înceată a soților Trouche, bătrâna hotărî să salveze de la jaf ceea ce va putea. Şi începu să fure de prin dulapuri, ca Olympe; îşi prinse şi ea nişte buzunare mari pe sub fuste; şi luă o ladă pe care o umplu cu tot ce adunase, provizii, albituri, mici obiecte.

— Ce tot ascunzi acolo, mamă? o întrebă într-una din seri abatele, intrând la ea în cameră, atras de zgomotul pe care-l făcea tot mişcând lada.

Bătrâna bălmăji ceva. Dar el, înțelegând, se lăsă pradă unei furii înspăimântătoare.

— Ce ruşine! strigă. Ai ajuns şi hoață, acum: Şi ce s-ar întâmpla dacă ai fi prinsă? Aş ajunge de râsul lumii în oraşul ăsta.

— Pentru tine o fac, Ovide, şopti ea.

— Hoață, mama mea e o hoață! Îți închipui poate că şi eu fur, că am venit aici ca să fur, că singura mea ambiție e să întind mâinile şi să fur! Doamne! Oare ce-oi fi crezând despre mine?... Va trebui să ne despărțim, mamă, dacă nu ne mai înțelegem.

Cuvintele astea o zdrobiră pe bătrână. Rămăsese îngenuncheată în fața lădoiului; se pomeni stând de-a dreptul pe pardoseală, palidă, sufocându-se, cu mâinile întinse. Apoi, când fu în stare să vorbească, rosti:

— Pentru tine o fac, băiete, doar pentru tine, îți jur... Ți-am spus doar: ei iau tot; Olympe pune totul în buzunarele ei. Iar tu, tu n-o să rămâi cu nimic, nici măcar cu o bucățică de zahăr... Nu, n-am să mai păstrez nimic, de vreme ce-ți displace; dar o să mă ții lângă tine, nu-i aşa? o să mă ții lângă tine...

Abatele Faujas nu voi să-i făgăduiască nimic, atâta vreme cât n-avea să pună la loc tot ceea ce luase. Şi asistă el însuşi,

aproape o săptămână, la golirea tainică a lădoiului; o vedea umplându-şi buzunarele şi aştepta să urce din nou, ca apoi să ducă iar totul la loc. Din prudenţă, n-o lăsa să facă decât două curse în fiecare seară. Bătrânei i se rupea inima pentru fiece lucru pe care-l punea înapoi; nu îndrăznea să plângă, dar lacrimi de părere de rău îi umflau pleoapele; mâinile îi tremurau şi mai rău decât atunci când golise dulapurile. Ceea ce-o dădu gata fu să constate, chiar de-a doua zi, că fiica ei Olympe, de cum punea un lucru, venea în urma ei şi-l lua ea, Rufăria, proviziile, capetele de lumânare nu făceau decât să treacă dintr-un buzunar într-altul.

— Nu mai duc jos nimic, îi spuse fiului ei, revoltându-se din cauza acelei lovituri neprevăzute. Degeaba dau înapoi, sora ta ia tot, de cum întorc spatele. A, ticăloasa! Mai bine ar fi fost să-i dau lada cu totul. Trebuie să fi strâns bănişori frumoşi, colo-sus… Te implor, Ovide, lasă-mă să păstrez ce-a mai rămas. Nu-i fac niciun rău proprietăresei, de vreme ce pentru ea lucrurile tot pierdute sunt.

— Sora mea e ceea ce e, răspunse preotul liniştit; dar vreau ca mama mea să fie femeie cinstită. O să mă ajuţi mai mult dacă n-ai să mai faci treburi dintr-astea.

Trebui să ducă totul înapoi, iar de-atunci nutri o ură sălbatică împotriva soţilor Trouche, a Marthei, a casei întregi. Spunea că va veni ea ziua când va trebui să-l apere pe Ovide împotriva tuturor acelora.

Soţii Trouche domniră atunci ca nişte adevăraţi stăpâni. Cuceriră casa în întregime, pătrunseră până şi-n ungherele cele mai tainice. Singură locuinţa abatelui fu respectată. Nu tremurau decât în faţa lui. Ceea ce nu-i împiedica să cheme prieteni, să facă „chiolhane”, ce ţineau până la ora două noaptea. Guillaume Porquier veni cu cete de băieţi foarte tineri. Olympe, în ciuda celor treizeci şi şapte de ani câţi avea, se pisicea, şi o mulţime de liceeni chiulangii o înghesuiră cât putură de tare, făcând-o să chicotească aşa cum chicoteşte o femeie pe care o gâdili, fericită. Casa ajunse pentru ea un adevărat paradis. Trouche rânjea, glumea pe seama ei când rămâneau singuri; zicea că a găsit un un

ghiozdan de şcolar sub fustele ei.

— Ei, asta-i! răspundea ea fără să se supere, las' că nici tu nu eşti uşă de biserică... Ştii doar că suntem liberi să facem ce poftim.

Adevărul e că Trouche fusese cât pe ce să compromită traiul lor ca-n sânul lui Avram, printr-o boacănă prea din cale-afară. O călugăriță îl prinsese în tovărăşia unei fete de tăbăcar, fetişcana aceea înaltă şi blondă pe care de multă vreme o sorbea din ochi. Copila spuse că nu era singura, că şi altele primiseră bomboane de la el. Călugărița, cunoscând rudenia dintre Trouche şi parohul de la Saint-Saturnin avu prudența să nu dezvăluie aventura, înainte de-a sta de vorbă cu acesta din urmă. Iar abatele îi mulțumi, dându-i de înțeles că religia ar fi suferit cea dintâi de pe urma unui asemenea scandal. Încât afacerea fu înăbuşită, doamnele patronese ale aşezământului nu bănuiră nimic. Dar abatele avu o explicație cumplită cu cumnatul lui, pe care-l provocă de față cu Olympe, pentru ca soția, având o armă împotriva soțului, să-l poată ține la respect. Iar de-atunci, de fiecare dată când Trouche nu-i făcea pe voie, Olympe îi spunea rece:

— Du-te şi dă bomboane la fetițe!

Multă vreme trăiră cu o altă spaimă. În ciuda traiului bun pe care-l duceau, cu toate că dulapurile proprietăresei le ofereau tot ce le poftea inima, aveau o groază de datorii în cartier. Trouche îşi cheltuia leafa prin cârciumi; Olympe dădea pe prostii banii pe care-i scotea din buzunarul Marthei, turnându-i la minciuni de-nghețau apele. Încât lucrurile necesare traiului erau luate cu sfințenie pe credit de către cei doi. O notă care-i îngrijoră nespus fu mai ales cea a cofetarului de pe strada Banne – trecea de o sută de franci – cu atât mai mult cu cât cofetarul era un om aspru, care-i amenința că va spune totul abatelui Faujas. Soții Trouche trăiau cu frica în sân, temându-se de-o scenă îngrozitoare; dar în ziua când nota îi fu prezentată, abatele Faujas plăti fără o vorbă, uitând până şi să-i certe. Preotul părea a fi mai presus de toate acele nimicuri; continua să trăiască, negru şi rigid, în casa ce era prădată, fără a băga de seamă dinții

feroci care rodeau pereții, nici ruina care, încetul cu încetul, făcea ca tavanele să plesnească. Totul se năruia în preajmă, în timp ce el se îndrepta țintă spre visul nutrit de ambiția lui. Continua să trăiască asemeni unui soldat în camera cea goală, neîngădindu-şi niciun confort, supărându-se dacă cineva voia să-l răsfețe. De când ajunsese să stăpânească Plassansul, începuse din nou să fie murdar: pălăria ajunsese roşie de roasă ce era, ciorapii i se noroiau; sutana, țesută în fiece dimineață de mama sa, semăna cu zdreanța jalnică, uzată şi albicioasă, pe care-o purta la început.

— Eh, e încă bună, răspundea când cineva din jur îndrăznea a face unele observații timide.

Şi-şi purta curajos sutana, plimbând-o pe străzi, cu capul sus, fără a-i păsa de privirile stranii ce i se aruncau. Nu din bravadă o făcea; ci pentru că aşa-i stătea în fire. Acum, când socotea că nu mai are nevoie să placă, se întorcea la vechiul lui dispreț față de orice cochetărie. Izbânda lui era să se aşeze aşa cum era, cu trupul lui cioplit ca din topor, cu asprimea şi veşmintele-i rupte în mijlocul Plassansului cucerit.

Doamna de Condamin, jignită de mirosul acru de luptător răspândit de sutana lui, încercă într-o zi să-l dojenească asemeni unei mame.

— Ştiți că începeți a le fi nesuferit doamnelor? îi spuse râzând. Vă învinuiesc că nu mai cheltuiți niciun ban pentru înfățişarea dumneavoastră decentă... Înainte vreme, când scoteați batista din buzunar, mirosea de parcă un copil de cor ar fi clătinat cădelnița cu mirodenii în spatele dumneavoastră.

Rămase foarte mirat. Lui i se părea că nu se schimbase. Dar doamna de Condamin se apropie şi mai mult de el, şoptindu-i prieteneşte:

— Dragă părinte, îmi îngăduiți să vă vorbesc deschis, nu-i aşa?... Ei bine! Rău faceți că vă neglijați. Abia dacă vă radeți, nu vă mai pieptănați deloc, părul vă stă zburlit de parcă v-ați încăierat cu cineva. Vă încredințez că toate astea fac o impresie tare proastă. Doamna Rastoil şi doamna Delangre

îmi spuneau ieri că nu vă mai recunosc. Vă compromiteți succesele!

Abatele izbucni într-un râs sfidător, clătinându-şi capul zburlit şi puternic.

— Acum s-a terminat, se mulțumi el să răspundă; n-au încotro şi vor trebui să mă ia aşa nețesălat cum sunt.

Plassansul, într-adevăr trebui să-l ia nețesălat. Din preotul suplu de-odinioară nu mai rămăsese decât o figură mohorâtă, despotică, supunând toate voințele. Fața lui, devenită iarăşi pământie, avea priviri vultureşti; mâinile-i puternice se ridicau, pline de amenințări şi pedepse. Oraşul fu de-a dreptul îngrozit, văzând stăpânul pe care şi-l alesese luând proporții nemăsurate, cu. rasa lui murdară, mirosind urât, cu părul roşu, ca de diavol. Teama mocnită a femeilor îi spori puterea şi mai mult. Se purtă necruțător cu penitentele şi niciuna nu îndrăzni să plece de la el; veneau la el cuprinse de fiori, iar înfrigurarea aceea le era pe plac.

— Dragă, îi mărturisi doamna de Condamin Marthei, greşeam când voiam să se parfumeze; mă obişnuiesc, şi chiar găsesc că-i stă mult mai bine aşa… Iată un bărbat adevărat!

Abatele Faujas domnea mai cu seamă la episcopie. De la alegeri, îl lăsase pe monseniorul Rousselot să ducă un trai de prelat trândav. Episcopul stătea închis cu dragele-i bucoavne la el în cabinet, unde abatele, care conducea treburile diocezei din încăperea alăturată, îl ținea de-a dreptul sub cheie, lăsându-l să vadă numai acele persoane de care nu se îndoia. Clerul tremura sub mâna acelui stăpân absolut; bătrânii preoți cu păr alb se aplecau în fața lui cu umilința-le ecleziastică, renunțând la orice împotrivire. Adesea, monseniorul Rousselot, închis în cabinet cu abatele Surin, plângea cu lacrimi mari, tăcute; regreta mâna uscățivă a abatelui Fenil, care avea ceasuri de blândețe, în timp ce acum se simțea parcă zdrobit ca sub o apăsare implacabilă şi continuă. Apoi zâmbea, se resemna, şoptind cu egoismul lui plăcut:

— Hai, copile, la treabă… N-ar trebui să mă plâng, duc viața la care am visat dintotdeauna: o singurătate

desăvârşită şi cărţi.

Şi ofta, adăugând cu glas scăzut:

— Aş fi fericit, de nu m-aş teme că am să te pierd, dragul meu Surin... În cele din urmă n-o să te mai îngăduie aici. Ieri, mi s-a părut ca te priveşte cu ochi bănuitori. Te implor, spune totdeauna ca el, treci de partea lui, nu mă cruța. Vai! nu-mi mai rămâi decât tu.

La două luni după alegeri, abatele Vial, unul dintre marii vicari ai monseniorului, plecă să se instaleze la Roma. Fireşte, abatele Faujas îi ocupă locul, cu toate că de multă vreme era făgăduit abatelui Bourrette. Şi nu-l numi pe acesta din urmă nici măcar paroh la Saint-Saturnin, post pe care-l lăsa vacant; ci puse acolo un tânăr preot ambițios, din care făcu omul lui.

— Monseniorul nici n-a voit să audă de dumneata, îi spuse scurt abatelui Bourrette, când îl întâlni.

Şi pentru că bătrânul preot pomeni ceva despre o întrevedere cu monseniorul, căruia avea să-i ceară o explicație, adăugă ceva mai blând:

— Monseniorul e prea suferind ca să poată primi. Bizuiți-vă pe mine, vă voi susține cauza.

De cum ajunse în Cameră, domnul Delangre votă cu majoritatea. Plassans trecuse de partea Imperiului pe față. Se păru chiar că abatele se răzbună întrucâtva pe burghezii aceia prudenți, purtându-se urât cu ei şi bătând din nou în cuie portițele ce dădeau în fundătura Chevillofetes, silindu-i astfel pe domnul Rastoil şi pe prietenii lui să intre la subprefect prin piață, pe uşa oficială. Când apărea la reuniunile intime, domnii aceia se purtau cu multă umilință față de el. Şi atât de mare era fascinația, teroarea mocnită a trupului său mare şi neglijent îmbrăcat, încât chiar şi când nu era de față, nimeni nu îndrăznea să rostească nici cel mai mărunt cuvânt în doi peri pe seama lui.

— E un om de mare merit, declara domnul Péqueur des Saulaies, care aspira la o prefectură.

— Un om întru totul remarcabil, repeta şi doctorul Porquier.

Toți încuviințau din cap. Numai domnul de Conejamin, pe care corul acela de elogii îl călca pe nervi, îşi îngăduia uneori bucuria să-i pună în încurcătură.

— În orice caz nu are caracter frumos, şoptea el.

Cuvintele astea îi înghețau pe cei de față. Fiecare dintre domnii de-acolo îşi bănuia vecinul de a fi vândut cumplitului abate.

— Marele vicar are o inimă de aur, îndrăznea să susțină domnul Rastoil, cu prudență; numai că, asemeni tuturor marilor spirite, are o putere întrucâtva cam aspră.

— Exact ca şi mine, care mă acomodez foarte uşor în viață dar totdeauna am trecut drept un om aspru, exclamă domnul de Bourdeu, împăcat cu societatea de când avusese o lungă convorbire cu abatele Faujas.

Şi voind să împace pe toată lumea, preşedintele continuă:

— Ştiți că e vorba de o episcopie pentru marele vicar?

Şi-atunci mulțumirea le înflorea pe fețe. Domnul Maffre spera din inimă ca abatele să fie numit episcop chiar la Plassans, după ce monseniorul Rousselot, a cărui sănătate era şubredă, se va fi retras.

— Fiecare am avea de câştigat, spunea cu naivitate abatele Bourrette. Boala l-a oțărât pe monsenior, şi ştiu că minunatul nostru Faujas face eforturi disperate pentru a-l abate de la unele porniri nedrepte.

— Ține mult la dumneavoastră, îl încredința judecătorul Paloque, proaspăt decorat. Soția mea l-a auzit plângându-se de uitarea în care ați fost lăsat.

Când abatele Surin se afla acolo, le ținea şi el isonul; dar cu toate că avea mitra episcopală în buzunar, după cum spuneau preoții din dioceză, succesul abatelui Faujas îl îngrijora. Îl privea cu aerul lui drăgălaş, jignit de asprimea acestuia, amintindu-şi de cele prezise de monsenior, căutând fisura ce-ar fi putut preface colosul în pulbere.

Domnii aceia erau mulțumiți, în afara domnului de Bourdeu şi a domnului Péqueur des Saulaies, care încă mai aşteptau binefaceri din partea guvernului. Încât ei doi erau cei mai călduroşi partizani ai abatelui Faujas. Ceilalți, la

drept vorbind, s-ar fi revoltat bucuros, dac-ar fi îndrăznit; osteniseră de veşnica recunoştinţă pretinsă de către stăpân, doreau cu ardoare ca o mână curajoasă să-i scape. De aceea schimbară priviri stranii, deîndată cuminţite, în ziua când doamna Paloque întrebă prefăcându-se cât se poate de indiferentă:

— Dar abatele Fenil ce mai face? E un car de ani de când n-am mai auzit vorbindu-se despre el.

O tăcere adâncă se lăsă. Domnul de Condamin era singurul care să se aventureze pe un teren atât de şubred; toţi îl priviră.

— Dar, răspunse el liniştit, îl cred zăvorât pe proprietatealui de la Tulettes.

Iar doamna de Condamin adăugă cu un râs ironic:

— Putem dormi liniştiţi, s-a terminat cu el, n-o să se mai amestece în afacerile din Plassans.

Singură Marthe mai constituia un obstacol. Abatele Faujas simţi că îi scapă pe zi ce trece tot mai mult; îşi încorda voinţa, făcea apel la puterile lui de preot şi de bărbat pentru a o supune, fără a izbuti să domolească în ea înflăcărarea ce i-o insuflase. Căci se îndrepta spre ţinta logică a oricărei pasiuni, pretindea să pătrundă tot mai adânc cu fiecare oră în pacea, extazul şi neantul desăvârşit al fericirii divine. Şi o învăluia ca o spaimă de moarte de-a se simţi parcă zidită în adâncul propriei sale cărni, de-a nu se putea înălţa până la acel prag luminos, pe care i se părea că-l zăreşte tot mai departe, tot mai sus. Acum tremura la Saint-Saturnin, în întunecimea aceea rece, unde se înfruptase din apropieri atât de pline de arzătoare desfătări; acordurile orgilor treceau peste grumazul ei plecat, fără a-i mai înfiora părul cu o undă de voluptate; fumegarea albă a tămâiei n-o mai făcea să aţipească în plin vis mistic; capelele arzând de lumânări aprinse, sfintele chivote strălucind ca nişte aştri, odăjdiile de aur şi argint păleau, se clătinau sub privirile ei înecate în lacrimi. Şi-atunci, asemeni unei osândite, mistuită de focurile paradisului, înălţa braţele deznădăjduită, pretinzându-l pe cel iubit, care i se refuza, bălmăjind,

strigând:

— Doamne Dumnezeule, Doamne Dumnezeule, de ce nu mai sălăşluieşti în mine?

Ruşinată, rănită parcă de răceala mută a bolţilor, Marthe plecă din biserică mânioasă ca o femeie dispreţuită. Visa la suplicii, ca să-şi poată oferi sângele; se zbătea cu furie în neputinţa de-a merge mai departe decât rugăciunea, de-a nu se putea azvârli dintr-un salt în braţele Domnului. Apoi, întoarsă acasă, întreaga ei speranţă era abatele Faujas. Numai el o putea dărui lui Dumnezeu; deschisese dinainte-i bucuriile iniţierii, acum trebuia să sfâşie vălul în întregime. Şi imagina mulţime de practici ce-ar fi dus la satisfacerea completă a fiinţei ei. Dar preotul se mânia, uitând de sine până la a-i vorbi grosolan, refuzând s-o asculte câtă vreme n-ar fi îngenuncheat-o şi umilit-o, rămânând inertă precum un cadavru. Ea îl asculta în picioare, răsculată de o revoltă a întregului său trup, întorcând împotrivă-i ura dorinţelor ei înşelate, învinuindu-l de laşa trădare de pe urma căreia agoniza.

Adesea, bătrâna doamnă Rougon crezu de cuviinţă să intervină între abate şi fiica ei, aşa cum pe vremuri intervenea între aceasta şi Mouret. După ce Marthe îi povesti necazurile ei, îi vorbi preotului ca o soacră ce vrea fericirea copiilor săi, trecându-şi timpul să aducă pacea în căsnicia lor.

— Ei hai, îi spuse ea zâmbind, oare nu puteţi trăi liniştiţi! Marthe se plânge întruna iar dumneata pari întotdeauna bosumflat pe ea… Şiu eu bine că femeile sunt exigente, dar mărturiseşte şi dumneata că-ţi lipseşte un pic de bunăvoinţă… Sunt de-a dreptul îndurerată de ceea ce se întâmplă; ar fi atât de uşor să vă înţelegeţi! Te rog, dragul meu abate, fii mai blând!

La fel de prieteneşte îl certa şi pentru ţinuta lui neglijentă Simţea, adulmecând ca o femeie pricepută, că abuza de izbânda lui. Apoi îşi scuza fiica; scumpa ei copilă suferise mult, sensibilitatea ei nervoasă pretindea mari menajamente; avea de altfel o fire minunată, era iubitoare de felul ei, lucru

de care un om abil ar fi dispus după bunul lui plac. Dar într-una din zile, pe când îl învăța astfel cum să facă din Marthe tot ce-ar fi dorit, abatele Faujas osteni de veşnicele ei sfaturi.

— Ei, asta-i, strigă el cu grosolănie, fiica dumneavoastră e nebună, mă omoară cu zile, nu mai vreau să mă ocup de ea... I-aş da mult celui care m-ar scăpa de ea.

Doamna Rougon îl privi țintă subțiindu-şi buzele.

— Ascultă, dragul meu, îi răspunse după o tăcere, eşti lipsit de tact; iar asta o să te piardă. Şi n-ai decât s-o pățeşti, dacă te amuză. Mie, la urma urmelor, puțin îmi pasă. Te-am ajutat nu de dragul ochilor dumitale frumoşi, ci ca să le fiu pe plac prietenilor noştri de la Paris. Mi se scria să te pilotez, şi te-am pilotat... Numai că, fii atent la un lucru: n-am să îndur să vii să faci pe stăpânul la mine în casă. Că micuțul Péqueur şi drăguțul de Rastoil tremură la vederea sutanei dumitale, asta-i bine. Dar nouă, nouă nu ne e frică, şi înțelegem să rămânem noi stăpânii. Soțul meu a cucerit Plassansul înaintea dumitale, şi-l vom păstra, țin să ți-o spun.

Din ziua aceea, o mare răceală domni între soții Rougon şi abatele Faujas. Când Marthe se duse din nou să se plângă; mama ei îi spuse limpede:

— Abatele tău îşi bate joc de tine. N-o să ai niciodată nici cea mai mică mulțumire de pe urma acestui om... Să fiu în locul tău, nu m-aş sfii să-i azvârl adevărul în față. Şi-ntâi de toate, e murdar ca un rândaş de la o vreme; nu înțeleg cum poți mânca lângă el!

Adevărul e că doamna Rougon îi şoptise soțului ei un plan cât se poate de ingenios. Era vorba să-l doboare pe abate ca să beneficieze de succesul lui. Acum, când oraşul vota corect, Rougon, care nu voise să rişte o campanie deschisă, avea să fie de ajuns pentru a-l menține pe calea cea bună. Salonul verde avea să fie cu atât mai puternic. Din clipa aceea, Félicité aşteptă cu viclenia răbdătoare căreia îi datora averea.

În ziua în care mama sa îi jură că abatele „îşi bate joc de ea”, Marthe se duse la Saint-Saturnin cu inima sângerândă, hotărâtă să facă un apel suprem. Rămase două ore în

biserica pustie, spunând toate rugăciunile, aşteptând extazul, chinuindu-se în căutarea uşurării. Umilința o făcea să se prosterneze într-atât, încât să se contopească cu dalele, revolta o sumețea, încleştând dinții, în vreme ce toată făptura ei, încordată până la nebunie, se zdrobea neapucând, nesărutând decât golul patimii ei. După ce se ridică, după ce ieşi, cerul i se păru negru; nu simțea caldarâmul sub picioare, iar străzile înguste îi dădeau impresia unei imense singurătăți. Îşi zvârli pălăria şi şalul pe masa din sufragerie şi se năpusti drept în camera abatelui Faujas.

Acesta, stând la măsuța lui, cugeta, cu pana căzută din mână. Îi deschise, cu gândul aiurea; când o zări atât de palidă dinainte-i, cu o hotărâre arzătoare în priviri, avu un gest de mânie.

— Ce vreți? o întrebă, de ce ați urcat?... Coborâți şi aşteptați-mă jos, dacă aveți ceva să-mi spuneți.

Marthe îl împinse şi intră fără o vorbă.

El şovăi o clipă, stăpânindu-şi furia ce-l făcuse să-şi înalțe mâna. Stătea în picioare, în fața ei, fără a închide uşa rămasă larg deschisă.

— Ei, ce doriți? o întrebă iarăşi; sunt ocupat.

Marthe închise uşa. Apoi, rămasă singură cu el, se apropie. În sfârşit spuse:

— Vreau să vă vorbesc.

Se aşezase, uitându-se prin cameră, la patul îngust, la comoda sărăcăcioasă, la crucifixul mare, din lemn negru, a cărui bruscă apariție pe peretele gol o făcu să simtă un scurt fior. O linişte ca de gheață cădea din tavan. Vatra sobei era goală, fără urmă de cenuşă.

— O să răciți, îi spuse preotul cu vocea domolită. Vă rog, haideți să coborâm.

— Nu, vreau să vă vorbesc, spuse Marthe iarăşi.

Şi împreunându-şi mâinile ca o penitentă la spovedanie, rosti:

— Vă datorez mult... Înainte de venirea dumneavoastră, nu-mi simțeam sufletul. Dumneavoastră mi-ați vrut mântuirea. Datorită dumneavoastră am cunoscut singurele

bucurii din viața mea. Sunteți mântuitorul şi tatăl meu. De cinci ani, nu trăiesc decât prin şi pentru dumneavoastră.

Vocea i se frângea, începea să lunece pentru a cădea în genunchi. Preotul o opri cu un gest.

— Da! strigă Marthe, dar acum sufăr, am nevoie de ajutorul dumneavoastră… Ascultați-mă, părinte. Nu plecați din mine. Nu mă puteți părăsi astfel… Vă spun că Dumnezeu nu mă mai aude. Nu-L mai simt… Fie-vă milă, rogu-vă. Sfătuiți-mă, îndrumați-mă spre îndurarea divină ale cărei prime bucurii m-ați făcut să le cunosc; învățați-mă ce se cuvine să fac pentru a mă vindeca, pentru a înainta în dragostea față de Domnul.

— Trebuie să vă rugați, spuse preotul cu gravitate.

— M-am rugat, m-am rugat ore întregi, cu capul în mâini, încercând să mă contopesc cu fiece cuvânt de adorație, dar n-am simțit alinarea, nu l-am simțit pe Dumnezeu.

— Trebuie să vă rugați şi iar să vă rugați; să vă rugați fără-ncetare, până ce Dumnezeu se va îndura şi va pogorî în voi.

Marthe îl privea cu nelinişte.

— Prin urmare nu există decât rugăciunea? Nu puteți face nimic altceva pentru mine?

— Nu, nimic, rosti el aspru.

Marthe îşi înălță mâinile tremurătoare într-un elan deznădăjduit, cu pieptul plin de mânie. Dar se înfrână. Şi îngăimă:

— Cerul dumneavoastră e închis. M-ați călăuzit până aici ca să mă izbesc de un zid… Eram atât de liniştită, vă amintiți, când ați venit! Trăiam în ungherul meu, lipsită de orice dorință, de orice urmă de curiozitate. Şi m-ați trezit prin cuvinte ce-mi răscoleau inima. M-ați făcut să încep o a doua tinerețe… Ah, nici nu vă închipuiți câtă bucurie îmi dăruiați, la început! Simțeam o căldură blândă în întreaga mea ființă, ce mă străbătea pe de-a-ntregul. Îmi ascultam inima. Nutream o speranță necuprinsă. La patruzeci de ani, toate acestea mi se păreau ridicole uneori, şi zâmbeam; apoi mă iertam, într-atât de fericită mă simțeam… Dar acum vreau restul fericirii făgăduite. Nu se poate să fie numai atât. Mai e

şi altceva, nu-i aşa? Înțelegeți-mă, am ostenit de toată dorința asta veşnic trează, dorința asta m-a pârjolit, mă face să mă simt în agonie. Trebuie să mă grăbesc, acum când mi-am pierdut sănătatea; nu vreau să fiu păcălită... Mai e şi altceva, spuneți-mi că mai e şi altceva.

Abatele Faujas rămânea impasibil, lăsând să treacă potopul acela de cuvinte înflăcărate.

— Nu mai e nimic, nu mai e nimic altceva! rosti Marthe mânioasă; atunci m-ați înşelat... Mi-ați făgăduit cerul, colo jos, pe terasă, în serile când cerul era spuzit de stele. Iar eu am încuviințat. M-am vândut, m-am dat pe de-a-ntregul. Îmi luaseră mințile acele prime stări de duioşie resimțite de pe urma rugăciunii... Astăzi, târgul nostru nu mai ține; încât înțeleg să mă retrag în ungherul meu, să-mi regăsesc viața liniştită dinainte. Voi da pe toată lumea afară din casă, voi aranja casa, voi cârpi rufăria la locul meu obişnuit de pe terasă... Da, îmi plăcea să cârpesc rufăria. Cusutul nu mă obosea... Şi vreau ca Désirée să fie alături de mine, pe băncuța ei; râdea, cosea păpuşi, biată copilă neştiutoare...

Şi izbucni în plâns.

— Îmi vreau copiii îndărăt... Ei mă apărau. Când n-au mai fost aici, mi-am pierdut capiii, am început s-o iau razna... De ce mi i-ați luat?... Au plecat unul câte unul, şi casa mi-a devenit parcă străină. Inima mea nu mai era aici. Eram mulțumită când puteam lipsi o după-amiază; apoi, seara, când mă întorceam, mi se părea că vin la nişte străini. Până şi mobilele mi se păreau duşmănoase, reci. Uram casa... Dar am să-i iau îndărăt, bieții micuți. Vor schimba totul aici, de cum se vor întoarce... O, de-aş mai putea dormi ca înainte, atât de fără grijă!

Se exalta din ce în ce. Preotul încercă s-o liniştească printr-un mijloc ce-i reuşise deseori.

— Ei hai, fiți rezonabilă, dragă doamnă, spuse căutând să-i apuce mâinile, ca să i le țină strâns într-ale sale.

— Nu mă atingeți! strigă Marthe dându-se îndărăt. Nu vreau... Când îmi țineți mâinile, sunt slabă ca un copil. Căldura mâinilor dumneavoastră mă umple de laşitate... Iar

mâine ar trebui s-o iau de la început; pentru că, vedeți, aşa nu mai pot trăi, iar dumneavoastră nu mă liniştiți decât o oră.

Se întunecase la față. Şi şopti:

— Nu, acum sunt osândită. Niciodată nu-mi voi mai putea iubi casa. Iar dacă se vor întoarce, copiii vor întreba de tatăl lor… Ei, da, vedeți, asta nu-mi dă pace… Nu voi fi iertată decât atunci când îmi voi mărturisi fărădelegea unui preot.

Şi căzu în genunchi:

— Sunt vinovată. De asta fața Domnului se întoarce de la mine.

Abatele Faujas voi s-o ridice.

— Tăceți din gură, spuse mânios. Nu vă pot primi aici mărturisirea. Veniți mâine la Saint-Saturnin.

— Părinte, spuse Marthe rugătoare, fie-vă milă! Mâine nu voi mai avea puterea.

— Vă interzic să vorbiți, strigă preotul cu şi mai multă violență; nu vreau să ştiu nimic, am să întorc capul, am să-mi astup urechile.

Şi se dădu înapoi, cu brațele întinse, ca pentru a opri mărturisirea pe buzele Marthei. Se priviră amândoi o clipă în tăcere, cu mânia mocnită a complicității.

— Nu un preot o să vă audă, adăugă ceva mai înăbuşit. Aici nu se află decât un biet om care să vă judece şi să vă osândească.

— Un om! spuse Marthe înnebunită. Ei, da! e mult mai bine aşa. Prefer să fie un om!

Şi se ridică în picioare, spunând, dusă de înfrigurare:

— Nu mă mărturisesc, ci vă spun greşeala pe care am săvârşit-o. După copii, l-am lăsat să plece pe tată. Niciodată nu m-a bătut, nefericitul! Eu eram nebună. Simțeam arsuri pe tot trupul, mă zgâriam cu unghiile, trebuia să simt răceala pardoselii, ca să mă liniştesc. Apoi, după ce criza trecea, simțeam o asemenea ruşine să mă văd goală de față cu atâta lume, încât nu îndrăzneam să vorbesc. De-ați şti ce coşmare îngrozitoare mă azvârleau pe jos! Infernul tot mi se învârtea în creştet. Iar el, bietul om, îmi făcea milă văzându-l cum

clănțăne din dinți. Îi era teamă de mine. După ce plecați de-acolo, nici nu îndrăznea să se mai apropie de mine, își petrecea noaptea pe un scaun.

Abatele Faujas încercă s-o oprească.

— Vă ucideți, spuse. Nu mai răscoliți amintirile acestea. Dumnezeu va ține seamă de suferințele dumneavoastră.

— Din vina mea a ajuns la Tulettes, continuă Marthe impunându-i tăcere printr-un gest energic. Îmi spuneați cu toții că-i nebun… A, ce viață de neîndurat! Totdeauna am trăit cu spaima nebuniei. Când eram tânără, mi se părea că mi se smulge țeasta și că mi se golește capul. Simțeam ca un bulgăre de gheață în frunte. Iar senzația asta de îngheț am simțit-o iarăși, mi-a fost teamă că o să înnebunesc, totdeauna, totdeauna… Iar pe el, pe el l-au dus. Iar eu nu m-am împotrivit. Nu mai știam ce-i cu mine. Dar de-atunci, nu pot închide ochii, fără să-l văd în față. Asta mă face să mă port atât de straniu, să stau țintuită ceasuri în șir în același loc, cu ochii căscați… Și știu casa aceea, parcă o văd. Unchiul Macquart mi-a arătat-o. E cenușie, ca o închisoare, cu ferestre negre.

Se sufoca. Își duse o batistă la gură, apoi o luă, pătată cu câteva picături de sânge. Preotul, cu brațele încrucișate la piept, aștepta sfârșitul crizei.

— Știți totul, nu-i așa, isprăvi Marthe, bâlbâindu-se. Sunt o făptură nevrednică, am păcătuit pentru dumneata… Dar dăruiește-mi viața, dăruiește-mi bucuria, și voi pătrunde fără nicio remușcare în fericirea supraomenească pe care mi-ai făgăduit-o.

— Minți! spuse preotul pe îndelete. Nu știu nimic, nu știam că ai făptuit fărădelegea asta.

Ea se dădu îndărăt la rându-i, cu mâinile împreunate, bâiguind, țintuindu-l cu priviri îngrozite. Apoi, dusă, nemaiștiind ce face, deveni familiară:

— Ascultă, Ovide, șopti, te iubesc și o știi, nu-i așa? Te-am iubit, Ovide, din seara când ai pășit aici… Nu ți-am spus-o. Simțeam că ți-ar displace. Dar simțeam fără greș că-mi ghicești taina inimii. Eram mulțumită, nădăjduiam că vom

putea fi fericiți într-o bună zi, într-o unire întru totul divină... încât de dragul tău am golit casa. M-am târât în genunchi şi te-am slujit... Dar nu poți fi atât de crud până la capăt! Ai consimțit la toate, mi-ai îngăduit să fiu numai a dumitale, să îndepărtez piedicile ce ne stăteau în cale. Adu-ți aminte, te implor. Iar acum, când sunt bolnavă, părăsită, cu inima zdrobită, cu capul golit, nu-i cu putință să mă respingi... N-am rostit nimic cu glas tare, ce-i drept. Dragostea mea vorbea iar tăcerea dumitale răspundea. Omului din dumneata mă adresez, iar nu preotului. Mi-ai spus că nu se află aici decât un biet om. Omul mă va înțelege... Te iubesc, Ovide, te iubesc şi mor de pe urma acestei iubiri!

Marthe plângea în hohote. Abatele Faujas îşi înălțase întreaga lui statură şi, apropiindu-se de Marthe, lăsă să cadă asupră-i dispreţul ce-l nutrea față de femeie.

— O, carne scârbavnică! Speram să fii îndeajuns de înțeleaptă încât niciodată să nu ajungi a rosti cu glas tare toate murdăriile astea... Da, e veşnica luptă a răului împotriva voințelor oțelite. Eşti ispita josnică, laşitatea, prăbuşirea cea de pe urmă! Preotul nu are alți duşmani decât pe voi, şi ar trebui să fiți alungate din biserici pentru necurățenia voastră blestemată.

— Te iubesc, Ovide, îngăimă Marthe iarăşi; te iubesc, ajută-mă!

— Prea mult am stat în preajma dumitale. De nu voi izbuti, va fi din pricina ta, femeie, ce mă vei fi abătut din tăria mea, doar de dragul dorinței tale. Piei din calea mea, pleacă, Satano! Te voi bate ca să-ți alung îngerul cel rău din trup.

Marthe se lăsase să lunece, pe jumătate sprijinită de perete, mută de groază în fața pumnului amenințător al preotului. Părul i se despletea, o şuviță mare, albă, îi căzuse pe frunte. Când, căutând vreun ajutor în camera goală, zări crucifixul din lemn negru, încă mai avu puterea să întindă brațele spre el, într-un gest pătimaş.

— Nu implora crucea! exclamă preotul în culmea mâniei. Isus a trăit în neprihănire, de asta a avut tăria să moară aşa cum a murit!

Doamna Faujas se întorsese, ținând pe după braț: o coşniță mare, plină cu provizii. O lăsă repede jos, văzându-şi fiul pradă acelei înspăimântătoare mânii. Îi apucă brațele:

— Ovide, linişteşte-te, copile, îi şopti mângâindu-l.

Apoi, întorcându-se spre Marthe năruită, o fulgeră cu privirea.

— Aşadar nu eşti în stare să-l laşi în pace!... De vreme ce nu te vrea, barem nu-l face să-şi iasă din fire. Hai, coboară, nu poți rămâne aici!

Marthe nu se clintea. Doamna Faujas trebui s-o ridice şi s-o împingă spre uşă; o învinuia că a aşteptat să plece de-acasă, îi smulgea făgăduiala că n-avea să mai urce, pentru a întoarce casa pe dos cu asemenea scene. Apoi închise uşa cu zgomot după ea.

Marthe coborî clătinându-se. Nu mai plângea. Îşi spunea:

— François o să se întoarcă, François o să-i dea afară pe toți.

XXI

Trăsura de Toulon care trecea prin Tulettes, unde se afla un han de poştă, pleca din Plassans la ora trei. Marthe, biciuită de energia unei idei fixe, nu voi să piardă o clipă; îşi puse pălăria şi şalul, poruncindu-i Rosei să se îmbrace îndată.

— Nu ştiu ce-o fi apucat-o pe doamna, îi spuse bucătăreasa Olympiei; cred că plecăm într-o călătorie de câteva zile.

Marthe lăsă cheile în uşi. Se zorea să plece odată. Olympe, ținându-se de ea, încercă zadarnic să afle unde se duce şi câte zile o să lipsească.

— Fiți liniştită, îi spuse de pe prag cu vocea ei mieroasă; am eu grijă de tot, o să le găsiți pe toate la locul lor... Stați cât trebuie, terminați-vă treburile. Dacă vă duceți la Marsilia, aduceți-ne scoici proaspete.

Marthe nici nu dăduse colțul străzii Taravelle, că Olympe punea stăpânire pe casa întreagă. Când se întoarse, Trouche îşi găsi nevasta trântind uşile, scotocind prin mobile, răscolind, fredonând, umplând odăile cu vârtejul fustelor ei.

— A plecat, şi mârțoaga ei de slujnică odată cu ea! Şi strigă lăfăindu-se într-un fotoliu. Ce mai noroc chior ar pica pe noi, dacă ar crăpa amândouă într-un şanț!... Oricum, o să ne simțim al naibii de bine o vreme. Uf! ca straşnic e când eşti singur, nu-i aşa, Honoré? Hai, vino să mă pupi! Suntem la noi acasă, am putea să stăm numai în cămaşă, dacă am pofti.

Între timp, Marthe şi Rose sosiră tocmai bine pe bulevardul Sauvaire, în clipa când trăsura de Toulon pornea.

Cupeul era liber. Când servitoarea o auzi pe stăpână zicând surugiului că va coborî la Tulettes, se urcă bodogănind. Nici nu ieşise trăsura din oraş, că se şi puse pe cârtit, spunând întruna cu îndărătnicie:

— Şi eu, care credeam că v-a venit mintea la cap! Îmi închipuiam că ne ducem la Marsilia, să-l vedem pe domnul Octave. Am fi adus o langustă şi nişte moluşte… Ei da, prea m-am grăbit. La fel ca înainte aţi rămas, tot la nenorocire trageţi, nu mai ştiţi ce să mai scorniţi ca să vă faceţi rău.

Marthe, stând în colţul cupeului, pe jumătate leşinată, i se lăsa în voie. O slăbiciune ucigătoare punea stăpânire pe ea, acum când nu se mai îndârjea împotriva durerii ce-i zdrobea pieptul. Dar bucătăreasa nici n-o privi.

— Ce mai caraghioslâc, să vă duceţi să-l vedeţi pe domnul! Halal spectacol, o să vă înveselească nevoie mare! O săptămână n-o să mai putem închide ochii noaptea. Degeaba o să vă fie teamă de diavol, a naibii să fiu dacă m-oi scula să mă uit pe sub mobile!… Barem dacă vizita dumneavoastră i-ar face bine domnului; dar e în stare să vă privească mult şi bine şi-apoi să crape chiar el. Nădăjduiesc din inimă că nu veţi fi lăsată să intraţi. Mai întâi, pentru că nu-i voie… Ştiţi ceva, n-ar fi trebuit să mă urc în trăsură, când aţi pomenit de Tulettes; poate că de una singură n-aţi fi îndrăznit să faceţi prostia asta.

Un oftat al Marthei o întrerupse. Se întoarse spre ea, o văzu albă la faţă şi sufocându-se, şi se supără încă şi mai rău; apoi scoborî un ochi de geam ca să vină aer mai mult.

— Ei da, cădeţi-mi în braţe acu'! Oare nu v-ar sta mai bine la dumneavoastră în pat, să vă îngrijiţi de sănătate? Când te gândeşti că aţi avut norocul să fiţi înconjurată tot de oameni devotaţi, fără ca măcar să-i aduceţi mulţumită bunului Dumnezeu! Ştiţi bine că ăsta-i adevărul Domnul părinte, mama dânsului, sora lui, până şi domnul Trouche nu mai ştiu cum să vă răsfeţe; s-ar azvârli şi-n foc de dragul dumneavoastră, şi vă stau la dispoziţie la orice oră din zi şi din noapte. Am văzut-o pe doamna Olympe plângând, da, plângând, ultima oară când aţi fost bolnavă. Mda! Şi cum le

sunteți recunoscătoare pentru bunătatea lor? Le faceți necazuri, plecați pe furiş ca să-l vedeți pe domnul, cu toate că ştiți că asta o să-i supere rău; pentru că lor domnul nu le e pe plac, că se purta aşa de rău cu dumneavoastră... Ştiți ce, vreți să v-o spun pe şleau, doamnă? măritişul nu v-a priit, n-ați luat de la domnul decât răutatea. Pricepeți? Sunt zile când sunteți la fel de rea ca şi el.

Şi o ținu aşa până la Tulettes, apărându-i pe Faujas şi pe Trouche, învinuindu-şi stăpâna de tot soiul de răutăți. În cele din urmă spuse:

— Oameni ca ăştia ar fi stăpâni minunați, de-ar avea bani destui ca să țină servitori! Dar averea nu pică niciodată decât la cei cu inimă pestriță.

Marthe, ceva mai calmă, nu spunea nimic. Se uita în neştire la copacii subțiratici cum se perindă de-a lungul drumului, la ogoarele întinse ce se desfăşurau ca nişte bucăți de stofă de culoare închisă. Bruftuluielile Rosei se pierdeau în clătinările trăsurii.

La Tulettes, Marthe se îndreptă spre casa unchiului Macquart, urmată de bucătăreasă, căreia acum îi tăcuse gura, înălțând din umeri, cu buzele strânse.

— Cum aşa! Tu eşti? exclamă unchiul cât se poate de mirat. Credeam că stai la pat. Mi s-a spus că eşti bolnavă... Ei, ei, micuțo, nu prea pari cine ştie ce sănătoasă... Oare vii să mă pofteşti la cină?

— Aş vrea să-l văd pe François, unchiule, zise Marthe.

— François? se miră uncheşul privind-o drept în față, ai vrea să-l vezi pe François? Asta înseamnă că eşti o nevastă bună. Bietul băiat, a strigat destul după tine. Îl zăream din capătul grădinii, cum izbeşte cu pumnii în pereți şi te strigă... Vasăzică vii să-l vezi? Credeam că l-ați uitat cu toții, acolo.

Lacrimi mari se iviseră în ochii Marthei.

— N-o să fie uşor să-l vedem astăzi, continuă Macquart. Curând se face ora patru. Şi-apoi, nu prea ştiu dacă directorul o să-ți dea voie. Mouret nu-i cuminte de la o vreme; sparge tot, amenință că dă foc la şandrama. Pe legea

mea! nebunii nu sunt în toane bune în fiece zi.

Îl asculta, înfiorată toată. Se pregătea să-l întrebe ceva pe unchi, dar se mulțumi să întindă doar mâinile spre el.

— Te implor! Am venit anume pentru asta; trebuie neapărat să vorbesc cu François astăzi, acum… Ai prieteni în casa aceea, poți să-mi deschizi uşile..

— Vezi bine, vezi bine, şopti Macquart, fără a spune nimic mai limpede.

Părea uluit, nepricepând bine cauza acelei călătorii bruşte, fiind înclinat să discute cazul dintr-un punct de vedere personal, numai de el ştiut. O întrebă din priviri pe bucătăreasă, care întoarse spatele, O părere de zâmbet i se ivi în sfârşit pe buze.

— Asta-i, de vreme ce aşa vrei, şopti, am să încerc să te slujesc. Numai că, ține minte, dacă maică-ta o să şc supere, să-i explici că nu m-am putut împotrivi dorinței tale… Mi-e teamă că o să-ți faci rău. Nu-i o treabă veselă, te încredințez.

Când plecară, Rose se împotrivi din răsputeri să-i însoțească. Se aşezase în fața focului din butuci, de viță care ardea în soba cea mare.

— N-am nevoie să mă duc ca să-mi scoată ochii, zise cu acreală. Domnul nu mă prea avea la stomac… Rămân aici, mai bine mă încălzesc.

— Atunci fii drăguță şi pregăteşte-ne o ulcică de vin fiert, îi şopti uncheşul la ureche, vinul şi zahărul sunt aici, în bufet. O să avem nevoie de asta, când ne-om întoarce.

Macquart nu-şi duse nepoata la intrarea principală a ospiciului de alienați. O luă la stânga, întrebă la o portiță de paznicul Alexandre, cu care schimbă câteva cuvinte pe şoptite. Apoi, fără o vorbă, porniră toți trei pe nişte coridoare nesfârşite. Paznicul mergea în frunte.

— Eu o să te aştept aici, zise Macquart oprindu-se într-o curticică; Alexandre rămâne cu tine.

— Aş fi vrut să fiu singură, şopti Marthe.

— Doamna să nu-şi închipuie că va fi o distracție, zise paznicul cu un zâmbet liniştit; şi aşa şi risc mult.

Mai traversară o a doua curte, apoi se opriră în fața unei

uşiţe. Pe când învârtea cheia încet, spuse cu glas scăzut:

— Nu vă fie teamă… E ceva mai liniştit de azi-dimineaţă; aşa că i s-a scos cămaşa de forţă… Dacă se înfurie, să ieşiţi de-a-ndăratelea, pricepeţi? şi mă lăsaţi pe mine cu el.

Marthe intră tremurând, cu gâtlejul uscat. La început nu văzu decât o masă ghemuită într-un colţ, la perete. Era pe înserat, chilia nu era luminată decât de-o lumină ca de pivniţă, ce venea de la o fereastră zăbrelită; prevăzută cu o prelungire din scânduri.

— Ei, flăcăule, strigă Alexandre cu familiaritate, ducându-se să-l bată pe umăr pe Mouret, îţi aduc pe cineva în vizită… Nădăjduiesc că o să te porţi frumos.

Apoi se întoarse şi se sprijini cu spatele de uşă, cu mâinile atârnându-i pe lângă trup, neslăbindu-l din ochi pe nebun. Mouret se ridicase fără grabă. Nu păru câtuşi de puţin mirat.

— Tu eşti, dragă? spuse cu glasul lui cei liniştit; te aşteptam, eram îngrijorat din cauza copiilor.

Marthe, care simţea cum i se moaie genunchii, îl privea cu îngrijorare, rămasă fără glas din pricina acelei primiri drăgăstoase. Şi-apoi, Mouret nu se schimbase; arăta chiar mai bine, se mai rotunjise şi se îngrăşase, era ras, cu ochii limpezi, de culoare deschisă. Avea iar ticurile lui de burghez mulţumit de sine; îşi frecă mâinile, clipi din ochiul drept, bătu pasul pe loc, sporovăind cu acea înfăţişare mucalită din zilele lui bune.

— Mă simt cât se poate de bine, dragă. O să ne putem întoarce acasă… Ai venit să mă iei, nu-i aşa?… Aţi avut grijă de lăptucile mele? Melcilor le plac al naibii de mult salatele, toată grădina o roseseră; dar ştiu eu cum să le vin de hac!… Am o mulţime de planuri, ai să vezi. Suntem destul de bogaţi, ne putem îngădui nişte mofturi acolo… Ia zi, nu cumva l-ai văzut pe moş Gautier din Saint-Eutrope, cât timp am lipsit eu? Îi cumpărasem treizeci de deca de vin prost, pentru cupajări. O să trebuiască să mă duc să-l văd… Dar tu, tu nu ţii minte nici de la mână pân' la gură.

Glumea, o ameninţa prieteneşte cu degetul.

— Pun prinsoare că am să găsesc totul alandala, continuă.

Voi nu puneți nimic la loc; uneltele le lăsați împrăştiate, dulapurile deschise, Rose murdăreşte odăile cu măturoiul ei... Dar Rose, ea de ce n-a venit? A, ce mai căpoasă! Niciodată n-o să s-aleagă nimic de ea! Tu nu ştii, dar într-o zi a vrut să mă dea pe uşă afară. Perfect... Casa a ajuns acum pe mâna ei, să mori de râs, nu alta... Dar de ce nu-mi spui nimic de copii? Désirée e tot la dădaca ei, nu-i aşa? O să ne ducem la ea s-o îmbrățişăm, s-o întrebăm dacă nu se plictiseşte. Vreau să mă duc şi la Marsilia, Octave mă îngrijorează; ultima oară când l-am văzut, ducea o viață tare dezordonată. Nu vorbesc de Serge: ăsta e prea cuminte, o să sfințească toată familia... Ştii, îmi face plăcere să vorbesc despre casă.

Şi vorbi, vorbi întruna, cerând noutăți despre fiecare arbore din grădină, stăruind asupra celor mai neînsemnate amănunte din gospodărie, făcând dovada unei memorii neobişnuite în legătură cu o mulțime de fapte mărunte. Marthe, adânc mişcată de afecțiunea pedantă pe care i-o dovedea, îşi închipui că dintr-o mare delicatețe are grijă să nu-i aducă nicio mustrare, să nu facă nici cea mai măruntă aluzie la tot ce îndurase. Se simțea iertată; şi lacrimi mari îi curgeau în tăcere pe amândoi obrajii, în timp ce genunchii i se prosternau, pentru a-i mulțumi.

— Fiți atentă, îi şopti paznicul la ureche; are o privire care mă îngrijorează.

— Dar nu-i nebun! se bâlbâi ea; jur că nu-i nebun! Trebuie să vorbesc cu directorul. Vreau să-l iau acasă chiar acum.

— Fiți atentă, spuse paznicul din nou cu asprime, trăgând-o de braț.

Mouret, în plină sporovăială, începu să se împleticească, asemeni unui animal lovit în cap. Se lungi la pământ; apoi cu uşurință, începu să umble în patru labe pe lângă perete.

— Uu! Uu! urlă cu o voce răguşită şi prelungă.

Se ridică dintr-o zvâcnitură, apoi căzu pe-o parte. Şi-atunci începu o scenă înspăimântătoare: se răsucea ea un vierme, îşi învinețea fața cărându-şi la pumni, îşi sfâşia pielea cu unghiile. Curând se pomeni aproape dezbrăcat, cu

hainele în zdrențe, zdrobit, învinețit, horcăind.

— Ieşiți odată, doamnă! strigă paznicul.

Marthe sta țintuită locului. Îşi amintea că aşa făcea şi ea pe pardoseala camerei; la fel se zvârcolea şi ea, la fel îşi sfâşia carnea şi se bătea. Până şi vocea şi-o recunoştea. Mouret horcăia întocmai ca ea. Ea făcuse din omul acela o ființă jalnică.

— Nu-i nebun! bâigui; nu poate fi nebun!... Ar fi groaznic. Mai curând aş vrea să mor.

Paznicul o apucă cu amândouă mâinile, o scoase afară dar ea rămase acolo, lipită de lemnul uşii. Auzi în chilie un zgomot de luptă, strigăte ca de porc înjunghiat; apoi o cădere înfundată, asemeni unor rufe ude; după care se înstăpâni o tăcere de moarte. Când paznicul ieşi afară; era aproape noapte de-a binelea. Marthe nu zări decât o gaură neagră prin uşa întredeschisă.

— La naiba! zise paznicul încă furios, sunteți nostimă, doamnă, tot strigând că nu-i nebun! Era cât pe ce să rămân fără degetul cel gros, pe care mi l-a apucat cu dinții... Acu o să stea liniştit câteva ceasuri.

Şi, în timp ce-o conducea, continua să spună:

— Nici nu vă închipuiți cât de şmecheri sunt toți cei de-aici!... Fac pe mieluşeii ore în şir, spun întâmplări ce par cu judecată; şi deodată hop! pe nepusă masă, se năpustesc să te strângă de gât... Vedeam eu bine mai adineauri că pune ceva la cale, în timp ce vorbea despre copii; avea privirea fioroasă.

Când Marthe dădu cu ochii de unchiul Macquart, rămas în curticică, repetă cu înfrigurare, fără a putea plânge, cu o voce tărăgănată şi frântă:

— E nebun! E nebun!

— Fireşte că-i nebun, zise unchiul cu un rânjet. Da' ce-ți închipuiai, că o să-l găseşti făcând pe tinerelul? Doar nu degeaba l-au adus aici... Dar şi casa asta te scoate din minți. După două ceasuri de stat între pereții ei, he! he! şi eu aş turba.

O cerceta pe Marthe cu coada ochiului urmărindu-i cele mai mici trăsături nervoase. Apoi o întrebă pe tonul lui de om

cumsecade:

— Poate că vrei s-o vezi şi pe bunica?

Marthe făcu un gest de spaimă, ascunzându-şi fața în mâini.

— N-ar fi deranjat pe nimeni, urmă el. Alexandre ne-ar fi făcut plăcerea asta... E aici, alături, iar din partea ei nu ne putem aştepta la nimic rău; e tare blândă. Nu-i aşa Alexandre, că niciodată nu le-a dat bătaie de cap celor din stabiliment? Stă jos şi se uită drept în fața ei. De doisprezece ani, nu s-a clintit din loc... În fine, de vreme ce nu vrei s-o vezi...

Pe când paznicul îşi lua seara bună de la ei, uncheşul îl pofti să bea un pahar de vin fiert, făcând cu ochiul într-un anume fel, ceea ce păru a-l face pe Alexandre să primească. Fură nevoiți s-o susțină pe Marthe, care nu se mai putea ține pe picioare. Când sosiră, o duceau pe sus, cu fața convulsionată, cu ochii larg deschişi, înțepenită într-una dintre crizele ei nervoase ce-o făceau să pară ca şi moartă ore întregi.

— Ei, ce vă spuneam eu? strigă Rose de cum îi zări. E într-un hal fără de hal, şi mă întreb cum o să ne întoarcem! E oare cu putință, Doamne sfinte! să ai o minte atât de sucită? Domnul ar fi trebuit s-o strângă de gât, ca s-o învețe minte.

— Lasă, zise uncheşul, am s-o aşez în patul meu. Doar n-om muri dacă ne-om petrece noaptea pe lângă foc.

Şi trase o perdea de bumbac ce ascundea un alcov. Rose se duse să-şi dezbrace stăpâna, bodogănind. Nu era nimic altceva de făcut decât să-i pună o cărămidă caldă la picioare.

— Acu? dacă nepoata tot face nănică, să bem şi noi o duşcă, zise uncheşul cu rânjetul lui de lup cumințit. Miroase al naibii de bine, vinul dumitale fiert, maică.

— Am găsit o lămâie pe sobă şi-am luat-o, răspunse Rose.

— Bine-ai făcut. Găseşti tot ce pofteşti aici. Când gătesc un iepure, nimicuța nu lipseşte, te rog să mă crezi.

Trăsese masa în fața sobei. Se aşeză între bucătăreasă şi Alexandre, turnând vinul fiert în nişte ceşti mari, galbene. După ce sorbi două înghițituri, cu sfințenie:

— Hm! exclamă cu încântare şi plescăind din limbă, uite ce-nseamnă un vin fiert pe cinste! Mda, ştiu că te pricepi; e mai bun decât îl fac eu. Să-mi dai şi mie rețeta.

Rose, liniştită, măgulită de complimente, începu să râdă. Focul din butuci de viță făcuse un jăratic pe cinste. Ceştile fură umplute din nou.

— Ia zi, întrebă Macquart, sprijinindu-se-n coate ca să se uite drept în ochii bucătăresei, nepoată-mea a venit aşa, că i s-a năzărit ei?

— Nu-mi mai pomeniți despre asta, că mă mânii din nou… Doamna înnebuneşte la fel ca domnul; nu mai ştie la cine ține şi la cine nu… Cre' că s-a certat cu domnul părinte, înainte de-a pleca; le-am auzit glasurile strigând.

Uncheşul râse cu poftă.

— Doar se împăcau tare bine, şopti.

— Te cred, da? nimic nu ține la o minte ca a doamnei… Mă prind că-i pare rău după bătăile-n care o snopea domnul, nopțile. Am găsit bățul în grădină.

O țintui şi mai şi cu privirea, zicând între două sorbituri 4e vin:

— Poate că a venit să-l ia acasă pe François.

— Ferească Dumnezeu! strigă Rose înspăimântată. Domnul ar stârni un tărăboi pe cinste în casă; ne-ar face de petrecanie la toți… Vezi, de-asta mă tem eu. Tremur să nu pice aşa, într-o noapte, să ne dea gata. Când mă gândesc la asta, la mine în aşternut, îmi piere somnul. Mi se pare că-l văd intrând pe fereastră, cu părul vâlvoi şi ochii sticlindu-i ca nişte flăcări.

Macquart făcea haz, izbindu-şi ceaşca de masă.

— Ce caraghios, ce caraghios ar fi! spunea întruna. Nu prea vă înghite, mai cu seamă pe popă, care i-a luat locul. L-ar da gata pe popă cât ai zice peşte, aşa zdrahon cum e, pentru că nebunii sunt ai naibii de puternici, pe cât se spune… Ia zi, Alexandre, îl vezi tu pe bietul François picând pe nepusă masă la el acasă? Ar face o curățenie a'ntâia. Pe mine unul m-ar încânta.

Şi trăgea eu ochiul la paznic, care bea vin fiert cât se poate

de liniştit, mulțumindu-se să dea din cap.

— E doar aşa, o presupunere, ca să fac băşcălie, preciză Macquart, văzând privirile înspăimântate cu care-l străpungea Rose.

În clipa aceea, Marthe se zvârcoli furibund în spatele perdelei de stambă; trebuiră s-o țină câteva minute, ca să nu cadă pe jos. Când fu iarăşi întinsă, pradă înțepenelii ei de cadavru, uncheşul veni să-şi încălzească picioarele în fața vetrei cu jăratec, cugetând, murmurând, fără a lua seama la cele ce spune:

— Nu-i uşor, cu micuța.

Apoi, dintr-odată, întrebă:

— Şi Rougonii, ce zic de toate poveştile astea? Ei sunt de partea abatelui, nu-i aşa?

— Domnul nu era prea drăguț cu ei ca să-l regrete, răspunse Rose; nu mai ştia ce răutăți să pună la cale împotriva lor.

— Şi zău dacă greşea, zise uncheşul. Rougonii sunt nişte cârpănoşi. Când te gândeşti că n-au vrut cu niciun chip să cumpere ogorul de grâu de colo, din față; o operație pe cinste, pe care o luam asupră-mi... Ştiu că s-ar holba zdravăn Félicité, de l-ar vedea pe François întorcându-se!

Rânji iarăşi, se învârti primprejurul mesei. Şi, după ce-şi aprinse pipa, spuse cu un gest hotărât:

— Să nu uiți cât e ceasul, băiete dragă, i se adresă lui Alexandre, făcându-i cu ochiul. Merg şi eu cu tine... Marthe pare să se fi liniştit, acum. Rose o să pună masa până vin eu... Cred că ți-e foame, Rose, nu-i aşa? De, vreme ce tot trebuie să-ți petreci noaptea aici, o să ciugulim ceva împreună.

Şi-l luă pe paznic cu el. După o jumătate de oră, tot nu se întorsese. Bucătăreasa, plictisindu-se singură, deschise uşa, se aplecă de pe terasă, uitându-se la drumul pustiu în noaptea luminoasă. Pe când intra în casă, i se păru că zăreşte, de cealaltă parte a drumului, două umbre negre proțăpite pe-o cărare, în spatele unui gard viu.

„Ai zice că-i unchiaşul, se gândi ea; pare a sta de vorbă cu

un preot."

Peste câteva minute, veni şi Macquart. Zicea că diavolul acela de Alexandre îi turnase la palavre de nu mai isprăvea.

— Oare nu dumneata erai aici, mai adineauri, cu un preot? întrebă Rose.

— Eu, cu un preot! se miră el; cum naiba! Cred c-ai visat! Nu e niciun preot prin părţile astea.

Şi-şi rostogolea ochii mici, scânteietori. Apoi, păru nemulţumit de minciună, aşa că adăugă:

— E abatele Fenil, dar e ca şi cum n-ar fi; nu iese niciodată din casă.

— Abatele Fenil, nu-i mare lucru de capul lui, zise bucătăreasa.

Dar uncheşul se supără.

— Cum aşa, nu-i mare lucru de capul lui? Face mult bine pe aici; e tare, tare de tot, flăcăul... Preţuieşte mai mult decât o grămadă de popi care fac numai pocinoage.

Dar mânia i se stinse dintr-odată. Începu să râdă, văzând ca Rose îl priveşte mirată.

— Puţin îmi pasă, la urma urmei, şopti. Ai dreptate, toţi popii sunt la fel, făţarnici şi mai câte cele... Acum ştiu cu cine m-ai putut vedea. M-am întâlnit cu băcăniţa: era într-o rochie neagră, de ţi s-a părut că-i o sutană.

Rose făcu o omletă, uncheşul puse pe masă o bucată de brânză. Încă nu isprăviseră de mâncat, când Marthe se ridică în şezut, cu aerul mirat al cuiva care se trezeşte într-un loc necunoscut. După ce-şi dădu părul din ochi şi începu să-şi amintească, sări jos din pat, zicând că vrea să plece, să plece chiar atunci. Macquart păru tare sâcâit că se trezise.

— Nu se poate, n-ai cum să te întorci la Plassans în seara asta. Tremuri de friguri, o să te îmbolnăveşti pe drum. Odihneşte-te. Mâine, vedem noi... Întâi de toate, că nu e trăsură.

— O să mă duci dumneata cu căruţa.

— Nu, nu vreau, nu pot.

Marthe, care se îmbrăca cu o grabă înfrigurată, spuse ritos că avea să plece la Plassans pe jos, decât să-şi petreacă

noaptea la Tulettes. Uncheşul delibera; răsucise cheia în uşă şi-şi vârâse cheia în buzunar. Îşi imploră nepoata, o ameninţă, scorni tot felul de istorii, în timp ce, fără a-l asculta, Marthe termină cu îmbrăcatul şi-şi puse pălăria.

— Dacă-ţi închipui că o s-o înduplеci! zise Rose, isprăvindu-şi liniştit bucata de brânză: ar fi în stare să sară pe fereastră. Înhamă calul, mai bine aşa.

Unchiul, după o tăcere scurtă, înălţă din umeri, exclamând mânios:

— Mie puţin îmi pasă, la urma urmei! N-are decât să se îmbolnăvească, dacă ţine morţiş! Eu unul voiam s-o scutesc de-un necaz... Dacă e să ne aflăm în treabă... întâmplă-se ce s-o întâmplă, am să vă duc.

Trebuiră s-o ducă pe sus pe Marthe până la căruţă; era zgâlţâită de friguri. Unchiul îi puse pe umeri un palton vechi de-al lui. Îl auziră cum pocneşte uşor din limbă şi plecară.

— Mie unul nu-mi displace să vă duc în seara asta la Plassans; dimpotrivă!... Te distrezi la Plassans.

Era pe la ora zece. Cerul, încărcat de ploaie, avea un licăr roşietic ce lumina slab calea. Tot timpul drumului, Macquart se apleca, uitându-se prin şanţuri, în spatele gardurilor vii. Când Rose îl întrebă ce caută, îi răspunse că scoborâseră lupii de pe Seille. Îşi recăpătase tot hazul. La o leghe de Plassans, se porni o ploaie rece, şi turnă aşa cu găleata. Atunci uncheşul începu să înjure. Rose ar fi fost în stare să-şi bată stăpâna, care agoniza sub haină. Când în sfârşit sosiră, cerul se înseninase.

— Pe strada Balande vă duceţi? întrebă Macquart.

— Fireşte, zise Rose mirată.

Îi explică atunci că Marthe i se părea tare bolnavă şi că ar fi fost poate mai bine să fie dusă în casa mamei ei. Consimţi totuşi, după multă şovăială, şi-şi opri calul în faţa casei familiei Mouret. Marthe nu-şi luase la ea nici măcar cheia. Din fericire, Rose găsi cheia ei în buzunar; dar când dădu să deschidă, uşa nu cedă; soţii Trouche trăseseră pe semne zăvoarele. Izbi cu pumnii în uşă, fără a stârni alt zgomot decât ecoul înfundat al sălii mari, de la intrare.

— Rău faci că te înverşunezi, îi zise uncheşul râzând pe sub mustaţă; n-or să coboare, i-ai deranja… Iată-vă frumuşel date afară din propria voastră casă, dragele mele. Ideea mea n-a fost rea, precum vedeţi. Trebuie s-o dtrcem pe scumpa copilă în casa Rougonilor; o să se simtă mai bine acolo decât în propria ei odaie, asta v-o zic eu.

Félicité se lăsă pradă unei deznădejdi zgomotoase când îşi zări fiica la o asemenea oră, udată de ploaie, aproape moartă. O culcă la etajul doi, dădu toată casa peste cap, sculă toţi servitorii. După ce se mai linişti şi se aşeză la căpătâiul Marthei, ceru explicaţii.

— Dar ce s-a întâmplat? Cum se face că o aduci în asemenea hal?

Macquart, cu multă nevinovăţie, povesti despre călătoria „scumpei copile”. Se apăra, spunea că făcuse totul pentru a o împiedica să-l vadă pe François. Până la urmă invocă în sprijin mărturia Rosei, văzând că Félicité îl cercetează amănunţit, bănuitor. Dar aceasta continua să clatine din cap.

— Nu-i deloc în regulă, tot ce-mi spui! şopti ea; e ceva ce nu înţeleg.

Îl ştia ea pe Macquart, adulmeca o fărădelege în bucuria tainică ce-i încreţea colţurile ochilor.

— Da’ ştii că eşti bine? spuse acesta supărându-se, ca să nu-l mai descoasă atâta; totdeauna îţi umblă gândul la rele. Nu-ţi pot spune ceea ce nu ştiu… Ţin la Marthe mai mult decât dumneata, niciodată n-am făcut nimic care să nu fie în interesul ei. Uite, dau fuga după doctor, dacă vrei.

Doamna Rougon îl urmări din priviri. Îi puse o mulţime de întrebări Rosei, fără a afla nimic. Şi-apoi, părea cât se poate de fericită să-şi aibă fiica lângă ea; vorbea cu amărăciune de oamenii care te-ar lăsa să mori de foame la uşa casei tale, fără ca măcar să-ţi deschidă. Marthe, cu capul căzut pe pernă, era pe moarte.

XXII

În chilia de la Tulettes era beznă. O adiere ca de gheață îl scoase pe Mouret din starea cataleptică în care-l lăsase criza din cursul serii. Ghemuit lângă perete, rămase o clipă neclintit, cu ochii deschişi, rotindu-şi încet capul pe răceala pietrei, gemând ca un copil care se scoală. Dar picioarele îi erau tăiate de un curent atât de umed, încât se sculă şi privi. În fața lui, zări uşa chiliei larg deschisa.

— Marthe a lăsat uşa deschisă, spuse nebunul cu glas tare; pe semne că m-aşteaptă, trebuie să plec.

Ieşi, se întoarse apoi şi-şi pipăi veşmintele, cu grija minuțioasă a unui om dichisit care se teme să nu fi uitat ceva; pe urmă închise uşa binişor după el. Străbătu prima curte cu pasul lui liniştit de burghez care hoinăreşte. Pe când pătrundea în cea de-a doua curte, văzu un paznic ce părea că pândeşte. Se opri, se gândi o clipă. Dar cum paznicul dispăruse, se pomeni în celălalt capăt al curții, în fața altei uşi deschise, ce dădea spre ogoare. O închise după el, fără să se mire, fără să se grăbească.

— E o nevastă bună, orice-ar fi, şopti el, o fi auzit când o strigam... Cred că-i târziu. Am să mă întorc, ca ai casei să nu fie îngrijorați.

O apucă pe un drum. I se părea cât se poate de firesc să se afle printre ogoare. După o sută de paşi uită că ieşise de la Tulettes; îşi închipui că vine de la un podgorean de la care cumpărase cincizeci de deca de vin. Sosind la o răspântie în care dădeau cinci drumuri, recunoscu locurile. Începu să râdă, zicând:

— Că prost mai sunt! Era cât pe ce să urc pe deal, spre

Saint-Eutrope; dar eu la stânga trebuie s-o apuc... După un ceas şi jumătate de mers întins, am să fiu la Plassans.

Şi-atunci o apucă pe drumul mare, vesel, uitându-se ca o veche cunoştinţă la fiecare bornă kilometrică. Se oprea cu interes în faţa anumitor ogoare, în faţa anumitor case de ţară. Cerul avea culoarea cenuşei, străbătut de lungi dâre roşietice, ce luminau noaptea cu un reflex palid de tăciuni gata să se stingă. Picături mari începură să cadă; vântul sufla dinspre răsărit, aducând ploaie.

— La naiba! nu trebuie să-mi pierd timpul, zise Mouret cercetând cerul cu îngrijorare; vântul bate dinspre răsărit, o s-aducă cu el o ploaie de toată frumuseţea! N-am cum s-ajung la Plassans înaintea ploii. Şi unde mai pui că sunt subţire îmbrăcat.

Şi-şi trase pe piept vestă de lână groasă, pe care-o zdrenţuise la Tulettes. Avea la falcă o vânătaie mare, la care-şi tot ducea mâna, fără a-şi da seama cât de tare îl doare. Drumul tot pustiu era; nu întâlni decât o căruţă ce cobora o costişă, mergând agale. Căruţaşul, care dormea, nu răspunse la seara bună pe care i-o adresă, prieteneşte. La podul de peste Viorne îl apucă ploaia. Apa nu-i era pe plac, încât coborî sub pod să se pună la adăpost, mormăind că era insuportabil, că nimic nu strică hainele mai rău decât ploaia, că dacă ar fi ştiut ar fi luat o umbrelă la el. Şi aşteptă răbdător o jumătate de oră întreagă, amuzându-se să asculte cum se prelingea apa; apoi, după ce aversa trecu, urcă iarăşi la, drum, ajungând în cele din urmă la Plassans. Ocolea grijuliu băltoacele.

Era aproape de miezul nopţii. Mouret se gândea că încă nu trebuie să fi bătut de opt seara. Traversă străzile pustii, părându-i rău că-şi face soţia să-l aştepte atât de mult.

„N-o să mai ştie ce să creadă, se gândea. Cina o să fie rece... Ei, da! şi ce praftură o să-mi tragă Rose!”

Sosise pe strada Balande; stătea în faţa uşii.

— Ia te uită! îşi zise, şi n-am cheia la mine.

Dar nu bătu. Fereastra de la bucătărie rămânea întunecoasă, celelalte ferestre de pe faţadă păreau şi ele

moarte. O mare prevedere puse stăpânire pe nebun: cu un instinct de-a dreptul animalic, adulmecă primejdia. Se retrase în umbra caselor vecine, mai cercetă o dată fațada; pe urmă păru a lua o hotărâre şi dădu ocol prin fundătura Chevillottes. Dar portița grădinii era închisă cu zăvorul. Şi-atunci, cu o putere prodigioasă, mânat ca de-o turbare bruscă, se năpusti în portiță, care se despică în două, putrezită de umezeală. Violența şocului îl zăpăci, nemaiştiind de ce sfărâmase portița, pe care încerca s-o dreagă, potrivind bucățile la loc.

— Frumoasă treabă, şopti cuprins de un regret subit, când ar fi fost atât de uşor să bat în ea! O portiță nouă o să mă coste pe puțin treizeci de franci.

Se afla în grădină. Ridicând capul, zări la primul etaj dormitorul puternic luminat şi-şi închipui că nevasta lui tocmai se culca. Ceea ce-l uimi nespus. Fără îndoială că adormise sub pod, în timp ce aştepta să stea ploaia. Pe semne că se făcuse tare târziu. Într-adevăr, ferestrele din vecini, cele ale domnului Rastoil şi cele de la subprefectură erau întunecate. Şi-şi aducea privirile îndărăt, când zări luminița unei lămpi la al doilea etaj, după perdelele groase de la odaia abatelui Faujas. Fu ca un ochi scânteietor, aprins pe fruntea fațadei, ce l-ar fi ars. Îşi luă capul între mâinile arzătoare, cu mințile rătăcite, învârtindu-se într-o amintire groaznică, într-un coşmar apus, în care nimic precis nu se contura, dar în care plutea, pentru el şi pentru ai lui, amenințarea unui vechi pericol, ce sporise cu încetul, ajungând cumplit, şi-n adâncul căruia casa avea să fie înghițită dacă el n-ar fi salvat-o.

— Marthe, Marthe, unde eşti? îngăimă cu glas scăzut. Vino, adă copiii.

O căută pe Marthe prin grădină. Dar nu mai recunoştea grădina. I se părea mai mare, şi goală, şi cenuşie, semănând cu un cimitir. Tufele de merişor dispăruseră, salatele nu mai erau acolo, arborii fructiferi parcă-şi mutaseră locul. Se întoarse înapoi şi se aşeză în genunchi, să vadă de nu cumva melcii mâncaseră totul. După tufele de merişor suspina mai

cu seamă, moartea acelui frunziş înalt îi strângea inima, ca moartea unui colț viu din casă. Cine să fi putut ucide tufele? Ce coasă trecuse pe-acolo, retezând totul, răvăşind până şi tufele de toporaşi pe care le sădise în josul terasei? O mânie surdă clocotea în el față de toată jalea aceea.

— Marthe, Marthe, unde eşti? strigă din nou.

O căută în micuța seră din dreapta terasei. Sera era ticsită cu leşurile uscate ale marilor tufe de merişor; crenguțele lor uscate erau stivuite în mijlocul bucăților de arbori fructiferi, răspândite care încotro, ca nişte membre retezate. Într-un colț, colivia ce adăpostise păsările lui Désirée atârna de-un cui, jalnică, cu uşița plesnită, cu capete de sârmă prin ea, gata să înțepe. Nebunul se dădu îndărăt, cuprins de teamă, ca şi cum ar fi deschis uşa unui cavou. Bâiguind, gâfâind, se urcă pe terasă, dând târcoale pe lângă uşa şi ferestrele închise. Mânia ce sporea în el împrumuta trupului său o mlădiere de animal; se ghemuia, mergea fără zgomot, căuta o fisură. O răsuflătoare de la pivniță îi fu de ajuns. Se subție, se strecură cu o agilitate de pisică, zgâriind peretele cu unghiile. În sfârşit, pătrunsese în casă.

Pivnița nu se închidea decât cu un ivăr. Înaintă prin bezna din sala de la intrare pipăind pereții, împingând uşa de la bucătărie. Chibriturile se aflau la stânga, pe o policioară. Se duse drept la policioară, scăpără un chibrit, lumină ca să ia o lampă de pe prispa sobei, fără să spargă nimic. Pe urmă se uită. Trebuie să fi avut loc, de cu seară, o masă straşnică. Bucătăria era într-o neorânduială de chiolhan: farfuriile, blidele, paharele murdare erau puse claie peste grămadă pe masă; o harababură de tingiri, călduțe încă, zăcea pe chiuvetă, pe scaune, pe pardosea; o cafetieră, uitată pe un ochi de plită ce mai ardea, fierbea, cu pântecul aplecat într-o parte, ca un om beat. Mouret îndreptă cafetiera, aranjă tingirile; le mirosea, adulmeca resturile de lichior din pahare, număra blidele şi farfuriile cu un mormăit ceva mai iritat. Nu mai era bucătăria lui de negustor retras din afaceri, strălucind de curățenie şi rece; se prăpădise hrană acolo ca pentru un han întreg; murdăria aceea lăcomoasă îl ducea cu

gândul la ghiftuială.

— Marthe! Marthe! strigă din nou întorcându-se în sala de la intrare, cu lampa în mână; răspunde-mi, spune-mi unde te-au închis? Trebuie să plecăm, să plecăm numaidecât.

O căută în sufragerie. Cele două bufete, de-a dreapta şi de-a stânga sobei, erau deschise; la marginea unui raft, dintr-un sac de hârtie cenuşie cădeau bucăți de zahăr până pe duşumea. Mai sus, zări o sticlă de coniac fără dop, astupată numai cu o bucată de cârpă. Şi se urcă pe un scaun să cerceteze bufetele. Erau pe jumătate goale: borcanele cu fructe puse în rachiu erau începute toate, ulcelele cu dulceață, deschise, se umblase prin ele, fructele muşcate, proviziile de toate felurile ronțăite, mânjite, ca după trecerea unei armate de şoareci. Negăsind-o pe Marthe în bufete, se uită peste tot, pe după perdele, pe sub masă; văzu rostogolite pe jos oase printre bucăți de miez de pâine stricat; pe muşama, picioarele paharelor lăsaseră rotocoale dulcege. Atunci traversă coridorul şi-o căută în salon. Dar, chiar din prag se opri: nu era la el acasă. Tapetul mov-deschis al salonului, covorul cu flori roşii, fotoliile cele noi acoperite cu damasc vişiniu îl uimiră adânc. Se temu că intră într-o casă străină, şi închise uşa la loc.

— Marthe! Marthe! îngăimă iarăşi cu deznădejde.

Se întorsese în mijlocul sălii, cugetând, neputându-şi domoli răsuflarea aceea şuierată ce-i umfla gâtlejul. Unde dumnezeu se afla, de nu mai recunoaşte niciuna dintre odăi? Cine naiba îi schimbase astfel casa? Şi amintirile i se tulburau. Nu vedea decât umbre strecurându-se pe coridor: două umbre negre mai întâi, sărace, cuviincioase, şterse; apoi două umbre cenuşii şi dubioase, care rânjeau. Ridică lampa, a cărei flacără pâlpâi; umbrele creşteau, se alungeau pe pereți, urcau până în casa scării, umpleau, devorau casa întreagă. Cine ştie ce spurcăciune, ce ferment de descompunere introdus acolo, putrezise lemnăria, ruginise fierul, plesnise pereții. Şi-atunci auzi casa sfărâmându-se ca un maldăr de moloz ce cade de putrezit ce e, topindu-se ca o bucată de sare azvârlită într-o apă călduță.

Sus, răsunau râsete limpezi, făcându-i pielea buburuze. Punând lampa pe jos, urcă s-o caute pe Marthe; urcă în patru labe, fără zgomot, cu o uşurinţă şi-o sprinteneală de lup. Când se aflã pe coridorul de la primul cat, se chirci în faţa uşii de la dormitor. O dârã de luminã se strecura pe sub uşă. Marthe pe semne că se vâra în pat.

— Oho! zise vocea Olympiei, e al naibii de moale patul lor! Ia te uită cum mă afund în el, Honoré; m-am cufundat în puf până peste cap.

Şi râdea, se lăfăia, sărea deasupra aşternutului.

— Vrei să-ţi spun ceva? continuă. Uite ce, de cum am pus piciorul aici, am avut un chef nebun să fac nani în pătuceanul ăsta... Era ca o boală, ce mai încolo-ncoa! Când o vedeam pe gloaba de proprietăreasă vârându-se în el, mă apuca o poftă nebună s-o azvârl pe jos şi să mă culc eu în locul ei... Simţi căldura numaidecât! Parc-aş fi în vată.

Trouche, care nu se culcase, răscolea sticluţele de pe toaletă.

— Are tot felul de miroase, şopti el.

— Păi da! urmă Olympe, de vreme ce ea nu-i aici, putem şi noi să ne lăfăim în camera asta frumoasă! Nu-i primejdie să ne deranjeze; am tras zăvoarele... O să răceşti, Honoré.

Acesta trăgea sertarele comodei, răscolea prin rufărie.

— Ia pune-ţi asta, zise azvârlindu-i Olympiei o cămaşă de noapte; e plină de dantele. Totdeauna am visat să mă culc cu o femeie îmbrăcată în dantele... Eu unul am să-mi pun eşarfa asta roşie. Ai schimbat rufăria?

— Nu! Nici nu m-am gândit, încă e curată... Proprietăreasa e o femeie foarte îngrijită, nu-mi face silă.

Şi cum Trouche se culcă în sfârşit şi el, îi strigă:

— Adă grogurile pe noptieră! Doar n-o să ne ducem până în celălalt capăt al odăii ca să le bem... Aşa, drăguţule, uite că ne simţim şi noi ca nişte proprietari adevăraţi.

Stăteau întinşi unul lângă altul, cu pilota până sub bărbie, lâncezind în căldura plăcută a patului.

— Am mâncat bine în seara asta, şopti Trouche după o vreme.

— Da’ mai ales ai băut bine! adăugă Olympe râzând. Eu mă simt minunat; văd cum se învârte totul cu mine… Ce mă sâcâie, e că mama stă tot pe urmele noastre; astăzi a fost înfiorătoare. Nu mai pot face un pas prin casă… Degeaba mai e proprietăreasa plecată dacă mama stă aici, să facă pe jandarmul. Mi-a stricat toată ziua.

— Oare abatele nu s-o gândi să plece? întrebă Trouche după o nouă tăcere. Dacă e numit episcop, n-o să aibă încotro şi-o să ne lase nouă casa.

— Nu se ştie, răspunse nevasta, prost dispusă. Poate că mama se gândeşte s-o păstreze… Ne-am simţi aşa de bine numai noi singuri! Aş convinge-o pe proprietăreasă să se culce în odaia fratelui meu, cu un cat mai sus; i-aş spune că încăperea e mai sănătoasă… Dă-mi paharul, Honoré.

Băură amândoi, apoi se cufundară în aşternut.

— Ei! zise Trouche, n-o să fre uşor să-i punem pe fugă, dar am putea încerca… Cred că abatele şi-ar fi schimbat până acum locuinţa, de nu s-ar fi temut că proprietăreasa i-ar face un scandal pe cinste, văzându-se părăsită… Am poftă s-o dăscălesc pe proprietăreasă; am să-i torn tot felul de baliverne, ca să-i dea pe uşă afară.

Bău din nou.

— Dar dacă i-aş face curte, hm, ce zici, dragă? rosti ceva mai încet.

— A, nu! exclamă Olympe, care începu să chiţăie ca şi cum ar fi gâdilat-o cineva. Eşti prea bătrân şi nu eşti destul de frumos. Mie îmi e totuna, dar ea n-ar avea chef de tine, asta-i sigur… Lasă-mă pe mine, o montez eu cum trebuie. Eu am să le dau papucii mamei şi lui Ovide, de vreme ce se poartă atât de puţin drăguţ cu noi.

— Şi-apoi, dacă nu izbuteşti, am să spun peste tot că l-am găsit pe abate culcându-se cu proprietăreasa. O să iasă un asemenea tărăboi, că va fi silit să se mute.

Olympe se aşeză în şezut.

— Cum să nu! păi asta-i o idee grozavă! Trebuie început chiar de mâine.. Nici n-o să treacă o lună, şi şandramaua e a noastră… Uite că te sărut pentru osteneala ce-ţi dai.

Faptul îi înveseli mult. Spuseră cum vor aranja camera; vor muta comoda din locul ei, vor urca două fotolii din salon. Limba li se împleticea din ce în ce. Se lăsă o tăcere.

— Păi da! ai şi luat-o din loc, bâigui Olympe; sforăi cu ochii deschişi. Lasă-mă pe mine în faţă; barem o să-mi termin romanul. Mie nu mi-e somn.

Se ridică, îl rostogoli ca pe-un lucru neînsufleţit spre despărţitura de la perete, apoi se puse pe citit. Dar, încă de la prima pagină, întoarse capul îngrijorată spre uşă. I se părea că aude un mormăit ciudat pe coridor. Apoi se supără.

— Ştii doar că nu-mi plac glumele de soiul ăsta, zise dându-i un cot soţului. Nu mai face ca lupul… Ai zice că e un lup la uşă. Dacă-ţi place, n-ai decât! Eşti sâcâitor, zău aşa.

Şi se cufundă iar în cititul romanului, furioasă, după ce supse felia de lămâie din grog.

Mouret, cu mersul lui mlădios, plecă de lângă uşa unde se chircise. Urcă la catul al doilea şi îngenunche în faţa odăii abatelui Faujas, înălţându-se până la gaura cheii. Îşi înăbuşea numele Marthei în piept, cu ochii scăpărători, scotocind prin ungherele camerei, încredinţându-se că nu e ascunsă acolo. Marea încăpere goală era plină de întunecimi, o lampă micuţă, aşezată la marginea mesei, lăsa să cadă pe pardosea un cerc restrâns de lumină; preotul, care scria, făcea el însuşi o pată neagră în mijlocul acelei lumini galbene. După ce căută îndărătul comodei, îndărătul perdelelor, Mouret se opri la patul de fier, pe care pălăria preotului alcătuia parcă un creştet de femeie. Neîndoielnic că Marthe se afla în pat. Soţii Trouche o spuseseră, ea se culca acum aici. Dar văzu patul rece, cu cearşafurile bine întinse, semănând cu o piatră tombală; ochii i se obişnuiau cu întunericul. Abatele Faujas trebuie să fi auzit vreun zgomot, căci se uită la uşă. Când nebunul zări faţa liniştită a preotului, ochii i se înroşiră, o spumă uşoară i se ivi în colţul gurii; îşi înăbuşi un urlet, plecă în patru labe pe scară, pe coridoare, chemând cu glas scăzut:

— Marthe! Marthe!

O căută prin toată casa: în camera Rosei, pe care-o găsi

goală; în locuința familiei Trouche* plină cu ce luaseră de prin alte odăi; în fostele camere ale copiilor, unde plânse dând cu mâna de nişte botine scâlciate pe care le purtase Désirée. Urca, apoi cobora, se agăța de balustradă, luneca pe lângă pereți, dădea ocol camerelor pe dibuite, fără a se izbi de nimic, cu o agilitate extraordinară de nebun prudent. Curând nu se mai aflǎ niciun ungher, din pivniță până-n pod, pe care să nu-l fi adulmecat. Marthe nu se afla în casă, la fel şi copiii. Şi nici Rose. Casa era goală, casa se putea prăbuşi.

Mouret se aşeză pe o treaptă a scării, între primul cat şi al doilea. Îşi înăbuşea răsuflarea puternică ce, fără voia lui, îi umfla pieptul. Aştepta, cu mâinile încrucişate, cu spatele sprijinit de balustradă, cu ochii deschişi în noapte, preocupat pe de-a-ntregul de ideea fixă la care cugeta pe îndelete. Simțurile îi erau atât de ascuțite încât capta până şi cele mai neînsemnate zgomote din casă. Jos, Trouche sforăia; Olympe întorcea paginile romanului cu un foşnet uşor al degetului pe hârtie. La catul al doilea, pana abatelui Faujas scotea un hârşâit, ca picioarele unei insecte; în timp ce, în camera de-alături, doamna Faujas, adormită, părea a acompania muzica aceea ascuțită cu respirația ei puternică. Mouret stătu o oră cu urechile la pândă. Olympe căzu pradă somnului cea dintâi; auzi romanul căzând pe covor. Apoi abatele Faujas lăsă pana din mână, se dezbrăcă cu un foşnet discret de papuci: hainele cădeau agale, patul nici măcar nu scârțâia. Toată casa se culcase. Dar nebunul simțea, după respirația prea uşoară a preotului, că nu doarme. Încet, încet, respirația i se îngroşă. Toată casa dormea.

Mouret mai aşteptă încă o jumătate de oră. Continua să asculte cu mare grijă, ca şi cum le-ar fi auzit pe cele patru persoane culcate acolo descinzând cu paşi din ce în ce mai greoi în înțepeneala celui mai adânc somn. Casa pradă tenebrelor, era lipsită de apărare. Şi-atunci se ridică, ajunse încetişor până în sala de la intrare. Mormăia:

— Marthe nu mai e aici, casa nu mai e, nimic nu mai e.

Deschise uşa ce da spre grădină, coborî în mica seră. De acolo cără conştiincios tufele mari de merişor uscate: lua

sarcini uriaşe, le urca, le stivuia în fața uşilor unde dormea soții Trouche; abatele Faujas şi mama acestuia. Cum simțea nevoia să fie lumină multă, se duse în bucătărie şi aprinse toate lămpile, apoi le puse pe mesele din odăi, pe palierul scării, pe coridoare. Şi transporta restul tufelor de merişor. Grămezile întreceau înălțimea uşilor. Dar pe când făcea ultima cursă, văzu ferestrele. Încât se întoarse să caute bucățile de arbori fructiferi şi înălță un rug sub ferestre, lăsând loc cu multă pricepere curenților de aer, ca flacăra să ardă bine. Rugul i se păru mic.

— Nu mai e nimic, spunea mereu; nu trebuie să mai fie nimic.

Îşi aminti, coborî în pivniță, începu iar să care. Acum urca provizia de combustibil pentru iarnă; cărbune, viță, lemne. Rugul de sub ferestre creştea. Cu fiece sarcină de viță pe care-o potrivea cu dichis, simțea o mulțumire tot mai vie. Împărți apoi combustibilul în încăperile de la parter, lăsă o grămadă în sala de la intrare, o alta în bucătărie. În cele din urmă răsturnă mobilele şi le vârî în grămadă. O oră îi fu de ajuns pentru treaba asta grea. Desculț, alergând cu brațele pline, se strecurase peste tot, cărase tot cu o asemenea îndemânare, încât nu lăsase să-i scape pe jos cu prea mult zgomot niciun butuc. Părea dăruit cu o viață nouă, cu o logică a mişcărilor neobişnuită. Urmărindu-şi ideea fixă, se dovedea cât se poate de puternic, de ingenios.

Când totul fu gata, se bucură o clipă de opera lui. Se ducea de la o grămadă la alta, îi era pe plac forma pătrată a rugurilor, dădea ocol fiecăruia dintre ele, bătând încet din palme, însuflețit de-o mulțumire nemaipomenită. Văzu câteva bucăți de cărbune căzute pe scară şi dădu fuga după mătură, curăță dâra neagră de pe trepte. Îşi termină astfel inspecția, ca un burghez grijuliu, care înțelege să facă lucrurile aşa cum trebuie făcute, cu chibzuială. Bucuria îl speria încetul cu încetul; se apleca din şale, se pomenea în patru labe, mergând în mâini, suflând mai puternic, şuierând de-o veselie cumplită.

Şi luă o crenguță uscată de viță. Aprinse grămada, începu

cu grămada de pe terasă, de sub ferestre. Dintr-o săritură pătrunse în casă, dădu foc grămezii din salon, din sufragerie, din bucătărie şi de pe sală. Apoi sări de la un cat la altul, azvârlind rămăşiţele arse de viţă pe grămada din faţa uşii soţilor Trouche, a abatelui şi-a mamei sale. O furie crescândă punea stăpânire pe el, lumina puternică a incendiului înnebunindu-l de-a binelea. Coborî în două rânduri cu nişte salturi uimitoare, învârtindu-se în jurul lui, trecând prin fumul gros, şi înteţi focurile suflând în ele şi azvârlind peste ele pumni de tăciuni aprinşi. Vederea flăcărilor ce începuseră să se teşească de tavanele odăilor îl făcea uneori să se aşeze în şezut, să râdă, să aplaude din răsputeri.

Între timp, casa începu să duduie ca o sobă prea îndesată cu lemne. Para izbucnea din toate locurile în acelaşi timp, cu o violenţă ce făcea pardoselile să se despice. Nebunul urcă din nou prin masa de flăcări, cu părul pârlit, cu hainele înnegrite, se postă la catul al doilea, în patru labe, nepărăsind din priviri uşa preotului.

— Ovide! Ovide! chemă o voce cumplită.

În fundul coridorului, uşa doamnei Faujas se deschise brusc, iar flacăra pătrunse înăuntru cu bubuit de furtună. Bătrâna se ivi în mijlocul focului. Cu mâinile întinse înainte, dădu la o parte stiva de crenguţe ce ardeau, sări pe coridor, înlătură cu picioarele şi cu mâinile tăciunii din faţa uşii fiului ei, pe care continua să-l strige cu disperare. Nebunul se făcuse una cu podeaua, cu ochii scăpărători, văicărindu-se-ntruna.

— Aşteaptă-mă, nu coborî pe fereastră, striga doamna Faujas izbind în uşă.

Trebui s-o forţeze; uşa, care ardea, cedă cu uşurinţă. Apoi se ivi, purtându-şi fiul în braţe. Acesta avusese timpul să-şi pună sutana; se înăbuşea, sufocat de fum.

— Ascultă, Ovide, am să te duc de-aici, îi spuse cu asprimea ei energică. Ţine-te bine de umerii mei; înfige-ţi mâinile în părul meu, dacă simţi că aluneci... Lasă, am să merg până la capăt.

Îl luă de-a spinare ca pe-un copil, şi mama aceasta

sublimă, această bătrână țărancă devotată până la moarte nici nu se clătină sub povara uriaşă a trupului leşinat, ce i se lăsa în voie. Stingea tăciunii cu picioarele ei desculțe, îşi făcea loc despicând flăcările cu mâinile goale, pentru ca fiul ei să nu fie nici măcar atins de ele. Dar, în clipa când era gata să coboare, nebunul, pe care nu-l văzuse, se năpusti asupra abatelui Faujas, smulgându-i-l de pe umeri. Jelania lui lugubră se prefăcu în urlet, în timp ce o criză îl făcea să se zvârcolească la marginea scării. Îl lovea pe preot, îl zgâria, îl gâtuia.

— Marthe! Marthe! striga.

Şi se prăvăli cu trupul, rostogolindu-se pe treptele pârjolite, în timp ce doamna Faujas, care-şi înfipsese dinții drept în gâtul lui, îi sorbea sângele. Soții Trouche ardeau în beția lor fără să scoată niciun oftat. Casa, devastată şi şubrezită, se prăbuşea într-o pulbere de scântei.

XXIII

Macquart nu-l găsi acasă pe doctorul Porquier, care dădu fuga abia pe la ora douăsprezece jumătate. Toată casa mai era încă trează. Numai Rougon nu se clintise de la el din pat: emoțiile îl ucid, aşa pretindea. Félicité, continuând să stea pe acelaşi scaun la căpătâiul Marthei, se ridică să-l întâmpine pe doctor.

— Ah, dragă doctore, suntem tare îngrijorați, şopti ea. Biata copilă nici nu s-a clintit de când am culcat-o aici. Mâinile i s-au răcit; degeaba le-am ținut într-ale mele.

Doctorul Porquier se uită atent la fața Marthei; apoi, fără a o mai examina, rămase în picioare, strângându-şi buzele, făcând din mână un gest nelămurit.

— Buna mea doamnă Rougon, trebuie să aveți mult curaj.

Félicité izbucni în plâns.

— E sfârşitul, continuă doctorul ceva mai încet. De multă vreme aştept acest trist deznodământ, se cuvine să v-o mărturisesc astăzi. Biata doamnă Mouret avea amândoi plămânii atacați, iar în cazul ei ftizia era complicată de-o boală de nervi.

Se aşezase, păstrând în colțul gurii zâmbetul de doctor bine crescut, care se arată politicos până şi față de moarte.

— Păstrați-vă cumpătul, menajați-vă sănătatea, dragă doamnă. Ne aşteptam la o nenorocire ca asta, întâmplarea o putea grăbi oricând… Biata doamnă Mouret trebuie să fi tuşit în tinerețe, nu-i aşa? Socot că ani de zile a purtat în ea germenii răului. În ultima vreme, mai cu seamă în ultimii trei ani ftizia făcea progrese înspăimântătoare în ea. Şi ce pietate! Ce fervoare! Eram emoționat văzând-o că se duce cu-atâta

sfințenie... Ce vreți? verdictele dumnezeieşti sunt de nepătruns, iar ştiința e deseori neputincioasă.

Şi cum doamna Rougon continua să plângă, nu-şi precupeți cele mai duioase mângâieri şi ținu morțiş ca aceasta să bea o cană de ceai de tei, ca să se liniştească.

— Nu vă mai necăjiți, vă implor, îi spunea întruna. Vă încredințez că nici nu-şi mai simte răul; Şi va adormi liniştit, nu-şi va recăpăta cunoştința decât în clipa agoniei... De altfel, nu vă părăsesc; rămân aici, cu toate că orice remediu din parte-mi e acum inutil. Rămân ca prieten, dragă doamnă, ca prieten, înțelegeți?

Şi se instală comod într-un fotoliu, ca să-şi petreacă noaptea acolo. Félicité se mai linişti puțin. Şi pentru că doctorul Porquier îi dăduse de înțeles că Marthe nu mai avea decât câteva ore de trăit, îi veni ideea să trimită după Serge, la seminar, care era foarte aproape. Când o rugă pe Rose să se ducă la seminar, aceasta la început se împotrivi.

— Vreți să-l ucideți şi pe el; bietul micuț! spuse slujnica. Ar putea primi o lovitură grea: trezit în plină noapte, să vină la căpătâiul unei moarte... Nu vreau să-i fiu eu călăul.

Rose îi purta pică stăpânei. De când aceasta intrase în agonie, dădea târcoale patului, furioasă, izbind ceştile şi sticlele cu apă caldă.

— Se cădea oare ca doamna să facă cele ce-a făcut? adăugă ea. Nu-i vina nimănui, dacă s-a dus să-şi caute moartea lângă domnul. Iar acum totul s-a dat peste cap, stăm toți şi-o jelim... Nu, vezi bine, nu vreau ca micuțul să fie silit să tragă asemenea sperietură.

Şi totuşi, până la urmă se duse la seminar. Doctorul Porquier îşi întinsese picioarele în fața focului; cu ochii pe jumătate închişi, continua să-i adreseze cuvinte de mângâiere doamnei Rougon. Un horcăit uşor începu să umfle pieptul Marthei. Unchiul Macquart, care nu se mai arătase de două ore încheiate, împinse uşa binişor.

— De unde vii? îl întrebă Félicité ducându-l într-un colț.

Răspunse că se dusese să-şi lase căruța şi calul la hanul Trei Hulubi. Dar ochii îi râdeau cu-atâta vioiciune, toată

ființa lui răspândea o asemenea viclenie drăcească, încât pe Félicité o încercau mii de bănuieli. Îşi uită de fiica aflată pe moarte, adulmecând o fărădelege pe care avea tot interesul s-o afle.

— S-ar zice că ai urmărit şi-ai pândit pe cineva, spuse uitându-se la pantalonii lui noroiți. Îmi ascunzi ceva, Macquart. Nu-i bine. Totdeauna ne-am purtat frumos cu dumneata.

— Oho! frumos! şopti uncheşul rânjind, asta o spui dumneata. Rougon e un zgârie-brânză; în povestea cu ogorul de grâu, şi-a râs de mine, s-a purtat cu mine de parcă aş fi fost ăl mai mare sărăntoc... Unde e acu' Rougon? Stă la căldurică, vezi bine; şi puțin îi pasă de cei care se ostenesc pentru familie.

Zâmbetul cu care-şi însoți cuvintele din urmă o nelinişti adânc pe Félicité. Îl privi drept în față.

— Ce osteneală ți-ai dat pentru familie? îl întrebă. Doar n-ai de gând să mă mustri pentru că am luat-o la mine pe biata Marthe, după vizita ei la Tulettes... Şi-apoi, cum ți-am spus, toate astea ascund ceva. Am întrebat-o pe Rose, se pare că voiai să vii de-a dreptul aici... După cum mă miră şi faptul că n-ai bătut mai tare în uşă, la ea acasă; ți s-ar fi deschis... Nu că aş fi supărată s-o am pe biata copilă la mine în casă; o să moar a barem printre ai săi, n-o să aibă pe lângă ea decât fețe prieteneşti...

Uncheşul păru foarte mirat; o întrerupse, îngrijorat.

— Credeam că eşti în relații mai bune cu abatele Faujas, nu?

Nu-i răspunse; se apropie de Marthe, a cărei răsuflare devenise mai dureroasă. Când se întoarse, îl văzu pe Macquart ridicând perdeaua şi părând a cerceta prin noapte, în timp ce ştergea fereastra jilavă cu mâna.

— Mâine dimineață nu pleca înainte de-a vorbi cu mine; vreau să lămurim toate astea.

— Cum pofteşti, răspunse Macquart. Nu mai ştie omul cum s-o facă să-ți facă pe voie. O dată îi iei în brațe pe oameni, o dată le întorci spatele... Mie, unul, puțin îmi pasă;

eu îmi văd de-ale mele.

Era, fireşte, cât se poate de încurcat să afle că Rougonii nu mai erau în cârdăşie cu abatele Faujas. Bătea darabana în fereastră, continuând să cerceteze prin beznă. În clipa aceea, o lumină puternică înroşi cerul.

— Ce-i asta? întrebă Félicité.

Macquart deschise fereastra, privi afară.

— S-ar zice că a luat foc pe undeva, şopti pe un ton paşnic. Arde în spate la subprefectură.

Piaţa se umplu de zgomot. Un servitor intră cât se poate de speriat, spunând că izbucnise focul acasă la fiica doamnei. Se părea că ginerele doamnei, cel care trebuise să fie închis, fusese văzut plimbându-se prin grădină cu o crenguţă de viţă aprinsă. Ce-i mai rău e că nu prea existau speranţe să fie salvaţi locatarii. Félicité se întoarse iute, se mai gândi un minut, cu ochii aţintiţi la Macquart. În sfârşit, înţelegea.

— Doar ne-ai făgăduit, îi spuse cu glas scăzut, să stai liniştit, atunci când te-am instalat în căsuţa dumitale de la Tulettes. Nu-ţi lipseşte nimic, o duci ca un adevărat rentier… E o ruşine, mă auzi!… Cât ţi-a dat abatele Fenil ca să-i deschizi uşa lui François?

Macquart se supără, dar Félicité îi impuse tăcere. Părea mult mai îngrijorată de urmările acelei fapte decât indignată de crima în sine.

— Şi ce scandal îngrozitor dacă s-ar afla! şopti iarăşi. Oare te-am refuzat vreodată cu ceva? O să vorbim mâine, o să stăm de vorbă despre ogorul ăla cu care ne-ai împuiat urechile… Dacă Rougon ar afla una ca asta, ar muri de durere.

Uncheşul nu se putu împiedica să zâmbească. Se apără şi mai cu sârg, se jură că nu ştie nimic, că nu are niciun amestec. Apoi, cum cerul se înroşea tot mai mult iar doctorul Porquier plecase, uncheşul ieşi şi el din cameră, zicând cu graba unui curios:

— Mă duc să văd.

Domnul Péqueur des Saulaies dăduse alarma. Avusese loc o petrecere la subprefectură. Tocmai se culca, pe la unu fără

vreo câteva minute, când zări un straniu reflex roşu pe tavanul din camera lui. Ducându-se la fereastră, rămăsese foarte uimit văzând un foc mare arzând în grădina familiei Mouret, în timp ce o umbră, pe care la început n-o recunoscuse, țopăia prin fum fluturând o crenguță de viță aprinsă. Aproape numaidecât flăcările izbucniră prin toate deschizăturile de la parter. Subprefectul se grăbi să-şi tragă pantalonii; chemă servitorul, îl trimise pe portar după pompieri şi autorități. Apoi, înainte dea veni la locul sinistrului, isprăvi cu îmbrăcatul, cercetând în fața unei oglinzi dacă mustața era bine potrivită. Sosi primul pe strada Balande. Strada era cu desăvârşire pustie; două pisici o străbăteau, în goana mare.

„Cei dinăuntru o să fie făcuți scrum!” se gândi domnul Péqueur des Saulaies, mirat de somnul paşnic al celor din casă; văzută dinspre stradă, nicio flacără nu se ivise încă.

Bătu puternic în uşă dar nu auzi decât bubuitul incendiului în casa scării. Bătu atunci în uşa domnului Rastoil. De-acolo, răzbăteau strigăte ascuțite, însoțite de paşi grăbiți, de uşi trântite, de chemări înăbuşite.

— Aurélie, pune-ți ceva pe umeri, striga vocea preşedintelui.

Domnul Rastoil se repezi pe trotuar, urmat de doamna Rastoil şi de cea mai mică dintre domnitoare, cea care nu se măritase încă. Aurélie, în graba ei, îşi pusese pe umeri un palton de-al tatălui, din care îi ieşeau brațele goale; roşi toată când îl zări pe domnul Péqueur des Saulaies.

— Ce nenorocire înspăimântătoare! îngăimă preşedintele. Totul o să ardă. Peretele de la camera mea s-a şi înfierbântat. Cele două case sunt ca şi una singură, dacă îndrăznesc a spune aşa… Trebuie organizată o echipă de salvare. Cum să-ți pierzi mobila aşa, în câteva ceasuri?!

Doamna Rastoil, neavând pe ea decât un halat de casă, îşi plângea mobila din salon, căreia abia îi pusese furnirul. Între timp, câțiva vecini se arătară la ferestre. Preşedintele îi strigă şi începu să scoată lucrurile din casă; avea mai cu seamă grijă de pendule, pe care le punea pe trotuarul din față..

Când fură scoase fotoliile din salon, le spuse soției şi fiicei lui să stea jos, în timp ce subprefectul rămase lângă ele ca să le liniştească.

— Liniştiți-vă, doamnelor, le spunea. Pompa trebuie să sosească din clipă în clipă, focul va fi atacat viguros… Cred că sunt în măsură să vă promit că vi se va salva casa.

Ferestrele casei Mouret săriră în țăndări, flăcările se iviță la primul etaj. Deodată, strada fu luminată puternic; se vedea ca în plină zi. Un toboşar, în depărtare, străbătea Piața subprefecturii. bătând adunarea. Oameni dădeau fuga, se organiză un lanț, dar lipseau găleţile, iar pompa tot nu sosea. În plină buimăceală, domnul Péqueur des Saulaies, fără a le părăsi pe doamnele Rastoil, dădea ordine cu glas puternic:

— Lăsați trecerea liberă! Lanțul e prea strâns acolo! Aşezați-vă la două picioare unii de alții!

Apoi, întorcându-se spre Aurélie, rosti cu glas blând:

— Sunt cât se poate de mirat că pompa n-a sosit încă… E o pompă nou-nouță: o să-i facem safteaua cu ocazia asta… L-am trimis peste tot pe portar, numaidecât; trebuie să fi trecut şi pe la jandarmerie.

Jandarmii sosiră primii; îi ținură la respect pe curioşi, al căror număr sporea, în ciuda orei târzii. Subprefectul se dusese în persoană ca să rectifice lanțul ce se strâmba, împins de unii farsori ce alergaseră de prin cartierele mărginaşe. Clopotul cel mic de la Saint-Saturnin bătea toaca cu glasul lui spart; o a doua tobă bătea adunarea, ceva mai rar, spre partea de jos a străzii, înspre Parc. În sfârşit sosi şi pompa, cu mare zarvă de fierăraie zgâlțâită. Grupurile se dădură la o parte: cei cincisprezece pompieri din Plassans se iviră, alergând şi gâfâind: dar, în ciuda intervenției domnului Péqueur des Saulaies, mai trecu încă un sfert de oră până când pompa fu în măsură să funcționeze.

— Dacă vă spun că pistonul nu lunecă! striga furios căpitanul spre subprefect, care susținea că piulițele sunt prea strânse.

Când un jet de apă țâşni în sus, mulțimea scoase un oftat de uşurare. Dar casa ardea de la parter până la etajul al

doilea, ca o imensă torță. Apa pătrundea în jar cu un sfârâit; în timp ce flăcările, despărțite în limbi galbene, se înălțau şi mai sus. Pompieri se urcaseră pe acoperişul casei preşedintelui, spărgând țiglele cu târnăcopul, ca să localizeze focul.

— Şandramaua-i pierdută, şopti Macquart cu mâinile în buzunare, stând proțăpit liniştit pe trotuarul din față, de unde urmărea progresele incendiului cu mare interes.

Se alcătuise acolo, la marginea canalului, un salon în aer liber. Se întâmplase ca fotoliile să fie puse în semicerc, ca să-ți îngăduie parcă să asişti în voie la spectacol. Doamna de Condamin şi soțul ei tocmai sosiseră; abia se întorseseră de la subprefectură, spuneau ei, când auziseră bătând toba. Domnul de Bourdeu, domnul Maffre, doctorul Porquier, domnul Delangre, însoțit de mai mulți membri ai consiliului municipal, se grăbiseră şi ei să dea fuga. Toți le înconjurau pe bietele doamne Rastoil, îmbărbătându-le şi abordându-se între ei cu exclamații pline de compasiune. Până la urmă societatea se aşeză în fotolii. Şi conversația începu, în timp ce pompa sufla la zece paşi mai încolo, iar bârnele arse pârâiau.

— Mi-ai luat ceasul, dragul meu? întrebă doamna Rastoil; era pe cămin, la un loc cu lanțul.

— Da, da, e la mine în buzunar, răspunse preşedintele cu fața umflată, clătinându-se de emoție. Şi argintăria am luat-o… Aş fi luat totul; dar pompierii nu vor, zic că e caraghios.

Domnul Péqueur des Saulaies continua să fie foarte calm şi foarte îndatoritor.

— Vă asigur că locuința dumneavoastră e departe de-a mai fi în pericol, susținea el; incendiul e localizat. Vă puteți duce să puneți tacâmurile în sufragerie.

Domnul Rastoil nu consimți să se despartă de argintărie, pe care o ținea sub braț, înfăşurată într-un ziar.

— Toate uşile sunt deschise., mormăi; casa e plină de oameni pe care nu-i cunosc… Mi-au făcut în acoperiş o spărtură a cărei reparație o să mă coste scump.

Doamna de Condamin îi punea întrebări subprefectului. Exclamă:

— Îngrozitor! dar credeam că locatarii au avut timp să se salveze!... Prin urmare, n-avem niciun fel de veste despre abatele Faujas?

— Am bătut eu însumi în uşă, spuse domnul Péqueur des Saulaies; n-a răspuns nimeni. Când au sosit pompierii, am spart uşa, am ordonat să se aplice scări la ferestre... Totul a fost zadarnic. Unul dintre bravii noştri jandarmi, care s-a aventurat până în sală, a fost cât pe ce să fie asfixiat de fum.

— Prin urmare, abatele Faujas?... Ce moarte groaznică! urmă frumoasa Octavie, cutremurată de un fior.

Domnii şi doamnele se priviră, palizi în lumina clătinată a incendiului. Doctorul Porquier dădu explicația că poate moartea prin foc nu-i chiar atât de dureroasă pe cât ne închipuim.

— Eşti asaltat, spuse el terminând. Trebuie să fie o chestiune de câteva secunde. Dar se cade să adăugăm că mai depinde şi de violența pârjolului.

— Dacă doamna Mouret e la părinții ei, după cum se spune, înseamnă că sunt totuşi patru victime: abatele Faujas, mama sa, sora şi cumnatul... Frumos.

În clipa aceea, doamna Rastoil se aplecă la urechea soțului ei.

— Dă-mi ceasul meu, şopti. Nu sunt liniştită. Tu te mişti tot timpul. O să te aşezi peste el.

O voce strigă că vântul suflă scânteile spre subprefectură, încât domnul Péqueur des Saulaies se scuză şi se năpusti, ca să ia măsuri împotriva acestui nou pericol. Domnul Delangre voi să se mai facă o ultimă tentativă de ajutorare a victimelor. Căpitanul pompierilor îi răspunse obraznic că n-are decât să se urce chiar el pe scări, de crede că-i cu putință; spunea că niciodată n-a mai văzut asemenea foc. De parcă diavolul în persoană îl aprinsese, de putuse arde casa aşa, ca un mănunchi de vreascuri din toate părțile deodată. Primarul, urmat de câțiva oameni săritori, dădu atunci ocol prin fundătura Chevillottes. Poate că dinspre grădină se putea urca.

— Ar fi tare frumos, de n-ar fi atât de trist, observă

doamna de Condamin, care se liniştea.

Într-adevăr, incendiul devenea superb. Jerbe de scântei urcau spre cer purtate de flăcări mari, albastre; spărturi de un roşu-aprins se săpau în adâncul ferestrelor căscate; în timp ce fumul se vălătucea agale, prefăcut într-un nor gros, vineţiu, asemeni fumului de la focurile de Bengal, în timpul jocurilor de artificii. Doamnele şi domnii se ghemuiseră în fotolii; se propteau în coate, se înălţau, îşi ridicau bărbiile; apoi se lăsă tăcerea, întreruptă de observaţii, când un vârtej de flăcări mai violent prinse să se înalţe. Departe, în lumina dănţuitoare ce te făcea să zăreşti dintr-odată adâncimi de creştete unduitoare, se-auzeau înteţindu-se exclamaţiile mulţimii precum şi un zgomot de apă care curge, o bălăceală în toată regula. Iar pompa, la zece paşi, îşi menţinea răsuflarea regulată, un scuipat de gâtlej metalic, jupuit.

— Uitaţi-vă la a treia fereastră de la etajul doi, exclamă deodată domnul Maffre înminunat; se vede foarte bine, la stânga, un pat care arde. Perdelele sunt galbene; ard ca hârtia.

Domnul Péqueur de Saulaies se întorcea în trap mărunt să liniştească societatea. Nu era decât o panică.

— Scânteile, zise el, sunt într-adevăr duse de vânt spre subprefectură; dar se sting în aer. Nu-i niciun pericol, suntem stăpâni pe foc.

— Dar, întrebă doamna de Condamin, se ştie cum a izbucnit focul?

Domnul de Bourdeu încredinţă pe toată lumea că mai întâi văzuse un fum gros ieşind din bucătărie. Domnul Maffre, dimpotrivă, susţinea că flăcările s-au ivit întâi într-o cameră de la etajul întâi. Subprefectul clătina din cap cu un aer de prudenţă oficială; în cele din urmă spuse cu glas scăzut:

— Cred că rea-voinţa nu-i străină de sinistru. Am şi ordonat o anchetă.

Şi povesti că văzuse un om aprinzând focul cu un vrej de viţă.

— Da, l-am văzut şi eu, îl întrerupse Aurélie Rastoil. E domnul Mouret.

Fu o surpriză nemaipomenită. Lucrul nu era cu putință. Domnul Mouret, să scape de sub pază şi să-şi dea foc la casă, ce dramă înspăimântătoare! Şi Aurélie era potopită cu întrebările. Ea roşea, în timp ce mama îi arunca priviri severe. Nu era cuviincios ca o tânără fată să stea aşa, toate nopțile, la fereastră.

— Vă asigur că l-am recunoscut cât se poate de bine pe domnul Mouret, continuă Aurélie. Nu dormeam, m-am sculat, văzând o lumină puternică... Domnul Mouret țopăia prin flăcări.

Subprefectul se pronunță:

— Perfect, domnişoara are dreptate... Acum îl recunosc şi eu pe nefericitul acesta. Era atât de înspăimântător, încât m-am zăpăcit, cu toate că fața lui nu-mi era necunoscută... Vă cer iertare, faptul e foarte grav; trebuie să mă duc să dau câteva ordine.

Şi plecă din nou, în timp ce societatea comenta întâmplarea aceea cumplită, un proprietar dând foc locatarilor. Domnul de Bourdeu începu să tune şi să fulgere împotriva azilelor de alienați; supravegherea se făcea pur şi simplu nesatisfăcător. La drept vorbind, domnul de Bourdeu tremura să nu vadă arzând la para incendiului prefectura promisă de abatele Faujas.

— Nebunii sunt foarte răzbunători, zise doar atât domnul de Condamin.

Cuvintele lui stingheriră pe toată lumea. Conversația se opri brusc. Pe doamne le trecură fiorii, în timp ce domnii schimbau între ei priviri ciudate. Casa în flăcări, stârnea cu mult mai mult interesul acum. de când societatea cunoştea mâna care pusese focul. Ochii clipeau cu o spaimă delicioasă, se aținteau asupra jarului, visând la drama ce trebuie să se fi petrecut acolo.

— Dacă moş Mouret e şi el înăuntru, înseamnă că sunt cinci, zise iarăşi domnul de Condamin, dar doamnele îi poruncir să tacă, susținând că-i un om fără inimă.

De cum se pornise incendiul, soții Paloque, sprijiniți în coate la fereastra de la sufrageria lor, priveau. Se aflau chiar

deasupra salonului improvizat pe trotuar. Nevasta judecătorului coborî în cele din urmă, ca să le ofere grațios ospitalitate doamnelor Rastoil, ca şi persoanelor din preajma lor.

— Se vede bine de la ferestrele noastre, vă asigur, le spuse.

Şi pentru că doamnele refuzau, continuă:

— Dar o să răciți; noaptea e cât se poate de răcoroasă.

Doamna de Condamin zâmbi, întinzându-şi pe caldarâm picioarele-i micuțe, arătându-şi-le de sub poalele fustei.

— A, da de unde, nu ne e frig! răspunse. Mie îmi ard picioarele. Mă simt foarte bine… Dumitale ți-e frig, domnişoară?

— Mi-e prea cald. o asigură Aurélie. Ai zice că-i o noapte de vară. Focul ăsta încălzeşte straşnic.

Toată lumea spuse că se simte bine, încât doamna Paloque se hotărî atunci să rămână, aşezându-se şi ea într-un fotoliu. Domnul Maffre tocmai plecase; îşi zărise, prin mulțime, băieții, în tovărăşia lui Guillaume Porquier, căci dăduseră fuga toți trei dintr-o casă de lângă metereze, ca să vadă focul. Judecătorul de pace, care era sigur că învârtise cheia în broasca de la odaia lor de două ori. Îi luă de-acolo pe Alphonse şi pe Ambroise ținându-i de urechi.

— Ce-ar fi să ne ducem la culcare? sugeră domnul de Bourdeu, din ce în ce mai morocănos.

Domnul Péqueur des Saulaies se ivise din nou, neobosit, neuitându-le pe doamne în ciuda grijilor de tot felul ce-l asaltau. Porni repede în întâmpinarea domnului Delangre, care se întorcea din fundătura Chevillottes. Vorbiră pe şoptite. Primarul trebuie să fi asistat la o scenă înspăimântătoare; îşi trecea mâna peste față, ca pentru a alunga de dinaintea ochilor imaginea atroce ce-l urmărea. Doamnele îl auziră murmurând doar atât: „Am sosit prea târziu! Groaznic! Groaznic!…” Nu voi să răspundă la nicio întrebare.

— Numai Bourdeu şi Delangre îl regretă pe abate, şopti domnul de Condamin la urechea doamnei Paloque.

— Învârteau afaceri cu el, răspunse aceasta liniştit. Ia

uitați-vă, a venit şi abatele Bourrette. El plânge de-adevăratelea.

Abatele Bourrette, care făcuse şi el lanțul, hohotea din răsputeri. Bietul om nici nu auzea cuvintele de mângâiere. Nu voi cu niciun chip să se aşeze într-un fotoliu; rămase în picioare, cu ochii tulburi, uitându-se cum ardeau ultimele bârne. Şi abatele Surin fusese văzut: dar dispăruse, după ce trăsese cu urechea, din grup în grup, la cele ce se spuneau.

— Haideți la culcare, mai zise o dată domnul de Bourdeu. E o prostie să tot stăm aici, aşa.

Se ridicară cu toții. Rămase hotărât ca domnul Rastoil, soția şi fiica lui să-şi petreacă noaptea în casa soților Paloque. Doamna de Condamin se bătea uşor cu mâna peste fustă, căci se boțise un pic. Fotoliile fură trase îndărăt, rămaseră cu toții o clipă în picioare, urându-şi noapte bună. Pompa continua să fornăie, incendiul pălea, înconjurat de un fum negru: nu se mai auzea decât tropăitul slab al mulțimii şi toporişca întârziată a unui pompier, care dobora o şarpantă.

„S-a sfârşit”, se gândi Macquart, care nu se dezlipise de pe trotuarul din fața casei.

Dar mai stătu o vreme să asculte ultimele cuvinte pe care domnul de Condamin le schimba cu doamna Paloque.

— Hm! spunea soția judecătorului, nimeni n-o să-l plângă, afară de prostănacul ăsta de Bourrette. Ajunsese insuportabil, iar noi ne prefăcuserăm cu toții în sclavi. Monseniorul cred că râde acum… În sfârşit, oraşul Plassans s-a eliberat.

— Ce să mai zic de Rougoni! observă domnul de Condamin, trebuie să fie încântați.

— Pe legea mea! Rougonii cred că sunt în al nouălea cer! Ei vor moşteni cele cucerite de abate… Ce mai l-ar fi plătit scump pe cel ce-ar fi îndrăznit să dea foc la şandrama.

Macquart plecă nemulțumit. Începea să se teamă că a fost păcălit. Bucuria Rougonilor îl înmărmurea. Erau nişte şmecheri care făceau totdeauna joc dublu şi care până la urmă te furau. Traversând Piața subprefecturii, îşi jura să nu

mai lucreze aşa, orbeşte.

Pe când urca în camera unde se afla Marthe în agonie, o găsi pe Rose şezând pe o treaptă. Era mânioasă foc, tuna şi fulgera:

— Nu, nici nu mă gândesc să stau acolo în cameră; nu vreau să văd asemenea lucruri. N-are decât să crape fără mine! Să crape ca un câine! Nu mai țin la ea, nu mai țin la nimeni... Să-l aduc pe micuț, ca să fie de față la asta! Şi-am consimțit! Toată viața o să-mi fie ciudă pe mine... Era alb la față ca varul, bietul îngeraş. Şi a trebuit să-l aduc de la seminar, aici. Am crezut că o să-şi dea sufletul pe drum, aşa de tare plângea. Mai mare jalea!... Şi e aici, acum, o îmbrățişează. Mie una mi se face pielea buburuze. De s-ar prăbuşi casa peste noi, să se sfârşească mai repede... Am să mă duc unde a-nțărcat dracu iapa, am să trăiesc de una singură, n-am să văd niciodată pe nimeni, niciodată, niciodată. Toată viața nu faci nimic altceva decât să plângi şi să te mânii.

Macquart pătrunse în cameră. Doamna Rougon, în genunchi, îşi ascundea fața în mâini; în timp ce Serge, în picioare la căpătâiul patului, cu obrajii şiroind de lacrimi, susținea capul muribundei. Încă nu-şi recăpătase cunoştința. Ultimele luciri ale incendiului luminau încăperea cu un reflex roşietic.

Un sughiț o zgâlțâi pe Marthe. Deschise ochii mirată, se aşeză în şezut, se uită în jur. Apoi îşi împreună mâinile cu o spaimă de nespus, şi-şi dădu sufletul, zărind în lumina cea roşie sutana lui Serge.

CONFESIUNEA LUI CLAUDE

Prietenilor mei P. Cézanne şi J.-B, Baille

L-aţi cunoscut, dragi prieteni, pe jalnicul copil ale cărui scrisori le public astăzi. Copilul acesta nu mai este. A voit să crească cu preţul morţii şi al uitării tinereţii lui.

Am şovăit îndelung înainte de a încredinţa publicului paginile ce urmează. Mă îndoiam că aş avea dreptul să dezvălui un trup şi o inimă în toată goliciunea lor; mă întrebam, îmi puneam întrebarea dacă îmi este îngăduit să dau în vileag taina unei spovedanii. Apoi, după ce reciteam scrisorile acestea scrise cu sufletul la gură, înfrigurate, lipsite de fapte, abia legându-se unele de altele, îmi pierdeam curajul, îmi spuneam că cititorii vor primi neîndoielnic foarte rău publicarea lor, cât se poate de dezlânată, de smintită şi plină de mânie. Durerea n-are decât un strigăt: opera e o tânguire neîncetat repetată. Şovăiam în calitate de om şi de scriitor.

Într-o bună zi, m-am gândit în cele din urmă că vârsta noastră are nevoie de învăţăminte şi că poate deţin în mâinile mele tămăduirea câtorva inimi îndurerate. Ni se pretinde să moralizăm, nouă poeţilor şi romancierilor. Nu ştiu să predic din amvon, dar deţineam opera scrisă cu sânge şi cu lacrimi a unui biet suflet, puteam, şi eu la rândul meu să instruiesc şi să mângâi. Mărturisirile lui Claude purtau în ele învăţămintele lacrimilor, morala aleasă şi curată a căderii şi a căinţei.

Şi am văzut atunci că scrisorile acestea sunt aşa cum trebuie să fie. Nici astăzi nu ştiu cum le va primi publicul, dar am încredere în sinceritatea lor, chiar şi în mânia lor. Sunt omeneşti.

Aşadar m-am hotărât, dragi prieteni, să public cartea aceasta. Hotărâre pe care am luat-o în numele adevărului şi spre binele tuturor. Şi-apoi, în afară de lume, mă gândeam la voi. Îmi era pe plac să vă povestesc din nou cumplita întâmplare ce vă mai făcuse să plângeți.

Întâmplarea aceasta e despuiată şi adevărată până la cruzime. Cei delicați se vor revolta. Am socotit că nu se cade să suprim niciun rând, încredințat că paginile de față sunt expresia completă a unei inimi în care se află mai multă lumină decât umbră. Au fost aşternute pe hârtie de către un copil nervos care iubea şi care s-a dăruit pe de-a-ntregul. odată cu freamătul cărnii şi elanul sufletului lui. Sunt manifestarea maladivă a unui temperament aparte care simte nevoia aprigă a realului ca şi pe aceea a speranțelor mincinoase şi plăcute ale visului. Într-aceasta stă întreaga carte, în lupta dintre vis şi realitate. Dacă iubirea lui Claude va face să fie judecat cu asprime, să-i fie iertat în clipa deznodământului, când se dovedeşte a fi într-atât de copil şi într-atât de puternic, încât vede până la Dumnezeu.

Există ceva de preot în copilul acesta. Poate că într-o bună zi va îngenunchea. Caută cu nespusă deznădejde un adevăr care să-l susțină. Astăzi, ne povesteşte tinerețea lui tristă, ne arată rănile, îşi strigă suferințele, pentru a-i face pe frații lui să evite asemenea suferințe. Sunt rele timpurile pentru inimile ce se aseamănă inimii lui.

Pot să caracterizez printr-un singur cuvânt opera, să-i acord cel mai ales elogiu pe care-l doresc ca artist şi, în acelaşi timp să răspund la toate obiecțiile ce se vot face:

Claude a trăit pur şi simplu.

15 octombrie 1865

Émile Zola

I

A sosit iarna: dimineața, aerul se face mai răcoros, iar Parisul își pune mantia-i de ceață. A sosit anotimpul serilor intime. Buzele friguroase caută sărutările; îndrăgostiții, alungați din sânul naturii, se refugiază în mansarde, înghesuindu-se în fața căminului, iar la zgomotul ploii, se bucură de veșnica lor primăvară.

Eu, fraților, trăiesc în tristețe: iarna mea e lipsită de primăvară, lipsită de-o iubită. Podul meu, cocoțat în capătul unei scări jilave, e mare și diform; ungherele se pierd în întuneric, pereții, goi și pieziși, fac din cameră un soi de coridor ce se prelungește în formă de sicriu. Mobile sărăcăcioase, scânduri subțiri, prost îmbucate și vopsite într-o groaznică culoare roșie, pocnesc funebru de cum le-atingi. Bucăți de damasc spălăcit atârnă deasupra patului, iar fereastra, lipsită de perdele, dă spre un zid mare și negru, veșnic prezent și auster.

Seara, când vântul zgâlțâie ușa iar pereții se clatină dimpreună cu flacăra lămpii, simt cum m-apasă un plictis mohorât și-nghețat. Îmi opresc privirea pe căminul în care focul se stinge, pe florile urâte și întunecate ale tapetului, pe vazele de faianță în care s-au ofilit ultimele flori, și mi se pare că aud fiece lucru plângându-se de singurătate și de sărăcie. Tânguirea aceasta e întristătoare. Mansarda întreagă îmi cere râsetele și bogăția suratelor ei. Căminul cerc un foc mare și vesel; vazele, uitând de zăpadă, vor trandafiri proaspeți; culcușul oftează, pomenindu-mi de cosițe blonde și umeri albi.

Ascult și nu pot decât să mă-ntristez. Nu am lustră ca sa o

atârn de tavan, nici covor ca s-ascund lespezile inegale şi sparte. Iar când camera mea nu pretinde, pentru a zâmbi, decât pânză albă, frumoasă, mobile simple şi lucitoare, mă întristez încă şi mai mult, neputând-o mulțumi. Şi-atunci mi se pare şi mai pustie, şi mai jalnică: vântul ce pătrunde între pereții ei e şi mai rece, întunericul ce pluteşte-i şi mai adânc: praful se adună pe pardosea, tapetul se rup: arătând tencuiala. Totul tace: mi-ascult în tăcere plânsetul inimii.

Fraților, vă amintiți de zilele când pentru noi viața era un vis? Aveam prietenia, visam la dragoste şi la glorie. Vă amintiți de serile blânde din Provența când, la răsăritul stelelor, ne duceam să ne aşezăm în brazdele dogorind încă de căldura soarelui? Greierele cânta; răsuflarea armonioasă a nopților de vară ne legăna sporovăială. Toți trei ne lăsam buzele să rostească ceea ce gândeau inimile; şi, cu naivitate, iubeam regine, ne încununam cu lauri. Voi îmi povesteați visele voastre, eu vi le povesteam pe-ale mele. Pe urmă, binevoiam să coborâm pe pământ. Vă destăinuiam regula mea de viață, închinată pe de-a-ntregul muncii şi luptei; vă dezvăluiam marele meu curaj. Simțindu-mi bogăția sufletului, mă complăceam în ideea sărăciei. Urcați, ca şi mine, scara mansardelor, sperați să vă hrăniți cu gânduri mari; necunoscând realitatea, păreați a crede că artistul, în nesomnul veghei lui, îşi câştigă pâinea zilei de mâine.

Alteori, când florile erau mai blânde, stelele mai strălucitoare, nutream închipuiri drăgăstoase. Fiecare dintre noi îşi avea iubita. Vă amintiți cum erau iubitele voastre? fete brune şi râzătoare, regine ale secerişurilor şi-ale culesului de vii; se hârjoneau, împodobite cu spice şi ciorchini, alergau pe poteci, duse de zborul năvalnicei lor tinereți. Iubita mea, palidă şi blondă, avea maiestatea lacurilor şi a nourilor, avea mersul languros, era încununată de verbină, părând la fiece pas gata să se desprindă de pe pământ.

Vă amintiți, fraților? Luna din urmă, astfel ne duceam să visăm în mijlocul ogoarelor, sorbind curajul bărbatului din sfânta speranță a copilului. Obosisem de pe urma visului, mi-am închipuit că am puterea să înfrunt realitatea. Sunt

cinci săptămâni de când am părăsit zările noastre necuprinse, fecundate de răsuflarea încinsă de la miezul zilei. V-am strâns mâinile, mi-am luat rămas bun de la ogorul nostru preferat şi, cel dintâi, am voit să caut cununa şi iubita pe care Dumnezeu o păstrează pentru cei douăzeci de ani ai noştri.

— Claude, mi-aţi spus la plecare, ai intrat în luptă. Mâine, nu ne vom mai afla aici, precum ieri, insuflându-ţi speranţă şi curaj. Vei fi singur şi sărac, neavând decât amintiri pentru a-ţi însufleţi şi împodobi singurătatea. E greu, pe cât se spune. Cu toate acestea pleacă, de vreme ce eşti însetat de viaţă. Aminteşte-ţi de planurile tale: fii neabătut şi loial în acţiune, precum erai în vis; du-ţi traiul în poduri, mănâncă pâinea cea tare, zâmbeşte mizeriei. Fie ca bărbatul să nu râdă în tine de neştiinţa copilului şi să accepte apriga trudă a binelui şi a răului. Suferinţa îl înalţă pe om, lacrimile sunt şterse într-o bună zi, când ai iubit îndeajuns. Curaj şi aşteaptă-ne. Te vom mângâia, te vom certa de departe. Nu te putem urma astăzi, deoarece nu simţim în noi forţa ta; visul nostru e încă prea seducător ca să-l schimbăm pe realitate.

Certaţi-mă, fraţilor, mângâiaţi-mă. Nu fac decât să încep viaţa, şi sunt de pe acum tare trist. Ah! cât de luminoasă era mansarda viselor noastre! cum se mai înveselea fereastra în bătaia soarelui, cât de mult sărăcia şi singurătatea făceau ca traiul între pereţii ei să fie studios şi liniştit! Mizeria avea pentru noi luxul luminii şi al zâmbetului. Dar oare ştiţi cât de urâtă e o adevărată mansardă? Ştiţi cât de frig îţi este când te afli singur, fără flori, fără perdele albe pe care să-ţi odihneşti primirea? Ziua şi veselia trec fără a intra, neîndrăznind să se aventureze în întunericul şi tăcerea dinăuntru.

Unde-mi sunt pajiştile şi râurile? unde-mi sunt apusurile de soare ce daureau crestele plopilor, prefăcând stâncile din zare în palate scânteietoare? Să mă fi înşelat, fraţilor? Să nu fiu oare decât un copil care voieşte să fie bărbat înainte de-a avea vârsta cuvenită? Să fi avut prea multă încredere în puterile mele iar locul meu să fie lângă voi, încă visând?

Mijeşte de ziuă. Mi-am petrecut noaptea în fața căminului stins, uitându-mă la bieții mei pereți, povestindu-vă primele mele suferințe. O lumină alburie se revarsă asupra acoperişurilor, câțiva fulgi de zăpadă cad agale din cerul palid şi trist. Trezirea marilor oraşe e îngrijorătoare. Aud urcând până la mine rumoarea străzilor ce aduce a plânset.

Nu, fereastra îmi refuză soarele, pardoseala e umedă, mansarda e pustie. Nu pot iubi, nu pot lucra aici.

II

Vă supără prea puţinul meu curaj, mă învinuiţi că jinduiesc după catifea şi bronz, că nu accept sfânta sărăcie a poetului. Vai! Îmi sunt pe plac draperiile mari, candelabrele, marmurele pe care dalta le-a mângâiat puternic, îmi place tot ce străluceşte, tot ce are frumuseţe, graţie şi bogăţie. Îmi trebuiesc locuinţe princiare. Sau, mai curând, câmpurile cu pajiştea lor de muşchi, proaspătă şi înmiresmată, cu draperiile lor de frunze, cu zările necuprinse de lumină. Prefer luxul lui Dumnezeu luxului oamenilor.

Iertare, fraţilor, mătasea e atât de blândă, dantela atât de spumoasă; soarele râde atât de vesel în aur şi cristal!

Lăsaţi-mă să visez, nu vă temeţi pentru mândria mea. Vreau să ascult cuvintele voastre puternice şi înălţătoare, să-mi înfrumuseţez mansarda cu veselie, s-o luminez cu gânduri mari. Dacă mă simt prea singur, îmi voi plăsmui o soaţă care, credincioasă vocii mele, va veni să mă sărute pe frunte, după ce-mi voi fi făcut lucrul. Dacă lespezile sunt reci, dacă pâinea lipseşte, voi uita de iarnă şi foame simţindu-mi inima caldă. La douăzeci de ani, e uşor să-ţi făureşti bucuria.

Ieri noapte, glasul vântului era melancolic, lampa mea îşi dădea duhul, focul se stinsese; nesomnul îmi tulburase judecata, palide fantome rătăceau prin întunericul din preajmă. M-a cuprins teama, fraţilor, m-am simţit slab, v-am împărtăşit jelania mea. Cea dintâi rază a alungat coşmarul veghei. Astăzi, piedica nu mai sălăşluieşte în mine. Accept lupta.

Vreau să trăiesc în pustie, să n-ascult decât de inima mea,

să nu-mi văd decât visul. Vreau să-i uit pe oameni, să-mi pun întrebări şi să-mi răspund. Asemeni tinerei soţii al cărei pântec freamătă de tresărita maternităţii, poetul, când crede că simte tresărind gândirea în el, se cuvine să aibă o oră de extaz şi de reculegere. Aleargă să se zăvorască împreună cu scumpa-i povară, nu îndrăzneşte a crede în fericirea lui. Îşi întreabă vintrele, speră, apoi se îndoieşte iarăşi. Iar când o durere mai puternică îl încredinţează că Dumnezeu l-a fecundat, atunci luni de zile la rând fuge de mulţime, dăruit întru totul dragostei către făptura pe care cerul i-a încredinţat-o.

Să fie lăsat să se ascundă şi să se bucure ca un avar de spaimele zămislirii; mâine. În mândria lui, va veni să ceară mângâieri pentru rodul pântecelui său.

Sunt sărac, trebuie să trăiesc singur. Mândria mea ar suferi de pe urma unor consolări banale, mâna mea nu vrea să strângă decât mâini care-i sunt egale. Nu cunosc lumea, dar simt că mizeria e atât de rece, încât trebuie să îngheţe inimile din preajma ei şi că, fiind sora viciului, e timidă şi ruşinoasă atunci când e plină de nobleţe. Ţin fruntea sus şi nu înţeleg s-o plec.

Sărăcie, singurătate, fiţi aşadar oaspeţii mei. Fiţi îngerii mei păzitori, muzele mele, soaţele mele cu voce aspră şi încurajatoare. Faceţi-mă puternic, dăruiţi-mi ştiinţa vieţii, spuneţi-mi cât preţuieşte pâinea cea de toate zilele. Fie ca mângâierile voastre bărbăteşti, atât de aspre încât seamănă cu nişte răni, să mă călească întru bine şi dreptate. Îmi voi aprinde lampa în timpul acestor nopţi de iarnă şi vă voi simţi pe amândouă alături de mine, tăcute şi îngheţate, aplecându-vă deasupra mesei mele, dictându-mi austerul adevăr. Iar când, ostenit de întuneric şi tăcere, voi pune pana jos şi vă voi blestema, zâmbetul vostru melancolic mă va face poate să mă-ndoiesc de visele mele. Şi-atunci, liniştea voastră senină şi tristă vă va înfrumuseţa într-atât, încât veţi deveni iubitele mele. Dragostea noastră va fi severă şi profundă, asemeni vouă; îndrăgostiţii de şaisprezece ani vor pizmui aspra voluptate a împreunărilor noastre fecunde.

Şi totuşi, fraţilor, mi-ar fi plăcut să simt purpura pe umeri, nu ca să mă învălui în faldurile ei în faţa mulţimii, ci ca să trăiesc mai înlesnit sub veşmântul cel bogat şi mândru. Mi-ar fi plăcut să fiu rege al Asiei, să visez zi şi noapte pe un pat de roze, într-unul dintre acele feerice palate, haremuri cu flori şi sultane. Havuzuri de marmură în care apa ţâşneşte înmiresmată, galerii de caprifoliu susţinute de zăbrele de argint, necuprinsele săli cu plafoane spuzite de stele, au nu acesta e palatul pe care îngerii ar trebui să-l înalţe pentru fiecare tânăr de douăzeci de ani? Tinereţea doreşte ca la ospăţul ci să ia parte tot ce cântă, tot ce străluceşte. La prima îmbrăţişare, se cade ca iubita să fie înveşmântată numai în dantele şi giuvaeruri, iar patul nupţial, purtat de patru zâne de aur şi de marmură, să aibă valurile de mătase ale baldachinului bătute-n nestemate.

Fraţilor, fraţilor, nu mă certaţi, voi fi cuminte. Îmi voi iubi podul şi nu voi mai visa la palate. Oh! cât de năvalnică şi pătimaşă ar fi viaţa între zidurile lor!

III

Lucrez, nădăjduiesc. Îmi petrec zilele în fața micuței mele mese de lucru, lăsându-mi pana ore în şir, ca să mângâi vreun creştet blond pe care cerneala l-ar murdări. Apoi continui opera începută, împodobindu-mi eroinele cu razele viselor mele. Uit de zăpadă şi de bufetul gol. Trăiesc nici nu ştiu unde, poate că într-un nour, poate că în puful unui cuib părăsit. Când scriu o frază sprințară şi cochet împodobită, îmi închipui că văd îngeri şi albăspină-n floare.

Am sfânta bucurie a muncii! Ah, ce nebunie să mă socot trist, şi cât de mult mă înşelam crezându-mă sărac şi singur! Nici nu mai ştiu de ce eram într-atât de nemângâiat. Ieri cred, odaia mea era urâtă; astăzi îmi zâmbeşte. Simt în jur prieteni pe care nu-i văd, dar sunt mulți şi-mi întind cu toții mâna. Mulțimea îmi ascunde pereții chichineței mele.

Hai, micuța mea masă de lucru, când deznădejdea mă va atinge cu aripa ei, totdeauna voi verii să mă aşez în fața ta şi să mă sprijin în coate pe foaia albă pe care visul mi se întipăreşte numai după ce mi-a redat zâmbetul.

Vai! am totuşi nevoie de-o umbră de realitate. Mă surprind uneori îngrijorat, dorindu-mi o bucurie fără voia mea. Şi-atunci, aud ca o jelanie nedesluşită a inimii: îmi spune că tot îi este frig, că tot îi este foame şi că o visare smintită n-o poate nici încălzi, nici îndestula. Vreau s-o mulțumesc. Voi ieşi mâine din casă, nemaiizolându-mă în mine însumi, ci privind la ferestre, spunându-i să-şi aleagă una dintre atâtea doamne frumoase. Apoi, când şi când, o voi duce sub balconul ales. Va lua cu sine o privire în chip de răsplată şi, timp de-o săptămână, nu va mai simți iarna. Când va țipa

iarăşi de foame, o noua privire o va domoli.

Fraților, oare n-ați visat niciodată că într-o seară de toamnă veți întâlni în lanurile de grâu-o fată cu cosițe negre, de şaisprezece ani? Vă zâmbea din mers, apoi dispărea printre spice. Noaptea, vă apărea în vis, iar a doua zi, la aceeaşi oră, o apucați pe cărarea din ajun. Îndrăgita închipuire trecea, zâmbea iarăşi, dăruindu-vă un nou vis pentru somnul următor. Lunile, anii se scurgeau. În fiece zi, inima voastră flămândă venea sa se nutrească cu un zâmbet, şi nicicând nu dorea mai mult. Viața întreagă n-ar fi fost de ajuns pentru a vă face să epuizați pr ivirea tinerei secerătoare.

IV

Ieri, focul ardea zdravăn în cămin. Eram bogat, aveam două lumânări, le aprinsesem pe amândouă, fără să mă gândesc la ziua de mâine.

Mă surprindeam cântând, în timp ce mă pregăteam pentru o noapte de muncă. Mansarda râdea, plină de căldură şi lumină.

În timp ce mă aşezam, am auzit pe scări zgomot de voci şi de paşi repeziţi. Uşi se deschideau şi se închideau. Apoi, în tăcere, strigăte înăbuşite urcau până la mine. M-am ridicat de la masă întrucâtva îngrijorat, ciulind urechea. Zgomotele încetau uneori; eram cât pe ce să mă aşez din nou, când cineva a urcat şi mi-a strigat că o femeie, vecina mea, avea o criză de nervi. Mi se cerea ajutorul. Când am deschis uşa, n-am văzut decât scara întunecoasă şi tăcută.

Mi-am pus pe mine ceva mai călduros şi am coborât, uitând până şi să iau o lumânare. La etajul de sub mine, m-am oprit, neştiind unde să intru. Nu mai auzeam nicio tânguire, eram înconjurat de beznă. În sfârşit, am zărit de la o uşă întredeschisă strecurându-se câteva firave raze de lumină. Am împins uşa aceea.

Camera era soră cu a mea: mare, de-o formă neregulată, dărăpănată. Dar, pentru că eu veneam din mansarda mea într-o zi când în vatră ardea focul şi era lumină, întunericul şi frigul acesteia mi-au strâns inima de milă şi tristeţe. Un aer jilav m-a izbit în faţă; o lumânare subţiratecă ardea pe unul dintre colţurile căminului şi, speriindu-se la vântul de pe scară, nu mi-a îngăduit la început să desluşesc obiectele.

Mă oprisem pe prag. În sfârşit, am deosebit patul:

aşternuturile azvârlite, mototolite, căzuseră pe jos, haine zăceau ici şi colo pe cuvertură.

În mijlocul acelor zdrențe, stătea întinsă o formă albă, neclară. Aş fi crezut că am un cadavru în fata ochilor, dacă lumânarea nu mi-ar fi arătat când şi când o mână atârnând în afara culcuşului, agitată de convulsii rapide.

La căpătâi, stătea o femeie în vârstă. Părul despletit îi cădea în şuvițe țepene pe frunte, rochia pusă în grabă îi arăta brațele gălbejite şi descărnate. Era cu spatele la mine, susținând capul şi ascunzându-mi fața celei culcate.

Trupul acela străbătut de fiori, vegheat de bătrâna cea groaznică mi-a pricinuit o impresie rapidă de silă şi spaimă. Nemişcarea chipurilor le dădea o mărime fantastică, tăcerea te făcea aproape să te îndoieşti că ar fi însuflețite. Am crezut o clipă că asist la una dintre acele scene înspăimântătoare de sabat, când vrăjitoarele sug sângele tinerelor fete şi azvârlindu-le livide şi îmbătrânite în brațele morții, le fură tinerețea şi prospețimea.

La zgomotul uşii, bătrâna a întors capul. A lăsat să cadă greoi capul pe care-l susținea, apoi a venit spre mine.

— O, domnule, îmi spuse, îți mulțumesc că ai venit. Bătrânii se tem de nopțile de iarnă: odaia asta e atât de rece că mâine, poate, nici n-aş mai fi ieşit de-aici. Stau de veghe până târziu, vezi; şi când mănânci puțin ai nevoie de ceva mai mult somn. De altfel, criza s-a terminat. Nu-ți rămâne decât s-aştepți ca doamna aceasta să se trezească. Noapte bună, domnule.

Bătrâna a plecat, am rămas singur. Am închis uşa şi luând lumânarea, m-am apropiat de pat. Femeia culcată acolo putea să aibă cam douăzeci şi patru de ani. Era cufundată în acea sfârşeală adâncă ce urmează convulsiilor de după crizele de nervi. Picioarele-i erau îndoite sub ea, brațele, țepene încă şi larg desfăcute, stăteau întinse de-o parte şi de alta a culcuşului. La început nu mi-am putut da seama dacă-i frumoasă sau nu: capul, dat pe spate, se pierdea în valul părului.

Am luat-o în brațe, i-am întins picioarele, am culcat-o pe

spate. Pe urmă i-am dat la o parte şuvițele din ochi. Era urâtă: ochii închişi nu aveau gene, tâmplele erau scoborâte şi ca inexistente, gura era mare şi molatecă. Parcă o bătrânețe precoce îi ştersese contururile trăsăturilor, punând pe toată fața ei pecetea oboselii şi a lăcomiei.

Dormea. I-am îngrămădit pe picioare toate zdrențele ce mi-au căzut în mână şi i-am înălțat capul pe un alt ghemotoc de haine.. Priceperea mea se mărginea la aceste îngrijiri, încât m-am hotărât să aştept până se trezeşte. Mă temeam să nu fie cuprinsă de-o nouă criză şi să nu se lovească dacă ar fi căzut.

Am început să dau târcoale prin mansardă. Când intrasem, simțisem în, nări un parfum puternic de mosc, care, amestecându-se cu mirosul acru al umezelii, făcea ca nasul să-i simtă întreaga ciudățenie. Pe placa căminului, se înşirau mulțime de sticluțe şi borcănaşe grase cu ulei aromatic. Deasupra, sta agățată o oglindă înstelată din al cărei strat argintat lipseau părți mari. Şi pereții erau goi; totul zăcea pe jos: pantofi de şaten scâlciați, rufărie murdară, panglici decolorate, bucăți de dantelă. Pe când umblam aşa. dând la o parte cu piciorul zdrențele, ca să-mi fac loc, am dat peste o frumoasă rochie nouă, de mătase albastră, împodobită cu panglici înnodate. Sta azvârlită într-un colț, printre alte boarfe, ghemotocită, mototolită, stropită de curând cu noroi. Am luat-o şi am atârnat-o într-un cui.

Obosit, negăsind un scaun, am venit să m-aşez la picioarele patului. Începeam să înțeleg unde mă aflu. Fata continua să doarmă; acum se afla în plină lumină. Mi s-a părut că m-am înşelat spunând că e urâtă, şi am început s-o privesc iarăşi. Un somn ceva mai blând îi adusese pe buze o părere de zâmbet; trăsăturile nu mai erau încordate, suferința ce trecuse dădea urâțeniei ei un soi de frumusețe blândă şi amară. Se odihnea, tristă şi resemnată. Sufletul părea a trage folos de pe urma odihnei trupului pentru a i se arăta pe față.

Iată aşadar cum arăta mizeria josnică, stranie îmbinare de mătase albastră şi de noroi. Podul acela era vizuina infamă a

desfrâului nesățios, precupețindu-şi sațul; fata aceea era una dintre bătrânele de douăzeci de ani, nemaiavând din femeie decât pecetea infamă a sexului, vânzându-şi trupul pe care Cerul li-l lasă, în timp ce le ia sufletul. Cum aşa! atâta tină într-o singură făptură, atât a prihănire într-o singură inimă! Cât de aspru loveşte Dumnezeu ființa omenească atunci când o lasă să-şi sfâşie veşmântul nevinovăției şi să-şi pună cingătoarea laşă şi largă ce se deznoadă sub mâna fiecărui trecător! În visele noastre de iubire, niciodată nu vedeam că într-o seară vom da peste un pat ca vai de lume în întunericul unui pod, iar în acest pat se va afla o fată de stradă adormită şi pe jumătate goală.

Nefericita înclina capul sub aripa mângâietoare a unui vis; o răsuflare blândă şi regulată i se ridica de pe buze; pe pleoapele-i alene închise, trecea uneori o slabă înfiorare. Mă sprijinisem în coate la marginea patului, nu-mi puteam lua privirea de pe fruntea aceea palidă şi frumoasă, de-o frumusețe stranie. Nu ştiu ce fascinație avea asupra mea somnul acela liniştit al viciului, trăsăturile acelea vestejite, pe care odihna întipărise o blândețe angelică. Îmi spuneam că fata aceea doarme, că are şaisprezece ani şi că am o fecioară în fața ochilor. Iată gândul ce-mi umbla prin minte; de cumva mai era şi un altul, nu-mi dădeam seama. Nu mai simțeam frigul şi tremuram. Vinele mi se zbăteau de-o înfrigurare neştiută. Visarea-mi se rătăcea, mai frământată şi mai tristă încă.

Fata oftă, se întoarse în culcuş. Azvârli cuvertura, descoperindu-şi pieptul.

Doar visele îmi arătaseră până atunci goliciuni caste, veşnic ascunse de raze. Nu întrezărisem niciodată decât brațele spălătoreselor, bătând vesel rufăria. Poate că uneori privirea mi se rătăcise pe gâtul alb şi delicat al unei dansatoare, când, luând-o înaintea inimii, îmi simțeam gândul tulburându-se la adierea cosițelor blonde împletite în cozi.

Pieptul acela brutal descoperit m-a făcut să roşesc, potopindu-mi inima cu o asemenea stânjeneală încât am

crezut că voi plânge. Mi-a fost ruşine pentru tânără femeie, mi-am simţit fecioria ducându-se odată cu privirea. Dar nu-mi puteam desprinde ochii; urmăream gingaşele ondulaţii ale sânului, uimit de albeaţa lui. Simţurile continuau să tacă, doar mintea îmi era ameţită. Impresiile mele aveau o vrajă atât de stranie încât nu le pot asemui astăzi decât cu sfânta oroare ce m-a zguduit în ziua când pentru prima oară am văzut un cadavru. Imaginaţia mă făcuse să întrevăd şi moartea. Dar când am dat ochii cu faţa aceea învineţită, cu gura neagră şi. căscată, când neantul s-a arătat în energica lui măreţie, nu mi-am putut desprinde privirile de pe cadavru, fremătând de-o voluptate dureroasă, atras de nu ştiu ce strălucire a realităţii.

Aşadar, cel dintâi piept gol pe care-l vedeam mă făcea să freamăt de-o emoţie pe care n-aş şti s-o definesc.

Iar ochii mei poposeau pe un piept întinat de mângâierile tuturor! Ah! astăzi când mă gândesc la noaptea aceea fatală, la extazul acela înspăimântător ce mă făcea să-mi ţin răsuflarea, când mă revăd aplecat asupra acelui infam culcuş, neliniştit şi roşind, mă întreb cu îngrijorare cine-mi va înapoia acea dintâi privire, ca să mă duc să roşesc şi să mă aplec asupra aşternutului unei fecioare! Mă întreb cine-mi va înapoia clipa când vălul cade de pe umerii iubitei, când iubitul înţelege dintr-o privire şi se înclină, orbit de-a cunoaşte! Am sorbit beţia din cupa aceea întinată; nu voi afla niciodată ce splendoare are sânul unei fecioare pentru nişte ochi încă neştiutori.

Fata s-a trezit şi mi-a zâmbit, fără a părea mirată că mă vede lângă ea. Un zâmbet nedesluşit, adresat parcă unei întregi mulţimi, ostenit parcă de-a se afla pe buzele ei. N-a spus nimic şi mi-a întins braţele.

În dimineaţa asta, când m-am întors la, mine în cameră, am găsit lumânările arse pe de-a-ntregul şi focul în cămin stins de multă vreme. Odaia era rece şi întunecoasă: nu mai aveam nici foc, nici lumină.

V

Fraților, unde e așadar iubita, prințesă a lacurilor și a norilor? Unde e bruna secerătoare cu privirea atât de adâncă încât ajunge unei întregi vieți de dragoste?

Iată, deci, că lucrurile s-au săvârșit: mi-am mințit tinerețea, sunt logodnicul viciului. Amintirea primei mele ore de dragoste e strâns legată de cea a unei cocioabe infame, a unui culcuș cald încă de împreunările atâtor alții. Când, în nopțile de mai, voi evoca logodnica, voi vedea ridicându-se o fată goală și cinică, trezindu-se și întinzându-mi brațele. Spectrul acesta palid și veșted va însemna toată dragostea mea. Se va înălța între gura mea și cea a fecioarei, cerând pentru buzele lui, buzele mele mânjite. Se va strecura în așternutul meu, trăgând folos de pe urma somnului ca să mjü înlănțuie într-un vis oribil.

Când iubita îmi va șopti la ureche un cuvânt fremătând de voluptate, spectrul va fi aici, pentru a-mi spune că el cel dintâi mi-a vorbit pe limba aceasta. Când îmi voi sprijini capul de umărul soției, el îmi va oferi propriu-i umăr, lângă care am dormit în noaptea nunții mele. Astfel încât niciodată inima mea nu va putea bate, fără ca el să vină s-o înghețe cu amintirea blestemată a logodnei noastre.

Da, noaptea aceasta a fost de ajuns pentru a mă văduvi de pacea supremă. Prima mea îmbrățișare n-a trezit un suflet. Nu am simțit sfânta neștiință a gesturilor, buzele mele timide nu au întâlnit buze timide asemenea lor. Nu voi cunoaște niciodată naiva bâjbâială a mângâierilor, acea nevinovăție a perechii care nu știe cum să sfâșie vălul. A celor ce tremură, se înlănțuie strâns și plâng, neputând să se îngemâneze. Și

pe când şovăie, căutând o ieşire pentru sufletul lor, iată că buzele li se întâlnesc, nemaifiind amândoi decât o singură ființă.

Apoi, după ce priceperea vine, după ce iubita şi iubitul, printr-un sărut, au pătruns laolaltă legea Domnului, cât de nespusă trebuie să le fie fericirea de a-şi datora aceleaşi limpezimi, acelaşi infinit! Nu au făcut decât să-şi schimbe virginitatea: şi-au luat unul altuia haina cea albă, iar acum continuă să aibă amândoi veşmântul heruvimilor. Amestecându-şi răsuflarea, zâmbind cu un acelaşi zâmbet, se odihnesc în nuntirea lor. Ceas sfânt în care inimile bat mai slobod, aflând un cer la care să se-nalțe! Ceas unic, în care dragostea neştiutoare îşi măsoară deodată puterea, se crede stăpână pe toată întinderea şi se îmbată de pe urma primului ei zbor! Fraților, fie ca Domnul să vă păstreze ceasul acesta a cărui amintire înmiresmează întreaga viață. Eu nu voi mai avea parte de el nicicând.

Asta-i fatalitatea. Rareori se întâmplă ca două inimi fecioare să se întâlnească; totdeauna una dintre ele nu-şi mai poate dărui extazul în propria-i floare. Astăzi, fiecare dintre noi, tineri de douăzeci de ani lacomi de iubire, neputând sparge grilajul caselor cinstite, găseşte mai simplu să se adreseze uşii larg deschise a budoarelor la îndemâna tuturor. Când întrebăm de ce umăr să ne sprijinim fruntea, tații îşi ascund fețele şi ne împing în întunecimea străduțelor. Ne strigă să le respectăm copilele, care într-o zi trebuie să devină soțiile noastre, preferă, spre folosul lor, să deprindem ştiința primelor mângâieri în locurile rău famate.

Încât puțini sunt cei care se păstrează pentru soție, puțini, în pustiul tinereții lor, refuză singurele şi impurele tovarăşe lăsate lor de strania prevedere a oamenilor! Unii, băieți răi şi proşti, îşi fac o glorie din pângărirea lor; se laudă cu fetele pierdute. Alții, în trezirea sufletului, la prima chemare a iubitei, cu mare tristețe întreabă zadarnic orizontul, neştiind unde se află cea care le cere inima. Merg drept în fața lor, se uită prin balcoane, se apleacă asupra fiecărei fețe tinere: balcoanele sunt pustii, fețele cele tinere rămân de nepătruns.

Într-o seară, un braţ se strecoară sub braţul lor, o voce îi face să tresară. Încât, obosiţi şi deznădăjduiţi, neputând întâlni îngerul iubirii, îi urmează stafia.

Fraţilor, nu vreau să scuz o noapte de rătăcire, dar lăsaţi-mă să spun că e straniu să zăvorăşti castitatea şi să îngădui desfrâului să trăiască în plină lumină, cu fruntea sus. Lăsaţi-mă să deplâng această neîncredere a dragostei care creează singurătate în jurul tânărului, ca şi această pază a virtuţii prin viciu, care te face să întâlneşti zece femei pierdute pe drum, înainte de-a ajunge la poarta unei fecioare. Cel care cedează nedemnelor lor mângâieri. poate spune, ajungând la picioarele soţiei: Nu sunt demn de tine, dar de ce nu mi-ai ieşit în întâmpinare? De ce nu mă aşteptai acolo, în lanurile înflorite, înaintea atâtor răspântii, unde fiece bornă are preoteasa ei? De ce n-ai venit să fii prima asupra căreia să-mi opresc privirea şi astfel să te cruţ, cruţându-mă pe mine însumi?

Întorcându-mă în seara aceasta, am întâlnit-o pe scară pe bătrâna din noaptea trecută. Urca anevoie în faţa mea, ţinându-se de balustradă şi punând amândouă picioarele pe fiecare treaptă. S-a întors spre mine.

— Ei, domnule, cum se simte bolnava dumitale? mai bine? Cred că nu mai are friguri, iar dumneata nu pari să fi suferit de frig. Lasă, ştiam eu bine că pentru o fată frumoasă, un băiat frumos e leac mai bun decât o femeie bătrână.

Şi râdea, arătându-şi gura ştirbă. Îngăduinţa aceasta a bătrâneţii faţă de dragostele ruşinoase m-a făcut să roşesc.

— Nu roşi! a adăugat. Am văzut atâţia băieţi la fel de mândri ca dumneata intrând fără ruşine şi ieşind cu cântecul pe buze. Tinereţii îi place să râdă, fetele care se joacă de-a cuminţenia sunt nişte proaste. Ah! de-aş mai avea cincisprezece ani!

Ajunsesem în faţa uşii mele. Pe când mă pregăteam să intru, m-a apucat de braţ şi a continuat:

— Aveam păr blond pe-atunci, obrajii îmi erau atât de

proaspeți, încât iubiții mei m-au poreclit Pâquerette[25]. Dacă m-ai fi văzut, ai fi intrat. Locuiam la parter, un cuib de mătase şi aur. Din cinci în cinci ani, am mai urcat câte-un etaj. Astăzi, locuiesc sub acoperiş. Nu-mi mai rămâne decât să cobor ca s-ajung la cimitir. Ah! cât de fericită e prietena dumitale Laurence: ea nu-i decât la etajul trei.

Prin urmare, pe fata aceea o cheamă Laurence. Nu-i ştiam numele.

---

[25] Păscuță, nume de floare (n.t.).

VI

M-am apucat iar de lucru dar în silă şi obosit chiar de la prima oră. Acum, după ce-am ridicat un colț al vălului, n-am nici curajul să-l las să cadă la loc, nici să-l îndepărtez de-a binelea. Când mă aşez la masa de lucru, mă sprijin trist în coate, lăsând să-mi cadă pana din mână, spunându-mi: la ce bun? inteligența mi se pare secătuită, nu îndrăznesc să recitesc cele câteva fraze pe care le-am scris, nu mai simt acea bucurie a poetului pe care o rimă fericită îl face să râdă fără motiv, ca pe-un copil. Certați-mă, fraților, versurile proaste nu mă mai împiedică să dorm.

Slabele mele resurse sunt secătuite. Pot socoti, cu aproximație de o zi, seara când nu voi mai avea de nici unele, îmi termin pâinea, zorindu-mă aproape s-o termin, ca să n-o mai văd împuținându-se la fiecare masă. Mă las cu laşitate pradă mizeriei; lupta mă sperie.

Ah! cum mai mint cei care susțin că sărăcia e mama talentului! Să-i numere pe cei pe care deznădejdea i-a făcut iluştri şi pe cei pe care i-a înjosit cu încetul. Când lacrimile curg dintr-o rană primită în inimă, brazdele pe care le sapă sunt frumoase şi nobile; dar când foamea trupului le face să curgă, când în fiece seară o josnicie ori o trudă de brută le şterge, atunci brăzdează fața cumplit de urât, fără a-i dărui dureroasa seninătate a bătrâneții.

Nu, de vreme ce sunt atât de sărac, încât mâine va trebui poate să mă sfârşesc de foame, nu pot lucra. Când bufetul era plin, mă simțeam plin de curaj, mă simțeam în putere să-mi câştig pâinea. Astăzi e gol, şi totul mă oboseşte. Îmi va fi mai uşor să sufăr de foame decât să fac cel mai mărunt efort.

Da, ştiu că sunt laş şi-mi calc jurămintele făcute de noi toți, ştiu că nu am dreptul să mă refugiez de pe acum în spatele înfrângerii. Am douăzeci de ani: nu pot fi obosit de pe urma unei lumi pe care n-o cunosc. Ieri visam că ar fi plină de blândețe şi de bunătate. Să fie un nou vis cel ce mă face ca astăzi s-o socot rea?

Ce vreți, fraților, primul meu pas a fost nefericit : nu îndrăznesc să înaintez. Voi suferi până la ultima suflare, voi vărsa toate lacrimile de care sunt în stare, iar zâmbetul se va întoarce. Mâine voi lucra mai vesel.

VII

Ieri-seară, m-am culcat la ora cinci, în plină zi, uitând cheia în uşă.

Pe la miezul nopții, pe când vedeam în vis o copilă blondă cum îmi întinde brațele, un zgomot auzit prin somn m-a făcut să deschid ochii dintr-odată. Lampa ardea. O femeie, stând la picioarele patului, se uita la mine cum dorm. Sta cu spatele la lumină, încât am crezut, în zăpăceala de după somn, că Dumnezeu s-a milostivit de mine, îndeplinindu-mi unul dintre vise.

Femeia s-a apropiat. Am recunoscut-o pe Laurence, Laurence care nu avea nimic pe cap şi purta rochia de mătase albastră. Rochia aceea de bal îi arăta umerii goi şi vineți de frig. Laurence a venit să mă sărute.

— Dragul meu, mi-a spus, îi datorez patruzeci de franci proprietarului. N-a vrut să-mi mai dea cheia de la camera mea, zicând că nu-mi va fi greu să găsesc un pat. Era prea târziu să mai caut în altă parte. Aşa că m-am gândit la tine.

S-a aşezat ca să-şi dezlege şireturile la botine. Nu înțelegeam, nu voiam să înțeleg. Mi se părea că fata aceea a venit peste mine în casă cu gând rău. Lampa care era aprinsă nu ştiu cum, femeia aceea aproape goală în mijlocul camerei reci ca gheața mă speriau. Mă simțeam ispitit să strig după ajutor.

— O să trăim cum o să vrei tu, a continuat Laurence. Hai, lasă, n-o să te stingheresc.

M-am ridicat în şezut, ca să mă trezesc de-a binelea. Începeam să înțeleg, iar ceea ce înțelegeam era oribil. Mi-am înăbuşit un cuvânt grosolan care-mi venea pe buze:

înjurătura îmi displace şi simt eu însumi ruşinea celor pe care-i insult.

— Doamnă, am spus numai, sunt sărac.

Laurence a izbucnit în râs.

— Îmi spui „doamnă”, a zis ea. Te-ai supărat? ce ți-am făcut? Sărac! dar am ghicit, prea mă respectai ca să poți fi bogat. Ei bine! vom fi săraci.

— Nu-ți voi putea dărui nici rochii, nici mese bune.

— Oare crezi că mi s-au dat chiar aşa de des? Bărbații nu sunt chiar atât de buni cu bietele fete de stradă. Umblăm cu trăsura doar în romane. Pentru una care capătă o rochie, zece mor de foame.

— Luam două biete mese pe zi, nu vom mai putea lua decât una: pâine uscată, ca să mâncăm mai puțin, şi apă chioară.

— Vrei să mă sperii. N-ai cumva un tată, aici sau altundeva, care-ți trimite cărți şi îmbrăcăminte pe care apoi să le vinzi? O să mâncăm pâinea ta goală şi o să ne ducem la bal să bem şampanie.

— Nu, sunt singur, mă întrețin din munca mea. N-aş vrea să te asociez la mizeria mea.

Laurence, picior peste picior, nu-şi mai dezlega şireturile la botine. Se gândea.

— Ascultă, spuse dintr-odată, n-am nici casă nici masă. Eşti tânăr, nu poți înțelege veşnica noastră suferință, chiar dacă trăim în lux şi veselie. Strada e singurul nostru domiciliu; în altă parte, nu ne simțim acasă. Ni se arată uşa, şi ieşim. Vrei să ies? ai dreptul să mă alungi iar eu posibilitatea să dorm sub poduri.

— Nu vreau să te alung. Îți zic doar atât, că ți-ai ales prost adăpostul. N-o să te poți obişnui nici cu tristețea, nici cu singurătatea mea.

— Să aleg! oh! Îți închipui că ne e îngăduit să alegem? Ştii ce? n-ai decât să te superi, dar am intrat aici pentru că nu ştiam unde să mă duc. Am urcat pe ascuns, ca să-mi petrec noaptea pe-o treaptă. M-am sprijinit de uşa ta, şi atunci m-am gândit la tine. Zici că n-ai pâine: eu însă n-am mâncat de

ieri, iar zâmbetul meu e-atât de firav, că n-o să mă poată hrăni nici mâine. Vezi deci că pot rămâne. Mai curând mor aici decât pe stradă: e mai puțin rece.

— Nu, mai caută, o să găseşti un adăpost ceva mai avut şi mai vesel decât al meu. Mai târziu o să-mi mulțumeşti că nu te-am primit.

Laurence se ridicase. Fața ei căpătase o nespusă expresie de amărăciune şi de ironie. Privirea nu mai implora: era obraznică şi cinică. Şi-a încrucişat mâinile pe piept, m-a privit drept în față.

— Ei hai, mi-a spus, fii sincer: n-ai chef de mine. Sunt prea urâtă, prea jalnică, nu-i aşa? Îți displac, şi mă alungi. N-ai cu ce plăti frumusețea, şi vrei ca metresa ta să fie frumoasă. Ce prostie, că nu mă gândeam la asta. Trebuia să-mi fi spus că nu merit nici măcar mizeria şi că e cazul să mai cobor o treaptă. Dacă mi-e sete, râurile sunt făcute să astâmpere setea; dacă mi-e foame, furtul mă poate hrăni. Uite, îți mulțumesc pentru sfaturile tale.

Şi-a potrivit rochia şi s-a îndreptat spre uşă.

— Oare ştii, a continuat apoi, că noi, cei infami, prețuim mai mult decât voi, oamenii cinstiți?

Şi a vorbit mult cu vocea ei răguşită. Nu pot reda forța brutală a vorbirii ei. Spunea că se pretează capriciilor noastre, că râde, când îi spunem să râdă iar mai târziu, când o întâlnim, întoarcem capul. Cine ne silea la îmbrățişările ei, cine ne azvârlea noaptea în brațele ei, pentru ca apoi, în plină zi, să-i arătăm atâta dispreț? Eu, care o acceptasem bucuros, de ce n-o mai voiam acum? Oare nu mă gândisem că există o lume în care femeia care acceptă îmbrățişarea unui bărbat devine soție? Pentru că ea era întinată, o putusem întina şi eu, nestingherit. Nici măcar nu mă temusem că va veni într-o seară să-mi amintească de legătura noastră. Pentru mine ea nu mai exista, deşi poate o făcusem mamă. Putusem aşadar avea clipe de intimitate, fără a păstra nimic comun.

A tăcut o clipă. Apoi a continuat, cu şi mai multă e nergie:

— Ei bine! eu una îți spun că minți; că suntem soți şi că

eu am toate drepturile soției. Ai voit legătura aceea şi eşti un laş că n-o mai vrei. Eşti al meu, după cum şi eu sunt a ta.

Laurence deschisese uşa. Mă insulta din prag, palidă şi fără mânie în glas. Am sărit din pat şi m-am dus să-i iau mâinile.

— Hai, rămâi, vreau să rămâi, i-am spus. Eşti înghețată: culcă-te.

Să v-o spun, fraților? plângeam. Nu din milă. Lacrimile îmi curgeau singure pe obraji, fără să simt altceva decât o tristețe necuprinsă şi nedesluşită.

Cuvintele acelei fele mă loviseră puternic. Judecata ei, a cărei putere cu siguranță că-i scăpa, mi se părea dreaptă şi adevărată. Înțelegeam atât de adânc că avea dreptul la patul meu, încât n-aş fi putut-o goni fără a crede că încalc orice dreptate. Deşi întinată, tot femeie rămânea şi nu mă puteam folosi de ea ca de-un obiect neînsuflețit, pe care disprețul şi părăsirea nu-l ating. Şi în afară de orice altceva, trebuia să fiu pentru ea ceea ce aş fi fost pentru iubita din visele mele. Fecioara ca şi fata pierdută pot cu aceeaşi îndreptățire veni într-o seară de iarnă să ne spună că le e frig, că le e foame, că au nevoie de noi. În timp ce noi o primim pe una şi-o alungăm pe cealaltă.

Asta înseamnă că avem laşitatea viciilor noastre. Şi că ne-am înspăimânta de-am avea lângă noi amintirea şi remuşcarea întruchipate ale întinării săvârşite de noi. Ne place să trăim în considerație şi, când roşim la chemarea unei metrese înjosite, o renegăm, explicând roşeața noastră prin impudoarea ei. Şi facem aceasta fără a ne socoti vinovați, fără a ne întreba ce dreptate pretinde fata aceea. Obişnuința a făcut din ea jucăria noastră, şi ne mirăm că jucăria aceea vorbeşte şi-şi zice femeie.

Eu unul m-am cutremurat în fața adevărului. Am înțeles şi am plâns. Chestiunea mi s-a părut simplă, clară, evidentă. Cuvintele Laurencei mă speriau fără a mă revolta. Nici nu-mi trecuse prin cap că ar putea veni; şi iată că venise, iar eu o primisem. Sunt în măsură, fraților, să vă explic care erau sentimentele mele. Mintea mea de douăzeci de ani accepta în

înțelesul lor absolut cuvintele acestea ce nu îngăduiau nicio ezitare: Eşti al meu, sunt a ta.

În dimineața asta, când m-am trezit şi am găsit-o pe Laurence lângă mine, mi-am simțit inima strângându-se de îngrijorare. Scena de peste noapte dispăruse. Nu mai auzeam cuvintele aspre şi adevărate care mă făcuseră s-o primesc pe fata aceea. Singur faptul brutal rămânea.

Am privit-o dormind. Pentru prima oară o vedeam în plină zi, fără ca fața ei să aibă strania frumusețe a suferinței ori a deznădejdii. Când am văzut-o astfel, urâtă şi îmbătrânită, prăbuşită într-un somn greu de brută, m-am cutremurat dinaintea acelei fețe comune şi ofilite, pe care n-o cunoşteam. N-am putut înțelege cum de se face că mă trezesc într-o asemenea tovărăşie. Ieşeam ca dintr-un vis, iar realitatea se dovedea atât de oribilă, încât uitam ce mă făcuse s-o accept.

Şi-apoi, ce mai contează? Fie că era din milă, din dreptate sau din desfrâu, fata aceea era metresa mea. Ah, fraților! Avea-voi destule lacrimi, iar voi, destul curaj ca să le ştergeți?

VIII

Da, gândesc şi eu ca şi voi, vreau să mai nădăjduiesc, vreau să fac din această legătură fatală o sursă de nobile aspiraţii.

Pe vremuri, când gândul ni se oprea asupra acestor nefericite fiinţe, n-o făceam decât cu milă şi compătimire. Visam la misiunea sfântă a căinţei. Îi ceream lui Dumnezeu să ne trimită un suflet mort, pentru a i-l înapoia tânăr şi imaculat de iubirea noastră.

Credinţa celor şaisprezece ani ai noştri trebuia să le inspire credinţă şi să le înduplece pe păcătoase.

Şi-atunci ne confundam cu Didier care-o ierta pe Marion[26], recunoscând-o drept soţie pe treptele eşafodului, înălţăm curtezana la înălţimea afecţiunii noastre.

Ei bine! astăzi pot fi asemeni lui Didier. Marion se află aici, la fel de întinată ca în ziua când el a iertat-o; rochia-i desfăcută iarăşi pretinde o mână care s-o încheie; fruntea-i palidă pretinde o răsuflare pură care să-i redea îmbujorarea tinereţii. Ceea ce ne doream în sfânta noastră nebunie, eu am găsit fără să caut.

De vreme ce Laurence a venit la mine, vreau, în loc să mă întinez la atingerea inimii ei ofilite, să-i dărui virginitatea propriei mele inimi. Voi fi preot, voi ridica femeia decăzută şi o voi ierta.

Cine ştie, fraţilor, e poate o supremă încercare pe care Dumnezeu mi-o trimite. Poate că vrea, împovărându-mă cu un suflet, să cunoască întreaga putere a sufletului meu. Îmi

---

26 Personaj din drama *Marion de Lorme* (1831), de Victor Hugo (n.t.).

dăruie misiunea celor puternici, netemându-se să mă unească cu viciu. Voi fi demn de alegerea Lui.

IX

Vreau s-o fac pe Laurence să uite ceea ce este, s-o înşel asupra ei însăşi prin prietenia serioasă pe care i-o dovedesc. Nu-i vorbesc decât cu blândeţe, cuvintele mele sunt totdeauna grave şi decente.

Când i se întâmplă să-i scape unele cuvinte grele, mă prefac că nu le-aud. Dacă baticul îi dezvăluie sânul, nu văd nimic, mă port cu ea mai curând cum aş face cu o soră decât cu o amantă. Opun vieţii ei zgomotoase de ieri, o viaţă calmă şi chibzuită. Mă prefac a nu şti că traiul acesta nu-i al ei, şi i-l impun atât de firesc, încât, până la urmă se va îndoi de trecut.

Ieri, pe stradă, un bărbat a insultat-o. Ea se pregătea să-l înjure. Nu i-am lăsat timpul. M-am apropiat de bărbatul acela, care era beat, l-am apucat de încheietura mâinii, poruncindu-i să-mi respecte nevasta.

— Nevasta dumitale, a zis rânjind, las' că ştim noi ce fel de nevastă-i asta!

Atunci l-am zgâlţâit din răsputeri, repetându-mi porunca şi mai vârtos. A îngăimat ceva şi a plecat cerându-şi scuze. Laurence mi-a apucat braţul, tăcută şi stingherită parcă de titlul de soţie pe care-l pretindeam pentru ea.

Ştiu bine că prea multă austeritate ar strica. Nu sper într-o întoarcere bruscă spre bine, aş voi să procedez abil la o schimbare treptată, care să împiedice bieţii ei ochi bolnavi să fie răniţi de lumină. Într-asta stă toată dificultatea întreprinderii.

Am observat că aceste copile, femei înainte de vreme, păstrează mult timp nepăsarea şi puerilitatea copilului. Sunt

blazate şi în acelaşi timp s-ar mai juca bucuros cu păpuşile. O nimica toată le amuză, le face să râdă în hohote; capătă, fără să-şi dea seama, uimitorul şi mângâietorul gângurit al fetiţelor de cinci ani. Mă slujesc de observaţia asta. Îi dărui Laurencei tot felul de zdrenţe, ceea ce ne face prieteni la cataramă timp de-o oră.

Nici nu ştiţi ce emoţie adâncă stârneşte în mine această educaţie. Când socot că am făcut să bată inima aceasta moartă, sunt ispitit să îngenunchez şi să-i aduc mulţumită lui Dumnezeu. Neîndoielnic, exagerez sfinţenia misiunii mele. Îmi spun că dragostea unei fecioare mă va sfinţi mai puţin decât dragostea cu care fata aceasta mă va iubi poate într-o bună zi.

Zi care e încă departe. Tovarăşa mea se simte stingherită de respectul meu. Ea, pe care insulta n-o face să se ruşineze, roşeşte atunci când îi spun un cuvânt bun. Uneori văd că şovăie să-mi răspundă, întrebându-se dacă într-adevăr ei îi vorbesc. Se miră că nu e insultată şi nu simte în largul ei din cauza atenţiilor mele delicate. Masca asta de fată cinstită pe care o silesc să şi-o ia, o stinghereşte: nu ştie cum să poarte stima. Deseori îi surprind un zâmbet pe buze: cred că-şi închipuie că-mi bat joc de ea şi-mi cere, prin zâmbetul acela, să încetez cu gluma.

Seara, la culcare, stinge lumânarea înainte de-a se îmbrăca: îşi trage peste piept colţul cuverturii şi profită de somnul meu ca să se dea jos din pat dimineaţa. Când vorbeşte, îşi caută cuvintele; după pilda mea, evită uneori să mă tutuiască.

Nu ştiu de ce precauţiile astea mă neliniştesc: văd în ele mai curând constrângere decât pudoare adevărată. Simt că procedează astfel din teama de a-mi displace, dar că ei i-ar fi indiferent dacă ar sta goală şi dacă ar vorbi ca o precupeaţă. Nu poate să fi căpătat atât de repede conştiinţa pudorii. Să vă spun oare, fraţilor? Laurencei îi e teamă de mine: iată rezultatul unei săptămâni de respect. De cum se scoală, se găteşte foc; dă fuga la oglindă şi uită să mai plece de-acolo o oră întreagă. Se grăbeşte să dreagă stricăciunile de peste

noapte. Părul, ceva mai rar, cade, arătând locuri goale; obrajii, al căror fard s-a şters, sunt palizi şi vestejiţi. Ştie că nu mai are tinereţea de împrumut şi se sperie de privirile mele. Biata fată a trăit de pe urma prospeţimii ei şi se teme să n-o alung în ziua când voi vedea că n-o mai are. Se piaptănă sârguincios, înfoindu-şi buclele şi ascunzându-le meşteşugit pe cele ce lipsesc; îşi înnegreşte genele. Îşi pudrează umerii, îşi înroşeşte buzele. Eu, în timpul ăsta stau cu spatele la ea, prefăcându-mă că nu văd nimic. Apoi, după ce şi-a aranjat faţa şi se socoate tânără şi frumoasă, vine la mine zâmbind. E mai calmă; gândul că nu-şi câştigă decât pâinea îi dăruie libertate în mişcări. Se oferă plină de îngăduinţă; uită că nu mă pot înşela în privinţa prospeţimii culorilor ei şi pare a crede că, văzându-le o dimineaţa întreagă, mi-e de ajuns.

I-am dat de înţeles că aş prefera apa limpede în locul pomadelor şi al dresurilor. Ba chiar am adăugat că mai mult îmi sunt pe plac ridurile timpurii decât faţa aceea grasă şi lucitoare pe care şi-o face, ca pe-o mască, în fiecare zi. N-a înţeles. A roşit, crezând că-i reproşez urâţenia, iar de-atunci se străduieşte şi mai abitir să nu fie ea.

Astfel pieptănată şi fardată, strânsă în rochia de mătase albastră, zace când pe-un scaun când pe altul, lenevind plictisită. Neîndrăznind să se mişte, de teamă să nu-şi boţească vreun pliu de la fustă, stă aşezată cât e ziulica de mare. Îşi încrucişează mâinile şi adoarme cu ochii deschişi, într-un soi de somnolenţă. Uneori se ridică, se duce la fereastră; acolo, îşi sprijină fruntea de geamurile îngheţate, şi iar se pune pe moţăit.

Am văzut-o activă înainte de a-mi ţine mie tovărăşie: viaţa agitată pe care-o ducea atunci îi dădea o ardoare înfrigurată; lenea îi era zgomotoasă şi accepta cu bucurie aspra trudnicie a viciului. Astăzi, trăind de pe urma existenţei mele calme şi studioase, se bucură de întreaga lenevie a tihnei, fără a se bucura şi de lucrul plăcut şi regulat al existenţei mele.

Ar trebui, înainte de toate, s-o vindec de lenea şi plictisul ei. Văd eu bine că regretă emoţiile tari ale străzii, dar firea ei

prea puțin energică n-o îndeamnă să le regrete cu glas tare. V-am spus, fraților, îi e teamă de mine, nu teamă de mânia mea, ci de ființa necunoscută pe care n-o poate înțelege. Își dă seama nelămurit de dorințele mele, şi le acceptă nepătrunzându-le înțelesul adevărat, încât se acoperă fără a fi pudică, stă serioasă şi liniştită, fără a înceta să fie leneşă şi trândavă. Şi tot astfel socoate că nu-mi poate refuza stima, mirându-se uneori, dar necăutând vreodată să fie demnă de ea.

Suferеam văzând-o pe Laurence prăbuşită şi lâncezind. M-am gândit că munca e marele răscumpărător, iar bucuria calmă a lucrului împlinit ar face-o să uite trecutul. În timp ce acul aleargă sprințar, inima se trezeşte, activitatea degetelor dăruie visării o vioiciune mai veselă şi mai curată. Femeia ce stă aplecată asupra unui meşteşug are nu ştiu ce mireasmă de pudoare. Se află aici, liniştită şi grăbindu-se totodată. Ieri, fata pierdută datorită unui ceas de lene, poate, lucrătoarea de astăzi şi-a regăsit activitatea senină a fecioarei. Vorbiți inimii ei, vă va răspunde.

Laurence mi-a spus că e lenjereasă. Am vrut să rămână lângă mine, departe de ateliere; mi s-a părut că acele ore liniştite petrecute împreună, eu povestindu-mi vreo întâmplare, ea amestecându-şi visul cu firul broderiei, ne-ar uni într-o prietenie mai plăcută şi mai trainică. A acceptat ideea lucrului, aşa cum acceptă fiecare din dorințele mele, cu o ascultare pasivă, straniu amestec de indiferență şi resemnare.

După câteva căutări, am descoperit o bătrâna doamnă care a binevoit să-i încredințeze ceva de lucru pentru a vedea cât de îndemânatecă e. A lucrat până la miezul nopții, deoarece trebuia să duc lucrul făcut a doua zi dimineața. M-am culcat înaintea ei şi am privit-o. Părea că doarme: mohorâta-i povară nu părea s-o fi părăsit. Acul alerga rece şi regulat. Îmi spuneam că doar trupul lucrează.

X

Bătrâna doamnă a găsit că muselina e prost brodată; mi-a spus că e lucru făcut de-o lucrătoare proastă şi că nu voi găsi pe nimeni care să fie mulțumit de punctele acelea mari şi de puțina lor frumusețe. Mă temusem de ceea ce se întâmpla: biata fată, având bijuterii la cincisprezece ani nu putea să fie o lucrătoare bună. Din fericire, eu căutam în lucrul pe care-o puneam să-l facă înceata vindecare a inimii ei; şi nu îndemânarea degetelor, nici câştigul de pe urma nopților ei de nesomn. Pentru a nu o face să cadă iarăşi pradă trândăvelii, impunându-i eu însumi un lucru cu de-a sila, am hotărât să-i ascund refuzul descurajator al bătrânei doamne.

Am cumpărat o pânză de broderie şi m-am întors acasă, spunându-i că lucrul i-a fost primit şi că i se dă să facă altul. Apoi i-am dat cei câțiva bănuți ce-mi mai rămăseseră, drept plată pentru prima ei noapte de lucru. Ştiam că a doua zi poate n-aveam să mai pot proceda astfel, şi-mi părea rău. Aş fi dorit să-i insuflu dragoste pentru pâinea câştigată cinstit.

Laurence a luat banii, fără să-i pese de masa de seară. A dat fuga şi-a cumpărat o mulțime de nasturi îmbrăcați în catifea pentru rochia ei albastră, care a început să se rupă şi să se păteze. Niciodată n-o mai văzusem atât de preocupată; un sfert de oră i-a fost de ajuns ca să-şi coase nasturii. S-a gătit şi s-a pomădat apoi a început să se admire. S-a lăsat noaptea, iar ea continua să umble încolo şi-ncoace prin cameră, uitându-se la noua podoabă a rochiei. Pe când aprindeam lampa, i-am spus cu blândețe să se apuce de lucru. S-a făcut că nu aude. I-am mai spus o dată, şi-atunci

s-a aşezat brusc, apucând broderia cu mânie. Am simţit că mi se frânge inima.

— Laurence, i-am spus, nu vreau să munceşti în silă. Lasă acul, dacă nu-ţi place să faci nimic. Simt că n-am dreptul să-ţi impun o activitate: eşti liberă să fii bună sau rea.

— Nu, nu, mi-a răspuns, ştiu eu că vrei să lucrez mult. Înţeleg că trebuie să plătesc partea mea de hrană şi de ies chirie. Aş putea chiar să plătesc şi pentru tine lucrând până mai târziu.

— Laurence! am strigat cu durere în glas. Hai, lasă, biata de tine, fii fericită: n-o să te mai atingi de niciun ac. Dă-mi broderia.

Şi am azvârlit-o în foc. M-am uitat cum arde, regretându-mi gestul pripit. Nu ştiusem să mă stăpânesc şi eram deznădăjduit, simţind cum Laurence îmi scapă din nou. Căci o hărăzisem lenei. Fremătam de indignare la gândul acelui câştig jignitor, înţelegeam că nu-mi mai stătea în putinţă s-o sfătuiesc să lucreze. Aşadar, se terminase: un cuvânt fusese de-ajuns să-i interzic eu însumi căinţa.

Laurence n-a părut mirată de gestul meu brusc. V-am mai spus, acceptă cu mai mare uşurinţă mânia decât afecţiunea. Ba chiar a şi zâmbit că a izbutit să mă scoată din ceea ce ea numeşte plictisul meu. Apoi şi-a încrucişat mâinile la piept, fericită de trândăveala ei.

Trist, răvăşind cenuşa caldă, mă gândeam prin ce cuvânt, prin ce sentiment să trezesc sufletul acela. M-a înspăimântat faptul că nu-i putusem încă reda prospeţimea tinereţii. Aş fi voit să fie neştiutoare, dornică de-a cunoaşte. Eram nemângâiat de acea indiferenţă morocănoasă, de noaptea aceea ce se mulţumea cu întunericul ei şi semăna într-atât de mult cu bezna încât se împotrivea să primească lumina zilei. Zadarnic băteam la uşa inimii lui Laurence: nimic nu răspundea. De-ţi venea să crezi că moartea trecuse pe-acolo şi uscase fiece fibră. O singură dată de-ar fi fremătat, şi aş fi crezut-o salvată.

Dar ce să fac cu neantul, cu făptura aceea descumpănită, marmură nesimţitoare pe care afecţiunea n-o putea însufleţi?

Statuile mă înspăimântă: mă privesc fără să vadă, mă ascultă fără să mă audă.

Apoi mi-am spus că poate greşeala e a mea, de vreme ce nu mă puteam face înțeles. Didier o iubea pe Marion: nu încerca să mântuie un suflet ci iubea numai, şi a făcut minunea aceea pe care mintea şi bunătatea mea zadarnic căutau s-o săvârşească. O inimă nu se trezeşte decât la glasul altei inimi. Dragostea are acea sfințenie a botezului care, prin ea însăşi, fără credință şi fără ştiința binelui, şterge toate păcatele.

Eu n-o iubesc pe Laurence. Fata aceasta rece şi plictisită nu-mi stârneşte decât dezgust.

Vocea, gesturile ei mi se par nişte insulte; toată făptura ei mă răneşte. Lipsită de orice delicatețe a spiritului, face ca până şi cel mai bun cuvânt să fie vrednic de ură, şi pune o jignire în fiece zâmbet al ei. În ea totul devine rău.

M-am prefăcut a fi afectuos şi m-am apropiat de ea. Laurence stătea neclintită, aplecată spre cămin, lăsându-şi în voia mea mâinile reci şi neînsuflețite. Atunci am tras-o spre mine. Şi-a înălțat capul, întrebându-mă din ochi. La privirea aceea am dat înapoi, respingând-o.

— Oare ce vrei? mi-a zis.

Ce voiam! Buzele mi s-au deschis ca să strig: – Vreau să nu mai pui pe tine rochia asta de mătase care se deschide la prima dorință ce-o atinge. Vreau să iubeşti, să simți în sărutul unui iubit mângâierea unui frate. Vreau ca legătura noastră să nu fie un târg, să nu-mi vinzi trupul tău ca să cumperi adăpostul oferit de acoperişul meu. Înțelege-mă, fie-ți milă şi nu mă insulta!

Fraților, n-am spus nimic din toate astea. Dacă aş fi iubit-o, fără îndoială că aş fi vorbit, şi, poate, m-ar fi înțeles.

XI

Cred că mi-a lipsit abilitatea şi prudența. M-am grăbit, am sărit peste cal, fără s-o întreb pe Laurence dacă mă înțelege. Eu, care nu cunosc viața, cum să învăț pe altcineva ştiința vieții? La ce aş putea recurge, dacă nu la sisteme, la reguli de conduită visate la şaisprezece ani, frumoase în teorie, absurde în practică? Parcă e de ajuns să iubesc binele, să năzuiesc spre un ideal de virtute, aspirații nedesluşite a căror țintă ea însăşi e imprecisă? Când realitatea se află aici, de față, ştiu în ce mică măsură dorințele acestea se precizează şi cât de neputincios sunt în lupta oferită de ele. N-aş fi în măsură nici s-o cuprind în brațe nici s-o înving, neştiind în ce fel s-o apuc şi neputând nici măcar să-mi mărturisesc ce anume victorie pretind. O voce strigă în mine că întorc spatele adevărului; nu vreau s-o schimb, s-o fac bună din rea, cum mi se pare a fi. Fie ca lumea care există să rămână; îndrăznesc a voi să plămădesc un nou pământ, fără a ma sluji de rămăşițele celui vechi. Încât, nemaiavând temelie, eşafodajul viselor mele se năruie la cea mai mică atingere. Nu mai sunt decât un gânditor inutil, îndrăgostit platonic al binelui, legănat de vise deşarte şi-a cărui putere se spulberă de cum atinge pământul.

Fraților, mi-ar fi mult mai uşor să-i dărui aripi Laurencei, decât să-i dărui o inimă de femeie.

Suntem nişte copii mari. Nu ştiam ce să facem cu sublima realitate ce ne vine de la Dumnezeu şi pe care o stricăm după pofta inimii prin visele noastre. Trăim cu-atâta stângăcie, încât viața devine rea. Să ştim să trăim, atunci răul ar dispărea. Dacă aş deține marea artă a realului, dacă aş avea

conştiinţa unui paradis omenesc, dacă aş putea deosebi himera de posibil, i-aş vorbi, Laurence m-ar înţelege. Aş şti ce anume să iau din ea şi ce să-i dau drept pildă. Gingaşă treabă ce m-ar face să pătrund cauzele căderii sale şi să aflu leac pentru fiece rană a inimii ei. Dar ce să fac, dacă neştiinţa mea înalţă o barieră între ea şi mine? Eu sunt visul, ea e realitatea. Vom merge unul alături de altul fără ca vreodată să ne întâlnim, iar după ce umbletul ni se va fi sfârşit, ea nu mă va fi auzit, eu n-o voi fi înţeles.

M-am gândit să mă întorc îndărăt şi s-o iau pe Laurence aşa cum e, s-o fac să străbată calea pe care i-o îngăduie picioarele ei omeneşti. Am vrut să studiez viaţa împreună cu ea, să cobor, pentru a încerca să urcăm împreună. De vreme ce trebuia să bâjbâi în misiunea asta grea, am voit să pornesc de pe ultima treaptă.

N-ar fi oare îndeajuns de mare răsplata, dacă aş face-o pe Laurence să-mi dăruie întreaga dragoste de care e în stare? Fraţilor, tare mă tem că visele noastre nu sunt decât minciuni: simt că sunt mărunte şi puerile în faţa unei realităţi a cărei conştiinţă n-o am decât nelămurit. Sunt zile când dincolo de razele şi miresmele, dincolo de viziunile imprecise pe care nu le pot îmbrăţişa. Întrezăresc contururile îndrăzneţe a ceea ce există şi înţeleg că aici e viaţa, acţiunea, adevărul, în timp ce în lumea pe care mi-o făuresc eu, se mişcă o omenire străină omului, umbre deşarte ale căror ochi nu mă văd, ale căror buze n-ar şti să-mi vorbească. Copilul se poate complace în tovărăşia acestor prieteni reci şi muţi; fiindu-i teamă de viaţă, se refugiază la sânul a ceea ce nu trăieşte. Dar noi, bărbaţii, nu trebuie să ne mulţumim cu acest veşnic neant. Braţele noastre sunt făcute ca să strângem cu ele. Ieri, când am ieşit cu Laurence, ne-am întâlnit cu o ceată de bărbaţi mascaţi, înghesuiţi într-o trăsură, care se duceau la bal, ameţiţi, dezlănţuiţi, cu mare tărăboi. A sosit ianuarie, luna cea cumplită. Biata fată s-a simţit mişcată de strigătele fraţilor ei. Le-a zâmbit şi s-a întors după ei, să-i vadă cât mai mult. Vedea trecând bucuria ei de ieri, cu nepăsarea, viaţa ei bezmetică şi cu un gust atât

de picant, încât nu-i mai poţi uita bucuriile usturătoare. S-a întors acasă încă şi mai tristă şi s-a culcat, bolind de tăcere şi singurătate. În dimineaţa asta am vândut câteva zdrenţe, m-am dus să închiriez un costum pentru Laurence şi am vestit-o că ne vom duce la bal în chiar aceeaşi seară. Mi-a sărit de gât, apoi a luat costumul şi-a uitat de mine. A cercetat fiece panglică, fiece paietă; arzând de nerăbdare să se gătească, şi-a azvârlit pe umeri bucăţile acelea de saten, îmbătându-se cu foşnetul stofei. Uneori se întorcea spre mine, mulţumindu-mi printr-un zâmbet. Am înţeles că nicicând nu mă iubise într-atât, iar eu am fost cât pe ce să-i smulg din mâini cârpele acelea ce-mi atrăseseră preţuirea ei, în timp ce toată bunătatea mea se irosise-n zadar.

În sfârşit, mă făceam ascultat. Încetam a mai fi pentru ea o fiinţă necunoscută, speriind prin austeritatea şi plictisul ei. Mergeam la bal ca şi ceilalţi iubiţi ai ei; ca şi ei, închiriam costume, îmi distram partenerele. Eram un băiat fermecător, plăcându-mi şi mie, ca la toţi ceilalţi, umerii goi, strigătele şi înjurăturile. Ah, ce bucurie! Înţelepciunea mea mă minţea.

Era un teren pe care Laurence îl cunoştea; nu i-a mai fost teamă, şi-a recăpătat gesturile ei nestingherite, izbucnea în râs din toată inima. Cuvintele-i necioplite, gesturile libere o făceau să se simtă bine. Se împăca de minune cu goliciunea ei.

Aşa voisem eu, dar sperasem că o lună de linişte, fără a face din ea o fată cinstită, ar fi făcut-o să uite puţin pe fata de ieri. Crezusem că, atunci când masca avea să cadă, faţa ce s-ar fi arătat ar fi avut buzele mai puţin scofâlcite şi mai multă roşeaţă pe frunte. Dar nu, aveam în faţa mea aceleaşi trăsături veştejite, acelaşi râs vulgar şi zgomotos. Aşa cum arăta femeia care intrase la mine în mansardă, vânzându-şi trupul pentru un adăpost, tot astfel o vedeam şi-acum, după ce o lună de zile o apărasem, împotriva infamiei acelui târg. Nu învăţase nimic, nu uitase nimic; iar dacă privirile-i străluceau cu un nou înţeles, era din cauza jalnicei bucurii de-a vedea că păream în sfârşit a-i accepta trupul în chip de plată. În faţa acestui straniu rezultat, m-am întrebat de nu

era curată batjocură să mai încerc din nou. Voisem o Laurence reală, iar această Laurence însufleţită de viaţă, mă speria poate ceva mai mult decât fiinţa abătută din ajun. Dar lupta făgăduia să fie atât de aprigă, încât auzeam în străfundul meu cum îndrăzneala mea de douăzeci de ani se revoltă împotriva repulsiei şi-a spaimei.

Când sună de ora şase, cu toate că balul nu începea decât la miezul nopţii, Laurence începu să se gătească. Curând camera fu răvăşită toată; apa, revărsându-se din lighean şi picurând din rufăria udă, inunda pardoseaua; spuma săpunului, căzându-i de pe mâini, se lăţea pe jos în pete albicioase; pieptenele căzuse şi el lângă perie, iar hainele uitate pe scaune, pe cămin, prin unghere, se bălăceau prin apă. Laurence, ca să-i fie mai la îndemână, se aşezase în genunchi. Se freca de zor, îşi azvârlea apa din căuşul mâinilor pe faţă şi pe umeri. Săpunul, mânjit de praf, îi lăsa, în ciuda acelui potop, pete mari pe piele. Atunci a fost cuprinsă de disperare şi m-a chemat în ajutor. Spatele îi era negru tot, spunea şi nu putea ajunge la el.

Apoi s-a ridicat, dârdâind, cu umerii roşii şi mi-a întins prosopul.

Cheia se afla în uşă pe dinafară. În timp ce-i atingeam ceafa cu prosopul ca gheaţa, Pâquerette a intrat. Bătrâna aceasta vine aşa, uneori, să ia puţin jar, iar mila mă împiedică s-o alung, dezgustat.

— Ah, dragă, i-a strigat amica mea, vino să mă ajuţi un pic. Lui Claude îi e teamă să nu-mi facă rău.

Pâquerette a luat prosopul şi a început să frece cu toată puterea braţelor ei slăbănoage. Nu părea mirată nici de dezordinea din cameră, nici de femeia aceea goală. Îşi plimba îndatoritoare mâinile aspre pe umerii aceia proaspeţi încă, pizmuindu-le albeaţa, gândindu-se la plăcerile de pe vremuri. Laurence, cu faţa întoarsă spre ea, zâmbea şi dârdâia din când în când, răsuflând din greu, simţind deodată că apa e mai rece.

— Dar unde te duci, fetiţo? a întrebat-o groaznica bătrână pipernicită.

— Claude mă duce la bal.

— Ah! ce frumos, domnule, a spus Pâquerette, oprindu-se şi întorcându-se spre mine.

Apoi, luând un prosop uscat, a continuat, în timp ce-o ştergea pe Laurence drăgăstos:

— Mă gândeam în dimineața asta că trebuie să vă plictisiți de moarte tot stând aşa, zăvorâți aici în odaie. E o fată bună, domnule. Nu ştiu câte în locul ei te-ar fi părăsit până acum de zeci de ori. Gata, fetițo, acum eşti frumoasă; o să ai o mulțime de curtezani în noaptea asta. Eşti gelos?

N-am putut răspunde. Zâmbeam maşinal, urmărind din priviri scena aceea stranie. Un anume gând îmi trecea întruna prin minte, împiedicându-mă să aud. Era o veche gravură văzută nu mai ştiu unde, reprezentând-o pe Venus scăldându-se, îmbăiată de către nimfe şi mângâiată de amoraşi. Zeița se lăsa în voia slujitoarelor ei, tinere şi frumoase ca şi ea; doar spuma valurilor le acoperea voluptoasa goliciune; iar pe mal, un faun bătrân, în fața atâtei tinereți şi prospețimi, îşi uita dorințele rămânând mut de admirație.

— E gelos, e gelos! a repetat Pâquerette, cu un râs ascuțit întrerupt de sughițuri. Cu atât mai bine pentru tine, fetițo, o să-ți facă mai multe daruri, iar tu o să-l înşeli mai lesne. Am avut pe vremuri un amant care îți semăna tare mult, domnule: ceva mai scund cred, dar aceiaşi ochi, aceeaşi gură, până şi părul şi-l purta tot aşa dat pe spate. Mă adora, mă copleşea cu mângâieri, se ținea scai de mine, ceea ce m-a făcut să-l părăsesc după o săptămână.

În timp ce bătrâna trăncănea, Laurence se îmbrăcase, se pieptănase în fața oglinzii, serioasă şi reculeasă. Bătrâna, de strajă lângă ea, şi-a încetat sporovăiala, contemplând cu devoțiune pliculețele de fard şi fiolele de ulei aromatic, dresuri grosolane, cumpărate ieftin de la tarabele de pe stradă. Pentru că uitaseră de mine, m-am aşezat pe-un scaun într-un colț.

Oglinda îmi trimitea imaginile lor; cele două fețe, în ciuda zbârciturilor uneia şi a prospețimii relative a celeilalte, mi se

păreau surori, întru aceeaşi expresie a decăderii lor. Aceleaşi priviri tulburate de nopţile înfrigurate, aceleaşi buze deformate de mângâieri brutale. Abia de ghiceai pe obrajii lor ofiliţi numărul de ani ce le despărţea. Amândouă erau îmbătrânite de desfrâu. Pentru o clipă, mi-am închipuit ca sunt iubitul Pâquerettei şi am închis ochii.

Uitaseră de mine. Când şi când, schimbau o vorbă cu glas scăzut. Laurence înjura, bătea din picior, când vreo şuviţă rebelă se împotrivea să se onduleze. Şi-atunci bătrâna cea pipernicită începu a vorbi despre cosiţele-i blonde de-odinioară; zugrăvea pieptănătura fetelor de pe timpul ei şi, ca să se facă mai bine înţeleasă, îşi potrivea la rândul ei părul cărunt în faţa oglinzii. Apoi potopea cu nesfârşite laude tinereţea iubitei mele, văicărindu-se la nesfârşit de pe urma necazurilor aduse de bătrâneţe. Zbârciturile sosiseră înainte ca trupul să ostenească; de aici, marea părere de rău de-a nu fi sorbit din plin viaţa la douăzeci de ani. Astăzi, era nevoită să trăiască fără grabă, în tăcere şi umbră, simţind în inimă o admiraţie pizmaşă faţă de cea care încă nu îmbătrânise.

Laurence asculta, răspunzând prin întrebări, interesându-se dacă bucla cutare o prindea bine, cerşind alte elogii. Apoi, după ce părul îndelung potrivit a fost îndesit după plac, a venit rândul feţei. Şi-atunci Pâquerette a vrut să dea şi ea o mână de ajutor întru desăvârşirea capodoperei. A luat fard roşu şi albastru pe mici bucăţele de vată şi le-a plimbat uşor de-a lungul obrajilor şi împrejurul ochilor tinerei femei. A mărit pleoapele, a netezit fruntea, a împrospătat buzele. Şi, ca şi noi, bieţi visători care tencuim realitatea cu culori discordante, apoi strigăm în gura mare că am făcut operă de creaţie, a început să se minuneze de opera ei, fără a vedea că, uneori, mâna-i tremurătoare răvăşea trăsăturile, exagera purpura gurii şi mărimea pleoapelor. Sub degetele ei, faţa aceea s-a schimbat oribil pentru mine. A căpătat pe alocuri nuanţe smede şi pământii, în timp ce alte părţi luceau, unse cu creme ca să fixeze fardul. Pielea, întinsă şi sâcâită, grimasa; faţa întreagă, în acelaşi timp roşie şi veştedă, avea zâmbetul nerod al păpuşilor de carton. Tonurile erau atât de

țipătoare şi de false, încât răneau privirea.

Laurence, dreaptă şi țeapănă, cu privirea întoarsă pe jumătate spre oglinda, s-a lăsat în voia bătrânei s-o întinerească. Ştergea cu unghia trăsăturile prea accentuate. Serioasă, aplecându-se, cerceta câteva clipe fiecare dintre înfrumusețările pe care Pâquerette i le dăruia.

Opera odată terminată, aceasta s-a dat înapoi cu câțiva paşi, ca s-o admire mai bine. Apoi, mulțumită, a exclamat:

— Ah, fetițo, acum nu mai ai decât cincisprezece ani!

Laurence i-a zâmbit. Amândouă erau de bună-credință; admirau cu sinceritate, neîndoindu-se de miracolul săvârşit. Şi-atunci şi-au amintit de mine. Tânăra femeie, mândră de cei cincisprezece ani ai ei, a venit să mă sărute, voind să-mi dăruie fecioria tinereții ei de-o noapte. Umerii, ce-i ieşeau din decolteu, aveau acel miros proaspăt şi fad al unei persoane care iese din baie. La atingerea buzelor ei reci, umede de ruj, m-a trecut un fior de dezgust.

— Gândeşte-te la mine, fetițo, spuse Pâquerette, plecând. Bătrânelor le plac dulciurile.

Rămaşi singuri, a trebuit să aşteptăm două ore bune. Nici că-mi amintesc de vreun plictis mai mare. Aşteptarea aceea a unei plăceri ce-mi stârnea repulsie avea ceva dureros în ea, iar nerăbdarea Laurencei parcă prelungea şi mai mult scurgerea minutelor.

Se aşezase pe pat. În costumul acela de saten roz cu paiete aurii; sclipiciul acelei îmbrăcăminți contrasta cât se poate de straniu, ieşind în evidentă pe fundalul afumat al pereților.

Lampa trăgea să se stingă, tăcerea nu era întreruptă decât de zgomotul ploii ce bătea în geamuri. Fraților, nu ştiu dacă în străfundul ființei mele există vreun simțământ ruşinos. Vreau să v-o spun vouă, care trebuie să-mi cunoaşteți ființa pe de-a-ntregul: în fața acelei femei, părăsit de dragele mele gânduri de fiecare zi, am început să doresc ca Laurence să fie tânără şi frumoasă; am dorit să-mi stea în putință să schimb mansarda aceea într-un sălaş misterios, prevăzut cu tot ceea ce voluptatea are mai pătimaş. Într-acest fel, mi-aş fi mulțumit visele din ceasurile mele rele. Ceea ce-mi stârnea

repulsie nu mai era viciul, ci urâțenia şi mizeria.

În sfârşit, am pornit în căutarea unei trăsuri, apoi am plecat. În ciuda orei târzii, străzile tot mai erau pline de zgomote şi lumini. Se auzeau râsete la fiecare colț de stradă, în fiece cabaret se zăreau grupuri de bețivi şi de fete de stradă. Nimic mai dezgustător decât acea mulțime înotând prin noroaie şi înghesuindu-se ca să asculte refrenele unor cântece obscene. Laurence, aplecată în afara portierei, râdea ca o fată de treabă de veselia aceea grosolană, ; arunca vorbe trecătorilor, căutând cu lumânarea replicile injurioase, fericită să ia şi ea parte la bătălia cu cuvinte deşucheate pe care şi le azvârle măştile între ele. Şi cum eu nu spuneam nimic, îmi zise:

— Păi bine! dar tu ce faci aici? Ori ca să dormi mă duci la bal?

M-am aplecat şi eu în afară căutând pe cineva pe care să-l insult. Aş fi ridicat bucuros pumnul asupra uneia dintre brutele acelea, pe care un asemenea spectacol le amuza.

În fața mea, pe trotuar, stătea un tânăr înalt, neglijent îmbrăcat; un cerc de tipi care râdeau îl înconjurau, făcând haz la fiecare din înjurăturile lui. Eram exasperat.

L-am amenințat printr-un gest, i-am azvârlit în trecere tot ce-am găsit mai jignitor.

— Da? nevastă-ta? mi-a strigat el. Ia culc-o nițel pe jos, să vedem şi noi cum devine cazul!

Grosolănia liniştită a acelui bărbat a făcut ca mânia mea să se prefacă într-o tristețe de nespus. Am ridicat geamul şi mi-am sprijinit fruntea de sticla aceea umedă, lăsând-o pe Laurence să se dedea tristei ei distracții. Eram ca legănat de strigătele mulțimii şi de mersul înăbuşit al trăsurii; vedeam, cu acea privire lipsită de limpezime a visului, cum trecătorii fug îndărătul meu, umbre bizare ce creşteau apoi piereau, fără a avea vreun înțeles pentru mintea mea. Şi în zgomotul acela, în acea bruscă perindare de umbre şi lumini, îmi amintesc că am uitat de toate pentru o clipă, tot privind la pavaj, la bălțile de apă şi noroi, unde lămpile prăvăliilor aruncau reflexe rapide.

Aşa am ajuns la sala de bal.
Pe mâine, fraților, nu pot spune totul într-o singura zi.

XII

O, amintiri, credincioasele mele însoţitoare, nu pot face un pas în lumea asta, fără să-mi apăreţi în faţa ochilor! Când, cu Laurence la braţul meu, din înaltul unei galerii, am aruncat o privire iute prin sala plină de rumoare şi lumină, am văzut ca într-o viziune bruscă şi dureroasă tăpşanul pietruit unde fetele din Provenţa dansează, seara, în sunetul fluierului şi-al tamburinei. Ce ne mai băteam joc, pe-atunci! Ţărăncile, nu cele din visele noastre, cu feţe şi inimi de regine, ci bietele făpturi pe care dogoarea pământului le vestejeşte înainte de vreme, ni se păreau că saltă greoi, râzând nerod când treceau pe lângă noi. Dorinţele noastre erau închise oricărei realităţi. Zăream dincolo de linia orizontului palate necuprinse, săli de bal cu dale de marmură, cu bolţi înalte şi aurite, pline de-un întreg popor de tinere femei care se mişcau într-o amplă armonie, într-un nour de dantelă înstelată de diamante. Într-adevăr, nu eram decât nişte copii mari. Astăzi, fraţilor, ţărăncile sunt răzbunate de dispreţul nostru.

Vedeam, de la galeria unde mă aflam, un fel de sală lunguiaţă, destul de mare, împodobită cu picturi şi aurării şterse. Un praf uşor, ridicat de picioarele dansatorilor, urca încet din podea, ca o ceaţă, umplând bolta. Flăcările limpezi ale gazului puneau pete de roşeaţă în norul acesta; fiecare lucru căpăta o înfăţişare tulbure, o stranie culoare de aramă veche. Apoi, în fund, galopa o horă înfricoşătoare de fiinţe pe care nu le puteai deosebi; furia gesturilor lor părea a se transmite aerului des şi îngreţoşetor; în tremurul acela, mi se părea că văd pereţii mişcându-se, învârtindu-se odată cu

mulțimea. Un chiot ascuțit, însoțit de-un soi de rostogolit continuu, domina orchestra.

Nu ştiu cum să vă explic prima impresie pe care mi-a produs-o locul acela, unde fiece lucru mi se părea că are viața lui aparte şi necunoscută. Zgomotele ascuțite, hohotele răsunătoare de râs, luminile cu reflexe roşietice, mişcările înspăimântătoare, ca smintite, mirosurile acre şi înăbuşitoare, totul ajungea până la mine într-o senzație pătrunzătoare, ce-mi umplea ființa de-o spaimă nelămurită, în care se amesteca o voluptate dureroasă. Nu puteam râde, căci mi se pusese un nod în gât, şi totuşi nu eram în stare să-mi întorc privirea de la spectacolul acela, simțind o bucurie sfâşietoare în suferința mea. Înțeleg astăzi atracția acestor seri înflăcărate. În prima zi te cutremuri, refuzi să iei parte la veselia aceea cumplită, apoi beția vine, şi-ți pierzi capul, lăsându-te în voia prăpastiei. Sufletele de rând sunt repede cucerite de atmosfera asta. Cele ce au forța viselor lor – să îndrăznesc, fraților, a mă număra printre acestea? – se revoltă, şi tu sinceritatea lor, regretă pajiştile din Provența unde țărăncile greoaie dănțuie în noaptea răcoroasă şi străvezie.

De la galeria unde ne aflam, nu puteam vedea decât ansamblul scenei. Am coborât, ajungând jos prin nişte scări şi coridoare înguste şi întunecoase. Sosiți în sală, a trebuit să urmăm o cărare îngustă, între pereți şi perechile din cadril. Orice dorință îmi pierise, nu-mi mai rămăsese decât dezgustul. Femeile erau îmbrăcate în diențe, în fâşii de mătase, cu paiete negre-arămii; umerii şi roiau de sudoare; sulimanul, în pete mari şi dâre prelungi, le înroşea şi le învinețea pielea. Una dintre dansatoare, cu fața aprinsă, vocea răguşită, s-a întors spre mine, gesticulând şi strigând. Stranie, urâtă față! O voi vedea în visele mele rele.

Nu-mi amintesc de bărbați. Erau, pe cât îmi pare cei mai mulți dintre ei, drepți şi neclintiți, uitându-se, cu mult calm la săriturile dezordonate ale femeilor. Nu ştiu ce fel de oameni voi fi fost, nici dacă erau în stare să priceapă toată prostia lor.

Obosisem, simţeam cum îmi plesneşte capul, încât am ajuns la o masă, continuând s-o trag pe Laurence după mine. Ne-am aşezat şi am băut ceea ce ni s-a adus, cercetându-mi tovarăşa.

Laurence, de cum intrase, zâmbise, fremătând de plăcere, sorbind cu nesaţ aerul acela stricat şi-atât de plăcut buzelor ei. Zâmbetul îi pieri curând, luându-şi o înfăţişare posomorâtă. Uneori îşi întindea braţul atingând mâna unei femei ori a unui bărbat care treceau. Atunci zâmbetul se ivea pentru o clipă, apoi iarăşi pierea. Răsturnată pe speteaza scaunului, cu picioarele sprijinite de-o băncuţă, se legăna încet, privind prin sală cu un aer atent şi în acelaşi timp plictisit. Îşi plimba privirile din grup în grup, tăcută, întorcându-şi capul la fiece nou zgomot, părând că nu vrea să-i scape nimic. Dar era atâta oboseală în atenţia ei, încât mă întrebam, văzându-i faţa palidă şi nemângâiată, ce plăcere stranie putea resimţi de vreme ce n-o trăda în niciun fel.

De două ori, crezând că prezenţa mea o stinghereşte, i-am zis să se ducă, dacă simţea nevoia, să-şi vadă prietenele şi să danseze în toată voia.

— Da’ de ce să mă duc? mi-a răspuns liniştit. Mă simt bine, sunt mulţumită. Te-ai săturat să mă tot vezi lângă tine?

Aşa ne-am petrecut cinci ore, stând faţă în faţă, într-un colţ al sălii, eu desenând în neştire omuleţi pe marmura mesei din cele câteva picături de băutură căzute dintr-o carafă, ea păstrând o gravitate şi o tăcere exasperante, cu mâinile încrucişate în poală, fusta stându-i întinsă pe genunchii depărtaţi. Până la urmă n-am mai ştiut ce se petrece în jurul meu. Balul se apropia de sfârşit, iar eu mă sufocam şi mai mult. E singura şi ultima senzaţie de care-mi amintesc. Când galopul final m-a scos din starea asta de stupoare adâncă, am văzut-o pe Laurence ridicându-se; a înjurat şi a tras un picior în băncuţa ce i se încurca în fuste; apoi mi-a luat braţul şi am dat un ultim ocol prin sală, înainte de a pleca. Din prag, Laurence s-a întors căscând, aruncând o ultimă privire spre hora smintită a dansatorilor

care vociferau, făcând un vacarm înspăimântător.

Când am pus piciorul în stradă, vântul înghețat care m-a izbit în față mi-a pricinuit o senzație delicioasă. Am simțit că renasc la bine, la viața liberă şi energică; beția s-a risipit şi, sub ploaia fină de decembrie[27] am avut o clipă de inefabilă voluptate, lepădând acolo întreg dezgustul acelei nopți arzătoare. Eram conştient de toată mizeria ce-o lăsam, aş fi voit s-o iau pe străzi, să las apa înghețată să mă pătrundă şi să-mi reîmprospăteze ființa.

Laurence tremura lângă mine. Îşi înnodase baticul pe umerii goi; neîndrăznind să pornească, se uita cu disperare la cerul întunecat şi la apa ce scălda trotuarele. Biata fată nu se putea aştepta de la cerul acela de iarnă decât la vreo răceală zdravănă.

Mai aveam doi franci. Am alergat să opresc o birjă, am ajutat-o pe Laurence să urce. S-a ghemuit într-un colț şi acolo, a rămas tăcută, dârdâind întruna. O desluşeam la stânga mea, ca pe-o pată albicioasă, ştearsă. Uneori, o picătură de ploaie, rămasă pe haine, se rostogolea până la mâna mea.

După o clipă, un fel de somnolență m-a cuprins, încât am închis ochii. În moțăiala mea, mi se părea ciudat că aud larma balului; zdruncinăturile trăsurii Făceau să tresalt ca într-un dans furios, iar osia, cu scârțâitu-i ascuțit, cânta ariile acelea ce-mi împuiaseră urechile toată noaptea. Când, înfrigurat şi pradă acelei obsesii, deschideam ochii, mă uitam prosteşte la pereții cutiei înguste ce ne purta, părându-mi-se plină de fanfară şi de larmă. Apoi simțeam un frig pătrunzător: îmi aminteam totul, dând de mâna înfiorată a Laurencei în mâna mea. Afară ploua, luminile clătinate fugeau repede.

Oboseala mă biruia, şi din nou mă simțeam înşfăcat de horele uriaşe, reînnoindu-se neîncetat. Astăzi mi se pare că-mi amintesc a fi dansat ore în şir. Eram țintuit pe-o

---

[27] Inadvertență din partea lui Zola: cu câteva pagini mai înainte, spusese: „A sosit *ianuarie,* luna cea cumplită (n.t.).

banchetă, lângă o femeie care dârdâia şi, nu ştiu cum, mă învârteam într-un soi de cutie care mergea cu un huruit îngrozitor prin adâncul unei prăpăstii ca de gheață.

Când am urcat la mine în odaie, în timp ce Laurence îşi scotea costumul, am pus în cămin toate lemnele ce-mi mai rămâneau. Apoi m-am grăbit să mă vâr în pat, fericit ca un copil să mă întorc la mizeria mea, uitându-mă drăgăstos la petele mari de lumină şi de întuneric pe care flăcările din cămin le făceau să danseze pe bieții mei pereți. Calmul pogorâse în mine, de cum păşisem pragul acestei odăi retrase: cu capul pe pernă, liniştit, aproape zâmbind, mă uitam la tovarăşa mea care, gânditoare în fața focului, îşi scotea hainele una câte una.

A venit curând şi s-a aşezat pe pat, la picioarele mele. Rupând în cele din urmă tăcerea, a început să vorbească de zor.

În cămaşă, cu picioarele îndoite sub ea, cu mâinile împreunate pe genunchi, râdea în hohote, dându-şi capul pe spate. Părea că se grăbeşte să reproducă toate cuvintele, toată veselia adunată.

Aproape o oră m-a întreținut despre nenumăratele incidente ale balului. Văzuse tot, auzise tot. Exclama la nesfârşit, bucurii subite puneau stăpânire pe ea, amintiri grabnice şi tumultoase o asaltau. Un tip lunecase în cutare fel, o damă înjurase într-alt fel; Jeanne era costumată în lăptăreasă, şi-i stătea de minune; Louisei nu-i stătea bine îmbrăcată ca o scoțiancă; iar Edouard, cu siguranță că-şi amanetase ceasul chiar în dimineața aceea. Şi nu mai isprăvea, găsind mereu noi amănunte, repetând la nesfârşit acelaşi lucru, mai curând decât să tacă. Apoi, pentru că o răzbise frigul, se culcă, în sfârşit. Mi-a mărturisit că niciodată nu se amuzase atâta la bal şi m-a pus să jur că, de îndată, ce voi putea, o s-o duc din nou. A adormit aşa, vorbind întruna, râzând prin somn.

Trezirea aceea bruscă, febra aceea de cuvinte m-au mirat cât se poate de straniu. Nu am putut şi nu pot nici acum să-mi explic răceala, nepăsarea acestei fete în timpul acelei

nopți tumultoase, şi izbucnirile ei de veselie, sporovăiala dinspre ziuă, în camera noastră tristă tăcută. De ce să-mi smulgă făgăduiala s-o duc cât mai des cu putință la aceste baluri unde râdea atât de puțin şi nu dansa deloc? Apoi, dacă era de bună-credință, ce ciudată era bucuria aceea ce se manifesta prin tăcere şi proastă dispoziție, pentru ca mai apoi să se reverse în râsete zgomotoase şi voluptoase?

Lume necunoscută a cărnii şi a patimilor josnice unde găsesc motive de uimire la fiece pas! Încă nu îndrăznesc să scotocesc toate aceste mizerii, inima acestei femei, rece în dorințele ei, lâncedă şi adormită în bucuriile ei. Am crezut-o mântuită, şi iată că o regăsesc mai cumplită şi mai de neînțeles ca oricând.

XIII

Vă plângeți de tăcerea mea, sunteți îngrijorați şi mă întrebați ce noi motive de tristețe fac să-mi cadă pana din mână.

Fraților, plăsmuirile noastre ridicole de copii se spulberă una câte una. Acest rămas-bun al speranțelor vârstei fragede, are, în asprimea lui salutară, amărăciuni adânci. Simt că devin bărbat, îmi plâng slăbiciunile ce se duc, mândrindu-mă foarte de pe urma puterilor ce-mi vin.

Cât de prostească ar fi tinerețea, fără naivitatea ei frumoasă! Prostia pe buzele copilului e o adorabilă neştiință de care oamenii în toată firea se veselesc cu blândețe. Abia o lună s-a scurs, de când mai eram un prost şi vă vorbeam cu naivitate despre căința femeilor uşoare. Neîndoielnic că auzindu-mă, un bătrân ar fi zâmbit cu cel mai plăcut zâmbet al lui şi în acelaşi timp ar fi clătinat din cap: zâmbetul i l-ar fi dăruit tânărului suflet care avea încredere în orice desăvârşire, dar şi absurdului băiețaş care încerca, îndrăzneț, minunea pe care doar Isus a putut-o săvârşi.

Destul cu minciunile! Adevărul brutal are laturi de-o stranie blândețe pentru cei care sunt frământați de gândul vieții; pentru aceia care au ostenit de speranțele pe care mamele le lasă cu limbă de moarte copiilor, şi care, risipindu-se cu greu, îi părăsesc una câte una, prelungindu-le martiriul. Eu unul prefer, chiar şi de-ar fi să îndur într-o singură zi toate sfâşierile, să văd limpede în lumea asta de desfrâu în care am coborât.

Fără îndoială, au existat şi suflete pline de-o mare căință. Femei nutrind iubiri înflăcărate au dăruit uneori unei

singure ființe, inima pe care-o împărțeau între mai mulți, și-atunci au fost iertate. Dar în cazurile acestea e vorba de minuni; legile obișnuite vor ca inimile împărțite să se împrăștie în drum, iar bucățile lor să nu se mai poată aduna laolaltă în ceasul suprem.

Ascultați, fraților: când Magdalena se va târî la picioarele voastre, blestemându-și greșelile trecute, făgăduindu-vă o nouă tinerețe de iubire, să n-o credeți. Providența rareori zădărnicește fatalitatea. Spuneți-vă că răul e puternic și că pe lumea asta minciuna nu se preface în adevăr întru unica ușurare a unui biet suflet în suferință. Respingeți-o pe Magdalenă, nu-i primiți prinosul lacrimilor și-al inimii, râdeți-vă de orice căință. Iată înțelepciunea.

Ei, da! Simt cum câștig experiență.

Laurence e un suflet întinat pe veci, o inteligență pierdută, o făptură într-atât de adormită, că nici cea mai puternică arsură n-ar putea-o trezi din somnul ei întinat. De i-aș zdrobi carnea, de i-aș frânge oasele cu bâta, de i-aș vorbi inimii ei, de i-aș ridica pleoapele ostenite sub sărutările mele, tot acolo ar rămâne la picioarele mele, ghemuită, fără o tresărire, fără un strigăt de durere ori de bucurie. Uneori îmi vine să-i strig:

— Ridică-te și hai să ne batem! Trezește-te și strigă înjură, arată-mi că mai ești în viață, făcându-mă să sufăr!

Mă privește cu ochii ei stinși; iar eu dau îndărăt speriat, neîndrăznind să vorbesc. Laurence e moartă, moartă în inimă și în gând. Nu pot încerca nimic asupra acestui cadavru.

Fraților, nu mai nutresc nici cea mai măruntă speranță, nu mai vreau să mă ocup de fata aceasta. Ea a refuzat viața mea de muncă, eu nu pot accepta viața ei de desfrâu; visul țintea prea sus, realitatea mi s-a părut o prăpastie. Mă opresc și aștept. Ce anume? Nu știu.

Nu e nevoie să mă justific față de voi. Știu că vedeți limpede în sufletul meu, că-mi explicați faptele prin gândurile de dreptate și datorie ce le însuflețesc. Aveți mai multă încredere în mine decât îndrăznesc a avea eu însumi. Uneori mă întreb și mă judec așa cum fără îndoială mă judecă

trecătorii pe care-i întâlnesc în viață; mă sperii de viciul ce mă înconjoară fără a mă vicia, de femeia aceasta care doarme alături de mine fără a-mi fi soață. Şi-atunci îmi vine chef să fac ceea ce-ar face ceilalți, s-o iau pe Laurence de spete şi s-o azvârl, în stradă, unde am găsit-o. Ar cădea acolo la fel de goala, la fel de nemângâiată, având însemnată pe frunte aceeaşi mizerie şi-aceeaşi infamie. Iar eu mi-aş închide uşa liniştit, nefurându-i nimic, nedatorându-i nimic. Conştiința e necuprinsă; există oameni care se pricep să rămân a oneşti devenind laşi şi plini de cruzime.

Laurence mi se impune cu toată forța părăsirii de sine. Rămâne aici, liniştită şi pasivă. Şi totuşi, n-o pot alunga. Mizeria mă împiedică s-o plătesc ca să se ducă. Suntem fatalmente legați unul de altul prin nenorocire. Atâta timp cât va rămâne lângă mine voi găsi de cuviință că se cuvine să-i accept prezența.

Aştept, aşadar, şi, repet, nu ştiu ce aştept. Ca şi Laurence, mă moleşesc, trăiesc într-un soi de somnolență blândă şi tristă, fără a suferi prea mult, nesimțind în inimă decât o mare oboseală. La urma urmei, nu simt mânie împotriva acestei fete; simt în mine mai multă milă decât mânie, mai multă tristețe decât ură.

Nu mai lupt, mă las în voia soartei, aflu în certitudinea răului o odihnă stranie, o liniştire a întregii mele ființe.

XIV

Vă amintiți de lunganul Jacques, băiatul acela deşirat, palid şi liniştit? Parcă-l mai văd şi-acum plimbându-se la umbra platinilor în curtea colegiului; mergea cu paşi înceți şi hotărâți, dând cu piciorul în pietre; râdea liniştit, precupețindu-şi zâmbetele şi trăind într-o indiferență supremă. Îmi amintesc că într-o zi de efuziune mi-a destăinuit secretul forței lui. N-am înțeles nimic altceva din confidențele lui, decât că-şi propune să trăiască fericit, zăvorându-şi inima şi gândirea.

La cincisprezece ani, nu visam altceva decât să fiu asemeni lui Jacques lunganul. Pizmuiam părul lui blond şi lung. minunata lui indolență. Era, printre noi, un tip cu un dispreț elegant şi aristocratic Mă mirase firea asta egoistă, care n-avea în ea nimic tineresc şi generos; începusem să-l admir pe copilul acela şters şi rece, care trecea printre noi cu gravitatea indulgentă şi superioară a unui bărbat în toată firea.

L-am văzut pe Jacques lunganul. E vecinul meu, locuieşte în aceeaşi casă ca şi mine, cu două etaje mai jos. Ieri urcam pe scări, când m-am întâlnit cu un tânăr şi-o fată care coborau. Tânărul, fără nicio şovăială şi cât se poate de firesc, mi-a întins mâna.

— Ce mai faci, Claude? m-a întrebat.

De parcă ne despărțiserăm în ajun. Abia de-mi zărise fața, în timp ce eu îi cercetam trăsăturile în semiîntunericul de pe culoar, fără a putea să mi-l amintesc. Nu ştiu după ce senzație stranie am recunoscut trupul acela calm şi indiferent.

— Tu, eşti, Jacques? am exclamat. Doamne sfinte! Parcă ai crescut şi mai mult!

— Da, da, eu sunt, mi-a răspuns cu un zâmbet. Locuiesc aici, în fundul culoarului, la numărul 17. Vino diseară să mă vezi, între ora şapte şi opt.

Şi a coborât fără a mai întoarce capul, după fata care se uita la mine cu ochi mari, de copil. Am rămas e clipă aplecat peste balustradă, urmărindu-l din priviri pe băiatul acela care se ducea cu mersul lui liniştit, în timp ce mie inima îmi tresălta violent în piept.

Seara am coborât la numărul 17. Camera etalează acel lux fals şi îngrețoşetor al pensiunilor mobilate din Paris. Nici nu vă puteți închipui, fraților, ce aer jalnic şi ruşinos au draperiile roşii ce se destramă, îmbâcsite de praf, mobilele negre şi unsuroase, faianțele ciobite, obiecte fără nume, zdrențe şi rămăşițe ce se înşiruite de-a lungul pereților jilavi. Mansarda mea e mai goală dar nu-i mai urâtă. Două ferestre, înalte şi largi, împodobite cu subțiratice perdele de muselină, lasă să se cearnă o lumină crudă asupra întregii şandramale. E şi un pat apărat de nişte perdele spălăcite, un garderob cu oglindă întunecată şi spartă într-o parte, o canapea şi fotolii jalnice, îngălbenite de-atâta folosință; apoi o toaletă, un birou, o masă, scaune, mobile desperecheate de sufragerie, de dormitor, de salon, de cabinet. Totul, cu un aspect pretențios şi murdar care-ți stârneşte mila. La prima vedere, ai putea crede că pătrunzi într-o cameră cinstită; la a doua privire, zăreşti jegul pe acaju şi pe damasc, încât ai senzația viciului şi a necurățeniei.

M-am întristat văzând aspectul nesănătos al acelei camere, am respirat dezgustat aerul îmbâcsit şi grețos, puțind a praf, a vopsea veche şi a pânză decolorată; miros acru şi înăbuşitor care e acelaşi în toate hotelurile.

Jacques, instalat la birou, lucra liniştit, cu o bucoavnă de legi deschisă în fața lui. Tânăra fată stătea culcată pe canapea cu ochii în tavan, tăcută şi gravă.

Jacques şi-a întors scaunul pe jumătate; i-am văzut fața în plină lumină. E tot aceeaşi față, o față superbă şi indiferentă;

citeşti pe ea o voință neabătută, făcută din egoism şi din nepăsare. Omul în toată firea a ajuns ceea ce făgăduia copilul. Fostul nostru camarad trebuie să fie în viața de toate zilele ceea ce se cheamă un băiat practic şi serios; năzuieşte spre o țintă, vrea să fie avocat, avocat cu procedura sau notar, şi se-ndreaptă spre ea cu întreaga lui forță liniştită. Cu inima zăvorâtă, cu carnea liniştită, acceptă lumea aşa cum e, fără mulțumire nici revoltă. Jacques e o natură onestă, o minte dreaptă care va trăi onorabil, după cum vor pretinde datoria şi moravurile; nu va fi cuprins de nicio slăbiciune pentru că nu va avea de ce să fie cuprins; îşi va urma mersul drept şi hotărât, neavând nimic nici de urât, nici de iubit, în ochii lui deschişi la culoare şi goi, n-am văzut sufletul; pe buzele-i palide, n-am văzut sângele pulsat de inimă.

În fața acestui tânăr liniştit şi zâmbitor, aplecat peste curțile lui de lucru şi întinzându-mi mâna proaspătă, m-am gândit la mine, fraților, la biata mea ființă asaltată fără încetare de înfrigurarea dorințelor şi-a regretelor. Eu nu înaintez decât clătinându-mă: n-am drept pavăză acea frumoasă linişte, nici muțenia inimii şi a sufletului. Sunt tot numai carne şi numai dragoste, mă simt vibrând adânc la cea mai măruntă senzație. Evenimentele mă duc cu ele, eu nu le pot nici îndruma, nici depăşi. Mâine, în viața mea liberă, de mi se va întâmplă să rănesc lumea, lumea se va întoarce de la mine, pentru că voi fi ascultat de mândria şi de afecțiunea mea. Jacques va fi salutat, deoarece va fi urmat calea bătută de toți. Nu îndrăznesc să susțin sus şi tare că virtutea e o chestiune de temperament; dar, fraților, gândesc în sinea mea că toți cei de teapa lui Jacques sunt cu laşitate virtuoşi pe pământul ăsta, pe când cei din plămada lui Claude se bucură de înspăimântătoarea nefericire de-a avea în ei o veşnică furtună, o necuprinsă dorință de bine care-i însuflețeşte şi-i poartă în afara judecății mulțimii.

Fata îşi plecase capul şi mă privea, cu gura întredeschisă, cu ochii măriți. Fața ei avea albeața transparentă a cerii, cu pete roşii în obraji; buzele-i palide, pleoapele mari şi negre dădeau feței un aer de copil bolnav şi resemnat. Avea

cincisprezece ani şi, uneori, când zâmbeşte, nu i-ai fi dat decât doisprezece.

În timp ce Jacques îmi vorbea cu vocea lui înceată, nu-mi puteam desprinde privirile de pe fața aceea sfâşietoare, atât de tânără şi-atât de stinsă. Erau întipărite pe fruntea aceea candidă o oboseală şi-o lâncezeală profunde; sângele nu mai curgea pe sub piele; fiorii vieții nu mai făceau să freamăte carnea aceea adormită. Ați văzut vreodată în leagăn o fetiță pe care febra a făcut-o încă şi mai albă, încă şi mai neprihănită? doarme, cu ochii larg deschişi, are o față ca de înger, blândă şi odihnită, suferă şi pare a zâmbi. Strania fetiță pe care-o aveam în fața mea, femeia aceea care rămăsese copil, semăna cu surorile ei din leagăn. Numai că în cazul ei era mai mare mila să vezi pe o frunte de cincisprezece ani atâta puritate şi-atâta paloare, toate grațiile naive ale tinerei fete, la un loc cu osteneala ruşinoasă a femeii.

Îşi îndoise brațul, susținându-şi capul şi lâncezind. Nu ştiam nimic despre ea, nu ştiam cine e, nici ce făcea acolo. Dar, în toată ființa ei citeam nevinovăția inimii şi ruşinea trupului, recunoşteam tinerețea privirilor şi bătrânețea timpurie a sângelui, zicându-mi că avea să moară de decrepitudine la cincisprezece ani, cu sufletul neprihănit. Emancipată şi slăbită, stătea întinsă ca o curtezană şi zâmbea ca o sfântă.

Am rămas două ore bune alături de Jacques şi Marie, privind cele două ființe, cercetându-le fețele. Nu izbuteam să ghicesc ce anume putuse apropia un asemenea bărbat de-o asemenea femeie. Apoi, m-am gândit la Laurence şi-am înțeles că există legături fatale.

Jacques mi s-a părut mulțumit de existența pe care-o duce. Lucrează, dă partea ce se cuvine plăcerilor şi învățăturii, îşi trăieşte viața de student fără nerăbdare, chiar cu o anume complicitate liniştită. Am observat că e întrucâtva mândru să mă primească într-o asemenea cameră; nu vede toată josnica urâțenie a acelui lux rău famat. Altminteri, nu-i nici vanitos, nici îngâmfat; e mult

prea practic pentru a avea asemenea cusururi. Nu mi-a vorbit decât despre speranțele lui, despre viitoarea lui poziție; e nerăbdător să nu mai fie tânăr şi să trăiască cu gravitatea unui om aşezat. Până atunci, ca să facă şi el ca toată lumea, consimte să locuiască într-o cameră de cincizeci de franci pe lună, inima îi da ghes să fumeze, să bea un pic şi chiar să aibă o metresă. Dar consideră toate astea ca pe o modă căreia nu i se poate sustrage: găseşte cu cale ca imediat după ce-şi dă ultimul examen, sa se descotorosească de țigara de foi, de Marie şi de pahar, ca de nişte mobile inutile. Şi socoate cu o exactitate de minut, aproape, ora la care va avea drept la respectul oamenilor de bine.

Marie asculta teoriile lui Jacques cu o linişte desăvârşită. Părea a nu înțelege că e una dintre acele mobile pe care tânărul avea să le părăsească odată cu noua lui mutare. Biata fată, fără îndoială că puțin îi păsa dacă era a unuia sau a altuia, cu condiția să aibă o canapea pe care să-şi odihnească trupul îndurerat.

De altfel, Jacques şi Marie îşi vorbeau cu e blândețe ce m-a surprins. Par să se accepte aşa cum sunt, să se cruțe unul pe altul. Nu-i vorba nici de dragoste, nici măcar de prietenie; e un limbaj politicos ce ocoleşte orice ceartă şi menține inima într-o totală indiferență Jacquet, trebuie să fie inventatorul acestui limbaj.

După o oră, a declarat că nu-şi poate pierde timpul mai mult; s-a pus iar pe lucru, rugându-mă să rămân, susținând că prezența mea nu-l deranjează câtuşi de puțin. Mi-am apropiat scaunul de canapea şi m-am întreținut cu glas scăzut cu Marie. Femeia aceasta mă atrăgea: simțeam fată de ea o duioşie şi-o milă ca de tată.

Vorbeşte ca un copil, când abia rostind câte-o silabă, când volubil şi pătimaş, fără să se oprească. O judecasem bine, inteligența şi inima au rămas în cazul ei la vârsta copilăriei, în timp ce trupul creştea şi se pângărea. E de-o naivitate fermecătoare, groaznică uneori, când, cu un zâmbet dulce şi nişte ochi mari, mirați, rosteşte cuvinte grosolane cu buzele ei delicate. Nu roşeşte, neştiind ce înseamnă să roşeşti; nu

pare a avea conştiinţă de ea însăşi, şi moare cu încetul, neştiind nici ceea ce este, nici ceea ce sunt celelalte fete care întorc capul când trece ea.

Încetul cu încetul, mi-a povestit viaţa ei. Am putut, din frază în frază, să reconstitui jalnica ei poveste. O povestire coerentă mi-ar fi displăcut, deoarece aş fi ezitat să cred în cele spuse; e mai bine că s-a spovedit aşa, fără ca nici ea să-şi dea seama, prin frânturi de mărturisiri, după cum cerea conversaţia.

Marie crede că are cincisprezece ani. Nu ştie unde s-a născut şi-şi aminteşte vag de o femeie care-o bătea, mama ei, desigur. Primele amintiri sunt legate de canalul prin care se scurgeau zoile; îşi aminteşte că se juca şi se odihnea pe marginea lui. Viaţa ei a fost o lungă plimbare pe străzi; i-ar veni foarte greu să ştie ce-a făcut până la opt ani; când o întrebi despre primii ei ani de viaţă, spune că nu mai ştie, că prea a suferit de foame şi frig. La opt ani, ca toate bietele fetiţe fără căpătâi, vindea flori. Dormea pe atunci la bariera Fontainebleau, într-un pod mare şi întunecos, cu o întreagă ceată de copii de vârsta ei, băieţi şi fete, claie peste grămadă. Între opt şi paisprezece ani, a venit la coteţul ăsta, alegându-şi ungherul în fiecare seară, îmbrăţişată de unii, bătută de alţii, crescând în viciu şi mizerie, fără ca nimic s-o pună în gardă sau să-i stârnească revolta inimii. Ajunse să fie prihănită, fără a şti că are un trup şi simţuri; astăzi, în plin desfrâu, îşi păstra înfăţişarea de copil, neîncetând nicio clipă să fie fecioară şi neştiutoare. Tina pătrunsese în ea prea devreme pentru a putea fi întinată.

Aveam acum dezlegarea acelei fete stranii, alcătuită din impudoare şi naivitate, dintr-o frumuseţe tânără şi ofilită. Îmi explicam fetiţa cinică, femeia uzată care murea cu calmul şi preacurăţenia unei martire. Era fiică a marelui oraş, iar marele oraş făcuse din ea acea creatură monstruoasă care nu era nici copil, nici femeie. În fiinţa aceea în care nimeni nu se adresase sufletului, sufletul încă mai dormea. Până şi trupul, neîndoielnic că nu se trezise încă niciodată, încât Marie era arierată mintal şi trupeşte, dăruindu-se din

nepăsare şi rămânând neîntinată, neştiind nimic şi acceptând totul. Parcă o văd în fața ochilor, veştejită înainte de vreme, cu frumosul ei zâmbet, vorbindu-mi cu vocea aceea un pic răguşită, aşa cum surorile noastre ne-ar vorbi despre păpuşile lor, în timp ce eu simt o mare strângere de inimă.

La paisprezece ani, o bătrână, care n-avea niciun drept asupra ei, o vânduse. S-a lăsat cumpărată, oferindu-se aproape singură, aşa cum îşi oferea buchetele de violete. Mai avea încă obrajii rumeni iar râsul îi răsuna vesel. I s-au dăruit rochii de mătase, giuvaeruri; a primit mătasea şi aurul ca pe nişte jucării, stricând, azvârlind totul pe fereastră. Şi-apoi, Marie trăia aşa pentru că nu ştia că se poate trăi altfel; nu avea deloc simțul luxului, ar fi acceptat cu aceeaşi indiferență o cocioabă sau o reşedință luxoasă. Îi plăcea să-şi ducă viața în trândăvie, să se uite pe pereți; din cauza suferinței, ce-o făcea să umble aplecată. Îi era pe plac odihna, un soi de visare nedesluşită, iar când ieşea din starea aceasta părea neliniştită şi agitată. Când o întrebai, îndemnând-o să-ți spună ce văzuse, răspundea pe un ton speriat: „Nu ştiu!”

Trăise aşa aproape un an, dintr-o cameră mobilată într-alta, culcându-se ici şi colo, fără a-şi pierde cu nimic seninătatea. În timp ce eram oarecum surprins, neputându-mi înăbuşi pe de-a-ntregul repulsia ce mi-o trezea o asemenea existență, ea păru mirată, neînțelegându-mă.

Într-o seară, mizeria s-a întors din nou. Marie se pregătea să se ducă iarăşi în podul de la bariera Fontainebleau, când l-a întâlnit pe Jacques. Mi-a povestit întâlnirea asta cu accente în voce pe care nu le voi uita niciodată, cu priviri fixe şi râsete zgomotoase pe buze. Ea l-a abordat pe Jacques, cerându-i să-i dea brațul, deoarece era întuneric iar pavajul luneca. Fără îndoială că n-avea nici urmă de gând ascuns. Jacques îi puse întrebări şi, în loc s-o ducă pe drumul spre Orléans, a dus-o la el acasă. Ea nu i se împotrivi, continuând să fie liniştită. Poate că n-ar fi cerut un pat, mulțumindu-se şi cu paiele din pod, dar primea aşternutul alb ce i se oferea,

fără bucurie şi fără dezgust. Din ziua aceea, îşi dusese în mare parte traiul pe canapea.

Am înțeles că, în mintea lui, Jacques socotea că făcuse o achiziție bună, luând-o pe Marie la el. De vreme ce avea nevoie de-o metresă, aceasta îi convenea: o fire slabă şi liniştită care nu-i tulbura indiferența, o fată nepăsătoare de care avea să scape cu uşurință, o femeie încântătoare în paloarea ei, care avea întreaga grație a tinereții, fără a avea şi capriciile şi hachițele ei. De altfel, Marie, cu toate că-i suferindă uneori, are şi zile când e veselă şi însuflețită; încă nu e țintuită la pat, şi, când râde în soare, cu buclele-i blonde, e strălucitoare de frumusețe, făcându-l să viseze până şi pe Jacques.

M-am complăcut, fraților, să vă vorbesc despre Jacques şi Marie.

Am rămas vreo două-trei ore lângă ei, uitând de suferințele mele, şi am voit iarăşi să le uit povestindu-vă vizita mea. E o lume pe care n-o cunoaşteți; o lume sfâşietoare, studiul ei e aprig, îți dă amețeală. Aş voi să pătrund în inimi şi în suflete; mă simt atras de femeile şi bărbații care trăiesc în jurul meu; poate că, la urma urmei nu voi da decât peste noroi, dar mi-ar plăcea să scormonesc până-n adânc. Toți aceştia duc o viață atât de stranie, încât totdeauna cred că sunt pe punctul de-a descoperi în ei adevăruri noi.

XV

Mâncăm de pe o zi pe alta, vânzând cărți vechi ori câte-o zdreanță. Trăiesc într-o asemenea mizerie, încât nici nu mai am conştiința ei, iar noaptea aproape că adorm mulțumit, când îmi mai rămân vreo douăzeci de gologani pentru cele două mese de-a doua zi.

M-am dus prin mai multe birouri solicitând o slujbă. Am fost repezit; şi asta, după câte-am înțeles, pentru vina de a fi sărăcăcios îmbrăcat. Scriu urât, mi se spune; nu sunt bun de nimic. Îi cred pe cuvânt şi mă retrag, ruşinat de-a fi nutrit pentru o clipă gândul să fur banii unor oameni de treabă, punându-mi în slujba lor inteligența şi voința.

Nu sunt bun de nimic, ăsta-i adevărul cu care m-am ales de pe urma demersurilor mele. Nu sunt bun de nimic altceva decât să sufăr, să plâng în hohote, să-mi plâng tinerețea şi inima. Iată-mă, aşadar, singur pe lume, respins şi jalnic, neîndrăznind să cerşesc şi simțindu-mă mai flămând decât săracul care întinde mâna. Am venit, legănat de-un vis de glorie şi de izbândă; mă trezesc în noroi, şi-n plină jale.

Din fericire, cerul e blând şi bun. Există în mizerie un soi de beție greoaie, o somnolență voluptoasă care adoarme conştiința, trupul şi mintea. Nu-mi simt cu precizie gradul de sărăcie şi infamie; sufăr puțin, moțăi înfometat, mă complac în trândăvie.

Asta e viața mea.

Dimineața, mă scol târziu. Diminețile sunt încețoşate,. reci, alburii; ziua pătrunde, cenuşie şi tristă, prin fereastra fără perdele; se târăşte trist pe lespezile pardoselii şi pe pereți. Am o senzație plăcută simțind căldura molcomă a

hainelor pe care le îngrămădesc pe pat. Laurence doarme alături de mine un somn greu ca de plumb, cu fața întoarsă şi tăcută. Eu, cu ochii deschişi, cu aşternutul până la bărbie, mă uit la tavanul negru, străbătut de-o crăpătură prelungă. Cad în extaz în fața acestei crăpături; o cercetez, îi urmăresc cu dragoste din priviri liniile frânte; o contemplu ore întregi, fără să mă gândesc la nimic.

E cel mai plăcut moment al zilei. Mi-e cald şi sunt pe jumătate adormit. Trupul e mulțumit, mintea umblă leneş prin țara asta frumoasă dintre somn şi trezie, în care viața are toate voluptățile morții. Apoi, uneori, când sunt treaz de-a binelea, mă las purtat pê aripile cine ştie cărui vis. Fraților, cât de copilărească trebuie să-mi mai fie încă inima, de vreme ce tot mai pot s-o mint! Ei, da! Visez întruna, continui să am această putere stranie de-a mă sustrage realității, de-a zămisli pe dea-ntregul o lume şi ființe mai bune. Aici, între două cearşafuri murdare, alături de o femeie urâtă şi ruşinoasă în decăderea ei, înconjurat de-o cameră întunecoasă, văd deseori cu ochii mei un palat, numai marmură şi argint, o iubită albă, luminoasă, care-mi întinde brațele, mă cheamă de-a dreapta ei pe culcuşul mătăsos unde odihneşte.

Sună de unsprezece, sar din pat. Răceala umedă a pardoselii, ce-mi îngheață brusc labele picioarelor, mă trezeşte din visare. Simt că dârdâi, mă îmbrac la repezeală. Apoi umblu prin cameră, de la fereastră la uşă, aruncând priviri asupra zidului ce reprezintă întregul meu orizont, pe urmă vin să mă uit la Laurence, fără s-o văd. Fumez, casc, încerc să citesc. Mi-e frig şi mă plictisesc.

Laurence se trezeşte. Atunci, încep suferințele. Trebuie să mâncăm. Ținem sfat. Căutăm prin odaie câte ceva de vândut. Deseori renunțăm să prânzim, când problema e prea greu de rezolvat, şi cu asta basta. Când am dat peste vreo zdreanță veche, hârtie sau orice altceva. Laurence se îmbracă şi se duce să ofere jalnica marfă unui telal, care-i dă opt sau zece gologani. Aduce pâine şi puține mezeluri, pe care le mâncăm stând în picioare, fără să ne vorbim.

Zilele trec greu pentru cei nevoiaşi. Când e prea frig şi nu avem cu ce face focul, ne culcăm iar. Când vremea e mai blândă, încerc să lucrez, căznindu-mă să fac un lucru care nu se lasă nicicum făcut.

Laurence se trânteşte pe pat sau se plimbă agale. Îşi târăşte rochia de mătase albastră care pare a plânge, boţindu-se de mobile. Boarfa asta a ajuns să fie galbenă de slinoasă ce e şi se destramă, a plesnit pe la cusături, s-a ros pe unde-i îndoită. Laurence o lasă să putrezească şi să se zdrenţuiască, fără s-o spele nici s-o cârpească. O pune de dimineaţă, neavând altceva, şi se plimbă aşa cât e ziulica de mare prin camera asta mizeră, cu părul despletit, îmbrăcată într-o rochie de bal adânc decoltată, care-i dezgoleşte spatele şi pieptul. Încât rochia, mătasea asta plăcută de un bleu palid, ce mai străluceşte pe unele locuri, a ajuns o zdreanţă groaznică, mototolită, spălăcită, jalnică. Te cuprinde un soi de zbucium sfâşietor, văzând rămăşiţele acelea ale unei ţesături scumpe, acel lux tăvălit în mizerie, umerii aceia goi înroşiţi de frig. Totdeauna mi-o voi aminti pe Laurence mergând astfel îmbrăcată în cocioaba celor douăzeci de ani ai mei.

Seara, chestiunea pâinii revine iarăşi pe tapet, cumplită, nesuportând amânare. Mâncăm sau nu mâncăm. Apoi ne culcăm, obosiţi şi moţăind. A doua zi viaţa o ia de la capăt, asemănătoare, mai dureroasă şi mai aprigă pe zi ce trece.

De o săptămână nu mai ies din casă. Într-o seară – în ajun nu mâncasem – mi-am scos paltonul în Piaţa Pantheonului iar Laurence s-a dus să-l vândă. Dăduse îngheţul. M-am întors alergând, asudând din belşug de teamă şi de suferinţă. După două zile, pantalonii au luat drumul paltonului. Şi-am rămas gol. Mă învelesc într-o cuvertură, mă acopăr cum pot şi fac cât mai multă gimnastică, să nu-mi înţepenească încheieturile. Când vine cineva să mă vadă, mă culc, zicând că sunt un pic bolnav.

Laurence pare a suferi mai puţin decât mine. Nu e revoltată, nu încearcă să scape de existenţa pe care o ducem. Nu mi-o pot explica pe femeia asta. Acceptă liniştit mizeria în

care mă zbat. O face din devotament, sau pentru că n-are încotro?

Eu, fraților, aşa cum v-am spus, mă simt bine, adorm, îmi las ființa să se topească, mă las pradă acestei stări blânde de prostrație, starea muribunzilor, care cerşesc cu o voce slabă şi mângâietoare. N-am nicio dorință, în afară de aceea de a mânca mai des. Aş vrea de asemeni să fiu plâns, să fiu mângâiat, iubit. Simt nevoia unei inimi.

XVI

Oh, fraților, cât sufăr, cât mai sufăr! Nu îndrăznesc să vorbesc, simt cum ruşinea îmi pune un nod în gât, nu pot face altceva decât să plâng, fără a-mi lua de pe inimă povara ce-o apasă.

Mizeria e blândă, infamia e uşoară. Şi iată că cerul mă pedepseşte, mă face să mă aplec în bătaia unui vânt cumplit, sub o rană implacabilă.

Acum, fraților, puteți deznădăjdui: nu mai am nicio treaptă de coborât, am ajuns în fundul prăpastiei, sunt pierdut pentru totdeauna.

Nu-mi puneți întrebări. Las ca strigătele mele s-ajungă până la voi, deoarece durerea e prea sfâşietoare ca să-mi pot înăbuşi strigătele. Dar îmi muşc limba ca să nu vorbesc, căci nu vreau nici să vă sperii, nici să vă aduc la disperare dezvăluindu-vă înspăimântătoarea jelanie a inimii mele.

Spuneți-vă că prietenul vostru Claude a murit, că n-o să-l mai vedeți, că totul s-a sfârşit pentru totdeauna. Prefer să sufăr de unul singur, chiar de-ar fi să mor de pe urma acestei suferințe, decât să tulbur sfânta voastră seninătate, sfâşiindu-mi sufletul în fața voastră, descoperindu-vă rana mea sângerândă.

XVII

Nu, veți suferi dar nu mai pot tăcea. Voi afla oarecare mângâiere dezvăluindu-mă pe de-a-ntregul; mă voi linişti, atunci când voi şti că plângeți alături de mine. Fraților, o iubesc pe Laurence.

XVIII

Lăsaţi-mă să regret, lăsaţi-mă să-mi amintesc, lăsaţi-mă să-mi îmbrăţişez întreaga tinereţe într-o singură privire.

Aveam cu toţii pe-atunci doisprezece ani. V-am întâlnit într-o seară de octombrie, în curtea colegiului, sub platani, lângă havuzul cel mic. Eraţi firavi şi timizi. Nu ştiu ce ne-a unit, poate că slăbiciunea noastră. Din seara aceea am mers împreună, despărţindu-ne pentru câteva ore, dar întinzându-ne mâna cu şi mai mare prietenie după fiece nouă despărţire.

Ştiu că nu avem nici acelaşi trup, nici aceeaşi inimă. Trăiţi şi gândiţi altfel decât mine, dar iubiţi la fel ca mine. Într-asta stă fraternitatea noastră. Nutriţi aceeaşi afecţiune şi aceleaşi sentimente de milă ca şi mine; îngenuncheaţi în viaţă, căutând cui să vă dăruiţi sufletul. Ne împărtăşim întru aceeaşi tandreţe şi afecţiune.

Vă amintiţi cei dintâi ani ai noştri? Citeam împreună cele mai trăsnite lucruri, romane de aventuri ce ne ţineau sub vraja lor şase luni în şir. Făceam versuri şi chimie, pictură şi muzică. În casa unuia dintre voi, la etajul trei, se afla o cameră mare, laboratorul şi atelierul nostru. Aici, în singurătate, săvârşeam fărădelegile noastre de copii: mâncăm strugurii atârnaţi de grinzile tavanului, îndrăzneam să privim în retortele încinse până la incandescenţă, făceam comedii în versuri, în trei acte, pe care le mai citesc şi-acum când simt nevoia să zâmbesc. Parcă văd camera asta mare, coşcogeamite fereastra, inundată de-o lumină albă şi plină de ziare vechi, de gravuri călcate în picioare, de scaune desperecheate, de şevalete şchioape. Mi se pare plăcută şi veselă, când mă uit la camera mea de astăzi, unde, în mijloc,

o văd pe Laurence, care mă sperie şi mă atrage în acelaşi timp.

Mai târziu, viața în aer liber ne-a îmbătat. Ne-am înfruptat din sfântul desfrâu al ogoarelor şi-al umbletului la nesfârşit. A fost ca o adevărată nebunie ce ne-a luat mințile. Am spart retortele, am uitat de struguri, am închis uşa laboratorului. Plecam dis-de-dimineață, înainte de revărsatul zorilor. Veneam sub ferestrele voastre să vă iau în plină noapte, şi ne grăbeam să ieşim din oraş, cu tolba la şold, cu puşca pe umăr. Nu ştiu după ce vânat alergam; căci porneam, hoinărind prin rouă, alergând prin ierburile înalte ce se îndoiau cu un pocnet sec şi grăbit, ne tăvăleam pe pajişti ca nişte mânji scăpați din ocol. Tolba era goală la întoarcere, dar gândul era plin, aşijderi şi inima.

Ce ținut maiestuos, aspru şi totodată blând, pentru cei ce s-au pătruns de arşițele şi de mângâierile lui! îmi amintesc de zorii albi şi jilavi, aproape răcoroşi, ce-mi umpleau ființa şi zările cu o pace de adâncă nevinovăție; îmi amintesc de soarele dogoritor, de aerul aprins ca jarul, greu, orbitor, ce apăsa pământul, de razele prelungi ce pogorau din înalturi, ca aurul topit, ceas al bărbăției şi puterii, dăruind sângelui o maturitate timpurie şi pământului măruntaie roditoare. Mergeam ca nişte copii de treabă în zorii de zi, şi sub dogoarea soarelui, tineri şi uşori dimineața, mai gravi şi mai reculeşi spre seară; vorbeam ca frații, înfruptându-ne din aceeaşi pâine, împărtăşind aceleaşi emoții.

Pământurile erau galbene ori roşii, pustii şi triste, presărate cu nişte copaci firavi; ici şi colo, pilcuri de tufişuri, de un verde-închis, întinderea necuprinsă şi cenuşie a câmpiei; apoi, drept în fund, rotindu-se la marginea zării şi rânduite într-un cerc uriaş, coline joase, dantelate, de-un albastru gingaş ori de-un vioriu palid, decupându-se cu-o limpezime delicată pe azurul aspru şi profund al cerului. Mai am încă în fața ochilor peisajele acestea impresionante ale tinereții mele; simt prea bine că le aparțin, că puțina iubire şi puținul adevăr ce sunt în mine de la pasiunea lor liniştită mi se trag.

Alteori, spre seară, când soarele scăpăta, apucam pe drumul mare şi alb ce duce la râu. Biet râu, sărăcăcios ca un pârâu, ici îngustat, tulbure şi adânc, colo lărgindu-se, curgând ca o pânză argintată pe o albie de pietre. Alegeam o adâncitură, lângă un mal înalt, pe care apele îl săpaseră, şi ne scăldam sub copacii ce-şi întindeau ramurile. Ultimele raze se prefirau printre frunze, presărând întunecimea umbrei cu spărturi luminoase şi venind să aştearnă pe fața apei largi pete aurii. Noi nu zăream decât apă şi verdeață, decât mici petece de cer, vârful unui munte îndepărtat, viile dintr-un ogor vecin. Trăiam astfel în tăcere şi prospețime. Stând pe mal, în iarba pufoasă, cu picioarele spânzurate, cu tălpile atingând apa, ne bucuram de tinerețea şi de prietenia noastră. Câte vise frumoase n-am făurit pe malurile acele, a căror apă ia cu sine în fiecare zi câteva pietricele din prundiş! Tot astfel trec şi visele noastre, duse de viață.

Astăzi, amintirile sunt apăsătoare şi neîndurătoare pentru mine. Într-anumite ore, în lenevia mea, o amintire de pe vremea aceea îmi răsare pe neaşteptate în minte, pătrunzătoare şi dureroasa, cu violența unei izbituri de bâtă. Simt cum o arsură îmi săgetează pieptul: Tinerețea se trezeşte în mine, tristă, aflata pe moarte. Îmi iau capul în mâini, silindu-mă să nu plâng; mă cufund cu o voluptate amară în povestea zilelor trecute şi-mi place să scormonesc în rană, zicându-mi întruna că toate astea nu mai sunt şi nici nu vor mai fi vreodată. Apoi amintirea îşi ia zborul; străfulgerarea se stinge în mine; rămân zdrobit, nemaiamintindu-mi nimic.

Ceva mai târziu, la vârsta când bărbatul se trezeşte în copil, viața noastră s-a schimbat. Prefer ceasurile dintâi acestor ceasuri de patimă şi bărbăție născânde; amintirile vânătorilor, ale existenței noastre hoinare sunt pentru mine mai prezente decât viziunea depărtată a fetelor al căror chip mi-a rămas întipărit în inimă. Le văd palide şi şterse, în răceala şi-n indiferența lor feciorelnică; au trecut, necunoscându-mă câtuşi de puțin, iar astăzi, când mă mai gândesc la ele, îmi spun că ele nu se pot gândi la mine. Nu

ştiu cum se face, dar la gândul ăsta simt că-mi sunt străine; nu există niciun schimb de amintiri, le privesc ca pe nişte simple gânduri, ca pe nişte vise pe care le-am nutrit şi care au pierit.

Lăsaţi-mă să-mi amintesc şi de lumea ce ne înconjura, de profesori, oameni de treabă, care-ar fi putut fi mai buni, de-ar fi fost mai tineri şi-ar fi avut ceva mai mult haz, de colegi, cei buni şi cei răi, lipsiţi de milă şi de suflet ca toţi copiii. Trebuie să fiu o fiinţă stranie, bună doar să iubesc şi să plâng. deoarece m-am înduioşat şi am suferit de pe urma acestor primi paşi. Anii mei de colegiu au fost ani de lacrimi. Aveam în mine mândria firilor iubitoare. Nu eram iubit pentru că nu eram băgat în seamă iar eu refuzam să mă fac cunoscut. Astăzi, nu mai urăsc, văd limpede că m-am născut ca să mă sfâşii de unul singur. I-am iertat pe foştii colegi care m-au jignit, rănindu-mi mândria şi sensibilitatea; sunt primii care mi-au dat lecţiile aspre ale lumii, şi-aproape că le sunt recunoscător pentru asprimea lor. Se aflau printre ei unele figuri jalnice, proşti şi pizmuitori, care trebuie să fie astăzi nişte tâmpiţi sadea şi nişte oameni răi. Le-am uitat până şi numele.

Oh, lăsaţi-mă, lăsaţi-mă să-mi amintesc! Viaţa mea trecută, la ora aceasta de zbucium, e cuprinsă într-o unică senzaţie de milă şi regret, de durere şi bucurie. Mă simt răscolit până-n adâncul fiinţei mele, când compar tot ceea ce este cu tot ceea ce nu mai e. Tot ceea ce nu mai e este Provenţa, întinderea nesfârşită a câmpiei inundată de soare, sunteţi voi şi sunt lacrimile şi râsetele mele de-odinioară; tot ceea ce nu mai e, sunt speranţele şi visele mele, nevinovăţia şi mândria mea. Vai! tot ceea ce este, e Parisul cu noroiul lui, camera mea şi mizeria ei; tot ceea ce este, e Laurence, e infamia, e duioşia mea pentru femeia aceasta.

Ascultaţi: era, cred, în iunie. Ne aflam pe malul râului, în iarbă, cu faţa îndreptată spre soare. Eu vă vorbeam. Mi-am amintit de cuvintele mele, amintirea asta m-a ars. V-am mărturisit că inima mea; are nevoie de puritate şi neprihănire şi că iubesc zăpada, pentru că e albă, că prefer

apa de izvor vinului, pentru că e limpede. Vă arătam cerul, zicându-vă că e albastru şi necuprins ca marea, limpede şi adânc, şi că iubesc marea şi cerul. Apoi, v-am vorbit despre femeie; aş fi voit să se nască asemeni florilor de câmp, în bătaia vântului, scăldată de rouă, să fie plantă de apă, încât un veşnic curent să-i spele inima şi trupul. Vă juram că nu voi iubi decât o fecioară-copil, mai albă decât neaua, mai limpede decât apa de izvor, de-o puritate mai adâncă şi mai necuprinsă decât cerul şi decât marea. Şi multă vreme, m-am mărturisit astfel vouă, fremătând de o dorință sfântă, lacom de neprihănire, de albul cel imaculat, neputându-mi stăvili visul ce urca în lumină. Am fecioara-copil. Se află aici şi o iubesc. Oh, de-ați putea-o vedea! Are o față mohorâtă şi închisă, ca cerul înnourat; apele secaseră iar ea s-a scăldat în mâl. Fecioara mea copil e într-atât de întinată încât odinioară n-aş fi îndrăznit s-o ating nici măcar cu degetul, de teamă să nu mor. O iubesc.

Şi iată, râd şi gust un farmec straniu râzând de mine însumi. Visam la o viață de lux, şi n-am nici măcar o bucată de pânză să-mi acopăr goliciunea; visam la feciorie, şi iubesc o femeie prihănită.

În mizeria mea, când inima mi-a sângerat şi am înțeles pe cine iubeşte, mi s-a pus un nod în gât, spaima m-a cuprins. Atunci m-au năpădit amintirile. N-am putut să le alung; au rămas aici, necruțătoare, mute, tumultuoase, pătrunzându-mi toate deodată în piept, arzându-l. Nu le-am chemat eu, au venit singure, le-am îndurat perindarea. De fiecare dată când plâng, tinerețea mea vine să mă mângâie, dar mângâierile ei îmi sporesc lacrimile, căci mă gândesc la tinerețea aceea moartă pentru totdeauna.

XIX

Nu pot tăcea, nu mă pot minți pe mine însumi. Hotărâsem să-mi ascund mie însumi răul, să par a nu avea știință de rana mea, nădăjduind s-o uit. Retezi uneori moartea de la rădăcină, când crezi în viață.

Sufăr şi plâng. Neîndoielnic, tot răscolind în mine, voi afla vreo jalnică certitudine, dar prefer să ştiu totul decât să trăiesc astfel, într-o nepăsare prefăcută, care mă costă atâtea sforțări.

Vreau să ştiu până în ce punct al deznădejdii am scoborât, vreau să-mi deschid inima şi să citesc adevărul în ea, vreau să pătrund până în cele mai adânci ascunzişuri ale ființei mele, ca să-i pun întrebări şi să-i cer socoteală de ea însăşi. Pentru că ştiu foarte puțin cum de se face că sunt infam; am dreptul să-mi scormonesc rana, cu riscul de a mă chinui şi de-a afla că voi muri de pe urma ei.

Dacă, în această cumplită trudă mi se va întâmplă să mă rănesc şi mai rău decât sunt, dacă dragostea mea va spori afirmându-se, accept cu bucurie durerea asta mai mare, deoarece adevărul brutal e necesar celor care păşesc liber prin viață, nedând ascultare decât instinctelor lor.

O iubesc pe Laurence şi pretind inimii mele explicația acestei iubiri. N-am iubit-o dintr-odată, aşa cum se iubeşte în poveşti. M-am simțit atras puțin câte puțin, dizolvat, pentru a spune astfel, ros şi acoperit în câteva zile de oribila plagă. Astăzi sunt prins pe de-a-ntregul; orice fibră din carnea mea îi aparține Laurencei.

Acum o lună, eram liber, o țineam pe Laurence aşa cum păstrezi un obiect pe care-l poți azvârli în stradă. Acum m-a

legat de ea, veghez asupra ei, mă uit la ea când doarme, nu vreau să mă părăsească.

Era fatal să se întâmple aşa şi cred că înţeleg cum se face de-a pătruns dragostea în mine. Când te afli în suferinţă şi părăsire, nu vieţuieşti fără urmări alături de-o femeie care suferă ca şi tine, care e la fel de părăsită ca şi tine. Lacrimile au simpatia lor, foamea înfrăţeşte; cei care mor laolaltă cu burta goală, îşi dau strâns mâna.

Am stat cinci săptămâni în camera asta rece şi tristă faţă în faţă cu Laurence. N-o văd decât pe ea pe lumea asta, ea era pentru mine universul, viaţa, afecţiunea. De dimineaţa până seara, aveam în faţa ochilor chipul ăsta pe care cred că surprind uneori un rapid sentiment de prietenie. Iar eu, eram gol şi slab; trăiam înfăşurat în cuvertură, în afara societăţii, neputând nici măcar să mă duc să-mi iau partea de soare. Nu mai speram în nimic; îmi închisesem viaţa între aceşti patru pereţi negri, o redusesem la acest petec de cer pe care-l zăream printre hornuri; mă zăvorâsem în temniţa mea, unde-mi închisesem şi gândurile, şi dorinţele. Nu ştiu dacă înţelegeţi cum trebuie asta: într-o bună zi, nemaiavând nici cămaşă pe voi, veţi înţelege că omul îşi poate făuri o lume, vastă şi plină, din patul pe care doarme.

Şi-atunci am întâlnit o femeie, în timp ce mergeam între fereastră şi uşă. Laurence, întinsă pe pat, se uita la mine cum merg ceasuri întregi. De fiecare dată, în acest du-te-vino, treceam prin faţa ei, dădeam de ochii ei care mă urmăreau liniştit. Îi simţeam privirea pironită pe mine, mă simţeam parcă uşurat în plictisul meu; nici nu ştiu cum să spun ce consolare intimă şi stranie simţeam, ştiindu-mă privit de-o fiinţă vie, de-o femeie. Privirile acestea trebuie să fie cauza dragostei mele. Îmi dădeam seama pentru prima dată că nu sunt singur, încercam o satisfacţie adincă, descoperind o făptură alături de mine.

Făptura aceasta, fără îndoială că n-a fost la început decât o prietenă. Mi s-a întâmplat să mă aşez pe marginea patului, să sporovăiesc, să plâng fără să-mi ascund lacrimile. Laurence, căreia sărăcia mea trebuie să-i fi stârnit mila, îmi

răspundea, îmi ştergea lacrimile. Se plictisea de moarte şi ea; tăcerea, frigul, în unele clipe, o apasă şi pe ea. Cuvintele ei mi s-au părut mai blânde, gesturile mai mângâietoare; încât a redevenit aproape femeie.

Ajuns în punctul acesta, fraților, am fost năpădit dintr-odată. Viața mi se restrângea pe zi ce trece. Pământul fugea; Parisul, Franța, voi înşivă, gândurile mele şi cunoştințele mele, nimic nu mai era. Laurence îl rezuma pentru mine pe Dumnezeu şi ființa, umanitatea şi divinitatea; camera în care se afla ea avea un orizont necuprins. Mă simțeam în afara lumii, aproape în moarte; nici nu mă mai gândeam că într-o bună zi aş putea coborî în stradă, al cărei zgomot urca până la mine, şi aveam atât de puțin conştiința vieții, încât îmi venise ideea să trăiesc fără să mănânc. Mi se părea că Laurence şi cu mine eram ceva aparte, pierduți, izolați de cei vii, transportați într-un colț necunoscut, dincolo de spațiu şi de timp. N-am fi fost mai singuri nici în adâncul infinitului.

Într-o seară, în timp ce soarele apunea, umplând camera de-un întuneric transparent, mergeam agale, tot între uşă şi fereastră. În întunericul ce se-ndesea, vedeam creştetul palid al Laurencei, înconjurat de părul ei brun, despletit; ochii ei de culoare închisă aveau reflexe tulburi, şi mă privea astfel, intens, frumoasă în suferința ei. M-am oprit, am privit-o. Nu ştiu ce s-a petrecut în mine; carnea mi s-a înfiorat; inima mi s-a deschis, un tremur puternic m-a cuprins, m-am dus, tremurând, s-o strâng în brațele mele pe Laurence. O iubeam.

O iubesc pe Laurence cu toată forța părăsirii şi a mizeriei mele. Să înduri foamea şi frigul, să fii îmbrăcat într-o fâşie de lână, să te simți părăsit de toți şi să ai alături o femeie pe care s-o strângi la pieptul tău şi s-o iubeşti cu o dragoste disperată! În străfundul infamiei găsisem o iubită care mă aştepta. Acum, în adâncul prăpastiei, departe de lumină, eram singurii care ne îmbrățişam, care ne strângeam unul lângă altul, precum copiii cărora le e frică şi care se linişesc vârându-şi fiecare capul în pieptul celuilalt. Ce linişte în jurul nostru şi ce beznă! Ce bine e să iubeşti în singurătate,

în aceste deserturi ale deznădejdii în care nu pătrunde niciun zgomot al vieții! M-am cufundat în adâncul acestei fericiri supreme, am iubit-o pe Laurence cu pasiunea mângâietoare cu care muribundul trebuie să iubească viața ce-i scapă.

Am petrecut o săptămână într-un soi de extaz dureros. Eram ispitit să astup fereastra, să trăiesc în tenebre; aş fi voit ca odaia să nu fie mai mare decât lespedea pe care ne puneam picioarele. Nu mă găseam îndeajuns de mizerabil, îmi doream o nenorocire înspăimântătoare care să mă arunce în brațele Laurencei încă şi mai gol decât eram, încă şi mai sângerând. Zilele se scurgeau cufundându-mă în dragostea şi mizeria mea. Şi iată că am iubit frigul şi foamea, camera murdară, jegul pereților şi al mobilelor. Am iubit rochia albastră de mătase, zdreanța aceea jalnică. Inima mi se frângea de milă când Laurence se afla în fața mea, cu cârpa aceea pe ea; şi mă întrebam cu spaimă prin ce sărut, prin ce mângâiere supraomenească aş putea să-i arăt că o iubesc în sărăcia ei. Eu mă simțeam fericit că sunt dezbrăcat: mi-era mai frig decât ei, sufeream mai mult. Îmi amintesc de aceste prime zile ca de un vis; văd mansarda mai în neorânduială ca de obicei, simt aerul îmbâcsit şi înăbuşitor pe care fereastra nu-l primenea; şi ne văd pe noi, ca nişte umbre, umblând în zdrențe, îmbrățişându-ne, trăind în noi înşine.

Da, o iubesc cu patimă. Îmi pun întrebări, şi toată ființa mea îmi povesteşte oribila întâmplare, spunându-mi cum s-au petrecut lucrurile: am scormonit în rană; acum, după ce-am răscolit în mine, acum, când cunosc motivul şi profunzimea dragostei mele, simt că sunt şi mai împătimit, cuprins de-o patimă încă şi mai aprigă, încă şi mai smintită.

Adineauri mă revoltam la gândul s-o iubesc pe Laurence. Mândria mea a murit, pentru că ideea asta nu-mi mai vine. Am coborât până la Laurence, acum o înțeleg, nu vreau să fie alta. Simți o bucurie nesănătoasă zicându-ți că te afli în noroi, că te simți bine în el şi în el vrei să rămâi. O îmbrățişez pe femeia asta cu atât mai pătimaş cu cât mai josnică şi mai întinată e. Există, o simt, oarecare deznădejde, un soi de batjocură amară în iubirea mea; am bețiă răului, demența

părăsirii şi a foamei; mă tăvălesc îndelung în plină murdărie, pentru a aduce ocară luminii după care sufletul meu tânjeşte înnebunit şi la care nu mă pot înălța.

Oare nu am vorbit de căință? Voiam ca Laurence să-şi redobândească neprihănirea. Ce prostie! E mult mai simplu ca eu să devin nedemn. Astăzi ne iubim. Mizeria ne-a logodit, şi ne-am nuntit întru agonie. O iubesc pe Laurence urâtă şi impură, o iubesc pe Laurence în zdrențele ei de mătase, în lâncezeala ei de brută. Nu vreau o altă Laurence, nu vreau o neprihănită, cu suflet imaculat şi față rumenă.

Nu ştiu ce gândeşte soața mea, dacă sărutările mele o bucură sau o obosesc. E mai palidă şi mai gravă ca de obicei. Cu buzele strânse, cu ochii mari, cu fața mută, răspunde mângâierilor mele cu un fel de forță contenită. Uneori pare obosită, ca şi cum s-ar fi descurajat să mai caute ceva ce nu găseşte; dar curând pare a se pune din nou pe treabă şi caută iarăşi, uitându-mi-se drept în față, cu mâinile puse pe umerii mei. Altminteri, continuă să aibă acelaşi trup zdrobit, acelaşi suflet întunecat; tot cu ochii deschişi doarme, şi se trezeşte într-o tresărire, când îmi pun buzele pe buzele ei. La prima îmbrățişare de acest fel, a părut mirată; apoi, timp de două săptămâni, părea. să fi întinerit, să fi devenit mai activă; de câteva zile, s-a lăsat din nou doborâtă de veşnica ei picoteală.

Ce contează? Încă nu simt nevoia ca Laurence să mă iubească. Mă aflu în acel punct al egoismului suprem care, în dragoste, se mulțumeşte cu propria iubire. Iubesc şi nu doresc nimic mai mult; uit de mine la sânul acestei femei, mă odihnesc în această ultimă mângâiere.

XX

Ieri seară, Jacques a dat o petrecere. Pâquerette a venit după-amiază să ne spună că vecinii noştri ne aşteaptă la ora unsprezece, ca să supăm. Cu toate că eram țintuit la pat, n-am voit să refuz, dornic să-i procur Laurencei un prilej de distracție.

Rămaşi singuri, am dezbătut marea chestiune a pantalonilor. Şi am hotărât că Laurence îmi va croi un fel de pantaloni scurți, dintr-o bucată de serj verde, ce-a ostenit să tot atârne la fereastră. S-a pus pe treabă, şi, peste două ore, eram costumat în salahor, cu o cămaşă de un alb îndoielnic şi încins cu o fâşie de damasc în chip de brâu.

Pe urmă Laurence şi-a curățat, pe cât i-a stat în putință, rochia albastră, cu o cârpă udă. A călcat-o întinzând materialul şi frecându-l de unul dintre genunchii ei; a împins reparațiile astea până la a coase, de jur împrejurul mânecilor şi al decolteului, o dantelă îngustă, albă, îngălbenită şi boțită.

Ne-am făcut o intrare triumfală. Jacques şi Marie s-au prefăcut a crede că-i vorba de-o glumă; ne-au aplaudat, ca pe nişte actori care-au izbutit să producă efectul scontat. Mi-era întrucâtva ruşine; nu m-am simțit la largul meu decât atunci când gazdele nu s-au mai ocupat de pantalonii mei scurți din serj verde.

Am găsit-o acolo pe Pâquerette, instalată într-un fotoliu. Nu ştiu cum a făcut bătrâna asta smochinită să pătrundă la Jacques, care-i un băiat rece şi puțin vorbăreț. Dar Pâquerette are o mlădiere de şarpe, o voce mieroasă şi tremurătoare ce face să i se deschidă până şi uşile cele mai

bine ferecate. Părea ca la ea acasă; se mişca plină de zel, îşi apuca fustele cu mâinile slăbănoage, îşi răsturna capul pe spate, deschizându-şi şi închizându-şi ochii cenuşii, adânciți în fundul capului şi în crețurile feței. Părea să savureze cu anticipație bunătățile puse alături de ea, pe-o măsuță.

Marie, care se sculase la venirea noastră, se întinse iarăşi într-un colț al canapelei; roşeața din obraji îi strălucea cu mai mare însuflețire, şi râdea, arătându-şi dinții albi. Jacques, în picioare în fața căminului, o asculta binevoitor, grav ca de obicei, dar afectuos, zâmbind aproape.

Ni s-au dat scaune. Camera era viu luminată de două sfeşnice cu câte cinci lumânări fiecare, puse pe măsuță. Măsuța asta, ticsită de sticle şi farfurii, fusese împinsă la perete, ca să nu încurce, până când ar fi venit momentul să fie aşezată în mijlocul camerei. Perdelele de la pat erau trase; parchetul, stofele, mobilele, păreau grijuliu periate şi spălate. Eram înconjurați de lux, la un adevărat festin.

Aveam să iau parte, pentru prima oară, la unul dintre acele supeuri la care, odinioară, în provincie, mi se întâmplase să visez. Eram calm, odihnit; Laurence zâmbea, iar eu eram fericit de bucuria ei. Există în strălucirea lumânărilor, la vederea sticlelor rubinii, a farfuriilor încărcate cu prăjituri şi cărnuri reci, în senzația pe care ți-o produce o încăpere închisă, luminoasă, scăldată în căldura plăcută a unor miresme de nedescris, un soi de plăcere fizică ce adoarme judecata. Soața mea, cu buzele întredeschise, fără îndoială că regăsea mirosuri cunoscute. Eu însumi simțeam cum sângele îmi curge mai cald şi mai năvalnic prin vine; încercam nevoia de-a râde şi de-a bea, cerută de trupul meu, pe care-l auzeam trăind.

De altfel, camera era liniştită, izbucnirile de veselie ponderate, orgia onestă şi decentă. Am băut cu toții un pahar de vin de Madera, discutând cât se poate de liniştit. Liniştea aceea mă scotea din răbdări, mă simțeam ispitit să strig. Cele două tinere femei se aşezaseră alături de Pâquerette, vorbind cu glas scăzut. Auzeam vocea spartă a bătrânei ca un murmur, în timp ce Jacques îmi spunea motivele petrecerii.

Trecuse cu bine un examen şi sărbătorea evenimentul. Mi s-a părut mai expansiv, mai puţin practic; îşi dădea frâu liber cu mai multă uşurinţă, uitând să pună înainte de orice poziţia lui viitoare, mergând până acolo încât să-şi evoce tinereţea. Ca să spunem lucrurilor pe nume, Jacques era beat de fericire; consimţea să se prostească, deoarece tocmai urcase cu o treaptă spre înţelepţie.

În sfârşit ne-am aşezat la masă. Aşteptam clipa asta. Mi-am umplut paharul şi am băut. Eram hămesit, mă hrănisem cu coji; dar nici nu mă uitam la prăjituri şi la cărnurile reci: îmi îndreptam privirile spre vin, fie el alb sau roşu. Nu beam din nevoia de-a mă îmbăta, ci beam ca să beau, deoarece mi se părea că mă aflu acolo pentru a goli paharul. M-am achitat de îndatorirea asta conştiincios, şi-am încercat o mare bucurie simţindu-mi membrele moleşindu-se puţin câte puţin iar mintea tulburându-se.

După o jumătate de oră, flăcările lumânărilor au pălit şi s-au lăţit, camera s-a colorat toată în roşu, un roşu palid şi tremurător. Judecata, ce mi se clătina, m-a oţelit într-un fel straniu, dobândind o înspăimântătoare luciditate. Mă îmbătasem, şi pe semne că aveam pe faţă o expresie năucă, zâmbetul nerod al beţivilor; dar în lăuntrul meu, în străfundul judecăţii mele, mă simţeam calm şi chibzuit, mintea îmi umbla nestingherit. Era o beţie cumplită; suferеam de pe urma moleşelii trupului meu, ce pierea sub povara alcoolului, şi de pe urma vigorii sufletului, care vedea şi judeca.

În clinchet de pahare şi de furculiţe, în timp ce femeile şi Jacques râdeau, vorbind între ei eu, proptindu-mă într-un cot de masă, îi priveam. Feţele şi cuvintele lor ajungeau până la mine într-o senzaţie limpede şi precisă, de-o acuitate şi-o putere de pătrundere dureroase. Dragostea continua să sălăşluiască în mine, tulburându-mi şi prefăcându-mi fiinţa; dar bătrânul, filosoful rezoner, se trezise. Mă complăceam în beţia mea şi în Laurence, cu toate că eram conştient de cele două feluri de glod.

Jacques stătea la stânga mea; nu ştiu dacă izbutise să se

cherchelească; dar se prefăcea că-şi pierduse minţile. În faţă se aflau cele trei femei, Marie la dreapta, apoi Pâquerette, apoi Laurence, care se afla la stânga lui Jacques. Privirile nu mi se puteau desprinde de pe cele trei femei, ale căror feţe şi voci mi se păreau a fi noi.

N-o mai văzusem pe Marie din ziua în care o găsisem stând pe canapea, albă şi zăcând. Atunci, ai fi putut-o lua drept o fată ce murea de pe urma fecioriei. Acum, cu păru-i blond despletit, aprinsă la faţă, cu obrajii coloraţi într-un violet palid, îşi flutura braţele goale cu înfrigurarea unei copile neştiutoare ce se îndreaptă spre cea dintâi experienţă a voluptăţii. Mă pierdeam în scăpărarea tinerei ei frunţi.

Nu ştiu ce durere pătrunzătoare răspândea făptura aceasta trezindu-se din agonie ca să râdă şi să bea, ca să încerce să se înfrupte din neliniştele voluptoase ale acestei vieţi pe care o trăise fără a şti, în nevinovăţia ei de fetiţă. Văzând-o aşa, despletită şi fremătătoare, cu ochii arzându-i, cu buzele umede, mi se părea, în rătăcirea beţiei mele, că zăresc o muribundă care, pe patul de moarte, aude deodată glasul simţurilor şi-al inimii şi, şovăind, neştiind ce să facă în clipa aceea supremă, nu vrea să moară înainte de-a fi dat ascultare nelămuritelor ei aspiraţii.

Şi Laurence se însufleţise. Era de-o impudoare aproape frumoasă. Faţa ei căpătase o asemenea sinceritate a viciului, încât dăruia fiecăreia din trăsăturile ei o nespusă insolenţă; faţa i se lungise toată; mari planuri pătrate, străbătute de linii adânci, tăiau nervos obrajii şi pieptul în mase puternice şi dispreţuitoare. Era palidă şi câteva picături de sudoare îi îmbroboneau fruntea la rădăcina părului ce se ridica drept, pe ţeasta ei joasă şi turtită. Trântită în fotoliu, cu faţa moartă şi tresărind, cu ochii negri, scăpărători, îmi apărea drept întruchiparea cumplită a femeii care a cântărit cu mâna ei toate voluptăţile iar acum le refuză, găsindu-le prea uşoare. Uneori, mi se părea că mă priveşte înălţând din umeri; zâmbea cu milă, o auzeam spunându-mi: „Mă iubeşti, deh! Şi ce vrei de la mine? Trupul mi-e mort. iar inimă n-am avut niciodată”.

Cât despre Pâquerette, era mai slabă şi mai zbârcită ca oricând. Faţa ei, semănând cu a unui măr uscat, parcă se boţise şi mai mult, colorându-se uşor în cărămiziu. Ochii nu mai erau decât două puncte strălucitoare. Clătina din cap într-un fel blând şi plăcut, sporovăind ca o flaşnetă hodorogită. Era, de altfel, cu desăvârşire calmă, cu toate că mâncase şi băuse de una singură cât noi toţi la un loc.

Mă uitam la toate cele trei femei. Creierul meu tulburat le mărea, făcându-le să se clatine straniu dinainte-mi. Îmi spuneam că întreg desfrâul se afla acolo: desfrâul tânăr şi nepăsător, desfrâul matur în toată sinceritatea lui, desfrâul care îmbătrânise şi care trăieşte cu părul alb de pe urma infamiei de-odinioară. Pentru prima oară, le vedeam pe cele trei femei împreună, una lângă alta. Doar ele, şi întruchipau o lume întreagă. Pâquerette le domina cu bătrâneţea ei; prezida, le numea „fetele mele” pe cele două nefericite care-o mângâiau. Exista totuşi cordialitate şi fraternitate între ele; îşi vorbeau ca între surori, fără a se gândi la deosebirea de vârstă. Privirile-mi înceţoşate confundau cele trei creştete, nu mai ştiam pe ce frunte e părul alb.

Iar noi, Jacques şi cu mine, ne aflam în faţa lor. Eram tineri, sărbătoream un succes al inteligenţei. Am fost cât pe ce să ies, fraţilor, şi s-alerg până la voi. Apoi am izbucnit în râs, tare, fără îndoială, pentru că femeile m-au privit mirate. Mi-am spus că aşa avea să arate de-acum încolo lumea în care ar fi trebuit să trăiesc. Am închis ochii şi am văzut îngeri, îmbrăcaţi în lungi veşminte azurii, ce urcau într-o cărare de lumină palidă, plină de sclipiri.

Supeul era deosebit de vesel. Se cânta şi se trăncănea. Mi se părea că odaia e plină de un fum gros ce mă îneca şi-mi ustura ochii. Apoi, totul a început să se rotească, am crezut că o s-adorm, când am auzit o voce îndepărtată strigând ca un clopot spart:

— Trebuie să ne sărutăm! Trebuie să ne sărutăm!

Am deschis ochii pe jumătate şi am văzut că clopotul cel spart era Pâquerette, urcată pe fotoliul în care şezuse, îşi flutura mâinile şi rânjea.

— Jacques, Jacques, striga, sărut-o pe Laurence. E o fată bună şi ți-o încredințez ție ca s-o scapi de plictis. Şi tu, Claude, biet copil adormit, sărut-o pe Marie care te iubeşte şi-ți întinde buzele. Hai, să ne sărutăm, să ne sărutăm! O să vedeți voi.

Şi bătrâna a sărit jos.

Jacques s-a aplecat şi a sărutat-o pe Laurence, iar ea i-a înapoiat sărutarea. Atunci m-am întors spre Marie, care, cu brațele întinse şi capul răsturnat pe spate, mă aştepta. Mă pregăteam s-o sărut pe frunte, când ea şi-a dat şi mai mult capul pe spate, întinzându-mi gura. Lumânările îşi trimiteau lumina pe fața ei. Cum ochii mei erau deasupra ochilor ei, am zărit în adâncul privirii ei o lumină de un albastru curat, ce mi s-a părut a fi sufletul ei.

În timp ce mă aplecasem, privind sufletul Mariei, am simțit nişte buze reci punându-mi-se pe gât. M-am întors şi am văzut-o pe Pâquerette, râzând şi bătând din palmele-i uscate. Îl sărutase pe Jacques iar acum mă sărutase şi pe mine. Mi-am şters gâtul.

Bătea de şapte, o lumină palidă vestea ziua. Totul fusese spus, nu ne mai rămânea decât să ne despărțim. Pe când mă pregăteam să ies, Jacques mi-a azvârlit pe umeri nişte pantaloni şi-un palton pe care nici măcar nu mi-a trecut prin minte să le refuz. Pâquerette a urcat înaintea noastră, întinzându-şi brațul descărnat care ținea un sfeşnic.

Când ne-am culcat, m-am gândit la sărutările pe care le schimbasem. M-am uitat la Laurence; am crezut că buzele ei sunt roşii din cauza buzelor lui Jacques. Eu continuam să văd în fața mea, prin întuneric, lumina albastră ce scânteia în adâncul ochilor Mariei. Nu ştiu ce fior m-a străbătut la gândurile nelămurite ce mi-au venit, şi-am adormit, pradă unui somn înfrigurat. Prin somn, aveam pe gât senzația rece şi penibilă a buzelor Pâquerettei; visam că-mi trec mâna pe piele şi că nu pot desprinde cele două buze ce mă înghețau.

XXI

Duminică, deschizând fereastra, am văzut că primăvara a venit. Aerul se încălzise, fremătând încă; simțeai în ultimii fiori ai iernii primele raze fierbinți ale soarelui. Am inspirat cu nesaț unda aceea de viață legănându-se în cer, am simțit o mare bucurie inspirând acele miresme întrucâtva acre ce urcau din pământ.

Cu fiece primăvară, inima îmi întinereşte, trupul mi se face mai. sprinten. Are loc o purificare a întregii mele ființe. În fața cerului palid şi limpede, de un alb strălucitor spre răsărit, tinerețea s-a trezit în mine. M-am uitat la zidul cel mare; era neted şi curat, şi fire de iarbă încolțiseră printre pietre. M-am uitat pe stradă: pavelele şi trotuarele erau mai albe; casele, spălate de ploi, râdeau în soare. Anotimpul cel tânăr îşi dăruia veselia tuturor lucrurilor. Mi-am încrucişat brațele hotărât; apoi, întorcându-mă, am strigat către Laurence:

— Scoală-te, scoală-te! Uite cum ne cheamă primăvara!

Laurence s-a sculat, în timp ce eu m-am dus să împrumut o rochie şi o pălărie de la Marie şi douăzeci de franci de la Jacques. Rochia era albă, smălțată cu buchețele liliachii; pălăria avea panglici late, roşii.

Am zorit-o pe Laurence, am pieptănat-o chiar eu, eram nerăbdător să ies la soare. Pe stradă mergeam repede, neridicând capul, aşteptând copacii; ascultam cu un soi de emoție reculeasă frânturile de voci şi paşii. În grădina Luxembourg, în fața pâlcurilor uriaşe de castani, mi s-au muiat picioarele, a trebuit să m-aşez. De două luni nu mai ieşisem din casă. Am rămas aşa, pe-o bancă, un sfert de oră

întreg, cufundându-mă în prospețimea verdeții, în prospețimea cerului. Veneam dintr-o asemenea noapte, încât primăvara mă orbea.

Şi-atunci i-am spus Laurencei că o să mergem mult, mult în fața noastră, până ce n-o să ne mai țină picioarele. Vom merge aşa prin aerul călduț, încă jilav, de-a dreptul prin iarbă şi în bătaia soarelui. Laurence, care începea şi ea să se trezească, s-a ridicat şi m-a tras după ea, cu paşi grăbiți, ca un copil.

Am luat-o pe strada Enfer, pe drumul spre Orléans. Toate ferestrele erau deschise, arătând mobilele. În fața uşilor erau oameni în bluze albe care trăncăneau, fumând. Din prăvălii, auzeai răzbătând hohote de râs. Tot ce mă înconjura, străzi, case, copaci, cer, mi se păreau a fi fost toate curățate cu grijă. Zările erau curate, cât se poate de noi, albe de limpezime şi lumină.

La fortificații, am dat peste primele pajişti cu iarbă, o iarbă încă scurtă, întinzându-se în largi covoare. Am coborât în şanț, mergând de-a lungul zidurilor înalte, cenuşii, urmându-le unghiurile. De-o parte zidul şters, de cealaltă taluzul înverzit; mergi ca pe-o stradă pustie şi tăcută, ce n-ar avea case. Sunt colțuri unde razele se-adună, făcând să crească ciulini înalți, năpădiți de-un întreg popor de insecte, scarabei, fluturi, albine. Colțurile acestea sunt numai zumzet şi căldură. Dar dimineața, taluzul îşi trimite umbra; mergi fără zgomot, pe-o iarbă fină şi deasă, având în fața ta o fâşie îngustă de cer pe care se desprind copaci subțiratici, în plină lumină, ce domină zidul.

Şanțurile fortificațiilor sunt mici deşerturi unde deseori am uitat de mine. Orizontul îngust, umbra, tăcerea, devenită şi mai sensibilă datorită murmurului înfundat al marelui oraş şi al goarnelor de la cazărmile. din vecinătate, fac din ele un loc îndrăgit de puşti, de copiii mici şi mari. Eşti acolo, într-o scobitură, la porțile cetății, simțind-o cum gâfâie şi tresare, dar nemaizărind-o. Timp de-o jumătate de oră, Laurence şi cu mine ne-am mulțumit cu văgăuna asta ce ne făcea să uităm de case şi de cărările bătute; eram la o mie de leghe de

Paris, departe de orice locuinţă, nevăzând decât pietre, iarbă, cer. Apoi, începând să ne sufocăm, jinduind după câmpie, am urcat taluzul în fugă. Câmpia întinsă se desfăşura dinaintea noastră.

Ne aflam pe maidanele de la Montrouge. Locurile acelea desfundate şi înglodate sunt atinse de-o veşnică dezolare, de mizerie, de-o poezie lugubră. Ici şi colo, solul se cască îngrozitor, arătând ca pe nişte măruntaie deschise, foste cariere părăsite, alburii şi adânci. Nici urmă de copac; pe orizontul jos şi mohorât se desprind numai marile roţi de troliu. Pământul are ceva sordid şi e acoperit de rămăşiţe fără nume. Drumurile se întorc, se adâncesc, se alungesc cu tristeţe. Hardughii noi căzute în ruină, grămezi de moloz ţi se arată privirii la fiece cotitură a cărării. Totul se oferă cu cruzime ochiului, terenurile negre, pietrele albe, cerul albastru. Peisajul în întregimea lui, cu aspectul său bolnăvicios, cu planurile brusc întrerupte, cu rănile-i căscate, are tristeţea de nespus a ţinuturilor pe care mâna omului le-a batjocorit.

Laurence, care devenise visătoare în şanţurile fortificaţiilor, s-a strâns în mine, când am străbătut câmpul acesta desfigurat. Am mers în tăcere, întorcându-ne uneori să vedem Parisul care trepida în zare. Apoi ne îndreptam privirile spre picioare, ocolind gropile, uitându-ne cu inima strânsă la câmpia aceea căreia soarele îi da în vileag cu brutalitate rănile deschise. Acolo, se aflau bisericile, Pantheoanele şi palatele regale; aici, se aflau ruinele unui pământ răscolit, ce fusese scotocit şi furat ca să se înalţe temple oamenilor, regilor şi lui Dumnezeu. Oraşul explica porţiunea aceea de câmpie; Parisul avea în pragul lui jalea pe care-o stârneşte orice măreţie. Nu cunosc nimic mai mohorât şi mai lamentabil decât maidanele dimpre jurul marilor oraşe; nu sunt încă oraş, după cum nu mai sunt nici peisaj de ţară; au praful şi mutilările aduse de om şi nu mai au verdeaţa şi tihnita majestate dumnezeiască a naturii.

Ne zoream să fugim de acolo. Laurence se rănea la picioare, îi era teamă de neorânduiala şi tristeţea aceea ce-i

aminteau de camera noastră. Eu unul aflam acolo dragostea, viaţa mea tulbure şi sângerândă. Grăbeam pasul.

Am coborât o costişă. Râul Bièvre curgea în scobitura văii, albăstriu şi vâscos. Copaci, ici şi colo, îl străjuiau. Case mari, întunecoase, costelive, străpunse de ferestre uriaşe se înălţau lugubru. Vâlceaua e mai îngreţoşetoare decât câmpia; e umedă, unsuroasă, rău mirositoare. Tăbăcăriile emană mirosuri acide şi înăbuşitoare; apele Bièvrei, acest soi de canal de scurgere în aer liber, răspândesc o duhoare fetidă şi puternică ce-ţi taie răsuflarea. Nu mai e dezolarea mohorâtă şi cenuşie de la Montrouge, ci aspectul dezgustător al unui râu negru de mâl şi de murdărie, cărând în apele lui împuţiciuni. Câţiva plopi, în toată gunoiştea asta, au crescut deşiraţi, iar colo-sus, pe cerul limpede, se desprind liniile lungi şi albe ale Ospiciului Bicêtre, spăimântător lăcaş al nebuniei şi al morţii, dominând cu demnitate valea aceasta insalubră şi josnică.

M-a cuprins deznădejdea şi m-am întrebat dacă n-o să mă opresc acolo şi să-mi petrec ziua la malul apei. Aşadar nu puteam ieşi din Paris, nu puteam scăpa de scursorile lui. Până şi pe ogoare, mă urmăreau murdăria şi infamia. Apele erau spurcate, copacii aveau o sănătate vătămată, privirile-mi nu întâlneau decât răni şi suferinţă. Asta trebuie să fi fost peisajul de ţară pe care Dumnezeu mi-l hărăzea acum. În fiecare duminecă, de braţ cu Laurence, aveam să vin să mă plimb pe malul Bièvrei, de-a lungul tăbăcăriilor, şi să spun vorbe dulci în cloaca asta; aveam să vin, la miezul zilei, să mă aşez împreună cu amanta mea pe pământul gras, cufundându-mă ca-ntr-o prăpastie în făptura aceasta moartă şi în vâlceaua asta sordidă. M-am oprit speriat, gata să mă întorc la Paris în fugă, şi m-am uitat la Laurence.

Laurence avea faţa ei scofâlcită, faţa ei de mizerie şi de bătrâneţe. Zâmbetul de la plecare pierise. Părea răpusă de oboseală şi plictis; privea în jurul ei calm, fără silă şi am înţeles că acest suflet adormit avea nevoie de mai mult soare şi de-un peisaj mai blând, ca să se simtă iar ca la cincisprezece ani.

Şi-atunci am apucat-o zdravăn de braţ; fără s-o las să se uite îndărăt, am tras-o după mine, urcând iarăşi costişa, drept înainte, urmând drumurile, străbătând pajiştile, în căutarea primăverii tinere şi neprihănite. Două ore am mers aşa, repede, în tăcere. Am trecut prin vreo două-trei sate, Arcueil şi Bourg-la-Reine, cred; am apucat-o pe zeci de cărări, printre ziduri albe şi garduri vii, verzi. Apoi, după ce-am sărit peste-un pârâu firav, într-o vale plină de verdeață, Laurence a strigat şi-a râs ca un copil, s-a smuls din strânsoarea brațului meu, alergând prin iarbă, cuprinsă de veselie şi nevinovăție.

Ne aflam pe un petec mare de iarbă, plin de copaci, de plopi înalți, ce urcau drept spre cer, majestuos, clătinându-se agale în aerul albastru. Iarba era dreaptă şi deasă, neagră la umbră, aurită la soare; ai fi zis, atunci când vântul legăna plopii, că-i un necuprins covor de mătase, cu reflexe schimbătoare. Jur împrejur se întindeau ogoare arate, pline de tufişuri şi de plante; zarea era năpădită de frunziş. O casă albă, joasă şi prelungă, adăpostită după un pâlc de copaci din apropiere, se desprindea vesel pe toată verdeața aceea. Mai departe, mai sus, la porțile cerului, umbrite în mare parte, se zăreau primele acoperişuri din Fontenay-aux-Roses.

Verdeața se ivise de curând, avea o prospețime şi-o nevinovăție de fecioară; frunzele cele noi, palide şi fragede, în mase deschise la culoare, păreau o horbotă uşoară şi delicată, pusă pe marele văl al cerului. Până şi trunchiurile, bătrânele trunchiuri aspre de copaci, păreau proaspăt vopsite; îşi ascunseseră vechile răni sub muşchiul cel nou. Era un cântec unanim, o veselie proaspătă şi mângâietoare. Pietrele şi ogoarele, cerul şi apele, totul părea curat şi viguros, sănătos şi neprihănit. Peisajul de țară, în copilăria lui, verde şi aurit, sub necuprinsul azuriu al zării, râdea în lumină, beat de sevă, de tinerețe şi virginitate.

Şi înconjurată de toată tinerețea şi virginitatea asta, Laurence alerga în plină lumină, în plină sevă. S-a trântit în iarbă, s-a îmbăiat în aer curat, redevenită fetiță de cincisprezece ani la sânul acelor pajişti ce nu înverziseră nici

măcar de cincisprezece zile. Verdeața cea nouă îi reîmprospăta sângele, razele tinere îi încălzeau inima, îi rumeneau obrajii. Întreaga ei ființă se trezea odată cu trezirea pământului; ca şi glia, redevenea fecioară, în anotimpul acela blând.

Laurence alerga nebuneşte, suplă şi puternică, dusă de viața cea nouă care cânta în ființa ei. Se tăvălea, se scula sprinten, izbucnea în râs, se apleca să culeagă o floare, apoi începea s-alerge printre copaci, se întorcea înflăcărată, roşie toată. Tot chipul i se însuflețise, trăsăturile nu-i mai erau încordate, i se mlădiaseră, aveau întipărită în ele bucuria. Râsul izbucnea sincer, vocea îi răsuna puternic, gesturile deveniseră mângâietoare. Stând sprijinit de-un copac, o urmăream din priviri, pată albă în iarbă, cu pălăria căzută pe spate; îmi făcea plăcere s-o văd în rochia aceea frumoasă şi curată, uşoară, pe care-o purta cuviincios, făcând-o să semene cu o elevă de pension zvăpăiată.

Venea în fugă la mine. Îmi arunca buchețel după buchețel florile culese, margarete, flori broşteşti, flori de măceş, lăcrămioare; apoi pleca din nou, strălucind în soare, palidă şi străvezie la umbră, zbătându-se ca un bondar în lumină, neputând sta locului. Umplea ierburile şi frunzişul de zgomot şi mişcare; însuflețea ungherul acela uitat de lume; primăvara era mai luminoasă, mai plină de viață de când copila aceea albă râdea prin iarbă.

Proaspătă, cu obrajii îmbujorați, fremătând toată, Laurence a venit să se-aşeze lângă mine. Era udă de rouă, pieptul i se ridica repede, plin de prospețimea unei răsuflări tinere. Răspândea o mireasmă plăcută de iarbă şi sănătate. Aveam în sfârşit lângă mine o femeie care trăia din plin, cu puritate, privind lumina în față. M-am aplecat, am sărutat-o pe frunte.

Lua florile una câte una, le aranja în buchet. Soarele urca, umbrele erau mai întunecate; în jurul nostru domnea cea mai deplină tăcere. Culcat pe spate, priveam cerul, priveam frunzele, o priveam pe Laurence. Cerul era de un albastru dens; frunzele, toropite, adormeau în soare; Laurence, cu

capul aplecat, liniştită şi zâmbitoare, se grăbea, făcând mişcări vioaie şi mlădioase. Nu-mi puteam desprinde privirea de pe femeia aceasta pe jumătate culcată, pierdută printre fustele-i largi, cu fruntea scăldată de-o umbră aurită, ce mi se părea neprihănită şi activă, în preaplinul celor cincisprezece ani ai ei. Încercam o asemenea pace, o atât de adâncă bucurie, încât nu îndrăzneam nici să mişc, nici să vorbesc; mă însuflețea gândul că primăvara se afla în mine, în jurul meu. şi că Laurence era fecioară; mă pierdeam în visarea despre puritatea amantei mele şi despre noblețea dragostei mele; femeia aceasta râdea, exista, avea obrajii rumeni, veselia sinceră a tinereții. Zilele din trecut nu mai existau, viitorul mi se ivea înconjurat de lumină, calm şi minunat. Visele mele despre neprihănire, dragostea mea de lumină aveau să fie mulțumite; chiar din clipa aceea începea o viață de extaz şi duioşie. Nu mă mai gândeam la apa Bièvrei, scursoarea aceea negricioasă la malul căreia; simțisem înfiorătoarea ispită de-a mă aşeza, de-a o îmbrățişa pe Laurence. Acum voiam să locuiesc în casa cea albă de colo, de lângă pâlcul de copaci, să viețuiesc pentru totdeauna acolo împreună cu prietena mea, cu soția mea, scăldați în rouă, în soare şi-n aer curat.

Laurence legă buchetul cu un fir de iarbă. Era ora unsprezece şi încă nu mâncaserăm nimic. A trebuit să plecăm de sub copacii aceia unde sufletul meu a iubit pentru prima oară şi să pornim în căutarea unui cabaret. Am luat-o drept înainte, prin peisajul de țară, mergând pe poteci înguste, mărginite de ogoare de căpşuni. Laurence venea după mine, ridicându-şi fustele, întârziind pe la fiece gard viu. Deodată, la cotitura unui drum, am dat peste ceea ce căutam.

„Drept la țintă”, cabaretul în care-am intrat, se afla la o denivelare a terenului, între Fontenay şi Sceaux, chiar lângă eleşteul de la Plessis-Piquet. De afară, nu vezi decât o ridicătură, o izbucnire de verdeață, vreo douăzeci de copaci ce-au crescut cu mândrețe; dumineca, se răspândeşte din acest cuib uriaş mare larmă de furculițe şi cuțite, de râsete şi

cântece. Înăuntru, după ce-ai păşit pe uşa deasupra căreia stă o firmă mare, pusă pieziş, şi-ai coborât o pantă lină, dai într-o aleea umbrită de frunziş şi mărginită de boschete de-o parte şi de alta; fiecare boschet e împodobit cu o masă lungă şi două bănci, înfipte în pământ, înroşite şi înnegrite de ploaie. La capătul celălalt aleea se lărgeşte, dai într-un luminiş, un leagăn atârnă între doi copaci.

Boschetele erau tăcute şi pustii. Bărbați în bluze albastre, țărani, se dădeau în scrânciob; un dulău sta în fund, în mijlocul aleii. Laurence şi cu mine ne-am aşezat la o masă sub o boltă de verdeață, o masă mare de douăzeci de persoane. Sub frunziş era aproape întuneric, te pătrundea răcoarea. În depărtare, printre crengi, zăream peisajul de țară strălucind în soare, adormit sub primele raze primăvăratice. Salcâmii din pâlcul de copaci înfloriseră în ajun; mireasma dulce şi suavă a ciorchinilor lor se răspândea în aerul liniştit şi mângâietor.

Ni s-a întins un ştergar la capătul mesei, în chip de față de masă, apoi ni s-a adus ce-am cerut, cotlete, ouă şi nu mai ştiu ce. Vinul, pus într-o ulcică de gresie albăstrie, îți zgâria gâtlejul; cam necioplit şi cam aspru, îți deschidea pofta de minune. Laurence înfuleca; nu-i ştiam dinții aceia frumoşi şi albi, flămânzi, muşcând din pâine cu izbucniri de râs. Nicicând n-am mâncat mai cu plăcere. Îmi simțeam inima şi sufletul uşoare, mă surprindeam că mă mai cred şcolar, pe vremea când, ne duceam să ne scăldăm în râul cel mic şi mâncăm în iarba de pe mal. Îmi plăcea ştergarul cel alb pe masa neagră, frunzişul întunecat, furculițele din fier, porțelanul grosolan; mă uitam la Laurence, trăiam din plin, în deplinătatea tuturor senzațiilor, savurând cu voluptate tot ce mă înconjura.

La desert bucătarul-şef a venit să ne primească complimentele. Un bătrân înalt, un pic adus de spate, îmbrăcat tot în alb. Pe cap poartă o tichie de bumbac, iar pe tâmple îşi lasă două şuvițe de păr cărunte şi încrețite, printre care stăteau uitate câteva moațe. Laurence a râs un ceas de chipul lui de om de treabă şi totodată naiv.

Nu mai ştiu ce-am făcut până seara. A fost o zi de soare, de lumină orbitoare. Nu mai ştiu pe ce cărări am hoinărit, la ce umbră ne-am odihnit. Când mă gândesc la ceasurile acelea minunate, văd în fata ochilor numai splendoare. Amănuntele mi s-au şters din minte, ființa mea întreagă are senzația unei fericiri depline, a unei lumini puternice. Mi se pare întrucâtva că ne-a uitat Dumnezeu, pe Laurence şi pe mine, în fundul unei văgăuni, culcați pe muşchi, nevăzând decât o mare bucată de cer; am rămas aşa strângându-ne de mână, vorbind puțin, amețiți; ochii, îndreptați spre înalt, ni s-au umplut de lumină, până la orbire, încât n-am mai văzut nimic alt decât inimile şi gândurile noastre. Dar poate că toate astea nu sunt decât un vis; nu mai țin minte ce-a fost, ştiu doar atât, că m-a cuprins orbirea, că am întrezărit mii de aştri în tenebrele mele.

Seara, fără să ştim cum, ne-am pomenit din nou la „Drept la țintă”. Era plin de lume. Tineri şi tinere umpleau frunzarele, făceau tărăboi; rochiile albe, panglicile roşii şi albastre înviorau verdele blând al frunzelor; frânturi de râs se prelungeau agale în amurg. Pe mese se aprinseseră lumânări, înțepând cu puncte luminoase lăsarea serii. Nişte tirolezi cântau în mijlocul aleii.

Am mâncat la un capăt de masă, ca şi dimineața, amestecându-ne în râsul celorlalți, străduindu-ne să ieşim din noi înşine. Tineretul zgomotos ce ne înconjura mă speria oarecum; mi se părea că văd acolo mulți de felul lui Jacques, multe Marie. Printre crengi, zăream un colț de cer, palid şi melancolic, neavând încă stele; mi-era greu să-mi desprind ochii de la spațiile cele calme, de dragul lumii cuprinse de nebunie care striga în jurul meu. Astăzi îmi amintesc că Laurence părea înfrigurată, tulburată.

Apoi s-a lăsat tăcerea, toți au plecat, iar noi am rămas. Luaserăm hotărârea să dormim la „Drept la țintă”, ca să ne putem bucura, a doua zi, de rouă, de lumina alburie a zorilor. Aşteptând până ni se pregătea aşternutul, m-am dus împreună cu Laurence să stăm pe-o bancă, în fundul grădinii. Noaptea era blândă, înstelată, transparentă;

zgomote nedesluşite se înălţau din pământ; un corn, pe-o colină, se tânguia cu glas stins şi mângâietor. Câmpia, cu marele ei mase de frunziş, negre, încremenite, îşi întindea orizonturile misterioase; părea că doarme, înfiorată, pradă unui vis de dragoste.

Camera mi s-a părut umedă. Era la parter, joasă, nouă, dar dărăpănată toată. Mobilele lipseau. Pe tavan, îndrăgostiţii îşi scriseseră numele, plimbând pe tencuială flacăra unei lumânări; literele, noduroase şi tremurate, se întindeau late, negre. Am luat un cuţit şi, ca un copil, am scrijelit o simplă dată dedesubtul unei lucarne în formă de inimă, care dădea afară, fără a fi prevăzută nici cu grilaj, nici cu oblon.

Patul în schimb era bun, chiar, dacă odaia nu era frumoasă. Dimineaţa, trezindu-mă, ameţit încă de somn, am zărit pe peretele din faţă un spectacol pe care nu l- am putut înţelege şi care m-a înspăimântat. Camera mai era încă întunecoasă; în întuneric, pe perete, sângera o inimă uriaşă. Am crezut că mi-a stat inima şi-am început să-mi caut dragostea cu deznădejde. Am simţit dragostea muşcându-mă de măruntaie, şi-am înţeles că soarele se ridică şi că intra nestingherit prin lucarnă.

Laurence s-a sculat, am deschis uşa şi fereastra. Un val de aer proaspăt a intrat, năpădind camera cu toate miresmele de ţară. Salcâmii, sădiţi aproape în prag, îmbălsămau mai blând, mai suav. Zorile albe se răspândeau pe cer şi pe pământ.

Laurence a băut o ceaşcă de lapte şi, înainte de-a ne întoarce la Paris, am vrut să urc până în crângul de la Verrières, ca să aduc în inimă tot aerul proaspăt al dimineţii. Acolo, în crâng, am mers cu paşi măsuraţi, de-a lungul aleilor. Pădurea era ca o mireasă frumoasă a doua zi după nuntă; scotea suspine de voluptate, devenea languroasă, era scăldată într-o răcoare jilavă, miresme călduţe şi pătrunzătoare o învăluiau. Soarele la orizont luneca pieziş printre copaci, punând largi pete luminoase; era nu ştiu ce blândeţe în razele lui de aur ce se desfăşurau pe jos ca nişte

valuri de mătase moi şi strălucitoare. Şi în răcoarea dimineții, auzeai trezirea pădurii, miile de zgomote mărunte ce stau mărturie a vieții izvoarelor şi-a ierburilor; deasupra creştetelor noastre răsuna cânt de păsări, sub picioarele noastre, zumzet de insecte, de jur împrejur, pocnete bruşte, murmur de ape curgătoare, de suspine adânci şi misterioase, ce păreau a ieşi din pântecele noduros al stejarilor. Mergeam agale, plăcându-ne să zăbovim la soare şi la umbră, sorbind aerul proaspăt, încercând să prindem cuvintele încâlcite pe care albăspina le rostea la trecerea noastră. O, blândă şi zâmbitoare dimineață, scăldată toată în lacrimi fericite, şi-atât de înduioşătoare în bucuria şi tinerețea ta! Peisajul de țară se afla la vârsta adorabilă când bătrâna natură dobândeşte pentru câteva zile gingăşiile delicate ale copilăriei.

M-am întors la Paris cu Laurence la brațul meu, tânăr şi puternic, îmbătat de lumină, de primăvară, cu inima plină de rouă şi de dragoste. Iubeam cu fruntea sus, credeam că sunt iubit.

XXII

Primăvara a trecut iar eu m-am trezit din vis.

Nu ştiu ce fel de copil jalnic sunt, ce suflet chinuit sălăşluieşte în mine. Realitatea mă pătrunde, mă zgâlțâie; trupul meu suferă sau se bucură puternic de ceea ce se întâmplă; sunt ca o cutie de rezonanță, de-o sonoritate minunată ce vibrează la cea mai mică senzație, am o percepție acută şi limpede a lumii ce mă înconjoară. În timp oe sufletul meu se complace în a refuza adevărul; fuge de trup, disprețuieşte simțurile mele, trăieşte aiurea, în minciună şi speranță. Iată cum păşesc eu în viață. Ştiu şi văd, mă orbesc şi visez. În timp ce merg prin ploaie şi înot prin noroi, în timp ce am cât se poate de energic conştiința asprimii frigului şi-a umezelii pătrunzătoare, pot, datorită unei facultăți stranii, să fac să lucească soarele, să-mi fie cald, să-mi plăsmuiesc un cer blând şi duios, fără a înceta să simt cerul întunecat ce-mi împovărează spinarea. Nu că n-aş şti sau c-aş uita: ci mă dedublez. Am şi în vis aceeaşi sinceritate ca şi-n senzațiile adevărate. Duc astfel două existențe paralele, la fel de vii, la fel de aprige amândouă, una care se petrece pe lumea asta. În mizeria în care mă zbat, cealaltă care se petrece colo-sus, în necuprinsa şi profunda puritate a cerului albastru.

Da, asta e fără îndoială explicația ființei mele. Îmi înțeleg trupul şi-mi înțeleg inima; am conştiința nevinovățiilor şi-a infamiilor mele, a dragostei ce-o nutresc pentru minciuni şi pentru adevăruri. Sunt o delicată maşină de senzații, senzații sufleteşti, senzații trupeşti. Primesc şi răsfrâng înfiorat cea mai neînsemnată rază, cel mai neînsemnat miros, cea mai

neînsemnată mângâiere. Trăiesc deschis, strigând de durere, şoptind de extaz, în ceruri ca şi în noroi, ceva mai împovărat după fiece nou avânt, ceva mai radios după fiece nouă cădere.

Mai deunăzi, în aerul călduţ, sub copacii cei mari de la Fontenay, trupul mi s-a înduioşat, inima precumpănea. Iubeam şi mă credeam iubit. Adevărul îmi scăpa, o vedeam pe Laurence îmbrăcată în alb, tânără şi feciorelnică; sărutarea ei mi se părea a avea atâta blândeţe, încât mi se părea a veni din inimă. Astăzi, Laurence se află aici, aşezată pe marginea patului; văzând-o palidă şi mohorâtă în rochia murdară, carnea mi se înfioară, inima se-ngreţoşează. Primăvara a trecut, Laurence e bătrână, nu mă iubeşte. Oh, copil jalnic ce sunt! Merit să plâng, eu însumi sunt cauza lacrimilor mele!

Ce importanţă au pentru mine urâţenia Laurencei, întinarea, descurajarea ei? N-are decât să fie şi mai urâtă încă, şi mai întinată, şi mai descurajată, dar să mă iubească! Vreau să mă iubească!

Nu-mi pare rău nici după acei cincisprezece ani ai ei, nici după zâmbetu-i de deunăzi. Când alerga pe sub copaci, era ziua cea bună a tinereţii mele. Nu, nu-mi pare rău nici după frumuseţea, nici după prospeţimea ei; ci după visul pe care mi l-am făcut crezând că-i simt inima în mângâieri.

E aici, jalnică, zdrobită. Am cu prisosinţă dreptul să-i pretind să mă iubească, să mi se dăruie. O accept în toată fiinţa ei, o vreau aşa cum este, adormită şi uzată, dar o vreau, o vreau din străfundul voinţei mele, din toate puterile.

Îmi amintesc că visam la căinţa ei, că o voiam mai chibzuită, mai pudică. Ce-mi trebuie pudoarea şi chibzuinţă ei? N-am ce face cu ele acum. Îi pretind dragoste, oricum ar fi ea, lipsită de pudoare şi smintită. Sunt lacom după dragostea ei, nu mai vreau să iubesc de unul singur. Nimic nu osteneşte sufletul mai mult decât mângâierile ce nu sunt înapoiate. I-am dăruit acestei femei tinereţea *şi* speranţele mele; m-am închis împreună cu ea în suferinţă şi abjecţie; am uitat totul în adâncul tenebrelor noastre, am uitat de

lume şi de felul în care ea te judecă. Încât am tot dreptul, mi se pare, să-i cer să nu mai fie decât una şi-aceeaşi fiinţă cu mine, să se îngemăneze cu mine în adâncul deşertului de mizerie şi părăsire în care trăim amândoi.

Primăvara a murit, v-o spun eu. Am visat numai că frunzişul cel crud înverzeşte la soare, că Laurence râde nebuneşte prin ierburile înalte. Şi mă pomenesc în întunericul jilav al camerei mele. faţă în faţă cu Laurence, care moţăie; nici n-am ieşit din cocioabă, n-am văzut deschizându-se nici ochii, nici buzele acestei femei. Totul e minciună. În năruirea aceasta a ceea ce-i adevărat şi ce-i fals, în zgomotul confuz pe care viaţa îl face în mine, nu simt decât o singură nevoie, o nevoie arzătoare şi nemiloasă: să iubesc, să fiu iubit, indiferent unde, indiferent cum, pentru a mă cufunda într-un neant de dragoste.

Oh, fraţilor, mai târziu, de voi mai ieşi vreodată din noaptea mea şi de mă voi simţi îmboldit să povestesc lumii dragostele mele depărtate, îi voi imita neîndoielnic pe plângăreţii aceia, pe visătorii care împodobesc cu aripi demonii lor de la douăzeci de ani. Sunt numiţi poeţii tineretului, mincinoşii care au suferit, au plâns până ce le-au secat toate lacrimile, iar astăzi, în amintirile lor, nu mai au decât zâmbete şi păreri de rău. Vă încredinţez că le-am văzut sângele, că le-am văzut carnea goală, sfâşiată şi îndurerată. Au trăit în suferinţă, au crescut în deznădejde. Metresele lor erau infame, dragostele lor se scăldau în toată oroarea iubirii cumpărate. Au fost înşelaţi, răniţi, târâţi în noroi; niciodată n-au întâlnit o inimă, fiecare dintre ei a avut o Laurence a lui, care le-a prefăcut tinereţea într-o singurătate nemângâiată. Apoi, rana s-a închis, şi, odată cu vârsta, amintirea a învăluit în farmecul ei mângâietor întreaga infamie de-odinioară. Şi şi-au plâns dragostele plătite Astfel au creat o lume mincinoasă de tinere păcătoase, de fete de stradă adorabile în nepăsarea şi uşurătatea lor. Le cunoaşteţi pe toate aceste Mimi Pinson[28] şi Musette[29] le-aţi visat la

[28] Personaj al nuvelei *Mimi Pinson* (1845), de Alfred de Musset, tipul

şaisprezece ani, poate chiar le-aţi şi căutat. Amanţii lor au fost darnici; le-au dăruit frumuseţea, frăgezimea, afecţiunea şi sinceritatea; au făcut din ele întruchiparea impresionantă a dragostei libere, a tinereţii veşnice; le-au impus inimii noastre, s-au complăcut în a se înşela pe ei înşişi. Dar mint cu toţii, mint, mint.

Îi voi imita. Ca şi ei, mă voi înşela, desigur, voi socoti de bună-credinţă minciunile pe care amintirile mele mi le vor povesti; ca şi ei, voi avea şi eu laşităţile mele, timidităţi ce mă vor face să nu vorbesc tare şi cinstit, să nu spun pe şleau cum au fost dragostele mele şi cât de spurcate erau. Laurence va deveni Musette sau Mimi; va fi tânără, va fi frumoasă; nu va mai fi femeia care-i acum aici, ursuză şi murdară, ci o fată în floarea vârstei, zăpăcită, iubind în dreapta şi-n stânga, dar încă vie, întinerită, devenită mai atrăgătoare datorită capriciilor ei. Cocioaba se va preface într-o mansardă veselă, plină de flori, scânteind în soare; rochia de mătase albastră se va preschimba în indiană uşoară şi curată; mizeria mea va fi numai zâmbet, duioşia mea va străluci. Şi voi cânta la rându-mi cântecul celor douăzeci de ani, reluând refrenul de-acolo de unde l-au lăsat ceilalţi, continuând cuvintele dulci şi mincinoase, înşelându-mă, înşelându-i pe cei care vor veni după mine.

Fraţilor, în scrisorile acestea pe care le scriu numai pentru voi şi care se înjghebă de la o zi la alta, înfiorate încă de cumplite zguduiri, îmi pot îngădui să fiu neprefăcut, aspru, să spun tot, să-mi îngroş mărturisirile. Mă dezvălui pe de-a-ntregul, vă dărui carnea şi sângele meu: aş voi să-mi smulg inima din piept, să v-o arăt, sângerândă, bolnavă, sinceră în abjecţia şi puritatea ei. Mă simt mai nobil şi mai demn mărturisindu-mă vouă; sunt nespus de mândru în toată decăderea mea; cu cât cobor mai mult, cu atât dispreţul îmi sporeşte, indiferenţa mea devine mândră. Cât de

---

grizetei „bune iubitoare şi dezinteresate” (n.t.).

[29] Personaj din romanul *Scene din viaţa de boemă* (1848) de Henri Murger (1822–1868) (n.t.).

mângâietoare e sinceritatea! Spuneți-vă că, din zece tineri, opt au aceeaşi viață ca şi mine, aceeaşi tinerețe: unii, vreo doi-trei dintr-o sută, poate, se sperie, plâng cum plâng eu; ceilalți, cu miile, se împacă cu această stare de lucruri, trăiesc liniştiți, infami şi zâmbitori. Mint cu toții. Eu unul mă simt rănit, vă mărturisesc în lacrimi care-mi e dragostea, sub ce cumplită povară mă striveşte.

Mai târziu, voi minți.

Astăzi, nimic altceva nu există decât dragostea Laurencei, pe care n-o am şi pe care-o pretind. Nu mai există lumină, nici lume, nici mulțime; există doar, în întuneric, un bărbat şi-o femeie față în față, pentru totdeauna. Bărbatul, situat în afara oricărei purități, a oricărei frumuseți, vrea să fie iubit de femeie, deoarece îi e teamă să rămână singur, îi e frig, el iubeşte. În ziua cea de pe urmă, când omenirea va fi în agonie şi când nu va mai rămâne decât o singură pereche pe pământ, lupta va fi cumplită, deznădejdea necuprinsă, dacă cel din urmă iubit n-o va putea trezi pe cea din urmă iubită din somnul inimii şi al cărnii.

XXIII

Marie şi-a schimbat camera ieri; locuieşte acum pe acelaşi palier cu mine, într-o încăpere despărțită de camera mea printr-un perete subțire. Biata copilă e pe moarte: tuşeşte sec şi înfundat, scoțând un fel de horcăit. Jacques, pe care tuşea asta îl tulbura în tihna lui de om tare, a hotărât că bolnava se va simți mai nestingherită singură într-o cameră aparte. I-a dat-o pe Pâquerette s-o vegheze şi s-o îngrijească.

Ieri-noapte, am auzit ore întregi tuşea şi horcăitul Mariei. Laurence dormea liniştit. Fiecare zgomot înfundat ce străbătea prin perete, mă umplea de-o tristețe nespusă.

Dimineața, când m-am trezit, m-am dus s-o văd pe muribundă. Stătea tot timpul în pat, albă, resemnată, cu zâmbetul pe față. Capul, ridicat pe două perne, avea un soi de lâncezeală blândă; brațele subțiri şi străvezii şi le ținea pe cearşaf de-a lungul bietului ei trup ce se contura sub pânză, în câte va linii simple şi jalnice.

Camera mi s-a părut întunecoasă şi rece. Seamănă cu camera mea dar e mai bine mobilată, şi mai puțin murdară. O fereastră largă dă spre zidul cel mare şi negru, aflat la câțiva metri mai încolo.

Marie era singură, nemişcată, cu ochii larg deschişi, uitându-se în tavan cu acel aer gânditor şi sfâşietor al bolnavilor care văd dincolo de viață. Pâquerette coborâse să-i aducă dejunul. Pe o măsuță, lângă un fotoliu, se afla o armată de sticle, un singur pahar şi resturi de carne. Mi-a venit gândul că Pâquerette avea mai cu seamă grijă de ea însăşi decât de muribundă.

Am sărutat-o pe frunte pe Marie, m-am aşezat la marginea

patului, luându-i o mâna în mâinile mele. Şi-a întors capul încet şi mi-a zâmbit, zicându-mi că n-o doare nimic, că se odihneşte. Vorbele ei, cam răguşite, nu mai erau decât o şoaptă slabă şi mângâietoare. Cu fruntea aplecată, mă privea cu ochi înfriguraţi şi măriţi; citeai mirare şi afecţiune în privirile-i mari. O milă nespusă mi-a strâns inima în faţa acelei biete făpturi. Am crezut că o să izbucnesc în plâns.

Pâquerette a urcat, încărcată cu alte sticle şi alte cărnuri. A deschis fereastra, plângându-se că nu-i aer curat; s-a aşezat comod în fotoliu. În faţa mesei, şi-a început să mănânce zgomotos, vorbind în timp ce mesteca, întrebând-o pe Marie despre amanţii ei, despre viaţa sa de nu de mult. Se prefăcea a nu şti că biata copilă e bolnavă; o făcea leneşă, căreia-i place să trândăvească în pat şi să fie compătimită. Mă uitam dezgustat la bătrâna aceea stafidită, ce-şi lingea degetele, rânjind cu gura plină, glumind pe seama celei ce trăgea să moară, şi care-mi arunca priviri făţarnice şi obraznice, priviri de curtezană smintită, pe care le mai aruncă ochii înroşiţi ai anumitor bătrâne.

După ce a isprăvit de mâncat, Pâquerette şi-a întors fotoliul pe jumătate; apoi, încrucişându-şi mâinile peste fuste ne-a învăluit pe Marie şi pe mine într-o privire ce umbla de la unul la altul, râzând cu un râs rău.

— Ei, ce zici, frumoaso, îi spuse bolnavei arătându-mă cu degetul, nu-i aşa că-i băiat drăguţ? Inima lui e singură şi are nevoie de-o nouă dragoste.

Marie a zâmbit trist, închizându-şi ochii şi trăgându-şi mâna din mâinile mele.

— Te înşeli, i-am răspuns Pâquerettei după o clipă de tăcere. Inima mea nu-i singură. O cunosc pe Laurence.

Marie şi-a deschis pleoapele şi mi-a întins iar degetele, iar mie mi s-a părut că sunt mai agitate, mai fierbinţi.

— Laurence! Laurence! rânjea bătrâna. Ea îşi bate joc pe cinste de dumneata! Aşa-s bărbaţii. Iubesc pe cine-i trădează şi-i părăseşte. Caută-ţi o iubită, bietul meu băiat.

Nu-i auzeam spusele desluşit, nedând de obicei niciun fel de atenţie sporovăielilor acestei bătrâne. Şi nu ştiu cum se

face, dar am simțit că nu mi-e bine. O căldură necunoscută mi-a năpădit ființa, într-un fior dureros.

— Ascultați, copii, a adăugat Pâquerette cât se poate de în largul ei, sunt o femeie de treabă, nu-mi place ca alții să-şi bată joc de voi. Sunteți drăguți amândoi, blânzi ca nişte mieluşei, buni ca pâinea caldă. Am visat să vă cunun pe-amândoi; ştiu că nicicând nu voi fi făcut să se îmbrățişeze două micuțe făpturi mai bune. Hai, domnule, ia-o pe doamna în brațe. Toată ziua dau peste Laurence şi Jacques care se pipăie pe scări.

Mă uitam la Marie. Era liniştită. Pulsul nu-i batea mai repede. Părea că visează cu ochii ațintiți asupra mea, şi nu ştiam dacă mă vede în visarea ei. Sărutările pe care Jacques putea să i le dea Laurencei nu tulburau prietenia liniştită ce-o avea pentru mine.

Eu însă simțeam cum o căldură neîndurătoare îmi urcă în piept şi mă înăbuşă. Nu ştiam ce înseamnă amorțeala aceea bruscă ce-mi pricinuia o durere mocnită, adâncă, pătrunzând până-n suflet. Nu mă gândeam nici la Laurence, nici la Jacques; o ascultam pe Pâquerette iar senzația de sufocare sporea, strângându-mi gâtul.

Pâquerette îşi freca încet mâinile uscate; ochii ei cenuşii, pierduți sub pleoapele moi, străluceau straniu pe fața gălbejită. A continuat cu o voce şi mai spartă:

— Stați şi vă uitați unul la altul ca nişte prostănaci. N-ai înțeles, Claude? Jacques ți-o ia pe Laurence, ia-o şi tu pe Marie. Ia uite, mititica zâmbeşte; nici nu vrea altceva, ce mai! în felul ăsta, nimeni n-o să fie văduvit, unii nu vor avea să le facă reproşuri celorlalți. Aşa trebuie să se-aranjeze totul pe lumea asta.

Marie a ridicat mâna cu nerăbdare, făcându-i semn să tacă. Vocea acră a bătrânei făcea ca trupul acela topit să se înfioare. Apoi pe fața bolnavei s-a aşternut o pace melancolică, o expresie de extaz recules; m-a privit, visătoare, şi mi-a spus cu o voce pătrunzătoare, pe care nu i-o cunoşteam:

— Vrei, Claude? am să te iubesc din tot sufletul.

Şi s-a ridicat.

Un acces de tuse i-a trântit la loc pe pat trupul zgâlțâit groaznic, cutremurat de durere. Cu brațele deschise şi răsucite, cu capul răsturnat, se sufoca. Bietul ei piept pe jumătate descoperit, pe care suferința îl făcuse atât de copilăresc, atât de cast, se ridica îngrozitor, plin parcă de an vânt furibund. Apoi, cumplita tuse s-a domolit, copila s-a culcat la loc, cu obrajii vineți, zdrobită parcă de împovărare şi insensibilitate.

Rămăsesem la marginea patului, zgâlțâit eu însumi de sfâşierea muribundei. Nu îndrăznisem să mă mişc, țintuit de milă şi de spaimă. Ceea ce vedeam în fața mea era de-o oroare şi-o duioşie atât de adânci, atât de jalnice şi respingătoare, încât nu ştiu cum să exprim sfânta teamă ce mă ținea acolo, sfâşiat, plin de dezgust şi de milă. Mă simțeam ispitit s-o bat pe Pâquerette, s-o alung de-acolo; aş fi voit s-o îmbrățişez pe Marie ca un frate, să-i dărui sângele meu ca să redau viața şi prospețimea cărnii ei muribunde.

Aşadar, aici ajunsesem: o femeie năruită de bătrânețe îmi propunea să-mi schimb inima pe o altă inimă, să-mi las metresa unuia dintre prietenii mei şi să-i cumpăr astfel metresa lui; îmi atrăgea atenția asupra avantajului acestui târg, râzând de întâmplarea asta formidabilă. Iar iubita pe care voia să mi-o dea aparținea morții. Marie era pe moarte, şi Marie întindea brațele spre mine. Biată prostuță! Strania ei puritate îi ascundea întreaga grozăvie a sărutului. Întindea buzele ca o fecioară, neînțelegând că mai bine aş fi voit să mor decât să mă ating de gura ei, eu care eram plin de Laurence. Trupul acela palid, ars de febră, nu mai purta urma îmbrățişărilor ce-l înroşiseră; dar era de pe acum mort, sanctificat, într-atât de pur că aş fi crezut că săvârşesc un sacrilegiu dându-i un ultim fior de voluptate.

Pâquerette a privit curios criza Mariei. Femeia asta nu crede în suferința celorlalți.

— O fi înghițit pe-alături, zise, fără a se gândi că bolnava nu mai pusese nimic în gură de două săptămâni.

Auzind-o, m-a apucat o mânie oarbă. Aş fi pălmuit

bucuros fața aceea. gălbejită care rânjea şi, cum ticăloasa deschidea iarăşi gura:

— Taci! i-am strigat cu violență şi indignare.

Bătrâna şi-a tras fotoliul îndărăt cu spaimă. S-a uitat la mine înfricoşată, nehotărâtă; apoi, văzând că nu râd.

A făcut un gest de om beat şi a îngăimat pe un ton tărăgănat:

— Păi dacă-i interzis să glumeşti, n-ai decât s-o spui. Eu una totdeauna am fost pusă pe şotii: atâta pagubă pentru cei care plâng. N-o vrei pe Marie, să nu mai vorbim despre asta.

Şi a împins fotoliul în fața mesei, unde şi-a turnat un pahar plin ochi cu vin, pe care l-a băut cu sorbituri mici.

M-am aplecat asupra Mariei, care horcăia încet, adormită de suferință. Am sărutat-o pe frunte, ca un frate.

Pe când ieşeam, Pâquerette s-a întors spre mine.

— Domnule Claude, mi-a strigat, nu eşti drăguț, dar eu am să-ți dau totuşi un sfat bun. Dacă o iubeşti pe Laurence, păzeşte-o.

XXIV

Sunt gelos, gelos pe Laurence!

Pâquerette asta mi-a semănat în suflet cumplitul chin. Am coborât, una câte una, toate treptele deznădejdii; astăzi, infamia şi suferinţa mea sunt complete.

Ştiu ce nume are căldura aceea necunoscută ce-mi umplea pieptul, făcându-mă să mă sufoc. Căldura asta era gelozia, un val fierbinte de spaimă şi teroare. Valul a urcat, mi-a năpădit toată fiinţa. Acum, nu-i părticică din mine care să nu mă doară şi să nu fie geloasă, care să nu se plângă de oribila strânsoare de care se vaită tot trupul meu.

Nu ştiu cum sunt geloşi ceilalţi. Eu sunt gelos din tot trupul, din toată inima. Când bănuiala s-a strecurat în mine, veghează, lucrează necruţător; mă răneşte în fiece clipă, mă scormoneşte, pătrunde tot mai adânc. Durerea e fizică; stomacul se strânge, membrele se pleoştesc, capul se goleşte, îmi simt slăbiciunea şi febra. Şi, mai presus de boala nervilor şi-a muşchilor, îmi simt zbuciumul inimii, profund, disperat, cum mă hăituie şi mă arde întruna. Un singur gând se învârte asupra lui însuşi în uriaşul gol al gândurilor mele: nu mai sunt iubit, sunt înşelat, iar creierul meu bate ca un clopot acest singur sunet, măruntaiele din mine au aceeaşi tresărire, răsucite, sfâşiate. Nimic mai dureros ca aceste ore de gelozie ce mă lovesc de două ori, în materie şi în afecţiune. Suferinţa trupească şi suferinţa sufletească se împreunează într-o senzaţie de copleşitoare povară, neîndurătoare, zdrobindu-mă la nesfârşit. Iar eu, eu îmi pierd răsuflarea, lăsându-mă în voia sorţii, coborând din ce în ce mai jos în bănuielile mele, scormonindu-mi rana, pierit în faţa vieţii,

nemaitrăind decât din gândul ce mă roade.

Dacă aş suferi mai puţin, aş voi să ştiu din ce-i făcută suferinţa mea. Aş resimţi o plăcere aprigă întrebându-mi trupul, punând întrebări afecţiunii mele. Sunt curios să-mi aflu adâncul deznădejdii. Neîndoielnic, e vorba de miile de lucruri urâte ale dragostei, egoism şi amor propriu, laşitate şi pasiuni josnice; e vorba de revolta simţurilor, de vanitatea inteligenţei. Femeia aceasta care pleacă de la mine, obosită de mângâierile mele, care preferă un alt bărbat în locul meu, mă răneşte în toată fiinţa mea; mă dispreţuieşte, mărturiseşte că a găsit o dragoste mai blândă, mai pură decât dragostea mea. Şi-apoi, e mai cu seamă un imens sentiment de singurătate. Te simţi părăsit, te cutremuri de spaimă; nu poţi trăi fără fiinţa aceasta pe care te-ai obişnuit s-o priveşti ca pe o soaţă veşnică; ţi-e frig, tremuri, ai prefera să mori decât să rămâi orfan.

Pretind ca Laurence să fie a mea. N-o am decât pe ea, şi-o păzesc ca un avar. Sângerez, când mă gândesc că Pâquerette poate are dreptate şi că mâine nu voi mai avea iubită. Nu vreau să rămân singur în mizeria mea, în adâncul decăderii mele. Mi-e teamă.

Şi totuşi nu pot închide ochii, nu pot trăi fără să ştiu. Unii băieţi, când simt că o femeie le e necesară, o acceptă aşa cum e, nu vor să-şi strice liniştea răscolindu-i viaţa. Eu însă n-am puterea să nu ştiu. Bănui. Mintea mea nefericită mă împinge fie să-mi recunosc greşeala, fie să mă conving; simt nevoia să sălăşluiesc în Laurence, să mor, dacă ea trebuie să mă părăsească.

Seara, mă prefac că ies în oraş şi mă strecor pe ascuns la Marie. Pâquerette moţăie; muribunda îmi zâmbeşte slab, fără a întoarce capul. Mă duc la fereastră şi stau acolo. Şi spionez, mă aplec ca să văd în curte şi în camera lui Jaques. Uneori mă duc şi crăp uşa, ascult zgomotele de pe scări. Nemiloase ceasuri. Mintea mea încordată trudeşte din greu, membrele îmi tremură de zbucium şi atenţie susţinută. Când voci răzbat din odaia lui Jacques, de emoţie mi se pune un nod în gât. Dacă o aud pe Laurence că pleacă din mansarda

noastră, iar jos, nu se opreşte pe pragul de la ieşire, o arsură îmi străbate pieptul: am numărat treptele, îmi spun că s-a oprit la etajul al treilea. Atunci mă aplec, sunt în primejdie să cad; aş voi să pătrund pe fereastra aceea ce se deschide la cinci metri mai jos de mine. Mi se pare că aud sărutări, îmi aud numele rostit cu râsete ironice. Apoi, când. Laurence se iveşte în sfârşit pe prag, în curte, arsura mă străbate din nou. Răsuflu din greu, sunt zdrobit. Mă surprinde, n-o aşteptam. Încep să mă îndoiesc, nu mai ştiu dacă am numărat bine treptele pe care le avea de coborât.

Multă vreme joc jocul ăsta crud cu mine însumi. Inventez capcane, mi se urcă sângele la cap, nu-mi mai amintesc ce-am văzut. Certitudinea fuge de mine, bănuielile se ivesc şi dispar mai devoratoare pe zi ce trece. Dispun de-o pricepere infernală ca să spionez şi să cuget asupra cauzelor suferinței mele; mintea mea pune stăpânire aprig pe faptele cele mai mărunte, le adună, le leagă, scoate din ele deducții minunate. Fac treaba asta cu o luciditate uimitoare; compar, discut, adun, resping, ca un adevărat judecător de instrucție. Dar din clipa când cred că dețin o certitudine, inima îmi sare din loc, carnea tresare pe mine, nu mai sunt decât un copil care plânge, simțind cum îi scapă realitatea.

Mi-ar place să pătrund în viața semenilor mei, să le scotocesc misterele; sunt curios de toate lucrurile pe care nu le ştiu, îmi plac în mod straniu aceste delicate operații ale inteligenței, pornită în căutarea unei soluții necunoscute. Simți o voluptate minunată să cântăreşti fiece cuvânt, fiece răsuflare; de la câteva date vagi, ajungi, printr-un mers încet şi sigur, matematic, la cunoaşterea adevărului întreg. Pot să-mi pun istețimea în slujba fraților mei. Dar când e vorba de mine, devin atât de pătimaş, că nu mai ştiu nici să văd, nici să aud.

Ieri, am stat două ore în cameră la Marie. Noaptea era întunecată şi umedă. În față, pe zidul cel gol, fereastra lui Jacques punea un pătrat mare de lumină galbenă. Umbre bizare, mărite umblau încolo şi-ncoace prin acest pătrat.

O auzisem pe Laurence închizând uşa de la camera

noastră, dar în curte nu coborâse. Recunoşteam umbra lui Jacques, pe zid, lungă şi dreaptă, agitându-se cu mişcări scurte şi precise. Şi mai era încă o umbră, mai scurtă, mai înceată, mai nehotărâtă în mişcările ei; parcă recunoşteam umbra asta, ce mi se părea a avea un cap puternic, mărit de un coc de femeie.

Uneori, pătratul de lumină galbenă rămânea gol, palid şi şters, gol şi liniştit. Iar eu, aplecat în afară, gâfâind, mă uitam cu atenție îndurerată, suferind de pe urma acelui gol şi a luminii liniştite, dorind cu spaimă ca o masă neagră să se ivească şi să-şi trădeze secretul ei. Apoi, deodată, pătratul se însuflețea: o umbră trecea, două umbre se amestecau, nemăsurat de mari şi atât de stranii că nu puteam surprinde formele nici explica mişcările. Mintea mea căuta cu disperare înțelesul acelor pete întunecoase ce se alungeau, se lățeau, lăsând uneori să se ghicească un cap sau un braț. Capul şi brațul se deformau numaidecât, se topeau. Şi nu mai zăream decât ceva ca. un val de cerneală oscilant, răspândindu-se în toate părțile, mânjind zidul. Voiam să înțeleg, şi ajungeam să disting siluete monstruoase de animale, profiluri stranii. Mă pierdeam în coşmarul acestei viziuni, urmăream cu groază masele acelea ce dansau pe tăcute, mă cutremuram la gândul a ceea ce aveam să descopăr, plângeam de furie văzând că toate acelea n-aveau niciun sens şi că nu aveam să aflu nimic. Şi deodată, pata de cerneală, într-un ultim salt, într-o ultimă grimasă, curgea de-a lungul zidului, de-a lungul tenebrelor. Şi din nou pătratul de lumină galbenă rămânea pustiu, mohorât. Umbrele trecuseră, fără a-mi dezvălui nimic. Mă aplecam şi mai disperat, aşteptând cumplitul spectacol, spunându-mi că viața mea depinde de acele pete negre ce săltau pe zidul galben.

Un fel de furie m-a cuprins în cele din urmă în fața dramei ironice ce se juca în fața mea. Personajele acelea stranii, scenele rapide şi de neînțeles îşi băteau joc de mine; aş fi voit să-mi stea în putere să pun capăt acelei farse lugubre. Mă simțeam zdrobit de emoție, ros de îndoială.

Am ieşit încetişor din camera Mariei, mi-am scos pantofii,

punându-i pe palier; apoi, frământat, neliniştit, am început să cobor scările, oprindu-mă pe fiecare treaptă, ascultând tăcerea, înspăimântat de zgomotele uşoare ce urcau până la mine. Ajuns în fața uşii lui Jacques, după cinci minute nesfârşite de teamă şi de ezitare, m-am aplecat încet, penibil, şi mi-am auzit pocnind oasele gâtului. Mi-am lipit ochiul drept de gaura cheii: n-am văzut decât bezna. Atunci mi-am lipit urechea de uşă: tăcerea zumzăia, în capul meu se afla un mare şopot ce mă împiedica să aud. Flăcări îmi treceau prin fața ochilor, un bubuit surd ce sporea umplea coridorul. Lemnul uşii îmi ardea urechea; mi se părea că vibrează tot, în spatele uşii, aveam impresia că surprind uneori oftaturi înăbuşite; pe urmă mi se părea că moartea trecuse prin camera aceea tăcută. Şi nu mai ştiam ce să cred. Nu puteam smulge nimic acelei tăceri tumultuoase, acelei nopți pline de fulgere. Nu ştiu cât timp am rămas îndoit în fața uşii; îmi amintesc numai că răceala pardoselii îmi îngheța picioarele şi că un mare tremur îmi zgâlțâia trupul năpădit de sudoare. Spaima şi zbuciumul mă țineau țintuit locului, aplecat din şale, neîndrăznind să mişc, răscolit de gelozie şi tremurând atât de tare de parcă făptuisem un omor.

Am urcat clătinându-mă, izbindu-mă de pereți. Am deschis iarăşi geamul de la Marie, simțind în continuare nevoia să mă chinui, neputându-mă sustrage usturătoarei voluptăți a sfâşierilor mele. Zidul, în față, era negru; cortina se lăsase asupra dramei, noaptea domnea acum. Ieşind, am contemplat-o pe Marie, care dormea, cu mâinile împreunate. Cred că am îngenuncheat în fața patului, înălțând spre nu ştiu ce divinitate o rugăciune ale cărei cuvinte îmi veneau pe buze.

M-am culcat, dârdâind, şi am închis ochii. Vedeam, prin pleoapele închise, lumina lumânării, pusă pe o măsuță în fața mea, şi aveam astfel un orizont vast, pe care-l însuflețeam cu figuri lamentabile. Am trista putință a visării, facultatea de a crea pe de-a-ntregul personaje care duc aproape o viață reală; le văd, le ating, joacă asemeni unor actori în carne şi oase scenele ce se petrec în mintea mea.

Sufăr şi mă bucur cu atât mai mult cu cât ideile mi se materializează iar eu le zăresc, cu ochii închişi, prin toate simțurile, prin tot trupul meu.

În lumina roz, o vedeam pe Laurence aproape goală, în brațele lui Jacques. Vedeam camera ce mi se păruse cufundată în întuneric, tăcută, iar acum plină de râsete, de lumină. Cei doi amanți, scăldați într-o lumină orbitoare, erau strâns înlănțuiți; se aflau acolo, sub ochii mei, luând toate atitudinile pe care le visa mintea mea rătăcită. Nu mai era un simplu gând, o gelozie izvorâtă din inimă, ci nişte scene groaznice, însuflețite, de o limpezime spăimântătoare. Trupul meu se revolta şi striga; simțeam că drama se petrece în mine, că puteam voala imaginile acelea; pe când eu le descopeream, le expuneam, le evocam încă şi mai goale, mai viguroase, cufundându-mă zadarnic în acel spectacol pe care mi-l ofeream din plin, ca să sufăr şi mai mult. Bănuielile mi se întrupau, ştiam şi vedeam în sfârşit, aflam în imaginație certitudini pline de delicii dureroase.

Laurence a intrat şi a închis uşa cu zgomot. Aducea cu ea un miros indefinisabil de tutun şi de lichior. N-am deschis ochii, ascultându-i paşii şi foşnetul hainelor, în timp ce se dezbrăca. Mă uitam la luminița roz; şi, dincolo de ea, mi se părea că o văd pe femeia aceasta, când trecea prin fața mea, râzând cu milă, dându-mi cu tifla, închipuindu-şi că dorm.

S-a culcat, scoțând un oftat uşor, şi-a căutat o poziție comodă, pentru somn. Şi-atunci, întreaga mea suferință din cursul serii mi-a năpădit în inimă; o furie de nespus m-a cuprins, la atingerea trupului aceluia rece care-l atingea pe al meu. Mă gândeam că Laurence se întorsese la mine ostenită de voluptate, molatecă şi jilavă de trădare şi desfrâu. M-am ridicat în şezut, strângând din pumni.

— De unde vii? am întrebat-o cu o voce înecată şi tremurătoare.

A deschis încet ochii, pe care apucase să-i închidă, şi m-a privit o clipă mirată, fără să răspundă. Pe urmă, făcând un gest din umeri, a răspuns:

— Vin de la fructăreasa din susul străzii, care m-a poftit să

luăm cafeaua împreună.

Îi vedeam fața de jos în sus: pleoapele obosite i se închideau de la sine, trăsăturile ei exprimau sațul şi îndestularea. Am simțit cum mă orbeşte sângele văzând-o atât de epuizată de sărutările altuia. Gâtul, lat şi umflat, se întindea spre mine, incitându-mă la crimă; era gros şi îndesat, impudic şi lubric; de-o albeață insolentă, îşi bătea joc de mine, provocându-mă. Totul din jur a dispărut. nu mai vedeam decât gâtul acela.

— Minți! am strigat.

Şi i-am apucat gâtul între mâinile mele, orbit de furie. Am zgâlțâit-o puternic, strângând din răsputeri. Ea mi se lăsa în voie, neîmpotrivindu-se zgâlțâielilor mele, fără un geamăt, moale şi abrutizată. Nu ştiu ce plăcere stranie mă cuprindea simțind corpul acela călduț şi suplu îndoindu-se, afundându-se după bunul plac al furiei mele. Apoi, un fior ca gheața m-a străbătut, şi, înspăimântat, mi s-a părut că văd sânge scurgându-se de-a lungul degetelor mele, şi m-am trântit pe pernă, plângând în hohote, nebun de durere.

Laurence şi-a dus mâna la gât. A tras puternic aer în piept de trei ori la rând, apoi s-a culcat la loc, întorcându-mi spatele, fără un cuvânt, fără o lacrimă.

Îi răvăşisem părul. Pe ceafă zăream o urmă vânătă, accentuată şi mai mult de umbra părului, ce-i ascundea umerii pe jumătate. Plânsul mă orbea, inima îmi era plină de o compasiune imensă şi dureroasă. Mă plângeam pe mine, care maltratasem o femeie, o plângeam pe Laurence, ale cărei oase le auzisem trosnind sub degetele mele. Toată ființa mea se topea într-o remuşcare sfâşietoare, sufletul meu îndurerat căuta deznădăjduit să repare ceea ce nu putea fi uitat. Mă cutremuram, plin de silă şi de spaimă, în fața sălbăticiunii pe care o simțisem trezindu-se şi murind în mine; suferam de groază, de ruşine, de milă.

M-am apropiat de Laurence, am luat-o în brațe, vorbindu-i încet, la ureche, cu o voce mângâietoare şi deznădăjduită. Nu mai ştiu ce i-am spus. Mi-am revărsat întreg preaplinul inimii. Cuvintele mele au fost o lungă predică, arzătoare şi

umilă, blândă şi violentă, plină de orgoliu şi de josnicie. M-am dezvăluit pe de-a-ntregul, cel care fusesem, cel care eram, cel care aveam să fiu; mi-am spus povestea inimii, am răscolit până în străfundul fiinţei mele, ca să nu las nimic ascuns. Simţeam nevoia să fiu iertat şi în acelaşi timp să iert. Am învinuit-o pe Laurence, i-am pretins credinţă şi sinceritate, i-am spus câte lacrimi am vărsat din cauza ei. Nu-i făceam reproşuri ca să mă scuz mai bine; buzele mi se deschideau fără să vreau, întreg prezentul se revărsa din mine, gândurile mele de fiecare zi nu mai alcătuiau decât o singură jelanie afectuoasă şi resemnată, fără urmă de mânie şi de ranchiună. Mi-am amestecat reproşurile şi mărturisirile cu efuziuni drăgăstoase, cu gingăşii bruşte; am vorbit limbajul pasiunii, copilăresc şi inefabil, avântându-se spre înaltul cerului, târându-mă la pământ; m-am slujit de poezia ridicolă a copiilor şi-a îndrăgostiţilor; am fost smintit, pasionat, beat. Şi o ţineam astfel, ca într-un vis, întrebând, răspunzând, vorbind cu o voce adâncă şi monotonă, strângând-o pe Laurence la pieptul meu. O oră întreagă mi-am ascultat cuvintele ce-mi ieşeau singure de pe buze, blânde, mâhnite; simţeam uşurare ascultând muzica aceea pătrunzătoare, mi se părea că biata mea inimă îndurerată se legăna şi adormea.

Laurence, cu ochii deschişi, se uita la perete fără o vorbă. Vocea mea nu părea a ajunge până la ea. Se afla acolo la fel de tăcută şi de neînsufleţită de parcă s-ar fi aflat înconjurată de bezna şi tăcerea cea mai adâncă. Fruntea ei îndărătnică, gura rece şi crispată erau mărturie a hotărârii nezdruncinate de a nu asculta, de a nu răspunde.

Şi-atunci, am simţit o dorinţă aprigă de a-i smulge un cuvânt acestei femei. Mi-aş fi dat sângele ca să-i pot auzi glasul; toată fiinţa mea se îndrepta spre ea, o implora, o ruga cu mâinile împreunate să vorbească, să rostească un singur cuvânt. Plângeam de pe urma tăcerii ei, un soi de rău se făcea tot mai simţit pe măsură ce Laurence devenea mai mohorâtă şi mai de nepătruns. M-am simţit pradă nebuniei, unei idei fixe; aveam imperioasă nevoie de un răspuns,

făceam eforturi supraomeneşti, rugându-mă şi ameninţând, ca să mulţumesc nevoia aceea care mă rodea. Mi-am înmulţit întrebările, am insistat asupra unora dintre ele. le-am dat altă formulare, făcându-le mai imperioase; m-am slujit de toată blândeţea mea, de toată violenţa, implorând, poruncind, vorbind pe un ton mângâietor şi supus, apoi lăsându-mă dus de mânie, ca iarăşi să devin şi mai umil, şi mai insinuant. Laurence, fără un fior, fără o privire, părea a-mi ignora prezenţa. Întreaga mea voinţă, întreaga mea dorinţă furibundă se spărgeau de surzenia nemiloasă a acestei făpturi care mi se refuza.

Femeia asta îmi scăpa. Ghiceam că există o barieră de netrecut între ea şi mine. Îi ţineam trupul strâns înlănţuit, simţind cum mi se lasă în voie cu dispreţ. Dar nu-i puteam deschide sufletul, nici pătrunde înăuntru; inima şi gândirea ei fugeau de mine; nu îmbrăţişam decât o zdreanţă neînsufleţită, atât de obosită, atât de uzată, încât nu spunea nimic braţelor mele. Pe când eu iubeam, voiam să posed. Mă apucam cu deznădejde de ultima fiinţă ce-mi rămânea, pretindeam să-mi aparţină, simţeam o furie de avar, când îmi închipuiam că altcineva arc de gând să mi-o ia iar ea consimţea oarecum la acest furt. Mă revoltam, făceam apel la toate forţele mele pentru a-mi apăra bunul. Şi iată că nu strângeam decât un cadavru la pieptul meu, decât un lucru necunoscut ce-mi era străin, al cărui înţeles nu-l puteam pătrunde. Oh, fraţilor, voi nu cunoaşteţi suferinţa aceasta, aceste elanuri de dragoste care se izbesc de un trup neînsufleţit, rezistenţa rece a unui trup cu care ai voi să te contopeşti, tăcerea drept răspuns la atâtea hohote de plâns, moarta asta cu bună ştiinţă care ar putea iubi, pe care o implori din răsputeri şi care nu iubeşte.

Când n-am mai avut glas, când mi-am pierdut orice nădejde că aş mai putea-o însufleţi vreodată pe Laurence, mi-am pus capul pe sânul ei, cu urechea lipită de inimă. Şi-astfel, sprijinit de femeia aceea cu ochii deschişi, uitându-mă la mucul lumânării ce fumega, mi-am petrecut noaptea cugetând. Auzeam horcăitul Mariei, întrerupt de tuse, ce-mi

venea prin perete, legănându-mi gândurile.

Am cugetat. Auzeam bătăile regulate ale-inimii Laurencei. Ştiam că-i vorba doar de un val de sânge, îmi spuneam că urmăresc cadența zgomotelor scoase de o maşină bine reglată şi că zvonul ce ajunge până la mine nu e decât cel al unei mişcări de orologiu inconştient, ascultând de un simplu arc. Şi totuşi mă îngrijoram, aş fi voit să demontez maşinăria, s-o caut ca să-i cercetez cele mai mărunte piese; mă gândeam serios, în nebunia mea, să despic sânul acela, să iau inima şi să văd de ce bate atât de blând şi adânc.

Marie horcăia, inima Laurencei bătea aproape în capul meu. În ritmul acestui dublu zgomot, care uneori se contopea într-unul singur, am cugetat la viață.

Nu ştiu de ce o dorință nesățioasă de feciorie mă împingea în decăderea mea. Totdeauna port în mine gândul unei purități imaculate, înalte, inaccesibile, gând ce se trezeşte mai arzător cu fiecare din deznădejdile mele.

În timp ce-mi sprijineam capul de sânul ofilit al Laurencei, mi-am spus că femeia e născută pentru o singură dragoste.

Într-asta stă adevărul, singura căsătorie posibilă. Sufletul meu e atât de pretențios încât vrea întreaga făptură pe care-o iubeşte, în copilărie, în somnul, în viața ei întreagă. Merge până acolo încât învinuieşte visele, pretinzând că iubita e pângărită dacă în vis a fost îmbrățişată de-o nălucire.

Toate fetele, până şi cele mai pure, mai candide, ajung astfel la noi deflorate de demonul nopților lor; demon care le-a strâns în brațele lui, a făcut să se înfioare carnea lor neştiutoare, le-a dăruit, înaintea soțului, primele mângâieri. Încât nu mai sunt fecioare, nu mai au sfânta neştiință.

Eu unul aş voi ca soția să-mi vină plăsmuită de-a dreptul din mâinile lui Dumnezeu; aş voi-o albă, curată, neînsuflețită încă, iar eu aş trezi-o. Ar trăi din mine, nu m-ar cunoaşte decât pe mine, n-ar avea alte amintiri decât cele ce i-ar veni de la mine. Ar întruchipa visul divin al unei nuntiri a sufletului cu trupul, veşnic, trăgându-şi seva din ea însăşi. Dar când buzele femeii cunosc alte buze, când sânii au fremătat la alte mângâieri, dragostea nu poate fi decât un

chin de fiecare zi, o gelozie de fiecare oră. Femeia aceasta nu-mi aparține, ea aparține amintirilor ei; se zvârcolește în brațele mele, gândindu-se poate la mângâieri mai de demult; îmi scapă fără încetare, are o întreagă viață ce n-a fost a mea, nu e a mea. Iubesc şi mă sfâşii; plâng în fața acestei ființe pe care n-o posed, pe care n-o mai pot poseda pe de-a-ntregul.

Lumânarea fumega, odaia se umplea de un aer îmbâcsit, gălbui. Auzeam horcăitul Mariei, mai sacadat. Ascultam inima Laurencei şi nu-i puteam înțelege limba. Neîndoielnic că inima aceea vorbea o limbă necunoscută; îmi țineam răsuflarea, îmi ascuțeam mintea, înțelesul continua să-mi scape. Poate că îmi povestea trecutul acelei ființe jalnice, povestea ei de ruşine şi mizerie. Bătea rar, ironic, lăsând silabele să cadă fără efort; nu se grăbea să isprăvească, părea să se complacă în povestirea groaznicei aventuri. Ghiceam uneori ce putea spune. Nu-i ştiam trecutul, refuzasem să-l cunosc, încercasem să-l uit; dar cu de la sine putere, trecutul acesta se povestea singur, se înfățişa gândurilor mele aşa cum trebuie să fi fost. Ştiam ce infamii se cuvenea să-mi imaginez; chiar şi în neştiința în care mă complăceam, întreceam fără doar şi poate realul, cădeam în coşmar, exagerând răul. În ceasul acela aş fi voit să ştiu totul, tot adevărul faptelor. Ascultam inima aceea cinică şi greoaie ce-mi povestea cu glas scăzut lunga-i poveste, într-o limbă necunoscută, iar eu nu-i puteam urmări spusele, neştiind ce să cred de cele câteva cuvinte ce mi se părea că le prind în trecere.

Apoi, deodată, inima Laurencei a început să vorbească altă limbă. A vorbit de viitor, şi am înțeles-o. Bătea limpede, vorbind mai repede, cu mai multă asprime şi ironie. Spunea că se îndreaptă spre canalul cu scursori şi că se grăbeşte să ajungă acolo. Laurence avea să mă părăsească a doua zi, reluându-şi viața de pripas; ar fi aparținut mulțimii; avea să coboare cele câteva trepte ce-o mai despărțeau încă de fundul canalului. Atunci avea să se cufunde ca o brută, n-avea să mai simtă nimic, şi se va declara fericită. Avea să moară într-o noapte, pe trotuar, beată şi istovită. Inima îmi

spunea că trupul avea să ajungă în amfiteatrul de disecții, unde urma să fie tăiat în patru ca să se știe câtă amăreală și greţoşenie cuprinde. Eu, la aceste vorbe ale Spurcatului, o vedeam pe Laurence învinețită, târâtă prin noroi, mânjită de mângâieri infame, întinsă şi țeapănă pe piatra cea albă. Se scormonea cu nişte cuțitaşe mici în măruntaiele celei pe care eu o iubeam de moarte şi o înlănțuiam disperat cu brațele.

Viziunea sporea, camera se umplea de năluci. O lume a desfrâului trecea într-o lungă procesiune dezolantă. Viața, cu tot ce are ea mai groaznic şi mai întinat, mi se desfăşura pe dinainte, în tablouri spăimântătoare. Întreaga scursoare omenească se perinda prin fața mea, înveşmântată în mătase, acoperită de zdrențe, tânără şi frumoasă, bătrână şi descărnată. Trecerea acelor bărbați şi femei ce se-ndreptau spre putreziciune a ținut mult şi m-a înspăimântat.

Inima bătea, bătea. Acum spunea mânioasă: „Iubita ta vine din noapte şi se duce în glod. Tu mă iubeşti, eu n-am să te iubesc niciodată, deoarece sunt o inimă lipsită de sentimente, ce nu slujeşte la nimic. Degeaba vrei să te cufunzi în infamie; vrei să te scobori în noroi, noroiul însă nu poate ajunge la tine. Întrebi tăcerea, te luminezi la întunericul nopții; zgâlțâi un cadavru necunoscut, pe care ai face mai bine să-l duci numaidecât pe dalele amfiteatrului de disecție."

Nu mai ştiu ce-a fost. Inima a încetat să mai bată, feştila lumânării s-a stins într-o sfârâială de seu. Am rămas pe sinul Laurencei, închipuindu-mi că mă aflu în adâncul unei mari scobituri negre, jilave şi pustii.

Marie horcăia.

XXV

În dimineața asta, trezindu-mă, am avut un elan de dureroasă speranță.

Fereastra rămăsese deschisă şi m-am trezit înghețat.

Mi-am apucat capul în mâini, mi-am spus că tot glodul ăsta nu putea exista cu-adevărat, că îmi plăcea să visez fără temei infamia. Avusesem un coşmar înfiorător; cutremurat încă de viziunea aceea, am zâmbit la gândul că nu-i decât un vis şi că aveam să-mi reiau viața mea liniştită sub soare. Refuzam să accept amintirea, mă revoltam, negam. Mă indignam în numele onoarei.

Nu, nu era cu putință să sufăr într-atât, ca viața să fie atât de necruțătoare, de ruşinoasă; era imposibil să existe asemenea ruşini şi-asemenea dureri…

M-am sculat încetişor, m-am dus la fereastră să inspir din răsputeri aerul dimineții. L-am văzut pe Jacques sub mine, fluierând liniştit şi privind în curte. Şi-atunci mi-a venit ideea să cobor şi să-l întreb; era o minte puternică şi dreaptă, ce-avea să-mi domolească febra, un om onest ce-ar fi răspuns cu franchețe întrebărilor mele, care mi-ar spune dacă o iubeşte pe Laurence şi ce relații întreține cu ea. Într-asta poate că stătea salvarea mea. Nu voi mai simți căldura asta cumplită ce-mi devora pieptul, mă voi odihni în Laurence, voi adopta o purtare înțeleaptă, ce-avea să ne scoată, pe ea şi pe mine, din dragostea asta disperată şi sângeroasă în care ne cufundasem.

Vedeți, fraților, cum, aproape de cumplitul deznodământ, şi încă mai nutream speranță. Oh! biata mea inimă: copil mare pe care fiece rană o face încă şi mai tânără, încă şi mai

fierbinte. Trecând prin fața Laurencei, ca să mă duc la Jacques, am privit-o o clipă pe femeia aceea adormită, şi, după atâtea lacrimi, am sperat iarăşi în căința ei.

L-am găsit pe Jacques la lucru. Mi-a întins mâna onest, cu un zâmbet limpede şi sincer. L-am privit drept în față; n-am văzut în trăsăturile lui liniştite trădarea pe care-o căutam. Dacă băiatul ăsta mă înşală, nu ştie că face să-mi sângereze inima.

— Cum aşa! mi-a spus el râzând, vezi că eşti mai leneş decât mine? Mie, om serios, îmi prinde bine să mă scol la ora şase.

— Ascultă, Jacques, i-am răspuns, sunt bolnav, am venit să mă vindec. Am pierdut conştiința celor ce mă înconjoară, nu mai am ştiință nici de mine însumi. În dimineața asta, când m-am sculat, am înțeles că sensul vieții îmi scapă, m-am simțit pierdut în vârtej şi abisuri. De asta am coborât ca să-ți strâng mâna şi să-ți cer sfat şi ajutor.

Urmăream pe fața lui efectul spuselor mele. A devenit grav şi şi-a plecat ochii. Nu avea atitudinea unui vinovat, ci pe aceea a unui judecător, aproape.

Am adăugat cu voce tremurătoare:

— Trăieşti alături de mine, ştii ce viață duc. Am avut nefericirea asta, la început, să dau peste o femeie ce m-a împovărat şi m-a zdrobit. Multă vreme am ținut-o pe femeia asta din milă şi simț al dreptății. Astăzi, o iubesc pe Laurence. N-o păstrez din furie amoroasă. Nu vin să-ți cer să-ți pui istețimea la bătaie şi să mă scapi de ea; ci vreau, dacă e cu putință, să mă îmbărbătezi cu speranțe, domolindu-mi înfrigurarea, făcându-mă să văd că nu chiar totul din mine e ruşine. Ți-am spus-o, nu mă mai recunosc pe mine însumi. Fă-mi serviciul şi scotoceşte-mi ființa, expune-o sângerând în fața ochilor mei. De cumva nu mai am nimic bun, de sunt întinat trupeşte şi sufleteşte, sunt cât se poate de hotărât să mă cufund, să mă înec în noroi. Dacă, dimpotrivă, izbuteşti să-mi dai speranța unei răscumpărări, voi face noi eforturi pentru a ajunge la lumină.

Jacques mă asculta, dând din cap cu tristețe. După o

tăcere, am continuat:

— Nu ştiu dacă mă înțelegi aşa cum trebuie. O iubesc pe Laurence cu furie, pretind ca ea să mă urmeze în lumină sau în noroi. Aş muri de spaimă, de m-ar lăsa singur în adâncul ruşinii; inima mi-ar plesni de durere, dacă aş afla că, în decăderea ei, a avut parte şi de alte sărutări decât ale mele. E a mea prin toată mizeria, prin toată urâțenia ei. Nimeni n-ar voi o asemenea biată făptură. Gândul ăsta mi-o face încă şi mai dragă, şi mai prețioasă; e nedemnă de toți, eu singur o accept; de-aş şti că un altul a avut tristul meu curaj, furia mea geloasă ar fi cu atât mai mare cu cât i-ar trebui mai multă dragoste, mai mult devotament celui care mi-ar fura-o pe Laurence. Aşadar să nu începi să cugeți de față cu mine, Jacques; n-am ce face cu ideile tale despre viață, cu voința şi îndatoririle tale. Sunt sau cu mult mai presus, sau mult mai prejos, pentru a te urma pe calea ta. Tu, care ai mintea sănătoasă, încearcă doar atât, să mă încredințezi că Laurence mă iubeşte, că eu o iubesc pe Laurence, că trebuie s-o iubesc.

Mă însuflețisem vorbind, fremătam, simțeam cum urcă nebunia în mine. Jacques, din ce în ce mai grav. din ce în ce mai trist, mă privea, şi-mi spuse cu glas scăzut:

— Copil! Biet copil!

Apoi mi-a luat mâinile şi mi le-a ținut între ale lui, plin de reculegere, tăcând. Carnea ardea pe mine, pe când el era rece; simțeam cum fața mi se crispează, pe când zadarnic mă căutam în propria lui față, care rămânea gravă şi puternică.

— Claude, mi-a spus în cele din urmă, visezi, dragă prietene, eşti în afara vieții, în plin coşmar şi minciună. Ai febră, delirezi; inima şi corpul tău sunt bolnave. În suferința ta, nu mai vezi lucrurile de pe lumea asta aşa cum sunt ele. Faci din țânțar armăsar şi invers, micşorezi munții, orizontul tău e orizontul amețelii, însuflețit de plăsmuiri înfricoşătoare, care nu sunt decât umbre şi oglindiri, îți jur că simțurile şi sufletul tău se înşală, că simți şi iubeşti ceea ce nu există. Lasă, îți cunosc eu boala, şi-i ştiu chiar şi cauzele. Erai făcut pentru o lume de puritate, de onoare; te îndreptai spre noi

lipsit de apărare, fără noimă, cu inima deschisă, cu mintea liberă; aveai nemăsuratul orgoliu de-a crede în puterea duioşiei tale, în dreptatea şi adevărul raţiunii tale. Altundeva, într-un mediu demn, ai fi crescut în demnitate. Dar printre noi, virtuţile tale ţi-au grăbit căderea. Ai iubit când se cuvenea să urăşti; ai fost blând când trebuia să fii necruţător; ţi-ai ascultat conştiinţa şi inima, când trebuia să dai ascultare plăcerii şi interesului. Şi iată de ce ai ajuns nevrednic. Povestea ta e tristă; cred că te simţi pedepsit cu vârf şi îndesat în mândria ta, care îţi dădea ghes să trăieşti în afara părerii lumii. Astăzi, rana ta sângerează, răscolită, iritată chiar de mâinile tale. ce-o sfâşie. Ai adus în căderea ta patima firii tale, ai voit să te pierzi pe de-a-ntregul, de cum ai simţit că piciorul tău pătrunde răul. Acum, te tăvăleşti cu o sfântă oroare, cu o bucurie amară şi pătimaşă pe patul josnic în care te-ai culcat. Te cunosc, Claude, înduri cu greu înfrângerea, nu vrei să fii învins numai pe jumătate. Îmi îngădui, mie, omului practic, omului lipsit de inimă, să să încerc să te vindec, arzându-ţi rana cu fierul roşu?

Am făcut un gest de nerăbdare, deschizând gura.

— Ştiu ce-o să-mi spui, a continuat Jacques cu şi mai mare însufleţire. O să-mi spui că nu vrei să te vindeci, şi că fierul meu roşu n-o să-ţi smulgă nici măcar un strigăt, deoarece rana ta e prea putredă. Şi mai ştiu ce gândeşti, deoarece îţi văd mânia şi dispreţul. Gândeşti că noi preţuim mai puţin decât tine, noi cei care nu iubim şi care nu plângem; gândeşti că noi am zămislit lumea asta, pe femeia de pe urma căreia suferi, că suntem laşi şi lipsiţi de inimă, iar felul nostru de a fi tineri e mai ruşinos decât dragostea şi decăderea ta. Mi-ai strigat, mie care mă bălăcesc în acelaşi noroi ca şi tine, că îţi vine să mori de ruşine, că eu nu am suflet, dacă nu mor împreună cu tine. Se prea poate să ai dreptate; ar trebui să plâng amarnic, să-mi frâng mâinile. Numai că nu simt nevoia să plâng; n-am nervii tăi de femeie, nici delicateţea senzaţiilor tale. Înţeleg că suferi datorită mie, datorită altora, datorită tuturor celor care iubesc fără dragoste, şi mi-e milă de tine, biet copil mare ce eşti, căci îmi

pari a suferi atâta de pe urma unei suferințe pe care n-o cunosc. Încă nu mă pot înălța până la tine, şi nu pot împărtăşi ruşinea şi durerea ta, din cauza preamultului tău suflet şi-a preaascuțitului tău simț al dreptății; vreau, barem, ca să te vindec, să-ți dărui laşitatea şi cruzimea noastră, să-ți smulg inima, să-ți las pieptul gol. Şi-atunci vei merge pe-acelaşi drum cu toți tinerii.

Ridicase glasul, îmi strângea mâinile puternic, aproape cu mânie. Într-asta se vede că stătea toată patima lui Jacques: o patimă cumplită alcătuită din judecată şi datorie. Eu, palid în fața lui, cu capul pe jumătate întors, zâmbeam plin de dispreț şi de zbucium.

— Laurence a ta, a continuat el energic, Laurence a ta e o stricată! E urâtă, e bătrână şi e josnică. Te poftesc să urci la tine în cameră şi s-o zvârli în stradă; e numai bună să se scurgă laolaltă cu celelalte zoi. E mai bine de un an de când târfa asta te roade şi te murdăreşte; e timpul să lepezi păduchernița de pe trupul tău, şi să-ți cureți, să-ți speli mâinile. Înțeleg uimirea cărnii; aş iubi-o pe Laurence o noapte, dacă vreau şi dacă mă cuprinde o patimă ruşinoasă; dar a doua zi voi înapoia trotuarului ce-i al trotuarului, apoi aş arde miresme în cameră. Urcă, azvârle-o pe fereastră, dacă nu iese destul de repede pe uşă. Fii crud, fii laş, fii nedrept, făptuieşte o fărădelege. Dar, pentru numele lui Dumnezeu! nu ține o femeie de teapa ei la tine în casă! Femeile astea sunt caldarâmul pe care calci; aparțin trecătorilor ca şi pavelele de pe stradă. Lipseşti lumea de bunul ei, ținând pentru tine singur o proprietate publică. Dreptatea în cazul de față constă în a nu fura pe nimeni. Nu te sluji ca un avar de bunul tuturor. Vezi tu, caut insulte grosolane ca să te scot din sărite; aş voi să te fac demn de vârsta ta, învățându-te să insulți femeia, să te slujeşti de ea în chip practic. De un an de zile, ce altceva ai făcut decât să plângi? N-ai lucrat nimic, trăieşti ca un declasat, n-ai niciun viitor. Laurence e îngerul tău rău care ți-a ucis inteligența şi speranțele. Laurence trebuie ucisă. Aşteaptă, am să-ți azvârl în față o ultimă infamie. Nu ai dreptul să trăieşti ca un om

sărac, câtă vreme stai alături de femeia asta; dacă ai munci, dacă ai lupta de unul singur, ai putea muri de foame, dar ai muri cu fruntea sus. Cei câțiva prieteni pe care-i aveai s-au îndepărtat; i-ai văzut plecând cu răceală, unul câte unul. Ştii ce spun? Spun că nu-şi explică mijloacele tale de existență, că nu înțeleg cum de poți păstra o metresă în mizeria ta; bogații când fac pomană, zic asta pe seama săracilor care au un câine. Şi spun, prietenii ăştia, că se-ascunde ceva aici, că mănânci pâinea câştigată de Laurence altundeva.

M-am ridicat brusc în picioare, cu mâinile strâns lipite de piept. Primisem insulta drept în față, îi simțeam frigul ce mă îngheța; eram țeapăn şi rece; nu mai ştiam dacă sufăr. Nu-mi închipuiam că am ajuns atât de jos în părerea lumii; dorisem ruşinea cu bună ştiință, dar nu insulta. Am dat îndărăt pas cu pas, până la uşă, uitându-mă la Jacques, care se ridicase şi el, şi care mă contempla cu o violență mândră. Când am fost pe prag, mi-a zis:

— Ascultă, pleci fără să-mi strângi mâna, văd eu că n-o să-mi ierți rana pe care ți-am făcut-o. Şi pentru că tot sunt laş şi fără inimă, am o ultimă infamie să-ți propun. Nu te voi fi chinuit, nu-ți voi fi stârnit dezgustul, fără să te vindec. Trimite-mi-o pe Laurence. Am curajul s-o țin o noapte; mâine, amorul nostru va fi mort, o vei alunga pe femeia asta ce nu va mai fi a ta. Dacă ai nevoie de-o nouă dragoste ca să te mângâi mai grabnic, urcă şi îngenunchează lângă patul Mariei, şi iubeşte-o. N-o să-ți fie povară prea multă vreme.

Vorbea cu o mânie rece, cu o convingere mândră şi dispreţuitoare; părea să calce în picioare orice dragoste, să calce peste femeile de care se slujea din capriciu şi ca să fie în pas cu moda; se uita drept în fața lui, ca şi cum l-ar fi văzut pe omul matur de mâine felicitându-l pentru ruşinile cugetate din tinerețe.

Aşa se face că Jacques, omul cel practic, semăna cu Pâquerette; amândoi mă sfătuiau să fac un schimb josnic, să recurg la un leac mai îngrețoşător şi mai amar decât boala în sine. Am trântit uşa cu putere, şi am urcat, aproape liniştit, prostit de durere.

Se află în deznădejde o clipă când inteligența e depășită, când evenimentele ce se desfășoară se amestecă și nu mai au niciun înțeles. Când m-am trezit în fața Laurencei, care dormea, am uitat că-l văzusem pe Jacques, mi-au ieșit din minte sfaturile și insultele lui; inima și rațiunea acestui om mi se păreau prăpăstiile întunecoase în care nu puteam coborî. Eram singur, față în față cu dragostea mea, ca ieri, ca totdeauna; nu mai aveam decât un gând, s-o trezesc pe Laurence, s-o strâng în brațe, s-o silesc la viață și la sărutări.

Am trezit-o, am luat-o năvalnic în brațe, am strâns-o de s-o fac să țipe. Eram însuflețit de-o furie tăcută, de-o voință de neînfrânt. Eram obosit să mă aflu în afara Laurencei, să nu știu ce se petrece cu ea; găseam că-i mult mai simplu să fiu ea însăși. Îmi spuneam că astfel nu voi mai avea bănuieli, că o voi sili să mă iubească, încălzindu-i inima cu mângâierile mele.

Laurence nu-mi vorbise de două zile. Durerea i-a descleștat gura. S-a zbătut și mi-a strigat răstit:

— Lasă-mă, Claude, mă doare! Ce idee, să trezești oamenii din somn și să-i sufoci!

Am îngenuncheat pe pardosea, lângă marginea patului, și am întins mâinile spre călăul meu.

— Laurence, i-am șoptit cu voce blândă, vorbește-mi, iubește-mă. De ce ești atât de nemiloasă, ce ți-am făcut, de ce buzele și inima ta rămân mute? Fii sinceră, fă-mă să îndur toate suferințele într-o singură oră, sau aruncă-te la pieptul meu, și să trăim fericiți. Spune-mi totul, dezvăluie-mi gândurile și simțămintele tale. Dacă nu mă iubești, dă-mi lovitura de moarte, zdrobește-mă, pleacă. Dacă mă iubești, rămâi, dar rămâi la inima mea, aici aproape, pentru că mi-e frică văzându-te tăcută și posomorâtă zile întregi, privindu-mă cu ochi de moartă. Simt că-mi pierd mințile în pustiul în care mă târâi după tine; amețesc aplecându-mă asupra ta, într-atât de-adânc e întunericul din tine, într-atât de tăcută oroarea. Nu, nu mai pot trăi nici măcar o zi fără să știu dacă mă iubești, sau îți sunt indiferent, vreau să te explici chiar acum, ca în sfârșit să te pot cunoaște. Mintea mea a ostenit

să tot caute, e plină de explicații jalnice pe care şi le-a dat asupra ființei tale. Dacă nu vrei să-mi stea inima şi să-mi pierd mințile, vorbeşte, spune cine eşti, încredințează-mă că nu eşti moartă, că încă mai ai destul sânge în vine ca să mă poți iubi sau urî. Am ajuns în pragul nebuniei. Ascultă, mâine o să plecăm în Provența. Îți aminteşti de copacii cei mari de la Fontenay? Acolo, sub soarele cel dogoritor, copacii sunt şi mai mândri, şi mai puternici. O să ducem o viață plină de dragoste pe pământul acela arzător, ce-ți va reda tinerețea şi-ți va dărui o frumusețe sumbră, pătimaşă. Ai să vezi. Cunosc într-un ascunziş, cu iarbă mare, o căsuță neagră, înverzită toată pe una dintre părți, de iederă şi caprifoliu; e înconjurată de-un gard viu, nu mai înalt decât un copil, ce ascunde cele zece leghe ale văii, şi nu zăreşti decât perdelele albastre ale cerului şi covorul verde al cărării. În ascunzişul, în cuibul ăsta o să ne iubim; va fi universul nostru, acolo vom uita viața pe care am dus-o în odaia asta sinistră. Trecutul nu va mai exista; singur prezentul, cu soarele lui puternic, natura roditoare şi dragostele ei puternice şi plăcute vor exista pentru inimile noastre. Oh! Laurence, fie-ți milă, vorbeşte-mi, iubeşte-mă, spune-mi că vrei să vii cu mine!

Laurence stătea în şezut, ştergându-se liniştit la ochii umflați de somn, descâlcindu-şi părul, întinzându-şi mâinile. Căsca. Cuvintele mele păreau să nu aibă alt efect asupra ei decât cel al unei muzici neplăcute. Rostisem ultimele cuvinte cu lacrimi în ochi şi cu atâta sfâşiere, încât s-a oprit din căscat şi m-a privit cu un aer contrariat şi amical totodată. Şi-a tras cămaşa pe picioarele desculțe, apoi şi-a împreunat mâinile.

— Bietul meu Claude, mi-a spus, cu siguranță că eşti bolnav. Faci pe copilul, îmi ceri lucruri care zău că nu sunt nostime. Dacă ai şti cum mă mai oboseşti cu veşnicele tale îmbrățişări, cu întrebările tale stranii! M-ai strâns de gât nu de mult, acum plângi, cazi în genunchi în fața mea, ca şi cum aş fi Sfânta Fecioară. Nu înțeleg nimic din toate astea. Niciodată n-am mai întâlnit un bărbat ca tine. Tot timpul sari

pe mine să mă sufoci, să mă întrebi dacă te iubesc: te iubesc, de vreme ce rămân cu tine fără ca tu să-mi dai para chioară. Ai face mai bine, decât să-ți pierzi mințile cu toate aiurelile astea, să-ți cauți ceva de lucru, care să ne îngăduie să mâncăm mai des. Asta-i părerea mea.

Şi s-a întins leneş, întorcându-mi spatele, ca să n-o bată la ochi lumina ferestrei, împiedicând-o s-adoarmă din nou. Am rămas în genunchi, cu fruntea sprijinită de saltea, istovit de elanul ce mă dusese pe aripile lui; mi se părea că mă înălțasem sus de tot şi că o mână neîndurătoare şi rece m-a împins, iar eu am căzut cât eram de lat din tăriile cerului. Şi-atunci, mi-am amintit de Jacques; dar amintirea lui mi se părea îndepărtată şi ştearsă, aş fi jurat că trecuseră ani de când auzisem groaznicele cuvinte ale omului practic. Inima mea şi-a mărturisit pe tăcute că omul acesta, în egoismul lui, avea poate dreptate: am fost iute ispitit s-o înşfac pe Laurence în brațe şi s-o duc la prima răspântie.

Nu puteam rămâne astfel între Jacques şi Laurence, între dragostea şi suferințele mele. Trebuia să mă liniştesc, să iau o hotărâre; simțeam nevoia să mă plâng şi să pun întrebări, să aud o voce răspunzându-mi şi să-mi dea o certitudine.

Am urcat la Pâquerette.

Niciodată nu intrasem în camera acestei femei. Se află la etajul şapte, sub acoperiş; o cameră mică, mansardată iar lumina zilei pătrunde pe-o ferestruică oblică, al cărei geam se ridică cu o tijă de fier. Tapetul de pe pereți atârnă în fâşii negricioase; mobilele, o comodă, o masă şi un pat de chingi, se sprijină unele de altele ca să nu cadă, într-uri colț, se află o etajeră din palisandru, cu dâre aurii de-a lungul baghetelor, plină de sticlărie şi porțelanuri. Cocioaba e murdară, ticsită cu tingiri ciobite, pline de zoi unsuroase; pluteşte un miros puternic de prăjeală şi de mosc, amestecat cu mirosul acela acru şi grețos al bătrânilor.

Pâquerette stătea cufundată cu gravitate într-un fotoliu roşu, a cărui stofă, roasă pe alocuri, lăsa să se vadă câlții spătarului şi ai brațelor. Citea o cărțulie galbenă, pătată, pe care a închis-o şi-a pus-o pe comodă.

I-am luat mâinile, am plâns. M-am aşezat pe un taburet, la picioarele ei. În deznădejdea mea, mă simţeam ispitit să-i spun mamă. I-am povestit cele ce mi se întâmplaseră în dimineaţa aceea, cuvintele lui Jacques, cele ale Laurencei; mi-am deşertat inima, mi-am mărturisit dragostea şi gelozia, am cerut un sfat. Cu mâinile împreunate, hohotind de plâns, implorând, m-am adresat Pâquerettei ca unui suflet bun ce cunoştea viaţa şi mă putea scăpa de noroiul în care nimerisem orbeşte.

A zâmbit în timp ce mă asculta, bătându-mă pe obraji cu degetele-i uscate şi gălbejite.

— Haide, haide, mi-a spus când emoţia mi-a pus un nod în gât şi n-am mai putut vorbi, haide, prea multe lacrimi! Ştiam eu că într-o zi sau alta o să urci aici ca să-mi ceri ajutor şi să-ţi dau sfaturi. Te aşteptam. Prea iei lucrurile în serios, aşa că trebuia să ajungi la potopul ăsta de lacrimi. Vrei să-ţi vorbesc deschis?

— Da, da, am exclamat deschis, pe şleau!

— Ei, bine! o sperii pe Laurence. Pe vremuri, te-ar fi dat pe uşă afară de la al doilea sărut: prea îmbrăţişezi tare, băiete. Laurence stă cu tine pentru că n-are unde se duce. Dacă vrei să te descotoroseşti de ea, dă-i o rochie.

Pâquerette s-a oprit cu îndatorinţă asupra acestei fraze. A tuşit, apoi şi-a dat la o parte de pe frunte o şuviţă de păr ce-i căzuse.

— Îmi ceri un sfat, băiete, a adăugat. Ţi-aş da din prietenie sfatul pe care Jacques ţi l-a dat din interes. El te-ar scăpa bucuros de Laurence.

A râs răutăcios, iar durerea mea a devenit şi mai aprinsă.

— Ascultă, i-am spus cu violenţă, am venit aici ca să fiu liniştit. Nu mă zăpăci. E cu neputinţă ca Jacques s-o iubească pe Laurence după cele ce mi-a spus în dimineaţa asta.

— Ei, băiete, mi-a răspuns bătrâna, eşti tare neştiutor, tare necopt. Nu ştiu ce înţelegi tu prin dragoste, şi nu ştiu dacă Jacques o iubeşte pe Laurence. Dar ceea ce ştiu e că se pupă amândoi prin unghere. Pe vremuri, câte sărutări n-am

dat fără să ştiu de ce, câte sărutări n-am primit, fără să ştiu de unde vin... Eşti un băiat ciudat, care nu face nimic ca alții. N-ar trebui să te încurci cu o metresă. Dacă eşti cuminte, uite ce-o să faci: o să închizi ochii şi, cât se poate de binişor, Laurence o să plece. Nu mai e tânără, ar putea rămâne pe capul tău. Gândeşte-te la asta. Mai târziu o să-ți dai cu pumnii în cap. E mai bine s-o laşi să plece, de vreme ce asta aşteaptă şi ea.

O ascultam, uluit.

— Dar o iubesc! am strigat.

— O iubeşti pe Laurence, dragă băiete, ei bine! n-o s-o mai iubeşti. Asta-i tot. Oamenii se combină, apoi se despart. Asta e. Doamne sfinte! Dar tu de unde pici? Ce idee ți-a venit, când eşti făcut aşa cum eşti, să te-apuci să iubeşti pe cineva! Pe vremea mea, se iubea altfel; pe-atunci era mai uşor ca îndrăgostiții să-şi întoarcă unii altora spatele, decât să mai trăieşti alături de Laurence. Despărțiți-vă frumos. Nu-ți spun s-o iei pe Marie la tine: fetița asta îți displace, şi cred că ai face mai bine să dormi singur.

N-o mai auzeam pe Pâquerette. Gândul că Jacques mă putuse înşela dimineață, nu-mi venise; acum, nu mă gândeam decât la asta, nu izbuteam să cred, dar găseam întrucâtva o mângâiere zicându-mi că poate mă mințise. Era o nouă umbră în judecata mea, un nou chin adăugat chinurilor mele. Aveam-de ce înnebuni.

Pâquerette continua să vorbească pe nas:

— Aş vrea să te formez, Claude, să-ți împărtăşesc din experiența mea. Nu ştii să iubeşti. Trebuie să fii bun cu femeile, să nu le bați, să le dai dulciuri. Dar, mai cu seamă, să nu fii gelos; dacă eşti înşelat, lasă-te înşelat: abia vei fi iubit mai mult ceva mai târziu. Când mă gândesc la amanții, mei, îmi amintesc de unul mic şi blond, care se lăuda că le-a avut drept metrese pe toate fetele de la balurile publice. Vezi etajera asta, ultima amintire ce mi-a rămas: de la el e. Într-o seară, s-a apropiat de mine şi mi-a spus râzând: „Tu eşti singura pe care n-am iubit-o. Vrei să mă săruți şi tu”. Şi l-am sărutat pe-amândoi obrajii şi am cinat împreună. Uite aşa

trebuie să iubeşti.

Am ieşit din starea mea de prostrație, m-am uitat la locul în care mă aflam. Abia atunci am văzut murdăria cocioabei, am simțit mirosul de mosc şi de prăjeală. Toată înfierbântarea îmi trecuse, am înțeles că-i o ruşine să mă aflu la picioarele acelei bătrâne impure. Cuvintele pe care mi le spusese şi pe care mintea mea le păstra, mi s-au precizat, înspăimântătoare, în gând, pe câtă vreme înainte nu le pricepeam.

N-am avut puterea să cobor până la mine în camera. M-am aşezat pe o treaptă şi mi-am plâns tot sângele din inimă.

XXVI

Sunt laş, sufăr şi nu îndrăznesc să-mi cauterizez rana. Simt că Pâquerette şi Jacques au dreptate, că nu pot trăi pradă acestui groaznic chin. Nu-mi mai rămâne, de nu cumva vreau să mor din cauza asta, decât să-mi smulg dragostea din piept. Dar sunt ca muribunzii, pe care necunoscutul şi neantul îi sperie. Ştiu care sunt spaimele inimii mele acum când e plină de prezența Laurencei; nu ştiu care i-ar fi durerile dacă n-ar mai purta-o în ea pe femeia aceasta. Prefer plânsetul agoniei mele decât moartea dragostei; dau îndărăt în fața misterioaselor orori ale unui suflet pustiit de afecțiune.

Cu deznădejde, simt că Laurence îmi scapă. O strâng în brațele mele ca pe aspra cămaşă monahală ce mă însângerează, ce-mi dăruie o voluptate amară. Mă sfâşie; iar eu o iubesc. O iubesc pentru toți țepii pe care mi-i vâră în carne; încerc extazul dureros al acelor călugări care mureau sub vergile cu care se loveau ei înşişi. Iubesc şi plâng. Chiar dacă trebuie să-mi alung dragostea, plânsul vreau să-l păstrez.

Şi totuşi înțeleg că acest coşmar aprig şi violent trebuie să se sfârşească odată. Criza se apropie. Nu ştiu care dintre noi va muri. Simt ca o nelinişte ce mă ține treaz şi mă înştiințează de o nenorocire ce va veni. Cerul se va îndura: îmi va tămădui mintea şi-mi va lăsa inima; mă va hărăzi mai curând pe mine morții decât dragostea mea.

În dimineața asta, am întâlnit un tânăr şi-o tânără femeie care mergeau prin lumina limpede a soarelui. Strânşi amândoi unul într-altul, mergeau agale, nepăsători de restul

lumii. Femeia se sprijinea de umărul lui, îl privea, emoționată şi zâmbitoare, iar el, printr-o privire, o răsplătea pentru emoția şi zâmbetul ei. Perechea strălucea.

Există aşadar îndrăgostiți tineri. În timp ce eu trăiesc mizerabil, la întuneric, sfâşiat de o pasiune oribilă, există aşadar în razele de mai îndrăgostiți care trăiesc plăcut. Nu credeam că se poate iubi astfel, credeam că sărutările trebuie să fie acute, sfâşietoare.

Acum îmi amintesc. Îndrăgostiții merg doi câte doi sub clarul de lună, în zorii de zi. Poartă veşminte uşoare, se îmbrățişează la fiece pas, într-un fel tandru, recules; trăiesc înconjurați de natură sau înconjurați de mulțime, dar totdeauna sunt singuri. Cerul le zâmbeşte, pământul devine discret, universul întreg e complice. Îndrăgostiții fac schimb de inimi, trăiesc unul din viața celuilalt.

Eu m-am închis aici. Nu pot avea totul. Am lacrimile şi deznădejdea de-a iubi singur; am tăcerea, ochii morți ai Laurencei. Ce nevoie am de primăvară şi de-o dragoste tânără? Eu am durerea de partea mea, chiar dacă ceilalți au bucuria.

Oh, Doamne, fie-ți milă! Nu-mi lua suferința. Împiedic-o pe femeia aceasta să mă vindece, ucigându-mi dragostea. Să rămână aici, alături de mine; să rămână, rece şi indiferentă, ca să-mi prelungească chinul. Nu mai ştiu de ce o iubesc; o iubesc în afara dreptății şi-a adevărului; o iubesc de dragul de-a o iubi, şi nu vreau să fiu stingherit în nebunia patimii mele. Toată ființa mea se năruie la gândul că m-ar putea părăsi: mi-e teamă de neant. Pierzând-o, mi-aş pierde familia, toată afecțiunea, tot ceea ce mă mai leagă încă de pământ. Doamne, nu-i îngădui să mă lase orfan.

XXVII

Îmi place în cameră la Marie. Mă aşez încă de dimineaţă la marginea patului în care zace muribunda, stau aici cât mai mult cu putinţă şi plec cu părere de rău. Peste tot într-altă parte aparţin Laurencei, mă simt de parcă aş avea febră. Sunt nerăbdător să mă aflu în acest loc de pace, intru cu o senzaţie de încredere şi de plăcere, ca un bolnav care o să respire un aer mai blând, de la care aşteaptă vindecarea.

Îmi place moartea. Camera e călduţă, puţin jilavă; lumina înăuntrul ei e de un cenuşiu blând, făcută din întuneric şi din lumină puternică; totul pluteşte în lâncezeala cea de pe urmă, într-o semitransparenţă molatecă şi reculeasă. Nici nu ştiţi cât de blândă e pentru o inimă sângerândă tăcerea ce domneşte într-o încăpere unde o fată se află pe moarte. Tăcerea e stranie, aparte, de-o blândeţe minunată, plină de lacrimi contenite. Zgomotele, clinchetul unui pahar, pocnetul unei mobile se molcomesc, stăruind îndelung, ca nişte jelanii înăbuşite; strigătele din afară se prefac în şoapte pline de milă, de încurajări pline de caritate. Totul tace, sunetul ca şi lumina totul e pătruns de blândeţe şi speranţă. Şi, în întuneric, în tăcere, auzi o nedesluşită deznădejde, venită nu se ştie de unde, însoţind răsuflarea sfâşietoare a muribundei.

O privesc pe Marie. Puţin câte puţin, mă simt pătruns de acea boare invizibilă de milă mângâietoare ce umple odaia. Ochii mei se odihnesc de pe urma lacrimilor în lumina asta palidă; urechile, în tăcerea fremătătoare, uită pentru o oră sunetul hohotelor mele de plâns. Toată blândeţea, toate atenţiile delicate, toate cuvintele şoptite cu voce joasă şi mângâietoare pe care ceilalţi le adresează Mariei, parcă mi-ar

fi adresate mie: toți se străduiesc să-şi domolească vocea şi paşii, pun întrebări, li se răspunde cu afecțiune, sunt evitate senzațiile puternice şi dureroase, încât îmi închipui uneori că toate precauțiile astea pline de atenție se iau pentru a-mi cruța biata-mi ființă atât de suferindă. Îmi închipui că mă aflu pe moarte şi că sunt îngrijit; îmi iau partea de îngrijiri, de mângâieri; îi fur Mariei jumătate din agonia ei şi din mila ce-o stârneşte; vin aici, alături de-o copilă aflată pe moarte, ca să trag folos de pe urma regretelor şi mângâierilor pe care oamenii le dăruie ultimelor ceasuri de viață ale unui suflet. Îmi vindec dragostea prin moarte.

Simt că nevoia de-a fi plâns, de-a fi mângâiat, mă împinge în încăperea asta. Găsesc aici atmosfera ce-mi trebuie, mila de care am nevoie. Viața e prea aspră pentru trupul meu îndurerat şi inima mea rănită; lumina plină a zilei mă irită, nu mă simt la largul meu decât în umbra odihnitoare a mormântului. Dacă într-o bună zi voi ieşi cu bine din deznădejdea mea, va trebui să mulțumesc cerului pentru a-mi fi îngăduit astfel liniştirea unei agonii.

Mă uit la Marie. Febra îi purifică trupul pe zi ce trece, întinereşte, devine fetiță odată cu împuținarea sângelui. Fața, adânc săpată, exprimă o dorință arzătoare, aceea a neantului, a odihnei; ochii s-au mărit, buzele palide stau întredeschise, ca pentru a uşura ieşirea ultimei răsuflări. Marie aşteaptă, resemnată, zâmbitoare aproape, neavând ştiință de moarte, după cum nu avusese ştiință de viață.

Uneori, ne privim unul pe altul în față, ore în şir. Nu ştiu ce gând îi opreşte tuşea pe buze; pare însuflețită de-o singură idee, care e de ajuns pentru a o ține trează, mai vie şi mai calmă. Fața i se linişteşte, o roşeață uşoară îi înviorează obrajii; mâinile sub cearşaf par mai puțin colțuroase; Marie, în fața privirii mele, se destinde, iese din agonie. Eu mă absorb în ea, iau asupră-mi suferințele ei; puțin câte puțin, mi se pare că mă strecor prin buzele ei întredeschise şi că fac parte din făptura aceasta bolnavă; încerc o senzație dulce-amăruie să zac dimpreună cu ea, pierind cu încetul; simt cum răul de neînlăturat pune stăpânire pe fiece părticică din

trupul meu, mă zgâlțâie cu o violență tot mai mare pe măsură ce privirile mele pătrund tot mai afund în privirile Mariei; îmi spun că voi muri în aceeaşi clipă cu ea, şi simt o bucurie nespusă.

Oh! ce stranie atracție şi ce liniştire! Moartea e puternică, are ispite aprige, chemări irezistibile. Nu trebuie să te apleci, asupra ochilor unui muribund, sunt plini de-o lumină într-atât de adâncă, încât abisul lor îți dă amețeală. Ai voi să vezi ce văd ochii aceia larg deschişi, eşti cuprins de înspăimântătoarea curiozitate față de necunoscut. De fiecare dată când Marie mă priveşte, vreau să mor, să plec odată cu ea, ca să aflu şi eu ce va afla ea; cred că ghicesc că fata mă cheamă, că mă roagă să n-o părăsesc, că visează cum plecăm amândoi, pradă unui aceluiaşi neant ori unei aceleiaşi splendori.

Şi-atunci uit, uit de Laurence, Eu care-o văd pe Laurence în fiece lucru, în veghea şi în somnul meu, în lucrurile dimprejur, în ceea ce mănânc şi-n ceea ce beau, n-o văd pe Laurence în adâncul ochilor Mariei. Nu văd decât luminița aceea albastră, ceva mai palidă astăzi, zărită de mine într-o noapte, în timp ce buzele mele atingeau buzele copilei. Luminița asta albastră e lipsită de dragostea mea, nu-mi pricinuieşte durere, e singurul lucru pe care-l pot privi fără a plinge. De asta îmi place camera şi muribunda de-aici, privirile ei necuprinse au o mai mare limpezime şi-o mai mare blândețe decât cerul, pentru că cerul, la rândul lui, îmi vorbeşte şi el de Laurence, atunci când ridic capul. Vin aici să mă pierd în uitare, în lumina asta strălucitoare şi senină, de-o neasemuită curățenie, ce-mi va lecui poate inima.

Când se înnoptează şi nu mai zăresc luminița albastră din ochii Mariei, deschid fereastra, mă uit la zidul cel întunecat. Pătratul de lumină galbenă e tot acolo, gol sau însuflețit, mohorât sau plin de; mişcări tăcute. Încerc o senzație sfâşietoare ca, după mai multe ore de uitare, să mă pomenesc față în față cu realitatea, față în față cu gelozia şi zbuciumul meu. În fiecare seară iau de la cap trudnicia penibilă şi gigantică de-a da un înțeles umbrelor întunecate

ce se măresc şi se rostogolesc straniu pe zid. Mi-am făcut o recreere dureroasă din căutarea asta, mă dedau ei cu o răbdare anxioasă, cu o înverşunare înfrigurată, încât zi de zi mă trezesc în fața ferestrei, cu toate că, zi de zi, îmi făgăduiesc să nu-mi mai ispitesc aici nebunia.

XXVIII

Am ajuns la acea plenitudine a deznădejdii ce înseamnă aproape odihnă. Nu sunt în stare de mai multă suferință; certitudinea că nimic nu-mi va mai spori lacrimile e o uşurare. Ființa mea s-a sfâşiat ea însăşi într-o asemenea măsură, încât s-a oprit din milă. Astăzi, nu mai pot decât să-mi şterg lacrimile.

Şi totuşi, simt că am nevoie de lumina cerului ca să mă vindec. Durerea m-a abrutizat, nu resimt bucuria liniştită a sănătății. Chiar dacă rănile nu mi se mai pot mări, pot rămâne deschise, sângerând cu încetul, dându-mi o suferință mocnită.

Fraților, mâna ce le-a închis e o mână cumplită, e mâna morții şi a adevărului.

Ieri, pe când se lăsa noaptea, camera Mariei se umplea de umbre şi tăcere. O lumânare, pe jumătate ascunsă după o vază de pe cămin, lumina un colț de tavan; pereții şi podeaua erau cufundate în întuneric; patul era alb, înconjurat de tenebre transparente. Marie, mai palidă, mai sfârşită ca de obicei, închisese ochii. Ştiam că n-avea să mai apuce dimineața. Pâquerette dormea în fotoliu, cu mâinile împreunate în poală, zâmbind prin vis la cine ştie ce zaharicală închipuită; cu bărbia căzută în piept, sforăia încetişor, iar zgomotul răsuflării ei se amesteca horcăitului slăbit al Mariei. Am simțit că mă sufoc între fata aceea pe moarte şi bătrâna ghiftuită cu mâncare. M-am dus la fereastră şi am deschis-o. Vremea era frumoasă.

M-am sprijinit în coate de pervaz şi m-am uitat la pătratul galben din față. Petele se duceau şi veneau cil repeziciune,

dispărând, ca apoi să se ivească din nou. Nicicând nişte umbre n-au fost mai sprinţare, mai ironice; păreau a se deda unui dans batjocoritor, unui desfrâu de forme inexplicabile, voind a-mi da gata judecata. Era o amestecătură de nedescris, o îngrămădeală de creştete, de gâturi, de umeri, ce se rostogolea asupra ei însăşi, hăcuită parcă, îmbucătăţită de un îmblaci. Apoi, deodată, în clipa când eu zâmbeam cu amărăciune, nemaiîncercând să înţeleg, s-a lăsat o pace supremă asupra acelei mase întunecate şi agile; umbrele au făcut un ultim salt, două profile s-au desenat, enorme, energice, conturându-se cu limpezime şi vigoare. Ai fi spus că, obosite să mă tot chinuie, umbrele ar fi voit în sfârşit să se dezvăluie; se aflau acolo, negre, puternice, de-un adevăr şi de-o insolenţă superbe. I-am recunoscut pe Laurence şi pe Jacques, nemăsuraţi, dispreţuitori. Cele două profiluri s-au apropiat unul de altul încet şi s-au unit într-un sărut.

Nu încetasem să zâmbesc. Am simţit în mine un soi de smulgere, urmată subit de-o senzaţie plăcută. Inima mea, într-o pulsaţie enormă, a alungat toată dragostea ce-o înăbuşea, iar dragostea s-a scurs prin vinele mele, pricinuindu-mi o ultimă arsură. Am avut acea senzaţie de spaimă pe care pacientul o simte între mâinile celui ce-l operează: am suferit ca să-mi curm suferinţa.

În sfârşit, umbrele vorbeau, îmi dădeau o certitudine. Adevărul se afla scris acolo, în faţa mea, pe zid; ştiam ceea ce încercam să ghicesc de-atâtea zile, mă uitam fix la acele capete negre care se sărutau în pătratul de lumină galbenă.

M-am mirat că sufăr atât de puţin. Îmi închipuisem că o să mov, pe când eu nu mai simţeam decât o oboseală imensă, o amorţeală a întregii fiinţe. Am rămas multă vreme sprijinit în coate la fereastră, privind cele două umbre agitându-se într-un fel mângâietor, şi mă gândeam la această cumplită aventură ce-şi afla dezlegarea în îmbrăţişarea a două pete întunecate pe un zid luminat. Şi-atunci, conversaţia pe care o avusesem cu Jacques mi s-a impus puternic în minte; în golul ce se făcea în mine, auzeam înălţându-se unul câte unul, grave şi rare, cuvintele omului practic, iar cuvintele

acestea, pe care îmi închipuiam că le aud pentru prima dată, mă mirau peste poate, rostite în fața acelui sărut pe care umbra lui Jacques o dădea umbrei Laurencei. Cine era cel înşelat în toată povestea asta? Pâquerette să fi avut dreptate, mă aflam în fața unuia din acele capricii inexplicabile ce-i face pe oameni să se mintă pe ei înşişi? Sau poate Jacques se sacrifica pentru a mă salva pe mine, mergând până acolo încât să dăruie mângâieri mincinoase? Straniu devotament, ce mă putea lovi în trup, în inimă, şi să mă vindece de-un rău printr-un rău încă şi mai cumplit!

Puțin câte puțin, gândurile mi s-au tulburat, n-am mai avut calmul din prima clipă.

Nu înțelegeam sărutul acela, şi-n cele din urmă mă simțeam ispitit să cred că ar fi fost vorba de-o jalnică comedie.

Şi, pentru o clipă, lupta dintre îndoială şi certitudine s1a dat în mine, încă şi mai aprigă, încă şi mai usturătoare. Nu-mi puteam închipui ca Jacques s-o iubească pe Laurence, credeam mai mult în el decât în Pâquerette. Pe urmă îmi spuneam că sărutările au beția lor şi că avea până la urmă s-o iubească pe femeia aceea, de nu cumva o şi iubea, tot apăsându-şi buzele pe buzele ei.

Aşa se face că din nou am început să mă chinui. Gelozia mi s-a trezit, neliniştea mi-a cuprins inima.

Ar fi trebuit să plec de la fereastră, să nu stau în neştire uitându-mă la cele două umbre. Ce-am putut să sufăr în câteva minute nu-i cu putință de spus, mi se părea că cineva smulge din mine, şi nici să plâng nu puteam.

Adevărul devenea limpede, necruțător: puțin conta dacă Jacques o iubea sau nu pe Laurence; Laurence i se agăța de gât, i se dăruia, de acum înainte pentru mine era ca şi moartă. Asta era singura realitate, deznodământul dorit şi totodată temut.

În furtuna mocnită ce-mi agita ființa, am simțit că totul se prăbuşeşte în mine, am înțeles că rămâneam fără credință, fără dragoste, şi m-am dus să îngenunchez în fața patului Mariei plângând amarnic.

Marie s-a trezit la vederea lacrimilor mele. A făcut un efort supraomenesc şi, înfiorată de febră, s-a ridicat în şezut. Am văzut-o aplecându-se, sprijinindu-şi capul de umărul meu, i-am simţit braţul slăbit şi arzător cum mă ia pe după gât. Ochii ei, luminoşi în întuneric, plini de luminile morţii, mă întrebau cu spaimă şi compătimire.

Eu aş fi voit să mă rog. Simţeam nevoia să-mi împreunez mâinile, să implor o divinitate blândă şi îndurătoare. Mă simţeam slab şi golaş; în spaima mea de copil, simţeam nevoia să mă încredinţez unui Dumnezeu bun, care să aibă milă de mine. În timp ce Jacques mi-o smulgea pe Laurence, iar amândoi, acolo jos, se uneau strâns într-un sărut, mă îmboldea dorinţa arzătoare să fac legământ de credinţă şi iubire, să protestez în genunchi, să iubesc într-altă parte, în lumină, în absolut. Dar gura mea nu ştia rugăciunea, întindeam braţele cu deznădejde, în gol, spre cerul mut.

Am dat de mâna Mariei şi-am strâns-o blând. Ochii ei măriţi continuau să mă întrebe.

— Oh! să ne rugăm, copilă dragă, i-am spus, să ne rugăm împreună.

Marie păru să nu mă fi auzit.

— Ce ai? mi-a şoptit cu o voce stinsă şi mângâietoare.

Iar mâna ei slăbită încerca să-mi şteargă lacrimile.

Şi atunci am privit-o, inima mâhnită mi se rupea de milă. Era pe moarte. Se afla în afara vieţii, mai albă, mai mare; privirile i se adumbreau, umplându-se de un extaz senin şi; plin de-nduioşare; faţa ei liniştită dormea, buzele-i subţiate nu mai scoteau niciun horcăit. Am înţeles că avea să moară în braţele mele, la ceasul solemn când iubirea mea pierea, iar moartea acelei copile ce se-mpletea cu moartea dragostei mele mi-a sădit în suflet o compasiune într-atât de adâncă, încât din nou mi-am înălţat mâinile în gol, cu o nelinişte sporită, în căutarea cuiva.

M-am ridicat şi, cu glas scăzut, sfâşiat, am spus:

— Să ne rugăm, dragă copilă, să ne rugăm împreună.

Marie a zâmbit.

— Să mă rog, Claude! mi-a răspuns, de ce vrei să mă rog?

— Ca să ne aflăm mângâiere, Marie, ca să fim iertați.

— Nu am de ce să cer iertare, nici tristețe pe care s-o îmblânzesc. Poftim, vezi? zâmbesc, sunt fericită; inima mea nu-mi aduce nicio mustrare.

A tăcut o vreme, dându-şi la o parte părul de pe frunte, apoi a continuat cu o şi mai mare slăbiciune în glas:

— Nu ştiu să mă rog, pentru că niciodată n-am avut de ce să cer iertare. Femeia care m-a crescut îmi dădea încredințarea că numai cei răi se duc la biserică, să-şi facă iertate fărădelegile. Eu sunt o copilă care n-a săvârşit răul, niciodată n-am avut nevoie de Dumnezeu. De fiecare dată când am plâns, lacrimile mi-au curs din belşug pe obraji, iar vântul le-a uscat.

Vrei să mă rog pentru tine, Claude? a adăugat, după o nouă tăcere;. să-mi împreunezi mâinile şi să mă pui să *tsp*un după tine cuvintele, aşa cum sunt învățați copiii, prin sate. Am să-i cer lui Dumnezeu să nu te mai facă să plângi.

Eu, tremurând, zdrobit, mă rugam pentru Marie, mă rugam pentru mine. Găseam în străfundul ființei mele cuvinte de jale şi de adorație, şi le rosteam unul câte unul, fără a mişca buzele. Imploram Cerul să fie îndurător, să ne uşureze moartea, să o adoarmă pe copila aceea în extazul şi neştiința ei. Şi, în timp ce eu mă rugam, Marie, fără a-şi da seama că eu eram în căutarea unui Dumnezeu, mă strângea mai tare de gât, se apleca spre fața mea.

— Ascultă, Claude, îmi spunea, mâine am să mă scol, am să-mi pun o rochie albă, şi-o să plecăm din casa asta. Tu o să cauți o cămăruță unde să ne închidem numai noi. Jacques nu mă mai vrea, văd eu, pentru că sunt prea slăbită, prea albă. Tu, tu eşti bun la inimă; tu o să mă îngrijeşti bine şi o să trăiesc cu tine aşa cum am trăit cu Jacques, dar mai blândă, mai veselă. Sunt un pic cam obosită, îmi trebuie un frate bun. Vrei?

Cuvintele astea erau groaznice în gura muribundei, rostite cu o tandrețe languroasă. Îşi păstra naivitatea impudică până şi în moarte, se dăruia pe patul de moarte, în chip de soră şi iubită de zece ani. Sprijineam bietul ei trup ca pe-o

ființă sacră, îi ascultam vocea joasă şi înfrigurată cu o sfântă compasiune.

Mă gândeam, nemaiputându-mă ruga. Ce e răul? Oare nu mă aflam în fața unui bine absolut? Neîndoielnic, Dumnezeu făcuse o operă cât se poate de bună, desăvârşită. Răul e una dintre invențiile noastre, una dintre plăgile de care ne-am umplut. Copilei aceleia aflate pe moarte nu-i păsase, în viață, de sărutările dăruite iubiților, aşa cum unei fetițe nu-i pasă de mângâierile date păpuşei. Iar Laurence, Laurence cea posomorâtă şi nemângâiată, dovedea o asemenea prăbuşire lăuntrică, încât impudoarea ei nu mai era decât acceptarea tacită a unui act strict material. Unde se afla răul în toate astea şi cine ar fi îndrăznit să le pedepsească pe Marie, pe Laurence, pe una pentru neştiința ei, pe cealaltă pentru abrutizarea ei? Inima adormise ori nu apucase încă să se trezească. Nu putea fi complice cărnii, ea însăşi, rămânea nevinovată în tăcerea ei. De-aş fi fost pus în situația să le condamn pe cele două femei, aş fi vărsat mai curând lacrimi decât să mă arăt sever, aş fi dorit pentru ele moartea, liniştea supremă.

Cred că dorm un somn adânc în mormintele lor, aceste biete ființe care-au trăit în tumult, într-o veselie înfrigurată. Poate, totuşi, ca inimile lor să iubească în sfârşit în moarte, suferind cumplit la gândul unei vieți petrecute în a iubi fără iubire. Ar voi să palpite acum, dar sunt țintuite în sicriu. Marie pleca, albă şi neprihănită, mirată, tremurătoare, înțelegând, poate, că moare fără să fi cunoscut viața. Aş fi voit s-o ia cu ea pe Laurence, care nu mai avea nimic de învățat, deoarece uzase toate voluptățile. Ar fi coborât amândouă în necunoscut, într-acelaşi pas, deopotrivă de prihănite, deopotrivă de nevinovate, fiice ale lui Dumnezeu rănite de oameni.

Am ridicat fruntea Mariei, pe care agonia o făcea să se-aplece.

— Unde e Jacques? m-a întrebat.

— Jacques, am răspuns, e la el în cameră cu Laurence. Se sărută. Suntem singuri.

— Singuri! Laurence nu mai trăieşte cu tine, Claude?

— Nu. M-a părăsit pentru Jacques. Suntem singuri.

Şi-a frământat mâinile.

— Oh! ce bine, oh! ce bine că suntem singuri, şopti: o să putem trăi împreună. Au potrivit bine lucrurile. Ar trebui să le mulțumim. N-au decât să fie fericiți dinspre partea lor, noi vom fi fericiți la rândul nostru.

Apoi, şi-a luat un ton de confidență, o voce joasă, veselă.

— Tu nu ştii, dar mie Laurence nu-mi plăcea deloc. Femeia asta e rea, te făcea să verşi lacrimi pe care eu aş fi voit atât de mult să le şterg. Noaptea, când ştiam că te afli alături de ea, nu puteam să dorm; mă depărtam de Jacques, aş fi voit să urc la tine în cameră ca să veghez asupra ta, să nu-ți facă rău. N-o să mă mai părăseşti, nu-i aşa, Claude? Ai să vezi, o să fiu o nevestică mică şi bună, care-o să se facă mică, mică de tot.

Marie a tăcut puțin, zâmbindu-şi gândurilor. Se moleşea din ce în ce, devenind inertă. Îi țineam trupul, simțeam cum viața plecă din el cu fiece cuvânt ce-l rostea. Nu-i mai rămâneau de trăit decât câteva minute. Zâmbetul s-a şters, a avut ca o mişcare de spaimă.

— Mă minți, Claude, a spus deodată Jacques n-o sărută pe Laurence. Încerci să-mi faci pe plac. Unde vezi tu că se sărută?

— Aici, în față, i-am spus, pe zid.

Marie şi-a împreunat mâinile.

— Vreau să văd, a spus strângându-se la pieptul meu.

Avea o voce înăbuşită şi rugătoare, mă mângâia, umilă şi blândă.

Am luat-o în brațe şi-am ridicat-o. Era uşoară, palpitând toată; mi se lăsa în voie. O duceam cu precauție, abia simțind-o, temându-mă să n-o frâng. Mâinile mele atingeau cu un respect sfânt făptura aceea pe jumătate dezbrăcată, despletită, ce se ținea de gâtul meu şi care aparținea morții.

Când, întinzându-mi brațele, am dus-o la fereastra, Marie, care-şi ținea capul pe spate, s-a uitat la cer. Noaptea se boltea, de un albastru adânc, presărată de stele; aerul liniştit

avea înfiorări calde şi domoale. Ochii muribundei se uitau 1a stele, buzele ei sorbeau, aerul călduț. Fața, până atunci liniştită, s-a crispat dureros, ca o revoltă a cărnii ce murea în fața suflului vieții. Era absorbită în contemplare, îşi plimba privirile în spațiul întunecat, părea a-şi visa cel din urmă vis.

Am auzit o şoaptă şi m-am aplecat. Marie spunea:

— Nu-i văd, nu se sărută.

Şi-şi flutura uşor în gol bietele-i mâini, ca pentru a îndepărta ceața ce-i adumbrea vederea.

Atunci, i-am aplecat capul. Umbrele, în pătratul de lumină galbenă, continuau să se sărute. Erau mai întunecoase, mai energice, iar limpezimea le făcea înspăimântătoare. Marie le-a zărit.

Un zâmbet suprem i-a înflorit pe buze. Cu o bucurie de copil, cu o voce tânără, s-a apropiat de urechea mea, mângâindu-mi mâna.

— Oh! le văd, le văd! mi-a spus. Se sărută! Au coşcogeamite capetele, negre. Mi-e frică. Spune-le neapărat că suntem împreună, să nu vină ne bată la cap. Într-o noapte, s-au sărutat tot aşa; şi noi la rândul nostru ne-am sărutat, şi din clipa aceea n-am mai putut-o suferi pe Laurence. Îți aminteşti? Vino, să-ți dau o sărutare. Va fi a doua, a logodnei noastre.

Marie şi-a pus şoptind gura pe gura mea. Am simțit trecând peste buzele mele o răsuflare şi un strigăt uşor. Trupul pe care-l țineam în brațe abia dacă s-a zbătut, apoi s-a lăsat moale.

M-am uitat la ochii Mariei. Erau larg deschişi, dar zadarnic am căutat în ei luminița albastră ce ardea în noaptea despre care pomenise.

Marie murise, murise în brațele mele.

Am dus trupul neînsuflețit pe pat, acoperind cuviincios corpul acela aproape dezbrăcat, pe care până atunci îl strânsesem la pieptul meu. M-am aşezat pe marginea patului, am sprijinit capul copilei pe unul dintre brațele mele, ținându-i mâinile. uitându-mă la fața ei ce tot mai părea a fi în viață şi-a zâmbi. Era mai măreață în moarte, mai senină,

mai pură.

Lacrimile mari ce-mi curgeau din ochi cădeau în părul moartei, ce-mi acoperea genunchii.

Nu ştiu cât timp am rămas astfel, înconjurat de tăcere şi întuneric. Deodată, Pâquerette s-a trezit, a văzut cadavrul. S-a sculat cutremurată, a dat fuga după lumânarea dindărătul vazei, de pe cămin; apoi, după ce i-a plimbat flacăra pe fața Mariei şi a văzut că totul se sfârşise pentru totdeauna, a început să facă pe deznădăjduita, cu mare larmă. Bătrâna asta da îndărăt cu teamă în fața morții pe care-o simțea pe-aproape, striga de durere, gândindu-se că nu peste mult timp avea şi ea să-i cadă pradă. Niciodată nu crezuse în boala copilei, care i se părea prea nevârstnică pentru a pleca atât de timpuriu; în fața deznodământului scurt şi cumplit, tremura de spaimă. Strigătele cred că i se auzeau şi-n stradă.

Un zgomot de paşi veni dinspre scări. Vreun vecin care urca, atras de țipetele Pâquerettei.

Uşa s-a deschis. Laurence şi Jacques s-au ivit în prag…

Oh! fraților, nu-mi pot continua astăzi îngrozitoarea povestire. Mâna îmi tremură, ochii mi se împăienjenesc. Mâine, veți afla totul.

XXIX

Laurence şi Jacques s-au ivit în pragul uşii, aproape dezbrăcați, speriați.

Jacques, zărind cadavrul Mariei, şi-a împreunat mâinile cu spaimă şi mirare. Nu se aşteptase la o moarte atât de grabnică. A venit şi a îngenuncheat la picioarele patului, şi-a ascuns fața în aşternutul ce cădea pe jos. O nelinişte adâncă părea că-l frământă. Nu s-a mai clintit. Nu ştiam dacă plânge.

Laurence, galbenă, fără o lacrimă în ochi, a rămas pe prag, neîndrăznind să vină înăuntru. Tremura şi-şi ferea privirile.

— Moartă, moartă! a spus cu voce joasă.

Şi a făcut vreo câțiva paşi, ca pentru a vedea mai bine. Stătea în mijlocul camerei aşa, de una singură.

Eu continuam să strâng cadavrul în brațele mele, mă acopeream cu el, mă apăram împotriva Laurencei, care înainta.

— Nu te apropia, i-am strigat cu asprime, nu veni s-o întinezi pe copila asta care doarme. Rămâi acolo unde eşti. Trebuie să te judec şi să te osândesc.

— Claude, mi-a răspuns cu o voce blândă, lasă-mă s-o sărut.

— Nu, nu, buzele tale sunt muşcate de sărutările lui Jacques: ai profana moartea.

Jacques părea că doarme, cu capul în aşternut. Laurence a căzut în genunchi.

— Ascultă, Claude, mi-a spus întinzându-mi mâinile, nu ştiu ce vezi tu pe buzele mele, dar nu-mi vorbi atât de aspru. Am nevoie de blândețe.

M-am uitat la femeia aceea care se plângea cu umilinţă, şi n-am recunoscut-o pe Laurence. Am strâns-o şi mai tare pe Marie, temându-mă de vreo slăbiciune din partea mea.

— Ridică-te să mă asculţi, am continuat. Vreau să sfârşim. Vii de la Jacques, eşti zburlită toată de mângâierile lui. N-ar fi trebuit să urci. Ai greşit uşa.

Laurence s-a ridicat.

— Prin urmare mă alungi? a întrebat.

— Nu te alung. Te-ai alungat singură, acceptând altă locuinţă. Rămâi unde te-ai dus.

— Nu m-am dus nicăieri. Te înşeli, Claude. Nu există sărutări străine pe buzele mele. Te iubesc!

Venea spre mine cu paşi mărunţi, fascinantă, cu braţele întinse.

— Nu te apropia, nu te apropia! am exclamat iarăşi, cu o mişcare de spaimă. Nu vreau să mă atingi. Nu vreau s-o atingi pe Marie. Biata moartă mă apără de tine; e aici, la pieptul meu, adormită, îmi domoleşte inima. Mă simt adânc sfâşiat. Poate aş fi avut laşitatea să te iert, dacă ai fi venit la noi în cameră, să te târăşti la picioarele mele, deoarece ai fi fost atotputernică asupra mea, datorită dragostei infame pe care mizeria şi singurătatea mi-au insuflat-o. Pe când aici n-ai putere nici asupra inimii, nici asupra trupului meu. Mai am încă pe buze sufletul Mariei, ultima ei suflare şi ultimu-i sărut. Nu vreau ca gura ta întinată să-mi ia acest suflet.

Laurence se oprise, plângând, privindu-mă printre lacrimi.

— Claude, şopti, nu mă înţelegi, niciodată nu m-ai înţeles. Te iubesc. Niciodată n-am ştiut ce vrei de la mine, m-am dăruit ţie aşa cum ştiu eu să mă dărui. De ce mă alungi? N-am făcut niciun rău; iar dacă am făcut, n-ai decât să mă baţi, dar tot putem trăi împreună.

Eram obosit, simţeam cum îmi sângerează inima, eram nerăbdător ca femeia aceea să plece. Am implorat-o la rândul meu.

— Laurence, fie-ţi milă, i-am spus ceva mai blând, şi pleacă. Dacă m-ai iubit vreun pic, scuteşte-mă de suferinţă. Afecţiunea noastră s-a sfârşit, trebuie să ne despărţim.

Pleacă unde vrei şi să-ți meargă bine, dacă-i cu putință. Lasă-mă să-mi regăsesc speranța şi veselia.

Îşi freca mâinile deznădăjduită, repetând întruna cu o voce rătăcită:

— Totul s-a sfârşit, totul s-a sfârşit.

— Da, totul s-a sfârşit, am răspuns eu răspicat.

Şi-atunci Laurence s-a prăbuşit pe jos ca un sac şi a izbucnit în plâns.

Pâquerette, care se instalase iar liniştit în fotoliu, s-a uitat la ea, curios. Bătrâna codoaşă se mira, în timp ce ronțăia nişte bomboane pe care le găsise şi pe care le dădea gata, deoarece Marie nu mai era acolo ca să le termine.

— Ei, fată dragă, i-a spus Laurencei, şi tu ți-ai pierdut mințile. Oh, Doamne! ce proşti mai sunt îndrăgostiții acum! Pe vremea mea se părăseau vesel.. Gândeşte-te că totul e spre binele tău, dacă te desparți de Claude. El consimte. Îndreaptă-te repede spre uşă şi mulțumeşte-i.

Laurence n-o auzea, Laurence izbea în podea cu pumnii şi picioarele, pradă unui soi de criză nervoasă. Aproape dezbrăcată cum era, se răsucea, se clătina, zguduită toată de frisoane. Îşi muşca părul ce-i cădea pe față; scotea strigăte înăbuşite, cuvinte nedesluşite înghițite de lacrimi.

O vedeam de sus în jos, năruită, tremurând; nu simțeam nici milă, nici mânie.

Apoi, sculându-se pe jumătate, şi, cu fața zbuciumată, roşie şi învinețită de plâns, târându-se spre mine în fustele ce i se răsuceau şi-i atârnau, mi-a strigat:

— Ai dreptate, Claude, sunt rea. Mai bine îți spun tot. Poate că aşa o să mă ierți. Ochii tăi nu s-au înşelat: buzele mele trebuie să fie roşii de sărutările lui Jacques. Eu m-am dus la el; eu l-am silit să trădeze. Eu sunt rea.

Suspinele îi sfâşiau pieptul. Urcau din străfundul ființei ei, în gâfâieli ample, penibile, îi umflau pieptul groaznic, făceau ca toată făptura ei să tresalte, şi i se revărsau pe buze în strigăte scurte şi sfâşietoare.

— Eu una nu mai ştiu, spuse. Nu-mi dădeam seama că sărutările lui Jacques ne-ar putea despărți. Am făcut-o fără

să cuget, fără să mă gândesc la tine. Mă plictiseam uneori, seara, când tu veneai în camera asta. Aşa că am încercat să mă distrez. Nu-mi explic ce s-a întâmplat. Nu vreau să plec de la tine. Iartă-mă! Iartă-mă!

În ultima clipă, femeia aceasta era încă şi mai de neînțeles. Nu puteam să-mi explic ființa aceea rece şi molatecă, nervoasă şi rugătoare. De un an trăiam alături de ea şi continua să-mi fie străină, ca în prima zi. O văzusem rând pe rând bătrână şi tânără, activă şi adormită, aspră şi iubitoare, ironică şi umilă; nu puteam reconstitui un suflet cu elementele astea amestecate, rămâneam mut în fața acelei fețe împăstate, ce se strâmba şi-mi ascundea o inimă necunoscută. Poate că mă iubea, că dădea ascultare acelei nevoi de dragoste şi stimă ce se află în adâncul celor mai ruşinoase firi. Şi-apoi, nici nu mai încercam să înțeleg, ghiceam că Laurence avea să fie pentru totdeauna un mister pentru mine, o femeie alcătuită din întuneric şi vertij; ştiam că avea să rămână întipărită în viața mea ca un coşmar inexplicabil, o noapte înfrigurată plină de viziuni monstruoase şi de neînțeles. Nu voiam s-o ascult, încă mă mai simțeam purtat de vis, mi-era teamă să nu cad pradă nebuniei tenebrelor, năzuiam din toată ființa mea spre lumină.

Am făcut o mişcare de nerăbdare, refuzând prin gest, strângând din buze. Laurence, obosită, şi-a dat părul din ochi; m-a privit drept în față, adânc, fără un cuvânt; nu mai implora, nu mai găsea cuvinte. Mă ruga prin atitudinea ei, prin privire, prin fața răvăşită.

Am întors capul.

Atunci Laurence s-a ridicat cu greu şi s-a îndreptat spre uşă, fără a mă slăbi din ochi. A rămas o clipă înțepenită pe prag. Mi s-a părut mai mare. şi iată că am fost cât pe ce să cedez, să mă năpustesc în brațele ei, văzând că poartă, în acest ultim ceas, zdrențele din rochia de mătase albastră. Îmi place rochia asta, aş fi voit să rup o fâşie din ea, ca s-o păstrez în amintirea tinereții mele.

Laurence, continuând să meargă de-a-ndăratelea, a

pătruns în întunericul scării, îndreptând spre mine o ultimă rugăminte, iar rochia n-a mai fost decât un val negru ce-a lunecat pe trepte, foşnind.

Eram liber.

Mi-am pus mâna pe inimă: bătea foarte slab, liniştit. Mi-era frig. O tăcere adâncă se lăsa în mine, mi se părea că mă trezesc dintr-un vis.

Uitasem de Marie, al cărei chip liniştit continua să se odihnească la pieptul meu. Pâquerette, care moțăia, s-a sculat brusc în picioare şi a culcat leşul pe pat, cât era de lung, spunându-mi:

— Ia te uită, biata copilă! Nici măcar nu i-ai închis ochii. Pare că te priveşte, zâmbindu-ți.

Marie mă privea. Avea un somn de copil, o pace supremă, o frunte curată de fecioară şi martir. Era fericită de ceea ce auzise, îşi spunea că suntem singuri, că vom putea să ne iubim. I-am închis ochii, ca să adoarmă legănată de acel gând de dragoste, şi i-am sărutat pleoapele.

Pâquerette a pus două lumânări pe o măsuță, alături de moartă, apoi a căzut iar în somn, ghemuindu-se în adâncul fotoliului. Jacques nu se clintise; toate cuvintele mele, toate cuvintele Laurencei trecuseră peste el fără să-l facă să tresară. Îngenuncheat, cu fața în aşternut, se cufunda în cine ştie ce gând auster şi cumplit ce-l făcea să rămână fără grai, copleşit.

Camera acum era tăcută. Cele două lumânări aruncau o lumină palidă, făcând ca aşternutul patului şi fața descoperită a Mariei să fie şi mai albe. În afara acestui cerc restrâns de lumină, totul era cufundat într-un întuneric îndoielnic. În acest întuneric îi zăream pe Pâquerette adormită şi pe Jacques îngenuncheat. M-am dus la fereastră.

Mi-am petrecut noaptea acolo, în picioare, în fața cerului înstelat. O priveam pe Marie şi priveam în mine; îl dominam pe Jacques, o desluşeam pe Laurence departe, tare departe în amintire. Gândeam sănătos, îmi explicam fiece lucru, aveam conştiința ființei mele şi a celor din jurul meu. Aşa se face că am putut vedea adevărul.

Da, Jacques nu s-a înşelat. Am fost bolnav. Am avut febră, am delirat. Simt astăzi, după oboseala inimii mele, cât de adâncă trebuie să fi fost violenţa răului de care-am suferit. Sunt mândru de suferinţa mea, înţeleg că n-am fost un infam, că deznădejdea mea nu însemna decât revolta inimii mele, indignată de lumea în care o rătăcisem. Mă simt stângaci în faţa ruşinii, nu ştiu să îndur dragostea vulgară; nu am acea linişte indiferentă trebuincioasă pentru a trăi în acest colţ de Paris unde tineretul de soi se bălăceşte până peste cap în noroi. Mi-ar fi trebuit piscurile singuratice, peisajul întins de ţară. Dacă as fi întâlnit o fecioară, aş fi îngenuncheat ca să mă dărui pe de-a-ntregul; aş fi fost la fel de neprihănit ca şi ea, şi, fără luptă, fără efort, ne-am fi unit, ne-am fi mulţumit nevoia de tandreţe. Viaţa are fatalităţile ei. Într-o seară, am dat peste Laurence, care avea pieptul descoperit. Am fost încrezător, imprudent, am trăit alături de această femeie, şi iată că am iubit-o, am iubit-o ca pe-o fecioară, din toată inima, din toată neprihănirea mea. Mi-a răsplătit afecţiunea prin suferinţă şi deznădejde; a avut laşitatea să se lase iubită, fără a iubi vreodată ea însăşi. M-am sfâşiat în faţa acestui suflet mort, voind să mă fac auzit. Am plâns ca un copil care vrea să-şi sărute mama, înălţându-se pe micuţele-i picioare, neputând atinge faţa celei care întruchipează toată speranţa lui.

Iată ce-mi spuneam în acea noapte supremă, şi-mi mai spuneam că într-o bună zi voi vorbi şi că le voi dezvălui adevărul fraţilor mei, inimilor de douăzeci de ani. Vedeam o nemaipomenită lecţie în tinereţea mea pierdută şi-n dragostea mea zdrobită. Toată fiinţa mea îmi spunea: De ce n-ai rămas acolo, în Provenţa, în ierburile cele înalte, sub soarele strălucitor? Ai fi crescut puternic, în onoare. Iar dacă ai venit aici în căutarea vieţii şi a gloriei, de ce nu te-ai păzit de noroiul oraşului? Oare nu ştiai că omul nu are două tinereţi, nici două iubiri? Trebuie să fii tânăr, să munceşti, şi să iubeşti în neprihănire.

Cei care acceptă fără lacrimi viaţa, dusă de mine vreme de un an, nu au inimă; cei care plâng cum am plâns eu, ies din

viață cu trupul zdrobit şi cu moartea în suflet. Aşadar trebuie ucise cele asemeni lui Laurence, cum spunea Jacques, de vreme ce ele ne ucid trupul şi dragostea. Nu sunt decât un copil care a suferit, nu vreau să predic. Ci doar îmi arăt pieptul gol, ființa îndurerată şi sângerândă, doresc ca rănile mele să-i înfioare pe tinerii de vârsta mea, oprindu-i pe marginea prăpastiei. Celor ce sunt împătimiți de lumină şi puritate, le voi spune: Fiți cu băgare de seamă, pătrundeți în beznă, în tină. Celor a căror inimă doarme şi răul le e indiferent, le voi spune: De vreme ce nu puteți iubi, încercați măcar să rămâneți demni şi oneşti.

Noaptea era luminoasă, vedeam până la Dumnezeu. Marie, înțepenită acum, dormea greoi; cearşaful avea îndoituri prelungi, simple şi aspre. Mă gândeam la neant, mă gândeam că am avea mare nevoie de credință, noi cei care trăim cu speranța zilei de mâine dar nu ştim ce va aduce ea. Dacă aş fi avut, în cer ori altundeva, un Dumnezeu prieten, a cărui mână proteguitoare s-o simt, poate că nu m-aş fi lăsat târât într-o patimă josnică. N-aş fi dus lipsă de mângâieri printre atâtea lacrimi; mi-aş fi cheltuit prisosul de dragoste în rugăciune, în loc să nu-l pot dărui şi să-l simt cum mă înăbuşă. Dar m-am lăsat în voia-sorții, nu credeam decât în mine şi îmi pierdusem toată forța. Nu regret că nu dau ascultare decât rațiunii mele, că trăiesc liber, numai în dragostea adevărului şi a dreptății. Atâta doar, că atunci când mă cuprinde febra, când tremur de slăbiciune, mi-e teamă, redevin copil; aş voi să mă simt sub autoritatea unei fatalități divine, să mă fac mic, să-l las pe Dumnezeu să acționeze în mine şi pentru mine. Şi mă gândeam la Marie, întrebându-mă unde era ființa ei la ceasul acela. În necuprinsa natură, fără-ndoială. Visam că fiecare suflet se mistuie în marele tot, că umanitatea noastră nu e decât un suflu uriaş, un singur spirit. Pe pământ, suntem despărțiți, nu ne ştim, plângem că nu ne putem aduna; dincolo de viață, ne întrepătrundem pe de-a-ntregul, toți se însoțesc cu noi, dragoste unică şi universală. Mă uitam la cer. Mi se părea că văd, pe întinderea lui calmă şi odihnită, sufletul inimii, ființa

eternă alcătuită din toate ființele. Şi-atunci, am simțit o mare blândețe; mă vindecasem, ajunsesem la iertare şi la credință. Fraților, tinerețea mea îmi mai zâmbea încă. M-am gândit că, într-o bună zi, aveam să ne unim toți patru, Marie şi Jacques, Laurence şi cu mine: ne vom înțelege, ne vom ierta; ne vom iubi fără a trebui să auzim plânsetul trupurilor noastre, şi vom încerca o pace adâncă, schimbând afecțiunea pe care nu ne-o puteam dărui atunci când sălăşluiam în trupuri diferite.

Gândul că pe pământ are loc o neînțelegere şi că totul se descâlceşte aiurea, m-a mângâiat. Mi-am zis că voi aştepta moartea ca să iubesc. Stam în picioare, lângă fereastră, în fața cerului, în fața cadavrului Mariei şi, puțin câte puțin, o răcoare blândă, o speranță fără margini începu să-mi vină dinspre fata aceea moartă şi dinspre spațiile visătoare.

Lumânările erau pe sfârşite. Camera avea o tăcere din ce în ce mai grea, umbrele sporeau. Pâquerette dormea. Jacques nu se clintise.

S-a ridicat brusc, s-a uitat în jurul lui cu spaimă. L-am văzut aplecându-se asupra cadavrului pentru a-l săruta pe frunte. Răceala cărnii l-a înfiorat. Şi-atunci m-a zărit. A venit la mine, şovăind, apoi mi-a întins mâna.

Mă uitam la omul acela pe care nu puteam să-l înțeleg, care mi se părea la fel de greu de descifrat ca şi Laurence. Nu ştiam dacă mă mințise sau dacă voise să mă salveze. Omul acela venise să-mi zdrobească inima. Dar fu sperasem, iertasem. I-am luat mâna şi i-am strâns-o.

Şi-atunci a plecat, mulțumindu-mi din priviri.

Dimineața, m-am pomenit lângă patul Mariei, în genunchi, continuând să plâng, dar cu lacrimi blânde, de înduioşare. O plângeam pe fata aceea, biata de ea, pe care moartea o răpise în primăvara vieții, neîngăduindu-i să cunoască sărutările din dragoste.

XXX

Fraților, vin la voi. Mâine pornesc spre meleagurile noastre. Vreau să sorb o nouă tinerețe în zările noastre necuprinse, la soarele nostru arzător şi curat.

Am fost prea orgolios. M-am crezut copt pentru luptă, în timp ce nu eram decât un copil slab şi golaş. Poate că voi rămâne copil pentru totdeauna.

Sper în prietenia noastră, în amintirile mele. Lângă voi, îmi voi aminti zilele de-odinioară, mă voi linişti, îmi voi desăvârşi vindecarea inimii. Vom hoinări prin câmpii, la malul râului umbros; ne vom relua viața pe care-o duceam la şaisprezece ani, şi astfel voi uita de anul groaznic pe care l-am trăit. Voi fi la fel ca în acele zile de neştiință şi speranță, pe când nu cunoşteam nimic din realitate şi visam la o lume mai bună. Voi întineri iar, încrezător, voi putea lua viața de la capăt, legănat de alte vise.

Oh! simt toate gândurile tinereții dând iarăşi năvală, umplându-mă de forță şi speranță. Totul dispăruse în bezna în care intrasem, voi şi lumea, lucrul meu de fiecare zi şi gloria mea viitoare. Nu mai trăiam decât pentru un singur gând, să iubesc şi să sufăr. Astăzi, în liniştirea mea, aud trezindu-se unul câte unul gândurile pe care le recunosc şi cărora le urez bun venit, cu sufletul înduioşat. Eram orb, acum văd iarăşi limpede în mine, vălul s-a sfâşiat, regăsesc lumea precum am lăsat-o, încăpătoare pentru tinerii curajoşi, luminoasă, plină de încurajări, îmi voi relua truda, îmi voi reface forțele, voi lupta în numele credințelor mele, în numele duioşiilor mele.

Faceți-mi loc lângă voi, fraților. Să ne scăldăm în aerul

curat, în ogoarele orbitoare de soare, în dragostele noastre feciorelnice. Să ne pregătim pentru viață iubindu-ne toți trei, alergând şi ținându-ne de mână, liberi sub cer. Aşteptați-mă şi faceți în aşa fel ca Provența să fie mai blândă, mai încurajatoare, pentru a mă primi şi a-mi reda copilăria.

Ieri, când lângă fereastră, în fața cadavrului Mariei, mă purificam încrezător, am văzut cerul întunecat luminându-se în zare. Toată noaptea, am avut în fața ochilor spații negre ciuruite de razele galbene ale stelelor; zadarnic am întrebat infinitul hăului întunecos, speriindu-mă de liniştea aceea necuprinsă, de neantul acela insondabil. Dar calmul şi neantul s-au luminat; tenebrele au fremătat şi s-au retras încet, dezvăluindu-şi misterele; spaima de întuneric a lăsat locul speranțelor luminii născânde. Tot cerul s-a împurpurat încet-încet; a avut nuanțe roz, blânde ca nişte zâmbete; s-a adâncit în lumina palidă, dezvăluindu-l pe Dumnezeu la ora aceea matinală, şi transparentă. Iar eu, singur în fața sfâşierii nopții, a ivirii încete şi majestuoase a zilei, mi-am simțit în inimă o forță tânără, de neînfrânt, şi o speranță necuprinsă.

Fraților, răsărise soarele.

émile zola

«Oferind editorului Lacroix, în 1869 zece romane (vor fi în cele din urmă douăzeci), istorisind „cronica naturală și socială a familiei Rougon-Macquart", Zola pune romanul în serviciul științei prin legătura formală ce unește episoadele „sagăi" — influența eredității și mediului asupra evoluției individuale conform „noilor descoperiri fiziologice" — și are în vedere, în special, „studiul celui de al Doilea Imperiu în întregime, de la lovitura de stat pînă în zilele noastre. Să fie întruchipată în tipuri societatea contemporană, atît sceleraţii, cît și eroii. Să fie astfel zugrăvită o întreagă vîrstă socială, în fapte și sentimente, în miile de detalii ale moravurilor și evenimentelor. Romanul fundamentat pe aceste două studii — studiul fiziologic și studiul social — va studia deci omul zilelor noastre în întregime" (E. Zola, Scrisoare lui Albert Lacroix, 1869).

Douăsprezece romane se succed din 1871 pînă în 1884 : **Izbînda familiei Rougon (La fortune des Rougon), Goana după pradă (La Curée), Cucerirea orașului Plassans (La conquête de Plassans)...»**

LUMINIȚA PAȘTINĂ-CIUCHINDEL

ISBN 973-21-0010-9
ISBN 973-21-0008-7

editura minerva